# İslâm âlimleri Ansiklopedis
## ONBEŞİNCİ CİLD

## İçindekiler Tablosu

## TAŞKÖPRÜ-ZÂDE

Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden. Âlimlerin öncüsü, asrının incisi olan Taşköprü-zâde Efendi, Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği en büyük âlimlerdendir. Babası Muslihuddîn Mustafa Efendi, Yavuz Sultan Selîm'in hocası olup, 935 (m. 1528)'de vefât etti.

İsmi, Ahmed bin Mustafa'dır. Lakabı Usâmeddîn, künyesi Ebü'l-Hayr'dır. Taşköprü-zâde diye meşhûr olmuştur. 901 (m. 1495) senesinde Bursa'da doğdu. 968 (m. 1561) senesinde İstanbul'da vefât etti. Âşıkpaşa Mahallesi'nde, Seyyid Velâyet türbesi civarında defn olundu. Mezârı duvar ile çevrilidir. Altmışsekiz sene yaşadı ve "Ümmetimin çoğunun ömrü altmışla yetmiş arasıdır" hadîs-i şerîfinin sırrına nail oldu.

Taşköprü-zâde Ahmed Efendi, ilim ehlinden bir zâtın oğlu olduğu için, küçük yaşından i'tibâren ilim öğrenmeye başladı, ilk tahsilini babasından yaptıktan sonra, medreseye Arabca öğrenmekle ve lügat ezberlemekle başladı. Sonra Molla Alâüddîn Yetim'den sarf ilmine dâir; Maksud, Merâh ve İzzî, nahiv ilmine dâir; Avâmil, Misbâh ve Kâfiye ile, bunun şerhlerinden Vâfiye, Hârûniye ve Elfiye adlı eserleri okudu. Daha sonra amcası Kıvâmüddîn Kâsım'dan; sarf, nahiv, lügat ve bunların kaidelerinden bahseden Dav-ül-Misbâh, mantıktan; Îsâgûcî, Hüsâm ve Şemsiye şerhini okudu. Akâid ve kelâm ilmine dâir Hâşiye-i Tecrîd adlı eseri dayısından okudu. Miftâh şerhini Fenârî-zâde Muhyiddîn Çelebi'den, Mevâkıf şerhini Seydî Muhyiddîn Efendi'den okudu. Tunuslu Şeyh Mehmed Megûşî'den; Sahîh-i Buhârî ve yine hadîs ilmine dâir Kâdı Iyâd'ın Şifâ'sını okudu. Münâzara ilmini öğrenip, bu âlimlerden icâzet aldı. Bu ilimlerin yanında, diğer aklî ve naklî ilimleri de tahsil edip bitirdikten sonra, her fende değerli bir âlim oldu. Tasavvufda ise, Nakşibendiyye yüksek yoluna girip, bu yolun büyüklerinden feyz alıp ma'rifetullaha kavuştu.

Yavuz Sultan Selim Hân zamanında Anadolu kadıaskeri olan Serdefter Efâdıl Seyyidî Efendi'nin yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yaptı. İcâzet alıp, 925 (m. 1519) senesinde, Dimetoka'da Oruç Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin olundu. 933 (m. 1526) senesinde, İstanbul'da Hacı Hüseyn-zâde Medresesi'ne nakl olundu. 936 (m. 1529) senesinde, Üsküp'de İshak Bey Medresesi'ne müderris oldu. 942 (m. 1535) senesinde, Kalenderhâne Medresesi'nde müderris olarak vazîfelendirildi. 944 (m. 1537) senesinde, Paşa-zâde yerine Atîk Mustafa Paşa Medresesi'ne nakl edildi. 945 (m. 1538) senesinde, Edirne Üçşerefeli Medresesi'nde ilim tedrisiyle vazîfelendirildi. 946 (m. 1539)'da Sahn-ı semân medreselerinden birine terfi ettirilip, 951 (m. 1544) senesinde Arab-zâde Abdülbâkî Efendi yerine Edirne Bâyezîdiyye Medresesi müderrisliğine, 952 (m. 1545)'de Bursa kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfede iki yıl kadar kaldıktan sonra, 954 (m. 1547) senesinde tekrar Sahn-ı semân Medresesi müderrisliğine iade edildi.

İlim tedrisi esnasında uzun müddet; kelâm ilmine dâir; Hâşiye-i Tecrîd ve Şerh-i Mevâkıf, belagat ilmine dâir; Mutavvel ve Miftâh şerhini, Ferâiz ilmine dâir; Seyyid Şerîf Cürcânî'nin ferâiz şerhini, usûl-i fıkıhla ilgili; Tenkîh, Tavzih ve Telvîh adlı eserleri, fıkıh ilmine dâir, Hidâye'yi, hadîs'ten; Mesâbih, Meşârik ve Sahîh-i Buhârî'yi, tefsîrden; Kâdı Beydâvî tefsîrini okuttu.

958 (m. 1551) senesinde İstanbul kadılığına ta'yin olundu. Bu vazîfeyi üç sene müddetle şerefle, adâlet ve doğrulukla yürütürken, 961 (m. 1554) senesinde gözleri görmez olduğundan dolayı, kadılık vazîfesinden emekli oldu. Kendi evine çekilip; ibâdet ve tâatle, yazdığı eserlerini temize çektirmekle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Taşköprü-zâde Ahmed Efendi, Osmanlılar zamanında Anadolu'da yetişen âlimlerin büyüklerinden olup; tefsîr, hadîs, fıkıh ve bunların usûllerinde, bütün naklî ilimlerde engin bir deniz, aklî ilimlerde insanlara yol gösteren parlak bir yıldız, ilim ve irfan güneşi, hakîkat ve yakîn vadisi, Arabî ilimlerin fışkıran pınarı, edebî ilimlerde zirvede bulunan, ilim ve ma'rifet mecmû'ası, doğruluk ve adâletten ayrılmayan, Allahü teâlânın dîninin emirlerine ve sevgili Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) sünnetine bağlı, şüpheli ve haramlardan şiddetle kaçınan, güzel ahlâk ve iyi huyların kendinde toplandığı, tevâzu sahibi, kanaatkar, kibir ve riyâ'dan uzak, geniş ilim sahibi bir zât idi. Cömert ve kerem sahibi olup, yazısı matbaa yazısı gibi düzgün idi.

Nakledilir ki: Müderrislik yaptığı zamanlarda, her sene el yazısıyla Kâdı Beydâvî Tefsîri'ni yazar, aldığı para ile, Ramazan akşamlarında ilim talebesini da'vet eder, bunlara ve âlimlere ziyâfet verirdi. Gözleri a'mâ olduğu zaman bile, ilim öğretmekten ve eser yazdırmaktan geri kalmazdı.

Vefâtına yakın hasta olunca, helâlleşmek üzere gelen akrabasına şu vasıyyette bulundu:

“Âlemlerin Rabbine hamd olsun. Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) âline ve eshâbına salât ve selâm olsun. Müctehid din imamlarına, tefsîr ve hadîs âlimlerine zâhid (dünyâdan yüz çeviren) evliyâ-i Kirâma, ilmi ile âmil olan âlimlere, sabreden fakirlere, şükür eden zenginlere, kıyâmete kadar iyilikler hayırlar dilerim. Yâ Rabbî, İslâm dîni ve Ehl-i sünnet i’tikâdı üzere yaşadığıma ve bid’atlerden sakındığıma, seni ve meleklerini şâhid tutarım. Evlâdım ve akrabam, üzerlerinde bulunan hakkım olduğunu söyleyip benden helâllik isterler. Üzerlerinde bulunan haklarımı onlara helâl ettim. Vesselâm alâ Seyyid-il-Enâm ve Sâhibihil Kirâm” dedi ve canını cânâna teslim eyledi.

Altı oğlu ve bir kızı vardı. Oğullarından biri Muhyiddîn Muhammed’dir. Ege Denizi’ndeki adaların birinde kadı iken vefât etti. Biri Şemseddîn Muhammed’dir. Şam taraflarında kadı iken vefât etti. Biri Ahmet Çelebi olup, Osmanlı âlimlerindendir. Biri Zeyneddîn Muhammed’dir. 968 (m. 1561)’de vefât etti. Biri de âlim Kemâleddîn Muhammed Efendi’dir. Menkıbeleri uzun zaman dillerde söylenirdi. Babasının Miftâh-üs-se’âde kitabını Osmanlıcaya tercüme etmiş ve Mevdu’ât-ül-ulûm ismini vermiştir. Biri Ebû Hâmid Muhammed’dir. Osmanlı âlimlerindendir.

Hayâtını ilim öğrenmek, öğretmek ve eser yazmakla geçiren Taşköprü-zâde Ahmed Efendi’nin birçok kıymetli eserleri vardır. Eserlerinin başlıcaları şunlardır:

1) Şakâyik-ı Nu’mâniyye: Osman Gâzî’den başlıyarak, Kanunî Sultan Süleymân devrinde 965 (m. 1558) yılına kadar yetişen âlimlerin ve evliyânın hâl tercümelerinden meydana gelmiş kıymetli bir eserdir. Eser, pâdişâhların sayısına göre 10 tabakaya ayrılmış ve her tabakada, o pâdişâh zamanında yetişenler anlatılmıştır. Eserde, 371 âlim ve 150 evliyâ olmak üzere, toplam 521 kişinin bibliyografyası yer almaktadır. Bu kıymetli esere birçok zeyller yapılmıştır. Şakâyik-ı Nu’mâniyye, Osmanlılar devrinde bu konuda yazılan ilk eserdir.

Şakâyik-ı Nu’mâniyye’nin başlıca tercümeleri: a-Hadâik-ur-Reyhân: Muhtesib-zâde Belgradlı Mehmed Hâvi’nin Türkçeye tercümesi, b- Hakâik-ül-beyân fî tercemet-i Şakâik-in-Nu’mân: Hem tercüme hem zeyldir. Âşık Çelebi’nindir, c- Hadâik-uş-Şakâik: Edirneli Mehmed Mecdî Efendi’nin tercümesidir. En meşhûru bu tercümedir, d- El-Hadâik: Amasyalı İbrâhim bin Ahmed tarafından yapılan tercümedir.

Zeylleri: a- Tetimet-üş-Şakâik-in-Nu’mâniyye: Âşık Çelebi tarafından yazılmıştır. 42 kişinin bibliyografyası vardır. b- El-Ikd-ül-manzûm fî zikri Efâdıl-ır-rûm: Arabcadır. Ali bin Bâli tarafından yazılmıştır. Eserde, 968 (m. 1560) ile 991 (m. 1583) seneleri arasında Üçüncü Murâd devrine kadar yetişenlerin hâl tercümesi vardır. Eser Vefeyât-ül-a’yân kenarında basılmıştır, c- Hadâik-ül-Hakâik fî Tekmilet-iş-Şekâik: Nev’i-zâde Atâî tarafından yazılmıştır. Taşköprü-zâde’nin bıraktığı yerden başlayıp, 1044 (m. 1634) senesine kadar yetişenleri almıştır, d-Uşşâkî-zâde Zeyli: Yazarı Uşşâkî-zâde İbrâhim Hasib Efendi’dir. Atâî’nin bıraktığı 1043 (m. 1633) senesinden başlamış, 1160 (m. 1694) senesine kadar almıştır. Eseri beş tabakaya ayırmıştır. Âlimler, şeyhler, kadılar, vezirler ve zamanının büyüklerini alarak yazmıştır, e- Vakâyi’ul-Fudalâ: Şeyhî Mehmed Efendi tarafından yazılmıştır. Atâî’nin zeylinin zeylidir. Atâî’nin bıraktığı 1043 (m. 1633)’den, 1143 (m. 1730) senesine kadar almıştır. Üç cilddir. Pâdişâhlara göre düzenlemiştir, f- Tekmilet-üş-Şakâyik fî Ahvâl-il-Hakâyık: Fındıklılı İsmet Efendi yazmıştır. Şeyhî Zeyli’nin zeylidir. 1143 (m. 1730)’den 1314 (m. 1896)’e kadar almıştır.

2- Miftâh-üs-se’âde ve Misbâh es-Siyâde fî Mevdû’ât-ül-ulûm: Birçok ilim ve fen kollarını ve her ilimde yazılmış eserleri açıklayan kıymetli bir eserdir. Oğlu Kemâleddîn Mehmed Efendi tarafından ba’zı ilâveler yapılarak, yine Mevdû’ât-ül-ulûm adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eser üç cilddir. Miftâh-üs-se’âde’nin Medînet-ül-ulûm adını taşıyan bir muhtasarı vardır.

3- Nevâdir-ül-ahbâr fî menâkıb-il-ahyâr: Üç fasıl hâlinde te’lîf edilmiş bir eserdir. Birinci fasılda Sahabe ve âbidlerden, ikinci asılda müctehidlerden, üçüncü fasılda fen âlimlerinden bahseder. 4- Risâletün fî ilm-il-âdâb-el-bahs: Münâzara ve mübâhese ilminden bahseden bir eserdir. 5- Hâşiyetü alâ hâşiyet-i Seyyid Şerîf alâ Şerh-it-Tecrîd: Kelâm ilmine dâir bir eserdir. 6-Şerh-ül-Ahlâk el-Adûdiyye: Ahlâk ilmine dâirdir. 7-Risâletün fil-ferâiz, 8-Şerh-i Mukaddimet-is-salât: Molla Fenârî’nin namaza dâir yazdığı risalenin şerhidir. 9- Miftâh-ül-i’râb, 10-Sûret-ül-halâs fil-ihlâs, 11-Risâletün fî hikmet-il-ameliyye, 12- Er-Risâlet-ül-câmia li-vasf-il-ulûm-ün-nâfia, 13-Risâletün fil-kazâi vel-kader, 14-Mesâlik-ül-halâs fî mehâlik-ül-

havvâs, 15- El-Câmi' fil-mantık, 16- Şerh-i hadîs-i erbe'în, 17- Hâşiyetün min evvel-i şerh-il-Miftâh li Seyyid Şerîf Cürcânî, 18- Şerh-ül-fevâid-ül-Gıyâsiyye, 19- Risâletün fî tefsîr-i âyât-il-Vuzû', 20- Risâlet-uş-şifâ fî devâ-il-vebâ, 21- El-Muâlim fî ilm-il-kelâm, 22- Tabakât-ül-fukahâ, 23-Şerh-ül-Avâmil fil-Muhtasarât, 24-Şerhu Dîbâcet-ül-hidâye ve Dîbâcet-üt-tavâli', 25- Muhtasarun fî ilm-in-nahv, 26- Ecell-ül-Mevâhib fî ma'rifet-i Vücûb-il-vâcib, 27- Ravd-üd-dekâik fî hadarât-il-hakâik, 28- El-Kavâid-ül-celiyyât fî tahkîk-i mebâhis-il-külliyât, 29- El-İnsâf fî müşâceret-ül-eslâf, 30-Şerh-ül-Cezerî fî ilm-il-kırâat.

Taşköprü-zâde'nin yazmış olduğu çok kıymetli ve her ilimde ihtisas sahibi olan kimselerin dahî istifâde ettiği Miftâh-üs-se'âde adlı eserinden alınan ba'zı bölümler:

İlmin faziletini ve ilim öğrenmenin ehemmiyetini anlatırken diyor ki: Allahü teâlâ, Zümer sûresi dokuzuncu âyetinde; "Hiç bilenlerle bibniyenler bir olur mu?" buyuruyor.

Peygamber efendimiz de ( aleyhisselâm ); "Âlimler, Peygamberlerin vârisleridir" buyurdu. Bilinen bir hakîkattir ki, peygamberlik derecesi, yüksek derecelerin en üstünü ve en olgunudur. O hâlde, o dereceye vâris olmanın üstünde derece olmadığını, aklı ve firâseti olanlar anlar ve bilir.

Resûlullah ( aleyhisselâm ) şöyle buyurdu: "Kıyâmette âlimlerin, kaleminden çıkan mürekkep, şehîdlerin ve mücâhidlerin kanıyla tartılır" ve "Kıyâmette üç seçkin zümre, Allahü teâlâ katında şefaat makamına nail olurlar. Bunlar; Peygamberler, âlimler ve şehidlerdir."

Ne büyük bir derece ve üstün makamdır ki, Peygamberliğin altında, şehidlik mertebesinin üstünde bulunuyor.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: "İlim öğrenmek için yola çıkıp, zorluk ve tehlikelere katlananı, Allahü teâlâ, Cennete götüren yola kavuşturur."

"İlim öğrenmek, kadın-erkek her mü'mine farzdır."

"İlim Çin'de de olsa gidip öğreniniz" ya'nî ilim öğrenmek için çalışınız.

Hazreti Ebû Derdâ ( radıyallahü anh ) "İlimden bir mes'ele öğrenmeyi, gece sabaha kadar ibâdet etmekten çok severim" ve "Sen, ya âlim ol, ya ilim talebesi ol, yahut da dinleyici ol. Bu üç sınıfın dışında, dördüncü sınıftan olma ki, helak olursun" buyurdu.

Abdullah bin Abbâs ( radıyallahü anh ) buyurdu: "Hayr öğretenler için herşey istiğfar eder. Hattâ denizdeki balık bile."

İlim öğrenmenin şartları ve ilim ehlinin vazîfelerini anlatırken: Çocukları ilim öğrenmeye, özellikle Kur'ân-ı kerîmi ezberlemeye teşvik etmelidir. Çünkü küçük yaşta ezberlemek, taş üzerindeki yazı gibidir. Gençlik geçtikten sonraki gayret ve çalışma, su üzerindeki yazı gibidir. Küçüklere, akıllarının alabileceği kadar ders vermelidir. Bunların ötesinde çok ince ve derin bilgiler de vardır diye onlara söylememelidir. Çünkü böyle sözler, onların anlayışlarını bozar. Onlara, sizin öğrendiğiniz ilimler, gaye ve maksadın kendisidir anlayışını vermelidir.

Kur'ân-ı kerîm okurken şu edeblere dikkat etmelidir: 1- Hürmetle okumalıdır. Önce abdest almalı, yüzünü kıbleye dönmeli ve mütevâzî bir şekilde oturmalıdır. Hazreti Ali buyuruyor ki: "Namazda, ayakta Kur'ân-ı kerîm okuyana her harfi için yüz sevâb, oturarak okuyana elli sevâb yazılır. Abdesti olup, namazın dışında okuyana yirmibeş sevâb, abdestsiz okuyana on sevâb yazılır." 2- Yavaş okumalıdır. Ma'nâlarını düşünerek okumalı. Çabuk hatm etme arzusunda olmamalıdır. 3-Okurken ağlamalıdır. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki:"Kur'ân-ı kerîmi okuyunuz ve ağlayınız. Ağlıyamazsamz, kendinizi zorla ağlatınız." 4-Her âyeti, hakkını vererek okumalıdır. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ), azâb bildiren âyet gelince, Allahü teâlâya sığınır, rahmet âyeti gelince, o rahmeti isterdi. Tenzih âyetinde tesbîh ederdi. Başlarken E'ûzü okurdu. Onu bitirince; "Yâ Rabbî! Ondan unuttuğumu bana hatırlat. Ondan bilmediklerimi bana bildir. Gece-gündüz onu okumayı bana nasîb et ve onu bana delîl ve huccet eyle" buyururdu. 5-Eğer gösteriş yapıyor şeklinde düşünülecekse veya başkasının namazını şaşırtacaksa, alçak sesle okumalıdır. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Yavaş, ya'nî sessizce Kur'ân-ı kerîm okumanın sesli okumağa üstünlüğü, gizli verilen sadakanın aşikâre verilen sadakaya üstünlüğü gibidir." Riyadan emîn ise, sesli okuyup, başkalarının da dinlemekten nasîb almalarını sağlamak daha iyi olur. Ezberden değil, mıshaftan okursa daha iyi olur, gözler de ibâdet etmiş olur. 6- Güzel sesle okumağa gayret etmelidir. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) buyuruyor ki: "Kur'ân-ı kerîmi güzel sesle süsleyiniz." Ses ne kadar güzel olursa,

Kur'ân-ı kerîmin kalbdeki te'sîrinin çok olmasına sebep olur. Sünnet olan, tecvîd üzere okumaktır. Kur'ân-ı kerîmi tegannî ile, kelimeleri değiştirip nağmeye uydurarak okumak haramdır.

Zengin olan kimsenin, kazandığı mal husûsunda gözeteceği husûslar beş tanedir: 1- Maldan maksadın ne olduğu bilinmelidir. Ancak böylece kendine yetecek kadar bulundurur. 2-Malın nereden geldiğini gözetmelidir. Haramlardan ve mürüvveti bozan şeylerden sakınmalıdır. 3- Vâcib olan miktardan çok bulundurmamalıdır. Bu miktarda da, güzel niyet ve i'tidâli gözetmelidir. 4- Harcama tarafını gözetip, tasadduk etmede de iktisâd edip, yerine ve ehline vermelidir. 5- Alırken, verirken, tasadduk ederken ve saklarken, niyetini düzeltmelidir. Bu sebeptendir ki, Hazreti Ali şöyle buyurdu: "Eğer bir kimse, yeryüzündeki malın hepsini alsa, onunla Allahü teâlânın rızâsını murâd etse, o zâhiddir. Bir kimse, Allah rızâsını gözetmeden hepsini sarf etse, zâhid (dünyâdan yüz çeviren) değildir." Ba'zıları dedi ki: "Bütün hareket ve işlerin ibâdet olmaktan en uzak olanı, yemek yemek ve kazâ-i hacet etmektir. Onlar da ibâdet için ve ibâdete hazırlık için olursa, ibâdet olurlar.

Açlığın faydaları husûsunda, Peygamber efendimiz (s.a.v) buyurdu ki: "Çok yemek ve içmekle kalbi öldürmeyin. Çünkü kalb, ekine ve tohuma benzer. Su çok olursa çürür." Yine buyurdu: "İnsanoğlu, mi'desinden kötü ve bozuk bir kap doldurmamıştır. İnsana yemek için birkaç lokma yetişir. Bu da sulbünü devam ettirir. Eğer bunu yapamıyorsa, mi'desinin üçtebirini yemek, üçtebirini su, üçtebirini hava ile doldurmalıdır." Açlıkta on fayda vardır 1- Kalbin temizlenmesine ve basiretin açılmasına sebep olur. Çünkü tokluk, ağırlık ve durgunluk verir, kalbi kör eder. 2-Kalb, ibâdetin ve zikrin lezzetini duymağa hazır olur. 3- Açlık, Allahü teâlânın belâ ve azâbını unutturmaz. 4- Bütün günahlara sebep olan; şehvet, istek ve arzuları kırar. Çünkü bütün günahların kaynağı şehvetlerdir. 5-Açlık, az uyumayı ve gece uyanık bulunmayı kolaylaştırır. Çünkü bir kimse tok olunca, çok su içer. Çok su içenin, uykusu da çok olur. Uykusu çok olanın, Ömrü zayi olur. 6-Açlık, ibâdete devam etmeği kolaylaştırır. Çünkü yemek ve içmek ibâdete mânidir. 7-Açlık, bedene sıhhattir. Çünkü hastalıkların sebebi, çok yemektir. Hastalık ise; rahatsız, huzûrsuz ve dirliksiz olmağa sebep olur. Bunun için de, zikre ve fikre mâni olur. 8- Açlık, hafif yüklü olmaktır. Zîrâ, tokluğa ve çok yemeğe alışanın mi'desi bunları arayıp, bugün neler yesem der. Böylece, şüpheli ve haram olan şeyler de karışabilir. 9-Açlığı tercih eden kişi, fazla gelen yemekleri fakirlere ve yetimlere yedirmek sûretiyle sevâb alır. 10- Açlık, insanı taşkınlıktan ve Allahü teâlâyı zikr edememekten alıkoyar.

Ticâret âdabını anlatırken diyor ki: Mal satan kişi, şu husûslara dikkat etmelidir: 1- Malını övmemelidir. Zîrâ, dediği gibi değilse, yalan söylemiş olur. Övdüğü şey, sattığı malda var ise ve müşteri biliyorsa, boşuna konuşmuş olur. Bu ise müslümana yakışmaz. 2- Ticârette yemîn etmemelidir. Yalan yere ise büyük günah işlemiş olur. Yemîni doğru ise, Allahü teâlânın yüce ismini, basit dünyâ işlerine âlet etmiş olur. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "O tacire yazıklar ve korkular olsun ki, "Evet vallahi, hayır vallahi" der. Yarın gel, öbür gün gel diye işini geciktirip, müşteriyi geri gönderen san'atkâra da korku ve yazıklar olsun." 3- Gizli veya açık, malının her ayıbını bildirmelidir. Bu vâcibdir. Bildirmezse hıyânet etmiş olur. Hiyânet ise, haramdır. Kumaşı karanlık yerde satışa çıkarmamalıdır.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Doğru tüccâr, kıyâmette sıddîklar ve şehîdler ile haşr olur."

"Dünyâda helâl mal kazanıp, maksadı da kendini kimseye muhtaç etmemek, çoluk-çocuğuna nafaka te'min etmek, hattâ komşu ve câriyelerine iyilik etmek olursa, âhırette Allahü teâlânın huzûruna varınca, yüzü, ondördüncü gecedeki ay gibi parlar."

Yemek yemekten önceki edebler yedi tanedir: 1- Yemek, helâlden kazanılmış olmalıdır. 2- Yemekten önce ve sonra ellerini yıkamalıdır. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Yemekten önce elini yıkamak fakirliği giderir, yemekten sonra elini yıkamak küçük günahları yok eder." 3- Yemeği sofra üzerine koymalıdır. Yerde yemek yemek tevâzu'a yakın ve sünnete uygundur. 4-Gerektiği şekilde (edebe uygun) oturmalıdır. Sağ dizini dikip, sol uyluğu üzere oturmalıdır. Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Ben kulum. Kullar gibi, yere oturup yerim" buyurdu. Bir yere dayanarak ve ayakta yemek mekrûhtur. 5-Yemek yerken, ibâdet ve tâat için kuvvet elde etmeğe niyet etmelidir. Böylece, yemesi de ibâdet olur. Elden geldiği kadar az yemeğe gayret etmelidir. Çünkü tokluk, ibâdete mânidir. 6-Hazır olan yemeğe râzı olup, kanâat etmelidir. 7-Yemekten çok kişinin yemesine, yemeğe çok el

uzanmasına gayret etmelidir. Çünkü, yemeğe çok el uzanmasında bereket vardır. Resûlullah efendimiz de ( aleyhisselâm ) yalnız yemezdi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 177

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 352

3) Şakâyık-ı Nu’mâniyye cild-2, sh. 79

4) Mevdû’ât-ül-ulûm

5) Kâmûs-ül-a’lâm cild-4, sh. 2985

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 143-144

7) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1077

8) Miftâh-üs-se’âde cild-1, sh. 16-25

9) Keşf-üz-zünûn

10) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 134, 359 cild-2 sh. 126

**TEBÂSÎ (Ahmed bin Muhammed)**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed Magribî Tûnusî olup, künyesi Ebü’l-Abbâs’dır. Tebâsî diye meşhûrdur. Debâsî de denir. Mâlikî mezhebinde idi. Doğum târihi belli değildir. 930 (m. 1523) senesinde, Tunus beldelerinden Neferât’da, yüz yaşını geçmiş olduğu hâlde vefât etti.

Ahmed Tebâsî, büyük âlim velîy-yi kâmil Ahmed bin Mahlûf Şâbî’nin sohbetinde yetişti. Şâbî, kerâmetler ve hârikalar sahibi idi. Ebü’l-Feth Hindî adındaki büyük bir zât, Ebu Midyen hazretlerini ziyâret için yola çıktı. Yolda ona, ağaçların yapraklarında; “La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah Şâbî veliyyullah” yazılı olduğu gösterildi ve o da Ebû Midyen hazretlerinin yanına gitmekten vazgeçti. Şâbî ile görüştü. Ebü’l-Feth Hindî, onun yanında ma’nevî derecelere kavuştu. Tebâsî de, büyük velî Şâbî’nin hizmetinde ve sohbetinde bulunması sebebiyle, üstün hâllere ve derecelere kavuştu. Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları hakkında ma’rifet sahibi olan büyüklerden oldu.

Muhammed bin Hamevî, “Tuhfet-ül-Habîb” adlı eserinde dedi ki: “Memleketindeki âlimler, çözemediği mes’eleleri yazıp ona gönderirlerdi. O da, açık ve en güzel şekilde cevaplandırırdı.

Tebâsî’nin vefâtında, sağ yanağına nûrânî bir kalemle; “Rahimehullah” (Allahü teâlâ rahmet etsin), sol yanağında da “Celâl” yazılı olduğu görüldü.

Mes’ûd Sanhâcî onun hakkında dedi ki: “Sevenlerinden biri, yabancı bir kadına baktı. Sonra da onun meclisine gitti. Tebâsî buyurdu ki: “Aramıza gelenlerden birinin, gözleriyle günah işlemiş olduğu anlaşılıyor.” Daha sonra o kişi suçunu i’tirâf etti. Tövbe ve istiğfarda bulundu.

Tebâsî’nin keşf ve kerâmetleri çok olup, suç ve günah işliyeni derhâl tanırdı. Ayrıca huzûruna gelen kimsenin arzusunu, daha o söylemeden, Allahü teâlânın izniyle bilirdi.

Mes’ûd bin Muhammed Sanhâcî anlatır: “Hocam bir defasında bana; “Oğlum, sen haccedersin. Falan falan yerleri ve ay ışığında da şu yerleri görürsün” buyurdu. Aynen dediği gibi oldu. Hacca gittim. Oradan değişik beldelere uğradım. Gittiğim her yerde, buyurduğu yerleri dolaştığımı anladım.”

Sanhâcî anlatır; “Bir gece Ebü’l-Kâsım ismindeki arkadaşımla bir mes’eleyi müzâkere ettik. Sabah olduğunda da, Tebâsî’nin huzûruna gittik. Bize dönüp, akşamki mes’elenin cevâbı şöyledir” buyurdu.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 326

**TRABLÛSÎ (İbrâhim bin Mûsâ)**

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Mûsâ bin Ebî Bekr bin Şeyh Ali et-Trablûsî el-Hanefî’dir. Lakabı Burhâneddîn olup, Trablûsî nisbeti ile tanınırdı. 853 (m. 1449) senesinde Trablus’da doğdu. Dımeşk’da birçok âlimden ilim

tahsil etti. Şerefüddîn bin Abdullah bunlardan biridir. Onunla beraber Kâhire’ye geldi. Bütün ihtiyâçlarını bu zât karşılardı. Burada Selâhüddîn-i Trablûsî’nin dergâhında ikâmet ederdi. Tasavvuf ma’rifetlerine, onun feyz ve bereketiyle kavuştu. Rîmî’den de, Irâkî’nin nazm hâlindeki “Elfiye” sinin şerhini okudu. Şeybânî’den çok ilim aldı. Hâfız Sehâvî’den de me’ânî ilmine dâir eserlerin şerhleri ile Muhammed bin Hasen’in ve başka âlimlerin eserlerini dinleyip öğrendi. Onun ba’zı eserlerine ta’lîkler yaptı. Ebüssü’ûd Efendi’den ilim öğrendi. Radıyyüddîn-i Evcâfî’den de ilim tahsil etti. 915 (m. 1509) senesinde hacca gidip, bir müddet Mekke’de kaldı. Sonra Kâhire’ye döndü. 922 (m. 1516) senesi Zilka’de ayının ondördüncü günü, Kâhire’de vefât etti. Medresede namazı kılınıp, Karâfe kabristanına defnedildi.

Sehâvî onun hakkında şöyle demektedir. “O, fazilet sahibi, sakin, dindar bir kimse olup, 894 (m. 1489) senesinde, Hanefî âlimleri ile beraber. Devâdâriyye kubbesindeki sultânın huzûruna geldi. Onun hâlini ve faziletini hemen anlayan sultan, ona iltifât edip, çok ikram ve ihsânlarda bulundu. Sonra, onu Mısır havâlisine yerleştirdi.”

Şeyh Cârullah bin Fehd ise şöyle demektedir: “İbrâhim Trablûsî, Mısır’da Hanefî âlimlerinin en büyüklerinden oldu. Kahmâsiyye Medresesi’nin başmüderrisliğine ta’yin edildi, ilminin, hayrının ve iyiliğinin çokluğundan dolayı, her mes’eleyi çözer, hallederdi. Çok sayıda eser te’lîf etti.”

Eserlerinin başlıcaları şunlardır, 1-El-İs’âf fî hükm-il-evkâf, 2-Mevâhib-ür-Rahmân fî mezheb-in- Nu’mân: Kendisi bu eserini şerh edip, buna “El-Burhan” adını verdi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 117

2) En-Nûr-üs-sâfir sh. 104

3) El-A’lâm cild-1, sh. 76

4) Keşf-üz-zünûn sh. 85, 1895

**TÜRÂBÎ ŞUAYB EFENDİ**

Sultan İkinci Bâyezîd Hân zamanı Osmanlı âlim ve şâirlerinden. İsmi Şuayb olup, lakabı Türâbî’dir. Bu isimle meşhûr olmuştur. Kaynaklarda, hayâtı hakkında fazla bilgi verilmemektedir. 922 (m. 1516) senesinde vefât etti.

Zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. Daha sonra Molla Kırmastî, Molla Hüsâm-zâde ve Molla Alâeddîn Arabî gibi âlimlerin hizmetinde bulundu. Bu âlimlerin yanında tahsilini tamamladı. Sultan İkinci Bâyezîd zamanında Dârus-se’âde hocası ta’yin edildi. Filibe Medresesi’ne ve Edirne’de Halebiyye Medresesi’ne müderris ta’yin edildi. Bu medresede hoca iken müderrislikten ayrıldı. Ömrünün sonuna kadar va’z nasihat ve ilimle meşgûl olarak günlerini geçirdi. Tefsîr ilminde âlim olup, tefsîr dersleri okuturdu.

Türabî Şuayb Efendi, İslâmiyetin emirlerine ve yasaklarına çok riâyet ederdi. Dindar olup, verâ’, güzel ahlâk ve fazilet sahibi idi. Fakirleri, yoksulları ve sâlih kimseleri severdi. Vecd ve hâl sahibi, kâmil bir kimse idi. Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) sünnetine ve Eshâb-ı Kirâmın yoluna çok bağlı olup, bid’atlerden son derece uzak dururdu. Şakacı ve hoşsohbet bir kimse idi. Karşılaştığı kimselerle ba’zan latife yapar veya bulunduğu mecliste nükteli konuşmalarıyle oradakileri neş’elendirirdi. Ba’zan da cenâb-ı Hakkın büyüklüğünü, sıfatlarını, kudretini, âhireti ve kendi hâlini düşünerek ağlardı. Yanında bulunanlar da onun bu hâlinden etkilenir, onlar da ağlarlardı. Sözleri ve va’zları çok te’sîrli idi. Dinleyen herkes onun sözlerinden istifâde ederdi.

Türâbî Şuayb Efendi, güçlü, kuvvetli bir kimse idi. Çok iştahlı olmasına rağmen, yemek yeme husûsunda çok sabırlı idi. Uzun zaman aç durmaya dayanabilirdi. Yaşı doksanın üzerinde olmasına rağmen, çok dinç ve kuvvetli idi. Elini sıktığı kimseler, parmaklarının kırıldığını zannederlerdi. Hattâ 95 yaşlarında, eline aldığı at nalını parmaklarıyla eğerdi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 416

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 51

**ÜÇBAŞ (Nûreddîn Hamza bin Atâullah)**

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Nûreddîn Hamza bin Atâullah'tır. Üçbaş diye bilinir. Sakarya iline bağlı Karasu ilçesinin Üçbaş köyünde doğdu. Ancak doğum târihi bilinmemektedir. 940 (m. 1533) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri İstanbul'da, Atîk Ali semtinde yaptırdığı Üçbaş Mescidi'nin bahçesindedir.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, Molla Muarrif-zâde'nin hizmetinde bulundu. Onun sohbetlerinden istifâde edip ilmî olgunluğa eriştikten sonra, sırasıyla; Manisa Medresesi, İznik Medresesi ve İstanbul Ebû Eyyûb el-Ensârî Medresesi'nde müderrislik yaptı. Daha sonra Edirne Üçşerefeli Medresesi'ne müderris ta'yin olundu. Bu medreselerde ilim öğretip insanlara faydalı olmakla meşgûl iken, Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın Amasya'da yaptırdığı medresede müderris olarak vazîfelendirildi. Bir müddet Amasya müftîliği vazîfesini de yürüten Nûreddîn Hamza bin Atâullah, müderrislik ve müftîliği bırakıp emekli oldu. İstanbul'da vefât etti.

Nûreddîn Hamza bin Atâullah Efendi, âlim, faziletli bir zât idi. Birçok ilimlerde ve fıkıh ilminde ihtisas sahibi idi. Güzel ahlâk sahibi olup, insanlardan uzak ve sâde bir hayat yaşardı.

Süslü elbiseler giymekten kaçınır, eski elbiseler giyerdi, İlim ehlinin bir yere giderken at ile gitmesi usûl olduğu hâlde, o yürüyerek giderdi. Çok zengin olup, sayılamayacak derecede mal sahibi idi. Bu malından, fakir ve fukaraya ihsân ederdi. Hattâ İstanbul'da Üçbaş Mescidi diye bilinen bir mescid ve bu mescidin çevresinde, fakirlerin ve ilim öğrenen talebelerin kalabileceği hücreler ve medrese yaptırmıştı. Mîmâr Sinân'ın eseri olan mescid ve hücreler, bugün de mescid ve talebe yurdu olarak kullanılmaktadır.

Nakledilir ki: Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın vezirlerinden İbrâhim Paşa, birgün Nûreddîn Hamza Efendi ile sohbet ederken; "Sizin altın gümüş ve paraya karşı ilginiz var. Fakat onları hayır ve hasenata çok sarf ediyorsunuz. Bu nasıl oluyor?" dedi. Nûreddîn Hamza Efendi ise cevâbında; "Evet, altın, gümüş ve parayı çok sever görünüyorum. Çünkü onunla âhıretimi kazanırım. Ya'nî bu elde ettiğim paralarla hayr işleri yapıp, âhıreti kazanmaya çalışırım." buyurdu.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 401

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 581

**ÜFTÂDE**

Osmanlı pâdişâhlarından Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında, Bursa'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. 895 (m. 1490) senesinde Bursa'da doğdu. İsmi Muhammed olup, babası Manyaslı Mehmed Efendi'dir. Üftâde lakabıyla meşhûr oldu. Bursa'nın çeşitli câmilerinde müezzin ve İmâm olarak vazîfe yaptı. 989 (m. 1581)'da Bursa'da vefât etti.

Muhammed Üftâde yeni doğduğunda, annesi bir rü'yâ gördü. Çocuğu büyük bir süt deryasında yüzüyordu. Telâşla uyanıp, rü'yâyı kocasına anlattı. O da rü'yâyı; "Oğlumuz büyüyünce, inşâallah çok büyük bir âlim ve evliyâ olacak" diye ta'bir etti.

Mehmed Efendi, daha küçük yaşta bulunan oğlu Muhammed Üftâde'yi, ipek satan bir tüccârın yanına çalışmaya verdi. Muhammed Üftâde, orada çalışmaya başladı. Fakat bir hafta içinde, ustası ve babası vefât edince, çocuk yaşta ailesinin geçim yükünü omuzuna aldı. Hem çalışıyor, annesinin ve kardeşlerinin kimseye muhtaç olmadan geçinmelerini sağlıyor, hem de boş zamanlarında Bursa'daki medreselere gidip gelerek, zâhirî ilimleri öğrenmeye gayret ediyordu. Seneler sonra, zâhirî ilimleri öğrenerek, Bursa Ulu Câmii'nde müezzinlik yapmaya başladı. Daha sonra Doğan Bey Câmii'nde İmâm oldu. Senelerce bu vazîfeyi yaparak, insanların ibâdetlerini doğru olarak yapmasına vesile oldu. Muhammed Üftâde'nin, Ulu Câmi'yi medheden bir beyti, câminin batı kapısı çevresinde hâlen yazılıdır. Arabî olan beyt şöyledir:

"Yâ Câmi'al-kebîr ve yâ mecma'alkibâr,
Tûbâ limen yezûrüke fil-leyli ven-nehâr."

Ma'nâsı:

Ey Ulu Câmi! Ey âlim ve evliyânın toplandığı yer!
Seni gece-gündüz ziyâret edenlere olsun müjdeler!

Birgün rü'yâda Seyyid Emîr Buhârî hazretlerini gördü. "Bizim câmide va'z ve nasihat eyle" emri üzerine, sabahleyin Emîr Buhârî Câmii'nde va'z ve nasihate başladı.

Muhammed Üftâde, uzun boylu, müşfik bakışlı, devamlı tebessüm hâlinde olan bir zâttı. Görünüşü ile etrâfındakilere güven ve i'timâd telkin eder, herkesin takdîrine mazhar olurdu. Kur'ân-ı kerîm okurken, güzel sesinde sanki ağlıyormuş hâli müşâhede edilirdi. Kimsenin kalbini kırmaz, kalb kırarım korkusuyla kendine hakaret edenlere bile hiç karşılık vermezdi. Câmiye sabah herkesten önce gider, yatsı namazından sonra orada gece geç vakitlere kadar ibâdet ederdi. Ba'zı geceler evine giderken, ıssız sokaklarda bir sarhoşa rastlasa, ona yardım ederek evine kadar götürürdü. Herkese yardım ettiği için, Bursalılar onu çok severdi.

Vakitlerini hep ibâdet yaparak geçiren Muhammed Üftâde, tasavvuf büyüklerinin yolunda bulunmayı arzu ettiğinden, bir velînin yanında yetişmeyi çok ister idi. Bu sebeple, böyle bir velîyi hep arar durur idi. Birgün Karacabeyli Hızır Dede isminde bir velînin Bursa'ya geldiğini ve Ulu Câmi'nin yanında ikâmet ettiğini öğrendi. Onun huzûruna varıp, talebesi olmak istediğini bildirdi. O da kabûl ederek, Muhammed Üftâde'yi yetiştirmeğe başladı. Muhammed Üftâde, hocasının verdiği her vazîfeyi en güzel şekliyle yaparak hizmet ediyordu. Nefsini terbiye etmek için, nefsinin istediklerini yapmayıp, istemediklerini yapıyordu. Haramlardan şiddetle kaçıyor, şüpheli korkusuyla mübahların bile fazlasını terkediyordu. Bu şekilde hocası Hızır Dede'nin terbiyesinde sekiz yıl canla başla çalıştı. Onun vefâtından sonra da Şeyh-i ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin rûhâniyetinden istifâde ederek kalb gözü açıldı, kemâle gelip olgunlaştı. Her nefes alıp vermesinde Allahü teâlâya hamd eder, cenâb-ı Hakkı bir an olsun hatırından çıkarmazdı. Lüzumsuz hiç konuşmazdı. Konuştuğu zaman da hikmetler saçar, dinleyenlerin herbiri, kabiliyeti kadar istifâde ederdi. Onun bu konuşmalarını talebesi Azîz Mahmûd Hüdâyî "Vâkı'ât" adlı eserinde topladı.

Muhammed Üftâde, hocasından sonra talebeleri yetiştirmek üzere dergâhta ders vermeğe başladı. Onların en iyi şekilde yetişmesi için gayret gösteriyor, hocasının kendisini yetiştirdiği gibi onları irşâd ediyordu.

Muhammed Üftâde hazretlerini sevenlerden fakir bir kimse vardı. Her sene hac mevsiminde hacca gitmek ister, fakat gidecek pahası olmadığı için de bu arzusuna nail olamazdı. Üzüntüsünden hiç yüzü gülmez, gözleri hep hacca gidenlerin yolu üzerine takılır kalırdı. Hanımı, yüzü gülmeyen kocasının bu hâline oldukça üzülürdü. Yine bir sene hac mevsiminde, parası olmadığı için gidemiyen bu fakir, bir gün üzüntüsünden aklı başından gitti ve hanımına: "Eğer bu sene de hacca gidemezsem, seni üç talak ile boşadım" dedi. Günler geçti. Kurban bayramı yaklaştı. Fakiri bir düşüncedir aldı. Hacca gidemezse, hanımı boş olacaktı. Bir yerden de borç bulup hacca gidememişti. Ne yapacağını şaşırdığı birgün, aklına Muhammed Üftâde geldi. Hemen huzûruna gidip, ağlayarak durumunu anlattı. Muhammed Üftâde "Bizim Eskici Mehmed Dede'ye git, bizim selâmımızı söyle. O seni hacca götürüp derdine derman olur" buyurdu. Fakir, sevinerek huzûrdan ayrıldı, sür'atle Mehmed Dede'nin dükkânına koştu. Mehmed Dede'ye hocasının selâmını söyleyip, derdini ona da anlattı. Mehmed Dede; "Ey fakir! Gözlerini kapa. Aç demeden sakın açma" dedi. Fakir gözlerini açtığında, kendilerini Mekke'de buldular. Mehmed Dede, Allahü teâlânın izniyle, fakiri bir anda kerâmet göstererek Hicaz'a götürmüştü. O gün, Arefe idi, hacılar Arafat'a çıkmışlardı. Fakir ve Mehmed Dede de ihram giyip Arafat'a çıktılar. Ertesi günü Kâ'be-i muazzamayı tavaf ettiler. Ziyâret edilecek yerlere gittikten sonra, Bursalı hacıları buldular. Onlar, hemşehrileri olan Mehmed Dede'yi ve fakiri görünce sevindiler. Fakir, birkaç hediye alıp, bir kısmını götürmeleri için hemşehrisi olan hacılara emânet etti. Vedâlaşarak ayrıldılar. Aynı şekilde bir anda Mekkei mükerremeden Bursa'ya geldiler. Fakir, getirdiği ba'zı hediyelerle eve gelince, hanımı, birkaç gündür eve gelmeyen kocasını eve almak istemedi ve; "Sen beni boşamadın mı? Hangi yüzle bana hediye getirerek eve giriyorsun?" dedi. Kocası da; "Hanım ben hacca gittim ve geldim. İşte bu getirdiklerimi de Mekke'den aldım" dediyse de, kadın; "Bir de yalan söylüyorsun. Üç-beş gün içinde hacca gidilip gelinir mi? Seni mahkemeye vereceğim" dedi. Kâdıya giderek durumu anlattı ve; "Nikâhımızın fesh edilmesini istiyorum. Çünkü nikâhsız olarak yaşamayı dînimiz yasaklamaktadır. Bu sebeple haram işlemek istemiyorum" dedi. O sırada Bursa kadısı, Azîz Mahmûd Hüdâyî isminde bir genç idi. Kâdı, hanımın kocasını mahkemeye çağırtarak onu da dinledi. Fakir, hacca gittiğini, Kâ'be-i mu'azzamada tavaf edip, ziyâret edilecek yerleri gezdiğini, Bursalı hacılarla görüşüp, getirmeleri için emânet dahî verdiğini iddia etti. Bu sebeble boşanmanın vâki olmadığını söyledi. Fakir, Mehmed Dede'yi şâhid gösterdi. Mehmed Dede de; "Şeytan, Allahü teâlânın düşmanı olduğu hâlde, bir anda dünyânın bir ucundan bir ucuna gittiği kabûl edilir de, bir velînin bir anda Kâ'be'ye gitmesi niçin kabûl edilmez?" dedi. Kâdı hayret ederek,

mahkemeyi diğer hacıların geleceği günlerden birine te’hir etti. Aradan günler geçti. Bursalı hacılar hacdan döndüler. Mahkeme gününde de, şâhid olarak fakirin hac vazîfesini yaptığını, hattâ emânet olarak verdiği şeyleri getirdiklerini bildirdiler. Kâdı, şâhidlerin verdiği bu ifâde ile, da’vâcı hanımın nikâhı fesh etme isteğini reddetti. Böylece, boşanma hâdisesi olmadı.

Kâdı Azîz Mahmûd Hüdâyî Efendi, bu hâdisenin günlerce etkisinden kurtulamadı. Nihâyet Eskici Mehmed Dede’nin yanına gidip; “Beni talebeliğe kabûl buyurmanız için gelmiştim” deyince, o da; “Nasîbiniz bizden değil, Üftâde’dendir. Onun huzûruna giderek müracaatınızı bildirin” dedi. Kâdı, evine gitti. Hizmetçisine atının hazırlanmasını emretti. Kendisi de sırmalı kaftanını ve sarığını giyerek, hazırlanan atına bindi. Yanına seyisini de alıp, Üftâde hazretlerine gitmek üzere yola çıktı. Bugünkü Molla Fenârî Câmii’nin doğu tarafındaki sokağa geldiğinde, atının ayaklarının, bileklerine kadar kayalara saplandığını gördü. Ne kadar uğraştıysa da, atı ileri süremedi. (Bu kayanın üç kuzular semtinde olduğu da söylenmektedir.) Atından indi. Sırmalı kaftanıyla, Üftâde’nin dergâhına doğru yürüdü. Kâdı dergâha vardığında, Üftâde hazretlerinin üzerinde eski bir hırka olduğu hâlde, bahçeyi çapalamakta olduğunu gördü. Üftâde, gelenleri görünce doğruldu ve; “Ey Kâdı efendi! Herhalde yanlış yere geldiniz. Burası yokluk kapısıdır ki, biz fakirlik kapısının kuluyuz. Hâlbuki sen varlık sahibisin. Bu hâlde ikimiz biraraya gelip bağdaşamayız. Senin ilmin, malın, mülkün, şânın ve ma’mûr bir dünyân var. Bizim gibi kulların, Allahü teâlâdan başka hiçbirşeyi yoktur” buyurdu. Bu sözler, Kâdı Azîz Mahmûd Hüdâyî’ye o kadar te’sîr etti ki, gözlerinden iki sıra yaş döküldüğü hâlde; “Efendim! Herşeyimi mübârek kapınızın eşiğinde terk eyledim. Yeter ki, talebeniz olabilmekle ve hizmetinizi görmekle şerefleneyim. Her ne emrederseniz yapmağa hazırım” dedi. Bu samimî istek üzerine, Üftâde hazretleri tane tane buyurdu ki: “Ey Bursa kadısı! Kâdılığı bırakacak, bu sırmalı kaftanınla Bursa sokaklarında ciğer satacaksın. Hergün de dergâha üç ciğer getireceksin!” Herşeyi bırakacağına, her emri yerine getireceğine söz veren Kâdı, derhâl kadılığı bırakıp, ciğer satmaya başladı. Aldığı ciğerleri Bursa sokaklarında; “Ciğerci! Ciğerciiii!” diye bağırarak satıyordu. Bursalıların hayret dolu bakışlarına, kadınların ve çocukların alay etmelerine hiç aldırmıyordu. Onu görenler; “Bursa kadısı Azîz Mahmûd Hüdâyî aklını oynatmış, tımarhânelik olmuş” diyorlardı. Bu şekilde nefsini kırıp, rûhunu yükseltmek için her türlü alaya alınmaya katlanıyordu. Her akşam! Üftâde’nin huzûruna geldiğinde hocası; “Bugün ne yaptın! Ciğerleri satabildin mi?” diye soruyor, o da, o günkü olanları anlatıyordu. Üftâde, bu şekilde yeni talebesinin nefsini kırıp terbiye ettikten sonra, Azîz Mahmûd Hüdâyî’yi, dergâhta hela temizleme işinde çalışmak üzere vazîfelendirdi. Onu husûsî sohbetleri ve teveccühleri ile yetiştirmek, evliyâlık makamlarında yükseltmek için uğraştı. Nefsini terbiyede, kısa zamanda diğer talebelerden çok ileri geçtiğini gördü. Üç sene sonra ona icâzet (diploma) verdi. Yerine halîfesi, vekîli olduğunu bildirdi.

Üftâde, dergâhta talebelere ders verdiği zamanda, bir gece rü’yâsında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’yi gördü. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmi buyurdu ki: “Talebelere bizim Mesnevî’den de okutunuz!” O da; “Farsçayı bilemiyorum” deyince, Mevlânâ hazretleri; “Sen başla bir kerre, Allahü teâlâ yardım eder” buyurdu. Ertesi sabah, hiç Fârisî bilmediği hâlde, kırk yıldır Farsça tahsili görmüş gibi Mesnevî’den va’z ve nasihat vermeğe başladı.

Osmanlı Sultânı Üçüncü Murâd Hân ile Üftâde, birgün sohbet ediyorlardı. Bir ara Üftâde, görünüşte lüzumsuz bir takım el kol hareketleri yapmağa başladı. Mübârek yüzünün rengi, hâlden hâle giriyordu. Sonra eliyle bir yer sıvarmış gibi yapmağa başladı. Pâdişâh, aniden yapılan bu hareketlere önce bir ma’nâ veremedi.

Sonra Üftâde’nin elinin siyahlaştığını da görünce; “Efendi hazretleri! Niçin böyle hareketler yapmağa başladınız! Elinizin siyahlaşmasına sebep nedir?” diye sordu. O da; “Sultânım! Teb’anızdan bir balıkçı tayfası Karadeniz’in sularında balık tutuyorlardı. Tekneleri su alacak şekilde delindi. Bizden yardım istediler. Biz de imdâdlarına yetişerek, teknelerinin deliğini ta’mir ettik. Bu sebeple elimiz karardı. Elhamdülillah müslümanların boğulmaktan kurtulmasına vesile olduk” buyurdu.

Üftâde hazretleri birgün talebeleriyle beraber kıra gitti. Bir pınar başında oturup sohbete başladılar. Vakit ilerlemişti. Talebelerin ba’zıları acıkmışlar ve içlerinden; “Hocamız müsâade etse de bir yemek yesek” dediler. Onların bu düşüncelerini anlıyan Üftâde; “Yâ Rabbî! Bu talebelerime bir sini yemek ihsân eyle” diyerek içinden duâ etti. O anda getireni görünmeyen bir sini yemek ortaya konuverdi. Üftâde,

talebelerine; “Haydi evlâtlarım, yemeklerimizi yiyelim” buyurdu. Besmele çekilerek yemek yendikten sonra, sini aniden kayboldu, ileri gelen talebelerinden Kemâl Dede; “Sini, suyun içine girdi!” diyerek sininin peşinden, suya girmeye başladı. Üftâde; “Suyun içine sakın girme!” diyene kadar, Kemâl Dede suyun içinde eli kılıçlı iki kimsenin kendisine doğru hücum ettiğini gördü. Sür’atle sudan çıkarak hocasının yanına doğru koştu. Hâdiseyi gören oradaki bütün talebeler şaşırıp kaldılar.

Birgün Üftâde hazretlerine bir kadın gelip; “Efendim! Bir oğlum vardı. Hiçbir suçu olmadığı hâlde iftiracıların şikâyeti ile hapse attılar. Hakkımızı arayacak kimsemiz yok. Ne olur bir duâ buyurun da, oğlumun suçsuz olduğu anlaşılsın” dedi. Bunu derken, kadının iki gözünden çeşme gibi yaş akıyordu. Kadının bu hâline dayanamıyan Üftâde, ellerini açarak Allahü teâlâya duâ etti. Kadına dönerek; “Evinize gidebilirsiniz” buyurdu. Kadın, merak içinde eve geldiğinde, oğlunun evde oturduğunu gördü. Oğlunun hasretiyle yanan kadın, evlâdına sarılıp gözlerinden öptü ve; “Yavrucuğum! Seni hapishâneden nasıl oldu da bıraktılar?” deyince, oğlu; “Ben de nasıl olduğunu bilemiyorum. Hapishânede otururken, bir anda bir el beni evimize koydu. Şaşırıp kaldım” dedi. Kadın, bunun Üftâde hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu anladı.

Üftâde, birgün katırına binmiş evine giderken, önüne ihtiyâr bir zât çıkıp, borçlu olduğunu, yaşlılık sebebiyle çalışamadığını, bu sebeple de borcunu veremediğini bildirdi. Sonra da bir miktar para istedi. Üftâde, adamın bu hâline acıdı ve; “Kimseye söylemezsen borcunu vereyim” buyurdu. Adam söz verince, Üftâde; “Şu taşı kaldır ve altındakileri al!” dedi. Adam taşı kaldırdı. Altındaki bir miktar parayı görünce, hayret ederek paraları cebine doldurdu. Üftâde hazretlerine teşekkür ederek oradan ayrıldı. Parayı saydığında, tam borcu kadar olduğunu gördü. Alacaklıya gidip borcunu verdikten sonra, tama’ ederek tekrar o taşın yanına geldi. Büyük bir heyecanla taşı kaldırdığında, hiçbirşey bulamadı. Bu işin, Üftâde’nin bir kerâmeti olduğunu anladı. Hemen huzûruna giderek talebesi olup, sohbetiyle şereflendi.

Birgün Yalova’dan İstanbul’a bir gemi gidiyordu, İstanbul’a yaklaştıkları bir sırada, şiddetli bir rüzgâr esmeye başladı. Dalgalar gittikçe büyümeye, gemiye şiddetle vurmaya başladı. Öyle ki, dalgaların vuruşundan tahtalar gıcırdıyordu. Gemi, koca denizde bir o tarafa, bir bu tarafa yalpalıyor, devrilecek gibi oluyordu. Yolcular ne yapacaklarını şaşırdılar. Herkes geminin bir tarafına birikince, tehlike daha da büyüdü. Kaptan, yolcuları teskin etmeye çalışıyor ve herkesin yerinde oturmasını tavsiye ediyordu. Herkes birbiriyle helâlleşiyor ve şimdiye kadar işlediği günahlarına tövbe ediyordu. Ba’zıları da, kurtulmaları için adakta bulunuyordu. Yolcuların arasındaki bir genç, Fâtiha-i şerîfe ve İhlâs sûrelerini okuyarak, hâsıl olan sevâbı; Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ), Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm), evliyânın ve âlimlerin (rahmetullahi aleyhim) ve zamanın velîlerinden Üftâde hazretlerinin rûh-i şerîflerine hediye etti. Sonra da; “Yâ hazret-i Üftâde! Himmetinizi, yardımınızı istirhâm ediyorum” dedi. O anda, uzaklardan bir karaltı peyda oldu. Yaklaştıkça, bunun bir insan olduğunu, suyun üzerinde sür’atle kendilerine doğru geldiğini gördüler. Onun yürüdüğü yerlerde dalgalar hemen sâkinleşiyordu. Nihâyet o kimse, geminin yanına geldi ve gemiyi eliyle bir miktar tuttuktan sonra, geminin önünden yürümeğe başladı. Yürüdüğü yerlerde dalgalar yine sâkinleşiyordu. Bir müddet sonra gözden kayboldu. Kaptan, o kimsenin su üzerinde gittiği istikâmete göre, geminin dümenini ayarladı. Bir müddet sonra, selâmetle sahile vardılar. Herkes bu hâdise karşısında şaşırıp kaldı. Sâdece o delikanlı şaşırmamıştı. Yolcular sahile çıktıklarında, bir kimse karşılarına çıkıp onlara; “Ey yolcular! Üftâde hazretlerinin selâmı var. Sağ olduğum müddetçe, bu sırrı kimseye söylemesinler diye bana emretti” dedi.

Bir ikindi vaktinde, Muhammed Üftâde’nin yanına yaşlı bir kimse geldi. “Efendim! Bu sene çocuklarımla birlikte hacca gitmiştik. Vazifelerimizi yaptıktan sonra, maddî gücüm olmadığı için onları getiremedim. Yanlarına bir miktar para bıraktıktan sonra, ben geldim. Eğer onları buraya getirmek mümkünse, getirmenizi istirhâm edecektim” diye yalvardı. Üftâde de; “Sağlığımda kimseye söylemezseniz getirelim” buyurdu. O hacı da söylemiyeceğine söz verince, Üftâde hazretleri adamın yönünü kıbleye doğru çevirdikten sonra; “Şimdi bakınız! Kâ’be-i muazzamanın yanındaki namaz kılan şu kimseler hanımın ve çocukların değil mi?” buyurdu. Adam hayretle, binlerce kilometre uzakta bulunan Kâ’be’nin yanındaki çocuklarını gördü. Üftâde, namaz kılan çocuklara hitâb ederek; “Annenizle birlikte, Harem-i şerîfin dışındaki deveye binip acele geliniz!” buyurdu. Çocuklar, namazlarını bitirir bitirmez annelerini aldılar ve dışarı çıktılar. Dışarda bir devenin beklediğini gördüler. Üçü birden deveye binip

Bursa’ya doğru sürdüler. Devenin her adımı, gözün görebildiği uzaklığı katediyordu. Kısa bir zaman sonra deve, çocuklarla birlikte yanlarına geldi. Üftâde, deveye birşeyler söyleyince, deve birden kayboldu. O, hacıyada; “Bunu sakın kimseye söyleme” diye tekrar tenbîh eyledi.

Bir kış günü akşamı, Üftâde hazretleri talebelerini toplamış sohbet ediyordu. Bir ara; “Dostlarım! Canımız taze üzüm istedi. Acaba bulmak mümkün müdür?” buyurdu. Talebeler içlerinden; “Bu kış günü, bu karda taze üzüm olur mu?” diye düşünürlerken, Azîz Mahmûd Hüdâyî de kendi kendine “Mademki bu sözü hocam söyledi, mutlaka bunda bir hikmet vardır” diye düşünerek ayağa kalktı ve; “Efendim! Müsâade ederseniz bendeniz getireyim” dedi. Müsâade edilince sepeti aldığı gibi Bursa’nın Çekirge mevkiindeki bağa gitti. Bağ, karlar altında idi. Bir asma çubuğunun üzerinden karları temizlediğinde, salkım salkım üzümlerin sarkmakta olduğunu gördü. Bunun hocası Üftâde’nin bir kerâmeti olduğunu anlayıp, üzümleri sepete koymağa başladı. Asmadaki üzümler bittiğinde, sepet de ağzına kadar dolmuş idi. Sepeti omuzuna alarak dergâha doğru yürüdü. Hızlı hızlı yürürken, birden ayağı kaydı ve bir çukura düştü. Çukur derin olduğundan, çıkmak için çok uğraştıysa da başaramadı. Çaresiz kalınca hocası Üftâde’den yardım istemek hatırına geldi ve içinden “İmdât! Yâ mübârek hocam!” der demez, çukurun başından bir ses; “Ey Mahmûd! Uzat elini de yukarı çekeyim” dedi. Bu sesin sahibine baktı, fakat tanıyâmadı. Çukurun başındaki kimsenin kendisine gülümsediğini gördü. Utanarak elini uzattı. Yukarı çıktığında o kimseyi göremez oldu. Yine sepeti omuzuna alarak dergâha doğru sür’atle gitti. Hocasının huzûruna vardığında sohbet devam ediyordu. Omuzunda üzüm dolu sepeti gören talebeler şaşırıp kaldılar. Üftâde hazretleri, yardım edenin Hızır aleyhisselâm olduğunu söyledi. Talebeler hocaları Üftâde’nin, Allahü teâlânın katında yüksek bir velî olduğunu ve Azîz Mahmûd Hüdâyî’nin hocalarına olan teslîmiyetini bir kere daha anladılar.

Birgün. Üftâde, talebeleriyle kıra çıkmıştı. Talebeler hocalarına takdim etmek üzere, çiçeklerden demet yaparak huzûra getirdiler. Herkesin çiçeğini kabûl etti. Üftâde, Azîz Mahmûd Hüdâyî’nin getirdiği kırık saplı çiçeği görünce; “Evlâdım! Bütün arkadaşların demet demet çiçek getirdikleri hâlde, sen niçin kırık saplı bir çiçek getirdin?” diye sordu. Hüdâyî de; “Efendim, zât-ı âlinize ne takdim etsem azdır. Fakat hangi çiçeği koparmak için eğilsem, o çiçeğin; “Allah! Allah!” diye zikrettiğini gördüm. Ancak, bu gördüğünüz sapı kırılmış çiçeğin zikredemediğini görünce, onu size getirdim. Kusurumu bağışlamanızı istirhâm ederim” dedi. Bu cevap, Üftâde hazretlerinin çok hoşuna gitti ve Azîz Mahmûd Hüdâyî’ye hayr duâlarda bulundu.

Muhammed Üftâde hazretleri, 989 (m. 1581) senesinde Bursa’da hastalandı. Talebelerini başına toplayıp, onlara son nasîhatlarını yaptıktan sonra, Kelime-i şehâdet getirerek vefât etti. Sağlığında kendi yaptırdığı câminin bahçesine defn edildi. Mezarının üzerine türbe yapıldı. Sandukasının başucundaki levhada şu şiir yazılıdır:

Bâğ-ı aşkın andelibi, hazret-i Üftâde’dir.
Dertli âşıklar tabibi, hazret-i Üftâde’dir.

Vâsıl-ı kâmil odur, tevhîd-i Zâta şübhesiz,
Gösteren râh-ı Hüdâî hazret-i Üftâde’dir.

Eyleyen rûhundan istimdâd erişir matlûba,
Halleden her müşkilâtı, hazret-i Üftâde’dir.

Sıdkile ol Hüdâî eşiğinde dâima,
Bil hakîkat kutb-ül-aktâb hazret-i Üftâde’dir.

Üftâde’nin; “Hutbe mecmûası” ve “Dîvân” adlı iki eseri vardır.

Üftâde hazretlerinin yazdığı ve halk arasında meşhûr olan bir şiiri:

Hakka âşık olanlar,
Zikrullahtan kaçar mı?
Ârif olan cevherini,
Boş yerlere saçar mı?

Gelsin ma’rifet olan,
Yoktur sözümde yalan,
Emmâreye kul olan,
Hayr-ü-şerri seçer mi?

Gerçek bu söz yârenler,
Gördüm demez görenler,
Kerâmete erenler,
Gizli sırrın açar mı?

Üftâde yanıp tüter,
Bülbüller gibi öter,
Dervişlere taş atan,
Îmân ile göçer mi?

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Menâkıb-ı Üftâde (Selmanağa Kütüphânesi, Hüdâyî bölümü No: 982)

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 357

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 22

4) Kitâb-ı Silsile-i İsmâil Hakkı sh. 79

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 362

6) Yâdigâr-ı Şemsî sh. 27

7) Vâkı'ât

8) Lemezât Vr. 187 b

9) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 999

10) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 109

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1033

## ÜSTÂD-ZÂDE TÂCÜDDÎN İBRÂHİM EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen büyük İslâm âlimlerinden. İsmi İbrâhim, lakabı Tâcüddîn'dir. Üstâd-zâde diye tanınır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 909 (m. 1503) senesinde Amasya'da vefât etti.

Tâcüddîn İbrâhim Efendi'nin babası, helâl rızık te'min etmek maksadıyla, debbaglık mesleğini san'at edinmiş, bu işle meşgûl olan bir zât idi. Mesleği îcâbı bu işi çok iyi bilirdi. Takvâ ve verâ' sahibi idi. Kazancının helâlden olmasına çok dikkat ederdi. Oğlunu da helâl lokma ve çok güzel terbiye ile yetiştirdi.

Çocukluktan kurtulup yetişkinlik çağına gelen İbrâhim Efendi, kendine lâzım olan dînî bilgileri öğrenmiş idi. Babası gibi bir iş sahibi olmaya değil, ilim tahsil etmeye, ilmini ilerletmeye çalıştı. Zamanında bulunan âlimlerden ilim öğrendi. Aklı, zekâsı, hafızası kuvvetli ve istidâdı da fazla olduğundan, kısa zamanda yetişti. Mevlânâ Sinân Paşa'nın hizmetinde bulunarak, ilmini ilerletti.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Engürü (Ankara) vilâyetinde bulunan Ak Medrese'de müderris olan Tâcüddîn İbrâhim Efendi, daha sonra Şehzâde Abdullah'a muallim oldu. Çubuk kadılığı yaptı. Sultan Bâyezîd Hân pâdişâh olunca, onu Amasya'da bulunan Hüseyniyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin etti. Tâcüddîn İbrâhim Efendi, 909 (m. 1503) senesinde vefât edinceye kadar burada vazîfesine devam etti.

İffet ve salâh (doğruluk) sahibi, zâhid bir zât idi. Dünyâya düşkün olmayıp, hep âhıretini ma'mûr etmeye gayret ederdi. Kendi nefsi ile meşgûl olur, kimse ile uğraşmazdı, insanlardan umûmiyetle uzak dururdu.

Güzel huyları kendinde toplamada, akıl ve zekâsının çokluğunda ve o zamanda okutulan bütün ilimlerde ihtisas sahibi olmakta, emsal ve akranından ileride olan Tâcüddîn İbrâhim Efendi'nin bütün ömrü, ilim öğrenmek ve öğretmek gayretiyle geçti.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 359

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 331

3) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 46

## VANKULİ MEHMED EFENDİ

Fıkıh ve lügat âlimi. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. Aslen Vanlı olduğu için, Vânî ve Vankuli nisbetleri ile meşhûr oldu.

Zamanın âlimlerinin ilminden istifâde eden Vankuli Mehmed Efendi, tahsilini tamamladıktan sonra, çeşitli medreselerde

müderrislik yaptı. 970 (m. 1562) senesinde İstanbul'da Mahmûd Paşa, daha sonra Atîk Ali Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. 976 (m. 1568) senesinde Rodos'ta, müftî ve Kanunî Sultan Süleymân Hân Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 981 (m. 1573) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris oldu. Bir sene sonra Manisa müftîliğine, 988 (m. 1580) senesinde de Selanik kadılığına ta'yin edildi. Bir sene sonra verilen Amasya kadılığını kabûl etmeyince, Gediz kazasının da ilâvesiyle, büyük kadılıklar arasına katılan, Kütahya kadılığına ta'yin edildi. 991 (m. 1582) senesinde emekli oldu. Yedi sene fasılasız ilim ve ibâdetle meşgûl olup, hayâtının en verimli senelerinde pek faydalı eserler yazdı. Yedi sene sonra 998 (m. 1590) senesinde, Medîne-i münevvere kadılığı verildi. Medîne-i münevvereye gidip, Resûl-i ekremin ( aleyhisselâm ) mübârek kabirlerini ziyâret etmek ve Resûlullahın ( aleyhisselâm ) komşularına hizmet etmekle şereflendi. Vazifeye başlamasından iki sene sonra, 1000 (m. 1591) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti.

Vankuli Mehmed Efendi, başta fıkıh ve edebî ilimler olmak üzere, değişik ilimlerde söz sahibi idi. Asırlarca husûsiyetini koruyan pek kıymetli eserler yazdı.

"Sihâh-ı Cevherî" adlı meşhûr Arabca lügatı, Türkçeye tercüme etti. Eserin aslında ve "Kâmûs-ı Muhît'te bulunmayan pek faydalı bilgileri de tercümeye ilâve etti. Vankuli Mehmed Efendi, Arabca bilmiyenin din bilgilerine tam olarak vâkıf olamıyacağını, Arabcada da en faydalı lügatın "Sıhâh-ı Cevherî" olduğunu ifâde etmektedir. Eser, Vankuli lügatı adıyla İbrâhim Müteferrika'nın matbaasında basıldı. Bu matbaada ilk basılan kitap budur. Vankuli Mehmed Efendi, fıkıhta; "Tercih ehli" olarak bilinen müctehid âlimlerin, tercih ettikleri ictihâdlar demek olan; "Müftabih kaviller"in hangi kitaplarda bulunduğuna ve kolayca nasıl istifâde edilebileceğine dâir; "Tercîh-i beyyinât" adlı bir eser yazdı. Bu eserinde ba'zı misâller de veren Vankuli Mehmed Efendi, İmâm-ı Zeyla'î, İmâm-ı Serahsî gibi müctehidlerden de ba'zı nakiller yaparak, anahtar bir kitapçık meydana getirdi. Seyyid Şerîf Cürcânî hazretlerinin, Sirâcüddîn Muhammed Secâvendî'nin; "Ferâiz-üs-Secâvendî" adlı eserine yaptığı şerhe, çok güzel bir haşiye yazdı. Arabcada üstâd olan Vankuli Mehmed Efendi, Farsçada da kıymetli eserler verdi. İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "Kimyâ-i se'âdet" kitabını Türkçeye tercüme edip, "Miftâh-ün-necât" adlı eseri şerh etti. Molla Hüsrev'in Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan "Dürer-ül-hukkâm" adlı eserine, "Nakd-üd-dürer" adlı bir haşiye yazdı.

Dîn-i İslama hizmette, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına itaatte büyük gayret sarfeden Vankuli Mehmed Efendi, müslümanlara nasihat edip, doğru yoldan ayrılmamaları için çalışmayı, kâfirleri İslâmiyete da'vet için çalışmaktan, daha mühim görürdü. Bu yüzden kendisine verilen ve geliri daha fazla olan Selanik kadılığını kabûl etmeyip; "Müslüman yetimlerinin malına mülküne sahip olup, onları korumak, yahudi ve hıristiyanların malını mülkünü korumaktan önce gelir" diyerek, geliri daha düşük olan Kütahya kadılığını tercih etmişti.

Medîne-i münevvereye varışında, gözyaşları içinde Resûl-i ekremin ( aleyhisselâm ) mübârek kabrini ziyâret eden Vankuli Mehmed Efendi, yazdığı bir şiirinde, Resûlullah efendimize ( aleyhisselâm ) şöyle tazarruda (yakarışta) bulunmaktadır:

"Budur âyîn-i Arab bir kavmin ölse seyyîdi,
Az olur kim kabri üzre bende âzâd olmaya.

Senki Şâh-ı mürselîn ve Seyyîd-i kevneynsin,
Hâşâ lillah kabrine yüz süren âzâd olmaya."

(**Ma'nâsı:**Arabların örf ve âdetlerine göre, bir kavmin efendisi vefât ettiği zaman, kabri üstünde köle âzâd etmemek, nâdir görülen bir hâdisedir. Sen ki, Peygamberlerin (aleyhisselâm) şahı, iki cihanın efendisinin. Senin kabrine yüz sürenin âzâd olmaması mümkün olmayan bir şeydir.)

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 316

2) Kâmûs-ül-a'lâm sh. 46, 78

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 48

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 33

5) Sicilli Osmanî cild-1, sh. 130

**VENŞERİSÎ (Ahmed bin Yahyâ)**

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Yahyâ bin Muhammed'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs'tır. Venşerisî diye meşhûr olmuştur. 834 (m. 1430) senesinde Tilmsân'da doğdu. Fransızların Vehrân şehrini istilâ ettikleri 914 (m. 1508) senesinde, seksen yaşında vefât etti.

Tilmsân'da büyüdü ve oranın âlimlerinden ilim tahsil etti. İmâm Ebü'l-Fazl Kâsım Akbânî, Ebû Sâlim Akbânî, Muhammed bin Ahmed bin Kâsım Akbânî, İmâm Muhammed bin Abbâs, Ebû Abdullah Celâb, âlim, hatîb ve sâlih bir zât olan İbn-i Merzûk Kefif, Garâbilî ve Mirrî gibi zâtlardan ilim tahsil etti. 874 (m. 1469) senesinde evi yağmalandı. Daha sonra Fas şehrine göç etti ve oraya yerleşti.

Ahmed Mencûr, "Fihrist" adlı eserinde diyor ki: "Venşerisî, uzun süre İbn-i Hâcib'in "Fer'î" ve "Müdevvene" adlı eserlerini okutmakla meşgûl oldu. Çeşitli ilimlerde üstâd oldu. Dili fasîh ve kalemi kuvvetli olan bir zât idi. Onun dersinde bulunanlar; "Eğer Sibeveyh olsaydı, nahiv ilmini ondan öğrenirdi" derlerdi. Onun tedris halkasında birçok fakîhler yetişti. Fakîh Ebû Abbâd bin Melih Lemtî ondan İbn-i Hâcib'in eserini okudu. Şeyh Ebû Zekeriyyâ Sûsî, fakîh ve muhaddis Muhammed bin Abdülcebbâr, fakîh Masmûdî, fakîh, allâme, kadı Muhammed bin Gardis-it-Taglibî gibi zâtlar, ondan ilim tahsil ettiler. Oğlu Abdülvâhid de ondan ilim öğrendi"

Venşerisî'nin birçok kıymetli eserleri vardır: 1- El-Mi'yâr-ül-mugreb an fetâvâ ulemâ-i Afrikiyye vel-Endülüs vel-Magrib, 2- Ta'lîkun alâ İbn-i Hâcib-il-fer'î, 3- Günyet-ül-muâsır, 4- Et-Tâlî alâ vesâik-il-Feştâlî, 5- El-Kavâidü fil-fıkh, 6- El-Fâik fî Ahkâm-il-vesâik, 7-El-Fürûk fî mesâil-il-fıkh, 8-Nevâzil-ül-mi'yâr, 9- İzâh-ül-mesâlik ilâ kavâid-il-İmâm-ı Mâlik, 10- İzâ'at-ül-Hâlık fir-Reddi alâ men eftâ bi tazmîn-ir-Râî el-Müşterek, 11- El-Muhtasar min Ahkâm-il-Berzâlî.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 205

2) El-Bustan sh. 54

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 87, 88

4) Ta'rîf-ül-halef cild-1, sh. 62

5) El-A'lâm cild-1, sh. 269


**YAHYÂ EFENDİ (Beşiktâşî)**

Osmanlı âlim ve evliyâsından. İsmi Yahyâ nisbeti Beşiktâşî olup, Şamlı Ömer Efendi'nin oğludur. Aslen Amasyalıdır. Beşiktâşî Müderris Yahyâ Efendi; İbn-i Ömer el-Arabî, Yahyâ bin Ömer Beşiktâşî ve Molla Şeyh-zâde gibi isimlerle tanınıp meşhûr olmuştur. 900 (m. 1494) senesinde Trabzon'da doğdu. 977 (m. 1569) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Beşiktaş ile Ortaköy arasında yaptırdığı ve kendi adıyla anılan câminin yanındadır. Vefâtının 978 (m. 1570) ve 979 (m. 1571) senesi olduğu da rivâyet edilmiştir.

Yahyâ Efendi'nin babası Şamlı Ömer Efendi, uzun müddet Trabzon'da kadılık yaptı. Yahyâ Efendi orada dünyâya geldi. Kanunî Sultan Süleymân da, Trabzon'da aynı sene aynı haftada doğdu. Kanunî ile süt kardeşi oldular. Kanunî, Yahyâ Efendi'ye "Ağabey" derdi.

İlk tahsilini, babasından ve orada bulunan başka âlim zâtlardan yapan Yahyâ Efendi, küçüklüğünden i'tibâren ilim ve ibâdete rağbet ederek yetişti. Çok riyâzet ve mücâhede yaptı. Zâhirî ve batınî ilimlerde yüksek derecelere, ma'nevî olgunluklara kavuştu. İlimdeki kemâlâtını arttırmak ve daha yükseklere kavuşmak maksadıyla, hilâfet merkezi olan İstanbul'a geldi. Zenbilli şöhretiyle meşhûr, Müftiy-ül-en'âm Ali Cemâlî Efendi'nin hizmet ve sohbetlerine kavuştu. Vefâtına kadar sohbetlerine devam etti.

Kanunî Sultan Süleymân, Sultan olunca, ona çok yakın alâka gösterdi. Çok yardım edip, İstanbul'daki meşhûr yerine yerleştirdi.

Ali Cemâlî Efendi'nin vefâtından sonra müderris oldu. Yahyâ Efendi, çeşitli medreselerde vazîfe yaptıktan sonra, 960 (m. 1553) senesinde, Sahn-ı semân medreselerinden birinde

müderris oldu. İki sene sonra da emekli oldu. Emekliliğinden sonra inzivâyı (yalnız kalıp, hep ibâdet ve tâat ile meşgûl olmayı) tercih etti. Beşiktaş'ta satın aldığı deniz kenarında bulunan bahçesinde, bir ev ve mescid yaptırdı. Sonraları evin etrâfında; medreseler, hamam ve orada kalanların barınacakları odalar ve yol üzerinde herkesin gelip geçtiği bir yerde de, çok güzel bir çeşme yaptırdı. Kendisi pek maharetli idi. İnşâat işlerini bizzat kendisi yapardı. Yaptığı çeşmenin târihî olması bakımından, kitabesi için yazdırdığı şu beyt meşhûrdur:

"Bina târihi bu inşâlar olsun
Konup içenlere sıhhâlar (safâlar) olsun"

Askerî ve mülkî erkân, ahâlinin ileri gelenleri, çevredeki ve uzak yerlerdeki insanlar, tüccârlar ve bilhassa gemiciler Yahyâ Efendi'yi ziyâret ederler, hediye ve adak gönderirler, hacetleri için duâ isterlerdi. Yahyâ Efendi, yanına gelen her ziyâretçiye, çeşit çeşit yemekler, şerbetler ve meyveler ikram eder, geleni boş çevirmezdi. İyilik, ikram ve ihsânları pekçok idi. Ba'zan şehrin ileri gelen zâtlarını, ilim sahiplerini da'vet eder, çeşit çeşit ikramlarda bulunurdu. Ba'zan da fakirlere, yoksullara ziyâfet çeker, gönüllerini alırdı. Her sene Resûlullah efendimizin, dünyâya teşrîflerinin sene-i devriyyesi olan mevlid kandilinde, daha çok iyilik ve ikramlarda bulunur, daha geniş ziyâfetler verirdi. İlim talebelerinden, fakirlerden ve zayıflardan ziyâretine gelenlere çok sadakalar verir, en aşağı hediyesi kayık ücreti olurdu. Bahçesinde bulunan meyvelerden Kanunî Sultan Süleymân Hân'a takdîm ve hediye eder, Sultan da ona, maddî yardımda bulunurdu. Yahyâ Efendi'nin emeklilik ücretini, günlük elli akçe iken yüz akçeye çıkardı.

Beşiktâşî Müderris Yahyâ Efendi, ömrünün sonuna kadar Beşiktaş'taki yerinde, ibâdet ve mücâhede ile vakit geçirdi. 977 (m. 1569) senesi Zilhicce ayında, kurban bayramı gecesi vefât etti. Vefâtında seksen yaşına yaklaşmış idi. Kurban bayramı günü, Süleymâniye Câmii'nde, bayram namazından sonra cenâze namazı kılındı. Cenâze namazını Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi kıldırdı. Bahçesi yakınında bulunan ve daha önceden hazırladığı kabrine defn olundu. Cenâzesinde vezirler, âlimler, zenginler ve fakirlerden müteşekkil çok kalabalık bir cemâat hazır bulundu. Bu cemâat, onun hâlinin iyi olduğuna, sonunun hayırlı olduğuna, tam ve âdil bir şâhid idi. Vefât gecesinde; âlimler, hafızlar, vâ'izler, imamlar, tasavvuf büyükleri Kur'ân-ı kerîm okudular. Kelime-i tevhîd ve tesbîh ile o geceyi ihyâ edip, sevâbını o büyük zâtın rûhuna hediye ettiler. Kabri üzerine İkinci Selim Hân tarafından türbe yaptırıldı. Daha sonra gelen Osmanlı sultanları, Yahyâ Efendi'nin türbesinin, câmi ve zaviyesinin ve diğer külliyâtının bakım ve ta'mirini büyük bir hassasiyetle ve aksatmadan yapmışlardır.

Yahyâ Efendi, çeşitli ilimlerde söz sahibi olup, naklî ilimlerden başka; tıb, hikmet, hendese ve fizik gibi aklî ilimlerde de mehâret ve ihtisas sahibi idi. Duâsı Allahü teâlânın izniyle hastalara şifâ olurdu. Kendisi, hem zâhiri, hem de bâtınî kemâlâta sahip idi. Üveysî idi. Dil ve gönül ehli, şâir, tabîb, hakîm, cömert, kerîm (iyilik edici), şefkatli, yumuşak huylu, zekî, iyi huylu, takvâ ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Ziyâretine gelenler, onun kereminden, kerâmetinden, hikmetli sözlerinden, tıbba dâir bilgilerinden, ilim ve faziletinden istifâde ederler, feyz almış olarak dönerlerdi. Sohbetinde bulunanların herbirine "Âşık" diye hitâb ederdi. Sohbetlerinde din büyüklerinden bahseder, onların menkıbelerini, güzel hâllerini anlatırdı.

Yahyâ Efendi'nin ( radıyallahü anh ) iyilik, ikram ve ihsânları pekçok olmakla birlikte, kendisi gayet sâde bir hayat yaşar, her türlü lüzumsuz âdetten kaçınır, resmiyetten uzak dururdu. Tekellüften (fazla masraftan) uzak olup, elbisesi ve sarığı sâde idi.

Çeşitli yerlerden adak ve hediye olarak gelen malların çoğunu, bina yapmakta ve bahçesinin bakımında harcardı. Her tarafta binalar yapardı. Yaptığı inşâatın biri tamam olmadan diğerine başlardı, inşâ ettiği; mescid, medrese, tıb mektebi, hânekâh, hamam gibi binalar idi. İnşâat işinde çok mahir idi. Dağları kazdırır; toprakları indirip, deniz sahillerini doldurur, oralara yeni binalar yapardı. Böyle çok bina yapmasının hikmeti suâl edildiğinde şöyle cevap verirdi: "Bekâra sûresi 36. ve A'râf sûresi 24. âyet-i kerîmelerinde meâlen; "... Yeryüzünde sizin için bir vakte (ömrünüzün, ecelinizin sonuna) kadar, yerleşmek, geçinmek ve menfaatlenmek vardır" buyuruldu. Bizim ve bizden sonra gelip yolumuzda olanlar için, en güzel kalma yerleri, en münâsip ve lâzım olan yerler böyle binalardır. Bunun için bu tip binâların inşâsına bu kadar gayret ediyoruz."

Rivâyet edilir ki, Yahyâ Efendi'nin, Apostol isminde hıristiyan bir komşusu vardı. Birgün bu Apostol, denizde fırtınaya

tutuldu. Kendisi hıristiyan olduğu hâlde, Yahyâ Efendi'nin hürmetine duâ ederek kurtuldu. Evine gelince, Yahyâ Efendi'ye hediye götürmek istedi. Kendi âdetlerince, mühim ve kıymetli hediye sayılan yıllanmış şarap alarak Yahyâ Efendi'nin dergâhına gitmek için yola çıktı. Getirdiği şarap, dergâhın yokuşunda, daha oraya, varmadan nar suyu hâline döndü. Bu apaçık kerâmetleri gören Apostol, müslüman olmakla şereflenip, Ali ismini aldı. Arsasını Yahyâ Efendi'ye hediye etti ve kendisi de onun talebeleri arasına katıldı. Bu Zât, Yahyâ Efendi ile aynı türbede, onun kabrinin ayakucunda yatmaktadır.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, Yahyâ Efendi'nin pek yüksek bir zât olduğunu, Hızır aleyhisselâm ile görüştüğünü bilir, kendisini de Hızır aleyhisselâm ile görüştürmesini isterdi. Aralarında geçen bir menkıbe şöyle anlatılır:

Kanunî, birgün kayıkla Boğaz'da gezmeye çıkmıştı. Ortaköy hizasına gelince kıyıya yanaşıp, bir adam göndererek Yahyâ Efendi'yi çağırttı. O da yanında bir ahbabı ile gelip kayığa bindiler. Birlikte giderlerken, Yahyâ Efendi'nin ahbabı, devamlı olarak Kânûnî'nin parmağında bulunan çok kıymetli bir yüzüğe bakıyor ve bu bakış dikkati çekiyordu. Kanunî bu hâli farkedince, parmağındaki o kıymetli yüzüğü çıkarıp; "Buyurun, daha yakından iyice bakıp inceliyebilirsiniz" dedi. O zât yüzüğü aldı. Evirip çevirdikten sonra, denize atıverdi. Yahyâ Efendi hâriç, kayıkta bulunanlar çok hayret ettiler. Bir müddet gittikten sonra, o zât inmek istediğini bildirince, kayık kıyıya yanaştı. O zât, ineceği sırada denizden bir avuç su alıp Sultân'a uzattı. Avcundaki suda, biraz önce denize attığı yüzük vardı. Yahyâ Efendi hâriç, kayıkta bulunan herkes, yine çok hayret ettiler. Kanunî, elini uzatıp yüzüğü alınca, o zât birdenbire gözden kayboluverdi. Kanunî, Yahyâ Efendi'ye dönüp; "Ağabey, neler oluyor?" dedi. O da; "O gördüğünüz Hızır aleyhisselâm idi" dedi. Bunun üzerine Kanunî; "O hâlde bizi niye tanıştırmadınız?" deyince, Yahyâ Efendi "O kendini tanıttı. Ama siz tanımakta geç kaldınız" buyurdu.

Avrupa'da Kara Pehlivan ismiyle meşhûr olan ve bütün güreşçileri yenen gayr-i müslim bir güreşçi vardı. Bu güreşçi bir ara İstanbul'a geldi. Bütün güreşçilere meydan okuyor, hiçkimsenin kendisiyle güreşmeye cesâret edemiyeceğini söylüyordu. Yahyâ Efendi ( radıyallahü anh ), İslâmiyetin şerefini, vekarını korumak için, güreşmek üzere o meşhûr pehlivanın karşısına çıktı. Kendisi daha önce hiç güreşmezdi. Herkes bu duruma çok hayret etti. Pehlivanlar meydana çıktığında, binlerce insan merak dolu bakışlarla ve endişe ile neticeyi bekliyorlardı. Nihâyet Yahyâ Efendi, Kara Pehlivan ile karşılaştı. O meşhûr, mağrur ve kendini beğenen Kara Pehlivan'ı bir elense ile yeniverdi.

Kara Pehlivan, bu zâtta gördüğü kuvvetin normal birşey olmadığını, bu hâlin o büyük zâtın bir kerâmeti olduğunu anladı. O anda kalbinde bir değişiklik hissetti. Gönlü adetâ Yahyâ Efendi'ye bağlanıp kaldı. Nihâyet onun huzûrunda müslüman olmakla şereflenip, talebeleri arasına katıldı.

Yahyâ Efendi'nin iki oğlu olup, her ikisi de babaları gibi ilim, irfan âşığı kimseler idi. Babalarının yolunda bulunmuşlar, vefâtlarında aynı türbeye defn olunmuşlardır.

Yahyâ Beşiktâşî hazretlerinin şairliği de kuvvetli idi. "Müderris" mahlasıyla tasavvufî şiirleri ve müretteb dîvânı vardır. Kabrinde, başucunda bulunan taştaki şiir şöyledir:

Mürşide îr mürşide sen,<br>
Göresin Hâlık-ı ahsen.<br>
Kalksın ağyar cümle bir ten,<br>
Göresin Hâlık-ı ahsen.

Hakdan edersen suâl,<br>
Cümle âlem zıl ve hayâl<br>
Hayâlime gel olma melal,<br>
Göresin Hâlık-ı ahsen.

Yahyâ Beşiktâşî hazretlerinin "Müderris" mahlasıyla yazmış olduğu şiirlerinden seçmeler:

Hep gelenler, yana yana, geldi gitti dünyâdan,<br>
Şimdi nevbet bana geldi, döne döne yanayım ben.

Ledün ilmini ehliyle, hemen Mevlâ bilir derler,<br>
Mesâil ki ola şer'î, onu Molla bilir derler.

Gönül bahrinde meknûnu, ne bilsin sâyir-i sahil,<br>
Derûn-i dürr-i deryayı, yine derya bilir derler.

Belagat ehli nazmıyla eder dil ehlini teshîr,<br>
Bu sırrı anlamıyanlar onu esma bilir derler.

“Müderris” Sühte cerâyet medâris yap ki hikmet çün
Yalan olmasın onlar ki seni kimya bilir derler.

Şiirin açıklaması şöyledir:

(Ledün ilmini, Allahü teâlâ ve O’nun ihsân ettiklerinden çok az kimse bilebilir. Zâhirî hükümleri ise diğer âlimler bilir.)

(Gönül denizinde neyin gizli bulunduğunu, sahilde yürüyen ne bilsin? Derya içinde bulunan kıymetli inciyi, yine derya bilir. Dışarıda bulunanlar anlıyamaz.)

(Belagat ehli, güzel şiirler söyliyerek, gönül ehlini kendilerine çeker, onlara çok te’sîrli olurlar. Bu ince sırrı anlamayanlar ise, o belagat sahibini, çok isimler biliyor zannederler, bundan ilerisini anlıyamazlar.)

Gençliği gitmiş olan Müderris! Herkes senin için; “Kimya ilmini biliyor” diyorlar. Hikmet ilimlerinin okutulduğu medreseler yap ki onların söylediklerinin yalan olmadığı anlaşılsın.

Nideyim bu mülk-i dünyâyı,
Usandım cümle varımdan,
Anladım ki bakî değil,
Yüz çevirdim diyârından.

Nedir örf ve izafetler?
Nedir zevkü ziyâfetler?
“Müderris” suhte (yanmış) isen,
Geç halâs ol nûr nârından,

Ârif ol ey gönül sen,
Kalma sakın zevale.
Hakka yarar iş eyle,
Aldanma hiç hayâle

Rivâyet edilir ki: Belbân isminde, gayr-i müslim bir çobanın sürüsünden, iki adet koyun kaybolmuştu. Kaybolan koyunlar, Yahyâ Efendi’nin dergâhının bahçesine gelmişlerdi. Çoban, koyunlarını ne kadar aradıysa da bulamadı. Nihâyet orada bulunduklarını öğrenip, doğruca dergâha geldi. Yahyâ Efendi’nin, müslümanların büyük bir âlimi ve velîsi olduğunu işitmişti. “Acaba bana nasıl alâka gösterir Benimle ilgilenir mi? ilgilenmez mi? Eğer benimle ilgilenir, aç ve yorgun olduğumu anlayıp; taze ekmek, tereyağı ve bal ikram ederse, onun hakîkaten büyük bir zât olduğunu anlarım” gibi düşünceler ile Yahyâ Efendi’nin huzûruna girdi. Yahyâ Efendi onu görünce, o daha hiçbirşey söylemeden; “Bu kişi, koyunlarını ararken, dağ ve taş demeden dolanıp çok yorulmuş ve acıkmıştır. Buna taze ekmek, tereyağı ve bal getirin” diye orada bulunan hizmetçiye emretti. Emredilen yiyecekler, derhâl hazırlanıp getirildi. Ortaya konunca, Yahyâ Efendi Belbân’a; “İşte sana tereyağı, mumlu bal ve taze nân (ekmek), dilersen yağa ban, dilersen bala ban.” dedi ve tebessüm ederek, yemesi için işâret etti. Bunun üzerine Belbân îmân etmekle şereflenip müslüman oldu. Bu ni’metin şükrânesi olarak, Allah rızâsı için, kendisinin olan o iki koyunun kesilmesini ve orada bulunanlara ikram edilmesini istedi. Bunun üzerine Yahyâ Efendi, şu şiiri söyledi:

Sabahleyin iki ganem (koyun),
Menzile mihmân (misâfir) geldi.
Her görenler dediler,
“Tekkeye kurbân geldi.”

Yolda çokdur çalıcı,
Onları, çaylak gibi.
Her aç olan ona der;
“Derdime derman geldi.”

Bir koyundan küçüktür,
İki koyunu pençeler,
Çekip orada yutar, Der:
“Bize ihsân geldi.”

Ey “Müderris” ola gör,
Râ’î (çoban) bugün bunlara sen!
Enbiyâ zümresi hep
Âleme çoban geldi.

Yahyâ Efendi’nin ( radıyallahü anh ) tıb mektebini yaptıktan sonra, o mektep için söylediği şiir:

İlm-i tıb için gerekdir medrese.
Ona himmet lâzım olur herkese.

Hak yolunda yâr olanlar sıdk ile,
Kimi kuvvet harc ede, kimi kese.

Eğer Şîrin aşkına Ferhâd var ise,
Gâhi taş taşıya gâhi dağ kese.

Âdem'in (aleyhisselâm) binasını kıldıkda Hak.
Sanmayın ki eyledi bî-hendese,

Ey "Müderris" erdin ise nüz'a sen (ömrünün sonuna),
Kalan ihvana çok gerekdir medrese.

Bir başka şiiri:

Ehl-i derdin derdine,
Derman iken tekrâr-ı Hû
Sır nedir ki inletir,
Âşıkları ezkâr-ı Hû.

Söyleme hiç boş kelâmı,
Hû'ya sarfeyle ömrünü.
Eriştirir çok yükseğe,
Seni ezkâr-ı Hû.

. . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . .

İlâhî ben garîbe eyle inâyet (yardım),
Senin vuslatına eyle hidâyet.

Felekler gibi ser-kerdân (başı döner) oldum.
Yitirdim ben beni hayran oldum.

Yanarım gece gündüz bu âteş ile,
Yürürüm halk içinde bu âteş ile

Yüzümü su gibi sürerim yerlere,
Ararım bir devây-ı dil bu yârelere

Ayağına olurum herkesin hâk (toprak),
Kılar diye birisi kalbimi pak.

Kurtaramaz kimse kendini şerden
Kim ola gidere, şerr-i beşerden

Kaldır Yâ Rab! Ara yerden hicabı
Hevâyı, âteşî, âb ve türabı.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 633

2) Tezkiret-üş-şu'arâ cild-2, sh. 882

3) Rehber Ansiklopedisi cild-18, sh. 68

4) Mir'ât-ı İstanbul sh. 290

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1083

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 147

7) Menâkıb-ı Beşiktâşî Müderris Yahyâ Efendi İbni Ömer el-Arabî (Matbaa-i Osmâniyye İstanbul-1314)

8) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 61

## YA'KÛB BİN SEYYİD ALİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Ya'kûb bin Seyyid Ali el-Bursavî'dir. Seyyid Ali-zâde de denir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 931 (m. 1524) senesi hac dönüşü, Mısır'da vefât etti.

Seyyid Ali-zâde, asrının âlimlerinden okudu. Sonra Bursa'da Hamza Bey Medresesi'nde müderris oldu. Daha sonra; Aydın'da, İbn-i Melek Medresesi'nde, tekrar Bursa'da Sultan Bâyezîd Hân Medresesi'nde, Sultâniyye Medresesi'nde, Sultan Murâd Hân Medresesi'nde müderrislik yaptı. Edirne'de Sultan Bâyezîd Hân Medresesi'nde müderris, sonra Edirne kadısı, sonra da İstanbul'da Semâniyye medreselerinin birinde müderris oldu. Sonra tekâüden vazîfesine son verildi.

Seyyid Ali-zâde, 573 (m. 1177) senesinde vefât eden, İmâm-zâde Vâ'iz Rükn-ül-İslâm Muhammed İbni Ebû Bekr'in "Şir'at-ül-İslâm" adındaki eserine, güzel bir şerh yazdı. Adını; "Mefâtîh-ül-Cinân ve mesâbîh-ül-Cenân" (Cennetlerin anahtarları gönüllerin kandilleri) koydu. Sultan İkinci Bâyezîd Hân, "Şir'a" kitabını çok sevdiğinden, Ya'kûb bin Seyyid Ali'ye "Şir'a Şârihî" lakabını verdi. "Şir'at-ül-İslâm" pek kıymetli bir eserdir. En güzel şerhini de Seyyid Ali-zâde yaptı. Bundan başka; Gülistân'ı Arabca olarak şerhetti. Seyyid Şerîfin Şerh-i Ferâiz'ine, nahiv ilminde Dîbâce'ye, Mesâbîh şerhine, Metâli'ul-envâr şerhine, haşiyeler yaptı. Kara Seyyidî'nin Şerh-i Miftâh'ına "Ecvibe" yazdı, İmâm Yâfiî'nin "Mir'ât-ül-Cinân ve İbret-ü-Yakazân" ismindeki büyük târihini kısalttı. Bu kitap Türkçedir. İsmi "Ravdat-ül-İslâm" olup, İstanbul da basıldı.

Şir'at-ül-İslâm şerhinin önsözünde, Seyyid Ali-zâde şöyle buyuruyor: Kullarına, doğru ve açık bir yol olan İslâm ni'metini bağışlayan, Kitap ve sünneti önlerine parlak bir ışık olarak koyan, îmân etmelerini nasîb ederek, bildirdiği dîne büyük topluluklar hâlinde girmelerini sağlayan Allahü teâlâya hamd olsun. Kendisine uyanların, gösterdiği yolda gidenlerin, O'nu candan sevenlerin kurtulduğu; lisânından sıdk pınarının aktığı, beyânında hakîkat nûrlarının parladığı Muhammed aleyhisselâma ve O'nun îmân bilgilerinin dolunayları, irfan alemlerinin güneşleri gibi olan Âline ve Eshâbına, yeryüzünde bitki yeşerdiği, gökyüzünde yıldız parladığı sürece duâlar, iyilikler olsun!

Zâif, günahkâr, âciz, Rabbinin rahmetine muhtaç Ya'kûb bin Seyyid Ali der ki: Fen ve din âlimlerinin ileri gelenleri, ilmin; sıfatların en şereflisi, ihsânların en büyüğü olduğunda ittifâk etmişlerdir. Özellikle dînî ilimler, dünyâda ve âhırette, bütün yüce isteklerin en fâidelisi, büyüklük ve olgunluk bakımından en kıymetlisidir. Zîrâ bu dînî bilgilerle, dünyâda salâha (saadete) âhırette felaha (kurtuluşa) kavuşulur. Bu dînî bilgilerin anlatıldığı kitaplar arasında, "Şir'at-ül-İslâm" çok yüce bir kitap, çok üstün bir hitabdır. Şiir:

Öyle bir kitap ki bu nazmı, pınara benzer,
Pırıl pırıl parıldar, içindeki cümleler.

Sözleri ay üstüne altın ile yazılsa,
Olgunluğu yönünden, lâyık olur dediler.

İçinde Nebî sözü, sünnet-i seniyyeler
Alâmet ve işâretler, Cennet içre Cennetler;

Bu kitabın içinde, daha neler var neler,
Kalblere te'sîr eder, rûhları ma'nen besler.

Bu çok kıymetli kitap, lâfzan inci gibidir.
Satırların herbiri, nurlu dense yeridir.

Her cümlenin ma'nâsı, yüksektir öbüründen,
Kıymeti çok büyüktür, sanki zaman gibidir.

Onun güzelliğini ifâdeden, âciz dil,
Ömrüm oldukça övsem yine bitiremem bil.

Asrının tek incisi, parıldayan ışığı,
Sapık yola götürmez, ilme olan âşığı,

Ayrıca, bu kitabın şânı ve makamının büyüklüğü, onun yüksek kabiliyetli kimselerin eline geçmesini gerektiriyordu. Şu kadar var ki, bu kitap, değerini bilmeyen kimselerin eline düşmüş, anlayışsız kimselerin hücumlarına mâruz kalmıştı. İşte bu durum, beni onun lâfızlarından zor ve müşkil olanlarını açıklamağa, kasdedilen ma'nânın açığa çıkması için gerekli açıklama yapmaya sevk ediyordu. Ancak yaratılışımdâki donukluk ve düşünce gücümdeki uyuşukluktan ileri gelen ifâde zaafı ve teşebbüs aczi, bu işe ciddiyetle girişmekten beni alıkoyuyordu. Kendi kendime: "Bu fikir karışıklığı içinde, yüce Anka kuşunu ele geçirmek nerede?" diyorum. Sonra, işâretini farz-ı ayn kabûl ettiğim hocamın emrini, başüstüne diyerek kabûl ettim. Mu'teber tefsîr ve hadîs kitapları ile, diğer meşhûr kitapları iyice araştırdım. Şerhine giriştiğim Şir'ât-ül-İslâm kitabının metnine, meramına (anlatılmak istenene) uygun, altın-gümüş gibi kıymetli ifâdeleri hazînelerden çıkardım. Kitapdaki rumuzlarda işâret edilen düğümleri çözdüm. Kapalı sırları açığa çıkardım. Gizli kalmış nûrları izhâr ettim. Hikâyeleri olduğu gibi aldım. Rivâyetlerin vadilerini baştan başa katettim. Her sözün evvelinde veya sonunda, okuyucuya delîl olması, güvenin artması için, aldığım kitapların isimlerini yazdım. Böylece elhamdülillah Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerden inciler ihtivâ eden saf ve güzel ilim sedeflerini kendisinde toplayan bu şerh meydana geldi. Bu şerhe, haber bahçelerinin anahtarlarını, seçilmiş kimselerin gönüllerindeki nûrları aksettirdiği için, Mefâtîh-ül-cinân ve mesâbîh-ül-cenân ismini verdim. Şiir:

Bu kitapda hakîkatin sırları bir aradadır.
Bu kitapda tarikatın hakîkati ortadadır.

Onu görmekle bizim gözlerimiz aydınlanır.
Onun ma'nâlarından kulaklarımız hoşlanır.

Güzel çiçek bahçeleri onun inci sözündedir.
Onun, yakîn pınarından doğan nehirleri vardır.

Karanlıklar gibi olan lâfz örtüsü altından,
ilâhî ilmin nûrları herkese parlamaktadır.

Ey gerçeği isteyenler! Sizin meramınız budur.
Merama kavuşmak için gayret ve yarış lâzımdır.

Bu şerhi okuyan insaflı âlimlerden, şerhde bulabilecekleri hatâlardan beni ma'zûr görmeleri umulur. Zîrâ hata ve

unutmak, insanoğlunun kaçınılmaz hâllerindendir. Bunun için İbn-i Abbâs ( radıyallahü anh ); “İnsanların evveli, unutanların evvelidir” buyurmuştur. Allahü teâlâ bizi, doğru ve sırf kendi rızâsı için yazmakda muvaffak kılsın. Bunun için O’nun rahmet deryasından doya doya içmeyi, bereket ve feyzini üzerimize boşaltmasını istiyoruz. Bunu yazanın, okuyanın ve diğer isteklilerin faîdelenmelerini diliyoruz. Zîrâ her türlü hayrın sahibi ve ihsân edicisi Allahü teâlâdır.

Ey Rabbimiz! Yaptıklarımızı kabûl et. Elbette sen herşeyi duyucu ve bilicisin. Tövbelerimizi kabûl et. Muhakkak ki sen, tövbeleri çok kabûl edici ve çok rahmet edicisin. Bize sapıkların değil, ni’met verdiklerinin, gadab etmediklerinin doğru yolunu göster. Âmin!”

Eserden ba’zı bölümler:

Hadîs-i şerîfte; “Duâ etmek ibâdettir” buyuruldu. Kabûl olmazsa da sevâb hâsıl olur. Duânın kabûl olması için şartlar vardır. Helâl yimelidir. Haram lokma yiyenin duâsı, kırk gün kabûl olmaz. Duâ; ihtiyâcı gideren, saadete kavuşturan kapının anahtarıdır. Bu anahtarın dişleri, helâl lokmadır. Giydiği de helâlden olmalıdır. Hazer olmayan, men edilmiş olmayan mala helâl denir. Şübheli olmayan mala tayyib denir.

Duâ ederken, kalb uyanık olmalı, kabûl edileceğine inanmalıdır. Söylediğinden haberi olmayan gâfilin duâsı kabûl olmaz. Duâdan evvel, tövbe ve istiğfar etmelidir. Duânın kabûlü için acele etmemelidir. Duâya devam etmeli, usanmamalıdır. Allahü teâlâ duâ etmeyi ve duâ edeni sever. Kabûl ettiği hâlde, istenileni vermeği gecikdirerek, duânın ve sevâbın çok olmasını ister. Duâyı, hiç olmazsa, yedi kerre tekrar etmelidir. Rahat ve huzûr zamanlarında çok duâ edenin, dert ve belâ zamanlarındaki duâları çabuk kabûl olur. Duâdan evvel, Allahü teâlâya hamd ve Resûlullaha salât ve selâm söylemelidir. Resûlullah ( aleyhisselâm ), duâya başlarken; “Sübhâne Rabbiyel aliyyil a’lel-Vehhâb” derdi.

Evvelâ, günahlarına tövbe etmeli, sonra bütün mü’minlerin sıhhat ve selâmetleri için duâ etmeli ve her dileğini söyleyip, vermesini cân-ı gönülden istemelidir. Akla ve şer’a uymayan şey istememeli. Meselâ, “Cennetin sağ tarafında beyaz bir köşk ver” dememelidir. Kalbine gelen hayırlı şeyi istemelidir. Duâ, bir temenni olmamalı, istediği şeye kavuşturacak sebeplere yapışmalıdır. Meselâ, önce tâat ve ibâdetlere sarılmalı, sonra Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için duâ etmelidir. Tâatler ve ibâdetler, rızânın ve muhabbetin sebebleridir. Sebeblere yapışmadan yapılan duâ, kabûl olmaz. Buna duâ denmez. Fâidesiz temenni denir. (Ümîd edilmiyen şeyi istemeğe, temenni denir. Ümid edilen şeyi istemeğe recâ denir.) Allahü teâlâdan istenilen şeyin sebeblerine kavuşmayı dilemelidir. Hadîs-i şerîfte: “Çalışmadan duâ eden, silahsız harbe giden gibidir” buyuruldu. Abdest alıp, diz üstüne kıbleye karşı oturup, elleri göğüs hizasından ileri uzatıp, avuçlarını semâya karşı açıp, Peygamberlere ve Evliyâya tevessül ederek, onların hatırları ve hürmetleri için istemeli, sonunda “Âmin” demelidir. Herşeyden önce af, mağfiret ve afiyet için duâ etmelidir. Bunların hepsini ihtivâ eden çok kıymetli duâ; “Allahümme rabbenâ âtinâ fiddünyâ haseneten ve fil-âhıreti haseneten ve kı-nâ azâbennâr”dır. Kendisi, ehli ve evlâdı için, zararlı duâ yapmamalıdır. Kabûl olursa, pişmanlık fâide vermez.

Su içmenin sünnet ve edebleri: Su kablarının en iyisi, tevâzuya daha yakın olduğu için, pişmiş topraktan ve odundan olanlarıdır. Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ); “Su kabları topraktan olan ev halkına, Allahü teâlâ rahmet ve melekler istiğfar ederler” buyurmuştur. Sırrî-yi Sekatî, Cüneyd-i Bağdâdî’ye; “Evinin kapları senin cinsinden, ya’nî topraktan olsun” buyurdu.

İbn-i Abbâs ( radıyallahü anh ), su kapları içinde en çok cam olanları severdi. Çünkü önce suya bakar, sonra içerdi. Mü’minler altın ve gümüş kapları kullanmaktan sakınmalıdır. Bunlar erkeklere de kadınlara da haramdır. Fıkıh kitaplarında bildirdiği gibi, kadınlar; altın ve gümüşü yalnız süs olarak kullanabilirler. Bakır ve sarıdan yapılan kaplar da makbûl değildir.

Kabların üstünü kapatmak da sünnettir. Resûlullah ( aleyhisselâm ); “Kablarınızın üstünü örtün ve kapatırken Besmele söyleyin” buyurmuştur. Kabların hepsine kapak bulunmazsa, tahta veya başka şeylerle, Besmele çekerek kapatmalıdır. Böylece Peygamber efendimize itaat edilmiş olur. Allahü teâlâ da Resûlüne uyulduğu ölçüde, bu itaatin bereketi ile üzerimizden belâları kaldırır.

Nehir, havuz gibi yerlerden, eğilip ağzı ile su içmemelidir. Eli ile veya bir kab ile içmelidir. Hayvanlar bu şekilde içmektedirler. Kabın içindeki suyu veya sütü, ağzını kabın orta kısmına koyup içmemelidir. Kenarından içmelidir. Kabın kırık yerinden ve kulp kısmından su içmemelidir. Çünkü oralar iyi yıkanmayıp kirli kalabilirler. İçenin üzerine dökülme ihtimâli vardır. Buralar şeytanın oturduğu yerlerdir. Geceleyin kapılar kapanmalı, lâmbalar söndürülmeli, çocuklar eve gelmiş olmalıdır.

Su içecek kap bulamayan eli ile içer. Su içmek isteyince, kabı sağ eline almalı, Allahü teâlânın "Yeyiniz içiniz..." emrini düşünerek içmelidir. İçerken besmele çekmeli, Allahü teâlâya suyun temiz olması, bereket kaynağı olması için duâ etmelidir. İbn-i Abbâs'ın ( radıyallahü anh ) yaptığı gibi, içmeden önce suya bakmalıdır. Suyu üç nefeste içmeli, her nefeste ağzını bardaktan çekmelidir. Peygamber efendimiz de ( aleyhisselâm ) böyle yapardı. Birinci nefeste, Allahü teâlâya, verdiği ni'met sebebiyle şükretmeli, ikinci nefeste, kendisine ortak olmaması için şeytandan Allahü teâlâya sığınmalı, üçüncü nefeste içtiği suyun şifâ olması için, Allahü teâlâya niyazda bulunmalıdır. Her nefesin sonunda Allahü teâlâya hamd ederse, içtiği su, bir dahaki içeceği suya kadar, karnında tesbih eder.

Daha çok şükretmeğe vesile olacağı ve harareti gidereceği için serin su içmelidir. Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ), serin ve tatlı suyu severdi. Ayakta su içmemelidir. Zemzem suyu, abdestten artan su ve ilâç alındıktan sonra içilen su ayakta içilebilir.

Aç karnına su içmemelidir. Kuvvetten düşürür, insanı zayıflatır. Suyu yavaş yavaş emerek içmelidir. Ağzı doldurarak içmemelidir. Nefes verirken bardağı ağzından çekmelidir. Suyu üç defada içip, her defasında Besmele çekmeli, sonunda; Elhamdülillah demek daha âfiyetli, susuzluğu giderici ve sıhhate fâidelidir. Din kardeşinin artığı olan su içilir. Âlimlerin ve velîlerin artığı ile bereketlenmelidir.

Bir mecliste su dağıtırken; önce âlimlere, sonra yaşlılara, sonra gençlere, en son çocuklara verilir. Yerken, yürürken ve otururken de bu sıra gözetilir. Su dağıtan, en son kendi içer. Yanında oturanlara birşey verirken, önce kendi sağından başlanır. Sonra onun sağındakine verilerek devam edilir. Sağındakinin izni olmadan solundakine verilmez. Sahîh-i Müslim'de şöyle bildirilmektedir: "Resûlullaha ( aleyhisselâm ) su getirdiler, içti. Sağında, orada olanların en küçüğü vardı. Bu, İbn-i Abbâs ( radıyallahü anh ) idi. Solunda ise büyükler bulunuyordu. Resûl-i ekrem çocuğa dönerek: "İzin verir misin bu suyu önce büyüklerine vereyim" buyurdu. Çocuk "Hayır, vallahi olmaz" deyince mübârek artığını çocuğa verdi."

Zemzem suyu ikram edildiğinde, geri çevirmemeli, almalıdır. Su içtikten sonra Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) yaptığı gibi; "Elhamdü lillâhillezî ce'alehû a'zben fürâten birahmetihî ve lem yec'alhü milhen ücâcen bizünûbî" duâsını okumalıdır. Duâda, rahmeti ile suyu tatlı yapıp günahlarım sebebi ile acı bir tuz hâline getirmeyen Allahü teâlâya hamd olsun, denilmektedir. Hadîs-i şerîfte; "Günahı çok olan, çok su dağıtsın" buyurulmuştur.

İnsanların hakları: Elinden geldiği kadar az da olsa, insanlardan birşey istememelidir. Onlara karşı küçülmemelidir. Şeref ve vekârını korumalıdır. "Bize iyilik yapana, biz de iyilik yaparız" diyenlerden olmamalıdır. Çünkü müslümana yakışan kötülük yapana da iyilik yapmaktır. Zîrâ iyilik yapana iyilik yapmak, karşılık vermektir. İhsân, ya'nî hakîkî iyilik, kötülük yapana iyilik etmektir. Huzeyfe'nin ( radıyallahü anh ) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ): "Zayıf karekterli olmayın, "İnsanlar bize iyilik yaparsa, biz de iyilik yaparız, zulm ederlerse, biz de zulm ederiz" demeyin. Kendiniz şöyle yapınız: insanlar size iyilik yaparsa, onlara iyilik yapınız. Kötülük yaparlarsa, zulm yapmayınız" buyurdu.

İnsanlarla mücâdele etmemelidir. İnsanlardan ikram ve iyilik görünce, Allahü teâlâya şükr etmelidir, insanlara; dîni, ilmi ve parası ile öğünmemelidir. İnsanların yalan ve gayr-i meşrû işlerini görünce, onlar için Allahü teâlâdan mağfiret istemelidir. Zayıf ve güçsüzlere yakınlık göstermelidir. Fakirlerle oturmakla bereketlenilir. Çünkü bu durum, insanı nifaktan ve kibirden uzaklaştırır. Sevâb yönünden ise, üstün bir cihâttır. Evliyâya hürmet etmelidir. Zîrâ bu saygı ve ta'zim, cenâb-ı Hakka duyulan saygı cinsindendir.

İnsanların hâllerini incelememelidir. Halktan bir fâide ve zarar beklememelidir. Zîrâ insanlar, Allahü teâlâya muhtaç olmada, kendilerinden fâide veya zarar gelmeme konusunda, bir tarağın dişleri gibidirler. Bilakis zarar ve fâidenin bütünü Allahü teâlâdandır. O dilemeyince hiçbir kimse ne zarar, ne de fâide verebilir.

En yakını olsa da, Allahü teâlâ katında günah olan söz ve işde ona uymamalı, dediğini yapmamalıdır. Allahü teâlânın gazâbı bulunan bir işte, kimsenin rızâsını aramamalıdır. “Hutab-ül-erba’în” şarihi şöyle demektedir: “Allahü teâlânın gazâbını kazanarak insanları râzı etmeğe uğraşmak demek; dil âfetlerinden olan maskaralık, mukallidlik, alay etmek, söz taşımak, insanları güldürmek, dil ile saldırmak gibi işler yapmaktır. Şâirlerin âdetleri, nedimlerin usûlü böyledir. Onlar sâlihleri ayıplamaktan âlimlerle alay etmekten çekinmezler.”

Günah işliyenlere buğz ederek, Allahü teâlânın sevgisini kazanmayı istemelidir. Onlara kızarak Rabbinin rızâsına kavuşmak, onlardan uzaklaşarak Allahü teâlâya yönelmeyi istemelidir. Onlara karşı kalbinde sevgi bulundurmamalıdır.

Mü’minlere karşı güzel huylu, güler yüzlü olmalıdır. Onlara; yumuşak, rıfk, lütf, adâlet, ihsân ve cömertlik üzere hareket etmelidir.

Bakışlarıyla bile olsa, kimseyi korkutmamalıdır. Çünkü müslümanı korkutmak haramdır. Bir kimseye güvenip, onu arka tutarak, ben güçlüyüm dememelidir. Böyle yapanı, Allahü teâlâ zelîl eder.

Allahü teâlânın sevgisini, bütün insanların sevgisine tercih etmelidir. Hiç kimseyi, beğenmediği lakab ile çağırmamalıdır. Herkese ismi ile kibarca hitâb etmelidir. Bir kimseyi beğenmediği bir lakabla çağırana, melekler la’net okur.

Hiçbir müslümanla münâkaşa etmemelidir. Kimseyle kavga gürültü çıkarmamalıdır. Kavganın ve münâkaşanın keffâreti, iki rek’at namazdır. Silâhı, kimseye doğru çevirmemelidir. Çünkü silâhı bir müslümana çevirmek, onu korkutmak demektir. Şaka dahi olsa böyle yapmamalıdır.

İzinsiz kimsenin malını almamalıdır. Çünkü haramdır.

Yemek yemenin edebleri: Yemek yemenin farzı; yenecek şeyin helâl, tayyib (temiz) ve insana yetecek kadar olmasıdır. Yemeğin helâl ve tayyib olması; sünnete ve ver’a uygun şekilde kazanılmış olmasıdır. Helâl ve tayyib lokmayı ancak, bilgili, uyanık, akıllı, ilmi ve ameli ile büyük gayret gösterenler ister. Yeme içme ilmi, ibâdet ilminden önce gelmektedir. Çünkü ibâdet, yeme içme ile mümkün olur.

Yemek yerken ayakkabıları çıkarmalıdır. Bir elini de olsa, yere dayamamalıdır. Sırtını da birşeye dayamamalıdır. Sünnet olan, yemeğe doğru biraz eğilmektir. Sol ayağı üzerine oturup, sağ dizi dikerek oturmak sünnettir.

Selâm vermeyen kimseyi yemeğe sofraya çağırmamalıdır. Yemeği, Allahü teâlâya ibâdette kuvvet kazanmak için yemeli, lezzet için, zevk için yememelidir. Acıkmadan yemeyen ve doymadan sofradan kalkan kimselerin doktorlara ihtiyâcı olmaz. Sofrada çok hayret verici bir şey olmadan gülmemelidir. Tıka basa doyuncaya kadar yememelidir.

Yemeği sıcak yememeli, soğumasını beklemelidir. Sıcak yemeğin mi’deye, bağırsaklara ve dişlere zararlı olduğu, tıb kitaplarında yazılıdır. Yemek soğuyuncaya kadar üstü örtülü olmalıdır. Böyle yapmakta büyük bereket vardır. Az da olsa, akşam yemeği yemeli, terk etmemelidir. Öğleden sonra yenen yemeğe, akşam yemeği denir. Bunu terk eden kimselerde, zayıflama ve çabuk ihtiyârlama görülür.

Yemekten önce el yıkamak, yemeğin sünnetlerindendir. Fakirliği giderir. Dînî vazîfeleri yapmağa kuvvet kazanmak niyyeti ile yemek yemek ibâdettir. Yemekten sonra elleri yıkamakta da, küçük günahların yok olması ve gözlerin sıhhat kazanması vardır. Yemekten evvel önce gençler, yemekten sonrada önce yaşlılar el yıkamalıdır. Yemekten önce eller yıkandığında kurulanmaz.

Yemeğe başlarken Besmele çekmelidir. Besmeleyi, yemek yiyenlerin hepsinin duyması için, yüksek sesle söylemelidir. Yemeğe tuz ile başlamalıdır. Zîrâ tuz, birçok hastalıklara şifâdır. Resûl-i ekremin ( aleyhisselâm ); “Yâ Ali! Yemeğe tuz ile başla. Çünkü tuz, yetmiş çeşit hastalığa şifâdır. Bu hastalıklar arasında cinnet, cüzzam, baras, mî’de ağrısı ve diş ağrısı da vardır” buyurduğu “Avârif’ kitabında yazılıdır.

Sağ el ile yemeli ve içmelidir. Sol el ile yiyip içmemelidir. Ebû Hüreyre ( radıyallahü anh ), Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ); “Sağ eliniz ile yeyip, sağ elinizle içiniz. Sağ elinizle alıp, sağ elinizle veriniz. Çünkü şeytan; sol eli ile yer, sol eli ile içer, sol eli ile alır, sol eli ile verir” buyurduğunu rivâyet etmiştir.

Yemeği üç parmak ile yemelidir. Baş parmak, şehâdet parmağı ve orta parmağı kullanmalıdır. Yemek bittikten sonra,

sofra kaldırılıncaya kadar bekleyip, sonra kalkmalıdır. Yemek yerken kimse için ayağa kalkılmaz.

Yemeğin en aşağı derecesi; mi'denin üçte biri yemek, üçte biri su, üçte biri de hava ile dolu olmasıdır. Orta derecesi, yarısının yiyecek ve içecek ile dolu olmasıdır. En yüksek derecesi hastanın yediği kadar yemektir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 251

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 328

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 226

4) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 647

5) Mir'ât-ı Kâinat cild-3, sh. 99

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 546

7) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 464

8) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1044, 1248, 1647, 1709

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 955, 1083

10) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 287

11) Mefâtih-ül-cinân


**YA'KÛB GERMİYANÎ**

Osmanlı âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. Anadolu'nun batısında bulunan Germiyan (Kütahya) vilâyetinin, Şeyhli nâmıyla bilinen köyündendir. İsmi Ya'kûb, nisbeti Germiyânî'dir. Askeriyeye mensûb, yüksek rütbeli ve ileri gelen bir zâtın oğludur. Doğum târihi bilinmemektedir. 979 (m. 1571) senesi Cemâzil-evvel ayında vefât etti.

İlk zamanlarından i'tibâren, ilim öğrenmek husûsundaki gayretleri sebebiyle zamanında bulunan yüksek âlimlerin, sohbet meclislerinde ve derslerinde yetişerek kemâle geldi. Fazilet ve irfan sahibi olmakta ve tasavvuf yolunda ilerlemekte yüksek istidat sahibi idi.

Ya'kûb Germiyânî bir gece rü'yâsında gördü ki; kıyâmet kopmuş, herkesin amel defterleri mühürlenmiş (kapanmış), mizan kurulmuş ve mahşer meydanı baştan başa dolmuştu. Görülen manzarayı söz ile anlatmak, belli bir şeylere benzeterek, kıyas etmek, ölçmek mümkün değildi. O şeref sahibi pâdişâhlar kendi başlarına düşmüşlerdi. Ne annede çocuğuna şefkat, ne de bir kişide başka bir kimseye yardım edecek hâl vardı. Bu acâib hâlde iken, büyük bir ağaç gördü. Çok uzun ve geniş olan o ağacın gölgesinde; mahşer halkının ızdırâbı kendilerinde hiç bulunmayan, pek rahat ve saadet içerisinde olan bir takım insanlar vardı. Onların, o sıkıntılardan emîn olup, âyet-i kerîmede; kendileri için korku ve hüzün bulunmadığı bildirilen kimseler olduğunu anladı. Tam bu sırada bir münâdînin o kurtuluş fırkasını işâret ederek; "Her kim kurtulmak arzusunda ise, bu taifeye iltihâk etsin (katılsın)" diye nidâ ettiğini duydu. Bunun üzerine, olanca gayreti ve gücünün yettiği kadar sür'atli bir şekilde hareket ederek o taifeye katıldı. Böylece korku ve hüznünden emîn oldu. Bu rü'yânın dehşeti ve heyecanıyla uyanan Ya'kûb Germiyânî'nin gönlüne; rü'yâda gördüğü o kurtuluş fırkasına katılmak, onların yolunda ilerlemeye çalışmak arzusu düştü. Bu sebeple memleketinden ayrılıp yola düştü, İstanbul'a gelerek, Koca Mustafa Paşa zaviyesinde bulunan, Sünbül Sinân Efendi'nin talebeleri arasına girdi. Bu yolda ilerlemek için çok gayret etti. Mücâhede ve riyâzet ile meşgûl oldu. Ya'nî nefsini terbiye için, nefsin arzularını yapmaz, nefsin istemediği, ona zor gelen ibâdetleri çok yapardı. Riyâzet ve mücâhedede o derece ileri gitmiş idi ki, üç günde bir defa, çok az yemek yerdi. Altı ay müddetle hiç su içmezdi. Yaz ve kış, aynı bu şekilde, riyâzet ve mücâhedeye devam ederdi.

Rivâyet edilir ki: Sünbül Sinân hazretlerinin zaviyesinde, zincirli servî diye bilinen, meşhûr ve büyük bir ağaç vardı. Ya'kûb Germiyânî'nin rü'yâsında gördüğü ağacı, bu zincirli serviye işâret olarak ta'bir etmişlerdir.

Sünbül Sinân Efendi bu talebesini, pekçok sever; "Derviş olunca, Germiyânlı Ya'kûb Dede gibi olmak gerekdir" buyurdu.

Sünbül Sinân Efendi'nin vefâtından sonra, o zaviyede kimin vazîfe yapacağı, talebeleri kimin okutacağı tam belli

olmamıştı. Ya'kûb Germiyânî bu günlerde şöyle bir rü'yâ gördü: Geniş bir meclisde, büyük bir cemâat toplanmış, oturuyorlar. Meclisin baş tarafında, Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) efendimiz oturmuşlar, orada bulunanlara inâyet (ihsân) nazarı ile bakıyorlardı. Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) huzûr-i âlilerinde hazırlanmış olan va'z ve nasihat kürsisi üzerinde, Merkez Efendi oturmuş, onların işâret ve emirleri ile, Tâhâ sûresini tefsîr ediyordu. Merkez Efendi'nin üzerinde çubuk şeklinde bir bulut bulunuyor, bulut; ba'zan gece karanlığı, ba'zan da gök mavisi renklere bürünerek, onun üzerinde duruyordu.

Bu rü'yânın te'sîriyle uyanan Ya'kûb Germiyânî, rü'yâsının Merkez Efendi'nin; Muhammed aleyhisselâmın yoluna tam uyduğuna, O'nun yanında kemale geldiğine, Sünbül Sinân Efendi'nin yerine geçmeye lâyık olduğunu işâret ettiğini anladı. Bu rü'yâdan sonra, ona olan muhabbet ve bağlılığı daha da arttı. Onun Sünbül Efendi yerine vazîfeye başlamasına yardımcı oldu. Merkez Efendi'nin, ilimdeki ve evliyâlık yolundaki derecesini anlayamamış olan ba'zı kimseler, bu duruma karşı çıkmışlar ise de; "Ne bilsin ma'rifet hâlini, câhil" mısra'ı gereğince, onlara i'tibâr olunmadı.

Ya'kûb Germiyânî, orada birbuçuksene daha kalıp, Merkez Efendi'nin sohbetlerine devam etti. Aklî ve naklî ilimlerde kemâle erişti. Diğer taraftan Merkez Efendi'ye i'tiraz edenler kalmayıp, ortalık sükûnete kavuşmuş idi. Acaba ne gibi bir vazîfe alsam, hocam ne yapmamı münâsib görürler ki diye düşünüyordu, istihâre etti. Rü'yâsında Rumeli'nin Yanya kasabası tarafından bir sesin kendisine hitâb ederek; "Bu tarafta ilme rağbet edenler, tasavvuf yolunda ilerlemek istiyenler var. Buraya gelip, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) Sünnet-i seniyyesini yayasın ve tasavvuf yolunda bulunanlara rehberlik edip, onları yetiştiresin" dediğini duydu.

Yanya'da, Tımar sahibi Osmanlı subayı olan Mehmed Ağa isminde bir zât, o günlerde, Merkez Efendi'nin zaviyesi olan Koca Mustafa Paşa zaviyesine misâfir oldu. Merkez Efendi'ye şöyle arzetti: "Efendim, bendeniz uzak bir yerde, Rumeli'de Yanya denilen beldede bulunuyorum. Oralarda îmânın ve İslâmın şartlarını öğretecek, dînî hükümleri bilip anlatacak bir kimse yok. O diyara bir halîfenizi gönderseniz, müslümanlar çok istifâde ederler." Ya'kûb Germiyânî, o zâttan "Yanya" sözünü işitince, rü'yâda kendisine verilen işâreti hatırlayıp oraya gitmeye tâlib oldu. Gönlünden bu vazîfeyi istemeye niyet etti.

Bu sırada Merkez Efendi, Ya'kûb Germiyânî ile kimi gönderelim diye istişâre edince; "Efendim müsâadeniz olursa biz gitmek isteriz" dedi. Merkez Efendi "Öyle bir yerde ne yapacaksın? Senin makamın bizim yerimizdir" dedi. O da rü'yâsında gördüğü işâreti arzedince; "O diyara gitmemiz herhalde lâzım gelmiştir" dedi. Bunun üzerine Merkez Efendi izin verdi. Ya'kûb Efendi, orada bulunan Mehmed Ağa ile birlikte yola çıkarak Yanya'ya vardı. Nice yıllar o diyarda müslümanların Hak yolda ilerlemelerine vesile oldu. Çok talebe yetiştirdi.

O sırada Lütfî Paşa, Yanya Beyi idi. Lütfî Paşa'nın hayır ve hasenat yapmakla tanınmış olan zevcesi Şah Sultan, Ya'kûb Efendi'nin büyük bir zât olduğunu bilir; hürmet, muhabbet ve edeb gösterirdi. Bu günlerde Lütfî Paşa'nın İstanbul'a gelmesi lâzım olunca, yola çıkacakları sırada Şah Sultan, Ya'kûb Efendi'ye o zamanlarda İstanbul'da bulunan büyük zâtları sordu. O da, İstanbul'da Merkez Efendi'ye tâbi ve talebe olmalarını söyledi. Lütfî Paşa İstanbul'a gelip, vezîr-i a'zam oldu. Şah Sultan, Merkez Efendi ve talebelerine çok alâka gösterdi. Ya'kûb Efendi ile Merkez Efendi'nin birbirlerine olan muhabbetlerini İstanbul'a gelince daha iyi anladı. Dâvûd Paşa Mahallesi'nde, güzel bir câmi ve bir de hânekâh (dergâh) yaptırıp, sonra ferman ile Ya'kûb Efendi'nin İstanbul'a gelmesini te'min ederek, bu yaptırdığı dergâhta yerleşmesini sağladı. Ya'kûb Efendi bu hânekâhda onsekiz sene kalıp, İslama hizmet eyledi. Merkez Efendi, Koca Mustafa Paşa'da, Ya'kûb Efendi Dâvûd Paşa'da, aralarında muhabbet ve yakınlık ile, insanlara çok hizmet edip, yüzlerce talebe yetiştirdiler. Talebeler ba'zan dergâhın birine, ba'zan diğerine giderek, bu büyük zâtların vesilesiyle, ilimde ve evliyâlıkta çok yüksek derecelere ve üstün makamlara kavuştular.

Merkez Efendi'nin oğlu ve halîfesi olan Ahmed Efendi, babasının vefâtından iki sene sonra, Merkez Efendi'nin memleketi olan Uşak vilâyetine hicret edip, İstanbul'a dönmek istemedi. Bunun üzerine bütün İstanbullular, Merkez Efendi'nin yerine Ya'kûb Efendi'nin geçmesini istediler. O ise, Koca Mustafa Paşa zaviyesine geçmesi hâlinde, şimdi bulunduğu Dâvûd Paşa zaviyesini yaptıran Şah Sultan'ın incineceğini düşünüp, vazîfeyi almakta tereddüt ediyordu. Bu günlerde rü'yâsında, Koca Mustafa Paşa zaviyesinde talebe

yetiştirip, 936 (m. 1529) senesinde vefât etmiş olan ve o zaviyede medfûn bulunan, hocası Sünbül Sinân Efendi'yi gördü. Sünbül Sinân, Ya'kûb Germiyânî'ye; "Benimle beraber olmaktan, aynı yerde bulunmaktan ar mı ediyorsun? Gel!" diyordu. O da gidip, Koca Mustafa Paşa zaviyesine yerleşti. Orada hizmete devam etti. Şah Sultan da, Dâvûd Paşa'daki zaviyeyi medrese hâline çevirdi.

Koca Mustafa Paşa zaviyesinde vazîfeye başladıktan sonra, hâli günden güne değişen Ya'kûb Efendi, hep yükseliyor ve evliyâlık yolundaki derecesi artıyordu. Onu gören kimsede, ister istemez muhabbet hâsıl olurdu, öyle bir mahbûb idi ki, büyüklüğünü anlayamayan, inkâr edenler bile insafa gelip, inkâr ve inadlarından vazgeçerlerdi. Sohbetinde bir defa bulunan artık terkedemez, devam ederdi.

Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine uygun; i'tikâd ve amel etmekte, fakirleri korumakta, ihtiyâç sahiplerinin yardımlarına koşmaktaydı. Allahü teâlânın muhabbeti ile yanardı. Zühd sahibi olup, dünyalık şeylere ilgi ve alâka göstermezdi. Dünyalık bir iş için herhangi bir kimseye yalvardığı, boyun büktüğü vâki olmamıştır. Da'vet edilmediği yere gitmez, lüzumsuz dünyâ kelâmı söylemezdi. Herkese; âhırete yarar işler yapmayı teşvik edici, dünyâya düşkün olmaktan men edici sözler söylerdi. Her hâli, hareketi ve tavrı makbûl idi. Herkesin yanında yüksek i'tibârı vardı. Yüzünde, dîn-i İslama uygun yaşamanın verdiği nûr vardı. Etrâfına feyz ve nûr yayardı. Uzun seneler Koca Mustafa Paşa zaviyesinde erbâb-ı gönül ve ehl-i irfan olan talebelere ders verdi. Herkes, kabiliyeti kadar o nûr çeşmesinden feyz ve bereket alarak yükseldi.

Derslerinde ba'zan; fıkıh, tefsîr ve hadîs ilimlerinden okutup, nakiller yapar, ba'zan da tasavvufa âit derin ve ince ma'rifetlerden anlatırdı. Sohbet meclisleri; feyz, bereket ve nûr kaynağı idi. Vefât edinceye kadar buradaki vazîfesine devam etti.

Ya'kûb Germiyânî'nin vefâtından sonra yerine, oğlu Sinânüddîn Yûsuf geçti". Talebelerin yetiştirilmesi, ma'nevî olarak terbiye edilmesi vazîfesini üzerine aldı, Sinânüddîn Yûsuf da babası gibi; fazilet ve irfan sahibi, ilim hazînesi, evliyânın gözdesi olan bir zât idi.

Rivâyet edilir ki: Ya'kûb Germiyânî hazretleri, Rumeli beldelerinden Yanya'da bulunduğu sırada, Yanya'nın yakınında bulunan Preveze kalesini, frenk kâfirleri karadan ve denizden istilâ edip, muhasara altına almışlar idi. Bu sırada Ya'kûb Germiyânî, müslümanlara yardım için o kaleye gitti. O zâtın kalede bulunması ile, kalede bulunan bütün müslümanlar, kâfirlerin şerlerinden emîn oldular. Ya'kûb Germiyânî, bir kerâmeti olarak, kâfirlere karşı öyle heybetli göründü ki, kâfirlerden hiçbiri kalenin giriş yoluna yaklaşmaya ve saldırmaya cesâret edemedi.

Vuruşma esnasında, kale burcunda bulunan topu, bizzat kendi eliyle ateşlerdi. Allahü teâlânın izni ile atışlar tam isâbetli olurdu. Evvelâ, kâfirlerin alâmet olarak yanlarında taşıdıkları büyük bir haçı, daha sonra da, askerlerin çoğunu top atışları ile perişan etti. Onun, ilâhî nusret ve yardımının nişanı olan bu atışları kâfirleri dağıttı. Atışlar o kadar te'sîrli oldu ki, düşman tarafında sağ kalanlar kurtuluşu kaçmakta buldular.

Ya'kûb Germiyânî'nin oğlu Sinânüddîn Efendi'nin naklettiğine göre; bir defasında babasının yanında ba'zıları, namaz içinde gönüllerine çeşitli düşüncelerin geldiğinden şikâyette bulundular. Bunun üzerine Ya'kûb Germiyânî; "Kırk yıldır değil namaz içinde, namaz dışında bile basiret gözüm, Allahü teâlânın rızâsından başka bir şey için bakmamıştır" buyurduktan sonra, şöyle anlattı: "Bu yola girişimin ilk zamanları idi. Kendi hâlimde, kalbimle meşgûl olup, murâkabede idim. Birden önümde, çıplak bir kimse görünüverdi. "Ya avret yerini ört, yahut da başka tarafa git!" dedim. Bu sözüme hiç aldırış etmedi. Gayet mahzûn bir şekilde; "Ben dün kıldığın ikindi namazının sûreti, görünüşüyüm. Namazın sünnetleri benim libâsım (örtüm, elbisem)dır. Sen, ba'zı dünyevî meşgûliyetler sebebiyle, namazın sünnetlerini terk eyledin. Onun için ben kıyâmete kadar bu hâlde kalsam gerektir" dedi. O zaman, o çıplak sûret kendimmişim gibi öyle utanıp mahcûb oldum ve yaptığıma öyle pişman oldum ki, bu sebepten o andan i'tibâren, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmekte tam bir âgâhlık ve uyanıklık içindeyim. Çok dikkatli davranmaya, gaflette bulunmamaya çok gayret ediyorum."

Rivâyet edilir ki: Kanunî Sultan Süleymân Hân devrinde, bir ara yağmurlar yağmaz olmuş, insanlar kuraklıktan çok muzdarip olmuşlardı, İstanbul halkı, yağmur duâsına çıkılmasına karar verdi. Pâdişâh hazretleri de çıktı.

Okmeydanı'nda büyük bir kalabalık toplandı. Öyle ki bu toplulukta, başta pâdişâh olmak üzere, âlimler, fâdıllar, vâliler, idâreciler, vezirler, kuvvetli-zayıf, zengin-fakir herkes vardı. Bilindiği gibi, Osmanlı sultanları yapacakları bütün mühim işlerde, mutlaka şeyhülislâma danışırlar, onun fetvâsına uygun hareket ederlerdi. Bunun için Şeyhülislâm ve Müftiy-ül-enâm Ebüssü'ûd Efendi'den, yağmur duâsını kimin yapmasının münâsip olacağı suâl edildi. O da; "Duâyı, pâdişâh veya onun münâsib gördüğü bir zât eder" buyurdu. Bunun üzerine pâdişâh; "Ya'kûb halîfe duâ eylesin" dedi. Ya'kûb Efendi ise, kendisini buna ehil ve münâsib görmeyip mahcûb oldu ve bir tarafa gizlendi. Oğlu Yûsuf Efendi'nin, yerini bildirmesiyle arayıp buldular. Gelmek istemedi ise de "Pâdişâh efendimizin emridir" dediler. Bu emir üzerine mecbûren kalkıp geldi. Minbere çıkıp duâ etti. Orada bulunanlar "Âmîn" dediler. Bu duâ bereketiyle öyle yağmur yağdı ki, her taraf su ile doldu, insanlar, onun büyük bir âlim ve yüksek bir evliyâ olduğunu, bu hâdise ile daha iyi anladılar. O ise kendisini; âciz, aşağı, bu işe lâyık olmayan biri olarak gördüğünden çok mahcûb olmuştu. Hattâ o duâ günü, gizlendiği yeri haber verip meydana çıkmasına sebep olduğu için, daha sonraları oğlu Yûsuf Efendi'ye sitem edip çıkışırdı. Kendisini duâ etmeye, duâsının kabûl olmasına lâyık görmeyerek ve çok tevâzu göstererek; "Yağmur bolluğuna uğradık. Ben o meclise varmayacaktım. Sen sebep oldun. Bizi kırıklığa uğratıp, ömrümde, çekemiyeceğim mahcubiyete müptelâ olmama sebep oldun. Füdûlluk (gurûr, kibir sahibi olmak, kendini birşey zannetmek) yapmış olduk. Füdûlluk nemize yarardı?" dedi.

Ya'kûb Germiyânî ( radıyallahü anh ), herkesin anlıyamayacağı, ehline ma'lûm olan, yüksek hâller ve üstün dereceler sahibi idi. İlim öğrenmek ve öğretmek için çırpınır, buna çok ehemmiyet verirdi. "Cahillikte ileri olan, sefîhlikte (ahmaklıkta, malını zararlı yerlere harcamakta, vara-yoğa sarfetmekte) de ileri olur. Cahillikten kurtulmadıkça, sefîhlikten kurtulamaz" buyururdu.

Ya'kûb Germiyânî hazretlerinin bir kerâmeti de şöyle nakledilir: ölüm hastalığı sırasında, hastalığın elem ve şiddetinin fazlalığı sebebiyle, gözleri kapalı ve lisânı söylemez hâlde idi. İhtiyâç gidermek için kaldırdıklarında, mecbûriyet karşısında, kıbleye karşı durdurdular. O, hastalığın şiddetiyle kendisinde değildi. Fakat o hâlde iken; "Helada, kırda abdest bozarken, kıbleyi öne ve arkaya getirmemelidir" hükmü icâbı kıbleye karşı abdest bozmadı. Bu hâlin, onun bir kerâmeti olduğu anlaşıldı. Bu şiddetli ve sıkıntılı hâlde bile, sünnete aykırı bir harekette bulunmamış idi. Âlimler sözbirliği ile bildirmişlerdir ki: "İstikâmet kerâmetten efdaldir. İstikâmet odur ki; kişi her haliyle, bütün a'zâları ile Resûlullah efendimizin sünnet-i seniyyesine tam tâbi olmalı, bu sünnete aykırı bir harekette bulunmak istese buna gücü yetmemeli, tâbi olması bu derece ileri olmalıdır." İşte Ya'kûb Germiyânî hazretleri böyle büyük velî zâtlardan idi.

979 (m. 1571) senesi Cemâzil-evvel ayında, bir akşam vakti güneş batarken, mübârek rûhunu teslim etti. Vefâtına târih olmak üzere oğlu Yûsuf Efendi şu şiiri söylemiştir:

Şeyh Ya'kûb ol azîz-i pâk-i dîn.
Eyledi azm râh-ı dâr-il-karâr.
Geldi pederi üstüne bu türbeyi,
Pâdişâh-ı âlem ve kerdüm vekâr.
Cem' olup bu ravdaya melekler,
Hizmet etmekle ederler iftihar.
Edicek târîh-i fevtinden suâl,
Dedi hatif "Gitti kutb-i rûzigâr" (979).

Ya'kûb Germiyânî'nin oğlu Yûsuf Efendi, rahmet-i ilâhiyyeye vesîle olması maksadıyla, babasının hâl tercümesini ve kerâmetlerini anlatan bir risale te'lîf etmiştir.

Ya'kûb Germiyânî buyurdu ki: "Dünyâda hiç kimseyi hased etmedim. Ancak dünyâya gelmeyenlere gıbta ettim. Şu üç şeyden dolayı onların hâllerine imrendim. Birincisi, bu âlem ayrılık ateşiyle yanma yeridir. Dünyâya gelmiyenlerde böyle bir firak hâli yoktur, ikincisi, bize verilen vücûd ni'metinin ve sayısız diğer ni'metlerin şükrünü eda etmekten âciziz. Bizde, bu acziyetten dolayı mahcubiyet vardır. Dünyâya gelmiyenlerde ise, böyle bir mahcubiyet yoktur. Üçüncüsü ise, bizler, kemâl mertebesinde istidâda sahip olmadığımızdan, hep derd-i hüsran içinde bulunuruz. Bu dert, dünyâ lezzetlerini ve yüzdeki neş'e ve sürûru alıp götürür. Dünyâya gelmiyenlerin ise, bu lezzet ve neş'eden mahrûm olmaları gibi bir durum yoktur."

Ya'kûb Germiyânî'nin şiir söylemekteki kabiliyeti de çok olup, şu beyt onun şiirlerindendir:

"Keşki ben ne hizmetkâr ne de mahdûm olsaydım.
Keşki gelmeseydim âleme ma'dûm olsaydım."

(Mahdûm; kendisine hizmet edilen, ma'dûm ise; mevcûd olmayan, yok olan demektir.)

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 204

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1036

3) Tezkire-i Halvetiyye (Yûsuf bin Ya'kûb) Süleymâniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, kısmı No: 1372

4) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 280


**YAVUZ SULTAN SELİM HÂN**

İslâm halîfelerinin yetmişdördüncüsü ve Osmanlı pâdişâhlarının dokuzuncusu. İkinci Bâyezîd Hân'ın oğlu, Sultan Süleymân Hân'ın babasıdır. Hilâfeti, Osmanlı pâdişâhlarına bağlayan Selim Hân'dır. 875 (m. 1470)'de Amasya'da doğdu. 920 (m. 1514)'de Çaldıran'da İran şahı İsmâil-i Safevî'yi mağlub ederek, bozuk inanışlarının yayılmasını önledi. Böylece İslâmiyete büyük hizmet etti. Tebrîz'i de aldı. 922 (m. 1516)'de İstanbul'da ilk tersaneyi yaptı. Burada gemiler inşâ edildi. 923 (m. 1517) senesinde Mısır'ı aldı. Haremeyn-i şerîfeyn de ele girmiş oldu. Hutbelerde ismini; "Mekke ve Medine'nin hizmetçisi" diye okuttu. Mısır'daki son Abbasî halîfesi olan, Ya'kûb bin Müstemsik-billah'dan mukaddes emânetleri alarak halîfe oldu. Büyük bir donanma yaptı. 926 (m. 1520) senesinde, Çorlu ovasında hastalanarak vefât etti. Sekizbuçuk senede, devleti iki kat büyüttü. Yavuz adını kazandı. Kabri Fâtih'de, Sultan Selim Câmii bahçesindedir.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın oğlu Şehzâde Bâyezîd, Amasya vâlisi idi. 875 (m. 1470) senesinde birgün, Şehzâde Bâyezîd'in sarayına nûr yüzlü bir ihtiyâr geldi. Sarayın kapısında uzun bir duâ okuduktan sonra, kapıdaki nöbetçiye; "Bugün bu hânede bir erkek çocuğu dünyâya gelecek. Babasından sonra pâdişâh olacaktır. Vücûdunun yedi yerinde ben bulunacak ve büyüdüğünde her ben sayısınca, âli-şân (şânı büyük) beyleri mağlub edecektir" dedikten sonra oradan ayrıldı. Nöbetçi bu zâtı ta'kib ettiyse de, bir anda kaybetti. Nereye gittiğini bulamadı. Bu haberi vâliye söylemek isteyen nöbetçi, saraya girdiğinde, şehzâde Bâyezîd'in kucağına aldığı çocuğun kulağına, ezân-ı Muhammedî ve ikâmet okumakta olduğunu gördü. Şehzâde Bâyezîd; "İsmin Selim olsun" diyerek, çocuğuna ismini verdi.

İstanbul'da bu haberi işiten Fâtih Sultan Mehmed Hân, torunu için duâlar etti ve "Lala Selim'i çok sevdim" buyurdu. Ertesi gün sabahleyin, Sultan Fâtih lalasına gece gördüğü rü'yâyı anlattı: "Kendimi bir derya içinde gördüm. Yanımda oğlum Bâyezîd de vardı. Bir ara, deryanın karşı tarafından bir güneş doğdu. Güneş önce beni, sonra da Bâyezîd'i aydınlattı. Sonra yedi güneş daha doğdu." Fâtih'in lalası rü'yâyı; "Cenâb-ı Hak hayıra getirir inşâallah sizden sonra yerinize oğlunuz Bâyezîd'in sultan olacağını, ondan sonraki pâdişâhın yedi şöhretli kimseye galip gelerek, müslümanları bir bayrak altında toplayacağını umarım" diyerek ta'bir etti.

Küçük yaşta İstanbul'a gönderilen Şehzâde Selim, dedesi Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın terbiyesinde yetişmeğe başladı. Şehzâde Selim'e Kur'ân-ı kerîm, tefsîr, hadîs ve fıkıh dersleri verildi. Ayrıca, yüksek fen ilmi üzerinde de dersler verilerek yetiştirildi. Bu arada ata binmek, güreş tutmak, ok atmak ve kılıç kullanmak da öğretiliyordu. Çok zekî olan Şehzâde Selim, kısa zamanda Arabî ve Fârisîyi ana dili gibi öğrendi. Zamanının velîleriyle görüşür, sohbetlerini kaçırmazdı. Böylece, teveccühlerine kavuşup, hayır duâlarına mazhar olurdu. Babası, pâdişâh olduktan sonra, askeri sevk ve idâresi ile devlet yöneticiliğini öğrenmesi için, Şehzâde Selim'i Trabzon'a vâli ta'yin etti. Şehzâde Selim, Trabzon'da Mevlânâ Abdülhalim hazretlerinin derslerini ta'kib etti. Bu arada edebiyat ve târih üzerinde de çalıştı. Geceleri üç veya dört saatten fazla uyumaz, vaktini ilim öğrenmekle geçirirdi. Husûsi meclislerinde ilmî ve edebî mevzûlar konuşulur, değerli âlimleri, velîleri, tarihçileri bu meclise da'vet ederdi. İlim adamlarına ziyadesiyle saygı gösterir, onları yanından ayırmazdı. Müsait zamanlarını kitap mütâlaalarıyla geçirirdi. Binlerce cilt kitap okudu Mütâlâalarında gözlük kullanırdı. Arabî ve Fârisî şiirler yazardı. Fârisî olan dîvânı meşhûrdur. Okumaya o kadar meraklı idi ki, savaşa giderken ve gelirken dahî, yanında kitaplar bulundurur, müsait durumlarda okurdu. Mısır seferi dönüşünde İstanbul'a gelinceye kadar İbn-i Tagriberdî'nin Nücûm-üz-zâhire isimli eserini, Ahmed İbni Kemâl Paşa ile mütâlâa etmiştir. Evliyâya çok rağbet ederdi.

Onların sohbetlerine katılmayı bulunmaz bir ni'met sayardı. Bu sohbetlerle kendisi de tasavvufta yetişti. Üstün dereceler sahibi oldu. "Osmanlı sultanları arasında; tefsîr, hadîs, fıkıh, târih, edebiyat gibi zâhirî ilimlerde ve bâtın ilimlerinde en yüksek olanı Yavuz Sultan Selim'dir" diyen âlimler pekçoktur. Yavuz Sultan Selim, ihtişam ve debdebeye hiçbir zaman ehemmiyet vermezdi. Dâima sadeliği sever ve sâde giyinirdi. Bir defasında oğlu Şehzâde Süleymân'ı süslü elbiseler içinde görünce; "Annene giyecek birşey bırakmadın" diyerek sitem etmişti. Kendisi için, fazla para sarfıyle köşk ve lüks şeyler yapılmasını istemezdi. Devletin bir kuruşunun dahî boşa harcanmasına rızâ göstermez, buna riâyet etmiyenleri şiddetle cezalandırırdı. Hazîneyi devamlı olarak dolu bulundurmaya gayret ederdi. Padişahlığı sırasında hazîne defterdarı Abdüsselâm Bey'e; "Sirkeci ile Sarayburnu arasındaki sahile basit bir ev yapınız" diye emretmiş, o da Yalıköşkü denilen köşkü yaptırmıştı. Sultan, köşkün mükemmel yapıldığını görünce çok üzülerek; "Ben sana bu kadar para sarfına ruhsat vermemiştim. Basit bir gölgelik yapasın diye emretmiştim" buyurmuştu.

Yavuz Sultan Selim Hân uzun boylu, iri kemikli, omuzlarının arası gayet geniş olup, mütenâsip bir vücûdu vardı. Yüzü yuvarlaktı. Hele alnının düzgünlük ve nûrâniyeti ile, gözlerinin, kâh hakimane bir fikir gibi, kendisine bakanın gönlündeki en gizli köşelere girercesine ve kâh konuşan lisân gibi meramını ifşa edercesine bakışları, onun büyüklüğünü apaçık belli ederdi. Yüce bir himmet, sağlam azîm, vekar, geniş tasavvur, keskin zekâ, ileri görüşlülük, çabuk kavrama, tahminde isâbet, fıtri kahramanlık, her türlü silâhı en mükemmel kullanma, harp mahareti ve büyük değişiklikler yapma kabiliyeti, sür'atli manevra yapma, nüfuzlu emir, mukavemet etmedeki kuvvet, güçlüklere galip gelme, çok az bir kuvvet ile büyük bir orduya karşı galip gelme gibi, herbiri bir kahramana iftihar vesilesi olacak pekçok üstün meziyetlere sahip idi. Allahü teâlânın emirlerini yapma, İslâmiyete hizmet etme ve insanların Cehennemden kurtulması için gayreti o derece idi ki, çıktığı yolda her türlü arzu ve hislerine kolaylıkla galebe çalardı. Gayesi müslümanları ve İslâm devletlerini bir bayrak altında toplamak idi.

Husûsiyetlerinden pek azını saymaya çalıştığımız Şehzâde Selim, Trabzonluları öyle güzel idâre etti ki, halk onu babalarından çok sevdiler. Şehzâde Selim'in adâleti ile herkes mutlu ve huzûrlu idi. Huzûr ve güven anlatılamayacak ölçüdeydi. Öyle ki, hırsızlık yolu, hırsızın koparılan eli gibi kesilmiş, soygunculuk alışkanlığı, onun meydana getirdiği güven ile kaybolmuştu.

Şehzâde Selim'in cihâd aşkı, Allahü teâlânın dînini yaymak arzusu o kadar fazla idi ki, bu yolda ayakkabılarına bulaşan tozları toplar, vefât ettiği zaman yanaklarının altına konmasını vasıyyet ederdi. Şehzâdeliği sırasında, Trabzonluları rahat bırakmayan Gürcülerle savaşa karar verdi. Atının dizginlerini gazâ yoluna saldı. Kılıcından su gibi kan akıtarak galip geldi ve Trabzonluları rahata ve huzûra kavuşturdu.

Şehzâdeliği sırasında, İran'da Safevî devletinin başında Şah İsmâil bulunuyordu. Şah İsmâil, ülkesinde bulunan Ehl-i sünnet müslümanlara eziyet ve işkence ediyor onları, kendi bozuk fırkaları olan râfizîliğe girmeye zorluyordu. Bunlar, Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman gibi pekçok Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm) dil uzatıyor, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) mübârek hanımı Hazreti Âişe vâlidemize iftira ediyorlardı. Ayrıca Şah İsmâil, Dülkadiroğlu Alâüddevle'ye harp îlân ederek, ordusunu izinsiz olarak Osmanlı topraklarından geçirdi. Dülkadir beyi Alâüddevle'nin oğlunu ve kızlarını kesip kebap ettirerek, gözleri dönmüş askerlerine yedirdi. Öyle ki, çocukların etlerini, askerler birbirlerini ite kaka, kapışarak yediler. Dülkadir hânedanına mensûp ölülerin kabirlerini açtırarak kemiklerini yaktırdı. Yine Özbek Sultânı Şeybek Hân'ı mağlub edince, onun kafasını kesip kafatasını altınla kaplattı ve onunla içki içti. Kafa derisini de baharatla doldurarak, Yavuz Selim'e gönderdi. Şah İsmâil, İranlıların, selâmünaleyküm yerine Şah demelerini, Bismillah (Allahü teâlânın ismiyle) yerine, bismişâh (Şahın ismiyle) demelerini emretti. Birbirlerinin hanımlarına istedikleri zaman sahip olabileceklerini söyledi. Daha da ileri giderek, Osmanlı hudutlarına adamlarını gönderdi, içeri sızmaya çalışmalarını ve Osmanlı müslümanlarını Ehl-i sünnet i'tikâdından çıkarıp, Eshâb-ı Kirâm düşmanı yapmak için çalışmalarını tenbîh etti.

Bu haberleri büyük bir hiddet ve üzüntü ile dinleyen Şehzâde Selim, dîvânı toplayıp âlimlere, velîlere, komutanlara ve beylere durumu anlattı. Dîvânda bulunanlar hep birden ayağa fırlayıp kılınçlarını çektiler ve; "Sefer isteriz! Şâh'ın ülkesine cihâda çıkılsın isteriz!..." diyerek yerlerinde duramaz oldular. Şehzâde Selim; "Orduyu hümâyun hazır ola!... Şehzâde

Selim, Safevî ülkesine sefere çıkıyor!" diye emrini bildirdi. Kısa zaman içinde onbeşbin kişilik bir ordu hazırlandı. Trabzon'da, yaşlılar ve çocuklar orduyu duâlar arasında uğurladılar. Şehzâde Selim'in hocası Abdülhalim Efendi de bu sefere katıldı. Şehzâde ile hocası yanyana gidiyorlardı. Bir ara Şehzâde Selim; "Bu gidişle hayâtımız hep at üzerinde geçeceğe benzer lala... İnşâallahü teâlâ pâdişâh olduğum zaman seferlerime seni de götürürüm" dedi. Etrâftaki vilâyetlerden toplanan askerlerle, ordu yirmibin kişiye ulaştı. Azerbaycan içlerine kadar girdiler. Şâh'ın ordusundan herhangi bir haber çıkmadı. Nihâyet Gence'ye geldiler. Gence kalesi komutanına, kalenin teslimini teklif etti. Red cevâbı gelince; "Bre gâfiller! Karşınızda kim var sanırsınız? Tiz ordum hücum hazırlığına geçsin!" emrini verdi. Şehzâde Selim, otağı önünde ellerini açarak; "Yâ Rabbî! Bu Ehl-i sünnet ordusunu muzaffer eyle!" diye duâ ediyordu. Savaş kokusunu alan Şehzâde Selim'in cins atı, yerleri toynaklıyor, sık sık şaha kalkıyordu. Bu sırada Gence kalesinin kapısı açılarak, kale komutanı olan Safevî hükümdârının Şehzâdesi İbrâhim Mirzâ hücuma geçti. Şehzâde Selim: "Yâ Allah, Bismillah, Allahü ekber!" diyerek hücum emrini verdi. Allah Allah sesleri arasında iki ordu birbirine girdi. Şehzâde Selim, ustaca manevralarla atını sağa sola sürüyor, güç durumda kalan askerlerine yardıma yetişiyordu. Her kılıç sallayışında bir düşmanı yere seriyordu. Şehzâdelerini yanıbaşlarında kılıç sallarken gören askerlerin herbiri bir arslan kesiliyor, hücum üstüne hücum tazeliyorlardı. Şehzâde Selim durmadan etrâfına emirler vererek; "Koman yiğitlerim! Koman şahbazlarım! Allah için vurun!" diyerek askerine moral veriyordu. Bir ara kalabalık bir düşmanın arasına düştü. Onların komutanı durumunda olanın üzerine saldırarak, onu atından yere düşürdü. Yere düşen "Aman vurma, canıma kıyma! Teslim oluyoruz!" deyince, Şehzâde Selim kalkan kılıcını indirerek; "Sen kimsin!" diye gürledi. O da; "Ben Şehzâde İbrâhim Mirzâ'yım" dedi. Bu sırada Şehzâde Selim'in ordusu, düşmanı büyük bir bozguna uğratmış olduğu hâlde kaleye giriyorlardı. Şehzâde Selim atından inerek; "Üzülme ey Mirzâ! Sen benim esîrim değil, misâfirimsin" diyerek merhamet gösterdi. Kale teslim alındı, İbrâhim Mirzâ'ya; bozuk inanışlarından vazgeçmesini, müslümanlara zulm edilmemesini ve Osmanlı hudutlarından içeriye izinsiz girilmemesini tenbîh etti. Azerbaycan içlerine yapılan seferlerden sonra, Şehzâde Selim Trabzon'a döndü. Osmanlı Devleti aleyhine propaganda yapan râfızîleri ta'kib ettirdi. Hâin ve sapıkların isim listesini tutturdu. Şah İsmâil'in, Doğu Anadoluda artan ve Akdeniz sâhilleriyle Anadolu içlerine ve Rumeli'ye kadar varan propagandasına karşı, gayet şiddetli tedbirler aldı. Şah İsmâil'in gayesi ve propagandasının neticelerini iyi tesbit ettiğinden, daha köklü tedbirler alınması gerektiğini teşhis etti. Vâlilik selâhiyetiyle bütün ülkede Şah İsmâil'in faaliyetlerinin önüne geçilemeyeceğini bildiğinden; babası Sultan İkinci Bâyezîd Hân'a durumu anlatmak, kendisine bir ordu vermesini sağlamak ve babasıyla görüşerek elini öpüp hayr duâsını almak maksadıyla Edirne'ye gitti.

Sultan Bâyezîd Hân'ın vezirleri, Pâdişâh'ın vefâtından sonra, Şehzâde Ahmed'in pâdişâh olmasını istiyorlardı. Şehzâde Ahmed, pâdişâh olursa yine vezîr olabileceklerini, azledilmiyeceklerini biliyorlardı. Pâdişâhın meyli de, yaşının büyüklüğü sebebiyle Şehzâde Ahmed'e idi. Pâdişâhın, kalb yumuşaklığı ve çabuk te'sîr altında kalma hasleti vardı. Vezirler, Şehzâde Selim'deki fevkalâde kabiliyet ve te'sîrli konuşma özelliğini biliyorlardı. Eğer Şehzâde Selim babasıyla bir kere mülakat ederse, babasını ikna ederek pâdişâh olacağını, o zaman da vezirlikten atılacaklarını ve kendilerine meydan kalmayacağını bildiklerinden görüşmelerine engel olmaya çalıştılar. Sonunda birbirleriyle görüşmeyi candan arzu eden baba-oğulun buluşmasına mâni oldular. Şu kadar var ki, pâdişâhın babalık şefkatine bütünüyle karşı koyamadıklarından, Sarı Gürz diye meşhûr Mevlânâ Nûreddîn ismindeki âlimi-aracı olarak gönderdiler.

Bu sırada Şehzâde Selim, Ferhat Paşa ve diğer silah arkadaşlarıyla Edirne yakınlarında bekliyordu. Birara Şehzâde Selim'in sevdiği komutanları ve yakınları kendi aralarında; "Saâdetlü beyimiz tahta oturup pâdişâh olsa da, güçlü kolları devlet-i âliyye'yi korusa. Doğuyu da batıyı da fethetsek, Eshâb-ı Kirâm düşmanlarını darmadağın edip, pislik içindeki vücûdlarını ortadan kaldırsak..." diyorlardı. Onlar böyle konuşup dururken Şehzâde Selim oturduğu yerde murâkabe hâlinde idi. Görenler, onu uyuyor sanırlardı. Sonra mübârek başlarını kaldırdı. Buyurdu ki: "Ey dostlarım! Saltanat deyüp durursunuz. Bana şimdi; "Sekiz-dokuz yıllık bir saltanattan ne bekliyorsun? Madem ki çok arzu ediyorsun, işte sana verildi" dediler."

Bir müddet sonra Sarı Gürz, Şehzâde Selim'in huzûruna gelip, görevli bulunduğu vazîfeyi yerine getirdi. Şehzâde onu çok iyi karşılayıp, tek düşüncesinin ülkede yaşayanların korunması ve düzeni olduğunu bildirdi. Ayrıca; "Pâdişâh babamın istekleri benim başımın üzerinedir. Sağlığına duâcıyız. Pâdişâh pederimin sağ kaldığı müddet içinde kimseyi veliaht ilân etmemesini ve Rumelinde bir eyâletin uhdemizde olmasını isteriz" dedi. Sarı Gürz hazretleri, şanlı Şehzâdenin yanından ayrılıp Sultan Bâyezîd'in huzûruna çıktı. Şehzâdenin, pâdişâh kapısına olan sonsuz bağlılığını, boyun büküşünü, güven ve inancını söyleyerek, isteklerini bildirdi. Pâdişâh Bâyezîd Hân bu arzuyu kabûl etti. Şehzâde Selim'e; Vidin, Alacahisar, Semendire sancaklarını verdi. Sonra da veliaht ta'yin etmiyeceğini bildiren bir ahidnâme gönderdi.

Bu arada vezirler, Şehzâde Ahmed'e acele İstanbul'a gelmesi için haber gönderdiler. Şehzâde Korkut da, sancağı bulunan Teke'den (Antalya) Manisa üzerine hareket edince, fırsat kollayan Şah İsmâil'in adamlarından Şah Kulu, etrâfına râfizîleri toplayarak Şehzâde Korkut'un mallarını yağma ettiler. Kütahya üzerine yürüyerek Anadolu beylerbeyini idâm ettiler. Şehzâde Selim bu hâdiseleri öğrenince; "Anadolu'da karışıklığın ne hâl kazanacağını bekliyorum. Belki hizmetim gerekir" diyerek ta'yin edilen yere gitmeyi geciktirdiyse de, babasının emrini yerine getirerek vazîfesi başına gitti. Şehzâde Ahmed ve Şehzâde Korkut, Osmanlı Sultânı olmak için faaliyete geçtiler.

Şehzâde Selim'in yavuzâne tavrı yeniçerilerin çok hoşuna gidiyordu. Onu başlarında görmek, emrinde cihâda gitmek arzusuyla, İstanbul'da; "Selimi isteriz! Selimi isteriz!" şeklinde seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Bunun üzerine Şehzâde Selim, babasının da'veti üzerine, 7 Safer 918 (24 Nisan 1512) târihinde Osmanlı Devleti'ne pâdişâh oldu. Babası İkinci Bâyezîd Hân, oğlu Selim'e; "Saltanatı sana terkediyorum. Oğlum, Allahü teâlâ mübârek etsin" deyince, Selim Hân, pâdişâh babasının elini büyük bir hürmetle öptü. Bu sırada saraydakiler tekbir getirmeye başladılar. Tekbir sesleri sarayın dışına kadar taşıyor, İstanbul'da büyük bir bayram havası yaşanıyordu. Artık Şehzâde Selim gitmiş, yerine Yavuz Sultan Selim Hân gelmişti. İkinci Bâyezîd, oğluna; "Devlet-i Âliye'yi senin kavi kollarına teslim ettik. Senin, babam cennetmekân Fâtih Sultan Mehmed Hân'a benzediğini bilirim. Cenâb-ı Hak sana da, zaferler ve fetihler müyesser eylesin. Allahü teâlâ yardımcın olsun. Kardeşlerini himâye et. Onlara karşı şefkatli ol. Hayır duâm her zaman seninle beraberdir. Bundan böyle ömrümün sonunu, doğduğum yer olan Dimetoka'da geçirmek dilerim" dedi. Yavuz Sultan Selim de, yılda iki milyon akçe tahsisatla, babasını mâiyetiyle beraber Dimetoka'ya yolcu etti. Babası, 26 Mayıs 1512 de, Dimetoka'ya giderken, yolda vefât etmesi üzerine, cenâzesini İstanbul'a getirtti. Bâyezîd Câmii yanına türbe yaptırıp, buraya defnettirdi.

Yavuz Sultan Selim Hân, pâdişâh olacağı gün, komutanlarını ve devletin ileri gelenlerini toplıyarak; "Pâdişâh olduğum zaman Arabistan'ı Çerkeslerden, Acem ülkesini râfizîlerden temizlemeğe ahdettim. Hattâ müslümanları bir noktaya toplamak için Hind ve Turan'a gideceğim. Şark ve Garb'ta "İ'lây-ı Kelimetullah" (Allahü teâlânın ismini yüceltmek) için çalışacağım. Zâlimlere, evlâdım bile olsa, merhamet etmiyeceğim. Zamanımda boş oturmak ve ahâliye zulm etmek mümkün olmaz. İşte benim hâlim budur. Birâderim ise rahatı sever ve yumuşak huyludur. Seferden korkmaz ve haddi aşmak istemezseniz bana biat ediniz. Aksi takdîrde Sultan, Ahmed'i seçiniz ki, onun zamanında, o da siz de zevk ve safânızla meşgûl olasınız" diyerek, üstün gayretlere i'tinâ gösterdiğini, fakat dünyâ devletini arzulamadığını açıklamış idi. İşte şimdi Pâdişâh olmuş, bu arzularını gerçekleştirmek için, önce devletin iç işlerini yoluna koymaya başlamıştı.

Yavuz Sultan Selim Hân, isyan çıkarmak için harekete geçen, Anadolu'da kendilerine pekçok taraftar toplayan kardeşlerine birer mektûp yazdı. Mektûbunda; "Yaptığınız bu hareketler ve devletin paylaşılması gibi istekleriniz, hiç bir sûretle kabûl edilemez. Birkaç günlük ömür için, fitne ve fesat çıkararak, memleketi harâb etmektense, Allahü teâlânın takdîrine boyun eğmek en iyi hareket olur. Böyle yapılıp, husûmetten el çekildiği ve bir müslüman ülkesinde oturmayı kabûl ettiğiniz taktirde, aramızda düşmanlıktan hiçbir eser kalmıyacaktır. Ayrıca ihtiyâçlarınız tamamen karşılandığı gibi, bu tarafta kalan mal-mülk ve çoluk-çocuğunuz için de, arzunuz yerine getirilecektir. Aksi taktirde Allahü teâlânın irâdesi ne ise o olacaktır" yazıyordu. Buna rağmen kardeşleri Şehzâde Ahmed ve Şehzâde Korkut, başlarına asker toplamaya devam ettiler. Yavuz Sultan Selim Hân, memleketin birlik ve beraberliğini sağlamak, isyanı bastırmak için, kardeşleri ile mücâdele etmeye mecbûr kaldı, istemeyerek, üzülerek, hattâ gözyaşı dökerek yaptığı bu mücâdelelerde galip gelerek isyanları

bastırdı. Elebaşlarını öldürdü. İsyanı kışkırtan, kendisini istemeyen Vezîr-i a'zam Mustafa Paşa'yı îdâm ettirdi.

Yavuz Sultan Selim Hân. Ülke içinde hâdise çıkartan ve ilerisi için büyük tehlike olabilecek râfizî faaliyetlerin teşvikçisi, doğudaki Safevî Devleti'ne karşı sefere çıkmadan, batı, kuzeybatı ve güney hududlarını emniyete aldı. Eflâk, Boğdan, Macar, Venedik ve Mısır elçileriyle sulhun devamını te'yîd eden andlaşmalar imzaladı. Sultan Selim Hân'ın doğuya dönmesinin sebebi; İslâm âlemini birleştirmek ve Anadolu Türklüğü ile Orta Asya'yı birbirinden ayıran. İran engelini aşmak idi. Bunun için, Asya ve Afrika'daki devletlerin, Osmanlı hâkimiyetine girmesi gerekiyordu. Bu gayenin tahakkuku için ilk önce, devamlı büyüyen Osmanlı Devleti ve İslâmiyet aleyhine faaliyet gösteren Safevî Devleti, hedef ta'yin edildi. Osmanlıların doğusunda: Afganistan. İran dâhil Doğu Anadolu içlerine kadar hâkim olan Safevî Devleti, râfiziliği yaymak amacıyla, Anadolu ve Rumeli'de faaliyette bulunuyordu.

Safevî Şah İsmâil, Osmanlı ve İslâm ülkelerine gönderdiği "Dâ'î" veya "Halîfe denilen propagandacılarıyla, Ehl-i sünnet aleyhine faaliyette bulunup, Safevî Devleti'ne taraftar topluyordu. Sultan Selim Hân, Şah İsmâil'in bütün faaliyetlerini yakından ta'kib ve kontrol ettiriyordu. Bu faaliyetlerin önüne bütünüyle geçmek için, umûmî bir dîvân dopladı. Şah İsmâil'in, İslama verdiği zarar ve Ehl-i sünnete yaptığı saldırıyı teker teker anlattı. Sonra da; "Allahü teâlâya hamdü senalar olsun ki; güçlü bir orduya sahibiz. Düşmanlarımızı mağlub ve perişan edeceğimizden asla şüphem yoktur. Arzuyu şahânemiz, memleketimize tecâvüz cür'etinde bulunan Şah İsmâil'in ülkesini tarumar etmektir. Vezirlerim! Âlimlerim! Beylerim! At üzerinde ihtiyârlamış askerlerim!... Ne düşünürsünüz, tiz söyleyin!" dedi. Dîvânda bulunan herkes sükût edince tekrar: "Niçin susarsınız? Size mütâlâanızı söylemeye müsâade ettik. Düşündüklerinizi elbet bilmek isteriz" dedi vezirler; "İran'a yapılacak bu cihâdda galip gelmek güçtür" diye düşündüklerini söyleyemiyorlardı. Ömrünü muharebe meydanlarında geçirmiş olan Abdullah isminde yaşlı bir yeniçeri: "Sultânım! Ne durursunuz? Allahü teâlâ yolunuzu açık, kılıcınızı keskin eylesin! Biz dahî gittiğiniz yere gider, kaldığınız yerde kalırız!" dedi. Bu sözü dîvânda olan herkes kabûl ettiler. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim Hân; "İnşâallahü teâlâ kılıcımız İran toprakları üzerinde şerefle dolaşacaktır. Vezirlerim benimle beraber gelecektir. Âlimlerim de, Tebrîz'de eda edeceğimiz Cum'a namazı için hazır olsunlar. Yalnız; Eshâb-ı Kirâma (radıyallahü anhüm) söverek dil uzatan, cemâatle namaz kılmayı men eden, câmilerdeki minberleri yaktıran, Ehl-i sünnet olan âlimleri öldüren, birbirlerinin kadınlarını tasarruf etmeyi mübah kabûl eden, Şeybek Hân'ın kafatasıyla şarap içen bu Şah İsmâil'in ve taraftarlarının küfrüne ve kanlarının helâl olduğuna dâir ulemâ ne buyurur?" diye sordu. Molla Arab lakabıyla meşhûr Muhammed bin Ömer, Sarı Gürz lakabıyla meşhûr Nûreddîn Hamza, Zenbilli Ali Cemâlî Efendi, Ahmed İbni Kemâl Paşa ve daha pekçok âlimler böyle bir cihâdın farz olduğuna, Şah İsmâil'e haddînin bildirilmesinin lâzım geldiğine dâir fetvâ verdiler. Bunlardan Sarı Gürz Nûreddîn Hamza Efendi'nin verdiği fetvâ şöyledir:

"Hüvelmu'în Bismillâhirrahmânirrahîm. Sevdiği kullarına yardım eden, düşmanlarını da kahreden Allahü teâlâya hamdolsun. Peygamberlerinin en üstünü olan Muhammed aleyhisselâma ( aleyhisselâm ) ve O'nun âline ve eshâbına (radıyallahü anhüm) salât-ü-selâm olsun. Ey müslümanlar! Biliniz ve anlayınız ki, Eshâb-ı Kirâm düşmanı râfizîlerin reîsleri, Erdebiloğlu Şah İsmâil'dir. Onlar, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) yolunu ve sünnetini beğenmezler. Kur'ân-ı kerîm ile alay ederler. Allahü teâlânın haramdır buyurduğuna helâldir derler. Kur'ân-ı kerîmi ve diğer din kitaplarını tahkir edip yakarlar. Bütün Ehl-i sünnet âlimlerine ve sâlih müslümanlara ihânet edip, onları öldürürler. Mescidleri yıkarlar. Bu taifeye mensûb olanlar, reîsleri olan Şah İsmâil mel'ûnunu ilâh yerine koyup secde ederler. Hazret-i Ebû Bekr'e ve hazret-i Ömer'e sövüp, hilâfetlerini inkâr ederler. Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) hanımı hazret-i Âişe vâlidemize iftira edip söverler. İslâmiyeti yıkmak için uğraşırlar. Onların bunlara benzer dîn-i İslama aykırı olan pekçok bozuk i'tikâdları ve hareketleri vardır ki, şahsen benim katımda ve diğer âlimlerin katlarında tevâtür derecesinde bilinmektedir. Onlar, görünen bu hareketleri ile, dînimizin hükmüne ve kitaplarımızın bildirdiğine göre fetvâ verdik ki; kâfirdirler, mülhiddirler. Herhangi bir kimse dahî onların bâtıl olan dinlerini heğense ve rızâ gösterse kâfir olur. Bunları öldürüp cemaatlarını dağıtmak bütün müslümanlara vâcibdir, farzdır. Müslümanlardan ölenler, sa'îd ve şehîd olup Cennet-i a'lâdadır. Ötekilerden ölenler ise, hor ve hakîr olup Cehennemin dibindedirler. Bunların hâli kâfirlerin hâllerinden daha beterdir. Zîrâ bunların boğazladıkları ve avladıkları, okla,

doğanla ve köpek ile de olsa murdardır. Kendilerinden veya başkalarından kız alıp nikâhlasa, nikâhları bâtıldır. Ölenin vârisi olamaz, mîras alamaz. Müslüman devletin Pâdişâhı, bunların erkeklerini öldürüp, mallarını, kadınlarını ve çocuklarını İslâm askeri arasında paylaştırmalıdır. Bunların yaptıkları tövbelere ve istiğfarlara aldanmamalı, hiç dinlemeyip öldürmelidir. Bunlardan olduğu bilinenler, veyahut onlara giderken yakalananlar dahî öldürülmelidir. Netice olarak. Eshâb-ı Kirâm düşmanı olan bu râfizîler, hem kâfirdirler, hem mülhiddirler ve hem de fesâd ehlidirler, iki cihetten de katledilmeleri vâcibtir. Yâ Rabbi! Dînine yardım edenlere yardım eyle. Müslümanlar arasında fitne çıkaranları kahreyle. Âmin. Kulların en fakiri Sarı Gürz lakabıyla tanınan Nûreddîn Hamza"

Sultan Selim Hân, Kur'ân-ı kerîmde Tevbe sûresinin yetmişüçüncü âyet-i kerîmesinde; "Ey sevgili Peygamberim ( aleyhisselâm ) Kâfirlerle ve münâfıklarla cihâd et, döğüş! Onlara sert davran" emrine uyarak, râfizîlere hadlerini bildirmek için İran'a sefer kararı aldı. Sefer hazırlığı esnasında, şehzâdeliğinden beri tesbit ettirdiği bozguncuları, memleket aleyhinde çalışanları; sürgün, hapis ve gerekli olan cezalarla cezalandırdı. Böylece âsi, hâin ve ahlâksızlan Anadolu ve Rumeli'den temizledi. Devletin birlik ve beraberliğini sağladı. Savaş için gerekli hazırlıkları bitiren Yavuz Sultan Selim Hân, Manisa'da vâlilik yapan oğlu şehzâde Süleymân'ı yerine vekîl bıraktı ve 23 Muharrem 920 (20 Mart 1514) Pazartesi günü Edirne'den İstanbul'a hareket etti. On günde İstanbul'a gelerek ordugâhını Eyüb semtinin Fil Çayırı'nda kurdu. Sultan Selim, Eyyûb Sultan hazretlerini ve diğer Sahâbe-i Kirâmın (radıyallahü anhüm) kabri şerîflerini ziyâret etti. Onlardan mâ'nevî yardımlarını istedi.

Ordusunu Üsküdar'a geçirdikten sonra, sür'atle doğuya doğru yol almaya başlayan Sultan Selim Hân, İzmit'e gelince, daha önce yakalanan Şah İsmâil'in casuslarından Kılıç ismindeki kimseye; "Var, gördüğünü şahına söyle. Muradımızı beyân eyle" diyerek Şah İsmâil'e gönderdi. Kılıç, aynı zamanda Sultan Selim Hân'ın hem tehdid, hem de nasihat dolu bir mektûbunu Şâh'a götürüyordu. Yavuz Sultan Selim Hân mektûba şunları yazmıştı:

"Bilesin ve anlıyasın ki, ilâhî hükümlerden yüz çevirenlerin, Allahü teâlânın dînini yıkmaya çalışanların bu hareketlerine, bütün müslümanların ve adâletsever hükümdârların kudretleri nisbetinde mâni olmaları farzdır. Sen ki, müslümanların memleketlerine saldırdın, şefkat ve utanmağı bir tarafa bırakarak zulm kapılarını açtın. Günahsız müslümanları incittin. Fitne ve fesadı kendine gaye kabûl ettin. Nefsinin kötü arzularına ve fıtratındaki bozukluklara uyarak, dîn-i İslâmın emirlerini değiştirmeğe kalktın. Haramlara helâl diyerek nice müslümanları ifsâd ettin. Mescidleri yıktın, türbeleri ve mezarları yaktın. Âlimleri ve Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) neslinden gelen mübârek seyyidleri öldürdün. Kur'ân-ı kerîmi hela çukurlarına attın. Hazreti Ebû Bekr'e ve Hazreti Ömer'e söverek hakaret ettin. Bu saydıklarım senin kötü hâllerinden sâdece birkaçıdır. Dillerde dolaşmakta olan bunlar ve bunlara benzer hareketlerinden dolayı, âlimlerim, kesin delîllere dayanarak senin kâfir olduğuna, dinden çıkıp mürted olduğuna fetvâ verdiler. Ayrıca senin ve sana tâbi olanların öldürülmelerinin vâcib olduğuna, mallarınızın yağma, kadın ve çocuklarınızın esîr edilmesinin mübah olduğuna da fetvâ verdiler. Bu durum karşısında Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmek.

Zulm görenlere yardım etmek için merasimlerde kullandığım padişahlık elbiselerimi çıkardım. Zırhımı giyip, kılıcımı kuşandım. Atıma binerek Safer ayının başında Anadolu yakasına geçtim. Maksadım, Allahü teâlânın inâyetiyle senin şahlığını yok etmek ve bu sûretle, âcizler üzerinden zulmünü ve fesadını kaldırmaktır. Ancak, kılıçtan önce sana, "Sünnet-i seniyye icâbı" İslâmiyeti teklif ederim. Eğer yaptıklarına pişman olup cân-ü gönülden istiğfar eder ve aldığın kaleleri geri verirsen, tarafımızdan, dostluktan başka birşey görmezsin. Fakat kötü hâllerine devam ettiğin taktirde, zulümlerinle simsiyah yaptığın yerleri nûra kavuşturmak ve senin elinden almak üzere, Allahü teâlânın izniyle yakında geleceğim. Takdîr ne ise öyle olacaktır."

Yavuz Sultan Selim Hân ordusuyla İzmit'ten Yenişehir'e geldi. Burada, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyleri de orduya katıldılar. On gün sonra Seyyidgâzi'ye, oradan da Konya'ya ulaştılar. Sultan Selim, Konya'da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sadreddîn-i Konevî, Şems-i Tebrîzî (rahmetullahi aleyhim) gibi evliyânın türbelerini ziyâret etti. Şah İsmâil'e karşı muzaffer olması, müslümanları bu belâdan kurtarması için o mübârek zâtların rûhlarından yardım talebinde bulundu. Bu türbelere hizmet edenlere bol bol ihsânlarda bulundu. Sonra ordusuyla

Kayseri'ye yürüdü. Bu arada Dülkadir beyi Alâüddevle'ye bir mektûp yazarak; Şah İsmâil aleyhine "birlikte savaşa girelim" dediyse de, Şah İsmâil'e düşman olmasına rağmen, Osmanlılarla da geçinemeyen ve Memlûklerden himâye gören Alâüddevle buna yanaşmadı. Hattâ Sultan Selim'e, düşmanca bir tavır bile takındı.

2 Temmuz'da Sultan Selim Hân, ordusuyla Sivas'a girerken, yaşlı bir çoban koşarak huzûruna geldi ve; "Sulağımıza hoş geldin sultânım. Görüyorum ki, yorgunsun ve açsın. Bu fakire misâfir olursan gönül alırsın" dedi. Yavuz Sultan Selim Hân; "Ben tek başıma değilim çoban baba. Ardımda koca bir ordu var" buyurunca, çoban tevekkülle boynunu büktü ve; "Allahü teâlâ kerîmdir. Hele sen bir mola ver. Misâfir kısmetiyle gelir" dedi. Sultan Selim Hân; "Bunda bir hikmet olsa gerektir!" diyerek ordusuna mola verdi. Çadırlar kuruldu. Çoban sürüden dört koyun seçerek yüzüp temizledi ve kazana koydu. Sonra Sultan Selim Hân'a; "Sultânım! Askerler eti yerken kemikleri sakın kırmasınlar" diye ricada bulundu. Kazanlarda etler pişirildi ve gaziler da'vet edilerek kemiklerin kırılmaması tenbîhlendi. Nöbet nöbet sofralara oturuldu. Bütün ordu doyuncaya kadar yemelerine rağmen dört koyunun etini bitiremediler. Sonra çoban, kemikleri bir araya getirerek duâ etti. Askerler "Âmin" dedi. Koyunlar, Allahü teâlânın izniyle dirildi ve sürüye katıldı. Sâdece biri topallıyordu. Herkes şaşırmıştı. Yavuz Sultan Selim Hân, çobana; "Bu niçin topallıyor?" diye sorunca çoban; "Bir kemiği noksan olduğu için" dedi. Bunun üzerine Sultan Selim Hân sakladığı aşık kemiğini çıkardı ve "Baba! Sizi denemek istemiştim. Kâmil bir velî olduğunuz anlaşıldı. Kusurumuz af ola. Bizi duâlarından eksik etme" diye rica etti. Çoban da; "Allahü teâlânın yardımı senin üzerindedir. Âlemlere rahmet olarak gönderilen sevgili ve şerefli Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) ve Eshâb-ı Kirâmı (radıyallahü anhüm) senin yanındadır. Merak etme zafer senin olacak, muzaffer olarak döneceksin!" dedi.

Yavuz Sultan Selim Hân, Sivas'a geldiklerinde orduyu teftiş etti. Mevcûdun yüzkırkbin kişi olduğu görüldü. Ayrıca beşbin zâhireci ile altmışbin deve vardı. Askerin kırkbininin Kayseri-Sivas arasında beklemelerini, yiyecek tedâriki yapmalarını emretti. Çünkü; Şah İsmâil'in kumandanlarından Ustaclı Mehmed Hân, Osmanlı ordusunun ileri harekâtını duymuş, burada oturan halkı daha içerilere sürerek, geride kalan heryeri ateşe vermişti. Bunun için İran topraklarına girecek Osmanlı ordusunun beslenmesi zor olabilirdi. Sultan Selim Hân, Allahü teâlânın ihsânıyla bu durumu daha iki sene önce gönül gözü ile keşfetmiş, Rumeli'de yetişen buğdayları Trabzon'a depo, ettirmişti. Depo edilen buğdaylar un ve bulgur yapıldı. Bunlar diğer erzaklarla birlikte katırlar ve develerle orduya iletilerek, askerin yiyeceği te'min edildi. Sultan Selim, Şâh'a Sivas'tan bir mektûp daha gönderdi. Mektûbunda;

"Yapacağım işlerden, seni birkaç ay evvelinden haberdâr ettim ki, hazırlıklarını tamamlayıp karşıma çıkasın. Gâfil avlandım, hazırlanamadım demeyesin. Uzun zamandan beri benim hazırlıklarıma ve gürültülü hareketlerime, hattâ, Erzincan dağ ve tepelerine gelmeme rağmen, sende hâlâ hiçbir hareket yok. Öyle gizleniyorsun ki, varlığınla yokluğun farkedilmiyor. Hâlbuki kılıç da'vâsı güdenlerin belâlara göğüs germesi, yiğitlik sevdasında olanların, ok ve mızrak yarasından korkmaması gerekir. Ölümden korkanların kılıç kuşanması ve ata binmesi münâsip değildir. Eğer gizlenmekten maksadın askerîmin çokluğundan ise, senin bu korkunu gidermek için, kırkbinini Kayseri-Sivas arasında bıraktım. Herhalde düşmana bundan daha büyük bir iyilik yapılamaz. Onun için, sende bir parça gayret varsa karşıma çık" diyordu.

Bu mektûptan sonra ordu hiçbir karşı hareket görmeden, düşman toprakları üzerinde yoluna devam ediyordu. Uzun yolculuğa rağmen, düşmanın hâlâ karşılarına çıkmaması, yeniçeriler arasında hoşnutsuzluğa sebep oldu. Aylarca yol yürümekten, seferin zorluklarından, gurbetin uzunluğundan şikâyete başladılar. Rahatlarına düşkün olan ba'zı vezirler de, askeri bahâne ederek, Pâdişâhın çok sevdiği mahremlerinden Karaman vâlisi Hemden Paşa'dan, Pâdişâhı geri dönmeye ikna etmesini rica ettiler. Hemden Paşa, Yavuz Sultan Selim'in en yakın nedimi idi. Her husûsta Pâdişâh ile konuşabiliyordu. Hemden Paşa, savaşa gitmeye muhalefet eden bu vezirlerin ricasını kabûl ederek, Sultan Selim'in huzûruna girdi. Askerlerin durumunu anlattı. Geri dönmenin daha uygun olduğunu söyleyince, Sultan Selim onu derhal öldürttü. Şeyhülislâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi: "Pâdişâhım! Hangi hükme dayanarak katlettirdiniz?" diye sorduğunda, Sultan Selim; "Âyet-i kerîmeye muhalefet ettiği için öldürdüm. Allahü teâlâ, Eshâb-ı Kirâmı (radıyallahü anhüm) medhederek meâlen buyuruyor ki: "Onlar kâfirlere karşı çok şiddetli, kendi aralarında gayet merhametlidirler." "(Ey Peygamberim! Eshâbının) iş husûsunda fikirlerini al (müşavere et).

Müşavereden sonra da bir şeyi yapmağa karar verdin mi, artık Allahü teâlâya güven ve dayan. Gerçekten Allahü teâlâ tevekkül edenleri sever. (Feth-29, Âl-i İmrân-159)” Biz bu cihâda çıkarken, vezirler, âlimler ve komutanlarımızla müşavere ettik. Karar verdik. Allahü teâlâya tevekkül ederek yürüdük. Hemden’in yerinde oğlum Süleymân bile olsa idi, onun da boynunu vurmaktan kıl kadar çekinmezdim” dedi. Hemden Paşa’nın öldürülmesini ve Sultânın bu sözlerini işiten vezirler ve yeniçeriler, yaptıkları hatânın büyüklüğünü anladılar. Bir müddet şikâyetleri bıraktılar.

Sultan Selim Hân, Erzincan’dan Şehsuvâroğlu Ali Bey’i, düşman hakkında bilgi toplamak için ileriye, Ferahşad Bey’i Tercan üzerine, Faik Bey’i Bayburt’u işgal etmeye gönderdi. Ordu Erzurum’a yaklaştığında, alınan iki esîrden mühim bilgiler öğrendi. Şah İsmâil’e bir mektûp daha gönderdi. Bu mektûpta da şöyle yazıyordu: “Hükümdârların toprakları, onların nikâhlısı gibidir. Bu i’tibarla erkek ve merd olanlar, ona başka birinin elinin değmesine dayanamazlar. Hâlbuki günlerden beri askerlerimle toprakların üzerinde yürüdüğüm hâlde, senden hâlâ bir haber yok. Aslında şimdiye kadar senin, merdlikle ve celâdetle ilgili bir hareketin görülmemiştir. Bütün hareketlerin sâdece hileye dayanmaktadır. Askerîmden kırkbinini buraya getirmiyerek korkunu gidermeye çalıştım. Buna rağmen gizlenmeye devam edersen, erkeklik sana haramdır. Zırh yerine çarşaf, miğfer yerine yaşmak kullanarak, serdarlık ve şahlık da’vâsından vazgeçmelisin.” Selim Hân bu mektûbun yanısıra, bir de kadın elbisesi gönderdi. Bu mektûplar ile Şah İsmâil’i tahrik ederek, meydana çıkmasını sağlamaya çalıştı.

Sultan Selim Hân, askerine bir konakta mola vermişti. Pâdişâh otağına yakın bir yerde, manastır bulunuyordu. Bu manastırın papazı, Sultan Selim Hân’ın kendilerine bir zarar yapmasından korktuğu için, yüzlerce kişinin doyabileceği bir yemek hazırlattı. Sultan Selim Hân’ı, âlimleri ve komutanları da’vet etti. Yemekten sonra bir müddet sohbet ettiler. Sohbet sırasında Yavuz Sultan Selim Hân Papaza; “Papaz Efendi! Cennetmekân babam zamanında mı daha rahat ve huzûr içinde idiniz, yoksa bizim zamanımızda mı?” diye sordu. Papaz, Sultan Selim Hân’a yaranmak için; “Haşmetli Sultânım! Elbette zât-ı âliniz zamanında daha rahat ve huzûr içindeyiz. Babanız zamanında bu kadar rahat değil idik” deyince, Sultan Selim birden hiddetlendi ve “Vurun boynunu!” buyurdu.

Hemen papazı dışarı çıkarırlarken, Zenbilli Ali Cemâlî Efendi, Pâdişâhın haksız yere adam öldürerek, bir cinâyet işlemesinden korktuğu için, birden Sultâna; “Hünkârım! Dînimizin hangi hükmüne uyarak bu papaza ölüm fermanı verdiniz?” dedi. Selim Hân Ali Cemâlî Efendi’ye, sende mi anlamadın der gibi yüzüne baktıktan sonra; “Efendi hazretleri! Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm );“İnsanların en iyisi, benim zamanımda bulunan müslümanlardır. Onlardan sonra en iyisi onları görenlerdir. Onlardan sonra da en iyisi, onları görenleri görenlerdir. Onlardan sonra gelenlerin içinde iyi olmayanlar do vardır.” hadîs-i şerîfini ne çabuk unuttunuz. Bu hadîs-i şerîfe muhalefet ettiği, sevgili Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) bu sözüne aykırı düşündüğü için elbette cezası îdâm olur. Babamın zamanı Peygamber efendimize daha yakındır. Hiç bizim zamanımız babama göre daha iyi olabilir mi?” buyurdu.

Ordu Eleşkirt civârına geldiğinde, yeniçerilerin yeniden isyankâr konuşmaları başladı. “Pâdişâh bizi nereye götürür? Daha ne kadar gideceğiz? Askerde savaşacak hâl mi kaldı? Bu şekilde kaçan düşman kovalanır mı? Üç aydır yol alan askere bu yapılan reva mıdır? Merhamet bu mudur? Geri dönülmezse yapacağımızı biliriz!” gibi ileri geri fısıltılar duyuluyordu. Nihâyet Ağustos ayının ortasında, beşyüz kadar yeniçeri, konaklanan bir yerde, Pâdişâhın otağına ok atmaya, kurşun sıkmaya başladılar. Bu sırada Sultan Selim, Hersek-zâde Ahmed Paşa ile konuşuyordu. Silah seslerini duyan Sultan, Ahmed Paşa’ya; “Bre bu nedir?” diye gürleyince, Vezir-i a’zam Ahmed Paşa sapsarı kesildi. Şaşkın ve perişan bir hâlde: “Yeniçeri kullarınız silah ta’limi yaparlar sultanım, diyebildi. Sultan Selim Hân; “Paşa Paşa!.. Sen uykudasın herhalde. Baksana asker isyan üzeredir. Edebsizliğe billahi rızâmız yoktur” diyerek dışarı çıkıp, Karabulut ismindeki atına bir sıçrayışta bindi. İsyan eden yeniçerilerin üzerine yıldırım gibi atını sürdü. Önlerine geldiğinde şimşek çakan gözlerini askerin üzerinde dolaştırdıktan sonra, atını şaha kaldırdı ve; “Bre câhiller! Karar verdik, i’lâ-yı kelimetullahı yüceltmek için yola çıktık. Hedefimize henüz gelmiş değiliz. Düşmanla karşılaşmadan da geri dönmemiz mümkün değildir. Bunu düşünmek bile çok kötüdür. Ne gariptir ki, Şâh’ın adamları bâtıl inanışları uğrunda efendileri için can verirlerken, içimizdeki ba’zı gayretsizler bizi hak yoldan döndürmeye uğraşıyorlar. Fakat biz yolumuzdan asla dönmeyecek, emre itaat edenlerle birlikte hedefimize kadar gideceğiz. Ba’zıları

hanımını hayâl edip, yol yorgunluğunu behâne ederek, "Bundan öte gidemeyiz" derler. Bunun gibiler, kendileri bilirler. Geri dönerlerse, Dîn-i mübîn yolundan dönmüş olurlar. Onların behâneleri düşman gelmediği ise, düşman ileridedir. Eğer er iseniz benimle geliniz. Yoksa Şah oğlunun karşısına tek başımıza çıkarız" diyerek Karabulut'u ileri sürdü. Bu acı sözlerden sonra, artık hiç kimse muhalefet etmedi ve Sultan Selim'in arkasından yola koyuldular, Bu sırada Safevî Devleti'nin başşehri Tebrîz'de, evliyâdan Molla Kemâleddîn Erdebîlî hazretleri bulunuyordu. O bir ikindi namazını kıldırdıktan sonra sevdikleri ile sohbete başladı. Sohbette Hâfız Mehmed Efendi ve Hasen Can ismindeki oğlu da vardı. Kemâleddîn Efendi, bir ara Hâfız Mehmed'e ve Hasen Can'a bakarak; "Allahü teâlâ sizi bu büyük belâdan koruyacaktır. Çünkü sizler Hâfız-ı Kur'ân olup, Hakkın kelâmını nâzil olduğu gibi korumaktasınız" buyurdu. Bunun üzerine Hâfız Mehmed; "Efendim! Osmanlı sultânı bu ülkeye ayak basmak üzeredir. Bu işin sonu, nereye varacak?" diye suâl edince; Kemâleddîn Erdebîlî hazretleri; "Bu gelen sultan öyle bir zâttır ki, kendiliğinden buralara gelmez. Bu bedbahtı (Şah İsmâil'i), cezalandırmak için, Hak teâlâ tarafından me'mûr edilmiş görürüz. Bütün evliyânın ruhları onunladır. Kendisi dahî evliyâlıkta rütbe ve makam sahibidir" diye cevap verdi. Hâfız Mehmed; "Cezalandırmak için gelir buyurduğunuzdan anlaşılıyor ki, Şâh'ı tepeleyip mağlup edecektir" dedi. Kemâleddîn Erdebîlî'de; "Allahü teâlâ daha iyisini bilir ki, büyük bir bozgun var. Fakat, Şah İsmâil habisi canını kaçıp, kurtaracaktır" buyurdu.

Sultan Selim Hân, ordusuyla Kazlıgöl mevkiine geldiğinde, Şehsuvâroğlu Ali Bey'in verdiği habere göre, Şah İsmâil ordusuyla Hoy şehrine gelmişti. Bu habere Sultan Selim çok sevindi. Ali Bey'e hediyeler verdi. Şah'ın Çaldıran'da toplanacağı haberi kesinlik kazandı. Daha sonra gelen haberlere göre, Şâh'ın ordusu Çaldıran'da idi. Osmanlı ordusu, Danasazı mevkiine geldiğinde güneş tutulması oldu. Bu hâl Osmanlı lehinde hayra yorumlandı. Hersek-zâde Ahmed Paşa ve Sinân Paşa, askerlerin ma'neviyâtım devamlı yüksek tutuyor, ordunun galip geleceğini söylüyorlardı. Kumandanların böyle konuşmaları, askerlerin moralini yükseltiyordu.

Osmanlı ordusu, yirmiiki Ağustos günü Çaldıran'ın Akçay Vadisi tepelerinde konakladı. Şâh'ın ordusu ile aralarında, beş-altı km.'lik bir mesafe kalmıştı. O güne kadar ikibinbeşyüz km. yol gelen yorgun askere, her an hücuma hazır, istirahat etmeleri bildirildi. Akşam, Sultan Selim Hân komutanlarını toplayarak; "Hücum hakkında ne düşünürsünüz?" diye sordu. Vezîr-i a'zam Hersek-zâde Ahmed Paşa; "Sultânım! Uzun yolculuktan geliriz, askerîmiz yirmidört saat dinlense iyi olur diye düşünürüm" deyince, Sultan Selim Hân celallendi; "Paşa! Paşa! Saçını sakalını devlet işlerinde ağartmışsın amma, Osmanlı gazilerini daha tanıyâmamışsın. Hele sancaklar açılsın, kösler vurulup mehter marşları çalınsın, ne yorgunluk kalır ne uykusuzluk. Bir daha böyle mütâlâa istemem" dedi vezirler ve paşalar ne söyleyeceklerini düşünürlerken, Defterdar Pîri Mehmed Çelebi heyecanını yenemiyerek; "Şevketlü Sultânım! Eğer derhal muharebeye başlamaz, bir müddet daha gecikir isek, ordumuzdaki Şah İsmâil'in casusları, askerîmizi aldatırlar. Ne kadar zaman kaybedersek o kadar adamımızı kandıracaklardır. Ordumuzun içindeki Şâh'a meyleden kimselerin, düşmanla temas ederek, o tarafa geçmeleri veya harbe isteksiz girme ihtimâli de vardır. Böyle bir duruma meydan vermeden, sabah erkenden muharebeye girmek bize uygun gelmektedir" deyince, Sultan Selim Hân sevinçle yerinden kalktı, defterdâr'ın yanına gelip omuzunu okşadı. Gözlerini komutanlarının üzerine gezdirdikten sonra; "İşte yegâne doğru rey sahibi! Ne yazık ki, vezir olmamış!" diyerek takdîrlerini bildirdi. Sonra Sinân Paşa ve diğer komutanlar bu görüşü kabûl ettiler ve hep birlikte; "Sultânım! Allahü teâlâ kılıcınızı keskin eylesin!" dediler. Sultan da; "Cenab-ı Hak mu'înimiz, yardımcımız olsun" diye duâ ettikten sonra dîvân dağıldı.

O gece Sultan Selim Hân sabaha kadar uyumadı. Allahü teâlâya göz yaşları arasında ibâdet eyledi. Otağ-ı hümâyunun yere serilmiş halılarını kaldırıp, pak toprağa mübârek alnını koyarak secdeye kapandı. Gözlerinden akan yaşlar toprağı ıslatırken; "Yâ Rabbi! Senin dînini yaymak, ism-i şerîfini yüceltmek için buralara kadar geldim. Hâtem-ül-enbiyâ olan şerefli Peygamberinin ( aleyhisselâm ) hatırı için, Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali efendilerimizin hatırı için, Kur'ân-ı kerîmde överek bahsettiğin Eshâb-ı Kirâmın hatırı için, bu Ehl-i sünnet düşmanlarını kahrederek, ordumu muzaffer eyle. Evliyânın rûhlarını bizimle beraber et!" diye niyazda bulundu. Sonra Karabulut'a binerek istirahat eden ordusunun arasında gezindi. Yâsîn sûresini okuyarak, askerlerine duâ etti. Fecrle beraber müezzinler yanık sesleri

ile, ezân-ı Muhammedî'yi okumaya başladılar. Selim Hân, büyük bir haz ile, huşû' içinde ezânları dinledi, ölümü düşündü. Belki de bu son savaşıydı. Çok sevdiği cihad yolunda şehîd olacaktı. Gözlerinden iki damla yaş damladı. Ordu abdestlerini almış olarak sabah namazının sünnetini kıldılar. İmâm, "Allahü ekber" diyerek farza durdular, İmâm Fâtiha'dan sonra Fetih sûresini okudu. Yüzbin kişinin Allahü teâlânın huzûrunda secdeye kapanmaları, nâdir görülen bir manzara idi. Namazdan sonra bütün ordu el açarak; Allahü teâlâdan zafer ihsân etmesini, bu uğurda ya şehîd ya da gâzî olmalarını niyaz ettiler. Duâdan sonra gür sesli müezzin, dâvûdî sesiyle Haşr sûresinin son dört âyet-i kerîmesini okudu. Sonra herkes, en yakın silah arkadaşlarıyla helâlleşti. Birlikler savaş düzenine girdi.

Yirmiüç Ağustos Çarşamba sabahı idi. Sağ cenahta Anadolu Beylerbeyi Sinân Paşa ve Karaman Beylerbeyi Zeynel Paşa, sol cenahta Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ile Şehsuvâroğlu Ali Paşa, ortada Başkumandan Sultân-ı İklîm-i Rûm Selim Hân hazretleri bulunuyordu. Yanında Vezîr-i a'zam Ahmed Paşa ve Mustafa Paşa vardı. Ordu, Akçay tepelerinden Çaldıran ovasına yürüdü. Bir taraftan da kösler vuruyor, mehter, cenk marşlarını söylüyordu. Marşları işiten asker, büyük bir heyecanla;

"Allah yoluna cenk edelim, şân alalım şân
Kur'ân'da zafer va'dediyor hazret-i Yezdan!"

diyerek yeri göğü inletiyordu.

Şah İsmâil, şimdiye kadar devletini Hazar denizinden Umman denizine kadar, Ceyhun nehrinden Dicle nehrine kadar genişletmişti. Ondört hükümdârla savaş yapmış, hepsinden galip olarak ayrılmış ve hükümdârlarını öldürmüştü. Gençti, gözüpekti. Hedefi Osmanlı Devleti'nin topraklarını elde etmek idi. Sultanlarını öldürüp, devleti işgal edecekti. Yirmiiki Ağustos günü Çaldıran ovasının en müsait yerine ordusunu yerleştirdi. Yüzbin kişilik ordunun büyük bir kısmı süvari idi. Şâh'ın plânı, yorgun olan Osmanlı piyadelerini bu atlı askerleri ile imha etmekti.

Şah savaş yerine; hanımını, tahtını ve hizmetçilerini de getirmişti. Savaştan her zaman olduğu gibi kesin olarak muzaffer çıkacağını sanıyordu. Yirmiüç Ağustos günü sabahı tahtına oturmuş olduğu hâlde, sakisinden şarap istedi. "Piyâle-i nusret" (zafer kadehi) adını verdiği kadehle sunulan içkiyi içemeden, kadeh elinden düşüp kırıldı. Şah bir memlekete hücum etmeden önce dâima bu kadehle şarap içer. bunu bir uğur telâkki ederdi. Şah bu hâli kötüye yordu. Atına binerek harp sahasına döndü ve askerlerine; "Bugün Allah, Osmanlıyı, Şâh'ımıza av olarak gönderdi" diye bağırmalarını emretti. Fakat bu emri i'lâna me'mur olan asker, Şâh'ın dediklerini ters anlamış ve; "Arkadaşlar! Bilmiş olun ki, bugün Allah, Şâh'ımızı Osmanlıya av olarak gönderdi" diye bağırmaya başladı. Bunu işiten Şâh'ın askerlerinin morali bozuldu ve adamın üzerine yürüyerek linç ettiler.

Şah, tepenin üzerinden, ovaya tam bir düzen içinde in'en Osmanlı askerlerini görünce, yanındaki Osmanlı esîrine; "Bu kırmızı sancaklı askerler kimdir?" diye sordu. Esîr; "Bunlar Niğbolu süvari komutanı Mihaloğlu'nun askerleridir." Şah; "Yâ şu yeşil bayraklılar?" esîr; "İsfendiyaroğlu"nun kumanda ettiği akıncı birlikleri" "Yâ şunlar?" "Karaman askerleri. "Şu sağ tarafta toz bulutu içinde eğerlerinin kayışları parlayan askerler Sultan Selim'in askeri mi?", "Hayır Anadolu Beylerbeyi'nin" "Yâ şu sol taraftan gelen grup mu Sultan Selim'e bağlı?" "Hayır bu da Rumeli Beylerbeyi'nindir." Yavuz Sultan Selim Hân'ın kumanda ettiği yeniçeriler, sipâhiler, silâhtarlar, azaplar görününce esîr heyecanla bağırdı; "İşte şevketlü sultânım Selim Hân!.." Nihâyet fazla dayanamayan Şah, ordusuna; "Hücuuum!.." emrini verdi. Askerleri "Şah" "Şah" diyerek saldırdılar.

Yavuz Sultan Selim Hân atından yere indi, ellerini açarak; "Yâ İlâhî! Ordumu muzaffer eyle. Günahlarım sebebiyle onları kahreyleme..." diyerek duâ etti. Sonra atına bindi. Askerinin savaş düzenini son bir defa gözden geçirdikten sonra: "Yâ Allah!.. Bismillah!.. Allahü ekber!.." diyerek hücum emrini verdi. Osmanlı ordusu "Allah Allah" diyerek çığ gibi Şâh'ın ordusuna yüklendi. Gemleri salınan atlar, ok gibi ileri atıldı. Sağ cenahın kumandanı Sinân Paşa, Şâh'ın ordusunun sol kanadıyla önce müthiş bir çarpışmaya sonra da plân gereği geri çekilmeğe başladı. Şâh'ın kumandanı Ustaclıoğlu, "Osmanlı ordusunu bozdum, geri çekilmeğe başladılar" diyerek ileri atıldı. Bir müddet geri çekilen Sinân Paşa, bir anda birliklerini ikiye ayırarak yanlara çekildi. O anda, daha önce oraya yerleştirilen Osmanlı topları gürlemeğe başladı. Topların önünde kalan ne kadar İran süvarisi varsa, kaçmaya

fırsat bulamadan, başlarındaki kumandanları Ustaclıoğlu dâhil olmak üzere hepsi öldü. İran'lılar en güzide kuvvetlerini bir anda kaybediverdiler.

Bu arada İran Ordusunun sağ cenahını kumanda eden Şah İsmâil, Osmanlı Ordusunun sol cenahına yüklenmişti. Rumeli Beylerbeyi Hasen Paşa ilk anda şehid oldu. Osmanlı ordusu sol cenâhdaki plânı tatbik edemeden, bozularak karışık bir şekilde geriye çekilmeğe başladı. Bu hâli gören Yavuz Sultan Selim Hân, "Allah Allah" diyerek yeniçerilerle, sol kanada yardıma koştu. Bir anda Sultanlarının; "Vurun şahbazlarım! Koman yiğitlerim! Vurun ha, arslan yürekli gazilerim!" diyen gür sesini işitince, dağılan askerler yeniden canlandılar. Pâdişâhlan ile birlikte, yalın kılınç düşmanın üzerine yüklendiler. Askerin ma'neviyatı düzelince geri çekilen Sultan Selim, yüksek bir tepeden harekâtı ta'kib etmeye başladı. Sinân Paşa'nın plânı tatbik ederek, yıldırım gibi Şâh'ın ordusunun arkasına dolandığını görünce, gözleri yaşardı ve ellerini açarak, Sinân Paşa'ya ve ordusuna duâ etti. Şah İsmâil, ordusunun çepeçevre sarıldığını çok geç anladı. Şâh'ın ordusu, yeniçeriler karşısında her geçen dakika biraz daha eriyordu. Şah İsmâil, yenilgiden kurtulamıyacağını anlayınca, atıyla hamle yapıp cenk meydanından kaçmak istedi. O sırada bir kurşun ile kolundan yaralandı ve atı çamura saplandı. Yere düşen Şâh'ın karşısına mızraklı bir Osmanlı yiğidi çıkdı. Şah durakladı, öldürülmek üzere idi. O anda giyinişi Şâh'a benzeyen, Şâh'ın seyislerinden biri; "Şah İsmâil benim" diyerek ileri atıldı ve Osmanlı yiğidinin mızrağına hedef oldu. Şah İsmâil ise, yaralı olduğu hâlde bir ata binerek, tahtını ve hanımını bırakarak kaçdı. İran ordusu, şahlarının kaçtığını görünce onlar da firara başladılar. Akşama kadar süren savaş, Osmanlının gâlibiyeti ile bitti. O gün Çaldıran ovası, onbinlerce râfızîye mezar oldu. Târihin en büyük meydan muharebelerinden birini, Allahü teâlânın izniyle kazandığını gören Yavuz Sultan Selim Hân, şükür secdesine kapandı, sevinç gözyaşları dökerek Allahü teâlâya hamd etti.

Şâh'ın paha biçilmez tahtını ve yakalanan zevcesini Pâdişâhın huzûruna getirdiler. Sultânın gözünde bunlar yoktu. O şehid olan askerini düşünüyordu. Âlimler ve komutanları ile savaş meydanını dolaştı. Şehidleri için Fâtihalar okudu. Şehid olanlar arasında; Rumeli Beylerbeyi Hasen Paşa, Sofya Sancak Beyi Malkoçoğlu Ali Bey ve kardeşi Selanik Sancak Beyi Malkoçoğlu Tur Ali Bey, Pirizren Sancak Beyi Süleymân, Kayseri Sancak Beyi Üveys, Niğde Beyi İskender, Beyşehir Beyi Sinân, Mora Sancak Beyi Hasen Ağa gibi nâmdar pehlivanlar vardı. Her biri için ayrı ayrı Fâtiha'lar okundu. Şehidlerin defn işleri yapıldıktan sonra, askerin dinlenmesi emredildi.

Yavuz Sultan Selim Hân, ordusuyla Tebrîz'e yürüdü. Daha önce hazırlık yapması için, İdrîs-i Bitlisi hazretlerini Tebrîz'e göndermişti. Büyük Câmi'de ilk Cum'a namazını kıldı. Hutbe, Sultan Selim Hân'ın adına okundu. Selim Hân Tebrîz'de câmilerin, medreselerin îmân ile uğraştı.

Sultan Selim Hân, Tebrîz'deki bütün âlimlere ve san'at sahibi olgun kimselere pek ziyâde alâka ve iltifât gösterdi. Hepsini huzûruna çağırdı. Daha şehzâdeliği sırasında, Hâfız Mehmed'in ilimdeki ve Kur'ân-ı kerîm tilâvetindeki üstünlüklerini işitmişti. Huzûruna gelen âlimlere; "Kur'ân-ı kerîm kırâatında edasının güzelliği ve Dâvûdî sesi ile meşhûr olan bir Hâfız Mehmed-i Ya'kubî işitirdik. Acaba o burada mıdır, yoksa vefât etmiş midir? Eğer burada ise okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinlemek isteriz" dedi. Orada bulunan Hâfız Mehmed, utancından başını önüne eğdi ve hiç sesini çıkarmadı. Oradakiler; "Efendim! Sorduğunuz Hâfız Mehmed budur" diyerek, Hasen Can'ın babasını gösterdiler. Sultan Selim Hân; Hâfız Mehmed'i dikkatle süzdükten sonra: "Sizi dinlemek isteriz" buyurunca, Hâfız Mehmed, Dâvûdî sesi ile öyle bir Kur'ân-ı kerîm okudu ki, orada olanlardan ağlamadık kimse kalmadı. Sultan Selim Hân'ın hayranlığı bir kat iaha artmıştı. Çok iltifât gösterdi ve "Bizimle İstanbul'a gelirseniz hizmette kusur etmeyiz" dedi. Hasen Can ve babası buna çok sevindiler.

Ayrıca büyük âlimlerden Mirzâ Bedîüzzaman da orada bulunuyordu. Mirzâ Bedîüzzaman eski Horasan hükümdârıydı. Sultan Selim Hân. bu eski hükümdâra çok hürmet göstererek İstanbul'a da'vet etti. Daha bunlar gibi pekçok âlimi ve san'at sahiplerini İstanbul'a götürdü.

Yavuz Sultan Selim Hân bu zaferi ile; Anadolu'da müslümanlar arasında yayılan, kendilerini gizliyerek tekkelere sızan ve Eshâb-ı Kirâm düşmanlığını körükleyen sapık inanç sahiplerini temizledi. Asırlarca bu bozuk inancın yayılmasını önledi. Böylece Ehl-i sünnet i'tikâdını kuvvetlendirerek İslama hizmeti büyük oldu.

Sultan Selim Hân, Tebrîz'den onbeş Eylül'de ayrılarak Karabağ'a, oradan Amasya'ya geldi. Kışı burada geçirdikten sonra, Nisan ayında Kemah seferine çıkarak kaleyi fethetti. Sultânın niyeti bütün Anadolu'yu yabancılardan temizlemekti. Dülkadiroğlu'na sıra gelmişti. Alâüddevle'nin Safevîlere ve Mısır Kölemenlerine yardım ettiğini biliyordu. Hâlbuki Dülkadiroğlu Alâüddevle'nin kız kardeşi, Yavuz Sultan Selim'in babaannesi idi. Buna rağmen Alâüddevle, Sultan Selim'e düşmanca hareketler ediyordu. Sultan Selim. Dülkadiroğlu'nun üzerine, Şehsüvaroğlu Ali Bey'i gönderdi. Ali Bey, kısa zamanda Dülkadiroğullarını ortadan kaldırdı.

Temmuz başlarında ordu ile İstanbul'a girildi. Yavuz Sultan Selim Hân, İstanbul'a gelir gelmez ilk iş olarak yeniçeri ordusunda ıslahat yaptı. Çaldıran savaşında, yeniçeriyi isyana sevkeden Vezir İskender Paşa'yı, Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'yı îdâm ettirdi. Fitneyi yatıştırdıktan, askerin itaatinden emîn olduktan sonra, tekrar doğuya sefere çıkmak için hazırlıklara girişti. Anadolu üzerine yapmayı düşündüğü seferlere rahatça devam etmek için, Avrupa'ya sefer açacakmış gibi hareket ederek.

Haliç üzerinde büyük bir tersane yaptırdı. Çok kısa bir zaman içinde, üçyüz gemi yapmalarını emretti. Bunu işiten Hıristiyan devletler, birbirleriyle yarış edercesine Sultan Selim Hân'a sefirler gönderdiler ve anlaşmalarını yenilediler.

Yavuz Sultan Selim Hân, bu anlaşmalardan sonra, rahatlıkla doğu seferlerine gidebilirdi. Üç senelik bir sefer ile, doğudaki irili ufaklı İslâm devletlerinin bir bayrak altına gireceğini hesâb etti. Böyle bir birlikle, bütün hıristiyan ülkelerine karşı koyacak, onların da müslüman olmalarına ve böylece Cehennem ateşinden kurtulmalarına sebep olacaktı. Sultan Selim Hân'ın dinli dinsiz bütün insanlara olan merhameti, onların Cehennemde yanmaması için gösterdiği fedâkârlık fevkalâde idi. Bunun için; rahatını ve huzûrunu terk edip, at üzerinde aylarca meşakkatli yolculuğa katlanıp, belki de bu yolda dedeleri gibi şehid olabilecekti.

Sultan Selim Hân, İstanbul'a getirdiği âlimleri medreselerde ders vermek üzere vazîfelendirdi. Hasen Can'a ve babasına, nedim olarak sarayda vazîfe verdi. Onlarla sık sık sohbetler ederek, yanından ayırmazdı.

Hasen Can anlattı: "Pâdişâh ekseri geceleri uyumayıp kitap okurdu. Yahut bizimle evliyâlık hâllerinden bahseder idi. Bir akşam uyuyakalmışım, hizmetine gidemedim. Sabah namazından sonra gittiğimde bana; "Bu gece görünmedin, evde ne yaptın?" buyurdular. Ben de; "Sultânım! Birkaç gecedir uykusuz idim. bu sebeple şerefli hizmetinizden mahrûm kaldım" diye üzüntümü belirttim. Bunun üzerine Sultan Selim Hân; "Bu uzun gecede bir rü'yâ görmen lâzım. Söyle bakalım gördüğün rü'yâyı" dedi. Arz olunacak birşey görmediğimi ifâde ettim. Tekrar, "Bir geceyi hep uyku ile geçirdiğin hâlde, rü'yâ görmemek olur mu? Elbette görmüşsündür, söyle" buyurdular. Yemîn ederek, bu gece rü'yâ görmediğimi belirtince başlarını salladılar ve "Hayret!" dediler. Bir müddet sonra beni, Kapı Ağası Hasen Ağa'nın bulunduğu kapıya bir iş için gönderdiler. Gittiğimde Hasen Ağa'nın yanında Hazînedarbaşı Mehmed Ağa, kilercibaşı ve Saray Ağası vardı. Hasen Ağa tefekküre dalmış ve gözleri yaşlı idi. Diğerleri de kendi aralarında konuşuyorlardı. Aslında Hasen Ağa, ziyadesiyle sessiz bir kimse olup, lüzum olmadıkça konuşmazdı. Fakat bugünkü hâlinde bir fevkalâdelik vardı. "Acaba akrabasından biri mi vefât etti" düşüncesiyle hâlini, hatırını ve üzüntüsünün sebebini sordum. Hasen Ağa da; "Hayır, birşey yok" dedi. Lâkin Hazinedar Ağası bana dönerek; "Hasen Can! Bu gece Hasen Ağa bir rü'yâ görmüş. Onun için düşüncelidir" dedi. Bu söz üzerine merakım ziyâdeleşti ve "Allahaşkına bu gördüğünüz rü'yâyı haber veriniz. Zîrâ pâdişâh benden rü'yâ sordu, hattâ ısrar etti" dedim. Sonra Hasen Ağa'ya; "Lütfen söyleyiniz" diyerek yalvarmağa başladım. Ben sordukça o da; "Benim gibi bir günahkârın ne rü'yâsı olur ki, Pâdişâhımızın huzûrunda nakle lâyık olsun" diyerek, kemâl-i hayasından bu işten vazgeçmemi rica edip durdu. Nihâyet Mehmed Ağa dayanamadı ve "Hasen Ağa!" Nasıl söylemiyeceksin ki, söylemeğe me'mûr olduğunu söyleyen sen değil misin? Yoksa hiyânet etmiş olmaz mısın?" dedi. Bunun üzerine Hasen Ağa, gördüğü rü'yâyı şöyle anlattı: "Bu gece gördüm ki, bu eşiğinde oturduğumuz kapıyı şiddetle acele acele çalıyorlar. "Hayırdır inşâallah. Ne haber var?" diyerek ileri vardım. Kapının bir miktar açıldığını ve önünde Arabistanlı olduğu anlaşılan nûr yüzlü bir kimsenin beklediğini gördüm. Onun birazcık kenarında yine nûr yüzlü üç kimse daha duruyordu. Duruşlarından çok heybetli kimseler olduğu anlaşılıyordu ve ellerinde birer sancak var idi.

Kapıyı çalanın elinde ise Pâdişâhımızın ak sancağı bulunuyordu. Kapı önündeki nûr yüzlü yiğit bana; “Buraya niçin geldiğimizi biliyor musun?” diye sordu. Ben de; “Buyurun efendim” dedim. O mübârek zât; “İsmim Ali bin Ebî Tâlib’dir. Bunlar dahî, Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer ve Hazreti Osman’dır (radıyallahü anhüm). Bizi Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) gönderdi. Sultan Selim Hân’a selâm söyledi ve buyurdu ki: “Haremeyn’in hizmeti ona verilmiştir. Kalkıp gelsin. “Bizden işittiklerini var Selim Hân’a söyle” dediler ve bir anda kapının önünden kayboldular. Uyandığımda tere gark olmuşum. Kalkıp esvab değiştirdim. Sabah namazımı kıldım” dedi. Hasen Ağa, hem rü’yâyı anlatıyor hem de bir taraftan ağlıyordu. Aralarından ayrılarak Pâdişâhımın, bana emrettiği işi yaptım ve huzûruna döndüm. Daha, o hizmeti sormadan dedim ki; “Şevketlü Sultânım! “Sabaha kadar uyuyup da rü’yâ görmediğine şaşılır” buyurmuştunuz. Rü’yâyı bu Hasen kulunuz değil de başka bir Hasen kulunuz görmüş. Emriniz olursa arz edeyim” dedim. Emrettiklerinde, Hasen Ağa’nın anlattıklarını aynen tekrar ettim.” ince kalbli Pâdişâh ben anlattıkça ağladı ve; “Hasen Can! Meğer adaşın Hasen Ağa gönül ehli bir kimse imiş. Daha önceleri onu bana medhettikçe; “Bir kimseyi ibâdet ederken gördüğün zaman onu velî zannediyorsun” der idim. Tevekkeli onu medhetmiyor, hakîkati söylüyormuşun. Biz sana demezmiyiz ki, biz hiçbir tarafa me’mur olmadan gitmeyiz. Bizim ecdadımızın hepsi evliyâlıktan nasîbini almış kimselerdir. Fakat biz onlara benzeyemedik” diyerek, kendi evliyâlığını gizlemeye çalıştılar. Hâlbuki Allahü teâlâ, Osmanlı Sultanlarına, yedi evliyâ kudreti ihsân eylemişti. Sultan Selim’in evliyâlık yönü diğerlerinden daha ziyâde idi. Aslında o gece Sultan Selim Hân’a; “Emîr, Hasen Efendi’ye bildirildi” diye buyurulmuş idi.

Yavuz Sultan Selim Hân, bu ma’nevî emri de alınca, niyetinin Peygamber efendimiz tarafından tasdik edildiğini anladı.

Sultan Selim Hân, 922 (m. 1516)’de Vezîr-i a’zam Sinân Paşa’yı, kırkbin kişilik bir ordu ile, Çaldıran savaşında harp meydanından kaçan Şah İsmâil’in ve ona yardım eden kimselerin tekrar başkaldırmamaları, ortalıkta fesat çıkarmamaları için gönderdi. Sinân Paşa, Diyarbakır’a kadar gelecek, burada orduyu dinlendirecek ve geriden gelecek olan Sultan Selim Hân’ı bekliyecekti. Sinân Paşa ordusuyla Maraş’a geldi. Maraş’tan sonra Diyarbakır’a gidebilmesi için Malatya üzerinden geçmesi gerekiyordu. Malatya ise Memlüklülerin elinde bulunuyordu. Sinân Paşa; “Fırat nehrini geçip, Diyarbakır’a gitmeye me’mur olduğunu hududdaki Memlûk beylerine bildirerek, Fırat’ı geçmeye izin istedi. Memlûk Sultânı Kansu Gavri, buna izin vermediği gibi ellibin kişilik bir ordu ile Şam’a geldi. Kansu Gavri’nin Şah İsmâiî ile ittifâk hâlinde olduğu da söyleniyordu. Sinân Paşa, bu durumu Sultan Selim Hân’a; “Kansu Gavri, Fırat üzerinden köprü kurarak geçmemize izin vermediği gibi, ordusuyla Şam’a geldi” diye bildirdi. Bunun üzerine Selim Hân dîvânı topladıktan sonra; “Müslümanlara işkence ve eziyet edip, Eshâb-ı Kirâm (radıyallahü anhüm) ve Ehl-i sünnet âlimlerini kötüleyenlere karşı sefere giderken, buna mâni olmak isteyen bir İslâm hükümdârına karşı ne yapmak lâzım gelir?” diye sordu. Şeyhülislâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi ve âlimler; “Böyle bir hükümdâra karşı savaş etmek lâzım gelir” fetvâsını verdiler. Bu fetvâ üzerine Sultan Selim Hân, ordusunu toplayıp 922 (m. 1516) senesinde Suriye’ye doğru hareket etti. Üsküdar’a geçen ordu mehterin yürüyüş marşı ile yola koyuldu. Bir taraftan Dâvûdî sesli hafızlar, Kur’ân-ı kerîm okuyarak, askerin cihad şevkini artırıyordu.

Gebze’de ilk mola verildi. Ordunun geçtiği yollar bağlık bahçelik idi. Asmalar salkım salkım olgun üzümlerle, ağaçlar kırmızı elmalarla doluydu. Yavuz Selim Hân, “Acaba askerîm, sahibinden izinsiz üzüm ve elma koparıp yer mi?” diye kendi kendine düşüncelere daldı. Bir müddet bu düşüncelerle tereddüt içinde kaldıktan sonra yeniçeri ağasını huzûruna çağırdı ve “Ağa! Fermânımızdır. Bütün yeniçeri, sipâhi ve azap askerinin heybeleri yoklansın. Heybesinden bir elma ve üzüm salkımı çıkan asker, derhal huzûrumuza getirilsin!” buyurdu. Yeniçeri ağası; “Ferman Sultânımındır” diyerek ayrıldı. Yeniçeri ağası, saatlerce heybeleri araştırtdıktan sonra, Sultan Selim Hân’ın huzûruna gelip; “Hünkârım! Askerin heybelerini araştırdık, asmaları ve elma ağaçlarını inceledik. Heybelerde üzüm veya elma bulamadık. Asma ve ağaçlarda da koparılma izlerine rastlıyamadık” dedi. Bu habere Sultan Selim Hân çok sevindi. Üzerindeki ağırlık ve zihnindeki düşünce kalkmıştı. Secde-i şükre kapandı. Sonra ellerini açarak “Allahım, sana sonsuz hamd-ü-senâlar ederim. Bana haram yemeyen bir ordu ihsân eyledin. Eğer askerlerim içinde bir tek kimse, sahibinden izinsiz bir elma koparıp yese idi, Mısır seferinden vazgeçerdim” dedi. Sonra yeniçeri ağasına; “Çünkü ağa! Haram yiyen bir ordu ile, beldelerin fethi mümkün olmaz” buyurdu.

Sultan Selim Hân, her seferinde olduğu gibi, Mısır seferinde de hocası Abdülhalîm Efendi, Ahmed İbni Kemâl Paşa ve daha pekçok âlimi ve nedimi Hasen Can'ı yanında götürüyordu. Fırsat buldukça, onlarla sohbetler ediyordu. Onlara; "Biz, Allahü teâlânın dînini yaymak, i'lâ-yı kelimetullah için cihâda gidiyoruz. Biz Rabbimizin rızâsı için cenge gideriz. Harplerimizde kimse başka maksat aramasın" derdi.

Selim Hân, ordusuyla yirmibeş günde Konya'ya ulaştı. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sadreddîn-i Konevî, Şems-i Tebrîzî hazretlerinin (rahmetullahi aleyhim) kabr-i şerîflerini ziyâret ederek, mübârek rûhlarından yardım istedi. Yine bu velîleri Allahü teâlâya vesile ederek, muzaffer olmaları için, duâ edip gözyaşları döktü. Sultan Selim Hân, yirmibin kişilik ordusuyla, Konya'dan Kayseri'ye, oradan da Elbistan'a geçerek Sinân Paşa'nın kuvvetleriyle birleşti.

Sultan Selim Hân'ın, üzerine geldiğini anlıyan Kansu Gavri, Şah İsmâil'e bir mektûp göndererek, birleşme teklif etti. Sultan Selim Hân'ın ilk niyetinin kendi üzerine gelmek olmadığını öğrenen Şah İsmâil, Selim Hân'dan korktuğu için, Mısır Sultânından zaman istedi. Bu sırada kendisine gelen Osmanlı elçilerine kötü muâmele ederek hapsettiren Kansu Gavri, yetmişbin kadar asker toplayarak, Haleb'e doğru hareket etti. Sultan Selim Hân'ın Malatya'ya yaklaştığını öğrenince, Osmanlı elçilerini serbest bırakıp, Selim Hân'a da bir özür dileme mektûbu yazdı. Osmanlı elçileri Selim Hân'a gelip durumu bildirdiklerinde, Sultan elçilerine yapılan hakarete çok üzüldü. Elçiler ayrıca Kansu Gavri'nin şu sözünü de naklettiler: "Sultan Selim Hân bize yazdığı mektûplarda bize, "Babamız" diye hitâb ederdi. Şimdi üzerimize gelir. Hiç evlat babasıyla harp eder mi? Bunu vardığınızda kendisine sorunuz." Bunu işiten Selim Hân; "Biz maksat sahibi kimseleriz. Allahü teâlânın yolunda cihâda giderken, önümüze öz kardeşlerimiz bile çıksa üzerine yürürüz. Nitekim öyle de oldu. Bunu Memlûk Sultânı bilmez mi?" diye cevap verdi.

Bu arada yapılan çeşitli haberleşmeler neticesinde, Mısır Sultânının Mercidâbık ovasında, ordusuna karargâh kurduğu öğrenildi. Sultan Selim Hân da, yol üzerinde bulunan Malatya'yı almış, Gazianteb'i geçip, Tel-Habeş denilen yere gelmişti. Memlûk ordusuna bir günlük yol kalmıştı. Sultan Selim Hân; "İnşâallahü teâlâ yarın cenk günüdür. Herkes niyetini kavî eylesin ve zafer için duâ etsin" buyurdu. Sinân Paşa ise; "Sultânım! Yarın büyük bir gün olacak. Korkarım ki, heyecana gelip, her zamanki gibi düşmanın ortasına yalnız başınıza yalınkılıç dalar, kendinizi ateşe atarsınız. Size bir zarar gelirse yüreğimiz dilhûn olur, çok üzülürüz" dedi. Sinân Paşa, Selim Hân'ın geride durmasını tavsiye ediyordu ki, Sultânın şimşek gibi çakan gözleriyle karşılaşınca, susmak mecbûriyetinde kaldı ve Sultânın; "Sinân, Sinân! Sen bizi ne sanırsın? Biz Cennet mekân dedemiz Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın torunuyuz. Çadır içinden savaş idâre etmeyiz" buyurduğunu, büyük bir haz içinde dinledi.

Yirmibeş Receb 922 (m. 1516 Ağustos) târihinde iki ordu, Mercidâbık sahrasında karşı karşıya geldiler. Kansu Gavri ordusunun merkezinde bulunuyordu. Sağ cenaha Hayrbay sol cenaha ise Sibay isimli komutanları ta'yin etmişti ve bütün gücünü bu savaş için getirmişti.

Sultan Selim Hân, yeniçeriler ve azaplar ile merkezde idi. Sağ kanada Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa komuta ediyordu. Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Şehsuvâroğlu Ali Bey ve Ramazanoğlu Mahmûd Bey, Zeynel Paşa'ya yardım edeceklerdi. Sol kanada, Rumeli Beylerbeyi Küçük Sinân Paşa komuta edecekti. Bıyıklı Mehmed Paşa, İsfendiyaroğlu Mehmed Paşa, Mengli Giray'in oğulları Se'âdet ve Mübârek Giray. Sinân Paşa'ya yardım edeceklerdi. Üçyüz top, zincirlerle birbirlerine bağlanmış bir hâlde zamanı gelince ateşlenecekti.

Sabah namazından sonra müezzinler, Haşr sûresinin son âyet-i kerîmelerini okumuşlardı. Yavuz Sultan Selim Hân, âlimlere ve velîlere duâ etmek ve Kur'ân-ı kerîm okumak üzere vazîfe vermişti. Davudî sesli hafızlar Fetih sûresini okuyorlardı. Aynı birlikte olan askerler helâllaşıyor, biraz sonra başlayacak olan harbe hazırlanıyorlardı. Güneş doğduktan sonra kösler vurulmaya, mehter cenk marşlarını söylemeye başlayınca, savaşa alışkın atlar kişniyor, toprağı toynaklıyordu. Yerinde duramıyan atlar sık sık şaha kalkıyor, ileri atılmaya çalışıyorlardı. Saatler geçmek bilmiyordu. Osmanlı yiğitleri büyük bir sabır ve heyecanla Pâdişâhlarının hücum emrini bekliyorlardı. Askerler tekrar tekrar: "Allahü teâlânın rızâsı için Cenâb-ı Hakkın ismi şerîfini yüceltmek için..." diye niyetlerini tazeliyorlardı. Bu sırada Yavuz Sultan Selim Hân'ın; "Ölmek, yok olmak değildir. Eğer şehidlik

müyesser olursa âhırette saadet bizimdir. Şayet düşmana galip gelirsek dünyâda devlet bizimdir" buyurduğu askerlere bildirildi. Bütün gözler Sultan Selim Hân'da idi. Selim Hân, atından inerek kıbleye karşı döndü ve ellerini açarak; "Yâ Rabbî Senin dînini yaymak, mübârek ismini yüceltmek için buradayız. Sonsuz kuvvet ve kudret sahibi ancak sensin. Ehl-i sünnet i'tikâdını kuvvetlendirmemiz için bize yardım eyle. Ordumuza zafer ihsân et!..." diye duâ ettikten sonra atına sıçradı. Osmanlı yiğitleri, sultanlarını hayranlıkla seyrediyordu. Selim Hân, atının üzerinde kılıcını havaya kaldırarak; "Yâ Allah, Bismillah, Allahü ekber!" diyerek hücum emrini verdi. İki ordu büyük bir hızla birbirlerine hücum etti. Tekbir sesleri yeri göğü inletiyordu. Her iki tarafın da askeri fevkalâde güzel dövüşüyordu. Bir ara, Osmanlı ordusunun sağ ve sol kanadında bir gerileme görüldü. Selim Hân yüksek bir yerden savaşı ta'kib ediyor, yerine göre emirler veriyordu. Vezir Sinân Paşa'yı sağ, Yûnus Paşa'yı da sol kanada takviye gönderdi. Sağda ve soldaki gerilemeye tahammül edemiyerek, merkezdeki yeniçeriler ile bir anda yalınkılınç savaşa başladı. Bir sağa, bir sola hücum ederek askerine moral veriyordu. Ba'zan geri çekilir gibi yaparak Memlüklüleri üstlerine çekiyorlar, bir anda yanlara açılarak topları ateşliyorlardı. Topların gürlemesi ile binlerce Mısırlı asker telef oluyordu. Topların iştirâki ile savaşın seyri bir anda değişti. Mısır ordusunda bir gerileme başladı. Selim Hân büyük bir gayretle askerini coşturuyordu. "Haydin yiğitlerim! Vurun şahbazlarım! Koman aslan yürekli gazilerim" sözleri ile asker, bir anda dev kesiliyordu. Öyle bir cenk oluyordu ki, rü'yâda misâli, hatırda hayâli görülmemiş, işitilmemiş idi. Asker, kesilen koluna, parçalanan ayağına bakmıyor, ha bire hücum üstüne hücum tazeliyordu. Vakit ikindiye yaklaşıyordu, Memlûk askerleri son güçlerini harcadıkları sırada, Mısırlıların, mızrakların uçlarına Kur'ân-ı kerîmleri bağladıkları görüldü. Bununla Osmanlı ordusuna ma'nevî bir set çekmek istemişlerdi. Osmanlı yiğitlerinin Kur'ân-ı kerîme olan saygılarından kılıçları havada kalmış, Memlûk askerine vuramaz olmuşlardı. Sultan Selim Hân o anda yalın kılıç yıldırım gibi atını ön safa sürerek; "Bu, Hazreti Ali efendimize yapılan bir hiledir. Aynı hîle bize de yapılmak isteniyor. Bunlar hem râfızî'ye yardımcı olurlar, hem de Kur'ân-ı kerîmi hâşâ, kendi bozuk düşüncelerine, hilelerine huccet ederler. Sakın aldanmayın, hücum edin!..." dedi. Bu îkaz Osmanlı yiğitlerine kâfi geldi. Yeniden büyük bir hırs ile saldırdılar.

Bu sırada askerinin perişan hâlini seyreden Kansu Gavri'ye, sık sık ma'lumat veriliyordu. Kansu Gavri üzüntüsünden iki defa bayıldı. Son olarak huzûruna kumandanlık elbiseleri parçalanmış bir hâlde Hayrbay geldi. Ordunun mağlub olduğunu bildirince, yaşlı olan Sultan Kansu Gavri kederinden kendinden geçti ve atından yere düştü. Kalbi duran Mısır sultanı ölmüştü. Asker, sultanlarının öldüğünü duyunca, Haleb'e doğru kaçmaya başladı. Bunları ta'kibeden Osmanlı süvarileri, Mısırlı komutan Hayrbay'ı yakaladılar. (Kansu Gavri'nin ölümü hakkında, târihler çok çeşitli rivâyetler bildirmektedir.)

Savaş ikindiye kadar sürdü. Selim Hân kesin bir zafere daha kavuştu. Allahü teâlâya şükür secdesine kapandı. Şehidlerin defn işlerini halletti. Yaralıların yaralarını sardırdı. Muzaffer İslâm ordusu Haleb'e girdi. Hayrbay, Osmanlı ordusunda vazîfe almak istediğini bildirince Selim Hân kabûl etti. Esîr alınan son Abbasi halîfesine oldukça hürmet gösterdi ve onu Kâhire'ye gönderdi.

Haleb'den Şam'a giden Sultan Selim Hân, orada da zamanın âlim ve evliyâlarıyla görüştü, hayr duâlarını aldı. Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin Şam'da vefât ettiğini biliyordu. Muhyiddîn-i Arabî'nin ( radıyallahü anh ), "Sin, şın'a gelince Muhyiddîn'in kabri meydana çıkar" sözünü, okuduğu kitaplardan hatırladı. Şamlılar kabrin üzerine çöp dökmüşlerdi. Bu sebeple kabir belli değildi. Araştırmalar neticesinde kabir bulundu. Sultan Selim Hân, çöpleri temizleterek, kabrin üzerine güzel bir türbe, yanına bir câmi ve imâret yaptırdı. Ayrıca Muhyiddîn-i Arabî'nin vefâtından önce ayağını yere vurarak; "Sizin taptığınız, benim ayağımın altındadır" buyurduğu yeri tesbit ettirip, orayı kazdırdı. Oradan küp içinde altın çıktı. Bundan Muhyiddîn-i Arabî'nin "Siz, Allahü teâlâya değil de paraya tapıyorsunuz" demek istediği anlaşıldı. Selim Hân, çıkan altınları fakirlere dağıttı. "Sin"den maksadın Selim, "Şın"dan maksadın Şam olduğunu anlamıştı.

Sultan Selim Hân Şam'da üç ay kaldı. Bu müddet zarfında hem askerini dinlendirdi. Hem de etrâftaki ufak şehirlerin kendisine itaatini sağladı. Hama, Humus gibi şehirler de Sultan Selim'e teslim edildi.

Bu şiir Sultan Selim Hân'ın yazdığı şiirlerdendir.

Sanma sakın herkesi sen sâdıkâne yâr olur.
Herkesi sen dost mu sandın belki ol ağyâr olur.
Sâdıkâne belki ol yâr olur serdâr olur.
Yâr olur ağyâr olur serdâr olur dîdâr olur.

Selim Hân namazlarını Umeyye Câmii'nde kılardı. Hocası Abdulhalîm Efendi, Ahmed İbni Kemâl Paşa, Hasen Can ve diğer âlimlerle sık sık sohbetler ederdi. Selim Hân birgün Hasen Can'a; "Mısır'ın fethi zihnimi kurcalayıp, durmaktadır. Bu fethin bize nasîb olup olmıyacağı hakkında düşünüp dururuz. Bizi bu husûsta ferahlatacak Allahü teâlânın dostlarından bir velî varsa, ona niyetimizi anlatalım. Aceb ne buyuracaktır, merak eder dururum" buyurdu. Hasen Can da; "Devletlü Hünkârım! Emevî Câmii'nin bir köşesinde, sabah-akşam Allahü teâlâyı zikreden bir derviş vardır. Ola ki o sizin mes'elenizi halleder" dedi. Bunun üzerine Sultan Selim Hân, sabahın erken saatlerinde câmiye gitti. Tâ'rif edilen bu zâtı Allahü teâlâyı zikrederken buldu. Yanına varıp selâm verdi. Selim Hân daha birşey sormadan; "Ey Muzaffer Sultan! İnşâallahü teâlâ cenâb-ı Hak Mısır'ın fethini sana müyesser edecektir. Allahü teâlâ mu'înin, yardımcın olsun. Mısır'ın fethinden sonra, İstanbul'a döndüğünde, oradaki Sünbül Sinân'dan gâfil olma sakın!" dedi. Sultan Selim Hân, bu müjdeye ziyadesiyle memnun oldu. Şükür secdesine kapandı.

Selim Hân, Şam'da bulunan fakir halka çok ihsânlarda bulundu. Medreselerde okuyan talebeleri ve hocaları ziyâret edip ihtiyâçlarını giderdi. Evliyânın büyüklerinden Muhammed Bedahşî hazretleri de Şam'da ikâmet etmekte idi. Onun da evine iki defa giderek ziyâret etti. Hayr duâsını aldı. Selim Hân'ın Muhammed Bedahşî'yi ilk ziyâretlerinde, aralarında hiç konuşma olmadı. Sultan, onun büyük bir velî olduğunu anlayıp huzûrunda edeble oturdu. Odada tam bir sükûnet hâkimdi. Bir saatten fazla oturmalarına rağmen, ikisi de tek kelime konuşmadan ayrıldılar. İkince defa ziyâretlerinde önce Muhammed Bedahşî konuşmaya başladı ve buyurdu ki: "Sultânım! ikimiz de Allahü teâlânın seçilmiş kulları arasında bulunuyoruz. Boynumuzda kulluk bağı vardır. Allahü teâlânın huzûrunda sorumluyuz. Ahzâb sûresi yetmişikinci âyetinde meâlen; "Biz emâneti (Allaha itaat ve ibâdetleri) göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar, bunu yüklenmekten çekindiler ondan korktular da, onu insan yüklendi. İnsan (Bu emânetin hakkını gözetmediğinden) cidden çok zâlim, çok câhil bulunuyor" buyurulduğu üzere, emâneti ve mes'ûliyeti gökler ve yer yüklenmekten kaçındıkları hâlde, biz onu yüklendik. Omuzlarımıza ağır bir mes'ûliyet aldık. Siz ise Sultânım, yükünüzü biraz daha ağırlaştırdınız. Saltanat yükü üzerine bir de hilâfeti yüklenerek, taşınması güç bir yük altına gireceksiniz. Allahü teâlâya şükürler olsun ki, benim yüküm sizinkine nisbetle çok hafiftir. Diyebilirim ki, sizin yüklendiğinizi dağlar ve taşlar yüklenip çekemez, insanlar da bu yükü taşıyamaz. Ama sizin bir de ma'nevî gücünüz vardır. Ondan yeteri kadar faydalanıyorsunuz. Resûlullahın ( aleyhisselâm ); "Hepiniz bir sürünün çobanı gibisiniz. Çoban sürüsünü koruduğu gibi, siz de evlerinizde ve emirleriniz altında olanları Cehennemden korumalısınız. Onlara müslümanlığı öğretmelisiniz! Öğretmez iseniz mes'ûl olacaksınız" mübârek sözleri sizin rehberinizdir. Çok meşakkatli külfetli bir yolda bulunuyorsunuz. Allahü teâlâ yardımcınız olsun." Yavuz Sultan Selim Hân, Allahü teâlânın bu velî kulunu büyük bir dikkatle dinledi ve tek kelime olsun karşılık vermedi. Sükût ve edeb ile huzûrundan ayrıldı. Bunun üzerine daha sonra, mecliste hazır bulunanlardan birisi; "Sultânım, hiç konuşmadınız, hep dinlediniz?" diye sorunca, Yavuz Sultan Selim Hân buyurdu ki; "Büyük velîlerin meclis ve mahfelinde, onlar konuşurlarken başkasının konuşması edeb dışı sayılır. Bulunduğumuz makam edeb makamı idi, bize sâdece dinlemek düşerdi. Nitekim biz de öyle yaptık. O esrâr ve hikmet meclisinde, ben sâdece bir zerre sayılırdım. Benim konuşmamı lâyık görmüş olsaydı, elbetteki böyle bir işârette bulunurdu."

Yine bu sırada Sultan Selim Hân, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin kabrinin yerini bilen ve orada sık sık i'tikafta bulunan bir evliyâ ile tanıştı. Bu mübârek zât, cifr ilminde çok mahir idi. Şehriyâr-i cihan Yavuz Sultan Selim Hân, zaman zaman ziyâretine gider, onunla sohbet ederdi. Selim Hân birgün ona; "Otsuz, susuz ve sıcak çölü geçerek, Mısır'a varabilmek ve fethetmek mümkün olacak mıdır? diye düşünüyorum. Bu mevzûda bildiğiniz birşey var mıdır?" diye sordu. O mübârek zât da; "Sizin Mısır'ı fethedeceğiniz; Kur'ân-ı kerîmin Enbiyâ sûresinin, yüzbeşinci âyet-i kerîmesinde işâret edilmektedir. Burada buyurulan "Ve lekad" lafzı ebced hesabı ile 140 olur ki, ism-i şerîfiniz olduğuna işârettir. "Arz"dan murad Mısır'dır "Zikr" lâfzı da, ebced hesabıyla 920'dir ki, zât-ı âlinizin zamanıdır. Mısır sizin zamanınızda feth olunacaktır. Hiç durmayıp Mısır üzerine yürüyünüz" dedi. Bu

âyet-i kerîme“Yeryüzünü sâlih kullarıma miras bırakırım” meâlindedir. Abdülganîl Nablûsî hazretleri, bu âyet-i kerîmenin, Osmanlı sultanlarını övdüğünü bildirmiştir.

Yavuz Sultan Selim Hân, bütün bu müjdelerin doğrultusunda hareket etti. Allahü teâlânın kendisine yardım ettiğine, evliyâ rûhlarının kendisiyle beraber olduğuna inanıyordu. Dîvânı toplıyarak, Mısır’ın fethi için alınacak tedbirleri görüştü. Mısır’a yeni seçilen hükümdâr Tomanbay’a bir elçi gönderilmesine ve Sina çölünün geçilerek Mısır’a yürünmesine karar aldılar. Bu sefer sırasında karşılaşılacak güçlükler hesâb edilerek, onbeşbin deve ve otuzbin su kırbası te’min edildi. Askere bol hediyeler ihsân edildi. Bu arada Tomanbay’a mektûbu götürecekler tesbit edildi. Selim Hân mektûbunda diyordu ki: “Asıl maksadımız, İran üzerine yürümek ve orada Ehl-i sünnet i’tikâdını yerleştirmektir. Bu niyetle yola çıktım. Fakat Kansu Gavri, kötü bir düşünce ile karşıma çıktı. Eğer sen, Mısır hükümdârı olarak kalmak istiyorsan, Mısır’da hutbeyi bizim adımıza okutmalı ve sikkeni bizim nâmımıza bastırmalısın. Ayrıca, bizim naibimiz, temsilcimiz olarak memleketi idâre etmeli ve herşeyden önce huzûruma gelip itaatini bildirmelisin. Aksi taktirde, dökülecek müslüman kanından ve kendi canına kıymış olmandan sen sorumlu olacaksın. Bütün müslüman şehirlerini, husûsen Haremeyn-i şerîfeyn’i himâyem altına alarak, oralara hizmet etmeyi isterim. Çünkü dînimizin hükümlerini yerine getirebilmek, ancak bu sûretle sabit ve dâim olur. Nisa sûresinin ellidokuzuncu âyet-i kerîmesinde; “Ey îmân edenler! Allahü teâlâya itaat edin. Peygambere ve sizden olan idârecilere de itaat edin” buyuruluyor. Bu âyet-i kerîmeye uygun olarak itaatinizi isterim. Huzûruma gelir itaatinizi bildirirseniz, akranınızın kıskanacağı şekilde ikram ve riâyet göreceğinizden emîn olmalısınız. Bana gelince, o tarafa gelmeği kararlaştırmış bulunuyorum. Bunun için deniz ve kara kuvvetlerim hazırdır. Aksi hareketinize devam ederseniz günâhınız boynunuzadır. Bunları önceden size yazmam, İsrâ sûresinin onbeşinci âyet-i kerîmesine uymakdır ki, “Biz, resûl yollamadıkca azâb etmeyiz” buyuruyor. Size olan şefkatim ve merhametim bu mektûbu yazmama sebep olmuştur. bilesin!..” Bu mektûbu Çerkes Murâd Bey iki arkadaşıyla Tomanbay’a götürdü. Tomanbay, Selim Hân’ın çok sevdiği kumandanlarından olan elçi Çerkes Murâd Bey’i ve iki arkadaşını öldürttü. Casusları vasıtasıyla durumu öğrenen Sultan Selim Hân hiddetlendi ve: “Bu Tomanbay, hâlâ kim olduğumuzu bilmez. Vaktiyle bütün dünyânın, alınması imkânsızdır dediği İstanbul’u, dedemiz Cennet mekân Sultan Mehmed almıştır. Biz onun torunuyuz ve Mısır’ı bi-iznillah alacağız. Zîrâ İslâm milletinin iki başlılığa tahammülü yoktur. Allahü teâlâ yardımcımızdır” dedi.

922 senesi Zilkâ’de ayının yirmisinde (15 Aralık 1516) Sultan Selim Hân hazırlıklarını bitirdi. Sadr-ı a’zam Sinân Paşa, Anadolu ve Rumeli beylerbeyleri, bütün vezirler, paşalar, akıncı beyleri, erler, erenler...hepsi cihan Sultanı Pâdişâhlarını bekliyorlardı. Güneş üç mızrak boyu yükselince, Gâzî Hükümdâr Yavuz Sultan Selim Hân hazretleri, bütün heybetiyle otağından çıktı. Atı Karaduman, hırsla toprağı toynaklıyordu. Tam bu sırada, mehterbaşı duâya başladı: “Eli kaaaan, kılıcı kaaan! Sinesi üryaan, ciğeri pûryan... Allah yoluna revân... Guzât-ü-Şühedâya... (Cemâlî Hak) görünür ayan... Kahrımız, gazâbımız düşmana ziyan. Hû diyelim Hûuu!...” Büyük Cihangir, atı Karaduman’a atladı ve bekleyen askerine hitâb etti: “Gazilerim... Yiğitlerim... Şahbazlarım... Erenlerim... Askerlerim... Ne mutlu bize ki, Allah yolunda din ve devlet uğruna savaşmaya gideriz. Yeryüzünde fitne ve fesat çıkaranları temizlemek üzerimize farz oldu. Bu yolda ölürsek, müjdeler olsun bize. Allahımıza kavuşuruz. Cenâb-ı Hak cümlemizin yardımcısı olsun. Âmin. Gelin gayri helâllaşalım!.. Bizim sizlerde bir hakkımız varsa, yerden göğe kadar helâl olsun. Sizin de hakkınız kaldıysa...” burada bütün ordudan bir ağızla “Helâl olsun sultânım!.. Helâl olsun!.. Helâl olsun!” sesleri yükseldi. Sultan Selim Hân; “Yâ Allah Bismillah!..” diyerek, sefer emrini verdi.

Şam’dan, onbeş günde Kudüs-ü şerîfe geldiler. Selim Hân ziyâret edilecek yerleri, bilhassa Dâvûd aleyhisselâmı ziyâret etti. Oradan Mescid-i Aksâ’ya giderek yatsı namazını kıldı. Geç vakitlere kadar Mescid-i Aksâ’da Kur’ân-ı kerîm okudu. Namaz kıldı. Çok duâ ederek gözyaşı döktü. Sabahleyin fakir halka ihsânlarda bulundu. binlerce koyun ve sığır kurban ederek sevâbını; Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ), diğer Peyamberlere (aleyhimüsselâm), Eshâb-ı Kirâma (radıyallahü anhüm), âlimlere, evliyâya, bütün müslümanlara ve dedeleri Osmanlı sultanlarına hediye etti. Etleri de, Kudüs’te bulunan müslüman fakirlere dağıttı.

Kudüs-ü şerîften ayrılan Sultan Selim Hân, 9 Ocak’ta Sina Çölü’ne geldi, dayandı. Bu kum deryası, bir yanardağ krateri gibi kaynıyordu, İmparator Tîmûr Hân, Hindistan’ı, İran’ı,

Anadolu'yu ve Bağdad, Haleb, Şam gibi pekçok Arab şehirlerini fethedip geçmişti. Ancak buraya geldiği zaman, çaresiz kalarak geri dönmüştü. (İkinci Dünyâ Harbinde Hitler, sırf bu çölü geçmek için, yirminci yüzyılın tekniği ile susuz çalışan Wolks Wagen motorunu keşfettirmiştir ki, o bile Selim Hân'a yetişememiştir. Bugün dünyâda ba'zı devletler, Selim Hân'ın Sina Çölü'nü geçmesinin sırrını araştırmaktadır.) Burada güneş o kadar kızgındı ki, yumurtayı kuma koysanız 40 saniyede pişer, erirdi. Havadaki kuşlar yanlışlıkla çöle dalsa, 500 metre uçamadan cansız yere düşerdi, işte Büyük Osmanlı Sultânı Selim Hân, ordusunu bütün mevcûduyla bu çölden geçirip, Mısır'ı fethe niyet etmişti.

Herzaman olduğu gibi bir keşif kolu çıkartıp, geçit yerlerini tesbit ettirmek istedi. Bu iş için Vezir Hüsam Paşa'yı görevlendirdi. Hüsam Paşa, yanına aldığı yedi çöl adamıyla birlikte yarım saat sonra geri geldi. Selim Hân at üzerinde onu bekliyordu. Bütün paşalar, askerler ve âlimler merakta idiler. İlk söz Pâdişâhındı: "Gel bakalım Hüsam Paşamız! Neler gördün? Ne tedbirler uygundur?.. De bakalım, ne söylersin?" Hüsam Paşa önüne bakıyordu. Ne söyleyeceğini değil, nasıl söyleyeceğini düşünüyordu. Selim Hân hafiften celallendi; "Ne susarsın Paşa!.. Susmak zamanı mıdır?" buyurdu. Hüsam Paşa; "Bizi af buyurunuz Sultânım. Velâkin bu kızgın çöl deryasını geçmek..." derken durakladı. Sultan; "Evet geçmek?" deyince, Paşa; "İnsanoğlu için mümkün değildir diye düşünürüz devletlüm. Hele, hele piyade askerleriniz çöl ortasına varmadan tebahhur ederler, buharlaşırlar Hünkârım..." diye cevap verdi. Sultan Selim Hân'ın boynundaki şah damarı kabarmaya başladı. Bunu ancak Hasen Can farketti. Terden sırılsıklam olan alnını silmeyen Koca Cihangir "Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîminde"Dünyâdaki herşeyi, dağları, denizleri, ovaları, nehirleri, gölleri ve çölleri, (evet çölleri de...) insanoğluna müsahhar kılmıştır (emrine vermiştir)" dedi ve Hasen Can'a baktı. O da başıyla tasdik etti. Bu bakış ve baş eğiş sanki bir parola idi. Sonra da Pâdişâh; "Azlettim Hüsam Paşa'yı" buyurdu. Ordudaki heyecan son haddîne varmıştı. Eğer Osmanlı Sultânı bir an tereddüt gösterseydi, Hüsam Paşa gibi düşünenlere engel olunamazdı.

Mücâhid Serdar, Karaduman'ın üzengilerinin üstünde doğruldu ve askerlerine son defa hitâbetti: "Ey Cennet yolcuları! Ey can kardeşlerim!.. Bilirsiniz ki, müslüman Türkler muharebe meydanında ve bütün ömürlerince yalnız ve yalnız Allahü teâlâdan korkarlar, önüne çıkan hiç bir engel, onun Allah yolunda cihaddan alıkoyamaz. Sizler cenâb-ı Hakkın emirlerine uydukça, O'nun yardımıyla bu çölü geçmek de sizlere nasîb olur İnşâallah" Sonra atı Karaduman'ı kızgın Sina Çölü'ne sürdü. Arkasından koca Osmanlı ordusu düğüne gider gibi alevli Sina Çölü'ne daldı. Kum fırtınaları etrâfı kasıp kavuruyordu. Gündüzleri dayanılmayacak kadar sıcak, geceleri ise dondurucu soğuktu. Ordu bu şekilde yol almaya devam ederek çölü yarıladılar. Suyu herkes idâreli kullanıyor, Teyemmüm yapılarak namaz kılınıyordu. Bir ara Yavuz Sultan Selim Hân hazretleri, birdenbire Karaduman'dan yere atladı. Onu gören başta Vezîr-i a'zam Sinân Paşa olmak üzere Anadolu ve Rumeli Beylerbeyi de atlarından indiler. Rütbe rütbe bütün komutanlar, sipâhiler, süvariler de yaya yürümeğe başladılar. Koca Osmanlı ordusu, piyade (yaya) bir ordu hâline dönüvermişti.

Üstelik Pâdişâh, çok saygılı bir şekilde ve önüne bakarak yürüyordu. Bütün vezirler, kumandanlar ve askerler merak içinde kalmışlardı. Her zamanki gibi, Hasen Can'a müracaat ettiler. O da ne olduğunu anlıyamamıştı. Fakat öğrenmek için Selim Hân'ın yanına yaklaştı; "Hayırdır İnşâallah Sultânım! Bütün ordu merak eyler, "Devletlü Pâdişâhımız, acep niçin yaya yürürler? diye telaş ederler" dedi. Bu dünyâyı iki Cihangir'e fazla gören büyük Sultan şöyle fısıldadı: "İki cihan sultânı Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ), önümüzde yaya yürürlerken, biz nasıl at üzerinde olabiliriz Hasen Can?.." Bir müddet bu şekilde giden Selim Hân, tekrar atına binince diğerleri de atlarına bindiler. Osmanlı ordusu bu şekilde, Peygamber efendimizin rehberliğinde çölde yürümeye devam ediyorlardı. Develerin üzerindeki kırbalarda sular bitmişti. Herkes susuz bir hâlde iken Selim Hân orduyu durdurdu. Herkesin tövbe etmesini ve birbirleriyle helâllaşmasını istedikten sonra, el açarak yağmur yağması için Allahü teâlâya duâ etmeye başladı. "Ey yüce Rabbimiz! Hakkında "Sen olmasaydın, sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" buyurduğun Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın hatırı için bize; bol, fâideli, her tarafı kaplıyan, her tarafa akıp giden, her tarafı sulayan umûmî bir yağmur ihsân buyur... Ey Rabbimiz! Güç durumumuzu senden başkasına arz edemeyiz. Bizi gadabınla helak edip öldürme!.. Biz senden mağfiret dileriz. Şüphe yok ki, sen çok mağfiret edicisin... Bize semâdan bol bol yağmurlar ihsân eyle. Ey gafûr ve rahîm olan Rabbimiz.." Bütün ordu Sultanlarının gözyaşları içinde yaptığı

bu duâya cân-ı gönülden “Âmin!.. Âmîn! Âmîn!.” diyorlar, onlar da ağlıyorlardı. Daha ellerini indirmemişlerdi ki, Peygamber efendimizin bir mu’cizesi olarak, bir anda kızgın çölün semâlarında yağmur bulutları toplanmağa başladı. Yavaş yavaş başlayan yağmur gittikçe hızlandı. Yıllardır yağmur yüzü görmeyen Sina Çölü’ne biraz sonra bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Tıpkı dokuz asır önce Bedr Gazâsında olduğu gibi... Kaygan kumlar pekleşti, yürümek kolaylaştı. Gâzîler, mücâhidler ve binekleri serinlediler, taze can bulup suya kandılar. Başta Sultan Selim Hân olmak üzere, bütün ordu cenâb-ı Hakka şükür secdesine kapandılar. Osmanlı ordusu bir haftada çölü geçip Salâhiyye’ye ulaştı. Sultan Selim Hân’ın bütün ağırlıkları ve yüzlerce toplarıyla başardığı bu hareket, Müslüman Türk ordusunun târihine şeref veren büyük bir muvaffakivettir. Salihiyye’den Kâhire önlerine gelinceye kadar, Mısırlılar, orduya musallat oldular. Baskınlar yapıp su kuyularını kapattılarsa da fazla bir kayıp verdiremediler.

Osmanlı ordusu. 27 Zilhicce 922 (21 Ocak 1517) târihinde Kâhire yakınlarında, Birket-ül-Hacc ismi verilen yere geldiler. Selim Hân, Tomanbay’ın kumanda ettiği Mısır ordusunun, Kâhire ile Birket-ül-Hacc arasındaki Ridâniye köyünde ikiyüz topuyla mevzîlenmiş bir hâlde hücuma hazır olduğunu öğrendi. Orduyu hemen savaş düzenine sokarak, komutanları ile savaş harekâtını görüştü.

O akşam Selim Hân, bir alay askeri Mısır ordusunun önlerine doğru gönderdi. Tomanbay, siperlerde olduğu hâlde sabaha kadar Osmanlıların baskın yapmasını bekleyip durdu. Karanlık bastığında ise Selim Hân, ordusuyla Mukattam Dağı’nın üzerinden dolaşarak, Mısır ordusunun sağ tarafından geçip arkasına dolandı.

Sabahın erken saatlerinde, Mısır ordusunun önündeki Osmanlı alayı hücuma geçince, Tomanbay toplarını ateşliyerek onları durdurmağa çalıştı. Aslında bu bir gösteri idi. Bu sırada arkadan Yavuz Sultan Selim Hân’ın “Allah Allah” nidaları ile kendisine saldırdığını görünce Tomanbay şaşkına döndü. Toplarını çevirip ateşliyecek zaman dahî bulmadan, kendisini savaşın ortasında gördü. Osmanlı Ordusunun sağ cenahında Anadolu askeri ile Vezîr-i a’zam Sinân Paşa, Şehsüvaroğlu Ali Bey, Hayrbay bulunuyordu, Sol cenahta ise Vezir Yûnus Paşa, Ramazanoğlu Mahmud Bey, Antep muhafızı Yûnus Bey vardı. Merkezdeki yeniçerileri ise, Yavuz Sultan Selim Hân idâre ediyordu. Toplarını kullanamayan Tomanbay, şaşkınlığını hemen üzerinden atarak karşı saldırıya geçti. Bütün güçleri ile Osmanlı ordusunun sağ kanadına yüklendiler. Sinân Paşa bütün gücü ile çarpışmasına rağmen gerilemeğe başladı. Selim Hân bu durumu ta’kib ediyordu. Derhal sağ cenaha bir miktar kuvvet göndererek: “Lalam’dan daha fazla gayret beklerim. Bir karış geri çekilmesine billahi râzı olmam” buyurdu. Başta Sultan Selim Hân olmak üzere bütün Osmanlı ordusu canla başla çarpışıyor, Memlûk ordusunu dağıtmaya çalışıyordu. Selim Hân, Sinân Paşa’nın gayretli çarpışmasını gözleri yaşararak ta’kib ediyor, kendisi de; “Vurun şahbazlarım!... Koman yiğitlerim!.. Saldırın aslan yürekli gazilerim!..” diyerek askeri coşturuyordu. Mehterin cenk havasına kendini kaptıran Osmanlı yiğitleri, “Allah Allah” nidalarıyla Mısırlıları perişan ediyordu. Bu arada Tomanbay, kumandanlarından Alanbay ve Kurtbay’ı alarak ikiyüz seçme bahadırla Pâdişâh zannettiği, askeri gayrete getiren Sinân Paşa’ya saldırdılar. Pâdişâhı öldürürlerse Osmanlı ordusunun dağılacağını zannediyorlardı. Sinân Paşa’nın kuvvetlerini yararak etrâfını çevirdiler. Sinân Paşa’nın yanında Yûnus Bey, Ramazanoğlu Mahmud Bey, Baş Hazinedar Ali Ağa vardı. Bir anda etrâfının ikiyüz kölemen askeriyle çevrildiğini gören Koca yiğit Sinân Paşa; “Yâ Allah” diyerek müthiş bir cenge başladı. Her vuruşta bir kölemen kellesi düşürüyordu. Bu şekilde on kadar Mısırlı bahadırı devirmişti ki, bir kölemen süngüsü de, Vezîr-i a’zam Sinân Paşa’nın mübârek sinesine saplandı. Atından düşen Sinân Paşa’nın dudaklarından; “Allah sultanımızı muhafaza etsin. Lâ ilahe illallah Muhammedün Resûlullah” dökülerek şehîd oldu. Hâdiseyi işiten Yavuz Sultan Selim Hân; “Âh Sinân! Şehâdet mertebesine kavuştun. Fakat bizi de yaktın!..” diyerek üzüntüsünü dile getirdi. Derhal sipâhi ağası Ali Ağa’yı bir miktar asker ile sağ cenaha yardıma gönderdi. Bu hâdiseden sonra Selim Hân, bir sağa bir sola at koşturarak darda kalan askerine yardım ediyor, onları gayrete getiriyordu. Osmanlı yiğitleri, sultanlarının bu amansız hücumlarını gördükçe, savaşa yeni başlamış gibi canlanıyor, ellerinde ağırlaşan kılıçlarını makine gibi çalıştırıyorlardı. Bu şekilde ikindiye kadar dayanabilen Tomanbay, Selim Hân’ın karşısında kaçmaktan başka birşey yapamadı. Allahü teâlâ yine Ehl-i sünnet Osmanlı ordusunu muzaffer etmişti. Tomanbay’ın kaçtığı haberini Yûnus Paşa, Selim Hân’a getirdiğinde; “Lala, lala! Mısır’ı aldık amma, Sinân’ı kaybettik. Sinân’ı Mısır’a

değişmezdim. Sinân'sız Mısır'da ne güzellik olur?" sözleri ile Sinân Paşa'nın yanındaki kıymetini belirtti.

Sultan Selim Hân kaçanların peşlerine Rumeli askerlerini gönderdikten sonra, şehîdlerin rûhlarına Kur'ân-ı kerîm okuyup, sevâbını bağışladı. Yaralıların yaralarını sardı. Şehidleri kabre defnettirdi. Ridâniye meydan muharebesinde Mısırlılar yirmibeşbinden fazla asker zayiatı verdiler. Tomanbay, kaçan askerlerini toplayarak yedi-sekizbin kişiyle Osmanlı ordusuna zaman zaman baskınlar tertip etti. Kâhire'ye girmek istiyen Osmanlılar, halkın müdâhelesiyle, karşılaştı. Günlerce sokak savaşı oldu. Harp, o derece şiddet bulmuştu ki, iki taraftan altmış bin kişi sokaklarda kan ve toprak içinde yatıyordu. Kâhire'nin her karış toprağı Osmanlı şehidlerinin kanıyla sulandı. Bu arada Tomanbay'ın komutanlarından Canberdî Gazâlî, Selim Hân'a teslim olacağını bildirdi. Kâhire'de artık bir direnme kalmadı. Şehir teslim oldu. 23 Muharrem 923 (m. 15 Şubat 1517) târihinde Yavuz Sultan Selim Hân, parlak bir merasimle Kâhire'ye girdi. Beyaz atı üzerinde heybetli görünüşü ile Mısırlıların kalblerini fetheden Pâdişâh için, binlerce insan yollara birikmişlerdi. Mehter marşları ile "Kasr-ı Yûsuf"a doğru ilerledi. Kâhire'de üç gün üç gece şenlikler yapıldı.

Selim Hân, "Mısır'ı da mülkünüz arasına aldınız" diyenlere şöyle cevap verdi:

"El-mülkü lillâhi men bizaferin yenîlü meta.
Yerdâ kahren yehvâ nefsuhu derekâ.

Levkâne lî ev ligayri kadrü ünmiletin
Fevkat-türâbi le kânel-emrü müşterekâ"

Ma'nâsı: "Mülk, yalnız Allahü teâlânındır. Bir kimse zafere ulaştığı zaman gurûrlanarak zulmünü artırıyorsa, Allahü teâlâ onu çok aşağı derecelere indirir. Hâl böyle iken insan gurûrlanabilir mi? Şayet benim veya başka bir kimsenin, yeryüzünde bir parmak ucu kadar toprağı olsa, bu Allahü teâlâ ile ortaklık iddia etmek değil midir?" kıt'asını söyleyerek Allahü teâlânın büyüklüğü önünde, kendisinin secde etmekten başka yapacağı birşey olmadığını bildirdi.

Sultan Selim Hân, 28 Muharremde Cum'a namazını kılmak için Melik Müeyyed Câmii'ne gitti. Hatîbin minberden nâmına hutbe okurken, Selim Hân'ı; "Hâkim-ül-Haremeyn-iş-şerîfeyn (Mekke ve Medine'nin hâkimi)" diye övünce, Sultan Selim Hân hemen müdâhele ederek; "Hâdim-ül-Haremeyn-iş-şerîfeyn (Mukaddes beldelerin hadimi, hizmetkârı)" diye söylemesini emretti. Büyük hükümdâr, hatîbin bu tekrârından sonra şükür secdesi için gözyaşları içinde kapandı. Allahü teâlâya hamdettikten sonra da, sırtındaki çok değerli kaftanı, hatîbe hediye etti ve hizmetkâr olduğunu belirtmek için sarığının üstüne süpürge biçiminde sorguç taktı. Bu muhteşem tevâzu örneğini gören ve işiten Mısır halkı ve bütün müslümanların kalbleri büyük Sultana karşı muhabbetle doldu. Son Abbasî halîfesi, Sultan Selim Hân'a halifeliği devretti. Selim Hân son Abbasî Halîfesini, Mısır'daki ilim adamlarını ve san'atkârları İstanbul'a gönderdi.

Mısır'ın fethiyle ilgili söylenen şiir ve düşürülen târih şöyledir:

"Rumdan asker çekip Sultan Selim,
Cümle a'dâyı bulup kıldı helak.
Erişir her yerde âna lütf-i Hak.
Âlemi kıldı müsahhar seyf ile,
Ehl-i diller dediler târihini.

Mısr-u Şâm'ı âna feth etti Âlim.
Nusret etti lütfedip âna Halîm.
Hıfz eder dâim ânı Hayy-u Hakîm.
Gerçi kim kırıldı askerler delim,
Mısr'a hâkim oldu alıp Şah Selim.

(Son Mısradan, ebced hesabiyle 923 (m. 1517) târihi çıkmaktadır.)

Nakledilir ki: Yavuz Sultan Selim Hân'ın, Molla Şemseddîn isminde bir saray hocası vardı. Teheccüd namazını kılan iyi huylu bir zât idi. Yazısı da son derece sür'atli idi ki, on günde bir Mıshaf-ı şerîfi yazıp bitirirdi. Yavuz Sultan Selim Hân, birgün hocası Halîmî Efendi'ye buyurdular ki; "Şemseddîn bize Târih-i Vassâf yazsın." Halîmî Çelebi, pâdişâhın emrini Şemseddîn Efendi'ye bildirdikten sonra, Şemseddîn Efendi yirmibeş gün mühlet alıp Halîmî Çelebi'nin evinde yazmağa başladı. Halîmî Çelebî'yi ziyâret için gelen kimselerin, kendisini rahatsız etmemesi için, bulunduğu odanın kapısını kilitleyip sür'atle yazmağa başladı. Yazma işiyle meşgûl iken aniden yanında bir kimseyi oturur hâlde gördü. Korkup

heyecanlandı. Bunun üzerine o kimse yaklaşıp; “Korkma biz de senin gibi insanız. Seni ziyâret için geldik” dedi. Molla Şemseddîn, kapıların kilitli ve pencerelerin demirli olduğunu görüp bu kimsenin ricâl-i gayb ismi verilen evliyâdan olduğunu anladı. Yazmayı bırakıp sohbete başladılar. İlk önce şöyle sordu: “Arab diyarının tamamı feth edilip, Osmanlı topraklarına katılacak mı? Yoksa dönüşten sonra tekrar başka milletlerin eline mi geçecek?” O zât dedi ki: “Yavuz Sultan Selim Hân bu vazîfe ile vazîfelendirildi. Mübârek beldelerin (Mekke ve Medine’nin) hizmeti ona ve nesline verildi. Şimdi İslâm Pâdişâhlan arasında, Hakkın gözünde olan Âl-i Osmandır. Selim Hân dahî evliyânın dışında değildir” dedi. Molla Şemseddîn dedi ki: “Sultan Selim’in saltanat süresi uzun sürer mi?” O kimse “Üç yıl vakti vardır” dedi. Molla Şemseddîn tekrar sordu: “Konağında oturduğum Halîmî Efendi’nin sonu nicedir? Ya’nî ne zaman vefât eder?” O zât “Şam’dan öteye geçemez, orada kalır” dedi. Şemseddîn Efendi; “Yâ benim ölümüm ne zaman olur?” deyince, O zât; “Kişiye kendi ölüm zamanını bilmek âdetullaha ters düşer. Hiçbir nefis nerede öleceğini bilemez” dedi. Şemseddîn Efendi; “Ricâl-i gayb, Allahü teâlânın bildirmesiyle bilebilirler. Lütf edip de beni uyarınız” dedi. Bunun üzerine; “Allahü teâlâ bilir ama sen dahî Halîmî Çelebi ile bir günde vefât edip, sizinle birlikte bir cenâze dahî zuhur eder. Yavuz Sultan Selim Hân, üçünüzün de cenâzesinde hazır bulunur” dedi. Koynundan bir arabiyye (tiftikten ince başlık) çıkarıp Şemseddîn Efendi’ye; “Bu Selim Hân’a hediyemizdir. Ona iletin”, bir daha çıkarıp; “Bunu da Halîmî Çelebi’ye veresin” dedi. Bunun üzerine Şemseddîn Efendi; “Bana bir hâtıranız olmaz mı?” dedi. “Sana birşey hazırlamadım. Eğer kötü demezsen başımdaki arabiyyeyi vereyim” dedi. O zât Şemseddîn Efendi’ye arabiyyeyi verip; “Kitabını yaz bakayım, nice hızlı yazarsın göreyim” deyince, Şemseddîn Efendi yazmaya başladı. Gaybden gelen o zât hemen gözden kayboldu.

Şemseddîn Efendi, bu durumu Hasen Can’a anlatıp arabiyyeyi Selim Hân’a ulaştırması için verdi. Hasen Can da arabiyyeyi vermek üzere Selim Hân’ın huzûruna vardı. Olanları anlatıp arabiyyeyi Selim Hân’a verdi. Selim Hân arabiyyeyi alıp kokladı ve yüzüne saygı ile sürdü.

Sultânın yakınlarından Hasen Can anlatır: Mısır feth olunduğu günlerdi. Bir sabah, Sultan Selim Hân bana şöyle buyurdu: “Bu gece rü’yâda Muhammed Bedahşî’yi gördüm. Yolculuk hazırlığında olup, bir beyaz kepenek giymiş, üstüne de bir ip kuşak bağlamıştı. Bu hâlde gelip, yolculuğa çıkacağını söyleyerek bizimle vedâlaştı.” Ben kulları ise gençlik atılganlığı ile hemen rü’yâyı ta’bire giriştim ve; “Velîlerin görünüşte çıkacakları yolculuk, âhıret seferi olmak gerektir. Eğer vefât etmemiş ise yakında vefât edeceklerine işâretttir” dedim. Yavuz Sultan Selim Hân karşılık vermedi. Ben de rü’yâyı böyle ta’bir ettiğim için pişmanlık duydum. Çok geçmeden Muhammed Bedahşî’nin ölüm döşeğinde Şam’ın ileri gelenlerini toplayıp, şöyle buyurdu: “Sultan Selim Hân Allahü teâlânın katında övülmüş olup, Arab diyarının fethiyle vazîfelendirilmiştir. Selim Hân’a verilen bu vazîfeyi bilen evliyâ ona bütün güçleri ile yardım etmektedir.”

Orada hazır olanlara, Sultanın emirlerine saygılı olmalarını, ayrıca; “Harameyn-i Muhteremeyn’e (Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye) hizmetleri ile başlara tâc olan Sultana benden duâ ve selâmlarımı ve muhabbetlerimi iletirken, dünyâdan da sefer ettiğimi bildirin” diye vasıyyette bulundu. Şam vâlisi durumu, Sultânın kapısına duyurdu. Bu sırada Sultânın hocası Halîmî Çelebi Efendi, Sultânın, yanına geldi. Konuşurlarken Sultan Selim Hân; “Şöyle bir rü’yâ görmüştüm. Hasen Can da böyle yorumlamıştı. Çoğunlukla rü’yânın gerçekleşmesi ta’birin şekline bağlıdır. Şimdi o velî zât, vefât etmiştir. Böyle olması ta’birden ileri gelmiştir. Siz hakem olun. Bu yönden cezalandırılmaya hak kazanmadı mı? Bu şekildeki ta’birin cezası dayak değil mi?” dedi. Halîmî Efendi ise bana bakıp; “Senden böyle acemi davranış beklemezdim. Atılganlık etmişsin” dedi. Ben ise utancımdan başımı eğip dedim ki: “Vefât günü ile rü’yânın görüldüğü târih tesbit edilsin. Eğer rü’yâ daha önce ise, ferman devletlü Pâdişâhımızındır. Eğer iş aksi ise gerçek budur ki, cezası caize (hediye) ihsânıdır.” Halîmî Efendi, bu sözlerimi doğru bulup dedi ki: “Hasen Can kulunuzun görüşü akla uygundur. Gerçekte de değerli katınızda hoş karşılanmalıdır. O başlara tâc olan Pâdişâh, Şam’dan gelen mektûbu gösterdi. Gördüğü rü’yânın Muhammed Bedahşî’nin vefât ettiği geceye rastladığı meydana çıkınca kıymetli bir hil’at (elbise) ile tam ayar, ikiyüz dinar altın bana ihsân buyurdu. Bunca lütuf, Muhammed Bedahşî’nin kerâmeti eseridir, diyerek azîz rûhuna duâlar eyledim.”

Tomanbay, Mart ayının sonuna kadar yakalanamadı. Başına topladığı askerlerle Osmanlıları çok uğraştırdı. Martın

otuzbirinde, mağarada yakalayıp Selim Hân'ın huzûruna getirdiler. Selim Hân, vatanı için canını feda edercesine çalışan bu kahramanı, karşısında görünce; "Elhamdülillah İşte şimdi Mısır fetholundu" diyerek Tomanbay'ı bir sultan gibi karşıladı. Ona misâfir muamelesi yaptı. Osmanlı Sultânı Halîfe-i müslimîn Sultan Selim Hân, takdîr ettiği bu kimseyi hayranlıkla seyrettikten sonra; "Ey Memlûk Sultânı! Müslümanların kanı dökülmesin diye birkaç defa elçi gönderdik. Bir kuru nâma râzı olduk. Yalnız hutbe ve sikke bizim nâmımıza olsun dedik. Elçiye zeval yok iken, onları katlettiniz. Binlerce insanın ölmesine de sebep oldunuz." deyince, Tomanbay çok utandı kendisini savunmak için; "Bizim devletimizin sonu, sizin saadet ve mertebelerinizin yükselmesi ezelde takdîr edilmiş olsaydı, bu hâl meydana gelmezdi" dedi. Selim Hân, orada hazır bulunanlara; "Memleket asayişe kavuşuncaya kadar Memlûk Sultanı, Yeniçeri Ağasında misâfir olsun ve lâzım olan riâyette kusur olunmasın" buyurarak hayatını emniyete aldığı gibi kendine hürmet gösterdi.

Tomanbay, halk arasında serbest dolaşmaya başlayınca, Kâhireliler tezahürata başlayarak; "Allah, Sultan Tomanbay'a yardım etsin.. Sen Mısır'ın ebedî sultânısın..." gibi sözler sarfettiler. Hattâ isyana benzer hareketler yaptılar. Olayları adım adım ta'kib eden Selim Hân; halkın isyan edip binlerce müslüman kanı dökülmesinden korkarak, Tomanbay'ın durumunu âlimlere sordu. Âlimler de idamına fetvâ verdiler. Bu fetvâlara uyarak, Tomanbay îdâm edildi. Selim Hân, böyle bir kahramanın vefâtına çok üzüldü. Cenâzesinde bulunarak hiçbir sultânın yapmadığını yaparak, cenâzeyi taşıdı. Rûhunun şad olması için Kur'ân-ı kerîm hatimleri yaptırdı. Sadakalar dağıttı.

Sultan Selim Hân'ın; medreselerde Ehl-i sünnet i'tikâdının okutulması, âlimlerin ta'yini, savaş sırasında yıkılan yerlerin ve câmilerin ta'miri, şehirlere yeni vâlilerin ta'yini, Mısır'ın asayişi ile ilgili çalışmaları 10 Eylül'e kadar sürdü. Bu sırada Kuzey batı Afrika'yı fetheden Oruç ve Hızır reîslerin gönderdiği Kurt Muslihuddîn Reîs, Selim Hân'ı tebrik, bağlılıklarını bildirmek ve Pâdişâh duâsı almak için Mısır'a geldi. Selim Hân, Kuzey Afrika'nın da Oruç ve Hızır reîslerin eline geçtiğine çok sevindi. Muslihuddîn Reîs'i ihsânlara gark eyledi.

Pâdişâh Mısır'da iken Mekke şerîfi Ebü'l-Berekât, oğlunu Sultan Selim Hân'ı tebrik etmek için gönderdi. Ebü'l-Berekât'ın oğlu, Mekke ve (Medine'nin anahtarını ve oradaki "Mukaddes Emânet'leri de beraberinde getirmişti. Bu emânetlerin çoğu, Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) âit idi. Bunların içinde en kıymetlileri; Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) mübârek dişleri, mübârek sakal-ı şerîfleri, mübârek hırkaları, mübârek gasl suları, mübârek ayaklarının izleri, mübârek kabr-i şerîflerinden alınan toprak, mübârek sancakları, mübârek na'linleri, mübârek kılıcı ve asası ile gönderdiği mektûplar idi. Ayrıca Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali'ye (r.anhüm) âit kılıçlar, yaylar ve diğer kullandıkları eşyalar vardı. Hazreti Osman efendimizin şehâdeti ânında okuduğu ve mübârek kanlarının aktığı Kur'ân-ı kerîm, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) torunu Hazreti Hüseyn'in şehâdeti esnasında üzerindeki kanlı gömleği, mestleri, Hazreti Osman ve Hazreti Ali efendilerimizin yazdıkları Kur'ân-ı kerîmler ve daha pekçok emânetler bulunuyordu. Sultan Selim Hân da, Haremeyn ahâlisi için mükemmel bir sürre tertîb etti, hediyeler gönderdi. Sultan Selim Hân, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverenin anahtarlarını almakla, oraların da Osmanlı hizmetine geçmesini sağladı. Böylece Kuzey Afrika, Mısır, Arabistan, Suriye ve Filistin Osmanlı topraklarına katıldı.

Mısır'da dokuz ay gibi uzun bir müddet kalınmıştı. Asker söylenmeye başladı. Birgün Selim Hân, Ahmed İbni Kemâl Paşa ile dolaşırken, askerin durumunu ve ne hâlde olduklarını sordu. Kemâl Paşa-zâde de; Nil kenarında gördüğü birkaç askerin bir türkü söylediklerini anlatınca, Selim Hân, "Nedir o türkü?" diye sordu. Ahmed İbni Kemâl Paşa da;

"Nemiz kaldı bizim mülk-ü Arabda?
Nice bir dururuz Şâm-ü-Haleb'de?
Cihan halkı kamu ayş-ü-tarabda,
Gel ahî gidelüm Rûm ellerine."

Ma'nâsı:

"Bizim bu Arab diyârında neyimiz kaldı.
Şam ve Haleb'de niçin dururuz?
Dünyâda herkes şenlik içinde yaşamakta,
Gel gidelim kardeş Rum diyarına."

Bu şiir, Selim Hân'ın çok hoşuna gitti ve; "Mukaddes emânetlerin gelmesini bekliyordum. Artık İstanbul'a dönebiliriz. Söyleyin, askerlerim hazırlığa başlasın" buyurdu. Hazırlıklar tamamlandı. Mısır vâliliğine Hayrbay, Şam vâliliğine Canberdî Gazâlî ta'yin edildi. Ordu, Eylül ayının ortalarında dönüşe başladı.

Yolda Sultan Selim Hân'ın yanıbaşında; Ahmed İbni Kemâl Paşa hazretleri ve ba'zı âlimler ve vezirler at üzerinde sohbet ederek gidiyorlardı. Bir ara Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın atının ayağından sıçrayan çamurlar, Sultan Selim Hân'ın kaftanını kirletti. Pâdişâhın kaftanına çamur sıçrayınca, İbn-i Kemâl Paşa mahcûb olup, atını geriye çekti ve özür diledi. Sultan Selim Hân ona dönerek; "Üzülmeyiniz, âlimlerin atının ayağından sıçrayan çamurlar, bizim için şereftir. Vasıyyet ediyorum, bu çamurlu kaftanım, ben vefât ettikten sonra kabrimin üzerine örtülsün" buyurdu. (Bu vasıyyet, vefâtından sonra yerine getirildi. Bu hâdiseyi hatırlatan o kaftan, şimdi Sultan Selim Hân'ın kabri üzerinde bir camekân içinde, târihî bir hâtıra olarak durmaktadır.)

Selim Hân, dönüşlerinde Şam'a uğradı. Şam'da hocası Halîmî Efendi hastalandı. Hekimlerin ilaçları da fayda etmedi. Sultan Selim onu zaman zaman ziyâret edip kalbini hoş tutmaya çalıştı.. Üçüncü günde Halîmî Çelebi vefât etti. Aynı günde Molla Şemseddîn ve pâdisâh'ın sarayından bir hoca da vefât etti. Üçünün de cenâzesi beraber kılınıp, Yavuz Sultan Selim cenâzede hazır bulundu.

Molla Şemseddîn ile Hasen Can, hasta olan Halîmî Çelebi'yi ziyârete gitmişlerdi. Ziyâretten sonra Molla Şemseddîn, Hasen Can'a dedi ki; "O gördüğüm velî'nin, Halîmî Çelebi hakkında söyledikleri doğru olacak gibi. Hekimler âciz kaldılar. Fakat benim sıhhatim çok yerinde. Bu hâlimde asla bir değişiklik göremiyorum. Daha önce yazmamı rica ettiğiniz Hısn-ül-hasîn kitabını, eğer yazmaya vaktim olmadan ölürsem benim kitabımı siz alırsınız." Bu konuşmadan sonra birbirlerinden ayrıldılar. Bu hâdiseden üç gün sonra Halîmî Çelebi ve Molla Şemseddîn vefât edince, Molla Şemseddîn'in vârisi olmadığı için malı ve kitapları Beyt-ül-mâla kaldı. Kıymetli olan kitaplar, tesbit edilerek Pâdişâhın huzûruna getirildi. Sultan Selim Hân, o kadar kitabın arasından, daha önceki konuşmalardan zâhiren bilgisi olmadığı hâlde kerâmet göstererek, mübârek elleriyle Hısn-ül-hasîn isimli kitabı aldı. Hasen Can'a uzatarak; "Bu sana hediyemiz olsun" buyurdu. Benim şaşırdığımı görünce de sebebini sordu. Ben de üç gün önce Molla Şemseddîn ile aramızda geçen konuşmaları aynen naklettim. Hâdiseyi dinleyen mübârek Sultan Selim Hân hazretleri; "Bunlar olağan işlerdendir, şaşılacak birşey değildir" diyerek kerâmetini gizlemeye çalıştı.

Sultan Selim Hân, Şam'dan Haleb'e geçti, iki ay Haleb'de durdu. 25 Rebî'-ül-âhır 924 (6 Mayıs 1518) târihinde İstanbul'a hareket etti. İstanbul'dan çıkalı iki sene olmuş, hilâfet makamı Abbasilerden Osmanlılara geçmişti. Bu muhteşem zaferleri kazanan Sultan Selim Hân, 25 Temmuzda İstanbul'un Anadolu yakasına geldi. Orduyu Hümâyun Anadolu sahilinde iken, İstanbul sokaklarına dökülen halkın, Pâdişâhı karşılamak için sabırsızlandığı haberi geldi. Bu habere canı sıkılan Sultan Selim, gecenin beklenmesini emretti. Kimse bu işin sırrını anlıyamamıştı. Askerler de sabırsızlanıyordu. Nihâyet Ahmed İbni Kemâl Paşa huzûra gelip: "Birşey arzetmek istiyorum Sultânım!" dedi. Pâdişâh: "Efendi, ne isteğin varsa çekinmeden söyle" buyurdu. İbn-i Kemâl Paşa da; "Asker oldukça merak eder, halk sokaklara dökülmüş sizi karşılamayı bekler, lâkin siz şehre girmezsiniz. Bunun hikmetini merak ederiz" dedi. Pâdişâh ise; "Efendi!.. Efendi!.. Sen bizi hâlâ tamyamadın mı? Biz şan, şöhret ve alkış toplamak için değil, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için savaşırız" buyurdu. Kendisine karşı gösterilen teveccühün ihlâsını zedeleyeceğinden korkan Pâdişâh, halka görünmekten sıkılmıştı. Gece herkes evine çekildiği bir saatte, yanında çok sevdiği Hasen Can ve veziri Pîri Paşa olduğu hâlde bir sandala binerek boğazı geçti ve sarayına, hiçbir merasim yaptırmadan girdi.

İstanbul'a gelen Mısır âlimleri ve Osmanlı âlimleri toplanarak, hilâfetin resmen Sultan Selim Hân'a devredilmesine karar verdiler. Bu haber Selim Hân'a ulaştığı zaman gözleri yaşararak secde-i şükre vardı. O Cum'a, Ayasofya Câmii'nde minbere çıkan son Abbasi halîfesi, uhdesinde bulunan hilâfet sıfatını Sultan Selim Hân hazretlerine devrettiğini bildirdi. Sırtından çıkardığı hil'atı Pâdişâh'a giydirdi. Uzun bir duâ yaparak, Devlet-i Âl-i Osman'ın ömrünün uzun olmasını cenâb-ı Haktan taleb eyledi. Ertesi Cum'a günü de Eyyûb Sultan Câmii'nde, Ebû Eyyûb-el Ensârî hazretlerinin huzûru şerîflerinde, hilâfet kılıcını Sultan Selim Hân'a kuşattı. Böylece Selim Hân, "Halîfe-i Müslimîn" sıfatını kazandı. (Bundan böyle,

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar bütün Osmanlı pâdişâhları halîfe olarak vazîfe yaptılar). Mukaddes emânetler, sarayın en güzel odalarına yerleştirildi. Bu odada ilk defa Sultan Selim Hân, Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı ve günün yirmidört saatinde, devamlı olarak Kur'ân-ı kerîm okunmasını vasıyyet etti. Bu günden i'tibâren sarayda, hafızlar günün yirmidört saatinde Kur'ân-ı kerîm okumaya başladılar. Halifelik kaldırılıncaya kadar bu böyle devam etti.

Cezayir'de Oruç Reîs şehid olduktan sonra yerine geçen kardeşi Hızır Reîs (Barbaros), Kuzey Afrika'daki ispanyol hıristiyanları ve Akdenizde bütün Avrupa ülkeleri ile mücâdele ediyor, İslâmiyeti yaymak için uğraşıyordu. Müslümanların bir bayrak altında toplanarak, hıristiyan âlemine karşı zaferler kazanabilmesi için, Hacı Hüseyn ismindeki elçisini, Osmanlı Sultânı Halîfe-i müslimîn Selim Hân'a gönderdi. Hacı Hüseyn, Hızır Reîs'in kendisine bağlılığını ve her emrine amade olduğunu bildirince, Selim Hân'ın gözleri yaşarmıştı. Hızır Reîs'e hükümdârlara mahsûs bir kılıç, bir de hil'at gönderdi. Cezayir'e, beylerbeyi ta'yin etti. Emrine ikibin yeniçeri, pekçok gemi gönderdi. Anadolu'dan da istediği kadar levent toplıyabileceğine dâir izin verdi.

Sultan Selim Hân, birgün Pîri Paşa'yı huzûruna çağırarak; "Pîrî lalam! Allahü teâlânın izni ile Mısır'ı fetheyledik. Hâdim-ül-Haremeyn ünvanı ile şereflendik. Allahü teâlâ bize her seferimizde zaferler ihsân eyledi. Artık emrimize muhalefet edecek kimse kalmadı. Bu vaziyette devletin yıkılma ihtimâli var mıdır?" diye sordu. Vezir Pîri Paşa da; "Muhterem dedelerinizin koydukları kânun ve kaidelere uyulduğu müddetçe, bu devletin yıkılma ihtimâli yoktur. Hünkârım" diye cevap verdi. Bu cevâp Selim Hân'ın çok hoşuna gitti ve Pîri Paşa'ya ihsânlarda bulundu.

Sultan Selim Hân, bütün işlerini Allahü teâlânın rızâsı için yapardı. O'nun rızâsı olmayan bir işe kat'iyyen karar verip yapmazdı. Dünyalık olan mala, mülke ve rütbeye hiç değer vermez, en büyük saadetin, "Bir evliyâya talebe olup, hizmet etmek" olduğunu bildirirdi. Bir defasında;

"Pâdişâh-ı âlem olmak bir kuru kavga imiş,<br>Bir velîye bende olmak cümleden a'lâ imiş"

buyurdu.

Sultan Selim Hân, İstanbul'a geldiğinden beri, Mısır seferinden dolayı meydana gelen harp malzemelerinin eksikliklerini tamamlamak için uğraşıyordu. Denizlere hâkim olmak için de, tersanelerde sür'atle gemi yaptırıyordu. Bu arada ispanyolların, Endülüs'teki müslümanlara yaptıkları zulümleri öğrenmişti. Bunlara ziyadesiyle üzüldü. Harp hazırlıklarının tamamlandığı sıralarda ba'zı vezirler; "Hünkârım! Donanmamız hazır. Dört aylık mühimmatımız da var. Rodos kalesi üzerine yürüyüp, orayı da ülkemize katsak" dediler. Selim Han, "Biz ülkeler zaptetmek niyetindeyiz. Siz beni bir hırsız kalesiyle uğraştırmaya çalışıyorsunuz. Sonra, Rodos kalesi için dört ay değil, sekiz-dokuz aylık bir mühimmata ve zamana ihtiyâç vardır... Benim bundan sonra yapacağım sefer, âhıret seferidir!" buyurdu. (Hakîkaten bu sözünden sonra vefât etti. Daha sonra Rodos, sekizbuçuk ayda fethedildi)

Hasen Can anlattı: "Halîfe-i müslimîn Sultan Selim Hân, 926 yılının Şa'ban ayında (m. 1520) Edirne'ye gitmeyi kararlaştırdı. Vezirler ve dîvân erkânını, orduyu hümâyuna lâzım olan pekçok ağırlıkları, hazîne-i âmire ile yola çıkardı. Ferhad Paşa'yı, beraber gitmek üzere alıkoydu. Hareketten birgün evvel, oturdukları köşkten çıkıp, sarayın eteğindeki bahçeyi yürüyerek indi. Gezintileri sırasında bir yokuşa çıkarken, sırtlarında hissettikleri bir acıdan rahatsız olup, bu zavallı hizmetçilerine hitap ederek; "Arkama güya bir diken batıp acıtır" buyurdular. Ben hakîr dahî: "Her hâlde bahçedeki ağaçlardan düşüp gömleğe takılmış olmalı. Ferman buyurulursa görülsün" dedim. Buyurdular ki: "Caizdir." O anda iskemleci, taşımakta olduğu yaldızlı kürsüyü getirdi. Sultan da kürsü üzerine oturdu. Mübârek yakalarından elimi sokup her ne kadar araştırdımsa da birşey bulamadım. Mübârek arkaları gayet kıllı olduğu için, elimi sürmekle birşey hissedemedim. Ayağa kalkıp bir miktar gittikten sonra acıdan şikâyetlerini tekrarladılar. Bu defa düğmelerini açıp baktım. Kılların arasından gördüm ki, bir kıl başı kadar yer ağarıp etrâfı kırmızı olmuş. Üzerine dokununca; "İşte oldur" dediler. "Ne makûle nesnedir?" deyû suâl buyurdukta, beyân ettim. Buyurdular ki: "Bir parça sık!" Ben dahî, şehâdet ve orta parmaklarımla kenârından yokladım. Parmaklarımın arası, sertleşmiş büyük bir gudde ile doldu, irâdemi kaybedip; "Saâdetlü Pâdişâhım, büyük bir çıbandır. Henüz hamdır, olmadıkça zedelemek caiz değildir. Bir münâsip merhem koymak gerektir" dedim. Bu

sözlerime karşı latîfe olmak üzere: “Biz çelebi değiliz ki, bir küçük çıbandan ötürü cerrahlara müracaat edelim” dediler. Bu hâlle, Kasr-ı Saâdet’e çıktılar. O geceyi acı ve ıstırab ile geçirdiler, Ertesi gün, çıbanın olgunlaşması için hamama gittiler. Bu bendelerinin hazır bulunmadığını fırsat bilip, kendi tellâkları olan Hasen adındaki hizmetçilerine, iyice sıktırıp çıbanı zedelemişler. Hamamdan geldikte, bana; “Hasen Can! Sözünle amel etmedik amma kendimizi helak ettik” buyurdular. Macerayı etrâflıca anlatınca, aklım başımdan gitti. Zaman geçtikçe, ol sert madde azıtıp, taştıkça taştı. Pâdişâh Edirne’ye gitmeye karar verdiğinden geri bırakılmayıp Şa’bân ayının ikinci günü Edirne’ye doğru yola çıktılar... Hastalığı gitgide şiddetlendi, ilâç kabûl etmez bir hâl aldı.

Çorlu yakınında, Sırt köyü nam mahalle inildi. Buraya indiklerinde çıban öyle bir hâl aldı ki, akıntısını vücûdundan def etmeye sultânın iktidarı kalmadı. Çaresiz ol mahalde ikâmet ve karar ihtiyâr buyuruldu. Ve daha önce Edirne’ye varan erkândan; Vezîr-i a’zam Pîrî Paşa ve Mustafa Paşa ve Beylerbeyi Ahmed Paşa, orduyu hümâyûna da’vet olundular. Bunlar gelince, askerin içine bir şübhe düşmesin diye, işlerin icâbına göre, dîvân toplanıp mansıplar dağıttılar ve terfi-i merâtib eylediler ve neşeli görünerek, gizli kederlerini belli etmediler. Ve iki ay müddet acılar içinde vakit geçirdiler.

Bu sırada asker arasında binbir türlü haber şayi’ olup, yersiz bir takım hareketler olacağı alâmetleri belirince, vezirler bana haber gönderip, Sultan için nasıl bir çâre gerektiği sorulunca, ben de, askerin mübârek yüzlerini görmeye hasret kaldıklarını kendilerine arz edip, yalvarıp yakararak, otâğ-ı hümâyûnun önüne çıkmalarını sağladım. Orada bir miktar vekâr içinde durup, yüzünü gösterdikten ve sipâhilerin hatırlarına düşen tereddüdü izâle ettikten sonra, yerlerine avdet buyurdular. Ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa’yı sır saklamaya iktidarı olmadığı için, Edirne muhafızlığı bahânesiyle, o tarafa yolladılar. Çıbana hiçbir ilâç ve ihtimâm kâr etmediğinden, aynı sene Şevvâl’in dokuzuncu gecesinde rûhunu teslim edip, bu elemli dünyâdan Cennet bahçelerine doğru uçup gittiler.

Hastalığı sırasında, ona hizmet etmek şerefinden bir ân mahrûm olmadım. Geceleri sabahlara kadar mum gibi için için yanarak, karşılarında durur idim. Bir hizmeti olmadığı zaman, emr-i âlileri ile döşekleri yanında oturur idim. Kâh mübârek elleri elimde, kâh asîl ayakları dizimde idi. Cerrahlar ilâca giriştikleri sırada, kâh omuzuma dayanır, kâh cerrahların yaptıklarına bakmaya me’mûr eder, ancak bana i’timâd buyururlardı.

Vefâtında, Kur’ân-ı kerîm okumak ve telkinde bulunmak vazîfesini yalnız ben gördüm. Son nefesine kadar bir an yanından ayrılmadım. Hattâ son nefesini vereceği sırada bu hakîre hitâb edip buyurdular ki: “Hasen Can, bu ne hâldir?” Ben hizmetçileri dahî dedim ki: “Sultânım, cenâb-ı Hakka yüz çevirip, Allahü teâlâ ile olacak zamandır”. Buyurdular ki: “Bizi bunca zamandan beri kimin ile bilirdin? Cenâb-ı Hak’ka teveccühümüzde kusur mu gördün?” Ben dahî dedim ki: “Hâşâ ki, bir zaman Allahü teâlânın adını anmayı unuttuğunuzu görmüş olam. Lâkin bu zaman başka zamanlara benzemediği için, ihtiyâten söylemeye cesâret eyledim.”

Bir an geçtikten sonra: “Yâsîn sûresini oku!” diye ferman buyurdular. Emr-i hümâyûnları gereğince Yâsîn sûresini hatmettim. Benimle beraber okudular. İkinci defa okurken “Selâmün kavlen min Rabbirrahîm” âyetine geldiğim zaman gördüm ki, mübârek dudakları bu âyeti okuyarak hareket eder. O anda şehâdet parmağını uzatıp, kelime-i şehâdet getirdiler. Sonra “Allah” diyerek vefât eylediler.

Eli elimde idi. Mübârek bileğini tutmuş, nabzını dinliyordum. Nabzın durduğunu hissedince, o anda lâzım olan hizmetleri yerine getirmek üzere ayağa kalktım. Hekimbaşı Ahî Çelebi orada idi. Benim ne yaptığıma bakıyordu. Ayağa kalktığımı görünce: “Henüz hayat bâkidir. Ne için ayağa kalkarsınız?” diye beni oturtmaya kalkınca; “Bu eşiğe alnımı koyduğum andan bu âna kadar, velînî’metimin hizmetinden bir lahza yüz çevirmemişim. Bu sıralarda yapılacak iş budur. Tabiblik etmenin zamanı geçti ve asıl cevher kaybolup gitti” dedim. Gerekli hizmetleri yerine getirdim.”

Sultan Selim Hân’ın gaslinin, otâğ-ı hümâyûnda yapılmasına karar verildi. Hekim Şah Muhammed Gaznevî, Hekim Îsâ ve Hekim Osman otağa girerek, gasl işlerine başladılar. Gasl esnasında avret mahalleri iki defâ açılacak gibi olmuş, o ânda Selim Hân, sağ eli ile avret mahallini örtmüştür. Orada hazır olanlar hayret etmişlerdir.

Ahmed İbni Kemâl Paşa, vefâtı için:

“Az zaman içre çok iş etmişti,
Sayesi olmuş idi. âlemgîr.
Şems-i asr idi, asırda şemsin.
Zılli memdûd olur, zamanı kasîr”

Ma’nâsı: “Kısa zamanda çok iş yapmıştı. Lütuf ve ihsânlarının gölgesi cihanı tutmuştu. Asrının güneşi idi. İkindi güneşinin gölgesi uzun, fakat zamanı kısa olur” buyurdu. Ayrıca şu târihi düşürdü:

“Rûhunu Sultan Selim’in yâ Allah,
Gark-ı rahmet kıl bihakkı fâtiha.
Kim vefâtına ânın târihtir,
Ehl-i îmân rûhu için Fâtiha.”

Sultan İkinci Abdülhamîd Hân zamanında, Sultan Selim Hân’ın türbesinde vazîfe yapan bir türbedâr çok fakir idi. Selim Hân’ın büyük bir evliyâ olduğunu öğrenmişti. Fakat yıllardır bu türbede vazîfe yaptığı hâlde, hiçbir kerâmetini görmemişti. Birgün kabre karşı durup, Selim Hân’a hitaben; “Evliyâdan olduğunu duydum. Yıllarca türbedarlığını yapıyorum, hâlâ yoksulluk içindeyim” dedi. Sultan Selim Hân, o gece zamanın sultânı Abdülhamîd Hân hazretlerine rü’yâda görünerek, durumu bildirdi. Pâdişâh, o türbedârı sarayına çağırdı ve türbedeki durumları sordu. Türbedâr dünkü söylediği sözleri hatırlıyarak, Abdülhamîd Hân’ın hâdiseden haberdar olduğunu sezdi ve söylediklerini tekrar etti. Bunun üzerine Sultan Abdülhamîd Hân, o türbedâra ihsânlarda bulundu ve maaşını arttırdı.


1) Evrâk-ı Perişan

2) Tâc-üt-Tevârih cild-2, sh. 397

3) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye, sh. 1063

4) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 141

5) Selimnâme (Sa’düddîn Efendi)

6) Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab

7) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 217

8) Münşeât-üs-selâtîn cild-1, sh. 398, 459

9) Müneccimbaşı Târihi vr. k. 93 a.

10) Tevârih-i Âl-i Osman (Millet Kütüphânesi No: 29) Defter 9 vr. 25

11) Devlet-i Osmâniyye Târihi Tercümesi (Hammer) cild-4, sh. 101

12) Selimnâme (İshâk bin İbrâhim). Âşir Efendi kısmı No: 655

13) Selimnâme (Keşfi), Es’ad Efendi kısmı No: 2147

14) Tabakât-ül-memâlik, Ayasofya kısmı No: 3396

15) Târîh-i Sultan Selim Hân (Celâl-zâde Sâlih Çelebi) Hüsrev Paşa Kısmı Na 354

16) Selimnâme (Şükrî) Es’ad Efendi Kısmı No: 2146


## YEGÂNÎ SİNÂN ÇELEBİ

Osmanlı devri din ve fen âlimi. İsmi, Yûsuf bin Molla Alâeddîn Ali olup, Molla Yegân’ın torunudur. Bursa’da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Sinânüddîn lakabı verilip, Yegânî nisbet edildi. 945 (m. 1538) senesinde vefât edip, Bursa’da, baba ve dedesinin medfûn olduğu Yıldırım Bâyezîd imâreti yanındaki muallimhânenin bahçesine defnedildi.

Küçük yaşta, babasından ve yakın çevresinden ilim öğrenmekle tahsile başladı. Veliyyüddîn Ahmed Paşa gibi, zamanın ileri gelen âlimlerinin derslerine devam edip icâzet aldı. 925 (m. 1519) senesinde, dedesi Molla Yegân’ın Bursa’daki medresesine, müderris ta’yin edildi. Daha sonraları Bursa’da Manastır, İnegöl’de İshâk Paşa, Yıldırım Hân ve İznik Orhâniye medreselerinde müderrislik yaptı. Amasya kadılığı verildi. Sultan Selim Hân zamanında defterdarlığa ta’yin edildi. Bilâhare Şam kadılığı verildi. Buradan, Kireçci-zâde Ahmed Efendi yerine, İstanbul’daki Sahn-ı semân medreselerinden birine ta’yin edildi. Daha sonra emekliye ayrılıp, Bursa’daki evine çekildi. Orada, Allahü teâlâya ibâdet

ve tâatle meşgûl olup, faydalı kitaplar yazmakla vakit geçirdi. Cömertliği ve Allah adamlarına yakınlığı ile tanınan Yegân-zâde Sinânüddîn Yûsuf Efendi; güzel huyları, örnek ahlâkı ve üstün ilmi ile herkesin sevgi ve saygısını kazandı. Konuşup görüştüğü herkese, dili ve haliyle Allahü teâlânın emir ve yasaklarını tebliğ eyledi. Her sene, Ramazan ayının son on gününde, câmide i'tikâfa çekilir, yalnız Allahü teâlâya ibâdetle meşgûl olur, kulluk vazîfelerini yapmaya ve talebelerine örnek olmaya çalışırdı.

Yetiştirmiş olduğu pekçok talebe yanında, kıymetli eserler de yazdı. Seyyid Şerîf Cürcânî hazretlerinin "Şerh-i Mevâkıf" adlı eserine ve "Telvîh" kitabına haşiyeler yazdı. Pekçok risale kaleme alıp, ilminden müslümanları faydalandırdı.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 405

2) Güldeste-i riyazî irfan sh. 254

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 53

4) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 105

**YÖRÜK MUSLİHUDDÎN**

Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanı âlimlerinden. Aslen, Hamîd ve Teke vilâyetleri (Antalya, Isparta, Burdur havâlisi) yaylalarında konup göçen, hayvancılıkla geçinen yörüklerdendir. Doğum târihi bilinmemektedir. Yörük Muslihuddîn Efendi adıyla tanınırdı. 977 (m. 1569) senesinde Muharrem ayında, emekli iken vefât etti.

Yörük Muslihuddîn Efendi, dağlarda hayvanları ile konup göçerken, ilimle meşgûl olmak istedi. O zamanın âlimlerinden Çivi-zâde Efendi'nin hizmetinde bulundu ve ondan ilim tahsil etti. Daha sonra Kadıasker Abdulvâsi' Efendi'nin yanına gitti. Bir müddet ondan ilim tahsil etti ve ona mülâzım oldu. Abdulvâsi' Efendi, Dimetoka'da bir medrese yaptırdı. (Dimetoka bugün Yunanistan sınırları içindedir.) Medresenin 930 (m. 1523) târihlerinde yaptırıldığı sanılıyor. Muslihuddîn Efendi, müderrislik hayâtına ilk defa bu medresede başladı. 940 (m. 1533) senesi Şevval ayında, büyük İslâm âlimi Şeyhülislâm İbn-i Kemâl vefât etti. Yerine Sa'dî Şa'dullah Çelebi şeyhülislâm olarak ta'yin edildi. Molla Muslihuddîn'in hocası Abdulvâsi' Efendi, o sene vazîfesinden ayrılıp Hicaz'a gitti ve oraya yerleşti. Muslihuddîn Efendi Dimetoka'da zâhidâne bir şekilde günlerini geçiriyordu. Bir taraftan da medresede talebelere ders veriyordu. Böylece ibâdet ve tâatle yaşarken bir yandan da ilimden uzak kalmıyordu. On sene kadar bu şekilde geçti.

Molla Muslihuddîn Efendi'nin zühdü, salâhı, iffeti ve güzel ahlâkı, devlet ileri gelenleri tarafından da yakînen biliniyordu. Âlim ve sâlih bir zât olduğundan, Kanunî Sultan Süleymân'ın büyük oğlu Şehzâde Cihangir'e hoca ta'yin edildi. Sadr-ı a'zam Rüstem Paşa ve diğer devlet ileri gelenleri onu çok severlerdi. Hattâ ba'zı mühim devlet işlerinde ona danışır, fikirlerinden istifâde ederlerdi. 970 (m. 1562) senesinde Şehzâde Cihangir genç yaşta vefât edince, emekli oldu. Tekrar Dimetoka'ya döndü. Orada ibâdet ve tâatle ömrünü geçirdi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 123, 124

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 494

**YÛSUF BİN HÜSEYN KİRMASTÎ**

Hanefî mezhebi âlimlerinden ve İstanbul kadılarından. İsmi, Yûsuf bin Hüseyn el-Kirmastî'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. Meşhûr âlimlerden Hocazâde'nin talebesidir. Medreselerde müderrislik yaptı. Önce Bursa, sonra da İstanbul kadısı oldu. Çok güzel ahlâka sahipti. Herkesin takdîr ve taltif ettiği bir kimse idi. Kıymetli eserler yazdı. 906 (m. 1500) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Fâtih Câmii'nin yanında yaptırdığı mektebin arkasındadır.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır: 1- Akdâru vâhib-il-kadr Me'ânî ve beyân ilmine dâirdir. 2- El-Beyân fî şerh-it-Tıbyân, 3- Et-Tıbyân: Me'ânî ve beyâna dâirdir. 4- Ta'lîkâtün alâ şerh-il-Mevâkıf: Peygamberlik hakkında bir ta'lîktir. 5- Mutavvel haşiyesi. 6-Muhtasar-ül-me'ânî haşiyesi. 7- El-Himâye fî şerh-

ıl-Vikâye, 8- Cihâd Risalesi, 9- Rehn Risalesi, 10- Vakf Risalesi, 11- Zübdet-ül-fusûl fî ilm-ü-usûl, 12- Şerh-ül-Hidâye, 13- Kitâb-ül-vakf: Kırk bâb hâlinde çeşitli, mes'eleleri ele alan bir eserdir. 14- El-Muhtâr: Me'ânî ve beyân ilmine dâirdir. 15- El-medârik-ül-asliyye ilel-mekâsıd-il-fer'ıyye, 16- El-Müntehâb minet-tıbyân, 17- El-Vecîz fî ihtisâr-i zübdet-il-fusûl, 18- Hidâyet-ül-merâm fî ilm-il-kelâm.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 294

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 365

3) Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 227

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 563

5) Keşf-üz-zünûn sh. 136, 343, 476, 859, 869, 898, 954, 1470, 1623, 1766, 1893, 2001, 2014, 2021, 2041

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 316, 317


**YÛSUF SİNÂNÜDDÎN**

Osmanlı Devleti zamanında yetişen âlimlerden. İsmi Yûsuf olup, lakabı Sinânüddîn Halvetî'dir. Nisbeti, Âmesî'dir. Şeyh-ül-Harem diye meşhûr oldu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1000 (m. 1592) senesinde Amasya'da vefât etti. Hayâtı hakkında fazla bir bilgi yoktur. Kur'ân-ı kerîmde haram kılınan şeylerin haramlığının sebeb ve hikmetlerinden bahseden, tefsîre dâir doksansekiz bâb üzerine tertiplenmiş, "Tebyîn-ül-mehârim" isminde bir eser yazdı. Çok kıymetli olan bu eser, Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi kısmı, 596 numarada kayıtlıdır. Bu eserden ba'zı bölümler:

Biliniz ki, her sultânın bir korusu vardır. Allahü teâlânın korusu haram kıldığı şeylerdir. Bu korunun etrâfında fazla dolaşıp faydalanmak istiyenlerin, o yasak mıntıkaya girmesi çok muhtemeldir. Cehennem, bu yasak mıntıkaya girenler için yaratılmıştır. Cehenneme düşmek istemeyen herkesin, o yasak mıntıkaya yaklaşmaması gerekir. Yoksa o yasak mıntıkanın içerisine girer. Ancak, o yasak mıntıkaya girmemek için, o yasak mıntıkanın (haramların) hududunu, sınırını bilmek gerekir. Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimleri, Allahü teâlânın haram kıldığı şeyleri, öğleyin en mükemmel şekli ile ortaya çıkan güneş gibi, açık bir şekilde bildirdiler. Fakat buna rağmen yine insanlar, bu ateş gibi olan haramları görmemektedirler. Çünkü onların gözlerinde görme bozukluğu vardır. Bunun sebebi de, dünyâ malı hırsının gözlerini bürümesi ve şehvetlerine (nefislerinin arzu ve isteklerine) düşkün olmalarıdır. Bunun ilâcı ve bu bozukluğu giderecek deva, Kur'ân-ı azîm, tabibi ise, İslâm âlimleridir. Fakat en büyük musibet de, tabib durumunda olanların gözünde böyle bir bozukluk ve görme noksanlığı bulunmasıdır. Gözlerinde böyle bir bozukluk bulunanlar, kendileri görmedikleri gibi başkalarına da doğru yolu gösteremezler. Mâlesef tabib durumunda olanların bir kısmı, dünyâ makam ve mevkiine, sultanlar ve zenginler yanında, kıymet ve i'tibâr sahibi olmaya düşkündürler. Bu illetten, ancak Allahü teâlânın koruduğu kimseler kurtulabilir.

Haramların neler olduğu, tefsîr, hadîs ve fıkıh kitaplarında geniş olarak mevcût ise de, bunlar ayrı ayrı yerlerde bulunduğundan, halkın bunları toplu bir şekilde öğrenebilmesi çok zordur. İnsanların çoğunda, dünyâ malı toplama hırsı bulunduğunu, bu hırs sebebiyle dünyâ malını, helâl haram demeden topladıklarını, bunun yanında, âlimlerin bildirdiklerini de araştırıp, öğrenme imkânlarının da olmadığını görünce, İslâmiyetin bildirdiği haramları ve yasak olan şeyleri, kolay anlaşılır bir şekilde, tek bir kitapta bildirmeyi istedim. Bu arada, bir müslümanın bilmesi gereken husûsları da kısa olarak bildirdim.

Bu kitabımda haram ve yasak olan husûsları, emirlerden (yapılması gereken husûslardan) daha geniş olarak bildirdim. Çünkü tehlike, haram ve yasak olanların tarafında daha büyüktür. İnsan yasak ve men edilen şeyleri yapmakla helake gider. Helâkden kurtulmak, ancak günahlardan sakınmakla olur. Ahıret saadetini kazanmak istiyenler, yapılması gereken vazîfeleri yaptıktan sonra, sakınılacak şeylerden de çok sakınırlar. Şöyle ki, ibâdetler iki kısımdır: 1- Yapılacak işler, 2- Sakınılacak işler. Yapılacak işler; tâatler, Allahü teâlânın râzı olduğu ve beğendiği şeylerdir. Sakınılacak işler ise; ma'siyet ve günahlardan uzak durmak, onları yapmamaktır. Günahlardan ve ma'siyetlerden sakınmak takvâdır ve farzdır. Günahlardan sakınmak, tâatları yapmaktan önce gelir. Çünkü günahlardan sakınmakta; kalbin Allahü teâlâdan başkasına

meyl etmekten, karnı fazla yemekten, dili boş ve fâidesiz sözlerden, gözü helâl olmayan şeylere bakmaktan muhafaza etmek vardır. Eğer bir kimse için, her iki kısım (emredilenleri yapmak, yasak edilenlerden sakınmak) hâsıl olursa, onun durumu kâmil olup, muradı hâsıl olmuş demektir. Eğer bir kimse bu iki kısmın hiçbirisini elde edemezse, hüsrana uğramış demektir.

Kur'ân-ı kerîm; Allahü teâlânın azametini, büyüklüğünü ve kudretini, Allahü teâlâya yaklaştıran vâsıtaları, helâl ve haramı, iyi ve kötü huyları, kötü huyların nasıl tedâvi edileceğini bildirmek, Allahü teâlânın beğendiği, râzı olduğu yola da'vet etmek ve dünyâya düşkün olmayıp, âhirete rağbet etmenin esas olduğunu öğretmek için indirilmiştir.

İlimlerin öğrenilmesinden maksat, onlarla amel etmektir. Bu ilimler ile amel edilmeseydi, onların hiçbir kıymeti olmazdı. Bir kimse, Allahü teâlânın beğendiği şeyleri çok iyi bilir de onlarla amel etmezse, Allahü teâlânın yasak ettiği şeyleri bilir de onlardan kendisini uzak tutmazsa, iyi huyları bilir de, nefsini onlarla süslemezse aldanmıştır. Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Küfür ve günahları temizlenen, felah bulmuştur" buyuruldu. (A'lâ-14) Netice olarak, Allahü teâlânın insana, îmândan sonra emir ve tavsiye buyurduğu şey takvâdır. Nitekim Kur'ânı kerîmde meâlen; "... Biz senden önce, kendilerine kitap verilenlere de, size de hep, "Allahtan korkun" diye tavsiye ettik" buyurulmaktadır (Nisâ-131). Öyleyse insana düşen vazîfe, bu husûsta gayret sarfetmektir. Eğer bu kitabımda bir kusur ve noksan görürsen, bunu benim acizlik ve noksanlığıma nisbet et. Eğer beğendiğin bir şey görürsen, onu da Allahü teâlânın lütuf ve ihsânından ve Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) bereketinden bil.

Küfür: Hakkı inkârdır. Küfür, Kur'ân-ı kerîmde ilk zikredilen günahtır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Muhakkak ki, küfre varanları, azâb ile korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir. Onlar îmân etmezler" buyurulmaktadır. (Bekâra-6) Küfür, en büyük günahtır. Küfürden büyük günah yoktur. Çünkü küfür, mahlûkatın yaratılışındaki esas maksadı yok eder. Hâlbuki, mahlûkatın yaratılışındaki maksat; Allahü teâlânın yüce zâtını, sıfatlarını, güzel isimlerini, fiillerini, hükümlerini, kitaplarını, Peygamberlerini ve O'na yaklaştıran vesileleri bilmek ve Allahü teâlâya kulluk etmektir. Küfür, kul ile bu bilgiler arasında bir perdedir. Kul, cehâleti derecesinde Allahü teâlâdan uzaklaşır. En büyük cehâlet, Allahü teâlâyı inkârdır. Allahü teâlâyı inkâr eden kimse, ebediyyen Allahü teâlâdan uzaklaşır. Haksız yere adam öldürmek küfürden sonra en büyük günahtır. Bundan sonra zinâ ve livâta gelir.

Küfrü gerektiren husûslar birkaç kısımdır: 1- Allahü teâlâ ile alâkalı olanlar. 2- Kur'ân-ı kerîm ve diğer peygamberlere indirilen kitaplarla alâkalı olanlar. 3- Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) ve diğer peygamberler, melekler ve âlimlerle alâkalı olanlar. 4- Hükümler ile alâkalı olanlar.

Tahâvî, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ve talebelerinden şunu rivâyet etti: "Mü'mini, îmâna sokan şeyi inkâr etmek îmândan çıkarır. Bir kimsenin mü'min olması, Resûlullah efendimizin, Allahü teâlâdan getirdiklerinin hepsini tasdik etmesi demektir."

Bir kimsede küfrü gerektiren birkaç husûs bulunup, bir cihet de küfrün olmadığını gösteriyorsa, bu bir ciheti tercih etmek lâzımdır. Fakat o sözü söyliyen kimse, muradının küfrü gerektiren husûs olduğunu açıklarsa, artık hakkında yapılan iyi te'vil fâide vermez imansız olur.

Allahü teâlâ ile alâkalı küfür olan husûslar: Allahü teâlâyı, lâyık olmayan bir şekilde vasıflandırmak; meselâ Allahü teâlâyı, mahlûkatından birşeye benzetmek, bir uzvunun olduğunu söylemek, kemâl sıfatlarına inanmamak veya Allahü teâlâya zaman ve mekân nisbet etmek, Allahü teâlânın cisim olduğuna inanmak, Allahü teâlânın cüz'iyyâtı bilmediğine inanmak, v.b. küfürdür.

Kur'ân-ı kerîm ile alâkalı küfrü gerektiren husûslar: Kur'ân-ı kerîmi veya ondan bir harfi veya Mıshaf-ı şerîfi hafife alarak, ona sövmek, Kur'ân-ı kerîmden bir harfi veya âyet-i kerîmeyi inkâr emek, Kur'ân-ı kerîmi veya ondan birşeyi, Kur'ân-ı kerîmde açıkça bildirilen bir hükmü veya haberi yalanlamak, Kur'ân-ı kerîmdeki birşey hakkında şüphe etmek, Kur'ân-ı kerîmde bulunan birşeyi ayıplamak küfürdür.

Resûlullah ( aleyhisselâm ) ile alâkalı küfrü gerektiren husûslar: Resûlullah efendimize ( aleyhisselâm ) dil uzatmak, O'nu ayıplamak, O'nun şânını küçültmek, O'na bedduâ etmek, O'na lâyık olmadığı şeyleri nisbet etmek, alay yollu Resûlullahın ( aleyhisselâm ) hezimete uğradığını söylemek icmâ' ile küfürdür.

Âlimler ile alâkalı küfrü gerektiren husûslar: Bir âlime, açık bir sebep yok iken buğzeden bir kimsenin küfründen korkulur, İlmi

ile amel eden bir âlimi hafife almak küfürdür. Fakat ilmi ile amel etmeyen bir âlim hafife alınırsa, küfür olmaz. Çünkü o ta'zim ve hürmete lâyık değildir.

Hükümler ile alâkalı küfrü gerektiren husûslar: Bir kimse, Kur'ân-ı kerîm, sahih hadîs-i şerîf veya kat'î icmâ' ile sabit olan namaz, zekât, oruç, hac, hadesten taharet, necâsetten taharet gibi dînî bir hükmü inkâr ederse kâfir olur. Bilmemek mazeret sayılmaz. Çünkü farz-ı ayn olan husûslar, müslümanlar arasında yayılmıştır ve bunları herkes bilmektedir. Bu bakımdan bunları bilmemek özür olmaz. Câmi'ul-fetâvâ ve başka kitaplarda da böyledir.

Yine bir kimse kat'î delîllerle helâl olduğu sabit olan bir helâli haram veya haramlığı kat'î delîllerle sabit olan bir haramı da helâl olarak i'tikâd etse, bu dahî küfürdür.

Küçük olsun, büyük olsun, günah olduğu kat'î delîlle sabit olan bir günahı, helâl görmek küfürdür. Aynı şekilde böyle bir günahı hafif ve basit görmek de küfürdür. Çünkü bu, dînin emir ve yasaklarını tekzîb alâmetlerindendir.

Mescid ve benzeri, dînde ta'zîm ve hürmet edilmesi gereken yerleri, hafif ve basit görmek küfürdür.

Abdestsiz olduğunu bildiği hâlde, namaz kılmak, bildiği hâlde kıbleden başka tarafa kılmak küfür olur. Namazı, ehemmiyet vermediğinden dolayı terketmek küfürdür.

Siyer-üz-zâhiriyye ve Mecmû-u Şems-il-eimme Hulvâni adlı eserlerde şöyle yazmaktadır Küfrü gerektiren sözler iki çeşittir 1- Hatâ ile söylenip, küfrü gerektirmeyenler. Böyle küfrü gerektiren sözü hatâ ile söyleyen kimsenin tövbe ve istiğfar etmesi, o sözünden dönmesi ve bir daha söylememesi gerekir. 2- İttifâkla küfrü gerektiren sözler. Bu, yapılan bütün amelleri boşa çıkarır. Böyle bir söz söyleyen kimse, hac etmişse, haccını iade etmesi gerekir. Fakat namaz ve orucunu kaza etmez."

Kendinin küfrüne rızâ, ittifâkla küfürdür. Bir kimse, küfrü gerektiren bir söz söylerse, yanında bulunan birisi de bu söze gülse, gülen kimse kâfir olur. Ancak, o söz güldürücü bir söz olduğu için gülse, kâfir olmaz. Bezzâziyye ve başka kitaplarda böyledir.

Bir müddet sonra, kâfir olmaya karar veren kimse, o anda kâfir olur. Çünkü îmân için, devamlı bulunması gereken tasdik, kaybolmuştur.

Bir kimse; "Allahü teâlâ göktedir" diyerek bununla Allahü teâlâya mekân, yer murâd ederse kâfir olur. Fakat bununla birisinin sözünü nakle derse kâfir olmaz. Eğer o kimse hiçbir niyyeti olmadan bunu söylerse ekseri âlimlere göre imansız olur. Zâhiriyyede de böyle yazmaktadır.

Bir kimse falancanın katli vâcibtir veya falanca katle müstehaktır dese, hâlbuki dinde onun katlini gerektirecek birşey bulunmasa, bunu böyle söyleyen imansız olur. Çünkü bu, Allahü teâlânın haram kıldığı birşeyi helâl görmektir. Bu söz halk arasında çok vâki olmaktadır. Hâlbuki halk bundan gâfildir.

Bir zâlim, birisine haksız yere vursa, veya onu haksız yere öldürse, ona da birisi iyi yaptın dese veya güzel yaptın veya o dayağa yahut öldürülmeye lâyıktı dese imansız olur. Buna da halk arasında çok rastlanmaktadır.

İpek giyen erkeğe, Allahü teâlâ sana bunu mübârek kılsın demek veya mübârek olsun demek küfürdür.

Kadın ve erkek her müslümanın, hergün sabah ve akşam, aşağıda bildirilen duâyı okuması gerekir. Çünkü bu duâ, onu küfürden korur. Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) böyle va'detmiştir. Duâ şudur: "Allahümme innî e'ûzü bike min en-üşrike bike şey'en ve ene a'lemühü ve estagfirüke li-mâ lâ a'lemühü inneke ente allâmülguyûb"

Sû-i hatime (Kötü son, imansız ölüm): İki mertebedir. Bundan Allahü teâlâya sığınırız, 1- Kişinin rûhu, kalbinde şek ve inkâr galip olduğu hâlde kabzolunur. O zaman, onunla Allahü teâlâ arasında hicaplar, perdeler meydana gelir. Bu hâl, ebedî azâb sebebidir.

Vera' sahibi de olsa, bid'at ehli gibi bozuk i'tikâd sahiplerine gelince: Böyle kimseler, ölüm sarhoşluğunda iken, hak zâhir olunca, eğer onun i'tikâdında, doğru îmân ile bozuk i'tikâd arasında kesin bir çizgi mevcûd değilse, bozuk akidesi onu tamamen kaplar. Doğru yola dönmeden kötü akîbet ile rûhunu teslim eder.

Îmân zayıflığına ve dünyâ sevgisinin kaplamasına gelince, kişi şehvetlerine, ya'nî nefsinin arzu ve isteklerine düşkün olur. Allahü teâlâya olan sevgi ve muhabbeti zayıflar. Özellikle ölüm sarhoşluğunda böyle olur. Çok sevdiği dünyâdan kendisini ayırdığı için Allahü teâlâya buğzeder. Bu onun için kötü akîbete, kötü bir şekilde rûhunu teslim etmeye sebeb olur.

2- Bu mertebe, birinciden aşağı derecededir. Ölüm ânında, kişinin kalbine, hayatta iken sevdiği dünyalıklarından birinin sevgisi gelir ve o kimsenin kalbini kaplar. Rûhunu teslim ederken yüzünü dünyâya çevirir. Bu sebeble, onunla Allahü teâlâ arasında perdeler meydana gelir. Ancak kalbe yerleşmiş olan Allah sevgisi, Allahü teâlânın sevdiklerinin sevgisi, kişiyi böyle bir hâle düşmekten muhafaza eder.

Sû-i hatimenin iki sebebi vardır: 1-Îmân kuvvetli olsa bile çok günah işlemek. 2- Günahlar az olsa bile îmân zayıflığı. Sû-i hatime sebebleri insanın elinde olmadığı için, ârifler sû-i hatimeden çok korkmuşlardır. Bundan dolayıdır ki, Kelime-i şehâdeti söyliyerek, Allahü teâlânın sevgisi ve iştiyâkı ile can vermek, gıbta edilen bir hâldir. İhyâ'da böyle yazmaktadır.

Ebû Bekr Verrâk (kuddise sirruh) şöyle buyurdu: "Günahlara baktık, îmânın gitmesine sebep olan en kötü günâhın, Allahü teâlânın kullarına zulmetmek olduğunu gördük."

Ebü'l-Kâsım Hâkim'e; "Kulun son nefeste îmânının gitmesine sebep olan günah hangisidir?" diye sorulduğunda; "Îmânın gitmesine sebep şu üç şeydir: 1- Müslüman olmak ni'metine şükrü terketmek. 2- Îmânının gitmesinden korkmamak. 3- Mü'minlere zulmetmek" buyurdu. Tenbîh-ül-gâfilîn'de de böyle yazmaktadır. Ba'zı âlimler ise; namazı terketmek, faiz yemek, Allahü teâlânın evliyâ kullarına düşmanlık etmenin, imansız gitmeye sebep olduğunu söylemişlerdir.

Nifak: Nifak iki çeşittir: 1- Dinden çıkaran nifak ki, Allahü teâlânın dîninde şek ve şüphe etmek, Resûl-i ekremin getirdiği dini reddetmektir. Kendisinde böyle bir nifak bulunan kimse kâfirdir. Kendisinde nifak bulunan kimseye "Münâfık" denir. Münâfık, ebedî Cehennemde kalacaktır. Münafığın vasıflarından ba'zıları şunlardır: Yalan söylemek, yeryüzünde fesat çıkarmak, bozgunculuk yapmak, gösteriş yapmak, namazda tenbellik yapmak, mü'minleri değilde kâfirleri dost edinmek, Allahü teâlânın âyet-i celîleleri ile alay etmek, insanlardan gizli olarak günah işlemek, hainlik yapmak, verdiği sözü tutmamak, kötülük yapmak, insanları Allahü teâlânın râzı olduğu ve beğendiği şeylerden alıkoymak, yalancı şahitlik yapmak, kendilerine azîz, bey, efendi, mü'minlere zelîl, hakîr ve gerici demek, Allahü teâlâ hakkında sû-i zan (kötü zanda) bulunmak, Resûlullaha ( aleyhisselâm ) dil uzatmak, kalbde bulunan ile dilin söylediklerinin birbirine uymaması, içi ile dışı bir olmaması, söz ile yaşayışın birbirini tutmaması.

2- Dinden çıkarmayan nifaktır. Fakat bu çeşit nifak, îmân nûrunu azaltır. Îmân nûrunun kuvvetlenmesine mâni olur. Bu çeşit nifak; gösteriş için iyi ahlâklı görünmek, söylediği şeyi kendisi yapmamak v.b.dir. Âlimlerden birisi buyurdu ki; "Eshâb-ı Kirâmdan beşyüz tanesine rastladım. Hepsi de, kendileri hakkında nifaktan korkmuşlardır."

Birinci ma'nâ ile nifak, müslüman görünüp, küfrünü gizleyen kimsedir ki, böyle bir kimse imansızdır, İkinci ma'nâ ile nifak, insanlar arasında sâlih ve iyi ameller yapıp, yalnız kaldığında kötü işler yapmaktır. Bu fenâ işleri helâl saymadığı müddetçe günahkârdır ve âsidir.

Hasen-i Basrî'ye ( radıyallahü anh ); "Bugün nifak olmadığını söyleyen kimselerin bulunduğu söylenince, şöyle buyurdu: "Ey kardeşimin oğlu! Eğer münâfıklar yok olmuş olsalardı, yollarda yalnız başınıza kalırdınız. Münâfıklarda bulunan günahlar bildirilmiş olsa idi, yeryüzünde basacak yer kalmazdı."

Birisi İbn-i Ömer'e ( radıyallahü anh ) şöyle dedi: "Biz, vâlilerimizin ve emirlerimizin yanına girdiğimizde başka, onların yanından çıkınca başka söylüyoruz." Bunun üzerine İbn-i Ömer ( radıyallahü anh ) şöyle buyurdu: "Biz bunu nifaktan sayıyoruz. Nitekim Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ); "Suyun baklayı erittiği gibi, kalbi de nifak eritir" buyurdular. Zâlim ve fâsık kimseleri, zarûret hali ve cebr, zorlama hâllerinin dışında övmek caiz değildir.

Abdullah bin Ömer'in ( radıyallahü anh ) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Şu dört şey kimde varsa, o hâlis münâfıktır. Bunlardan bir tanesi kendisinde bulunan kimse, onu terk etmedikçe, kendisinde nifaktan bir haslet bulunmuş olur. (Bu dört haslet şunlardır): 1- Kendisine verilen emânete hiyânet etmek, 2- Konuşunca yalan söylemek, 3- Verdiği sözü bozmak, 4- Başkalarına devamlı kötülük yapmak."

Kibir: Allahü teâlâ âyet-i kerîmelerde meâlen şöyle buyuruyor: “Onu hatırla ki, meleklere: “Âdeme (hürmet olarak) secde edin” demiştik de bütün melekler secde etmişlerdi. Ancak İblîs secde etmekten yüz çevirip kibirlendi ve kâfirlerden oldu” (Bekâra-34). “... Kim Allaha kulluktan O’na ibâdetten çekinir ve büyüklenirse bilsin ki, O Allah kıyâmette hepsini huzûrunda toplayacaktır” (Nisâ-172). “Yeryüzünde haksız yere kibirlenenleri, âyetlerimi anlamaktan (Kur’ân-ı kerîmi kabûlden) çevireceğim. Onlar (büyüklenenler) her mu’cizeyi görseler de onu kendilerine yol edinmezler. Fakat sapıklık yolunu görürlerse, onu yol edinirler. İşte böyle hareket etmeleri, âyetlerimizi yalan saymalarından ve onlardan gâfil bulunmalarından dolayıdır” (A’râf-146).

Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Kalbinde hardal tanesi ağırlığınca kibir bulunan Cennete girmiyecektir.”

Hadîs-i şerîfde buyuruluyor ki: “Allahü teâlâ buyuruyor ki Kibriya, üstünlük ve azamet bana mahsûstur. Bu ikisinde bana ortak olanı Cehenneme atarım. Hiç acımam.”

Kibir, kâfirlerin vasıflarındandır.

Mü’min olanın, bundan çok, hem de pekçok uzak kalması gerekir. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde kâfirleri kibir ile vasıflandırarak meâlen şöyle buyuruyor: “O hâlde, içinde ebedî kalmak üzere, hepiniz Cehennem kapılarından giriniz bakalım!.. İşte büyüklenenlerin (hakkı kabûl etmiyenlerin) yeri ne kötüdür” (Nahl-29). “Rabbiniz buyurdu ki: “Bana duâ edin, size karşılığını vereyim. Bana ibâdet etmekten büyüklenip yüz çevirenler, muhakkak ki küçülmüş kimseler olarak Cehenneme gireceklerdir” (Mü’min-60).

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Kul Allahü teâlâ için tevâzu gösterdiği zaman, Allahü teâlâ onu yedinci kat semâya yükseltir.”

Büyüklenme zâhirde olursa tekebbür, bâtında olursa kibir denir. Kibir tekebbürün aslıdır. Kibir başkasına karşı olur. Başkası olmadan kibir olmaz. Ucb böyle değildir. Ucb, nefsi beğenmekten doğan bir hareket ve üstünlük hissidir. Ucb, Cennet kapılarını kapatan amelleri yapmaya sebep olur. Nefsi büyük görmek, iyi amellere mâni olup, hayır işlemekten mahrûm kılar. Sâlihlerin amellerinden uzaklaştırır. Ucb hastalığına tutulmuş bir insanın, kendisi için istediğini mü’minler için istemeye gücü yetmez. Tevâzu gösteremez. Hâlbuki tevâzu, takvâ sahiplerinin ahlâkının başıdır. Ucb sahibi, nasihat kabûl etmez, insanları aşağı görmek ve gıybet hastalığından kurtulamaz.

Hulâsa, ne kadar kötü ahlâk sahibi varsa, onlar kibir ve ucb sahibidir. Kibirli kimseler, izzetimden, üstünlüğümden ve yüksekliğimden birşey kaybederim korkusu ile, iyi ahlâk sahibi olmazlar. Kalbinde kibir bulunan kimse Cennete giremez. Kibrin en mühim kötülüğü, bilmediğini öğrenmeye, hakkı kabûle mâni olmasıdır.

Kibirli kimse, Allahü teâlâya karşı kibir ve büyüklük gösterir. Nemrud ve Fir’avn’ın kibri böyledir. Bunların kibrinin aslı sırf cehâlettir. Kibre sebep olan şeyler birkaç kısımdır, 1- İlimle kibir: Hadîs-i şerîfte; “İlmin âfeti kibirdir” buyuruldu. İlmi ile kibirlenenin sonu felâkettir. Hâlbuki ilim, kulluğu ve ibâdet yolunu bilmektir. 2-İbâdetle kibir: Kendisinde böyle kibir bulunan bir kimse, Allahü teâlânın kullarını aşağı görüp, Allahü teâlânın mekrinden emîn olur. 3- Neseb ve soy ile kibir: Şeref, makam ve mevkî sahibi bir soydan gelen kimse, böyle olmıyanları hor ve hakîr görür. Hâlbuki hor görülen kimseler, ilim ve amel bakımından daha yüksek olabilir. 4- Güzellik husûsunda kibir: Bu ekseriyetle kadınlarda çok görülür. 5- Mal ile kibir.

İçteki kibrin sebebi ucbtur. Kişi ilmi, ameli ve daha başka şeylerle kendisini beğenince, kendisini büyük görür ve tekebbür eder.

Kibrin sebeblerindenbirincisinin ilâcı, ilim sahibi olmaktır, işlediği günahlar sebebiyle, günahının diğerlerinden daha fazla olduğunu bilmektedir. Böyle kimsenin, câhil bir kimseyi görünce, bu günahı câhil olduğu, bilmediği için işliyor. Ben ise, bilerek günah işliyorum. Câhilin belki bu husûsta mazereti olabilir, fakat benim hiç mazeretim yoktur. Âlim olan kimseyi görünce, o, benim bilmediklerimi biliyor. Kendisinden yaşlı kimseyi görünce, o Allahü teâlâya benden daha çok itaat etmiştir. Kendinden küçük olan kimseyi görünce, ben ondan önce günah işlemeğe başladım. Dinsiz ve bid’at sahibini görünce, belki Allahü teâlâ merhamet buyurur da onların akıbeti iyi olur. Benim akıbetim ise, ma’azallah, Allahü teâlâ bana gazâb edip, onların şimdi üzerinde bulundukları gibi olabilir, demelidir. Kendisini bu bakımdan onlardan üstün görmemelidir.

İbâdeti sebebiyle tekebbürün (büyüklenmenin) ilâcı: ibâdetinden dolayı kibirlenen kimse, küçük gördüğü kişi âlim ise, belki onun ilmi günahlarının keffâretine vesile olabilir. Câhil ise, belki onun günahı az, benim günahım onunkinden çok veya onun ibâdeti benimkinden çok olabilir, demelidir. Açıktan günah işliyen kimseye karşı ise, belki kalb ile yaptığı tâatler ile, Allahü teâlâ onun açıktan işlemiş olduğu günahlarını af ve mağfiret etmiş olabilir, demelidir.

Nesep ve soy ile kibirlenmenin ilâcı: Böyle bir kibir kendisinde bulunan kişi, babalarının ve dedelerinin vefât edip, şimdi toprak olduklarını, kendisinin de birgün onlar gibi olacağını düşünmelidir.

Güzellik husûsunda kibrin ilâcı: Böyle bir kibre sahip olan kimse, vücûdunun bir meniden yaratıldığını, azıcık bir hastalığın kendisini yere serdiğini, sonunda leş olacağını düşünmelidir.

Mal ile kibrin ilâcı: Malın, yahûdi ve hıristiyanlarda da bulunduğunu, hırsızın istediği zaman onu çaldığını, âhirette nereden ve nasıl kazandığı husûsunda hesabını vereceğini, haram yoldan kazanmış ise, cezasını çekeceğini düşünmektir.

Tekebbür, kişinin hâl ve hareketlerinde de bulunur. Meselâ kişinin; yürüyüşünde, oturuşunda, kalkışında, bakışında, sükûnet hâlinde de kibir görülür.

Ba'zı kibirli kimseler, insanların ba'zısına kibirli, ba'zısına mütevâzi davranırlar. Bütün bunlar kibir olur. Hasta, fakir ve yoksullarla beraber oturmaktan sakınmak, evinde kendi eliyle bir iş yapmamak da kibir ve çirkin hâllerdendir. Mütevâzi kimseler böyle yapmazlar.

İnsan bir damla meniden yaratılmıştır. Fakat insanoğlu bunu hiç hatırlamak istemez. İnsan ölünce ne olacağına bakmalı, ölümle; rûhu, gözü, işitmesi, ilmi, gücü kuvveti, güzelliği, anlaması, herşeyi alınır, ilk hâlinde olduğu gibi cansız bir varlık hâline gelir. Sonra kıyâmet günü haşrolunur. Dünyâda işlediği amel defterleri kendisine verilir, Allahü teâlânın huzûrunda hesap verir. Hesapdan sonra, ya Cehenneme, yahut Cennete gider.

Kişinin sözü ile işinin ve hareketlerinin birine uymaması, bu dinde yasaklanmıştır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "(Ey Yahudiler) insanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz?" buyuruyor. (Bekâra-44)

Allahü teâlânın, Îsâ aleyhisselâma şöyle buyurduğu bildirilmiştir "Önce nefsine nasihat eyle. Eğer kendi nasihatini kabûl ediyorsan, ondan sonra insanlara nasihat et, yoksa benden haya et."

Enes bin Mâlik'in ( radıyallahü anh ) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Mi'rac gecesi göğe götürülürken insanlar gördüm. Ateşten makaslarla dudaklarını kesiyorlar. Bunlar kimlerdir ey Cebrâil diye sordum. Cebrâil; "Onlar ümmetinin hatipleridir. Onlar, insanlara iyiliği emrederler, fakat kendilerini unuturlardı. Allahü teâlânın kitabını okurlar, fakat onunla amel etmezlerdi" dedi."

Yine Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki:"Ümmetimin helaki kötü âlim ve câhil âbid sebebiyle olur."

Fudayl bin Iyâd ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: "Bana şöyle bir haber ulaştı. "Yarın kıyâmet gününde, puta tapanlardan önce, kötü âlimler haşrolunacaktır."

Ebüdderda ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: "Amel yapmıyana bir kerre yazıklar olsun. Bilip de amel etmiyene ise, yedi kerre yazıklar olsun."

İbn-i Semmâk şöyle buyurdu: "Nice Allahü teâlâyı hatırlatan kimse vardır ki, kendisi Allahü teâlâyı unutmuş, O'ndan gâfildir. Nice Allahü teâlâdan korkmayı söyliyen kimse vardır ki, kendisi Allahü teâlâdan korkmamaktadır. Nice Allahü teâlâya da'vet eden kimseler vardır ki, kendileri Allahü teâlâdan kaçmaktadırlar."

Mu'âz bin Cebel ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: "Âlimin ayağının kayması ve hatâ etmesi ile âlemin ayağı kayar ve hatâ eder."

Ka'b-ül-Ahbâr ( radıyallahü anh ) şöyle buyurdu: "Kıyâmetin yaklaştığı zaman öyle âlimler çıkar ki, insanlara dünyâya rağbet etmemelerini, zühd sahibi olmalarını söylerler, fakat kendileri dünyâya rağbet ederler. İnsanları korkuturlar, fakat kendileri korkmazlar, Fakirlere değil de zenginlere yaklaşırlar. Onlar, kendilerinden başkasının yanına oturan arkadaşlarına kızarlar. Onlar cebbardırlar, Allahü teâlânın düşmanıdırlar."

Bir şeyi, onunla amel eden kimse söylerse, dinleyen ondan faydalanır. Amel etmeyen kimse söylerse, dinliyen ondan faydalanamaz. Âlim olan kimse, bir haramdan veya mekrûhtan bahsedince, ilk önce onun bunları terketmesi gerekir.

Sırrî-yi Sekatî şöyle buyurdu: “Zâhirî ilim öğrenmeye çok istekli olan birisi, kendisini devamlı ibâdete verdi. Kendisine bunun sebebi sorulduğunda şöyle cevap verdi: “Rü’yâmda birisi bana şöyle dedi: “Sen beni zayi ettiğin gibi, Allahü teâlâ da seni zayi etsin.” Ona; “Sen kimsin?” diye sorduğumda; “Ben senin ezberlediğin ilimim. İlmin muhafazası amel ile olur” dedi.”

İlim: Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: “Kadın ve erkek her müslümana ilim öğrenmek farzdır.” Âlimler, her müslümana farz olan ilim husûsunda ihtilâf ettiler. Bu husûsta yirmiden fazla kavil (âlimlerin sözü) vardır.

Sühreverdî “Avârif-ül-me’ârif’ adlı eserinde şöyle buyuruyor: “Bu kaviller arasında ben, tasavvuf büyüklerinden Ebû Tâlib-i Mekkî’nin sözüne meyletmekteyim. O, Kût-ül-kulûb isimli eserinde der ki: “Burada farz olan ilim, İslâmın temeli olan İslâmın beş şartıdır. Çünkü bunlar, bütün müslümanlara farzdır. İslâmın beş şartı ile amel etmek, onları yapmak farz olduğu gibi, bunları yapabilmek için, bunların nasıl yapılacağını bilmek de farzdır. Tevhîd ilmi de bunun içerisine dâhildir. Çünkü İslâmın şartının ilki, Kelime-i şehâdeti söylemek ve ma’nâsına inanmaktır. Bu yirmi kavilden bir tanesi de, bir emrin zamanı gelince, onları yapma durumu içerisine girince, öğrenmektir. Alış-veriş etmeden önce alış-veriş, evleneceği zaman nikâh ve talak, hayz ve nifas bilgilerini de öğrenmek her müslümana farzdır. Ya’nî, hangi iş yapılacaksa onunla ilgili emir ve yasakları öğrenmek farzdır. Ben buna da meylettim. Zîrâ bunları bilmek her müslümana farzdır.

Bu husûsta farz olan, emredilen ve nehyedilen (yasak edilen) şeyleri bilmektir. Bunlar müslüman olan herkese, her zaman lâzımdır. Böyle lâzım olan şeyleri bilmek de farzdır.”

İslâmın beş şartı temel ibâdetler olup, İslâmın esaslarıdır. Bunları öğrenmek her müslümana farzdır.

Ahlâk ilmi de her müslümana farzdır. İhlâs emredilmiştir. Amellerin kabûl olması ihlâsa bağlıdır. Helâl ve harama dâir bilgiler de böyledir. Çünkü haram yiyen, haramlara bulaşan kimsenin amelleri kabûl olmaz. Riyayı ve onun ne olduğunu bilmek de böyledir. Riya ile amel yapan kimse, o amelin sevâbından mahrûm olur.

Hased ve ucbu da bilip ondan sakınmak lâzımdır. Çünkü ateşin odunu yiyip bitirmesi gibi, bunlar da kişinin yaptığı ameli yok ederler.

Alış-veriş yapmak isteyen kimsenin, sahih ve doğru bir alış-verişin nasıl yapılacağını bilmesi lâzımdır. Konuşulduğunda ve yapıldığında, müslümanın îmânını götüren, dinsiz yapan sözleri ve işleri bilmek de farzdır. Çünkü bunları bilmiyen kimsenin, küfrü gerektiren bir sözü söylemesi ile, bir anda yetmiş senelik ibâdetinin sevâbı boşa gider, ihtiyât için bu zamanda, her ay bir veya iki kerre, hattâ her hafta bir kerre iki şâhid yanında nikâhını ve îmânını tazelemelidir. Küfre düşüren şeylerden dolayı tövbe etmelidir.

İmâm-ı Gazâlî ( radıyallahü anh ), farz olan ilim hakkında buyurdu ki: “Bu, kişinin durumuna göre değişir. Çünkü, dilsize, haram olan sözleri, a’mâ olanın, bakması haram olan şeyleri öğrenmesi lâzım değildir. Aynı şekilde, akıl-bâlig olmadan, Kelime-i şehâdetin ma’nâsını öğrenmek vâcib değildir. Bir kimse öğle vakti bülûğa erince, öğle namazı ve ibâdetle ilgili bilgileri öğrenmek, o andan i’tibâren farz olur.”

Farz-ı kifâye olan ilimlere gelince, bunlar dünyâ işlerini yapmakta lâzım olan bilgilerdir. Meselâ tıb ilmi böyledir. Çünkü tıb ilmi, bedenin sıhhat ve devamı için zarurîdir. Hesap ilmi, muâmeleler için zarurîdir.

Bir ilmi öğrenmek için, vâsıta olan ilimleri de öğrenmek lâzımdır. Meselâ, lügat ve nahiv ilimleri böyledir. Esâsında bunlar dînî ilimlerden değildir. Fakat dînî bilgilerin öğrenilmesi için, âlet ve vâsıta olmaktadırlar. Çünkü, Kur’ân-ı kerîm Arabca’dır. Bu sebeple lügat ve nahiv ilimleri, Kur’ân-ı kerîm ve hadîs ilminin öğrenilmesine âlet olmaktadır. Âlet ilimlerinde lüzumundan fazla derinleşmek, lâzım değildir. Âlet ilimlerinin incelikleri üzerine derinleşmek ömrü zayi etmek olur. Me’ani, beyân, bedî’, hadîs-i şerîf, cerh ve ta’dil, çiftçilik, terzilik, idârecilik ve hacamat gibi san’atları bilmek farz-ı kifâyedir. Her memlekette, bu ilimlerin ehli bulunması lâzımdır. Bu ilimlerin

ehli bulunmayan belde halkı günahkâr olurlar. Belde halkından bir kısmı bu ilimleri bilirse, geri kalanlar günahkâr olmazlar.

Akıllı kimse, önce farz-ı ayn olan bilgileri, sonra farz-ı kifâye olan bilgileri öğrenir. Farz-ı ayn olan bilgileri öğrenmeyi bırakıp da, farz-ı kifâye olan bilgilerle uğraşan kimse, ne kadar hatâ etmektedir. Ekseriyetle görülmektedir ki, insanlar ömürleri boyunca aklî ilimlere vakitlerini harcayıp, farz-ı ayn olan bilgileri öğrenmeyi bırakıyorlar. Farz-ı ayn olan bilgileri öğrenmeden önce, farz-ı kifâye olan bilgileri öğrenmekle meşgûl olarak nefslerine uyuyorlar. Bundan Allahü teâlâya sığınırız.

Malları bâtıl ile yemek: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Aranızda birbirinizin mallarını bâtıl yollarla yemeyin" buyuruyor (Bekâra-188) Bâtıl yoldan mal yemek birkaç çeşittir. Ba'zan gasb ve yağma yolu ile, ba'zan kumar ve benzeri yollarla, ba'zan da rüşvet ve hıyânet yolu ile olur.

Süfyân bin Uyeyne ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: "Her kumar ve uygun olmayan iş, ya'nî; gasb, hırsızlık, rüşvet, pis kazanç, fâsid akidler ve hıyânet olan her yoldan kazanılan, bâtıl ile yemektir."

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Başkasının malı, ancak gönül hoşluğu ile verirse helâldir." Malını içkiye, zinâya sarfetmek de bâtıl yolla yemektir.

Dînen uygun olmayan her türlü kazanç bâtıldır. Bu sebeple insan: yiyeceğine, içeceğine, giyeceğine, meskenine, bineğine, dîne uygun olarak alınıp alınmadığına bakmalıdır Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Ey peygamberlerim! Helâl ve temiz yiyiniz ve bana lâyık ibâdet yapınız" buyurmaktadır. (Mü'minûn-51) Görülüyor ki helâl yemek, sâlih amelden önce gelmektedir. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Uzak yoldan gelmiş, saçı sakalı dağılmış, yüzü-gözü toz içinde bir kimse, ellerini göğe doğru uzatıp duâ ediyor. "Yâ Rabbî!" diye yalvarıyor. Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği hep haram. Bunun duâsı nasıl kabûl olur?"

Yine Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "On liralık elbisenin, bir lirası haram olsa, o elbise ile kılınan namazlar kabûl olmaz" (Ya'nî sevap verilmez. Eğer şartlarına uygun kılmış ise, namazı sahihtir ve namaz borcundan kurtulur.)

Denilir ki "Kırk gün şüpheli yiyen kimsenin kalbi kararır. Haram yiyen kimsenin a'zâları, ister istemez haram işler."

İnsanların mallarını bâtıl (haram) yoldan yiyen kimse, bu şekilde almış olduğu malları eğer sahipleri hayatta ise sahiplerine, vefât etmişlerse vârislerine geri vermelidir. Eğer vârisleri de yoksa, sahiplerin hakkı olan miktarı, sadaka olarak vermelidir. Böylece fakirlere sadaka verilen bu mallar, hak sahipleri için Allahü teâlânın katında emânet kalmış olur. Allahü teâlânın, kıyâmet gününde, fakire verilen o malların sevâbını sahiplerine ulaştırması, hak sahiplerinin de, bundan hoşnud olacakları umulur. Hak sahiplerinin hakkını fakirlere, aynı cins maldan vermek gerekmez. Üzerindeki hak kadar, istediği maldan sadaka olarak verir.

Riya: Riya; birşeyi olduğunun tersine göstermektir. Kısaca gösteriş demektir. Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Sizde bulunmasından en çok korktuğum şey, şirk-i asgara yakalanmanızdır. Şirk-i asgar, riya demekir."

"Dünyâda riya ile ibâdet edene, kıyâmet günü, ey kötü insan! Bugün sana sevâb yoktur. Dünyâda kimler için ibâdet ettin ise, sevâblarını onlardan iste denir."

Yine Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Allahü teâlâ buyuruyor ki: Benim şerikim yoktur. Başkasını bana şerik eden, sevâblarını ondan istesin, ibâdetlerinizi ihlâs ile yapınız! Allahü teâlâ, ihlâs ile yapılan işleri kabûl eder."

Hazreti Ali; "Riya sahibinin üç alâmeti vardır 1- Yalnız iken tenbel olur. 2-İnsanlar arasında iken çalışkan ve hareketli olur. 3- övüldüğü zaman çok çalışır. Zemmedildiği, kötülendiği zaman, çalışmasını azaltır" buyurdu.

Akıllı kimsenin, yaptığı ameller husûsunda, sürü çobanından edeb ve ibret alması gerekir. Çünkü çoban, sürüsünün yanında namaz kıldığı zaman, kıldığı namaz için, sürüsünden herhangi bir medh ve övme beklemez. Bunun gibi, amel yapan kimse de, insanların kendi ameline bakmasına, amel yaparken kendisini insanların görmesine i'tibâr etmez. Yaptıklarını Allahü teâlânın rızâsı için yapar.

Riyanın hakîkati; faziletlerini göstermek sûretiyle, insanların kalbini kazanmak, onların gönüllerinde yer işgal etmektir. Riya, âhıret amelini dünyevî bir fâide için yapmaktır. Çünkü Allahü teâlânın rızâsından başka bir maksatla yapılan her

amel riyadır. Eğer riya, dînin aslında ya’nî i’tikâdda olursa, bu nifak olur ki, böyle bir kimse ebedî Cehennemde kalır. (Ya’nî böyle kimse kalbinde îmân olmadığı hâlde îmânı varmış gibi gösterir.)

İbâdetlerde riya: Beş vakit namazı, Cum’a namazı ve diğer ibâdetleri, yanında insanlar varken çok güzel yapıp, yanında kimse yok iken ya’nî yalnız iken, bunları terk etmek sûretiyle olur. Eğer namaz kılmadığı, oruç tutmadığı için, insanların kendisini kınayacakları korkusu olmasaydı, bu ibâdetleri yapmazdı. Böyle bir riya hâli bulunan kimse, insanların övmesini, Allahü teâlânın övmesine tercih etmiş olur.

İbâdetlerin vasfında riya: Bu üç kısımdır: 1- Terkedildiğinde noksanlık olan bir husûsta riya: Meselâ rükû’u iyi ve şartlarına uygun yapmak. Şayet rükû’da ta’dil-i erkâna riâyet edilmezse, namazda noksanlık olur. İşte bunu insanların yanında iyi yapıp, yalnız iken yapmamak, buna riâyet etmemek riyadır, insanların yanında rükû’u güzel, ta’dîl-i erkâna riâyet ederek yapmak, insanların rükû’u iyi yapmadığı için ayıplamasından, gıybetini yapmalarından korktuğu için ve onların dedikodusundan kendisini korumak için yapmaktadır. Bu düşünce ile hareket etmek şeytanın bir hîlesidir. Çünkü namazın noksan olmasından doğan zarar, insanların gıybet etmesinden doğan zarardan daha büyüktür.

2- Terkedildiğinde veya yapıldığında, noksanlık olmayan birşeyi yapmak. Meselâ gösteriş için, normalden fazla Kur’ân-ı kerîm okumak.

3- Birinci safta yer almak, kimse gelmeden önce câmiye gitmek gibi husûslar olup, bunları, insanların takdîrini ve medhini kazanmak için yapmak.

İbâdeti, sadece riya ve gösteriş için yapmak, ibâdetin sevâbını giderir. O ibâdet boşuna yapılmış olur. Aynı zamanda ibâdeti, sâdece başkası görsün niyeti ile yapmak, Allahü teâlâ ile alay etmek olur. Böyle bir hareket, maksada kavuşmakta kulun, (hâşâ) Allahü teâlâdan daha güçlü ve kuvvet sahibi olduğu ma’nâsını ifâde eder. İbâdette, hem sevâb, hem de insanların medhini kazanmak düşüncesi bulunursa, bu, ihlâsa aykırıdır.

Riyanın dereceleri: 1- Bir günahı yapabilmek için riya yapmak. Meselâ; ibâdetle meşgûl görünerek, başkasının i’timâdını kazanıp, onların mallarını kendisine emânet olarak bırakmalarını te’min etmek ve onların mallarından istifâde etmeyi düşünmek, gasbetmek. 2- Aşağılanmak ve zâhidlerden sayılmamak korkusu ile riya yapmak. Meselâ; insanlar, “Ne kadar vakarlı birisi” desin diye, güzel ve ağırbaşlı yürümek. Bir şeye önce kendisi gülüp, sonra orada bulunanların kendisini ayıplamaması için, istiğfar okumak ve üzüntülü görünmek. Yalnız iken yapmadığı hâlde insanların yanında teravih ve teheccüd namazı kılmak. Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutmak, sadaka vermek ve bir topluluk arasında, kendisine kötü gözle bakmamaları için onlar gibi yapmak. 3- İnsanların yanında hüzünlü durmak ve ağlamak. Va’z ve nasîhatla meşgûl olmak. Bundan maksat, insanlardan mal ve başka bir menfaat te’min etmektir.

Riya gizli bir şirk olup, yapılan ibâdetleri boşa çıkarır. Sahibini, Allahü teâlâ katında sevilmeyen birisi yapar. Riya, insanı helâka sürükleyen büyük günahlardandır. Bundan dolayı, böyle bir durum varsa, ondan kurtulmak için çok çalışmak lâzımdır. Bu hâli gidermek için, her türlü meşakkat ve gayreti göze almak lâzımdır. Akıllı kimse, içerisindeki riya damarlarını söküp atar. Riya damarları; insanların kendisini övmesne sevinmek, onların zemminden ve kötülemesinden kaçmak, insanların elinde bulunanlarda gözü olmaktır.

Riyanın ilâcı: Allahü teâlânın, içinden geçenleri bildiğini hatırlamalıdır. Âlimler, riyanın haram, ihlâslı olmanın ise vâcib olduğunda ittifâk etmişlerdir.

Kalbin günaha azmetmesi ve zâhirî a’zâları ile onları yapmasının haram olması: Kur’ân-ı kerîmde meâlen şöyle bildirilmektedir “Siz içinizde olan kötülüğü açıklasanız da, saklasanız da Allahü teâlâ sizi onunla hesaba çeker, nihâyet dilediğini bağışlar ve dilediğine de azâb eder. Allahü teâlâ herşeye kâdirdir.” (Bekâra-284). Hadîs-i şerîfte Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ); “Allahü teâlâ, yapmadıkları veya konuşmadıkları müddetçe, kalblerinin vesvese ettiği şeyi ümmetimden kaldırdı” buyurdu.

Yine Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Şüphesiz Allahü teâlâ, iyilikleri de kötülükleri de yazdı. Kim bir iyiliğe karar verir fakat onu yapamazsa, Allahü teâlâ katında ona tam bir iyilik sevâbı yazılır. Eğer o iyiliğe karar verir ve yaparsa, Allahü teâlâ katınde onun için, on sevâbtan yediyüz misline ve daha çoğuna kadar sevâb yazılır. Kim bir kötülüğe karar verir de onu yapmazsa, Allahü teâlâ katında ona bir iyilik

sevâbı yazılır. Eğer kötülüğe yönetip, o kötülüğü yaparsa, Allahü teâlâ katında ona bir günah yazılır.”

Akıllı kimsenin, kalbini günaha meyletmekten ve ona devam etmekten muhafaza etmesi lâzımdır. Hatırına günah olan birşey gelince; E’ûzü çekip Allahü teâlâya sığınmalı, Kelime-i tevhîd söyleyerek, Allahü teâlânın zikrini kendisine kal’a edinmeli, sâlih amellerle meşgûl olmalı, o günahın çirkinliğini ve Allahü teâlâ ile arasında perde olduğunu düşünmeli, o günahı yapmamak için elinden geleni yapmalıdır. Eğer bir kimse, Allahü teâlâ korkusundan dolayı, bir günahı terkederse, ona bir sevâb yazılır. Çünkü Allah korkusundan dolayı o günahı terketmesi, nefsi ile mücâdele etmesi de sevâbtır. Kâfirleri sevmek ve onları dost edinmek: Allahü teâlâ âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruyor ki: “Mü’minler, mü’minlerden ayrılıp kâfirleri dost edinmesin. Bunu her kim yaparsa, artık Allahü teâlâya yakınlığı kesilmiş olur” (Âl-i İmrân-28). “Ey îmân edenler! Mü’minleri bırakıp da kâfirleri dostlar edinmeyiniz.” (Nisâ-144). “Ey îmân edenler! Düşmanlarımı ve düşmanlarınızı dostlar edinmeyiniz.”(Mümtehine-1).

Bilmelidir ki, müslüman erkek ve kadın, dinsizlerden hiçbir kimseyi; gerek ona hürmet ve saygı göstermek, gerek onu sevmek, onunla sohbet etmek ve beraber olmak veya herhangi bir işte onunla istişâre etmek sûretiyle olsun dost edinmemelidirler. Gayr-i müslimlerin bayramlarında, gayr-i müslimin kestikleri hayvanların etini yemek caiz değildir. Çünkü o hayvan, Allahü teâlâdan başkası için kesilmiştir. Dürer-ül-mültekit’te de böyle yazmaktadır.

Zarûretsiz olarak zimmîye, (ya’nî gayr-i müslim vatandaşa) selâm vermek caiz değildir. Bid’at ehlinin selâmına cevap verilmez. Eğer zımmî önce selâm verirse selâmı alınır ve cevap verilir. Çünkü selâmını almamak, zimmîye eziyet vermek olur. Onlara eziyet vermek mekrûhtur. Fakat selâmına cevap verirken sadece, “ve aleyküm” denir. Başka birşey söylenmez.

Kâdîhân’da buyuruldu ki: “Zimmîye önce selâm vermek mekrûhtur. Fakat önce o selâm vermişse, selâm almakta mahzur yoktur.”

Siyer-ül-Fetâvâ’da buyuruluyor ki: “Zımmînin selâmına cevap vermekte mahzur yoktur. Ancak nehyedilen husûs, onlara önce selâm vermektir. Fakat, bir ihtiyâç sebebiyle onlara selâm vermekte mahzur yoktur.”

Hazreti Ömer ( radıyallahü anh ) ehl-i kitaptan birisini kâtib edinmeyi yasaklamış ve şöyle buyurmuştur: “Onlara ikram ve hürmette bulunmayın, çünkü Allahü teâlâ onları aşağılamıştır. Onlara güvenmeyin, çünkü Allahü teâlâ onların hâin olduklarını bildirmiştir. Mallarınız ve canlarınız husûsunda, Allahü teâlâdan korkan müslümanlardan başkasını vazîfelendirmeyiniz.” Burada Hazreti Ömer’in ( radıyallahü anh ) müslüman olana bile vazîfe verirken, Allahü teâlâdan korkan müslümana vazîfe verilmesini emretmesine bilhassa dikkat etmelidir. Bundan, Allahü teâlânın düşmanı olan dinsizler hakkındaki durumun nasıl olacağı çok açıktır.

Cimrilik: Cimrilik kötü sıfatlardandır. Cimri kimse, hem dünyâda hem de âhırette kötülenir. Allahü teâlâ, cimri olanları Kur’ân-ı kerîmde şöyle kötülemiştir “Allahü teâlânın, fadlından kendilerine verdiği şeye bahillik (cimrilik) edenler, hiçbir zaman onu kendilerine hayırlı sanmasınlar. Aksine bu, kendileri için bir şerdir. Onların cimrilik ettikleri şey, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allahü teâlânındır.” (Âl-i İmrân-180).

Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Cimrilikten sakınınız. Çünkü cimrilik, sizden öncekilerin helâkına sebep oldu.” Yine buyurdu ki: “Üç şey helak edicidir. İtaat olunan cimrilik. Tâbi olunan hevâ ve kişinin kendini beğenmesi.”

Cimriliğin sınırı ve insan ne zaman cimri sayılır?: Mal, bir hikmet için yaratılmıştır. Bu da, insanların ihtiyâçlarının giderilmesidir. Mal, ba’zan sarfedilmesi gereken yere sarfedilmeyebilir, oraya sarfedilmekten alıkonabilir. Ba’zan da sarfedilmesi güzel olmayan yere sarfedilebilir. En iyisi, malı muhafazası vâcib olan yerde muhafaza etmek, sarfedilmesi vâcib olan yerde sarfetmek, harcamaktır. Malı sarfedilmesi vâcib olan yerde tutmak cimriliktir. Malın tutulması, sarfedilmemesi gereken yerde sarfetmek ise isrâftır.

Cömerdlik; isrâf ile cimrilik arasında orta bir durumdur. A’zâlarla vermek kâfi değildir. Ayrıca kalbin de bu verme işinden râzı olması, bu işe karşı çıkmaması lâzımdır. Vermesi vâcib olan şeyler, dinde ve âdette olmak üzere iki tanedir. Bunlardan birini yerine getirmeyen cimridir. Meselâ zekâtını vermeyen, çoluk-çocuğunun nafakasını vermeyen böyledir.

Bunlara bu şeyleri vermek zor ve ağır gelir. Böyle kimseler tabiat bakımından cimridir, imkânı varken darlık çekmek, muhtaçmış gibi bulunmak çirkindir. İmkânı varken, malı sevmekten dolayı, ihtiyâçlarını yerine getirmeyip, darlık ve ihtiyâç içerisinde bulunmak mürüvvet perdesini yırtar.

Cimriliğin sebebleri: 1- Ancak mal ile elde edilebilen arzu ve istekleri yerine getirebilmek düşüncesi, şayet malını hayır ve sevâb olan yerlere sarfederse, nefsinin arzu ve isteklerine kavuşmayacaktır. 2- Tûl-i emel: Zevk ve safa sürmek için çok yaşamağı istemektir. 3- Çoluk-çocuğa bırakma düşüncesi. 4- Malı sevmek.

Birincisinin ilacı; kanâat ve sabırdır, ikincisinin ilâcı; akranlarının ve kendisi gibi olanların öldüklerini, hâlbuki o malı kazanmak için çok yorulduklarını, kendilerinden sonra mallarının zayi olduğunu hatırlamaktır. Üçüncüsünün ilâcı; kendisini yaratan Allahü teâlânın çoluk-çocuğun da rızkını vereceğini düşünmektir. Dördüncüsünün ilâcı; cimriliği kötüleyen, cömertliği öven haberler üzerine düşünmektir.

Cömertlikle tanınmak için, riya olarak cömertlikte bulunmak, nefsin hîlelerindendir. Dinde cimrilik, farz olan zekâtı vermemekle olur. Örfte ise; malı olduğu hâlde, gerek şahsına, gerekse çoluk-çocuğuna lâzım gelen harcamayı yapmamakla olur.

Cimrilik, sâdece malı tutmak, onu sarf etmemek değildir. Aynı şekilde; ibâdetlerini yapmıyan kimse de nefsine cimrilik ettiği, Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) ismi şerîflerini duyduğu hâlde salât-ü selâm okumayan kimse de cimrilik yaptığı, müslüman kardeşine rastlayıp da selâm vermeyen kimsenin de cimri olduğu bildirilmiştir. En büyük cimrilik ise, Kelîme-i tevhîdi. İnanarak söylememek sûretiyle, İslâm dînine girmeyi terk etmektir. Yine, malından hayr yerlere ve fakirlere harcamak isteyen kimseye; “Malını tut, ihtiyâçlar çok, belki bir gün ihtiyâcın olur. Elindeki malı hayır yerlere harcarsan fakir olursun” diyerek başkasının yapacağı hayra mâni olmak da en büyük cimriliklerdendir. Yine en büyük cimrilikten birisi de, Allahü teâlânın kendisine akıl ve anlayış verdiği kimsenin, Allahü teâlâya kulluk vazîfesini yapabilecek kadar ilim öğrenmekten geri durması, câhil olarak kalmasıdır.

Aldanmak: Allahü teâlâ beni affeder deyip, günahlara devam etmek ve tövbe etmemek aldanmaktır. Allahü teâlânın rahmetini umarak aldanmak ile, Allahü teâlânın rahmetini temenni arasında fark vardır. Bir kimse tarlasını sürer, ondaki zararlı otları temizler, tohumu tarlaya eker, sulamasını ve lüzumlu bakımını yaptıktan sonra Allahü teâlânın lütuf ve ihsânından, tarlasına gelecek âfetleri defetmesini, onlardan korumasını bekler. İşte bu Allahü teâlânın lütuf ve ihsânını ummak olur. Birisi de tarlasını ekmez, hiçbir gün çalışmaz, gidip yatar ve uyur. Tarladan, ekini veya meyvayı alma zamanı gelince, Allahü teâlânın kendisine çok vermesini bekler. Bu Allahü teâlânın rahmetini, lütuf ve ihsânını beklemek değil, kendi kendisini aldatma ve ahmaklık olur. Allahü teâlânın rahmetini lütuf ve ihsânını ummak, sebeblere yapıştıktan sonra olmaktadır.

Yahyâ bin Mu’âz-ı Râzî ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: “Bana göre en büyük aldanma; günahlarından dolayı pişmanlık duymadan, Allahü teâlânın affını ummak, Allahü teâlânın beğendiği şeyleri yapmadan, Allahü teâlâya yakınlığı beklemek, Cehenneme girmeye sebep olacak tohumları ekip, Cennet meyvası almayı beklemek, günah işlemek, günah işleyip, günahlardan uzak kalan, ibâdet ve tâatta bulunanlarla beraber olmayı istemek, sâlih amel işlemeden mükâfat beklemek, hem günah işleyip hem de Allahü teâlânın mağfiretini ummaktır.”

Hasen-i Basrî ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: “Ba’zı kimseler vardır ki, “Allahü teâlânın af ve mağfireti çoktur” diyerek, ibâdet ve tâat yapmadan, bir tek sevâpları olmadan dünyâdan ayrıldılar. “Biz Rabbimiz hakkında hüsn-i zan sahibiyiz” dediler ve yalan söylediler. Eğer Allahü teâlâ hakkında zanları iyi olsa idi, sâlih ameller yaparlar, ibâdet ve tâatte bulunurlardı.”

Peygamherler (aleyhimüsselâm) ve Allahü teâlânın velî kulları, bütün güçleri ile Allahü teâlâ için ibâdet ve tâat yaptıkları hâlde, günahlardan son derece sakınmışlardır. Bu hâlde, hiç ibâdet ve tâatle meşgûl olmayıp, devamlı günah işleyenin; Allah kerîmdir, merhametlidir, affeder diyerek, günaha devam etmelerinin, tövbeye yanaşmamalarının ne kadar yanlış olduğu meydandadır.

Niyet ve ihlâs: Her mü’minin önce niyet ve ihlasın hakîkatini bilmesi lâzımdır. Sonra niyetinin samimiyetini amel ile doğrulamalıdır. İhlâs, kulun kurtuluşuna vesiledir. Kul, şeytandan ancak ihlâsı ile kurtulabilir. Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Allahü teâlâ sizin sûretlerinize ve

mallarınıza bakmaz. Bilakis sizin kalblerinize ve amellerinize bakar.”

Amellerin temeli niyettir. Niyet eğer ihlâslı ise fâide verir. Görülmez mi ki, Allahü teâlâya secde eden ile putlara secde edenin yaptıkları görünüşte aynıdır. Fakat Allahü teâlâya secde edeninki, ibâdet, puta secde edeninki ise küfür olmaktadır. Niyet, amellerin rûhu gibidir. Allah için olmayan bir niyetle yapılan amel riyadır, yapmacıktır ve zorlanarak yapılır. Riya ile yapılan amel, Allahü teâlânın gazâbına sebeb olur.

Akıllı kimse her şeyde; yemesinde, içmesinde, giymesinde, uykusunda, hatta helaya girmesinde bile niyeti terketmemelidir. Bütün bunlarda, Allahü teâlânın rızâsını kasd etmekle, niyet yerine gelmiş olmaktadır. Çünkü bütün bunların hepsi, bedenin devamını, kalbin, bedenin ihtiyâçlarını düşünmekten kurtulmasını te’min etmektedir. Bu ihtiyâçların giderilmesi ile, insan dînî vazîfelerini daha rahat ve iyi bir şekilde yapabilmektedir. Bu sebeble; yemek yerken, ibâdet için kuvvetlenip daha iyi ibâdet edebilmek niyeti ile yemelidir. Nefsinin ve şehvetinin kötü isteklerini yerine getirmek düşüncesi ve niyeti ile yememelidir.

Niyet amelden önce gelmektedir. Hayra niyet edildiği müddetçe, insan hayır ve iyilikle beraber olur. Selef-i sâlihînden bir zât buyurdu ki: “Nice küçük sayılan amel vardır ki, iyi bir niyet onu çok büyük yapar. Nice büyük amel vardır ki, hâlis olmayan niyet onu küçültür.”

Günah bir şey, iyi niyetle günah olmaktan çıkmaz. Câhil olanlar Resûlullah efendimizin; “Ameller niyetlere göredir” hadîs-i şerîfini yanlış anlamakta, iyi niyetle yapıldığında, günahın tâata dönüştüğünü zannetmektedirler. Meselâ; birinin kalbini kazanmak ve onu memnun etmek için, onun yanında başka birini gıybet etmek, sahibinin izni olmayan maldan bir fakiri doyurmak, haram mal ile mescid, medrese ve dergâh yaptırmak böyledir. Bunları yaptırmakta niyet ve maksat hayır ve iyilik olsa bile, o işleri günah olmaktan çıkarmaz, iyi niyet, zulüm ve haksızlık olan birşeyi zulüm ve haksızlık olmaktan çıkarmaz. Âlimler, haram olan birşeyi sadaka olarak verip, bundan sevâb beklemenin küfür olduğunu sözbirliği ile söylemişlerdir.

Ba’zı kimseler, haram mal ile; köprü, medrese ve mescid yaptırmak sûretiyle sultanlara yaklaşırlar. Dünyâya düşkün olan âlimler, ilim öğretmek sûretiyle dünyâ malı toplamak, insanların ileri gelenlerinden faydalanmak isterler. Sefih ve aşağı tabiatlı, niyetleri dünyalık ve makam elde etmek olan kimseler, ilmi, dünyâ düşkünü âlimlerden öğrenince, Allaha giden yolu kesen yol kesiciler olarak ortaya çıkarlar.

Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ); “Ameller niyetlere göredir” hadîs-i şerîfi tâatlara ve mübah olan şeylere mahsûstur. Günahlara mahsûs değildir. Çünkü tâatlar, bozuk ve kötü niyetle günah olur. Mübahlar da böyledir. Fakat günahlar iyi niyetle asla tâat olmazlar. Herkes bir işi, ya dünyâya âit iyilikleri ve fâideleri, yahut âhırete âit iyilikleri ve fâideleri elde etmek için yapar.

İnsanın ya sâdece dünyalık elde etmek, yahut sâdece âhırete ait bir fâide elde etmek için bir iş yapmasına dâir, Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurmaktadır “Kim âhıret sevâbını isterse, onun sevâbını arttırırız. Kim de dünyâ menfâatini isterse, ona da ondan veririz. Fakat âhırette ona hiçbir nasîb yoktur” (Şûrâ-20)

İlmi ile maksadı, gösteriş ve dünyalık elde etmek olan kimse azâb ve ceza görür. İlmi ile Allahü teâlânın rızâsını kazanmaktan başka bir maksadı ve niyeti olmayan kimse ise, sevâb kazanır ve mükâfat görür. Niyeti hâlis olmayan, Allahü teâlâya yakın olmak ve O’nun rızâsını kazanmaktan başka bir niyetle iş yapan kimsenin ameli reddedilir. Az veya çok, nefsin hoşuna giden dünyâ düşüncelerinden birisi amele karışınca, amel saflığını ve temizliğini kaybeder.

İhlâs, sırf Allahü teâlâ için oluncaya kadar, ameldeki dünyevî ve nefsî istek ve düşünceleri temizlemektir. Bu ise ancak, Allahü teâlâyı kalbinden seven, âhıret derdi ile derdlenen, dünyâ sevgisine yer vermeyen, yemesi içmesi lezzet ve zevk almak için değil de, sırf Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınmak husûsunda kuvvet ve güç kazanmak olan, kalbinde sâdece hakîki sahibi ve mâliki olan, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaktan başka düşüncesi olmayan kimseler için mümkündür. Böyle bir kimse, hareketlerinde ve hareketsiz anlarında, dâima hâlis ve doğru niyetlidir. Meselâ, o uyurken ibâdete kuvvet kazanmak niyeti ile uyur ve onun uykusu ibâdet olur. İhlâsın ilâcı; nefsin lezzetlerini, arzu ve isteklerini kırmak, dünyâya olan tamâ’ı ve arzuyu kesmek, kendisini âhırete vermektir. Bunlar olunca ihlâs kolaylaşır.

Nice ameller vardır ki, insan bunları yapmak için çok yorulur, onları Allah için yaptığını zanneder, fakat aldanmaktadır.

Bir zât şöyle anlatır: “Otuz sene mescidde birinci safta namaz kıldım. Birgün, bir özür sebebiyle ikinci safta namaz kıldım. Bu sırada, insanların beni ikinci safta görmesinden dolayı, bende bir utanma hissi meydana geldi. Anladım ki, birinci safta namaz kılmak, kalbimde hâsıl olan sevinç ferahlık hâli riya, gösteriş imiş.”

Bu husûs ince bir noktadır ki, bunun benzeri olan ameller, gösterişten kurtulamazlar. Amelleri bu durumda olanlar, âhırette iyiliklerinin kötülüğe tebdil edildiğini, çevrildiğini görürler. Amellerini bu düşünce ve niyetle yapanlar amellerinde riya yapmışlardır.

Âhıret için amel yapan kimseye Allahü teâlâ hem dünyâyı, hem de âhıreti ihsân eder. Dünyâ için amel yapan, sadece dünyâ için çalışan kimseye de, Allahü teâlâ dünyâdan dilediği kadar verir, fakat o amelinin âhırette hiç fâidesini göremez.

Hased: insanı helâka götüren kötü huylardan birisidir. Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) buyurdu ki; “Ateşin odunu yemesi gibi, hased de iyilikleri yer.” Yine Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Şüphesiz Allahü teâlânın ni’metlerinin düşmanları vardır.” Onlar kimlerdir diye sorulduğunda Resûlullah ( aleyhisselâm ); “Allahü teâlânın, fadlından verdiği şeyler için, insanları hased edendir” buyurdu.

Ebüdderdâ ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: “Ölümü çok hatırlayanın, sevinci ve hased etmesi az olur.”

Fakîh Ebü’l-Leys Semerkandî “Tenbîh-ül-gâfilîn” isimli eserinde şöyle buyuruyor: “Hasedden daha kötü birşey yoktur. Çünkü hased eden kimse şu beş kötülüğün içine düşer: 1- Bitmeyen gam ve keder içerisine girer. 2- Hased etmesi, onun için, ecir ve sevâbı olmayan bir musibet olur. Onun günâha girmesine sebeb olur. 3- Hasedinden dolayı kınanır, ayıplanır. 4- Allahü teâlâ ona gazâb eder. 5- Allahü teâlânın tevfîk kapıları ona kapanır.

Âlimlerden bir zât şöyle buyurdu: “Hased eden, beş bakımdan Rabbine karşı gelmiş olur. 1- Hasedci, Allahü teâlânın başka bir kuluna verdiği ni’metten dolayı kızar. 2- Allahü teâlânın taksimine râzı değildir. Ya’nî hasedcinin hasedi Allahü teâlâya, “Niçin bunu böyle taksim ettin” demek ma’nâsına gelir. 3- Hasedci, Allahü teâlânın dilediğine lütuf ve ihsânda bulunduğunu bildiği hâlde, Allahü teâlânın ni’metlerinden başkalarının faydalanmasını istemez. Bu husûsta cimrilik eder. 4- Allahü teâlânın sevdiği kulundan, ni’metin alınmasını, ondaki o ni’metin son bulmasını, yok olmasını ister. 5- Hasedci, hased etmek sûretiyle Allahü teâlânın düşmanı olan İblîse yardımcı olmuşdur.”

Hasedin hakîkati: Allahü teâlâ, bir kuluna ni’met verince, lütuf ve ihsânda bulununca, başkaları için bu kimsede iki hâl vardır: 1- Bu ni’metin o kimseye verilmesini iyi karşılamaz, istemez. O ni’metin o kimsenin elinden çıkmasını ister ki, buna hased denir. 2-O ni’metin o kimsenin elinden çıkmasını, son bulmasını istemez. O ni’metin o kimsede bulunmasını ve devamını kötü görmez. Ancak onun bir benzerinin de kendisinde olmasını ister ki, buna gıbta denir.

Hased olan birincisi haramdır. Ancak böyle bir ni’met, dinsiz veya fâsık gibi kötü bir kimsede bulunup, onlar bu ni’metten faydalanarak fitne çıkarıyorlar, insanlara zarar veriyorlar ise, o ni’metin onlarda bulunmamasını, o ni’metin onların elinden çıkmasını ve yok olmasını istemek, zarar vermez. Çünkü burada ni’metin? ni’met olma bakımından yok olması istenmemekte, aksine, ni’metin, onların elinde fitne ve fesada vesile olduğu için yok olması istenmektedir.

Hased, ni’metin kendisinden başkasının elinde bulunmasını istememek, kullarından ba’zısını ba’zısına tercih etmek husûsunda Allahü teâlânın kazasına kızmaktır.

Gıptaya gelince, o haram değildir. Bilakis, haramlardan şüphelilerden sakınmak, Allahü teâlânın emirlerine uymak gibi, vâcib olan dînî ni’metleri elde etmek, sadaka vermek, fakirlere yardımcı olmak gibi, faziletli olan işlerde gıpta etmek menduptur. Gıptada ni’meti istememe, onu kerih görme durumu yoktur.

Hasedin sebepleri: 1- Şiddetli düşmanlık: Hased, buğz ve düşmanlıktan ayrılmaz. Beraber bulunurlar. 2-Tekebbür: Başkasının kendisinden üstün olmasının, kişiye ağır gelmesidir. Böyle bir kimse, başkası ilim, mal ve makama kavuşunca, onun kendisinden üstün olmasından korkup, böylece ona üstün olamama endişesi içerisinde olmasıdır. 3- Maksadına kavuşamamaktan korkmak: Sultanın, hizmetçilerinin ve me’mûrlarının, bir beldedeki mala ve mülke

kavuşmak isteyen kimselerin, maksadlarına kavuşabilmek için, birbirlerini hased etmeleri gibi. 4- Başkan olma, makam ve mevkî elde etme sevgisi ve arzusu. 5- İç bozukluğu ve kirliliği; Allahü teâlânın kullarına hayr ve iyilik husûsunda cimri olmak. Böyle tabiatı bozuk, içi kirli ve kibirli kimseler yanında, başkalarının iyi hâllerinden bahsedilince, bu onlara ağır gelir. İnsanların perişan ve iyi olmayan hâllerinden bahsedilince, bundan sevinç duyarlar.

Hasedin dînî bakımdan zararı: Hased eden kimse, ni'met verilen kimsedeki ni'meti gördükçe, devamlı olarak gamlı ve kederli olur. Hased edilen kimse hasedciye göre, mazlûm durumundadır. Hasedci zâlimdir. Bilhassa hased eden, hased ettiği kimse hakkındaki hasedini, onun hakkında gıybette bulunmak, kusurlarını sayıp dökmek, başkasının yanında anlatmak sûretiyle hasedini söze ve fiile dökünce, hased edilen kimsenin bundan dînî bakımdan çok fâidesi olur. Çünkü hased edenin iyilikleri (sevâbları) kıyâmet gününde hased ettiği kimseye verilir.

Akıllı kimse, kendisinde bulunan hased sebeplerini ve illetlerini gidermek için gayret sarfetmelidir. Çalışmakla, gayret göstermek ve bu husûsta Allahü teâlâya duâ etmekle, hased hastalığından Allahü teâlânın izni ile kurtulmak mümkündür. Bunun için, hased eden, hased ettiği kimseye tevâzu göstermeli, medhederek onlara yaklaşmalı, Allahü teâlânın hükmüne râzı olmalı, sevâbına rağbet etmeli, hased ettiği kimsenin sevdiği şeyleri sevmelidir. Hased eden, yaptığı hasedin, Allahü teâlânın kulları arasındaki taksimine kızmak, onu beğenmemek, olduğu ma'nâsına geldiğini, bunun ise, îmânına büyük bir zarar verdiğini, hasedi sebebi ile, âhırette çok şiddetli azâba, çarptırılacağını kesin olarak bilmelidir. Akıllı kimsenin, hem dînini hem de dünyâsını perişan eden hased hastalığına nasıl düştüğüne ne kadar hayret edilse yeridir. Fakat şunu iyi bilmelidir ki, hased büyük bir cehâlet, tam bir gaflet ve ahmaklıktır.

Gıybet: Belli bir mü'minin veya zımmî kâfirin ayıbını, onu kötülemek için arkasından söylemek gıybet olur. Gıybet kötü bir huydur ve haramdır. Kur'ân-ı kerîmde, gıybet eden, ölü eti yiyene benzetilmiştir. Hucurât sûresi onikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Birbirinizi gıybet etmeyiniz" buyuruluyor. Âyet-i kerîmede, mü'minin gıybet etmesi yasaklanmıştır.

İbn-i Abbâs'ın ( radıyallahü anh ) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Mi'râc gecesi semâya götürüldüğüm zaman bir kavme uğradım ki, etlerinden kesilip sonra da onlara; "Bunları yiyiniz! Kardeşlerinizin, yediğiniz etleridir" deniliyordu. Cebrâil'e; "Ey Cebrâil' Bunlar kimlerdir?" dedim. "Onlar senin ümmetinden gıybet edenlerdir" dedi."

Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) birgün Eshâb-ı Kirâma karşı; "Müflis kime denir, biliyor musunuz?" buyurdukta; "Parası ve malı kalmayan kimseye diyoruz" dediler. Bunun üzerine Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "ümmetimin arasında müflis, şu kimsedir ki; kıyâmet günü, defterinde çok namaz, oruç ve zekât sevâbı bulunur. Fakat bir kimseye sövmüş, iftira etmiş, malını almış, kanını dökmüş, döğmüş. Sevâbları, bu hak sahiplerine dağıtılır. Hakları ödenmeden önce, sevâbları biterse, hak sahiplerinin günahları, bunun üzerine yükletilir. Sonra Cehenneme atılır."

Yine Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: "Yanında, din kardeşi gıybet edilince, gücü yettiği hâlde ona yardım etmeyen kimsenin günahı, dünyâda ve âhırette kendisine yetişir."

Yine Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: "Din kardeşine, onun haberi olmadan yardım eden kimseye, Allahü teâlâ dünyâda ve âhırette yardım eder."

"Bir kimse, dünyâda din kardeşinin ırzını korursa, Allahü teâlâ bir melek göndenerek, onu Cehennem azâbından korur."

Rivâyet edilir ki, Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma şöyle vahy etti: "Gıybetten tövbe ederek vefât eden kimse, Cennete girenlerin sonuncusu olur. Gıybette ısrar edip, onda devam ederek vefât eden kimse, Cehenneme girenlerin ilki olur."

Âlimlerden bir zât şöyle buyurdu: "Gıybet; fâsıklar için ziyâfet, kadınlar için otlak, takvâ sahipleri için ise mezbeleliktir."

Gıybetin kötü kokusu, Resûlullah ( aleyhisselâm ) zamanında duyulurdu. Şimdi zamanımızda niçin duyulmuyor? Çünkü zamanımızda gıybet çoğaldı. Gıybetin pis kokusu her tarafı doldurdu. Artık bu pis kokuya alışıldığı için bu kokunun farkına varılmıyor. Meselâ, bir kimse dabakhâneye ilk defa girince, fenâ kokudan dolayı orada asla duramaz. Fakat burada deri dabağlayanlar, yerler, içerler, oranın pis kokusuna hiç

aldırmazlar. Onlar bu kokunun farkına bile varmazlar. Çünkü burunları artık bu kokuya alışmıştır. Bugün gıybetin de durumu böyledir. Gıybetin kötü kokusu, her tarafı kapladığı ve burunlar bu kokuya alıştığı için, artık o koku farkedilmiyor.

Hâtim-i Zâhid şöyle buyurdu: “Bir mecliste, şu dört şey bulunursa, Allahü teâlânın rahmeti, o mecliste bulunanlardan uzak tutulur 1- Dünyâ işlerinden bahsetmek, 2- Gülmek, 3- Kahkaha, 4- Gıybet.”

Hâlid-i Râ’î ( radıyallahü anh ) şöyle anlattı: “Birgün câmide bulunuyordum. Orada bulunanlar, birisinin ayıpları hakkında konuşmaya başladılar. Onları, gıybet etmekten men ettim. Onlar da bundan vazgeçtiler. Sonra başka birinin ayıpları hakkında konuşmaya başladılar. Bir müddet sonra ben de onlarla beraber, bahsettikleri şahısla alâkalı olarak konuştum. O gece bir rü’yâ gördüm. Bana uzun boylu ve siyah birisi geldi. Elinde, içerisinde domuz eti bulunan bir tabak vardı. Bana; “Bu eti ye” dedi. Ona; “Bu domuz etini mi yiyeceğim? Vallahi onu yemem” dedim. Bunun üzerine beni çok şiddetli bir şekilde tehdid etti ve “Bundan daha kötüsünü yedin de bunu niçin yemiyorsun?” diyerek o eti ağzıma soktu. Biraz sonra heyecanla uyandım. Vallahi otuz veya kırk gün, her yemek yiyişimde o etin pis kokusunu ağzımda hissettim.”

Gıybet, din kardeşinin, bir zimmînin işitince üzüleceği bir kusurunu arkasından söylemektir. Bu şey; onun bedenine, ahlâkına, sözüne, dînî durumuna hattâ elbisesine, evine ve bineğine âit birşey olabilir.

Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) Eshâb-ı Kirâma; “Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz?” buyurdu. Eshâb-ı Kirâm ( radıyallahü anh ); “Allah ve Resûlü bilir” dediler. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v); “Gıybet, senin kardeşini, arkasından hoşlanmayacağı birşeyle anmandır. (Ondan bahsetmendir)” buyurdu. “Söylediğimiz şey kardeşimizde varsa, yine gıybet olur mu?” denilince Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ); “Bir, kimse için söylenen kusur, onda varsa, bu söz gıybet olur. Yoksa bühtan, ya’nî iftira olur” buyurdu.

Bedene dâir gıybet şunlardır: Boyun uzunluğu ve kısalığı, rengin siyah ve sarılığı, gözün şaşı veya kör oluşu ve hakkında konuşulan kimsenin, hoşlanmadığı bedenî kusurların söylenmesi.

Ahlâka dâir gıybet: Birinin ahlâkının kötü olduğunu, cimri, kibirli, ikiyüzlü, sinirli, korkak, âciz ve buna benzer husûsların söylenmesi.

Bedenî işlere dâir gıybet: Bir kimse hakkında hırsız, yalancı, içkici, hâin, zâlim namaza, zekâta ehemmiyet vermiyor, rükû’u, secdeyi güzel yapmıyor, necâsetten, pislikten sakınmıyor, ana-babasına itaat etmiyor, zekâtını hak sahiplerine vermiyor, taksimi adâletli yapmıyor, müslümanlara dil uzatıyor demek.

Dünyâya dâir olan şeylerde gıybet: Birisi için edepsiz, insanları hor görüyor, kimseye hak tanımıyor, sadece kendisini düşünüyor, çok yiyor, uyunacak vaktin dışında çok uyuyor, oturulmıyacak yerlerde oturuyor demek.

Elbiseye dâir gıybet: Kolları geniş, etekleri uzun, sarığı büyük demek.

Dînî husûsunda gıybet; Birisinin işlediği günahları söylemek ve bu sebeble onu kötülemek.

Gıybet sadece dil ile olmaz. Îmâlı olarak, başkasına müslüman kardeşinin ayıbını ve noksanını bildirmek, bunları açıktan bildirmek gibidir. İşâret, îmâ, yazmak, herhangi bir hareketle, müslüman birisinin bir noksanını başkasına anlatmak, onun hoşlanmıyacağı birşeyi başkasına bildirmek kastı ile yapılırsa, hepsi gıybet olur ve haramdır. Birisini taklid ederek yürümek de gıybettir. Hattâ gıybetin en şiddetlisidir. Çünkü bu şekilde birisini taklid etmek, o kimsenin ayıbını ve kusurunu hoşlanmayacağı şeyi daha kuvvetli ve açık anlatmaktadır. Yazı ile gıybet de böyledir. Çünkü kalem dilden daha keskindir.

Bir topluluğun yalancı olduğunu söyleyip, bununla, hayatta veya vefât etmiş olan muayyen bir kimseye ta’riz yapılırsa (dokundurulursa), bu gıybet olur.

Kâdîhân’da şöyle yazmaktadır “Bir kimse, bir belde halkını gıybet etse, onlar şöyledir dese, bu gıybet olmaz. Çünkü o bununla bütün belde halkını kastediyor. Onun maksadı içlerinden birisinin öyle olduğunu anlatmak bile olsa, o kişinin kim olduğu bilinmediği için, o şahsın bu sözü gıybet olmaz.” “Bugün bana şöyle birisi geldi veya şöyle birisini gördüm” deyip, onun hoşlanmıyacağı bir hâlini söyler, bunu dinleyen

kimse de, onun sözünden kastettiği şahsın kim olduğunu anlarsa gıybet olur.

En kötü gıybet, kendilerinin sâlih ve gıybetten uzak olduklarını göstermek için, başkasının gıybetini yapıp, sâlih ve gıybetten uzak bir insanın tavır ve hareketleri içerisinde, riya yapanların hareketidir. Böylece riya ve gıybet gibi iki kötülüğü bir arada işlerler. Meselâ; "Hayâsızlıktan Allahü teâlâya sığınırız. Allahü teâlâdan bizi hayâsızlıktan korumasını dileriz" demek gibi. Bunu söyleyen kimsenin bu sözü ile esas maksadı, başkasının ayıbını anlatmaktır. Fakat bunu duâ şekliyle ifâde etmektedir. "Falanca ibâdette çok gayretli. Fakat ba'zan bizde olduğu gibi onda da gevşeklik oluyor" diyerek, esas gayesi, o bahsettiği kimseyi kötülemek, kendisini sâlihlere benzeterek medhetmektir. Böyle söyleyen kimse hem gıybet hem de riya yapmış olmaktadır.

Gıybeti tasdik etmek de gıybettir. Gıybeti sessiz olarak dinleyen de, gıybet edene gıybetinde ortaktır. Gıybet edeni dinliyen kimse, gıybet günahında ancak, dili ile gıybet edenin gıybetini kötü görmesi ve onu ayıplaması ile kurtulabilir. Eğer, dili ile gıybete mâni olmaktan çekiniyorsa, gıybeti, kalbi ile kötü görerek orayı terk eder. Eğer gıybet bahsini, başka sözle kesme imkânı varken bunu yapmazsa, yine günahkâr olur. Dili ile gıybet edene sus deyipte, kalbi, gıybetin yapılmasını isterse bu nifaktır. Kalb ile gıybeti kötü görmedikçe, dil ile sus demek onu günahtan çıkarmaz.

Gıybetin umûmî ve husûsi sebebleri vardır. Umûmî sebepleri şunlardır: 1- Bir kimseye kızıldığı zaman, onun kötülüklerini söylemek sûretiyle kızgınlığını gidermek. O kimsenin kötülüklerini açıkça söylemeye bir mâni olmayınca kızıldığı zaman, dil ile o kimsenin ayıpları ve kusurları söylenir. Ba'zen kızgınlık içe atılır. O zaman bu, kin olur. Kin de, kin tutulan kimsenin kötülüklerini söylemeye onun gıybetini yapmaya götüren sebeblerdendir. Kin ve kızgınlık, gıybetin en büyük sebeblerindendir. 2- Başkasını küçültmek sûretiyle kendisini yükseltmek. Meselâ; falanca câhil ve anlayışı kıt deyip, kendisinin böyle olmadığını kasdetmek. 3- Hased: Birisini, insanların övdüğünü ona ikramda ve hürmette bulunduklarını görüp, o kimsede bulunan o iyi hâlin ondan gitmesini istemek. Onu kötülemek sûretiyle, insanların nazarından düşürmek için çalışmak. 4- Başkalarını eğlendirmek ve güldürmek için başkalarının güldürücü hareketlerini taklid etmek. 5- Başkalarını aşağı görerek alay etmek. Bu durum, kendisini büyük görüp, başkasını hakîr ve aşağı görmekten ileri gelmektedir.

Gıybetin husûsi sebebleri dindarlara mahsûstur. Bunlar pek ince ve gizlidirler. Şeytan bunları, hayır ve iyilik maskesi içerisinde gizliyerek yaptırır. Bunlar şunlardır: 1- Dinde günah ve hatâ olan bir işin yapılmasından dolayı taaccüb etmek. Meselâ: "Falancanın o işi yapmasına çok hayret ettim" demek gibi. Bunu söyleyen, ba'zan bu sözünde samîmi olabilir. Şeytan bu taaccüb sırasında, o işi yapan şahsın ismini de basit göstererek söyletir. Böylece farkına varmadan o şahsı gıybet etmiş olur. 2- Allah için kızmak: insan bir günahın işlendiğini gördüğü zaman, bunun yapılmasına Allah için kızar, kızgınlığını ifâde ederken günah yapanın ismini söyler. Böylece gıybet etmiş olur. Hâlbuki yapması lâzım gelen şey, o kötülüğü yapana, böyle bir işi yapmasından memnun olmadığını söylemek ve ona emri ma'rûfta bulunmak, onun ismini başkasına söylememek veya o kötülüğü yapanın ismini gizlemek aleyhinde konuşmamaktır.

Ebü'l-Leys Semerkandî "Tenbîh-ül-gâfilîn" kitabında şöyle buyurur: Gıybet dört çeşittir, 1- Küfür olan gıybet, 2-Nifâk olan gıybet, 3- Günah olan gıybet, 4- Mübah olan gıybet.

1-Küfür olan gıybet: Bir müslüman birisini gıybet edip, ona "Gıybet etmiyor musun?" denilince, o da; "Hayır bu gıybet değildir. Çünkü ben işin doğrusunu söylüyorum" dese kat'î delîllerle Allahü teâlânın haram kıldığı bir şeyi helâl görmüş olur. Bu ise küfürdür. 2-Nifâk olan gıybet: Birisi gıybet eder, fakat onu tanıyanların ve bilenlerin yanında ismini söylemez, böylece kendini vera' sahibi görür. İşte bu nifaktır. 3- Günah olan gıybet: Birisinin gıybetini yaparken ismini söylemek, günah olan gıybettir. Böyle gıybet eden kimse hem o günahtan tövbe etmesi, hem de gıybetini yaptığı şahıstan helâllik dilemesi lâzımdır. 4- Mübah olan gıybet: Açıkça günah işliyen bir fâsık, veya bid'at sahibini gıybet etmek günah olmaz. Fâsıkın kötülükleri anlatılmak sûretiyle, insanların o kimseden sakınmaları te'min edilir. İnsanları fâsıkın kötülüklerinden sakındırmak için, onlara fâsıkların kötülüklerini anlatmak sevâbtır. Çünkü bu bir bakıma insanları kötülükten men etme ma'nası taşır. Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) bir hadîs-i şerîfte; "İnsanları ondan sakındırmak için, fâciri, kendisinde bulunan şeylerle anlatınız" buyurmuştur.

Üç kimse vardır ki, onların gıybeti günah olmaz. Zâlim sultanın zulmünü, açıkça günah işliyen fasıkın fıskını ve bid'at sahibinin bid'atini söylemek gıybet olmaz.

Bir kimse, müslüman kardeşinin kötülüklerini, onlara ehemmiyet verdiği, böyle hâllerin onda bulunmasını istemediği için söylerse, bunda bir mahzur yoktur. Bu gıybet olmaz. Çünkü gıybet müslüman kardeşinin hakkında ayıp ve noksanlığı kasd ederek konuşmaktır. Kâdîhân'da da böyle yazmaktadır. Bir kimse, namaz kılar, oruç tutar fakat eliyle ve diliyle başkalarına zarar verirse, onun bu kötü hâllerini anlatmakta mahzur yoktur.

Gıybet dînî bakımdan fâidesi olan sebeplerle mübah olur. Bunlar şunlardır:

1- Zulme uğramış kimsenin, sultana, hâkime ve zâlimden hakkını alabilecek birisine, falanca bana zulmetti veya bana şöyle şöyle yaptı demesi caizdir. Çünkü mazlûm, hakkını zâlimden ancak öyle alır. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm )"Hak sahibinin söz hakkı vardır" buyurdu.

2- Kötülüklerin ve günahların iyiliğe çevrilmesi için, bunu yapabileceğini ümid ettiği kimseye, falanca şöyle yaptı. Onu o işten menet gibi sözleri söylemesi gıybet olmaz.

3- Müslümanları kötülükten sakındırmak: Birisinin, bid'at sahibi ve açıkça günah işleyen bir kimsenin yanına gittiği görülür ve bid'at sahibinin işlediği bid'atin, fâsıkın da fıskının (yaptığı kötü işlerin) o kimseye bulaşacağından korkulursa, o kimse onların yanına gitmekten sakındırılır. Ancak bu sakındırmanın, hased sebebiyle bir sakındırma olmamasına çok dikkat etmelidir. Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine uygun olmayan bilgileri kitaplarına yazan müelliflerin tenkit edilmesi caizdir. Hatta dînin korunması bakımından vâcibtir.

4- Açıkça içki içen, kumar oynayan, insanlara zulmeden kimsenin, sâdece açıkça yaptığı bu kötülükleri anlatılır Açıkça yapmadığı kötülükleri anlatılmaz. Hadîs-i şerîfte; "Haya cilbâbını çıkaran kimseyi söylemek gıybet olmaz" buyuruldu. (Cilbâb, kadınları örten şeylerin ismidir. Haya cilbâbını çıkarmak, açıkça haram işlemek demektir.)

5- Topal, şaşı gibi ayıp bir lakab ile tanınan böyle meşhûr olmuş bir kimseyi böyle tanıyıp, meşhûr olduğu için, bu lakapları ile bahsetmek günah olmaz. Fakat ayıplamak ve noksanlığını bildirmek kasdı ile olursa haramdır. Ayıp ve noksanlık ifâde etmeyen başka bir lakabı varsa, onun ile ondan bahsetmek, onu söylemek daha güzel olur.

6- Evleneceği, birisi ile yolculuğa çıkılacağı, birisi ile ortaklık yapılacağı, birisi ile komşuluk yapılacağı zaman, o kimse hakkında kendisi ile istişâre edilen kimsenin, nasîhat niyeti ile bildiğini söylemesi caizdir.

7- Hâkim, bir kimse hakkında sorduğu zaman, o kimsenin iyi olmayan durumlarını haber vermek caizdir.

Bu istisnalar dışında, gıybet etmek sûretiyle günaha giren kimsenin, pişman olup tövbe etmesi, yaptığı gıybetten dolayı üzülmesi, gerekir. Ayrıca gıybet ettiği kimseden hakkını helâl etmesini istemelidir. Eğer hakkını helâl ederse, gıybet eden onun hakkından kurtulmuş olur.

Gıybetten çok sakınmalıdır. Gıybetin, iyilikleri yok ettiğinin farkında olmalıdır. Gıybet, Allahü teâlânın gazâbına sebep olur. Gıybet edenin iyilikleri, kıyâmet gününde gıybet ettiği kimseye verilir. Eğer onun iyilikleri yoksa, gıybet edilen kimsenin günahları ona verilir.

Nemime (Koğuculuk yapmak, söz taşımak): Büyük günahlardandır. Resûllullah efendimiz ( aleyhisselâm ); "Nemmam, Cennete giremez" buyurdu. Nemmamın yeri Cehennemdir. Çünkü âhırette insanın yeri ya Cennet yahut Cehennemdir, öyleyse, nemmamın derhal tövbe etmesi lâzımdır.

Yine Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "İki yüzlü, insanların en şerlilerindendir. İki yüzlü kimse, ba'zılarına bir yüzü ile, ba'zılarına da diğer yüzü ile gelir. Dünyâda iki dilli olan için Allahü teâlâ kıyâmet gününde ateşten iki dil yapar."

Ka'b-ül-Ahbâr ( radıyallahü anh ) anlattı: "Benî İsrâil'in başına kıtlık gelmişti. Mûsâ aleyhisselâm birkaç defa yağmur duâsına çıktı. Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma vahyederek; "Ben senin ve beraberinde olanların duâlarını kabûl etmiyeceğim. Çünkü sizin aranızda nemîmesinde ısrar eden bir nemmam var" buyurdu. Bunun üzerine Mûsâ aleyhisselâm; "Yâ Rabbî! Onun kim olduğunu bildir de, aramızdan çıkaralım" dedi. Bunun üzerine Allahü teâlâ; "Ey Mûsâ! Ben sizi nemîmeden men ediyorum. O işi ben mi yapayım?" buyurdu. Sonra

yağmur duâsına çıkanların hepsi tövbe ettiler. Allahü teâlâ onların duâlarını kabûl buyurarak bol yağmur ihsân etti.

Hammâd bin Seleme anlatır: Birisi câriyesini sattı. Alıcıya; “Bunun başka bir ayıbı yoktur, ama koğuculuk yapar” diye ayıbını da söyledi. Müşteri buna rağmen onu satın aldı. Aradan günler geçtikten sonra, hizmetçi efendisinin hanımına; “Kocan seni sevmiyor. Sana ihânet etmek istiyor. Seni sevmesini, üzerine titremesini istermisin?” dedi. Kadın; “Tabî isterim” deyince, hizmetçi; “O hâlde, eline bir ustura al. Sakalının alt kısmından biraz kıl kes. Ama bunu uyuduğu zaman yap!” dedi. Biraz sonra efendisi geldi. Hizmetçi bu sefer efendisine gizlice şöyle dedi: “Hanımın seni öldürmek istiyor. Bunu açıktan bilmek istermisin?” Efendisi: “Tabî isterim” deyince, “Öyleyse bu gece uyur gibi yap, görürsün” dedi. Adam uyur gibi yaptı. Kadın, elinde ustura ile gece kocasının yanına geldi. Adam gözünü açıp hanımını elinde ustura ile görünce, kendisini kesmeye geldiğini sandı. Hemen usturayı elinden aldı. Hanımını orada kesip öldürdü. Sonra hanımının yakınları gelip adamı öldürdüler. Bunun üzerine adamın yakınları geldi ve öldürülen kadının yakınları ile çok şiddetli kavga ettiler. Bir nemmamın sözü birçok insanın ölümüne sebeb oldu.”

Yahyâ bin Eksem buyurdu ki: “Nemmam, sihir yapan büyücüden daha kötüdür. Çünkü büyücünün bir ayda yapamadığını nemmam bir anda yapar.

Hasen-i Basrî ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: “Şunu iyi bil ki, sana bir söz getiren senin sözünü de başkasına götürür.”

Nemîmenin ma’nâsı: Duyulması istenmiyen bir sözü başkalarına götürüp söylemek demektir. Lügat ma’nâsı koğuculuk ve söz taşımaktır. Nemime; sırrı ifşa etmek, kapalı ve gizli tutulması gereken bir husûsta perdeyi yırtmaktır.

Birisi gelip, falanca senin hakkında şöyle şöyle konuştu diye haber verirse şunları yapmalıdır.

1- Böyle bir haber getirenin sözüne inanmamalıdır. Çünkü söz getiren fâsıktır. Fasığın sözüne inanılmaz.

2- Böyle bir haberi getirene, münâsip bir şekilde nasîhat etmeli, yaptığı işin iyi olmadığını anlatmalıdır. Çünkü kötülükten men etmek vaciptir.

3- Söz getirene, Allahü teâlâ için buğzetmelidir. Çünkü o bu yaptığı ile Allahü teâlâya âsi olmuş ve günah işlemiştir, Allahü teâlânın buğzuna müstehak olmuştur. Allahü teâlânın buğz ettiğine buğz etmek vâcibdir.

4- Söz getirenin, getirdiği habere güvenerek, söz getirdiği kimseye sû-i zan etmemelidir. Çünkü fâsığın sözü ile bir kimseye sû-i zan etmek haramdır.

5- Acaba, bu söz getirenin söylediği doğrumudur diye araştırma yapmamakdır. Çünkü tecessüsü, ya’nî suç araştırmayı Allahü teâlâ yasaklamıştır.

6- Nemmamın düştüğü duruma düşmemek ve onun nemîmesini başkasına anlatmamak gerekir. Yoksa insan, onun gibi nemmam olur.

Şöyle anlatılır: Âlimlerden birisini, dotlarından bir zât ziyârete gelmişti. Dostu ona başkasına dâir kötü bir haber söyledi. Bunun üzerine o âlim misâfirine; “Bana üç cinâyet işlettin. 1- Bana kardeşime buğzettirdin. 2- Kalbimi boş yere meşgûl ettin. 3- Nefsin hakkında benim kötü zannıma sebeb oldun” dedi.

Süleymân bin Abdülmelik, birgün yanında büyük âlim İbn-i Şihâb ez-Zührî olduğu hâlde oturuyordu. Bu sırada içeri birisi girdi. Süleymân bin Abdülmelik ona; “Duyduğuma göre benim hakkımda konuşmuşsun” dedi. O şahıs; “Asla hakkınızda hiçbir şey konuşmadım” dedi. Bunun üzerine Süleymân bin Abdülmelik; “Bunu bana sözünde doğru olan birisi söyledi” dedi. Bunun üzerine İbn-i Şihâb ez-Zührî hazretleri; “Nemmam doğru konuşmaz” buyurdu. Süleymân bin Abdülmelik, Zührî hazretlerine “Doğru söyledin” dedikten sonra o şahsa da, “Şimdi selâmetle gidebilirsin” dedi.

Çocuk Terbiyesi: Çocuk, ana-babası yanında emânettir. Temiz kalbi, kıymetli bir cevherdir. Her türlü şekil ve sûretten arınmıştır. Fakat, nakşedilmeye, verileni almaya müsâiddir. Hayra da şerre de alıştırmaya elverişlidir. Sabi çocuk, hayra ve iyi şeylere alıştırılır, İyi şeyler öğretilirse, o şekilde yetişir ve büyür. Hem dünyâda hem de âhırette mes’ud ve bahtiyar olur. Ona iyi şeyleri, hayr işleri öğreten ana-babası, hocaları ve onu terbiye edenler, onun vesilesi ile, çok büyük ni’metlere ve mükâfatlara kavuşurlar. Eğer sabî, kötülüğe ve şer olan şeylere alıştırılırsa, hem dünyâda hem de âhırette helâka

uğrar, şaki ve bedbaht olur. Onun yüzünden ana-babası, hocaları ve onu kötü terbiye edenler de azap görürler ve cezalandırılırlar. Allahü teâlâ, Tahrim sûresinin altıncı âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki: “Kendinizi, evlerinizde ve emirlerinizde olanları ateşten koruyunuz.”

Ana-baba evlâdını, dünyâdaki ateşten ve sıkıntılardan muhafaza ettiği gibi aynı şekilde âhıretteki Cehennem ateşinden de korumalıdır. Çocuğu âhıretteki sıkıntılardan ve Cehennem azâbından korumak, dünyâdaki sıkıntılardan ve dünyâ ateşinden korumaktan çok daha mühimdir.

Ana-babanın, evlâdını bütün bu sıkıntılardan ve musibetlerden koruması, onu güzel terbiye etmek, ona güzel ahlâkı öğretmek, kötü arkadaşlardan muhafaza etmek sûretiyle olur. Şayet çocuğun bakımı ve emzirilmesi için bir kadın bulup, ona baktırma lüzumu hâsıl olursa, helâl yiyen, dindar ve sâliha bir kadın arayıp bulmalıdır. Çünkü haramdan hâsıl olan sütte bereket yoktur. Böyle haram yiyen bir kadından süt emen çocuğun tabiatı haram şeylere meyleder.

Çocukta, iyiyi kötüden ayırma hassaları ortaya çıkmaya başladığı zaman, çocuğu kontrol altında tutmak iyidir. Çocukta ilk ortaya çıkan, haya duygusudur. Çocuk bu andan i’tibâren ba’zı şeylerden haya eder. Bu sebeble utanılacak şeyleri terkeder. Bunlar çocukta akıl nûrunun parlamasıyla ortaya çıkan hâllerdir. Allahü teâlânın, çocuğa, lütfu, ihsânı ve hediyesidir. Ahlâka ve kalbin safâsına delâlet eden büluğ çağında, bu durum daha da olgunlaşır.

Bu çağda, çocuğa, terbiyesi husûsunda yardımcı olmalıdır. Bunu asla ihmal etmemelidir. Çocuğu ilk önce te’sîri altına alan ve onu meşgûl eden husûs, yemeğe düşkünlüktür. Bu bakımdan yemek yeme âdabını öğretmelidir. Yemeği çabuk çabuk yememesini, lokmayı iyice çiğnemeden yutmamasını, lokmaları, peşipeşine almamasını öğretmelidir. Çok yemek yemeği, oburluğu ona çirkin birşey olarak göstermeli, çok yemenin insanlara mahsûs bir sıfat olmadığını anlatmalı, az yiyen ve terbiyeli olan çocuğu da medhetmelidir. Çocuğa, yemekte başkasını kendisine tercih etmeyi, hangi yiyecek olursa olsun onunla kanâat etmeyi sevdirmelidir.

Zamanı gelince, çocuğu hocaya göndererek; Kur’ân-ı kerîmi, Resûlullah efendimizin mübârek hayâtını, onun anlıyabileceği ve ona lâzım olan din bilgilerini, Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) ehl-i beytini, Eshâb-ı Kirâmın, dört mezheb imamının, diğer din ve tasavvuf büyüklerinin, sâlih kimselerin hayâtını, onların İslâmiyeti ne kadar güzel yaşadıklarını, bu sebeble huzûrlu ve mutlu olduklarını anlatmalıdır.

Onları, ahlâksız ve kadın kız aşkı anlatan şiirleri dinlemekten menetmelidir. Çünkü böyle şiirleri okumak, dinlemek ve bu işlerle uğraşanlar ile arkadaşlık yapmak, çocuğun kalbinde fitne ve fesad meydana getirir.

Çocuk, güzel ahlâk sahibi olduğu, güzel ve iyi işler yaptığı zaman hediyeler almak sûretiyle onu sevindirmeli, bundan dolayı onu insanlar arasında medhetmelidir. Şayet ba’zan hoşa gitmeyen şeyler yaparsa, onu görmemezlikten gelmeli, onun haya perdesini yırtmamalıdır. Yoksa, nasıl olsa bu kötü işim ortaya çıktı diye, ondan sonra o kötü işi yapmaktan çekinmez hâle gelir. Eğer o işi ikinci defa yaparsa, gizlice onu cezalandırmalı, onu korkacağı birşey ile tehdid etmeli, dolaylı yoldan, yaptığı işin kötü birşey olduğunu ona anlatmalıdır. Annesi de yaptığı kötü bir işi babasına söyliyeceğini, babasının da onu cezalandıracağını söylemek sûretiyle çocuğu korkutmalı, o kötü işten onu alıkoymaya çalışmalıdır.

Ana-baba, çocuğun arkadaşları ve akranlarına karşı onunla övünmemelidir. Çocuğu tevâzuya ve arkadaşlarına ikrama alıştırmalıdır. Yükseklik ve üstünlüğün vermekle olacağını, aç gözlü ve tama’ sahibi olmanın, aşağı ve bayağı bir iş olduğunu öğretmelidir. Yine çocuğun yanında altın ve gümüşü, onlara düşkün olmayı kötülemelidir. Zehirli yılan ve akrebden daha çok, onlara düşkün olmaktan sakındırmalıdır.

Çocuğa, insanlar yanında nasıl oturulacağını anlatmalı, çok konuşmaktan, daha küçük yaşta alışmaması için doğru ve yalan yere yemîn etmekten, başkasına la’net etmekten, başkasına dil uzatmaktan, böyle yapanlarla beraber bulunmaktan onu menetmelidir.

Çocuk mektepten, hocadan ders alıp, edep ve terbiye öğrenip döndükten sonra, bunların yorgunluğunu giderecek, onu dinlendirecek münâsip ve güzel bir şekilde eğlenmesi gerekir. Eğer çocuk mektepten ve hocadan geldikten sonra, onun dinlenmesi için, münâsip bir şekilde oynamasına ve eğlenmesine fırsat verilmez de, tekrar ders ile meşgûl olmaya mecbûr bırakılırsa, bu durum çocuğun zekâsını köreltir.

Çocuğa; anaya-babaya, hocalarına, terbiye ve yetişmesinde emeği geçenlere, tanıdık olsun, yabancı olsun, kendinden yaşça büyük olanlara itaatkâr olmasını, onların yanında, onlara hürmetinden dolayı oyununu bırakmasını öğretmelidir.

İyi ile kötüyü birbirinden ayırabilecek yaşa gelince, abdest ve namazı terketmesine asla müsamaha etmemeli, Ramazân-ı şerîfin ba'zı günlerinde oruç tutmasını emretmelidir. Yedi yaşına gelince, namaz kılmasını emretmeli, on yaşına gelince namaz kılmazsa münâsip bir şekilde namaza teşvik mâhiyetinde dövmeli, ipek giymekten, altın ve gümüş kullanmaktan onu menetmelidir.

Çocuğa, dînin emir ve yasaklarından, bilmesi îcâbeden herşeyi, otuziki farzı, îmânın ve İslâmın şartını öğretmeli, hırsızlık yapmaktan, haram yemekten, yalan söylemekten, gıybet etmekten, hıyânet etmekten, çirkin ve fenâ sözleri konuşmaktan onu sakındırmalıdır.

Çocuğa, yiyeceklerin ilaç gibi olduğunu, yemekten maksadın insanın onlar vasıtasıyla Allahü teâlâya ibâdet ve tâatta bulunmak için kuvvet kazanmak olduğunu, dünyânın hakîki bir hayat ve devamlı kalınacak bir yer olmadığını, fâni ve geçici olduğunu, ölüm ile insanın, dünyâ lezzet ve ni'metlerinden istese de istemese de ayrılacağını, ölümün her an gelebileceğini, Cennete girebilmek için, bu dünyâda Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından sakınması gerektiğini, Allahü teâlânın, sevdiği kulları için Cennette türlü türlü ni'metler hazırladığını anlatmalıdır. Yine çocuğa Cehennem azâbının çok şiddetli olduğunu, Cehenneme dinde câhil olanların, haram yemekten sakınmayan ve farzları terkedenlerin gideceğinden de bahsetmelidir.

Eğer çocuk iyi yetiştirilmiş, edeb ve terbiyesine i'tinâ gösterilmiş ve ehemmiyet verilmiş ise, bülûğa ermesinden önce yapılan bu telkinler ve nasîhatların, büluğ çağına erdiği zaman te'sîrleri ve fâidesi görülür. Çocuk dâima iyiye doğru gider, iyi ve güzel işlerle meşgûl olur, kötü işlerden sakınır. Şayet çocuk, iyi yetişmemiş, terbiyesi üzerinde durulmamış ise, büluğ çağına erişince oyun ve eğlenceye, kötülüklere dalar. Yemeğe, giyinmeğe ve övünmeye düşkün olur. Hakkı kabûl etmek ona ağır gelir.

Çocuk iyiye de kötüye de elverişli bir cevher olarak yaratılmıştır. Ancak ana-babası onu, iyi veya kötü taraftan birisine meylettirir. Resûlullah ( aleyhisselâm ) şöyle buyurdu. "Bütün çocuklar, müslümanuğa uygun ve elverişli olarak dünyâya gelir. Bunları sonra, anaları ve babaları; Hıristiyan, yahûdi ve dinsiz yapar."

Haram yemek, çocuğun kötü olmasında mühim bir unsurdur. Çünkü, ana-baba haram yemekten sakınmadığı için, onlardan dünyâya gelen çocuk, tabiatı ve mayası îcâbı her türlü kötülüğe meyleder. Şimdi çok sayıda kötü ve fâsık kimse bulunmaktadır. Ana-babalarının haram yemelerinin, çocuklarının kötü olmasında te'sîri büyüktür. Allahü teâlâ bizi haram lokma yemekten muhafaza buyursun. Amîn.

Çocuğun baba üzerindeki hakkı: "Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Çocuğun baba üzerinde üç hakkı vardır: 1-Doğduğu zaman çocuğuna güzel bir isim koyması, 2-Aklı erdiği zaman Kur'ân-ı kerîmi öğretmesi, 3-Evlenecek yaşa gelince onu evlendirmesidir."

Birisi Hazreti Ömer'e gelerek; "Bu benim oğlum bana karşı geliyor" diye şikâyette bulundu. Bunun üzerine Hazreti Ömer onun oğluna; "Allahtan korkmuyor musun, niçin ana-babana karşı geliyorsun. Ana-babanın evlâdı üzerinde şu kadar hakkı var" buyurdu. O zaman, o şahsın oğlu; "Hiç oğlun baba üzerinde hakkı yok mu?" diye sordu. Hazreti Ömer de; "Evet var. Çocuğuna doğunca güzel bir isim koyması, ona Kur'ân-ı kerîmi öğretmesi, evlenecek yaşa gelince evlendirmesi, çocuğun babası üzerindeki haklarındandır" buyurdu. O zaman çocuk; "Vallahi, babam, dörtyüz dirheme satın aldığı Hindistanlı bir kadınla evlendi. Bana güzel isim vermedi. İsmimi Cu'lâ koydu. Bana Kur'ân-ı kerîmden hiçbir şey öğretmedi" dedi. Bu sözler üzerine Hazreti Ömer, çocuğun babasına dönerek; "Oğlum bana itaat etmiyor, diyorsun. Hâlbuki, o sana karşı gelmeden önce sen ona karşı gelmişsin. Şimdi kalk ve oğluna karşı vazîfeni yap" buyurdu.

Yine şöyle anlatılır: "Birisinin, babasını dövdüğü görüldü. Çocuğa; "Niçin babanı dövüyorsun, onu bırak" dediler. Bunun üzerine babası; "Ona dokunmayın, beni dövsün. Çünkü ben babamı aynen bu yerde dövmüştüm. Ben nasıl babamı burada dövdü isem şimdi de aynı yerde oğlum beni dövüyor" dedi.

Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurdu: "Çocuğunun, kendisine itaati husûsunda ona yardımcı olan kimseye, Allahü teâlâ merhamet eylesin."

Sâlihlerden birisi, oğluna birşeyi yapması için hiç emretmezdi. Şayet bir ihtiyâç olursa, oğluna değilde başkasına emrederdi. O zâta bunun sebebi soruldu. O da şöyle buyurdu: "Oğluma birşey emredersem belki emrimi tutmaz da bana karşı gelebilir. Bu yüzden Cehennem ateşine müstehak olur. Hâlbuki ben oğlumun Cehennem ateşinde yanmasını istemiyorum. Onun için ona emretmiyorum."

Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: "Kişide dört şeyin bulunması Se'âdetine vesiledir, 1- Zevcenin sâliha olması, 2-Kardeşlerinin sâlih olması, 3- Çocuklarının itaatkar olması, 4-Rızkının, içerisinde bulunduğu memlekette bulunması."

"Hiçbir baba, çocuğuna güzel edepten daha üstün birşey vermemiştir."

"Çocuklarınızla ilgilenin. Onlara güzel edep (terbiye) veriniz.

Ana-baba hakkı: "Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde sâdece kendisine ibâdeti emretti. Kendisine ibâdetten sonra ana-babaya itaati bildirdi. Çünkü insanın varlığının hakîki sebebi Allahü teâlânın yaratması, zâhiri sebebi de ana-babadır.

Allahü teâlâ, İsrâ sûresinin yirmiüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; "Rabbin kesin olarak şunları emretti: Ancak kendisine (Allahü telâya) ibâdet edin, ana-babaya güzellikle muâmele edin, eğer onlardan biri veya ikisi senin yanında ihtiyârlık hâline ulaşırsa, sakın onlara "Öf" bile deme ve onları azarlama, ikisine de iyi ve yumuşak söz söyle" buyuruyor.

İbn-i Ömer ( radıyallahü anh ) âyet-i kerîmeyi tefsîr ederken; "Ana ve babaya hitab ederken, babacığım, anneciğim demelidir" buyurdu.

Atâ bin Ebî Rebâh ( radıyallahü anh ) âyet-i kerîmeyi tefsîr ederken; "Onların yanında konuşurken, gözü onlara doğru çevirmeden, bakmadan konuşmalıdır" buyurdu.

Mücâhid ( radıyallahü anh ) buyurdu ki; "Ana-babanın isimleri ile çağırmayınız. Onları yalanlamayınız. Onlarla yumuşak konuşunuz. Onlara boş söz söylemeyiniz."

Ana-babaya iyilik yapmak, onlara dil uzatmamak, onlara karşı gelmemek onlara itâattandır. Ana-babaya böyle davranmamak büyük günahtır.

Dînen mahzurlu olmayan husûslarda ana-babaya karşı gelmemelidir.

İmâm-ı Kurtubî buyurdu ki: "Ana-babaya iyilikte bulunmak onlara itaat etmek, sâdece müslüman ana-babaya mahsûs değildir. Ana-baba kâfir bile olsalar, onlara iyilik yapılır."

Gerek hayatta iken ve gerekse vefâtlarından sonra, ana-baba hakkına" riâyet edilir. Ana-babanın vefât ettikten sonra hakları, her namazın peşinden onlar için duâ etmekle olur.

Tabiînden bir zât buyurdu ki: "Hergün beş vakit namazda ana ve babasına duâ eden kimse, onların hakkını yerine getirmiş olur. Çünkü Allahü teâlâ Lokman sûresi ondördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; "Allahü teâlâya ve ananıza-babanıza şükr edin" buyurmuştur. Günde beş defa Allahü teâlâya şükrediyoruz. Ana-babaya şükür ise, günde beş vakit namazda onlara duâ etmek sûretiyle olur.

Ana-babanın çocuğu üzerinde on hakkı vardır: 1- Ana-baba aç oldukları zaman onları doyurur. 2- Giyeceğe muhtaç oldukları zaman, eğer gücü yeterse, onları giydirir. 3- Hizmete muhtaç iseler onların hizmetini görür. 4- Onlar kendisini çağırdıkları zaman onların da'vetine icabet eder ve hemen yanlarına gider. 5- Birşey emrettikleri zaman emirleri günah olmadığı müddetçe yerine getirir. 6- Ana-baba ile konuşurken yumuşak konuşur. 7-Onları isimleri ile çağırmaz. 8- Onlarla beraber yürürken arkalarından yürür. 9- Kendisi için istediğini, onlar için de ister, kendisi için istemediği bir şeyi onlar için de istemez. 10- Kendisine duâ ettiğinde, onlar için de af ve mağfiret ile duâ eder.

Vefâtlarından sonra ana-babayı râzı etmek üç şeyle mümkün olur. 1-Çocuk, Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından sakınmak sûretiyle sâlih olursa. Çünkü ana-baba çocuklarının sâlih olmasına sevinmesi kadar hiçbir şeye sevinmez. 2- Ana-babanın akraba ve dostlarını ziyâret etmekle, 3- Ana-baba için Allahü teâlâdan af ve mağfiret dilemek, onlar için sadaka vermek ve iyilik yapmakla onlar râzı olur.

Selemeoğulları'ndan birisi Resûlullah'a ( aleyhisselâm ) gelerek; "Yâ Resûlallah! Anam-babam vefât ettiler. Acaba

onlara yapabileceğim bir iyilik var mı?” diye sordu. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ); “Evet onlar için Allahü teâlâdan af ve mağfiret dilemen, onların verdikleri sözleri yerine getirmen, onların dostlarına ikramda bulunman, onlar tarafından olan akrabalarını ziyâret etmendir” buyurdu.

Birisi Resûlullah efendimize ( aleyhisselâm ) “Bi’at için sana geldim. Ana-babamı ağlıyarak bıraktım” deyince, Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ); “Ana-babana dön onları ağlattığın gibi güldür” buyurdu.

Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ); “Burnu yere sürtülmüstür, burnu yere sürtülmüstür” buyurdu. “Kimin, yâ Resûlallah?” dediler. “Ana ve babasından birinin veya ikisinin, yanında ihtiyârladığı hâlde, Cennete gitmiyenin” buyurdu.

Bekr bin Hakem babasından o da dedesinden anlatır: “Yâ Resûlallah! En önce kime iyilik edeyim?” dedim. “Annene” buyurdu. “Sonra kime?” dedim. Yine “Annene” buyurdu. Üçüncü defa sordum. Yine “Annene” buyurdu. “Sonra kime?” dedim. “Babana ve sonra sırasıyla akrabalarına” buyurdu. Annenin, babadan önde tutulması, annenin çocuk için daha çok zahmet çekip yorulması, daha çok şefkatli olması ve çocuğa hizmetinin çokluğundandır.

Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ); “Size günahların en büyüğünü bildireyim mi?” diye üç defa buyurdular. Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm):

“Evet bildir, yâ Resûlallah!” dediler. “Allahü teâlâya ortak koşmak, ana-babaya karşı gelmek ve yalan söylemektir!” buyurdu.

Avm bin Huveys isminde bir zât şöyle anlattı: “Bir köye gitmiştim. O köyün yanında bir kabristan vardı, ikindiden sonra, burada bulunan bir kabir açılır, başı merkep başı, bedeni insan bedeni gibi olan birisi çıkar, üç defa merkep gibi anırdıktan sonra kabir kapanırdı. Orada yaşlı bir kadın yün eğiliyordu. Kabirden çıkan şahsın annesi idi. Oğlunun durumunu şöyle anlattı. Oğlum içki içerdi. Ben de ona;

“Allahtan kork! Ne zamana kadar içki içmeğe devam edeceksin?” derdim. O da bana “Tıpkı merkepler gibi anırıyorsun” derdi. Bir ikindi vaktinden sonra öldü. İşte şimdi görüyorsun. Hergün ikindiden sonra böyle kabirden çıkar, üç kerre anırır. Sonra kabri kapanır” dedi.

Akıllı kimsenin, ana-babasına nasıl hürmet edileceğini öğrenmesi, onlara karşı gelmemesi, itaat etmesi gerekir. Allahü teâlâ Tevrat, İncîl, Zebur ve Kur’ân-ı kerîmde ve gönderdiği bütün kitaplarda, ana-babaya itaat edilmesini, onlara karşı gelinmemesini, ana-babaya hürmet edilmesini bildirmiş ve peygamberlerine de böyle emretmiştir.

Büyüklerden birisi şöyle buyurdu: “Çocuğun, ana-babasının yanında, onların izni olmadan konuşmaması lâzımdır. Onların önünde, sağlarında ve sollarında yürümemelidir. Ancak çağırdıklarında yanlarına gider. Onların arkalarından yürür.”

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 565

2) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 342

3) İbn-i Âbidin cild-1, sh. 29 cild-5, sh. 263

4) Brockelmann Gal-2, sh. 507

5) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 54

6) Tebyin-ül-mehârim. Süleymâniye Kütüphânesi. Es’ad Efendi kısmı no: 596


**ZEKERİYYÂ ENSÂRÎ**

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Zekeriyyâ bin Muhammed bin Ahmed bin Zekeriyyâ’dır. Künyesi Ebû Yahyâ, nisbeti Ensârî olup, lakabı Zeynüddîn’dir. 826 (m. 1423) senesinde Senîke’de doğdu. 926 (m. 1520) senesinde Kâhire’de vefât etti. Karâfe mezarlığında, İmâm-ı Şafiî’nin türbesinin tam karşısına defnedildi.

Rebî İbni Abdullah, Sülemî’den Zekeriyyâ Ensârî’nin ilim öğrenmeye başlamasını şöyle anlattı: “Birgün Zekeriyyâ Ensârî’nin doğum yeri olan Senîke’de bulunuyordum. Bu sırada, kendisine yardım edilmesini isteyen bir kadın gördüm. Kocası ölmüş, çocuğu yetim kalmıştı. Şehrin vâlisi çocuğu yakalayıp, saka kuşu avlamaya gönderecekti. Ben, kadının oğlunu, vâlinin elinden kurtardım ve kadına; “Eğer oğlunun böyle durumlara düşmesinden kurtulmasını istiyorsan, oğlunu

bırak Câmi-ül-Ezher'de okusun, ilim ile meşgûl olsun" dedim. Kadın, oğlunun bu durumdan kurtulması için, onu bana teslim etti. Onu alıp Câmi-ül-Ezher'e götürdüm. Orada ilim ile meşgûl olup çok derin bir âlim oldu. Bu çocuk Zekeriyyâ Ensârî idi. Bu Allahü teâlânın dilediğine ihsân buyurduğu bir lütuftur. Allahü teâlâ büyük ihsân sahibidir."

Zekeriyyâ Ensârî, bütün ilimleri öğrenip, hepsinde mütehassıs oldu. Kırâat ilmini; İmâm-ı Rıhle, Zeynüddîn Ebû Nu'aym Rıdvan bin Muhammed Akabî, Nûreddîn Ali bin Muhammed, Zeynüddîn Tâhir bin Muhammed'den öğrendi. Akabî'den, "Şâtibiyye" ve "Râiyye" adlı eserleri okudu. Fıkıh ilmini; Şeyhülislâm İbn-i Hacer-i Askalânî, Şerefüddîn Mûsâ bin Ahmed Sübkî, Şemsüddîn Muhammed bin Ali Bedîşî, Şihâbüddîn Ebû Abbâs Ahmed bin Receb el-Kâhirî, Kâdı Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed Gazzî, Şemsüddîn Muhammed bin Muhammed Hicâzî ve Şemsüddîn Muhammed bin İsmâil el-Vânî'den öğrendi. Ebû İshâk Sâlihî'den, İmâm-ı Nevevî'nin "Kitâb-üt-tibyân fî âdabı hamalet-il-Kur'ân" isimli eserini okudu. Arabî ilimleri, usûl-i fıkıh ve çeşitli aklî ilimeri, Şeyhülislâm İbn-i Hacer, Muhyiddîn Kâfiyecî, Takiyyüddîn Haskefi ve daha başka âlimlerden tahsil etti. İbn-i Hacer-i Askalânî'den, İbn-i Seyyid-in- Nâs'ın "Sîret-i Nebiyye" isimli eserini, İbn-i Mâce'nin Sünen'ini ve birçok eserleri dinledi. Ebû Nu'aym Rıdvan Akabî'den; İmâm-ı Şafiî'nin Müsned'ini, Sahîh-i Müslim'i, Nesâî'nin Sünen-i Sagîr'ini okudu ve Tahâvî'nin Meân-ül-Asar şerhini ve birçok eseri, Ebû İshâk İbrâhim bin Sadaka'dan Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Yüzelliden fazla âlimden icâzet (diploma) aldı. Ebû Abbâs Ahmed bin Ali Enkâvî, Ebü'l-Feth Muhammed bin Ebî Ahmed Gazzî, Ebû Hafs Ömer bin Ali Nebtîtî, Ahmed İbni Fakîh Ali Dimyâtî, Zeynüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân bin Ali Temîmî'den tasavvuf yolunu öğrendi ve icâzet aldı. Tasavvufta Muhammed Gamrî'nin sohbetlerinden de çok istifâde etti. Yanında kırk gün kalarak Muhammed Gamrî'nin yazmış olduğu Kavâid-üs-sûfiyye kitabını tamamen okudu.

Zekeriyyâ Ensârî; hadîs, fıkıh, tefsîr, aklî ve naklî ilimleri tahsil ederek çok derin âlim oldu. Bu yüzden her beldeden ilim talibleri, ders almak için onun yanına geldiler. Allahü teâlâ onun ömrünü uzun eyledi. Zekeriyyâ Ensârî'ye, talebelerinin ve onların talebelerinin şeyhülislâm olduğunu görmek nasîb oldu. Zekeriyyâ Ensârî'den ilim öğrenmiş olan büyük âlimlerden ba'zıları şunlardır: Cemâlüddîn Abdullah Sûfî, Nûreddîn Mahallî, İmâm Meclî, Fakih Ümeyre Berlisî, Kemâlüddîn İbni Hamza Dımeşki, Behâuddîn Fâsî, Haleb bölgesi müftîsi Bedrüddîn İbni Süyûfi, Şihâbüddîn Hımsî, Bedrüddîn Alâî el-Hanefî, Şemsüddîn Şiblî, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Şihâbüddîn Remli, Şemsüddîn Remli, Şihâbüddîn İbni Hacer Heytemî, Sâlih Cemâlüddîn Yûsuf, Şemsüddîn Hatîb Şirbînî el-Mısrî, Allâme Nûreddîn Nesefî el-Mısrî ve başka birçok âlim.

İbn-i Hacer-i Heytemî, onun hakkında Mu'cem adlı eserinde şöyle yazmaktadır "Zekeriyyâ Ensârî ilmi ile amel eden, Peygamberimize vâris olan ve kendisinden rivâyette bulunduğum, istifâde ettiğim âlimlerin en büyüklerindendir. Zekeriyyâ Ensârî, Allahü teâlânın insanlara bir lütfudur. Şafiî mezhebinin en büyük âlimlerinden olup, ortaya çıkan müşkilleri çok güzel hallederdi. O, zamanının, kendisine müracaat edilme husûsunda bir tanesi idi. Asrında, gerek şifahî, gerek bir vâsıta ile ondan ilim almıyan hiç kimse yoktur. Onun talebeleri çok idi."

Talebesi Alâî de onun hakkında şöyle demektedir; "Hocam Zekeriyyâ Ensârî şerefli olarak yaşadı. Herkesle iyi geçinirdi. Kâdı'l-kudât olmadan önce günlük kazancı üçbin dirhem idi. Çok kıymetli kitaplar topladı. Sohbetlerinden ve sözlerinden çok istifâde edildi. Gece-gündüz ilim ve amelle meşgûl oldu. Yaşı çok ilerlemiş olmasına rağmen Sahîh-i Buhârî'yi şerh edip, daha önce yapılmış olan on şerhi de, kendi yazdığı şerhde topladı. Beydâvî tefsîrine haşiye yazdı. Okudukları kitaplardan güzel ve mühim mevzûları yazıp getirenlere mükâfat verirdi. Zekeriyyâ Ensârî çok hayır yapardı. Kendisinden yaşça ve ilimce küçük olan birisi ona emr-i ma'rûfta bulunsa bile, onu kabûl ederdi. Ömrünü asla zayi etmedi. Her fazilet sahibi kimseyi hased eden olduğu gibi, onu da hased edenler vardı."

Şa'rânî şöyle anlatır: "Zekeriyyâ Ensârî'nin, sâlih ve velî bir zât olarak şöhret bulması, Sultan Hoşkadem zamanında olmuştur. Birgün Sultan, Zekeriyyâ Ensârî'yi ziyâret etti. Bundan sonra herkes Zekeriyyâ Ensârî'yi ziyârete koştu. Zekeriyyâ Ensârî'nin şöhreti her tarafa yayıldı.

Sultan Kayıtbay, Zekeriyyâ Ensârî'yi Kâdı'l-kudât yapmak istedi. O, bu görevi kabûl etmedi. Ancak çok fazla ısrarlara dayanamayarak, isteksiz olarak kabûl etti. Bir süre sonra sultânın yaptığı bir haksızlığı, açıkça söylediği ve bundan menettiği için bu vazîfeden alındı. Zekeriyyâ Ensârî, Kâdı'l-

kudât olduğu için çok üzülürdü. Şa’rânî bu durumu şöyle anlattı: Birgün bana, Zekeriyyâ Ensârî; “Hatâ ettim” dedi. Ben nede hata ettiğini sorunca; “Kâdılığı kabûl etmekde. Çünkü ben daha önce herkesin gözünden uzak, kendi hâlimde yaşıyordum” dedi. Bunun üzerine ben; “Efendi! Evliyâdan olan bir zâttan işittim, şöyle buyurmuştu: “Velî bir zâtın kadılık vazîfesine ta’yin edilmesi, insanlar arasında iyiliği, zühdü, verâ’ı, keşf ve kerâmetleri yayılınca onun hâlini setreder, onu perdeler.” dedim. Bunun üzerine Zekeriyyâ Ensârî; “Evlâdım! Elhamdülillah benim bu husûstaki üzüntümü hafiflettin” buyurdu.

Kendisi şöyle anlattı: “Ben uzak yerden Câmi-ül-Ezher’e bir zât tarafından getirilmiştim. Daha çok genç idim. Burada dünyâ işlerinden uzak olarak, kalbimi mahlûkâttan birisine bağlamadan, sâdece ilim ile meşgûl oluyordum. Çok defa acıktığım zaman, bulduğum karpuz, kavun artıklarını yıkıyarak yerdim. Senelerce böyle devam ettim. Sonra Allahü teâlâ bana velî kullarından birisini gönderdi. O, benim, yiyecek, içecek ve kitap gibi bütün ihtiyâçlarımı karşılıyordu. Bana; “Ey Zekeriyyâ! Benden hiçbir şeyini gizleme” derdi. Birkaç sene böyle devam etti. Bir gece herkes uyurken beni uyandırıp; “Kalk ve benimle gel!” dedi. Beni, Câmi-ül-Ezher’deki vikâde merdivenine götürdü. Oraya vardığımız zaman bana; “Kürsüye çık” dedi. Son merdivene kadar çıkıp inmemi istedi. Ben onun isteğini yaptıktan sonra; “Senin akranların vefât edecek, fakat sen yaşıyacaksın. Kadrin ve kıymetin çok yüksek olacak. Kâdı’l-kudât’lık yapacaksın. Daha sen hayatta iken talebelerin Şeyhülislâm olacak. Sonunda gözlerin görmeyecek” dedi. Ben ona; “Gözlerim mutlâka görmiyecek mi?” diye sorunca; “Evet görmiyecek” diyerek ortadan kayboldu. Bir daha o zâtı görmedim.”

Medrese-i Zeyniyye açıldığı gün imamlığı Zekeriyyâ Ensârî’ye teklif edildi, önce kabûl etmedi. Meşhûr âlim Kayâtî ile istişâre ettikten sonra bu görevi kabûl etti. Daha sonra Sultan Zâhir Hoşkadem, Zekeriyyâ Ensârî’yi sahrada yaptırdığı bir medreseye, ilk açıldığı gün müderris olarak ta’yin etti. İbn-i Mülakkın’ın vefâtından sonra, Sâbikiyye Medresesi’nde fıkıh müderrisi oldu.

Abdülvehhâb-ı Şa’rânî, Tabakât-ül-Kübrâ’sında şöyle yazmaktadır: “Zekeriyyâ Ensârî, ilimde akranları arasında yüksek mertebeye ulaştı. Behce üzerine yaptığı şerhi, hocasının yanında elliyedi defa okudu. Vaktini ders okutmak, kitap mütâlâa etmek, fetvâ vermek, eser yazmak, kadılık ve mühim vazîfelerle meşgûl olmak sûretiyle geçirirdi. Fâidesiz işlerle hiç meşgûl olmazdı. Vakar sahibi idi. Çok heybetli idi. Yaşı yüze yaklaştığı hâlde çok namaz kılardı. “Hasta bile olsam nefsimi tenbelliğe alıştırmam” derdi. Birisi Zekeriyyâ Ensârî’ye bir mevzû anlatırken, lüzumsuz yere uzattığı zaman; “Acele et, vaktimi zayi ediyorsun” derdi. Devamlı Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olurdu. Bir ekmeğin üçtebirinden fazla yemezdi. Sâdece Sa’îd-üs-sü’adâ dergâhında pişen ekmekten yerdi. “Orayı yaptıran sultan sâlih olduğu için, orasının ekmeğini yiyorum” derdi. Gizli olarak çok sadaka verirdi. Sadakayı gizli olarak vermeye çok dikkat ederdi. Bu yüzden herkes onun az sadaka verdiğini sanırdı. Gözlerine hastalık gelip kapandıktan sonra, birisi ondan birşey istemeye geldiği zaman, yanında kimse olup olmadığını sorar, yanında kimse yoksa sadaka verirdi. Yanında kimse olduğu zaman yanındakine; “Kapıda birşey istiyene, başka zaman gelmesini söyle” derdi.

Zekeriyyâ Ensârî’nin menkıbelerinden ba’zıları şunlardır:

Kendisi anlatır: “Birgün Hızır aleyhisselâm, hocam Ali Darîr Nebtîtî ile beraber bulunuyorlardı. Hocam Ali Darîr, Hızır aleyhisselâm’a asrın âlimlerini ve benim onlardan olup olmadığımı sorunca; “Evet onlardandır. Fakat onda iyi olmayan bir husûs var” dedi. Fakat bunu açıklamadı. Ben hocama, Hızır aleyhisselâmı bir dahaki sefer gördüğünde, o bende bulunan hoş olmıyan şeyin ne olduğunu sormasını, bundan tövbe etmek istediğimi söyledim. Hızır aleyhisselâm hocamın yanına geldiği zaman, hocam Hızır aleyhisselâma benim hoşa gitmeyen durumumu sorunca, o da şöyle cevap vermiş: “Vâlilere bir husûs için mektûp yazdığında, mektûbu götüren şahsa, bu mektûbun Şeyh Zekeriyyâ’dan geldiğini söyle diyor. Kendisine Şeyh diyor.” Bunun üzerine o günden sonra bu kelimeyi ağzıma almadım. O günden sonra vâlilere bir mektûp göndereceğim zaman mektûbu götürene; “Vâliye, size bu mektûbu fakirlerin hizmetçisi Zekeriyyâ gönderdi” demesini söylerdim.”

Şa’rânî’nin babası şöyle anlattı: “Sultan Gavrî’nin yaptığı hatalı bir iş sebebiyle, Zekeriyyâ Ensârî saraya gitmek için yola çıktı. Bunu işiten Sultan Gavrî sarayın kapılarını iyice kapattı ve zincirlerle bağlanmasını emretti. Zekeriyyâ Ensârî bineğine binmiş olarak geldi. Elinde bulunan defteri kapının üzerinde bulunan zincire vurdu. Zincir derhal parçalanarak açıldı.

Zekeriyyâ Ensârî yanındakilerle beraber saraya girdi. Sultâna uzun uzun nasîhatta bulundu. Sultan yaptıklarına pişman olarak tövbe etti ve Zekeriyyâ Ensârî'den özür diledi."

İbn-i Şemmâ şöyle anlatır: "Hocam Zekeriyyâ Ensârî ile ilk karşılaştığımda bana ismimi sordu. İsmimin Ömer olduğunu söyledim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Efendim ben Ömer bin Hattâb'ı ( radıyallahü anh ) çok seviyorum. İsmi Ömer olanları da seviyorum. Bir gece rü'yâmda Ömer bin Hattâb'ı ( radıyallahü anh ) gördüm, uzun boylu idi. Ömer bin Hattâb ( radıyallahü anh ) bana iltifât edici sözler söyledi. Uykudan uyanınca bu sözlerin lezzetini kendimde hissettim."

Kendisi şöyle anlatır: "Birgün Muhammed Gamrî'nin yanına girdim. Odada yalnız idi. Odaya girdiğim zaman Muhammed Gamrî'nin yedi gözü olduğunu gördüm. Buna çok şaşırdım. O zaman Muhammed Gamrî bana; "Ey Zekeriyyâ! insan kemâle erince dünyâdaki kıtaların sayısınca gözü olur" buyurdu.

Yine kendisi anlatır: "Ben küçüklüğümden beri tasavvuf yolunda bulunanları sever, onların meclislerine giderdim. Akranlarım bana, fıkıh ilminde onlardan sana bir fayda gelmez diyorlardı. Zîrâ ben, fıkha dâir eserleri mütâlâa ediyordum, ilimle meşgûl olup, Allahü teâlâya hamdolsun, yükselince Behce kitabını şerhettim. Şerhi tamamlayınca, arkadaşlarım kitabın bir nüshasını okudukları zaman, benim tek başına böyle bir işi yapamayacağımı ifâde eden sözler söylediler ve hayretlerini belirttiler."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlattı: "Ramazân-ı şerîfin son on gününde, Zekeriyyâ Ensârî Câmi-ül-Ezher'de i'tikâfta bulunurdu. Bu sırada Şamlı bir tüccâr geldi. Zekeriyyâ Ensârî'ye; "Gözlerim görmüyor, herkes, sen duâ edersen, Allahü teâlânın senin duânı kabûl edeceğini, senin duân hürmetine gözlerimin göreceğini söylediler" dedi. Zekeriyyâ Ensârî, Allahü teâlâya onun gözlerinin görmesi için duâ etti. O tüccâra da; "Allahü teâlâ duâmı kabûl etti. Fakat sen buradan ayrıldıktan bir süre sonra gözlerin açılacak" dedi. Tüccâr kalmakta ısrar edince, Zekeriyyâ Ensârî; "Eğer gözlerinin görmesini istiyorsan, buradan gitmen gerekiyor" dedi. Tüccâr bunun üzerine oradan ayrıldı. Gazze'ye gelince gözleri açıldı. Bir mektûp yazarak Zekeriyyâ Ensârî'ye bildirdi. Zekeriyyâ Ensârî ona cevap olarak; "Eğer Mısır'a gelirsen tekrar gözlerin kapanır" diye bir mektûp yazdı. Tüccâr vefât edinceye kadar Kudüs'te kaldı."

Şöyle anlatılır: "Ömer İbni Fârıd hakkında, yalan yanlış değişik sözler söylendiği günlerde, sultan bu husûsta âlimlerin görüşlerini kendisine bildirmelerini istedi. Zekeriyyâ Ensârî o sırada görüştüğü İstanbullu Şeyh Muhammed'e şöyle dedi: "Tasavvuf büyüklerinin lehinde yaz. Onlara yardımcı ol. Tasavvuf büyüklerinin söyledikleri kelimelerin, tasavvuf ilminde kullandıkları ma'nâları tadarak bilen kimsenin, onların şânına yakışmayacak şekilde konuşmaları caiz değildir. Çünkü velilik dâiresi, keşf ve kerâmet üzerine kurulduğu için, aklın sahasının ötesindedir."

Yine Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlattı: "Birgün ben Buhârî şerhini mütâlâa ediyordum. O sırada Zekeriyyâ Ensârî; "Dur! Bana bu gece gördüğün rü'yâyı anlat bakalım" dedi. Ben o gece rü'yâmda bir gemide bulunuyordum. Geminin yelkenleri, halatları, yaygıları ve koltukları ipekten idi. İmâm-ı Şafiî bir koltukta oturuyordu. Zekeriyyâ Ensârî ise İmâm-ı Şafiî'nin sol tarafında bulunuyordu. İmâm-ı Şafiî'nin elini öptüm. Gemi yoluna devam ediyordu. Gemi nihâyet bir adada durdu. Adadaki ağaçların meyveleri denize doğru sarkmıştı. Rü'yâmı ona anlattığım zaman; "Eğer rü'yân doğru ise, ben İmâm-ı Şafiî'nin kabrinin yakınında bir yerde defnedilirim" dedi. Zekeriyyâ Ensârî vefât ettiği zaman Bâb-un-nasr denilen yerde onun için kabir hazırlattılar ve oraya götürdüler. Benim bu rü'yâmdan haberi olan iki kişi bana rü'yân doğru çıkmadı diyorlardı. Biz bu hâlde iken, Mısır'da sultânın vekîli. Emîn Hayri Bey'in bir habercisi geldi. Emîrin rahatsız olduğunu, buraya kadar gelemeyeceğini, Emîrin cenâze namazına iştirâk edebilmesi için, Zekeriyyâ Ensârî'nin cenâzesinin Remile denilen yere götürülmesini emrettiğini söyledi. Emîrin isteği yerine getirildi. Cenâze namazı kılındıktan sonra Emîr, Zekeriyyâ Ensârî'nin Karâfe'de defnedilmesini emretti. Burada Necmüddîn Cenüşânî'nin yanına defnedildi. Defnedildiği yer İmâm-ı Şafiî'nin kabrinin yakınında idi ve onun yüzünün karşısına rastlıyordu."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlatır: "Birgün şerîflerden olan bir zât Zekeriyyâ Ensârî'ye geldi ve ona; "Ey Efendim! Başımdan sarığımı çaldılar. Bana sarık parası ver" dedi. Zekeriyyâ Ensârî ona çok az para verdi. Şerîf olan zât bu parayı almadı ve çıkıp gitti. Ben, Zekeriyyâ Ensârî'ye; "Bu para bir sarık almaya yeterli değildi" dedim.

Zekeriyyâ Ensârî; "O, kalabalık bir mecliste iken gelip benden istekte bulundu. Allahü teâlâ sadakalarımı gizli vermemi bana

ma'lûm etti. Bunu kimseye söylemem ve belli etmem. Şayet bu şerîf bana kimsenin olmadığı bir vakitte gelmiş olsaydı, dedesi Resûl-i ekremin ( aleyhisselâm ) hatırı için, sarık parasıyla birlikte fazladan para da verirdim" buyurdu. Ben olaydan sonra fakir şerîf ile bir yerde karşılaştım. Zekeriyyâ Ensârî'nin söylediklerini ona söyledim. Bunun üzerine o şerîf; "Şeyhülislâm hazretleri geceleyin bana bir sarık gönderdi, işte o da şimdi başımdadır" dedi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî yine şöyle anlatır: "Şeyhülislâm Zekeriyyâ ile birlikte kitap okurken, ba'zan başına bir ağrı gelirdi. O zaman gözlerini kapatıp şöyle derdi: "İlimle şifâ bulmaya niyet ettim." Gözünü açar, başındaki ağrı ve sızı derhal geçerdi. Bana da bu duâyı okumamı tenbîhledi. Ben de başım ağrıdığı zaman; "İlimle şifâ bulmaya niyet ettim" deyince ânında başımın ağrısı geçerdi.

Zekeriyyâ Ensârî'nin bir şiirinin tercümesi şöyledir: "İlâhî! Günahım çok. Senin kapından başka gidecek kapım yok. İlâhî! Ben günahkâr kulunum, ne ilmim var, ne amelim. Senden başka yardımcım yok. İlâhî! Hatâlarımı azaltmam için bana yardım eyle. İlâhî! Ben hatâ ve kusurlarımdan dolayı senden çok haya ediyorum, ilâhî! Günahlarım yedi derya gibi pekçoktur. Fakat senin affın yanında onlar azıcık bir damla gibi kalır, ilâhî! Eğer senin affının genişliğine ve kerîm olduğuna dâir ümidim olmasa idi, benden meydana gelen hiçbir hatâya sabır ve tahammül edemezdim, ilâhî, Hâşimî kabilesinden olan habîbin Muhammed aleyhisselâmın hürmeti için, beni azâbından kurtar. Çünkü ben senin azâbından çok korkuyorum. Lütfunla ve güzel affın ile bana muâmele eyle. Son nefeste bana lütuf ve ihsân eyle."

Zekeriyyâ Ensârî buyurdu ki: "Dînî haya, Allahü teâlânın yapılmasını yasakladığı buyrukları içinde bulunur. Kişinin bu yasakları yapmaktan duyacağı utanç, dînî utançtır. Tabîi veya nefsî haya ise, yapılıp yapılmamasında kişinin kendi reyine bırakılan husûslardır. Meselâ kişinin kendisine yakışmayan elbise ile sokağa çıkması, şahsî ve nefsî arzulara dayanan bir çeşit utanç duygusudur."

"Kelimenin yerini hakkıyla vermeden, o kelimeyi kullanmamalısınız. Zira söz, yayından çıkan bir oka benzer, insandan yerinde olmayan bir söz çıkarsa, insan ona mahkum, söz insana hâkim olur."

"Ey oğlum! Şunu bil ki, eski sâlih kişiler açlık yoluyla dillerine hâkim olurlardı. Şimdi evliyâ olan fakirlerin elinde ve yolunda yetişmeyen kimseler, bu yolu da bir çıkmaza soktular. Ey evlâdım! Bu yolu ehlinden öğrenmelisin."

"Beni kınayan bir kimse, benim tattığım zevki ve aşkı tatmış olsaydı, benimle birlikte âşık olurdu. Ne yazık ki, benim tattığımı tatmamıştır."

"Ey insan! Dilini tut ve ona kement vur. Seni sokmasın. Çünkü o bir yılandır. Kabir, kendi dillerinin kurbanlarıyla doludur. Bu kurbanlar öyle kimselerdi ki, babayiğitler bile kendileriyle karşılaşmaktan çekinirlerdi."

"Evliyânın sohbetlerine katılmayan ve gitmeyen bir fıkıh âlimi, yenen katıksız ekmeğe benzer."

Zekeriyyâ Ensârî çeşitli konulara dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır, 1- Şerhu muhtasar-ül-Müzenî, 2- Haşiyetün alâ Tefsîr-il-Beydâvî, 3- Ed-Dürer-üs-seniyye, 4- Şerhu Minhâc-ül-vusûl ilâ ilm-il-usûl, 5-Şerhu Sahîh-i Müslim.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 16

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 182

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 134

4) Kevâkib-üs'sâire cild-1, sh. 196

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 122

6) Nûr-us-sâfir sh. 111

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 41, 156, 372, 626, cild-2, sh. 1030, 1232, 1542

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 101, 175, 255, cild-2, sh. 144, 177, 190

9) Ahlwardt, Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-2, sh. 170

10) Brockelmann Sup-2, sh. 117

## ZENBİLLİ ALİ EFENDİ

Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından. Sekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Ali bin Ahmed bin Cemâleddîn Muhammed'dir. Lakabı Alâeddîn el-Hanefî er-Rûmî'dir. Evliyânın ve âlimlerin meşhûrlarından olan Cemâleddîn Aksarâyî'nin torunudur. Dedesine nisbetle "Cemâlî" denilmiş ve Ali Cemâlî ismiyle tanınmıştır. Evinin penceresinden bir zenbil sarkıtır, suâl sormak isteyenler, suâllerini bir kâğıda yazıp zenbile koyardı. O da çekip suâllerin cevâbını yazar, zenbili tekrar sarkıtırdı. Bu sebeble "Zenbilli Ali Efendi" ismiyle meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemekte olup, 932 (m. 1526) senesinde İstanbul'da vefât etti. Türbesi Zeyrek yokuşundadır. Aslen Aksaraylıdır. O zaman Aksaray, Karaman eyâletine bağlı olduğu için, kendisine Karamânî nisbeti de verilmiştir.

Zenbilli Ali Efendi, ilim tahsiline memleketinde başlayıp, Alâeddîn Ali bin Hamza Karamânî'den ders aldı. Kudûrî muhtasarını ve Nesefî manzûmesini ezberledi. Bu ilk tahsilinden sonra İstanbul'a gitti. Orada, zamanın en meşhûr âlimlerinden olan Molla Hüsrev'in derslerine devam edip, ondan ilim öğrendi. Daha sonra Molla Hüsrev, onu Bursa'ya gönderip, Sultan Medresesi müderrisi Hüsâm-zâde Mevlânâ Muslihuddîn'den ders almasını tavsiye etti. Bu zâtın derslerine devam edip, ondan aklî ve naklî ilimleri öğrendi. İlimde yetiştikten sonra hocası Mevlânâ Muslihuddîn, onu kendisine mu'îd (yardımcı müderris) seçti. Mevlânâ Muslihuddîn'in kızı ile evlenip dâmâdı oldu. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı.

Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinde, Edirne'de Taşlık Ali Bey Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Fakir olduğu öğrenilince, pâdişâh tarafından kendisine, bir miktar kıymetli elbise ile beşbin akçe ihsân olundu. 882 (m. 1477) de, Edirne'de Beylerbeyi Medresesi'ne, sonra Sirâciyye Medresesi'ne geçti. Bu sırada kendisini çekemeyenlerin tutumları karşısında, müderrislikten istifâ edip, bir rivâyete göre Şeyh Muslihuddîn Ebü'l-Vefâ'ya, diğer bir rivâyete göre de, Halvetiyye büyüklerinden Şeyh Mes'ûdî Edirnevî'ye talebe olup tasavvufta da kemâle geldi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın vefâtından sonra, İkinci Bâyezîd Hân tarafından, Bursa Kaplıca Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. İznik'de Orhan Gazi, Bursa'da Murâd Gazi, medreselerinde de müderrislik yaptı. Daha sonra, İkinci Bâyezîd Medresesi müderrisliği ve Amasya müftîliği vazîfeleri verilerek Amasya'ya gönderildi. Bir müddet bu hizmetlerde bulunduktan sonra, hacca gitmek üzere Amasya'dan ayrıldı.

Mekke'ye gitmek üzere yola çıkıp, o sene Hicaz'da ba'zı karışıklıkların çıkması sebebiyle, bir sene Mısır'da kalıp ertesi sene hac yaptı. Mısır'da kaldığı sırada oranın âlimleriyle görüşüp, ilmî incelemeler ve müzâkereler yaptı. Ertesi yıl hacca gitti. O hacda iken, Şeyhülislâm Efdal-zâde Hamîdüddîn Efendi vefât edince, İkinci Bâyezîd Hân tarafından 903 (m. 1497)'de Şeyhülislâmlığa ta'yin edildi, İkinci Bâyezîd Hân, Zenbilli Ali Cemâlî Efendi gelinceye kadar fetvâ işlerinin Sahn-ı semân Medresesi müderrisleri tarafından yürütülmesini emretti. Ayrıca yeni yapılmış olan Bâyezîd Medresesi müderrisliğinde de vazîfe verildi. Bundan sonra şeyhülislâmların, Bâyezîd Medresesi'nde ayrıca müderrislik vazîfesi yapması âdet hâline geldi.

Yavuz Sultan Selim Hân'ın tahta çıkmasından sonra da vazîfesine devam eden Zenbilli Ali Efendi, hak severliliği ve doğruluğu ile dikkati çekmiştir. Pâdişâhın her hareketinde İslâmiyete uymasında yardımcı olmuştur. 922 (m. 1516)'de yapılan seferler için fetvâ vermiştir.

Zühdü, takvâsı, istikâmeti ve doğruluğu ile meşhûr olan Zenbilli Ali Efendi, dîne uymayan her çeşit hükme ve karara şiddetle karşı çıkardı. Yavuz Sultan Selim Hân'ın, şiddetli hareketlerini bile teskine muvaffak oldu. Bir defasında Yavuz Sultan Selim Hân Topkapı sarayı hazînesi görevlilerinden yüzelli kişinin sorumsuz davranışlarından dolayı idamını emretmişti. Zenbilli Ali Efendi, bu kararı duyunca derhal Dîvân-ı hümâyûn'a koştu. Vezirler ayağa kalkıp saygı ile karşıladılar ve baş köşeye oturttular. Şeyh-ül-İslâmın dîvâna gelmesi âdet olmadığından, niçin geldiğini sordular. Pâdişâhla görüşmek istediğini söyledi. Durum pâdişâha arzedildi. Yavuz Sultan Selim Hân, huzûruna girmesine izin verdi. Arz odasına girip selâm verdi. Pâdişâhın hürmet göstermesinden sonra, gösterilen yere oturdu. Sonra pâdişâha şöyle dedi: "Fetvâ vazîfesinde (şeyhulislâmlıkda) bulunanların bir işi de, pâdişâhın âhıretini korumak, onları dînen hatâ olan şeylerden sakındırmaktır. Duyuldu ki, yüzelli kişinin îdâm edilmesine

pâdişâh fermanı çıkmış. Fakat onların öldürülmeleri için, dînen bir sebeb tesbit edilmiş değildir. Rica olunur ki, af buyrula!" Zenbilli Ali Efendi'nin bu sözlerine kızan pâdişâh; "Bu iş saltanatın gereğidir. Âlimler böyle işlere karışırsa devlet idâresi kargaşaya uğrar. Sorumsuzluklara göz yummak, beğenilecek tutum değildir. Bu işlere karışmak sizin vazîfeniz değildir" dedi. Zenbilli Ali Efendi. Pâdişâhın bu sözleri karşısında; "Bu karar âhıretiniz ile ilgilidir ve buna karışmak da bizim vazîfemizdir. Eğer affederseniz ne iyi ne güzeldir. Yoksa âhırette cezaya müstehak olursunuz." Bu sözler Pâdişâhın kızgınlığını yatıştırdı. "Affettik" diyerek lütuf gösterip, neş'e ile sohbete başladı. Konuşma bittikten sonra, gitmek üzere ayağa kalkan Zenbilli Ali Efendi, Yavuz Sultan Selim Hân'a; "Ahıretiniz ile ilgili olan hizmeti yerine getirdim. Mürüvvet ile ilgili bir süzüm daha var" dedi. Pâdişâh; "Onu da söyle" deyince; "O sözüm de şudur ki, Pâdişâhın affına uğrayan o kişilerin, işlerinden el çektirilip, el açarak sokaklarda dolaşmaları, Padişahlığın şânına lâyık mıdır?" dedi. Bunun üzerine Pâdişâh bunu da kabûl etti. Sultan Selim Hân; "Fakat bunlar vazîfelerinde kusur ettikleri için, bunları ta'zir edeceğim" dedi. Zenbilli Ali buna karşı da; "Ta'zir (azarlama) pâdişâhın re'yine kalmıştır. Orasını siz bilirsiniz. Bizim arzumuzu kabûl etmeniz bize yeter" dedi. Sonra teşekkür ederek pâdişâhın huzûrundan ayrıldı. Yavuz Sultan Selim Hân da onu medhederek uğurladı.

Yavuz Sultan Selim Hân bir defasında Edirne'ye gidiyordu. Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi de pâdişâhı uğurlamak üzere gelmişti. Pâdişâhı uğurlayıp dönerken dörtyüz kişinin elleri bağlı olarak îdâm edilmek üzere götürüldüklerini gördü. Bunların niçin îdâm edileceklerini sordu. Pâdişâh, ülkesinde ipek alınıp satılmasını yasaklamıştı. Bunlar bu yasağa uymadıkları için yakalandılar ve îdâm edilecekler dediler. Zenbilli Ali Efendi derhal geri dönüp, Yavuz Sultan Selim Hân'a yetişti. "Bu elleri bağlı dörtyüz kişinin öldürülmesi helâl değildir. Bu husûsta Allah indinde sorumlu olursun. Sakın bunları îdâm ettirme!" dedi. Pâdişâh bu sözler karşısında kızıp; "Halkın üçte birinin ahvâlini düzeltmek için üçte ikisinin bile öldürülmesi caiz iken, böyle bir avuç kimsenin kanının dökülmesini çok görmek yersiz değil midir?" dedi. Zenbilli Ali Efendi; "Bu iş büyük bir kargaşada mübahdır, yapılabilir" deyince, Pâdişâh; "Hükümdârın emrine karşı gelmekten daha büyük kargaşa olur mu?" dedi. Zenbilli Ali Efendi şöyle cevap verdi: "Bunlar senin emrine karşı gelmemişlerdir. Zîrâ senin ipek emîni ta'yin etmen, ipeğin alınıp satılmasını gösterir. Bu bir ruhsattır, açıkça izin vermen demektir, ipek alınıp satılmayacaksa niye ipek emîni ta'yin ettiniz, onun vazîfesi nedir?" dedi. Pâdişâh ona: "Senin saltanat işlerine âit bu gibi şeylerde söz söylemen vazîfen değildir!" dedi. Zenbilli Ali Efendi: "Bu husûs âhıret işlerindendir. Buna karışmak benim vazîfemdir" diyerek selâm vermeden pâdişâhın yanından ayrılıp gitti. Bu durum pâdişâhı son derece kızdırdı. Bir müddet atının üstünde sessiz ve hareketsiz kalıp, derin bir düşünceye daldı. Sonra yürüdü.

Yanında bulunanlar, pâdişâhın bu hâline şaşdılar. Pâdişâhın yanına toplanıp onu ta'kib ettiler. Neticenin ne olacağını düşünüyorlardı. Pâdişâh Yavuz Sultan Selim Hân yolda meâlen, "Eğer affedersen, bu, takvâya daha yakındır" buyurulan âyet-i kerîmeyi düşünerek, elleri bağlı dörtyüz îdâm mahkumunu affetti. Edirne'ye varınca da Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi'ye bir ferman gönderdi. Bu fermanda şöyle diyordu: "Dîni ve tıynî (yaratılış) istikâmetin (doğruluğun) ma'lûmum olup kazayı tarafeyni cem ettim (Anadolu ve Rumeli kadıaskerliğini birleştirdim.) ve kelâm-ı Hakkı sem'ettim (işittim, uydum) ve dahî seni oraya (bu iki kadıaskerliğe) nasbettim (ta'yin ettim)." Böylece o dörtyüz kişiyi affedip îdâm etmekten vazgeçtiğini ve Zenbilli Ali Efendi'yi takdîr edip, ayrıca ilmiye sınıfı için, şeyhülislâmlıktan sonra en yüksek makam olan kadıaskerlik vazîfesini, hem de her iki kadıaskerliği birleştirerek onu ta'yin ettiğini bildirdi. Zenbilli Ali Efendi bu teklifi önce nezâketen kabûl etti. Sonra da şöyle bir cevap yazıp gönderdi: "Velâkin hazret-i Hak ile ahdim vardır ki: Söz veya kaleminden (Hükmettim!...) kelimesi çıkmaya... Ol ahdimizi korumak yüzünden, vukûbulan kusurumuzu af buyurmak, bu duâcınızın sonsuz recâlarıdır..." Yavuz Sultan Selim Hân, Zenbilli Ali Efendi'nin dünyâya, dünyâ malına ve mevkiine rağbet etmediğini, âhırette kurtuluşu istediğini görerek çok sevindi ve ona beşyüz altın hediye gönderdi.

Zenbilli Ali Efendi, Kanunî Sultan Süleymân Hân devrinde de vazîfesinde kalıp Rodos seferine katıldı. Rodos'un fethinden sonra orada imamlık ve hatiplik yapıp, İslâm müesseseleri kurdu.

Nakledilir ki: Kanunî Sultan Süleymân Hân, meyva ağaçlarını karıncaların sarması üzerine, karıncaları kırmak için mes'eleyi Zenbilli Ali Efendi'ye güzel bir beyitle sorar ve şöyle der:

“Dırahtı (ağacı) sarmış olsa eğer karınca
Zarar var mı karıncayı kırınca.”

Zenbilli Ali Efendi zarif bir ifâde ile sorulan bu suâlin altına şu beyti yazarak cevap vermiştir:

“Yarın divânına Hakkın varınca
Süleymân’dan alır hakkın karınca.”

Zenbilli Ali Efendi; İkinci Bâyezîd Hân, Yavuz Sultan Selim Hân ve Kanunî Sultan Süleymân Hân devrinde olmak üzere 24 sene şeyhülislâmlık yaptı. Ömrünü, ilme, talebe yetiştirmeye ve İslama hizmete harcamış, kıymetli hizmetler yapmıştır. Üstün hâlleri, ahlâkı, başarılı hizmetleriyle meşhûr olup, tasavvufta da kemâle ermiştir. Kendisine “Mevlânâ Sûfî Ali Cemâlî” de denilmiştir.

Şakâyik müellifi şöyle kaydetmiştir “Zenbilli Ali Efendi ölüm döşeğinde iken, babamla birlikte ziyâretine gittik. Babamla gizli birşeyler konuştular ve babam ağlamaya başladı. Ziyâretinden ayrıldıktan sonra babama, ağlamasının sebebini sordum. Vefât edeceğini, Mûsâ aleyhisselâm’ın rûhâniyetinin sabahleyin gelip, kendisini âhırete da’vet ettiğini söyledi” dedi. Babam böyle deyince ben de dayanamayıp gayri ihtiyâri ağladım.”

Zenbilli Ali Efendi’nin “El-Muhtârât” adlı eseri bir fıkıh kitabı olup, çok kıymetlidir. Bundan başka; “Muhtasar-ül-hidâye”, “Âdâb-ül-evsiyâ” ve “Risale fî hakk-ıd-Deverân” adlı eserleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1087

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 302

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 25

4) Devhat-ül-meşâyıh sh. 15

5) Kâmûs-ül-a’lâm cild-4, sh. 3178

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 742

7) Keşf-üz-zünûn sh. 1624

8) Tâc-üt-tevârih cild-2 sh. 549

9) Rehber Ansiklopedisi cild-18, sh. 289

10) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 320


**ZEYNÎ ÇELEBİ**

Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Muhammed Fenârî olup, lakabı Zeynüddîn ve Zeynel’âbidîn’dir. Zeynî Çelebi diye meşhûr oldu. Doğum târihi bilinmeyen Zeynî Çelebi, Hanefî mezhebi âlimlerindendir. 926 (m. 1520) senesinde Haleb kadısı iken, Rebî’ul-evvel ayının başlarında vefât etti.

Zeynî Çelebi, aynı zamanda amcazâdesi olan Molla Alâüddîn Fenârî ve Mu’arref-zâde gibi meşhûr âlimlerin derslerinde ve hizmetlerinde bulunarak yetişti. Zamanın âlimlerinden oldu.

Bursa’da, Yıldırım Bâyezîd Hân ve Sultan Orhan Gâzî’nin, Amasya’da, Sultan Bâyezîd Hân’ın bina ettirdikleri imâretlerinin mütevelli hey’eti a’zâlığına ta’yin olundu. Bu vazîfede bir müddet kaldıktan sonra terfi edip Tire’de ve Şam’da kadı oldu. Bundan sonra Haleb kadılığına getirilen Zeynî Çelebi, vefâtına kadar orada vazîfe yaptı.

Zeynî Çelebi ( radıyallahü anh ) âlim, fâdıl bir zât olup, aklı ve zekâsı çok kuvvetli idi. İyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan çok çabuk ayırırdı. Kuvvetli ve hâlis bir kalbi var idi. Tatlı dilli ve güler yüzlü idi. Mürüvvet ve fütüvvet sahibi olup, muhtaç olanlara lâzım olan şeyleri verir, başkalarına iyilik etmesini severdi. Çok cömert idi. Fakirlerin ve ihtiyâç sahiplerinin ihtiyâçları ile ilgilenir, onlara yardımda bulunurdu. Onları her zaman korur, gözetir, himâye eder, hâline sabreden fakirleri çok severdi. Kâdılığı ve diğer vazîfeleri esnasında; yaşayışı beğenilip sevilen, işleri hâllederken ta’kib ettiği yol, herkes tarafından takdîr olunan bir zât idi. Dışı içine uygun, olgun ve yüksek derece sahibi bir zât idi. Her hâli Resûlullah efendimizin sünnet-i seniyyesine tam uygun idi.

Zeynî Çelebi ( radıyallahü anh ), Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) anne ve babasını anlatan, kıymetli bir risale tasnif etmiştir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 229

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 147

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 445

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 400

**ZEYREK MUHAMMED EFENDİ**

Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında, Anadolu'da yetişen âlimlerden. Muhammed Efendi'nin babası, Mahmûd Hüseynî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin yüksek talebelerinden olup, çok zekî olduğu için, hocası tarafından "Zeyrek" lakabı verildi. Daha çocuk iken Hacı Bayram-ı Velî'nin talebesi oldu. Tasavvuf ilminde de çok yükseldi. Allahü teâlânın zâtına ve sıfatlarına âit ince bilgileri elde etti. Molla Hızır Şâh'a da talebelik yapıp, çok ilim tahsil etti. Önce Bursa'da, Sultan Murâd Hân Gâzî Medresesi'nde müderrislik yaptı. İstanbul'un fethinden sonra, Sultan Fâtih'in yaptırmış olduğu Semâniyye medreselerinden birine ta'yin edildi. Bugün "Zeyrek" adı ile anılan semtte otururdu. Aldığı günlük ücretin yirmi akçesini, kendi ihtiyâçlarına ayırır, geri kalanını hocası Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin tekkesindeki talebelerine gönderirdi. Medresede, talebelerine ders okuttuktan sonra, kalan vakitlerini ibâdetle ve Kur'ân-ı kerîm okumakla geçirirdi. Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın huzûrunda, Molla Hüsrev'in hakemliği altında, Bursalı âlimlerden Hocazâde ile bir hafta süren ilmî münâzaradan sonra Bursa'ya gidip Muradiye'ye yerleşti. Ömrünün sonuna kadar Bursa'da kaldı. Günlerini ibâdetle geçirdi. Sultan Fâtih'in ısrarlı da'vetlerine rağmen İstanbul'a dönmedi ve teklif ettiği yüksek vazîfeleri kabûl etmedi. "Uzleti tercih eden kimse için izzet (şeref) vardır" hadîs-i şerîfine uyarak, yalnız yaşamayı tercih etti. 912 (m. 1506) târihinde Bursa'da vefât etti. Kabri, Pınarbaşı mevkiindeki dergâhın yanındadır, ilim hakkında yazdığı bir risalesi vardır. Ayrıca bunun yanında, mu'teber ve kıymetli kitaplara yaptığı haşiyeleri çok güzeldir. Güzel şiirleri bulunan bu zâtın, bir gazeli, "Güldeste-i Riyâz-ı irfan" adındaki eserde yazılıdır. "El-İşârât ven-nezâir" kitabının sahibidir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 319

2) Güldeste-i Riyâz-ı İrfan sh. 270

**ZEYREK-ZÂDE RÜKNEDDÎN EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Zeyrek ismiyle meşhûr Muhammed bin Mahmûd Efendi'nin oğludur. Zeyrek-zâde diye tanınır. İsmi Ahmed, lakabı Rükneddîn'dir. Zeyrek-zâde Rükneddîn bin Muhammed Efendi diye meşhûrdur. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 939 (m. 1532)'da Edirne'de vefât etti. Orada yaptırdığı mektebin yanında medfûndur.

Kendisi çok küçük yaşta iken babası, Zeyrek Muhammed Efendi vefât etti. Babasız olarak yetişen Rükneddîn Ahmed Efendi, ilim öğrenme çağına gelince; Sinân Paşa, Hocazâde, Hatîb-zâde ve o zamanda bulunan başka âlimlerden ilim öğrendi. Kıymetli bir âlim olarak yetişti. Zamanın sultânı olan Fâtih Sultan Mehmed Hân ( radıyallahü anh ), onu Bursa'da Vâ'ızıyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin etti. Mezkûr medresede vazîfe yapmakta iken, ilmini ilerletmek, Derviş Muhammed bin Hızır-Şâh'dan okumak için ayrıldı ve o büyük âlimin hizmetine girdi.

Derviş Muhammed'in yanında ilmî kemâlâta kavuştuktan sonra; Kütahya'da Germiyanoğlu, İnegöl'de İnegöl, Bursa'da Yıldırım Bâyezîd, İznik'de İznik ve Sultan medreselerinde müderrislik yaptı. Sultan Bâyezîd-i Velî, Amasya'da yaptırdığı ve kendi ismi ile bilinen medreseye, Zeyrek-zâde'yi müderris ve aynı zamanda Amasya müftîsi olarak ta'yin etti. Bu vazîfelere devam ederken, yine Sultan Bâyezîd-i Velî tarafından, Sultâniyye Medresesi'nde ve Bursa'da Muradiye Medresesi'nde müderris olarak vazîfelendirildi. Buralarda da çok güzel vazîfe yapıp, çok talebe yetiştirdikten sonra ayrılıp, kadılık mesleğine yöneldi. Edirne ve İstanbul kadılıklarında, Anadolu ve Rumeli kadıaskerliklerinde bulundu. Her vazîfesinde, her işinde Seyyid-ül-mürselîn olan Sevgili Peygamberimize ( aleyhisselâm ) tam tâbi olarak hareket etti. Allahü teâlânın emirlerini yerine getirir. O'nun yasaklarından da şiddetle kaçınırdı. Bu emir ve yasakları insanlara anlatırdı.

921 (m. 1515) senesinde, İkinci Selim Hân tarafından, Mısır sultânı Kansu Gavri'ye sefir (elçi) olarak gönderildi. Zeyrek-zâde Rükneddîn ( radıyallahü anh ) bir sene sonra döndüğünde, Rumeli kadıaskerliği vazîfesine devam etti. 924 (m. 1518)'de emekli oldu. Emekliliğinden sonra havası ve suyu çok hoşuna gittiği için Edirne'de yerleşti. Orada bir mekteb yaptırdı. 939 (m. 1532)'da vefât edince, bu mektebin bahçesine defnedildi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 351

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 326

3) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 416

**HİCRİ ONBİRİNCİ ASRIN ALİMLERİ**

**ABDÜLEHAD**

Evliyânın büyüklerinden. Hindistan'da yetişen derin âlim, büyük velî, müctehid, ikinci bin yılının müceddidi ve İslâm âlimlerinin gözbebeği olan, İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin babasıdır. İsmi, Abdülehad bin Zeynelâbidîn'dir. Hazreti Ömer'in soyundandır. 927 (m. 1520) senesinde doğdu. 1007 (m. 1598) senesinde seksen yaşında iken, Hindistan'ın Serhend şehrinde vefât etti. Kabri Serhend şehri dışında, kuzey taraftadır. Yedi oğlu vardı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri dördüncü oğludur.

Abdülehad genç yaşında, Hindistan'ın büyük âlimi Abdülkuddûs'ün (kuddise sirruh) ilim meclisinde bulundu. Sohbetinde kısa bir müddet kaldı. Ondan feyz alıp, tasavvufda yüksek hâllere kavuştu. Devamlı hizmetinde ve sohbetinde kalmayı arzu ettiğini bildirdi. Fakat Abdülkuddûs hazretleri ona; "Zâhirî ilimleri öğren, sonra bize gel" buyurarak başka diyarlara gönderdi. Abdülehad hazretleri şöyle anlatmıştır: "Hocam Abdülkuddûs bana buyurdu ki: "Bize muhalif ve bizi üzecek bir iş yapma. Benim gibi bir avı tuzağından kaçırma. Eline alışan kuşun bu huyu yeni sayılır. Onun uçup gitmesi bu fakirin elinde değildir. O, bu sahranın sıcağını ve soğuğunu görmedi. Onu sıkı tutmak lâzımdır. Allahü teâlânın âdeti şöyledir ki, en azîz bir vâsıtayı ve bu vâsıtaya ta'zîmi nihâyetsiz feyzine vâris eyler, kavuşturur. İlim deryasında balık gibi yüz, bir sahilden diğer sahile geç, sonra yine bize gel. Bu yola bel bağla ki, ilimsiz vilâyet (velilik), tuzu az yemeğe benzer."

Abdülehad bu sözlerini dinledikten sonra, hocası Abdülkuddûs'ün yaşlı olduğunu, dönüşünde vefât etmiş olabileceğini ve bir daha da ona kavuşamayacağını düşünerek; "Korkarım ki, zâhirî ilimleri öğrendikten sonra, bu azîz ve yüksek sohbeti bulamam" dedi. Bunun üzerine "Eğer beni bulamazsan, oğlum Rükneddîn'in sohbetine devam et ve arayacağını onda ara" buyurdu. "Sabredeyim, bakalım yüksek keremleri ne gösterir" sözü gereğince, zâhirî ilimleri tahsil için oradan ayrıldı. Daha tahsili bitmeden, hocası Abdülkuddûs hazretleri vefât etti. Tahsilini tamamladıktan sonra, hocası Abdülkuddûs'ün işâreti üzerine, şeyh Rükneddîn'in yanına gitti. O da babası Abdülkuddûs'ün işâretine uyarak, Abdülehad'e büyük bir alâka gösterip tasavvufda yetiştirdi. Kâdiriyye ve Çeştiyye yollarından icâzet ve hilâfet verdi. Bu icâzetname şöyledir: "Bu icâzetnameyi yazmaya Allahü teâlânın ismi ile başlıyorum. Şiir:

Sana müjdeler olsun, devlet, ikbâl elverdi,
Ve va'de tamam oldu, perde yüzden çekildi.

Gün doğdu ve ufuktan göğe, güneş yükseldi,
Ondan bir nûr parladı, cihâna ışık verdi.

Âdem'i kendi sûretinde ve kereminde, halîfe olarak yaratan ve bu hilâfeti enbiyâ ve evliyâ arasında devam ettiren, ihsânını minnetine takdim eden, şükrünü ni'metinden sonraya alan Allahü teâlâya hamdü senalar olsun!

O; Evveldir, Âhırdır, Zâhirdir, Bâtındır, öne aldığını kimse sonraya atamaz. Te'hir ettiğini kimse öne alamaz. O'nun gizlediğini kimse bulamaz. Açıkladığını, gösterdiğini kimse örtemez. Evliyâ kullarının arzusunu, dünyâda elem eyler. Cenneti onlara sevdirip, kudretiyle, her sabah ve akşam, mahbûblar kevserinden muhabbet şarâbı sunar. Geceleyin hepsinin kalbini, Halîlullah'ın (aleyhisselâm) ateşini isteme arzusuna garkeder. Ba'zılarının gözlerini, gece ve gündüz kan ile doldurur. Gizli ve aşikâr, Allahın zikri ile meşgûl olurlar. Gizli ve aşikâr, mahbûba münâcaattan (yalvarmadan) zevk alırlar. Mahrem vahdet perdelerinin etrâfında dolaşırlar. Her zamanda bunlardan bir tane bulunur. Simâsında ma'rifet nûru görülen bu zât, susamış ve hayran olup, aşk ve feryâd fezasında uçmaktadır. Matlûbunun sonu likâ-ı Rahmân,

maksûdunun nihâyeti rızâ-i Mennândır. Arzın her yerinde te'sîri görünür. Semâda nûru aşikâr olur. Dili hak ile söyler, insanları zulmetten, karanlıklardan nûra çıkaran, onları gafûr olan Allahü teâlâya yaklaştıran ve sevgili yapan bir da'vetçidir.

Mahlûkatın en hayırlısı, en sevgilisi, resûllerin, nebilerin sonuncusu, âlemlere rahmet olarak gönderilen, yaratılmışların en üstününe, dört halîfesine, Âline ve Eshâb-ı kirâmma salâtü selâm olsun!

Hamdü sena ve salâtü selâmdan sonra, biliniz ki, kulları Allahü teâlâya çağırmak, da'vet etmek, İslâmın ve îmânın en sağlam rükünlerindendir. Amel ve ihsân, yollarının en iyisidir. Nitekim Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) bir hadîs-i şerîfte; "Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allaha en sevgili kullar; Allahü teâlâyı kullarına ve kulları da Allahü teâlâya sevdiren ve yeryüzünde va'z ve nasihat ile gezip dolaşanlardır" buyurdu. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Ey Resûlüm! Sen de ki, benim yolum budur. Ben sizi Allah'a çağırıyorum. Bana tâbi olanlar da böyle çağırırlar" (Yûsuf-108) buyuruyor. Bu tâbi olma ancak sözde, fiilde ve hâlde, O sultana (aleyhisselâtü vesselâm) uymakla ele geçer.

Alemlerin Rabbinin rahmetine müteveccih, Mâlik-i yevmiddîne tevekkül edici, âlim ve azîz kardeşimiz, Zeynel'âbidîn oğlu Şeyh Abdülehad işini tamamladı ve bizden hilâfet aldı. İlmi çok, zikirle ve fikirle meşgûliyeti tamdır. Talebeleri bu yola almak için kendisine icâzet verdim. Nitekim bana da üstadım ve babam, Şeyhülislâm Kutb-ül-aktab Şeyh Abdülkuddûs (kuddise sirruh) icâzet vermişti... (Bundan sonra, Ceştiyye tarikatından olan icâzet silsilesi yazılmıştır.)

Bunun gibi, kendisine mübârek Kâdiriyye yolundan da, bu yolu isteyenlere, bu yolu lâyık gördüklerine öğretmesi için icâzet verdim.

Nitekim, bana da bu hilâfeti, doğunun ve batının âlimlerinin üstadı, verâ' sahibi, mütehakkik ve müdekkik, kâmil ve mükemmil, seyyidlerin seyyidi, Emîr Seyyid İbrâhim Mu'în (Hüseyn ve Hasen Radıyallahü anhüma evlâdından) Îreci, Kadirî verdi... (Bundan sonra da Kâdiriyye tarikatından îcâzet silsilesi yazılmıştır.)

Sofiyyenin ilimleri ve meşâyıhın zikirleri ile meşgûl olarak, bereketlerinin devam etmesi için, amelde, usûlde ve fürû'da dînimizin hududunu ve hakkını gözetmeyi emirleri yapmayı, yasaklardan kaçınmayı, sofiyyenin edebiyle tamamen edeblenmiş olmayı, dünyâya ve dünyâyı isteyenlere dönmemeyi, dünyâyı isteyenlerin toplantılarında bulunmamayı, üstadın evlâdını ve akrabasını sevmeyi, haklarını korumayı vasıyyet ederim. Nitekim Allahü teâlâ, Habîbine ( aleyhisselâm ) meâlen "Sen de ki, ben bu tebliğim üzerine, akrabama muhabbetten başka, sizden bir şey istemiyorum" (Şûrâ-23) buyurmuştur.

Bâtın dâima Allahü teâlâ ile meşgûl olmalıdır. Allahtan gayriyi bırakmalıdır. Nitekim Allahü teâlâ Habîbine ( aleyhisselâm ) meâlen buyurur ki: "Rabbinin ismini söyle. Dünyâdan kaçarak ve âhıreti isteyerek, Allah'tan başka her şeyden uzak ol" (Müzzemmil-8). Dünyâdan vazgeçmek, âhıreti istemek, bid'at sahiblerinin ve bâtıl yolda olanların âdetlerine iltifât etmekten sakınıp, doğru yol üzerinde sabit ve daimî olmak lâzımdır. Çünkü bunlar sıdk ve safa sahiplerinin tutanağıdır. Eğer mümkünse, vaktini dâima halvette (yalnızlıkta) geçirmelidir. En iyisi, en evlâsı da budur. Eğer buna imkân olmazsa, kendisi için bir yer seçmelidir. Senede bir veya iki defa halvete girmek lâzımdır. Eğer böyle olursa, onun azîz eli, bizim elimiz demektir.

İnsanlar arasında halîfemizdir. Allahü teâlâ, bizim tekrim (hürmet) ve ta'zim ettiğimize merhamet eylesin, ona ihânet edenleri alçaksın.

Onu kerîm tutar ve ta'zim ederiz. İhânet edene ihânet ederiz. Azîm ve Mennân olan Allahü teâlâdan, bu kardeşimin ind-i ilâhide râzı olunan kullardan, insanlar arasında sevilenlerden olmasını duâ ederim. Yâ Rabbî! Onu sıddîkların arzularının sonuna ulaştır. Kâmil ve mükemmil olan âriflerin en yüksek derecelerine kavuştur ve bu duâmı Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) hürmetine kabûl eyle. Bu icâzeti, fakîr, hakîr Rukneddîn bin Abdülkuddûs İsmâil Hanefî yazdı. Hicrî 979 (m. 1571) senesinde verdi. Allahü teâlânın yolunda gidenlere selâmlar olsun."

Abdülehad hazretleri, hocası Abdülkuddûs'ün en başta gelen talebelerinden Şeyh Celâl Tehânîserî'nin sohbetlerine de devam etti. Onun meclisinde iken, Kadirî tarikatının o zaman en büyük âlimi ve mürşid-i kâmili olan Şah Kemâl ile görüşüp

sohbet etti. Bu görüşmeleri senelerce devam etti ve bu sohbetlerden çok fâideler elde etti. Şah Kemâl ile görüşmesi ve tanışması Şeyh Celâl Tehânîserî'nin bir sohbeti sırasında olmuştu. Birgün Şah Kemâl, Şeyh Celâl Tehânîserî'nin sohbetine gelmişti. Abdülehad, Şah Kemâl'in üstün hâllerini görünce, onunla tanışıp dost olmak istedi. Sohbetten sonra dışarı çıkınca görüşüp tanıştı. Abdülehad'a; "Benim ismim Kemâl'dir. Pâil'de otururum, orada makamım vardır. Eğer sohbetimizin sırrını anlamak istersen, buyurun oraya gelin de sohbet edelim" dedi. Pâil, Serhend şehrine bağlı, yirmiyirmibeş kilometre mesafede bir kasaba idi.

Şah Kemâl, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin tarikatı silsilesinden olan Şeyh Fudayl'a talebe olmuş, tasavvufda yüksek hâller sahibi bir zât idi. Tasavvuf halleriyle kendinden geçmiş bir vaziyette, tenhâ yerlerde ve sahralarda dolaşırdı. Suya, yemeğe, yatmağa ve konuşmağa ihtiyâcı olunca, bulunduğu ıssız ve kurak sahralardan aniden bir şehir görünür, orada bulunanlar Şah Kemâl'e hürmet ve ikram göstererek, arzu ettiği şeyleri daha o söylemeden getirirlerdi. Ziyâfetler verirlerdi. Şah Kemâl onların yemeklerinden yer, sularından içer, gece onların yanında kalırdı. Sabahleyin ortalık aydınlanmaya başlayınca, o görünen şehir ve insanlar gözden kaybolur, yine sahrada yalnız kalırdı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, babası Abdülehad'ın, hocası Şah Kemâl'den şöyle bahsettiğini nakletmiştir: "Şeyh Kemâl, ma'rifet ve sırlar beyân etmek istediğinde, dinleyenlerin ilimdeki derecelerine göre konuşur, sırları çözebilecekleri derecede anlatırdı. Ama dinleyenlerden kemâl derecesinde olanlar bile, onun anlattığı şeyleri günlerce düşünerek, tefekkür ederek ancak anlarlardı." İmâm-ı Rabbânî de şeyh Kemâl hakkında şöyle buyurmuştur: "Keşf gözüm açıldığı zaman, Gavs-ı Sekaleynden (Abdülkâdîr-i Geylânî) sonra, Kadirî tarikatı büyükleri arasında Şeyh Kemâl gibisini az gördüm."

Abdülehad Serhend'e gelince, oradan Şah Kemâl'in bulunduğu Pâil kasabasına gitti. Orada Şah Kemâl ile sohbetler yapıp aralarında muhabbet ve dostluk hâsıl oldu. Şah Kemâl de çoluk-çocuğuyla Pâil'den Serhend'e gelir, günlerce kalıp Abdülehad ile sohbet ederlerdi. Böylece Abdülehad Şah Kemâl'in sohbetlerinde sayısız fâideler elde edip, garip hâller ve kerâmetler gördü. Şah Kemâl 981 (m. 1573) senesinde, seksen yaşında iken vefât etti. Serhend'in Kihtel kasabasında defn edildi.

Abdülehad hazretleri zâhirî ve bâtınî ilimleri elde etmek için birçok beldeleri gezdi. Bir memlekette fazla kalmaz, başka yere giderdi. Böylece pekçok şehir ve beldelerde bulunmuştu. Hindistan'ın meşhûr kasabalarından Skendere'de ilim yaymak için bir müddet kaldı. Yüzünde nûr, alnında ma'rifet eserleri parlıyordu. Birgün, Skendere'nin asil bir ailesine mensûb sâliha bir hanım, firâsetiyle Abdülehad'ın kemâl mertebede mübârek bir kimse olduğunu anlayıp, ona haber göndererek: "Kendi kucağımda terbiye edip, büyüttüğüm bir kız kardeşim vardır. İffet ve ismet cevheridir, isterim ki size nikâh eyleyeyim. Ümid ederim ki bu ricamı kabûl edersiniz" ricasında bulundu. Abdülehad önce, kabûl edip evet diyemedi, özür diledi. Sonra Allahü teâlâya duâ edip, bu husûsda hayırlı olan şeyi nasîb etmesini istedi. Sonra o kızla evlenmeyi kabûl etti ve onunla nikahlandı. Bundan sonra bir müddet Skendere'de kaldı. Hâlis niyetle, Allah rızâsı için yapılan bu evlilikten İmâm-ı Rabbânî gibi büyük bir zât dünyâya geldi.

Abdülehad, ilim ve ma'rifette yükselmek için yaptığı seyahatler sırasında, pekçok ilim ve ma'rifet sahibinin sohbetinde bulundu. Sonra memleketine dönüp, vefâtına kadar Serhend'de kaldı. Ömrü ilim ve feyz yaymakla geçti. Geceleri tâat ve ibâdetle geçirir, Allah için ağlar, gözyaşı dökerdi. Çok talebesi ve sevenleri vardı. Tevâzûsundan dolayı kendini hiç kimseden farklı görmez ve hiç birinin kendisine hizmet etmesini kabûl etmezdi. Ekseriya, evinin ihtiyâçlarını pazardan kendisi taşır, kimsenin taşımasına müsâade etmezdi. Ömrünü Resûl-i ekrem'e ( aleyhisselâm ) öyle bir bağlılık ile geçirdi ki, bir sünneti bile terk etmezdi. Sünnet olan tâatları ve duâları yapar, tasavvuf ehlinin, azîmetle amel etmesi husûsuna da dikkat ederdi.

Gündüzleri, kendisinden ilim öğrenmek isteyen talebelere, aklî ve naklî ilimleri öğretirdi. Bu husûsda yazılmış olan uzun ve zor kitabları, en ince noktalarına kadar gayet güzel açıklayıp îzâh ederdi. Her ilimde, bilhassa fıkıh ve usûl ilminde eşsiz bir âlim idi. Zamanın âlimleri ve fâdılları onu kendilerine hoca ve üstâd kabûl ederek çok istifâde ederlerdi. Şöyle nakledilmiştir ki; Abdülehad hazretleri usûl ilminde meşhûr bir eser olan Usûl-i Pezdevî'nin derin ma'nâlarına daldığı ve bu incelikleri, ilmî bir şekilde açıkladığı zaman, bulunduğu ilim meclisinin havasında; "Ümmetin ışığı İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin ( radıyallahü anh ) yüksek ictihâdı ve istinbâtı, ince ma'nâlar ve hükümler çıkarması yanında, diğer müctehidler talebe gibi idiler" ma'nâsı hissedilirdi. Aklî ve naklî ilimler ile, ma'nevî ve

huzûrî ma’rifetleri birleştirmişti. Bu haliyle insanlara doğru yolu gösterme makamında olup, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak isteyenler, onun sohbetinde bulunarak ondan feyz alırlar, dertlerine derman bulurlardı.

“Te’arrûf, “Avârif-ül-me’ârif” ve “Füsûs-ül-hıkem” ve bunlar gibi evliyânın büyükleri tarafından yazılmış olan kitabları okur ve çok güzel îzâh ederdi. Pekçok şevk ve zevk sahibi, onun yanında bu kitapların okunmasından ve dinlemekten tad alırdı. Uzaktan ve yakından sohbetine gelerek, okunan kitabları ve Abdülehad’ın yaptığı izahları dinlerlerdi. Onun ifâdesinin ve sohbetinin bereketiyle maksadlarına kavuşurlardı. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî’nin (kuddise sirruh) bildirdiği ince ma’nâları anlamakta eşsiz idi. Bu ilimler, hâller sekrler ve tasavvuf ehline mahsûs sözler kendisini istilâ etmiş, tamamen kaplamıştı. Allahü teâlânın ihsânı ile, yaratılışının yüksekliğinden ve çok yüksek maksadlı olmasından, dînin emirlerine tam uyar, İslâmiyete uymayan hâllere ve sözlere i’tibar etmezdi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri; “Pederim ve üstadım, sebeb-i hayâtım ve saadetim; abdestde, tahâretde ve namazda, pek ziyâde dikkat gösterir, edeblere riâyet ederdi. Ben bunları babamdan görerek öğrendim. Herbir edebe, bütün incelikleri ile riâyeti kitablardan öğrenmek kolay değildir” buyurmuştur.

Bir menkıbesi şöyle nakledilmiştir Birgün, sâdık dostlarından birisi Abdülehad’ın odasına girmişti. İçeri girer girmez, Abdülehad hazretlerini, uzuvları kopmuş ve kesilmiş, yere uzanmış bir hâlde gördü. İçeri giren kimse, bu işi yapan, ya hırsız yahut da düşmandır diye düşündü. Sonra korkarak ve bağırarak, büyük bir üzüntü ile dışarı çıktı. Bir başkasına bu durumu bildirdi. Hemen ikisi birden odaya girdiler. Bir de baktılar ki, Abdülehad hazretleri, rahat ve sağlam bir şekilde murâkabe eder bir hâlde oturuyor. Ağlayarak ayaklarına kapandılar. Onlara; “Ben hayatta kaldığım müddetçe bu sırrı kimseye söylemeyin” buyurdu. Bu hâlin sebebini sorduklarında da; “Öyle birşey idi ki, onu anlatacak söz bulamam” buyurmuştur. Fakat hâli ile sanki Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin şu beytlerini terennüm ediyordu.

“Düşmanız kendimize, o yâr bizi çekiyor,
Gark olmuşuz denize, bizi dalga çekiyor.

Onun âşıklarına, Azrail’in yolu yok,
Dostun âşıklarını, sevda aşkı çekiyor.

Susamışlar figân eder,
Gizlice yüz can verir, dildâr-i peyda çekiyor.

Yeter, âşıkların katlinin sırrını söylersem,
Münkirleri kızdırıp, inkârını çekiyor.”

Abdülehad, evliyânın meşhûrlarından olan ve oğlu İmâm-ı Rabbânî’nin hocası Bâki-billah hazretleri ile görüşmeyi çok arzu ettiği hâlde, görüşemeden vefât etmişti. Bunu, İmâm-ı Rabbânî hazretleri şöyle anlatmıştır: “Babamın bu büyük arzusunu vefâtından sonra, Muhammed Bâki-billah hazretlerine arzettim. Buyurdu ki: “Biz de onları görmeyi çok isterdik. Serhend’e gitseydik onlardan birşey öğrenirdik.”

İmâm-ı Rabbânî hazretleri şöyle anlatmıştır: “Babamın vefâtı sırasında yanında idim. Can verme ve dalgınlık ânında aniden; “Söz büyük üstadın buyurduğu gibidir.” dedi. Büyük üstâd sözünden Muhyiddîn Arabî’yi kastettiğini düşündüm ve şöyle sordum: “Şeyh İbn-i Arabî mi, yoksa şeyh Abdülkuddûs mü söyledi? Söyledikleri söz hangi sözdür?” Bir müddet sonra buyurdu ki: “O söz şudur: “Allahü teâlânın hakîkatı, mutlak varlıktır ama, perde arkasında kalmış olanlara varlık perdesi mâni olmakta, onları uzak ve nasibsiz bırakmaktadır.” Sonra, “Bana bir iş emrediniz ve vasıyyet ediniz ki, dâima onu yapayım” diye arzettim. Buyurdu ki: “Sana bu söz üzere olmanı vasıyyet ederim.”

İmâm-ı Rabbânî hazretleri yine şöyle anlatmıştır: “Babamın bana; “Ehl-i beytin sevgisinin, îmân ile ve hüsnü hatime ile gitmeye (ölmeye) büyük te’sîri olur” dediğini hatırlayınca, can verme anlarında bunu kendisine sordum. Buyurdu ki, “Allahü teâlâya hamd ve şükürler olsun ki, o muhabbetle doluyum ve ni’met deryasında yüzüyorum” Beyt:

“İlâhi! Fâtıma evlâdı hürmetine,
Son sözüm kelime-i tevhîd ola.”

Abdülehad’ın yedi oğlu vardı, İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh) dördüncü oğludur. En büyük oğlu Şeyh Şah Muhammed’i, kendisi yetiştirip tasavvufda yükseltmiştir. İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh), bu kardeşi için babasının şöyle dediğini nakleder “Babam birçok defa buyurdu ki: “Şah Muhammed, sözde ve hâlde olgun bir talebedir.” Bu oğlu kendisi hayatta iken vefât etti. İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh) şöyle anlatmıştır: “Bu kardeşim vefât ederken baş ucunda idim.

Aniden tebessüm etti. Sebebini sordum: “Hakîkât-ı Muhammedî ( aleyhisselâm ) bana zâhir oldu, göründü, onu seyrediyorum” dedi.

Abdülehad’ın bir oğlu da Şeyh Muhammed Mes’ûd’dur. Hâce Bâki-billah hazretlerinden feyz almış, bereketli nazar ve teveccühleri ile tasavvufda hâllere ve keşflere kavuşmuştur. Diğer oğullarından, Şeyh Gulâm Muhammed ve Şeyh Mevdûd’a, kardeşleri İmâm-ı Rabbânî hazretleri tarafından birçok mektûb yazılmış olup, bu mektûblar İmâm-ı Rabbânî’nin (kuddise sirruh) mektûbâtında vardır. Kardeşi Meyan Şeyh Mevdûd’a yazdığı bir mektûbun sonunda şöyle buyurmuştur: “Ey kardeşim! Dünyânın vefasızlığı dillerde dolaşmaktadır. Dünyâya düşkün olanların alçaklıkları, cimrilikleri herkesçe bilinmektedir. Kıymetli ömrünü böyle fâidesiz, yalancı için elden kaçırana yazıklar olsun! Haberciye ancak haber vermek düşer. Vesselâm”

Abdülehad hazretleri, din bilgilerinde çok güzel kitablar yazmıştır. Tasavvuf ile ilgili kıymetli risaleleri vardır. Bu eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1- Künûz-ül-hakâyık, 2- Mi’râc-ı Nebi, 3- Risâle-i Esrâr-üt-teşehhüd.

“Esrâr-üt-teşehhüd” adlı eserinin son kısmından bir bölümü şöyledir: “Kalbime, Allahü teâlânın yardımı ile öyle geliyor ki, namazın sonunda teşehhüdde, “Ettehiyyâtü”nün okunmasının emredilmesi, namazın mü’minlerin mi’râcı olduğunu hatırlatmaktır. O hâlde lâyıkdır ki, mü’minlerin mi’râcında da, Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) mi’râcında hâsıl olan yüksek hâllerden ve eşsiz şereflerden bir şeyler bulunsun. Allahü teâlâ lütfederek, bize de Resûlünün ( aleyhisselâm ) kâsesinden bir yudum ihsân etti. “Ettehiyyâtü”den sonra, Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) salevât okunmasının emredilmesi, mü’minlerin mi’râcının Resûlullah’a ( aleyhisselâm ) uymakla, tâbi olmakla hâsıl olacağını gösteriyor. Yine bu salevâtlar, Peygamber efendimize uymakla şereflenmenin ve bereketli hidâyetlerine kavuşan mü’minlere verilen ni’metin hakkının edası, şükrüdür. Ayrıca, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) ümmetine, mi’râc ile şereflenmeği bahşettiğini bildiren bir tenbîh ve uyarmadır. O hâlde mü’minler mi’râclarında, ya’nî namazda, “Ettehiyyâtü”yü okurken o servere (Resûlullaha) ( aleyhisselâm ) salevât getirmeleri lâzımdır.

Yine şunu işâret etmektedir ki, ümmetin en yükseklerinden birkaçı, o en yüksek mertebeye çıkarlarken, Resûlullaha ( aleyhisselâm ) mütâbeât, tâbi olmak dâiresinden dışarı çıkamazlar. Onların sonu Resûlullahın başlangıcına yetişemez ve hepsinin başı, Resûlullahın ayaklarının altındadır. Ve yine bunda, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) mi’râcına kadar, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) mi’râcının ise, Allahü teâlâya kavuştuğuna bir işâret vardır. Çünkü Resûlullah ( aleyhisselâm ) önce Allahü teâlâyı sena eyledi. “Ettehiyyâtü lillahi..” dedi. Mü’minler de, ona salâvet getirmekle emrolundular.”

İmâm-ı Rabbânî hazretleri bir mektûbunda şöyle buyurmuştur: “Babam (Abdülehad) buyurdular ki: “Sülûk ilimleri (tasavvufda ilerlemek) hakkında bir risale gördüm. O risalede şöyle yazılı idi: “Yemeklerde i’tidâle (çok yememeye) dikkat etmek, normali muhafaza etmek, matlûba (sevgiliye) kavuşmağa kâfidir. Bu husûsa riâyet edince, zikre ve fikre ihtiyâç yoktur” yazılı idi.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 971

2) Mektûbât (İmâm-ı Rabbânî) cild-1, 226, mektûb cild-2, 44, mektûb

3) Zübdet-ül-makâmât sh. 91, 104

4) Umdet-ül-makâmât sh. 116

5) Hadarât-ül-kuds sh. 28

**ABDÜLEHAD NÛRÎ**

İstanbul’da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülehad Nûri bin “Muslihuddîn Safâî bin İsmâil bin Ebü’l-Berekât’tır. Künyesi Ebü’l-Mekârim’dir. 1002 (m. 1593) senesinde Sivas’ta doğdu. 1061 (m. 1651) senesi Safer ayının ilk Cum’a günü, ikindi vaktine yakın vefât etti. Ertesi gün öğle namazından sonra, Azîz-zâde Şeyh Abdülbâkî tarafından cenâze namazı kıldırıldı. Sonra Eyüb nişancasındaki dergâhına defnedildi.

Sevenlerinden Yûsuf Ağazâde Mustafa Efendi, kabrinin üzerine türbe yaptırdı.

Abdülehad Nûri, daha üç yaşında iken büyük âlim ve annesinin amcası, Şemseddîn Sivâsî'nin nazar ve feyzine kavuştu. Şemseddîn Sivâsî hazretleri vefâtına yakın, "Abdülehad'ı bana getirin" buyurdu. Fakat, Abdülehad'ı değil de Müeyyed Çelebi isminde başka bir çocuğu getirdiler. Şemseddîn Sivâsî yine; "Bana Abdülehad'ı getirin" buyurdu. Bu sefer Ömer Çelebi isminde bir çocuğu getirdiler. Bunun üzerine Şemseddîn Sivâsî; "Emânete hıyânet olmaz. Bana Abdülehad'ı getirin" buyurunca, mecbûren Abdülehad'ı getirdiler ve Şemseddîn Sivâsî'nin eline verdiler. Şemseddîn hazretleri Abdülehad'ı aldı. Bir müddet ilâhi sırlarla dolu olan göğsüne bastırdı ve tam bir teveccüh ile ona teveccüh ettiler. Sonra Abdülehad'ı Anne Hâtuna teslim etti. Emîrleri üzerine, mahremleri olan hanımlar dışarı çıktılar. Onlardan sonra içeriye, dışarda bekleyen halîfeleri ve talebeleri girdiler. Şemseddîn Sivâsî onlarla birlikte, bir saat kadar Allahü teâlânın zikri ile meşgûl oldular. Daha sonra bir duâ okuyan Şemseddîn-i Sivâsî, duânın bitiminde rûhunu teslim etti. Orada bulunanlardan ba'zısı, vefât etti. ba'zısı da vefât etmedi diye tereddüt ettiler. En sonunda içlerinden birisi, Şemseddîn Sivâsî'nin yanına varıp, rûhunu teslim ettiğini görüp, mahzur ve kederli olarak, orada bulunanlara bildirdi.

Bir süre sonra da, Abdülehad'ın babası vefât etti. Babasının vefâtından sonra, dayısı Abdülmecîd Sivâsî ve iki ağabeyi ile İstanbul'a gitti. Tasavvuf yoluna girmesi, dayısı Abdülmecîd Sivâsî'nin elinde olmuştur. Büyük âlimlerden aklî ve naklî ilimleri, bütün teferruatı ve incelikleriyle tahsil eden Abdülehad Efendi, peşipeşine "Erbe'în" denen müddeti bitirdikten sonra halifelik aldı. (Erbe'în, kırk günlük murâkebe ve inzivâdır) Abdülehad Efendi bundan sonra insanları doğru yola sevk etmeğe me'mûr oldu. Yirmi yaşından i'tibâren kitap yazmağa başladı.

Abdülehad Efendi, Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) mübârek işâretleri ile Midilli'ye gönderildi. Giderken en kısa zamanda tekrar İstanbul'a döneceğini bildirdi. Abdülehad Efendi Midilli'ye teşrîf ettiklerinde, yetmiş tane gayri müslim, onun vasıtasıyla İslâmiyeti kabûl etti. Midilli halkı Abdülehad Efendi'yi çok sevdi ve hemen hepsi ona talebe oldu. Dayısı ve hocası olan Abdülmecîd Sivâsî bu durumu duyunca; "Aferin Abdülehad'a! Umduğumuzdan fazla tasarruf kuvvetine sahip imiş" buyurdu. O sırada, donanma komutanlarından hayır sahibi bir zât olan Bâlî-zâde Hasen Bey, Midilli'ye gelişinde; bir câmi, bir dergâh ve pekçok odalar ve yemekhâneden meydana gelen bir külliye yaptırdı. Burayı Abdülehad Efendi ve ondan sonra gelecek olan talebelerine tahsis etti.

Zamanın şeyhülislâmı Yahyâ Efendi, Midilli'de Abdülehad Efendi'nin verdiği va'zları, dersleri ve hizmetleri çok beğenerek, ona karşı kalbten bir sevgi beslemeye başladı. Birgün Abdülmecîd Sivâsî'nin ziyâretine giden Yahyâ Efendi ona; "Abdülehad Çelebi'yi da'vet edin de, Mehmed Ağa dergâhını ona verelim. İnşâallah o, İstanbul'da va'zları ve halkı doğru yola sevk etmesi ile, zamanının bir tanesi olacaktır" dedi. Abdülmecîd Sivâsî bu teklifi kabûl etti. Bir mektûb yazıp, Abdülehad Efendi'yi çağırdı. Abdülehad Efendi, emre uyup bir gemiyle derhal İstanbul'a geldi. Doğruca dayısı ve hocası Abdülmecîd Sivâsî'nin huzûruna girdi. Dayısı; "Oğul, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi seni ister. Varın ziyâret edin. Murâd-ı şerîfleri nedir? Bir görün" buyurdu. Abdülehad Efendi, Yahyâ Efendi'nin huzûruna varınca, Şeyhülislâm; "Abdülehad Çelebi! Sana merhum Mehmed Ağa dergâhını verdik. Burası şerefli bir dergâhtır" dedi. Abdülehad Efendi, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin bu teklifini kabûl etti ve duâ buyurdu. Oradan ayrılıp, Abdülmecîd Sivâsî'nin yanına gitti ve durumu arz etti. Dayısı da; "Allah mübârek eylesin. Midilli'yi fetheyledin. Çok gönülleri ihyâ ettin. İnşâallah İstanbul'da da çok kimsenin ebedî saadetine vesile olursun. Şimdi hiç durma, yerine bir talebeni ta'yin edip, vâlideni ve talebelerinden gelmek istiyenleri alıp gel!

Dergâhında talebelerini terbiye ile meşgûl ol" dedi. Abdülehad dayısı ve hocası Sivâsî'nin emrine uyup, hiç geciktirmeden Midilli'ye gitti. Talebelerinden fıkıh ve tasavvuf yolunu iyi bilen, Alîmî Efendi'yi yerine ta'yin etti. Vâlidesini ve talebelerinden birkaç tanesini alıp, İstanbul'daki Mehmed Ağa dergâhına yerleşti. Bu dergâhda, yirmisekiz sene va'z ve nasîhatla meşgûl oldu. 1045 (m. 1635) senesi Rebî'ul-âhır ayından i'tibâren; Ayasofya, Fâtih ve Sultan Ahmed câmilerinde va'z vermeye başladı.

Abdülehad Efendi, Cum'a günü hangi mevzûda va'z verecekse, onunla alâkalı âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerin meâllerini güzelce beyân eder, bir de mevzû ile alâkalı bir hikâye anlatır, söylenmesi lâzım olan husûsları söyleyerek, çok fâideli nasihatler yapardı. Müşkülleri ve suâlleri olanlar,

va’zdan sonra, anlıyamadıkları yerleri sorarlar, o da cevaplarını verirdi. Birgün Abdülehad Efendi, Sultan Ahmed Câmii’nde va’z verirken şu şiiri söyledi:

Semâdan sırr-ı tevhîdi duyan, gelsin bu meydâne!
Derûn-i içre bugün, Allah diyen gelsin bu meydâne!

Duyanlar sırr-ı Settârı, görenler nûr-i Gaffârı,
Cihanda şîşe-i ârı, kıran gelsin bu meydâne!

Sezadır ehli irfâne, getirsin canı meydâne!
Feda kılmaya ol canı, duyan gelsin bu meydâne!

Gönül maksûdunu buldu, cihan envâr ile doldu.
Bugün nûr-u iklim oldu, duyan gelsin bu meydâne!

Abdülehad Nûri Efendi, bir va’z esnasında, vefâtının yaklaştığına işâret etti. 1060 (m. 1650) senesinde bütün derslerine son vererek va’z verme işini de talebelerinden, Belbâlcî-zâde Şeyh Abdülkâdir Efendiye bıraktı. Kendisini tamamen ibâdet ve tâata verdi. 1061 (m. 1650) senesi Muharrem ayının sonunda biraz rahatsız oldu. Hastalıkları artınca, Sultan Dördüncü Mehmed Hân, Vâlide Sultan, Vezîr-i a’zam, Şeyhülislâm ve diğer sevenleri tarafından gönderilen tabibler bir olup, ilâç vermek istemişlerse de, Abdülehad Nûrî Efendi kabûl etmedi. Zamanın Lokman Hekimi diye meşhûr olan Fergânî-zâde Süleymân Ağa; “Sultânım, ilâcı bıraktık. Bari mübârek başınıza sarığınızı giyin. İnşâallah ilâca muhtaç olmazsınız.” deyince, Abdülehad Efendi; “Süleymân Ağa! Siz bizim ahvâlimize vâkıfsınız. Biz da’vet olunduk. Bizi bekliyorlar. Biz huzûru Rabbilâlemîni tercih ettik” dedi. Hastalığının yedinci günü ikindi vakti vefât etti. Gaslini, Dergâh Câmii İmâmı olan Tatar Ali Efendi yaptı. Ali Efendi ne tarafa çevirmek istediyse Abdülehad Efendi’nin bedeni kendiliğinden o tarafa döndü.

Abdülehad Nûri Efendi’nin birçok kerâmetleri ve menkıbeleri vardır. Bunlardan bir kısmı şöyle nakledilir:

Meşhûr talebelerinden Karabâşî Hacı Sâdık Efendi şöyle anlattı: “Hacca giderken, korkulu ve kimsesiz yerlerde, Abdülehad Efendi’yi bizzat bu gözlerim ile görürdüm. Kendi kendime, her hâlde ona olan fazla sevgimden dolayı onu gördüğümü, bir hayal olduğunu zannettim. Fakat Mekke-i mükerremeye vardığımda, tavaf ederken yine hocamı gördüm. Hattâ bana selâm verdi. Ben de elini öptüm. Sonra kayboldu. Ben tavafımı bitirdiğimde, hocam Makâm-ı İbrâhim denilen yerden ayrılıyordu. Bana; “Ey Sâdık Dede! Arafat’ta görüşürüz”, deyip tekrar kayboldu. Arafat’ta hocam Abdülehad Efendi ile birlikte vakfeye durduk. Sonra bana veda ederek yanımdan ayrıldı.”

Abdülehad Efendi 1060 (m. 1650) senesinde, talebeleri ile Rumelihisârına gitmişti. Orada bir yerde birkaç gün kalmışlardı. Bir ara sohbet ederken orada bulunanlardan biri; “Efendim evliyâullah, Allahü teâlânın izni ile toprağı altın yapar. Sizden böyle şey isterim” dedi. Bunun üzerine Abdülehad Efendi besmele çekip yerden bir avuç toprak alıp, dervişin avucuna döktü. Dervişin avucunda birkaç adet hâlis altın meydana geldi. Bir tanesi yere düştü. Ali Dede isminde bir talebe o altını alıp, koynuna koydu. Teberruken o altını muhafaza etti. Vefâtına yakın, o altını ne yaptığı sorulunca; “Onu canım gibi muhafaza ediyorum. Efendimin yâdigârıdır. Bu kadar zengin olmama bu altın vesile oldu” dedi.

Abdülehad Efendi, Kandilli taraflarında bir yere talebeleri ile beraber gitmişti. Orada talebeler denize girmek için izin istediler. Abdülehad Efendi de onlara izin verdi. Herkes denize girdi. Fakat talebelerden birisi denize girmemişti. Abdülehad Efendi o talebeye niçin denize girmediğini sorunca, o talebe; “Efendim! Vücûdum zayıftır. Soğuk suya tahammülü yoktur” diye cevap verdi. Bunun üzerine Abdülehad Efendi, “Deniz suyu hamam suyu gibi sıcak olabilir. Hem sıhhat ve kuvvete vesile olur” buyurunca, o talebe de emre uyarak denize girdi. Deniz suyunun, hamam suyu gibi sıcak olduğunu gördü.

Abdülehad Efendi birgün, talebelerinden birisinin bir iş için Üsküdar’a gidip gelmesini istedi. Fakat o gün deniz çok fırtınalı idi. Kayık hiç işlemiyordu. Bu yüzden talebelerden kimse ben gidip gelirim diyemedi. Nihâyet, talebelerden bir tanesi, Abdülehad Efendi’nin emrini yerine getirmek için kendisinin Üsküdar’a gidip, geleceğini söyledi. O zaman Abdülehad Efendi o talebesine; “Güzel bir hâlde gidip gel” diye duâ etti. O talebe Eminönü’ne geldiğinde, yüz kadar kayıkçıdan ancak birini Üsküdar’a gidip gelmeye ikna edebildi. Kayıklarından birisini denize indirdiler. Bir ok atımı gitmeden, fırtına dindi, deniz sâkinleşti, rüzgâr uygun bir yöne doğru esmeğe başladı. Yelken açıp, Üsküdar’a kısa zamanda gidip geldiler. Dönüşte talebe durumu Abdülehad Efendi’ye bütün tafsilatıyla anlattı. Abdülehad Efendi o talebesine çok duâ etti.

Hassa-ı hümâyûndan Gürcübaşı Mûsâ Ağa, Abdülehad Efendi'ye bağlı en samîmi talebelerinden idi. Bu zât şöyle anlattı: "Abdülehad Efendi hiç bir sebep yokken ve bir münâsebet de geçmeden bana; "Mûsâ Ağa, Mısır'dan dönüşte, kalyona binmeyip, sayıkaya veya firkateyne bininiz" buyurdu. Buna çok taaccüb ettim. Çünkü, Mısır'a gitmek hiç hatırımdan bile geçmemişti. Fakat Abdülehad Efendi'nin bunu söylemekten bir murâdları olmalı deyip, merakla bekliyordum. Ama bu sözün ma'nâsını bir türlü anlıyamıyordum.

Abdülehad Efendi'nin vefâtlarından birkaç sene sonra Mısır'a gitmem icâb etti. Mısır'a gittim. Dönüşte yol arkadaşım Hacı Hasen ile, eşyalarımı İskenderiyye'ye gönderdim. Hacı Hasen İskenderiyye'ye vardığında eşyalarımı hazır bir kalyona yüklemiş. Oraya varıp, eşyalarımın kalyona yüklenmiş olduğunu görünce, Abdülehad Efendi'nin bana yaptığı tenbihler hatırıma geldi. Bu yüzden eşyalarımı o kalyonla götürmemek için, ne kadar gayret sarfetti isem de mümkün olmadı. Bunun üzerine kazaya rızâ gösterip, Allahü teâlâya tevekkül ederek kalyonla yola çıktık. Yelkenler açıldı, uygun bir rüzgâr ile bir gün bir gece yol aldık. Sonra büyük bir fırtına çıktı. Çok tehlikeli durumlarla karşı karşıya kaldık. Bir sahile yanaşmak imkânı yoktu. Kalyon su almaya başladı. Suyu tulumbalarla dışarıya atmak mümkün olmadı. Yetmiş kadar kişi, kurtulmak için sandallarla denize indiler. Fakat büyük dalgalar onları alabora etti. Kayıkların içindekiler yardım çığlıkları ile bağırıyorlardı.. Kalyon da batmak üzereydi ki, Abdülehad Efendi denizin üzerinde görünüp, "Korkma, kurtulacaksın" dedi. Benden başka üç kişiye de böyle göründü, İki gün iki gece deniz üzerinde hocamın rûhâniyeti bizimle beraber bulundu ve bizi teselli etti. Bu şekilde Suriye'nin Trablus'una ulaştık. Bu sırada Abdülehad Efendi; "Mûsâ Ağa, bundan sonrası selâmettir" deyip kayboldu. Fakat yanımızda hiç harçlığımız yoktu. Bu sırada tanıdıklarımızdan birisi hâlimizi öğrenip, İstanbul'a gittiğimizde ödemek üzere, bize harçlık ve elbise verdi. Bizi bir müddet evinde misâfir etti. Böylece Abdülehad Efendi'nin kerâmetleri ile memleketimize ulaştık."

Birgün, Abdülehad Efendi Süleymâniye Câmii'nde va'z ederken, va'z kürsüsüne bir kâğıt kondu. Va'zdan sonra, bu şekilde konan kâğıtları okurlardı. Yine bu kâğıdı da okudu. Kâğıtda, sizin Gavs olduğunuz söyleniyor. Gavs olan, Allahü teâlânın izni ile istediğini yaparmış. Eğer Gavs iseniz, beni bu mecliste öldürün bakalım, yazıyordu. Abdülehad Efendi bu yazıyı okuyunca "Taassup insanı nelere götürürmüş. Sübhânallah, biz âciz ve fakir bir kimseyiz. Halk bizi Gavs ve Kutb bilir. Hak teâlâ onları tasdik eyleye. Kutb olanlar, ehli nefis olanlar gibi, ben bunu yapamaz mıyım diye elinden geleni yapmaya kalkışmaz. Onlara sıkıntı ve cefâ verilse bile onlar af ederler. Onun için yüksek mertebelere eriştiler. Fakat evliyâ, kınından çekilmiş bir kılıçtır. Bir kimse kendini kılıca vursa, kabahat kılıcın mıdır, yoksa kendini kılıca vuranda mıdır?" buyurduklarında, câminin içinde; "Aman, eyvah, eyvah" diye bir çığlık koptu. O kâğıdı yazan kişi o anda vefât etti.

Muhammed Nâzır Efendi şöyle anlatır: "Bir rü'yâ gördüm. Rü'yâda büyük bir sahradaydım. Büyük bir ağacın etrâfında yedi kişi oturmuştu, önlerinde birer tane, buğday döğecek tokmak vardı, içlerinden birisi, beni öldürmek kastıyla; "Azîz'in mezrasında ne gezersin?" diyerek benim üzerime hücum etti. Ben de ondan kendimi kurtarmak için; "Ben, Azîz'in talebelerindenim" dedim. O sırada uyandım. Hemen rü'yâmı ta'bir etsin diye, Abdülehad Efendi'nin yanına gittim. Huzûruna varınca; "Hoş geldin Efendi. Rü'yândakiler bizim hizmetçilerimizdir. Kılıçları ve diğer silâhları mükemmeldir. Size tokmak ile görünmeleri merhametlerindendir" buyurdu. Onun bu kerâmetini görünce, derhal bütün varlığım ile ona intisâb ettim."

Kudüs ve Kâhire'de kadılık yapmış olan İsmâil-zâde Efendi, Abdülehad Efendi'nin dergâhına yakın bir yerde oturuyordu. Abdülehad Efendi'ye gider, gelirdi. Yine birgün İsmâil-zâde Efendi, dergâha acele ile geldi. Abdülehad Efendi'ye; "Efendim! Ma'lumunuz, bir oğlumuz kaldı. O da tâ'ûn hastalığına yakalandı, ölmek üzeredir. Duâ ve himmetlerinizi istemeye geldim" dedi. Abdülehad Efendi, yapacak birşeyi olmadığını bildirmesi üzerine, Kâdı İsmâil-zâde Efendi; "Sizden muradım nail olmadıkça, buradan ayrılmam mümkün değildir" dedi. Duâ ve himmet etmeleri için çok yalvardı. Bunun üzerine Abdülehad Efendi; "Bakalım Hak teâlâdan ne işâret buyurulur" deyip dışarı çıktı. İki rek'at namaz kılıp murâkabeye vardı. Bir müddet o hâlde kaldı. Sonra bulunduğu yerden çıkıp; "İsmâil Efendi, oğlun tâ'ûndan kurtuldu. Sıhhate kavuştu. Elbisesini giymiş bir hâlde odasında dolaşmaktadır" diye müjde verdi. Buna çok sevinen İsmâil Efendi, Allahü teâlâya hamd ve senada bulunup, Abdülehad Efendi'ye çok teşekkür etti. İsmâil Efendi evine vardığında oğlunu, Abdülehad Nûri Efendi'nin haber verdiği şekilde, odada

elbisesini giymiş olarak dolaşır buldu. Abdülehad Nûrî Efendi'ye; "Sultânım, böyle bir hastanın şifâya kavuşmasına vesile olmak büyük bir iş, güç ve kuvvettir" denildiğinde şöyle cevap verdi: "Evet öyledir. Fakat Allahü teâlânın dilediği şey elbette olur. Allahü teâlâya, bu hastalığı o çocukları defetmesi için teveccüh edip yalvardığını zaman, tâ'ûn askerinden ellerinde bir defter ile dört kimse göründü. "Siz Kutb-u a'zam, gavs-ı âlem ve Allahü teâlânın sevdiği bir kul olduğunuz hâlde, niçin Allahü teâlânın kaza ve kaderine karşı gelirsiniz. Bizim defterimizde ismi ve resmi ile vefâtı yazılı olan kimsenin yaşamasını niçin istersiniz?" dediklerinde, onlara; "Benim Allahü teâlâya teveccüh etmem, yalvarıp yakarmam da, Allahü teâlânın rızâsı, kaza ve kaderi ile değil midir" dedim. O dört şahıs sustu ve kaybolup gittiler.

Vezirlerden birisi, Abdülehad Efendi'ye bir kese altın hediye gönderdi. Birgün o vezir, Abdülehad Efendi'nin sohbetinde bulunurken; "Bu derecede hediyede bulunmak herkesin kârı değildir" ma'nâsında sözler sarf ederek övündü ve yaptığı iyiliği başa kakar bir duruma geldi. Bunun üzerine Ebdülehad Efendi; "Behey Paşa! Fakirlerin ve halkın gözü, ciğeri ve kanı ile bana minnet mi edersin" dedi. Ellerini yanlarında bulundurdukları keseye soktuğunda kesedeki altınlar herkesin gözü önünde kan olup ortaya doğru akmaya başladı. Bu durumu gören Paşa hemen tövbe ederek, Abdülehad Efendi'den af diledi.

Abdülehad Efendi'nin, kadı olan, doğruluğu, sadâkat ve bağlılığı ile bilinen bir talebesi vardı. Çoluk-çocuğunu bir gemiye bindirerek, kadı ta'yin olduğu yere gidiyordu. Bir ara büyük bir fırtına çıktı. Geminin yelkenleri ve direkleri parçalandı. Gemide bulunanların hayattan ümidlerini kestikleri, ağlıyarak Kelime-i şehâdet getirdikleri ve Allahü teâlânın rahmetini diledikleri bir sırada, Allahü teâlânın izni ile Abdülehad Nûrî Efendi onlara göründü. "Niçin feryâd edersiniz. Deniz de bir mahlûk, emredileni yapan bir me'mûrdur" buyurup, denize; "Ey deniz! Allahü teâlânın izni ile sakin ol!" dediğinde deniz hemen sâkinleşti. Sanki biraz önce, fırtına olmamış bir hâle geldi. Bu durumu gören gemidekiler, Allahü teâlâya hamdü senada bulundular.

Hacı Hızıroğlu Mehmed Ağa, Üsküdar'ın ileri gelenlerinden ve sipâhilerinden idi. Büyük zâtların sohbetlerinde çok bulunurdu. Tarikat âdabından nasîbini almış, ehl-i edeb sahibi bir zât idi. Birgün kötülük ve zulüm yapmak isteyen ba'zı kimselerin kendisini aradıkları haberini aldı. Bunun üzerine dostlarından birisinin evinde saklandı. Gece Allahü teâlâya, onu bu belâ ve musibetten muhafaza buyurması için yalvarırken, çevresinde bulunan evliyâ olan zâtlardan yardım ve duâ istemek hatırına geldi. Evinin çevresinde oturan evliyâyı bir bir hatırına getirdi. O anda hatırına, bu belâdan, Abdülehad Nûri Efendi'nin vasıtasıyla kurtulabileceği düşüncesi geldi. Bunun üzerine bütün kalbiyle Abdülehad Nûri Efendi'ye yönelip, Abdülehad Efendi hürmetine beni bu belâdan kurtar diye Allahü teâlâya yalvardı. O arada uyuya kaldı.

Rü'yâsında Abdülehad Nûri Efendi'yi gördü. Ona; "Mehmed Ağa, korkma! Zorbaların defterinden senin ismin kaybolmuştur. Gönlün hoş olsun. Rahat bir hâlde evinde dostların ile sohbet eyle" dedi. Uyanır uyanmaz Mehmed Ağa, Abdülehad Nûri Efendi'nin dergâhındaki talebelere yedirmek üzere, Allah için yedi kurban adadı. Bir iki hafta evinde dostları ile sohbette bulundu. Çarşı, pazarda dolaştığı hâlde, herhangi kötü bir haber almadı.

Körükçü-zâde Efendi isminde bir âlim, Süleymâniye Câmii'nde birgün va'z eder, altı gün de umûmî ders verirdi. Abdülehad Nûri Efendi'ye ve talebelerine gerek va'zında, gerekse derslerinde dil uzatır, aleyhinde konuşurdu. Abdülehad Efendi'nin halîfeleri ve talebeleri, o zâtın bu sözlerini duyunca çok üzüldüler. Abdülehad Efendi'ye onu şikâyet edip, o zâtın va'zınâ ve derslerine mâni olmasını istediler. Bunun üzerine Abdülehad Efendi onlara; "Birkaç gün tahammül edin. Onun bizi inkârı ve düşmanlığı, bize bağlılığa dönüşecek. Bizim talebelerimiz arasına girecek. Vefâtımızdan sonra otuz sene tasavvuf yolunun doğruluğunu müdâfaa edecek" dedi. Çok geçmeden birgün, Abdülehad Efendi talebeleri ile beraber sohbet ederken; "İşte dostunuz Körükçü-zâde Efendi geliyor" dedi. Herkes hayretle onun gelişini bekledi. Ansızın huzûra girdi. Abdülehad Efendi'nin ellerine kapandı. Hıçkırarak ağladı. Bunun üzerine Abdülehad Efendi; "Gördüğünüz rü'yâdan haberimiz var. Muradınız ne ise onu söyleyin" dedi. Körükçü-zâde Efendi; "Saâdetli Sultânım! Bu köleniz kırk seneden beri, medresede müderrislik yapmaktayım. Bütün vakitlerim ders okutmak, va'z vermek, Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) sünnet-i seniyyesi ile amel etmekle geçtiği hâlde, niçin rü'yâmda Resûlullah efendimizin mübârek cemâlini göremediğimi, yüksek ve bereketli sohbetleri ile şereflenemediğimi, niçin mahrûm olduğumu düşünerek uykuya daldım. Gördüğüm rü'yâ ile bu derdime derman ve

merhemin sizin olduğunuzu anladım. Aman ne olur, benim bu derdime derman olun” diye ağlayıp inledi. Bunun üzerine Abdülehad Efendi, onun kulağına birşeyler söyleyince, Körükçü-zâde Efendi kalkıp gitti. O gün öğleden sonra tekrar gelip ağlıyarak; “Bu ne büyüklüktür ki, kırk yıldır ilim ve amel ile nefsi ıslâh ve takvâ ile müşerref olamadım. Fakat sizin bir himmet ve işâretiniz ile, o Sultân-ı enbiyânın ( aleyhisselâm ) mübârek cemâlini görmekle şereflendim” deyip Abdülehad Efendi’ye talebe oldu. Şiir:

Mürşid-i kâmil, müridi, evvel ehl-i hâl ider,
Sonra, Fahr-i kâinatın bezmine idhâl ider,
Nice yıllar sa’y ile eremediği menzillere,
Bir nefesle mürşid-i kâmil Îsâl ider.

Abdülehad Efendi’nin halîfelerinden birisi şöyle anlatır: Pâdişâh beni Dâvûd Paşa Câmii’nde va’z etmem için da’vet etmişlerdi. Câmiye girdiğimde bende biraz pişmanlık hâli meydana geldi. Kürsîye çıktığımda, hatırıma hiçbir kelime gelmedi. Yakın olduğu hâlde önümdeki yazıyı okuyacak hâlim dahî yoktu. Bu durumdan kurtulmak için Abdülehad Efendi’nin rûhâniyetine teveccüh etmek hatırıma geldi. Abdülehad Efendi’nin rûhâniyetine kalbden teveccüh ettiğimde o anda bana görünüp, sanki bana, “Nedir bu perişanlık, yapacağın va’z, uzun zamandan beri yaptığın va’zlar değil midir?” buyuruyordu. O sırada bende, tam bir rahatlık ve zindelik meydana geldi. Öyle bir va’z ettim ki, beni tanıyanlar, “Hayâtımızda böyle bir va’z dinlemedik” dediler.

Talebelerinden Karabaş Mahmûd Efendi şöyle anlatır: “Abdülehad Efendi, bu fakiri Ankara’ya gönderdikten bir müddet sonra, İstanbul’a da’vet eyledi. Bunun üzerine İstanbul’a gittim, bir müddet hizmetlerinde bulundum. Sonra çoluk-çocuğumu İstanbul’a getirmemi emrettiler. Üç akçe de harçlık verip, “Sakın sayma, bu size ömrünüzün sonuna kadar yeter” buyurdu. O üç akçe ile çoluk-çocuğumu İstanbul’a naklettim. Yedi sene o akçeler ile geçimimi sağladım, asla eksilmediler. İçimden dâima, akçeleri saymak geçerdi. Fakat sabredip saymazdım. Akçeleri sayma arzusu birgün bana galip geldi ve saydım. Beşyüz akçe olduğunu gördüm. Birkaç gün geçmeden akçeler noksanlaşmaya başladı.”

Kastamonulu Şa’bân Efendi’nin talebelerinden Üsküdarlı Karabaş Ali Efendi şöyle anlatır: “1057 (m. 1647) senesinde İstanbul’a gittim. Abdülehad Efendi o zaman Bâyezîd Câmii’nde ders veriyordu. Bir va’zında bulundum. Va’zdan sonra herkes elini öptü. Ben, kimse kalmayınca elini öptüm. Geceleyin gördüğüm bir rü’yânın ta’birini soracağım sırada; “Ali Efendi! Dergâha gelin” buyurduklarında hayrette kaldım. Üç ay geçtikten sonra, bir gece dergâhlarındaki sohbette hazır bulundum. Mübârek ellerini öpeyim diye yanlarına vardım. Âdet-i şerîfleri olarak gözlerini açmazlarmış. Fakat ben huzûrlarına varınca, gözlerini açtılar; “Ali Efendi! Ne garip, geç geldiniz!” buyurduktan sonra rü’yâmı anlatmadan ta’bir ettiler ve: “Yirmi sene sonra İstanbul’a gelirseniz, Üsküdar’da ikâmet ediniz. Dergâhınız Üsküdar’dadır.” buyurdular. Aynen Abdülehad Efendi’nin dediği gibi oldu.

Abdülehad Efendi buyurdu ki: “Talebeyi celâl ve kahr ile terbiye, talebenin kemâline sebeptir. Fakat her talebenin buna tahammülü olmadığından, nasîbsiz kalmasınlar diye lütf ve cemâl ile terbiye ederiz. Çoğunlukla talebe, istidat ve kabiliyetine göre terbiye olunur.”

“Erbe’în çekmeden ve halvete girmeden halîfe olanlar eksiktirler. Talebe yetiştirmeye ehil değildirler. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) Hıra dağında Erbe’înin (kırk günlük murâkabe ve inzivâ) peşinden peygamberlik ile şereflendi.”

“İki kalbin yok ki, biri ile Allahü teâlâya, diğeri ile Allahü teâlâdan başkalarına yönelesin.”

“İlimde mahir, dîni mes’elelere gereği gibi vâkıf olmayan, fakat âlim sıfatını taşıyan câhil; “Ehl-i sünnet ve cemâat i’tikâdı ile diğer dalâlet ve bozuk i’tikâdları birbirinden ayırmaya gücü yetmeyen, ihtilaflı mes’elelerin sâdece bir tarafını bilip, diğer tarafından haberi olmayan ve yanlış düşüncesinde direten, ilmi ile amel etmiyen münâfık sıfatlı kimseler, âhıreti taleb edenleri bid’at ve dalâlete düşürerek dinden ederler. Onun için; Allahü teâlânın emirlerine uyan, yaratıklarına şefkat eden, sırf Allah için doğru yolu gösteren mürşid-i kâmillere uyup, nâkıs olanlardan çok sakınmalıdır.”

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 357

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 51

3) Hediyyet-ül-ihvân vr. 73

## ABDÜLHÂDÎ BEDEVÂNÎ

İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. Abdülhâdi, Hazreti Ömer'in soyundan olup Bedâyunludur. Önceleri, Kutb-ül-muhakkikin Hâce Muhammed Bâkî-billah'ın talebesi idi. Bâkî-billah, onun terbiyesini, en büyük talebesi ikinci bin yılın müceddidi, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine havale edip, Serhend'e gönderdi. Abdülhâdi, yeni hocasının hizmetine sıkı sarılarak, onun mübârek nazarlarından ve teveccühlerinden nasiplendi. Öyle ki, evliyâlığın başlangıcında kavuştuğu hâlleri hocası şöyle yazmaktadır "Mevlânâ Abdülhâdi, yüksek makamlara âit hâllere gark olmuştur ve Allahü teâlânın büyüklüğünü müşâhede etmekte, makamların en yükseğine kavuşmuştur."

Abdülhâdi, sıkı riyâzet ve mücâhedelerle, nefsinin istediklerini yapmayıp, istemediklerini yaparak, rûhunu yükselterek, nefsini terbiye etti. Hocasının emirlerinden kıl ucu kadar dahî ayrılmayarak, evliyâlıkta yüksek makamlara kavuştu. Hocasının halîfesi olmakla şereflendi.

Nakledilir ki: Mevlânâ Yâr Muhammed Kadîm ve Abdülhâdi, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hizmetinde iken, bir hücrede riyâzet çekerek nefslerini terbiye ediyorlardı. Yâr Muhammed, hep sabahlara kadar namaz kılar, duâ ederek Allahü teâlâya yalvarırdı. Abdülhâdi ise çok hasta idi. İbâdete gücü yetmeyip namaz kılamamasına üzülür, Mevlânâ'nın hâline gıbta ederdi. Geceyi ihyâ şerefini kaçırdığından dolayı, gönlünde büyük bir üzüntü duyardı. Birgün İmâm-ı Rabbânî hazretleri onun hakkında buyurdular ki; "Şeyh Abdülhâdi'nin hasret ve üzüntüsü, Mevlânâ Yâr Muhammed Kadîm'in nafile ibâdetine üstün gelip, onu, ondan daha yüksek makamlara çıkardı. Evet çok ihsân sahibi olan Allahü teâlânın işi böyledir."

Abdülhâdi 1041 (m. 1631) senesinde Hindistan'ın Bedâyun kasabasında vefât etmiştir. Abdülhâdi Bedevânî' ye, hocası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin gönderdiği bir mektûb aşağıdadır.

Allahü teâlâya hamd olsun! Sevgili Peygamberine, Âline ve Eshâbına salâtü selâm olsun. Doğru yolda olanlara duâlar olsun!

Kıymetli kardeşimin güzel mektûbu geldi. Bizleri çok sevindirdi. Allahü teâlâya hamd ve şükür olsun ki, ayrılık günlerinin uzaması, muhabbeti ve ihlâsı sarsmamış. Bununla beraber, buraya gelseydiniz daha iyi olurdu. "El hayru fî mâ sana Allahü teâlâ!" Ya'nî Allahü teâlânın yaptığında hayır vardır. İnsanlar arasından ayrılmak, uzlet etmek istiyorsunuz. Evet, uzlet, Sıddîkların aradığı şeydir. Mübârek olsun. Uzleti isteyiniz. Bir köşeye çekiliniz. Fakat, müslümanların haklarını gözetmeği elden kaçırmayınız! Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Müslümanın, müslüman üzerinde beş hakkı vardır: Selâmına cevab vermek, hastasını dolaşmak, cenâzesinde bulunmak, da'vetine gitmek ve aksırdığı zaman elhamdülillah deyince, yerhamükallah demek" buyurdu. (Bu hadîs-i şerîfi Ebû Hüreyre ( radıyallahü anh ) haber vermiştir. "Buhârî"de ve "Müslim"de yazılıdır).

Fakat, da'vet ettiği zaman gitmek için şartlar vardır. "İhya'ül-ulûm" kitabında buyuruyor ki: "Çağıranın yemeği şüpheli ise veya İslâmiyetin yasak ettiği şey, meselâ ipek sofra örtüsü, gümüş kap ve tavanda, duvarda canlı resmi varsa veya çalgı çalınıyorsa, oyun, kumar gibi şeyler varsa, o çağrılan yere gidilmez." (Bu yasaklar, "Kimyâ-i se'âdet" kitabında da yazılıdır). Böyle yasaklar bulunan yemeğe gitmek haram veya mekrûh olur. Çağıran kimse zâlim ise veya Ehl-i sünnet değil ise, fâsık ise, kötülük yapan ise veya övünmek için gösteriş için çağırıyorsa gitmek caiz olmaz. Şir' at-ül-İslâm" kitabında diyor ki: "Riya olarak çağrılan yemeğe gitmemelidir." "Muhit" kitabında diyor ki: "Oyun, şarkı, gıybet bulunan ve içki içilen yemeğe oturulmaz." "Metâlib-il-mü'minîn" kitabında da böyle yazılıdır. Bu yasaklardan hiçbiri bulunmayan da'vete, gitmek lâzımdır. Bu zamanda, bu yasakların bulunmaması güç oldu. Bundan başka, Fârisî mısra' tercemesi:

Yabancıdan uzlet et, dosttan değil!

Talebe arkadaşları ile sohbet etmek, bu yolun sünnet-i müekkedesidir. Hâce Behâeddîn Nakşibend-i Buhârî hazretleri buyurdu ki, "Bizim yolumuzun temeli sohbettir!" Uzlette şöhret vardır. Şöhret de, âfettir. Sohbet buyurulması, talebe arkadaşları ile birlikte olmaktır. Başkaları ile sohbet edilmez.

Çünkü, birbirinde fâni olmak, ya'nî başkalarını unutmak, sohbetin şartıdır. Bu da, uygun arkadaşla olabilir.

Hasta yoklamak sünnettir. Hastanın bakıcısı varsa, ona bakıyorsa, başkalarının dolaşması sünnet olur. Bakacak kimsesi yoksa, dolaşmak vâcib olur. "Mişkât" kitabının haşiyesinde böyle yazılıdır.

Cenâzede hazır olmalıdır. Hiç olmazsa birkaç adım birlikte gitmelidir. Böylece, meyyitin hakkı ödenmiş olur.

Cum'a namazına ve hergün beş vakit namaz için cemâate ve bayram namazlarına gitmek İslâmın zarurî emirleridir. Herhalde gitmek lâzımdır. Bunlardan sonra kalan vakitleri, yalnız geçirebilirsiniz. Fakat, önce doğru bir niyet lâzımdır. Dünya çıkarlarından birşeyi düşünerek, uzleti kirletmemelidir. Allahü teâlâyı zikr için, kalbi toparlamaktan ve dünyânın bitmez tükenmez işlerinden uzaklaşmaktan başka birşey düşünmemelidir. Niyetin doğru olmasına çok dikkat etmelidir. Niyetin içinde, nefsin bir arzusu gizlenmiş olmamasına dikkat etmelidir. Niyetin doğru olması için, Allahü teâlâya yalvarmalıdır. Böylece tam niyet yapılabilir. Yedi kerre istihâre yapmalı, doğru niyetle uzlet eylemelidir. Böyle olunca, çok fâidesi umulur. Buluştuğumuz zaman, daha çok anlatırım. Vesselâm." (1. cild, 265. mektûb)

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Berekât sh. 371

2) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 343

3) Tezkiret-ül-Vâsılîn, sh. 178

4) Hadarât-ül-Kuds sh. 344

## ABDÜLHAK-I DEHLEVÎ

Hindistan'ın büyük hadîs âlimlerinden. 958 (m. 1551)'de Muharrem ayında Delhi'de doğdu. Silsile-i âliyye ismi verilen altın halkanın büyüklerinden olan, Muhammed Bâkî-Billah hazretlerinin talebesi olmakla şereflendi. 1052 (m. 1642)'de Delhi'de vefât etti.

Babası Seyfeddîn bin Sa'dullah'dır. Dedesi, Sultan Muhammed Hilci zamanında Buhârâ'dan Hindistan'a hicret etti. Oğlu Seyfeddîn'i, büyük bir âlim olacak şekilde yetiştirdi. Seyfeddîn de oğlu Abdülhak'a, iyi bir tahsil vermek için bütün gayretiyle uğraştı. Abdülhak'ın, fevkalâde kuvvetli bir hafızası vardı. Öyle ki, iki yaşında annesini emdiğini hatırlıyordu. Küçük yaşlarında iken babasının öğretmesi ile, iki ay gibi kısa bir zaman içinde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri, tasavvuf ismi verilen bâtınî ilimleri ve zamanın fen ilimlerini öğrenerek, daha onyedi yaşında iken tahsilini bitirdi. Abdülhak-ı Dehlevî bunlarla yetinmiyerek, Haremeyn-i şerîfeyn'e (Mekke ve Medine'ye) giderek, oradaki âlimlerin büyükleri ile görüştü. Büyük hadîs âlimlerinden Abdülvehhâb-ı Müttekî'den hadîs ilimlerini okudu. Peygamber efendimizin mübârek Ravda-i mutahherasında ikâmet etmeye başladı. Burada pekçok ma'nevî feyz ve bereketlere kavuştu. Bu mevzûda kendisi; "Bu hakîr, fakir, Resûlullah'ın ikram ve ihsânlarını anlatmaya kalksam gücüm yetmez" buyururdu.

Hadîs âlimi Abdülhak-ı Dehlevî Hicaz'dan Hindistan'a geldi ve ilk zamanlar, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yazılarını beğenmez, i'tirazlar yazardı. Fakat, son zamanlarda, Allahü teâlânın inâyetine kavuşarak, yapdıklarına pişman oldu. Tövbe etti. Hâce Muhammed Bâkî'nin me'zûn ettiği talebelerinden Mevlânâ Hüsâmeddîn Ahmed'e, bu tövbesini şöyle yazdı: "Allahü teâlâ, Ahmed-i Fârûkî'ye selâmetler ihsân etsin! Bu fakirin kalbi, şimdi ona karşı çok hâlis oldu. Beşeriyyet perdeleri kalkdı. Nefsin lekeleri temizlendi. Yol birliğini bir tarafa bırakalım, böyle bir din büyüğüne karşı durmamak, akıl icâbı idi. Ne insafsızlık, ne cahillik etmişim. Şimdi kalbimde vicdanımda duyduğum mahcubiyeti, ona karşı küçüklüğümü anlatamam. Kalbleri çevirmek, hâlleri değişdirmek, Allahü teâlâya mahsûstur."

Abdülhak-ı Dehlevî, kendi çocuklarına da mektûp yazarak; "Ahmed-i Fârûkî'nin "Sellemehullahü teâlâ" sözlerine karşı i'tirâzlarımın müsveddelerini yırtınız! Kalbimde ona karşı hiç bir bulanıklık kalmamışdır. Kalbim ona karşı hâlis olmuşdur" dedi.

Abdülhak-ı Dehlevî'nin tövbesinin sebebi iyi bilinmiyor. Ba'zıları diyor ki: "Resûlullahı ( aleyhisselâm ) rü'yâda gördü ve inkârından dolayı kendisini azarladı." Ba'zıları da diyor ki, "İmâm-ı Rabbânî hakkında, Kur'ân-ı kerîm'den tefe'ül (hayır dileme) etti. "Yalancı ise, zararı onadır. Doğru söylüyorsa,

Allahü teâlâ va'd ettiklerinden ba'zısını başınıza getirir!" meâlindeki âyet-i kerîme çıktı. Bir kerre de; "Onlar Allahü teâlânın sevgili kullarıdır. Alış-verişde bile Allahü teâlâyı kalblerinden çıkarmazlar" meâlindeki âyet-i kerîme çıkdı. "Ba'zıları da diyor ki: "Ona karşı i'tirazları, düşmanların gönderdiği uydurma bir mektûb sebebi ile idi. İşin doğrusunu anlayınca, pişman olup tövbe etti."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbetleriyle şereflendi. Onun sâdık talebelerinden oldu. Teveccühlerine kavuşarak, feyz ve bereketlerinden istifâde etti. İmâm-ı Rabbânî, ona zaman zaman mektûplar yazarak nasîhatlarda bulunurdu. Gönderdiği, mektûblardan birisi şöyledir:

"Allahü teâlâya hamd olsun ve O'nun seçtiği, sevdiği kullarına selâm olsun! Kıymetli efendim! Sıkıntıların gelmeleri, görünüşde çok acı ise de, bunların ni'met oldukları umulur. Bu dünyânın en kıymetli sermâyesi, üzüntüler ve sıkıntılardır. Bu dünyâ sofrasının en tatlı yemeği, derd ve musibetlerdir. Bu tatlı ni'metleri acı ilâçlarla kaplamışlar. Bunun için, dostlara derd ve sıkıntı yağdırmağa başlamışlardır. Saâdetli, akıllı olanlar, bunların içine yerleşdirilmiş olan tatlıları görür. Üzerindeki acı örtüleri de tatlı gibi çiğnerler. Acılardan tat alırlar. Nasıl tatlı olmasın ki, sevgiliden gelen herşey tatlı olur. Hasta olanlar, onun tadını duyamaz. Hastalık da, O'ndan başkasına gönül vermekdir. Se'âdet sahibleri, sevgiliden gelen sıkıntılardan o kadar tat alırlar ki, iyiliklerinde o tadı duyamazlar. Her ikisi de sevgiliden geldiği hâlde, sıkıntılardan, sevenin nefsi pay almaz, iyiliklerini ise, nefs de istemektedir. Arabî mısra'tercemesi:

Ni'mete kavuşanlara afiyet olsun!

Yâ Rabbî! Bizi, sıkıntıların sevâblarından mahrûm eyleme! Bunlardan sonra, bizi fitnelere düşürme! İslâmın za'îf olduğu bu günlerde, sizin kıymetli varlığınız, müslümanlar için büyük bir ni'mettir. Allahü teâlâ, selâmet versin ve uzun ömürler ihsân eylesin! Vesselâm." (İkinci cild-29. mektûb)

Abdülhak-ı Dehlevî hazretleri, insanların kurtuluşa saadete kavuşmaları için birbirinden kıymetli kitaplar yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Târih-i Hakkı, Târih-i Abdülhak, Matla'ul-envâr, Medâric-ün-nübüvve, Cezb-ül-kulûb, Ahbâr-ül-ahyâr, Mektûbât, Sifr-üs-se'âdet şerhi, Merec-ül-Bahreyn, Eşi'ât-ül-leme'ât'dır.

Abdülhak-ı Dehlevî, çeşitli kademedeki devlet büyüklerine ve kimselere mektûblar yazıp onlara nasîhatlarda bulunurdu. Bu mektûplardan birisi şöyledir:

Şerh-i Sadr; göğsün ya'nî kalbin açılması, en yüce makam, en büyük ni'met ve en azîz ilâhi hediyelerdendir. Zira Hak teâlâ büyüklerin efendisi, kâinatın hülâsası, habîbi ve Resûlünü ( aleyhisselâm ) bu husûsi ihsân ile ni'metlendirmiştir.

Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Kalbe îmân nûru girince, genişler ve açılır." Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvân); "Yâ Resûlallah! O nûrun kalbe girmesinin alâmeti, işâreti nedir?" dediler. Buyurdu ki: "Alâmeti, kulun, yüzünü ebedî olan âhırete dönmesi, aldatan ve yoldan çıkaran dünyâdan ve ona tutulmaktan uzaklaşıp kurtulmasıdır." Dünyâ görünüşte süslüdür, yaldızlıdır, ama aldatıcıdır, hilecidir. Kendini sevenlerin gönüllerini çalar. Peygamberlik basireti, gözüyle ve îmân nûru ışığıyla bakılınca, yakînen görülür ve anlaşılır ki, dünyâ işlerinin temeli sakat ve dayanıksızdır. Âhıret ise dâimi ve sonsuzdur. Bu anlayışa erişen kimse, yüzünü fâni olan dünyâdan çevirir, kalb gözünü sonsuzluk âlemine döndürür ve yolculuk için lâzım olan sevâb azıklarını bulundurur. Kişinin sadrının (göğsünün) inşirahından açılmasından nasîbi, bu îmân nûrundan olan nasîbi kadardır. Bunun da miktarı kalbindeki ferahlıkla ölçülür. Çünkü nûrun, sinenin açılmasında ve kalbin ferahında te'sîri tamdır. Bu sebebdendir ki, dünyâdaki ışığın bile, gönül rahatlığına, kalb ferahlığına, karanlığın da, sıkılmaya, daralmaya yol açması, sebeb olması büyüktür. Bunun için demişlerdir ki, nefs-i natıka (insanî rûh), nura, ışığa âşıktır. Nerede bir ışık huzmesi, parıltısı bulsa, o tarafa döner ve o yöne koşar. Bu yüzden aydınlık yerde uyku az gelir. Zira rûh, aydınlığa nûra olan teveccühü sebebiyle içerden dışarıya gelir. Karanlık olunca, içe çekilir ve uykuya dalar. Beyt:

Sana visal meclisinde, göz uyku yüzü görmez,<br>
Yüzünün kandili önde, uykuya sıra gelmez.

Anlaşıldı ki, nûrun zuhuru, ferah ve sürûr sebeblerindendir. Kalbler onunla açılır. Sadrın şerhinin sebeblerinden biri de ilimdir, ilim sebebiyle kalb o kadar genişler, açılır ki, onun her köşesi göklerden ve yerden daha geniş olur. Hepsini içine alır. Bir kimsenin ilmi ne kadar çoğalırsa, sînesindeki genişleme de o kadar artar. Bu ilimden murâd, her. İlim değil, Peygamberden ( aleyhisselâm ) miras kalan ilimdir.

Peygamberlere ilimden başka şeyle vâris olunmaz. Hadîs-i şerîfde; “Peygamberler, vârislerine, altın ve gümüş bırakmazlar. Onlar ilim bırakırlar” buyurulması o ilme işârettir. O zamandan bu yana çok vakit geçti. Felsefe karanlıkları zuhur etti. İslâm semâsını kararttılar. Bir kısım insanları yoldan çıkardılar. Bunlara ilim değil, cehâlet demek daha uygun olur.

Sadrın şerhi sebeblerinden biri de, Allahü teâlânın kullarına; mal, para, makam ve benzeri şeylerde ihsânda bulunmaktır. Mal ve para ile olan ihsân ve iyiliğin ne olduğunu herkes bilir. Kimin eli daha açık ise, kalbi de o kadar geniştir. Kimin eli kısa ve kapalı ise, sinesi de o nisbette dardır. El açıklığı, cömertlik ve ihsân, Allahü teâlâ ve kulları katında büyük mertebedir. Dünyâ ve âhırette izzettir, iyiliktir ve sevâbdır. Makamla olan ihsân; kimsesiz bir kişiyi, yanına veya emrine veya birisinin yanında bir işe koymakla yapılan ihsândır.

Sadrın şerhi sebeblerinden biri de, Allah yolunda kahramanlık, insaf sahipleri yanında doğruyu söylemektir. Bu da gönül açıklığına yol açar. Böyle yiğitlik, güzelliklerin başı ve bütün iyiliklerin kaynağıdır. Din yolundaki şiddet ve zorluklar, ancak bununla aşılır. “Canını düşünmeden saldırdığı zaman, yiğidin kalbine açılan ve görünen şeyi, başkaları kırk sene halvette kalmakla göremez” demişlerdir. Ama bu cesâret ve yiğitlik. Allah için ve Allahın dîninde olursa herşeyden daha yüksektir. Bunun için onların karşılığı (Âl-i İmrân sûresi 169 ve 170.) “Onlar Rableri katında diridirler. Cennet meyvelerinden rızıklanırlar. Onlar, Allahın verdiği ihsândan dolayı, ferah ve sevinç içindedirler” âyetlerinde meâlen bildirilen büyük ni’metlerdir. Bundan daha yüksek hangi mertebe olur.

Sinenin açılması sebeblerinden biri de, kalbi, sıfât-ı zemîme, ya’nî kötü sıfatlar denilen; hased, ucb, kibir, riya, buğz, kin ve Allah için olmayan mal ve makam, ya’nî dünyâ sevgisi gibi kötü huylardan temizlemektir. Çünkü bunlar, şehvet ve nefs toprağından yükselen, zulmânî buhar ve dumanlardır. Kalbi bulandırır ve karartırlar ve sadrın şerhine sebeb olan îmân nûrundan, tevhîdden, ilimden, muhabbetten ve zikirden insanı alıkoyarlar. Mahrûm bırakırlar. Kalb sahasını karartır ve daraltırlar. Beyt:

Dışarı çıkmaz isen tabiat sarayından,<br>
Nasıl haberin olur, hakîkat diyarından.

Bu güzel sıfatlar, en kâmil, en yüksek, en mükemmel şekilde Resûl-i ekremde ( aleyhisselâm ) mevcûd idiler. O’ndan sonra, uyma mikdârınca, ona tâbi olanlarda bulunur. Mütâbeatta, ya’nî Resûlullaha uymada, kim daha ileri gitmişse, sadrı daha çok genişlemiş ve kalbi o nisbette nûrlanmış olur. İmrân sûresi, otuzbirinci âyetinde meâlen: “Ey sevgili Peygamberim! Onlara de ki, eğer Allahü teâlâyı seviyorsanız ve Allahü teâlânın da, sizi sevmesini istiyorsanız, bana tâbi olunuz! Allahü teâlâ bana tâbi olanları sever” buyuruldu. Hiç şüphesiz bir kimse, kimin peşinden gider, adım adım onu ta’kib ederse onun kavuştuğu yere, bu da kavuşur. Gerçi Resûlullahın makamı daha yücedir, yeri herkesin olduğu yerden yüksektir. O’nun makamında hiç kimse yoktur, herkes O’ndan aşağıdadır, ama dâire geniştir ve etrâfında makamlar vardır. O parlayan nûrdan ve gelen feyzden, etrâfında olanlara da bir şua, bir serpinti ulaşır. Âyet-i kerîmede meâlen; “Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik” buyuruldu.

Bilhassa muhabbet, alâka ve bağlılık bu işte büyük bir esastır. Çünkü muhabbet, ma’iyyeti (beraberliği) îcâbettirir. Hadîs-i şerîfde: “Kişi sevdiği ile beraber olur” buyuruldu. (41. Mektûb)

Aşağıdaki hadîs-i şerîfler, Abdullah-ı Dehlevî’nin yazdığı, meşhûr “Mişkât” kitabının farsça şerhi olan “Eşi’at-ül-leme’ât”ın dördüncü cildinden alınmıştır:

“İnsanlara merhamet etmeyene, Allah merhamet etmez.”

“Zulme mâni olarak, zâlime de mazlûma da yardım ediniz!”

“Satın alınan bir gömleğe verilen paranın onda dokuzu helâl ve onda biri haram para ise, bu gömlekle kılınan namazı Allah kabûl etmez.”

“Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulm etmez. Onun yardımına koşar. Onu küçük ve kendinden aşağı görmez. Onun kanına, malına, ırzına, namusuna zarar vermesi haramdır.”

“Allaha yemîn ederim ki, bir kimse kendisine yapılmasını sevdiğini, din kardeşi için de sevmedikçe îmânı tamam olmaz.”

“Kötülüğünden komşusu emîn olmayanın, Allaha yemîn ederim ki, îmânı yokdur.”

“Kalbinde merhameti olmayanın îmânı yoktur.”

İnsanlara merhamet edene, Allah merhamet eder.”

“Küçüklerimize acımayan ve büyüklerimize saygılı olmayan, bizden değildir.”

“İhtiyârlara saygı gösteren ve yardım eden, ihtiyârlayınca, Allah ona da yardımcılar nasîb eder.”

“Yanında birini gıybet edeni susturan kimseye, Allah dünyâda ve âhırette yardım eder. Gücü yeterken susturmazsa, Allah onu dünyâda ve âhırette cezalandırır.”

“Din kardeşinin aybını, utanç verici hâlini görüp de, bunu örten, gizliyen kimse, İslâmiyetten önce arabların yapdıkları gibi, diri gömülen kızı mezardan çıkarmış, ölümden kurtarmış gibidir.”

“İki arkadaştan Allah indinde daha iyi olanı, arkadaşına iyiliği daha çok olanıdır.”

“Birinin iyi veya kötü olduğu, komşularının onu beğenip beğenmemesi ile anlaşılır.”

Resûlullah ( aleyhisselâm ) Eshâbına karşı buyurdu ki: “Siz, öyle bir zamanda geldiniz ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapmaz iseniz, helak olur, Cehenneme gidersiniz. Sizden sonra öyle müslümanlar gelecek ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapabilseler, Cehennemden kurtulurlar.”

“Allah dünyalığı dostlarına da, düşmanlarına da vermişdir. Güzel ahlâkı ise, yalnız sevdiklerine vermişdir.” (iyi huylu olan kâfirlerin ölmeleri yaklaşınca îmâna kavuşacakları umulur sözünün doğru olduğu buradan da anlaşılmaktadır.)

“Bir kimsenin ırzına, malına saldıranın sevâbları, kıyâmet günü o kimseye verilir, ibâdetleri, iyilikleri yoksa, o kimsenin günahları buna verilir.”

“Allah indinde günahların en büyüğü, kötü huylu olmaktır.”

“Bir kimse, sevmediği birisine belâ ve sıkıntı geldiği için sevinirse, Allah, bu kimseye de bu belâyı verir.”

“İki kişi mescide gelip namaz kıldılar. Kendilerine birşey ikram edildi. Oruçlu olduklarını söylediler. Konuşduktan sonra kalkıp giderlerken, hazret-i Peygamber efendimiz bunlara; “Namazlarınızı tekrar kılınız ve oruçlarınızı tekrar tutunuz! Çünkü konuşurken bir kimseyi gıybet ettiniz, (ya’nî, bir kusurunu söylediniz) Gıybet etmek, ibâdetlerin sevâbını giderir” buyurdu.”

Hased etmeyiniz! Ateş odunu yok ettiği gibi, hased de insanın sevâblarını giderir.” Hased, kıskanmak, çekememek demektir. Ya’nî Allahın birisine vermiş olduğu ni’metin, ondan gitmesini istemek demektir. Ondan gitmesini istemeyip de, kendisinde de olmasını istemek, hased olmaz. Buna (Gıpta) etmek, imrenmek denir. Birisinde bulunan kötü, zararlı şeyin gitmesini istemek “Gayret” ve “Hamiyyet” olur.

“İyi huylu, dünyâda ve âhırette iyiliklere kavuşacakdır.”

“Allah, dünyâda güzel sûret ve iyi huy ihsân ettiği kulunu âhıretde Cehenneme sokmaz.”

Ebû Hüreyre’ye “İyi huylu ol!” buyuruldu. İyi huy nedir deyince, “Senden uzaklaşana yaklaşıp nasihat et ve sana zulmedeni affet ve malını, ilmini, yardımını senden esirgeyene bunları bol bol ver”buyurdu.

“Kibirden, hıyânetten ve borçdan temiz olarak ölen kimsenin gideceği yer Cennettir.”

“Hazret-i Peygamber borçlu olan birinin cenâze namazını kılmak istemedi. Ebû Katâde ismindeki bir sahâbî, onun borcunu, havale yolu ile kendi üzerine aldı. Peygamberimiz de cenâze namazını kılmağı kabûl buyurdu.

“Zevcelerinizi döğmeyiniz! Onlar, sizin köleniz değildir.”

“Allah indinde en iyiniz, zevcesine karşı en iyi olanınızdır. Zevcesine karşı en iyi olanınız, benim.”

“Îmânı üstün olanınız, huyu daha güzel ve zevcesine daha yumuşak olanınızdır.”

“Eşi’at-ül-leme’ât” kitabında namazın ehemmiyetini bildiren çeşitli hadîs-i şerîfler vardır. Bu kitabdan ba’zı bölümler:

Arabîde namaza, “Salât” denir. Salât; duâ, rahmet ve istiğfar demektir. Namazda bu üç ma’nânın hepsi bulunduğu için, salât denilmiştir.

Ebû Hüreyre ( radıyallahü anh ) bildiriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Beş vakit namaz ve Cum’a namazı, gelecek Cum’aya kadar ve Ramazan orucu, gelecek Ramazana kadar yapılan günahlara keffarettirler. Büyük günah işlemekten sakınanların küçük günahlarının affına sebeb olurlar”Arada işlenilmiş olan küçük günahlardan kul hakkı bulunmıyanları yok ederler. Küçük günahları af edilerek bitmiş olanların, büyük günahları için olan azâblarının hafiflemesine sebeb olurlar. Büyük günahların af edilmesi için tövbe etmek de lâzımdır. Büyük günahı yok ise, derecesinin yükselmesine sebeb olurlar. Bu hadîs-i şerîf, Müslim’de yazılıdır. Beş vakit namazı kusurlu olanların af olmasına Cum’a namazları sebeb olur. Cum’a namazları da kusurlu ise, Ramazan oruçları sebep olur.

Yine Ebû Hüreyre ( radıyallahü anh ) bildiriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Kapısının önünde akar su olan bir kimse, bu suda her gün beş kerre yıkansa, bedeninde kir kalır mı?” Eshâb-ı Kirâm cevâb vererek; “Hayır hiç kir kalmaz yâ Resûlallah” dediler. “Beş vakit namaz da böyledir. Beş vakit namaz kılanların küçük günahlarını Allahü teâlâ yok eder” buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, Buhârî’de ve Müslim’de yazılıdır.

Abdullah İbni Mes’ûd ( radıyallahü anh ) diyor ki: Eshâbdan biri bir günah işlemişti. Sonra da pişman olup, Resûlullaha ( aleyhisselâm ) geldi ve yaptığını anlattı. Resûlullah ( aleyhisselâm ) vahy bekledi. Sonra, bu zât namaz kıldı. Allahü teâlâ âyet-i kerîme gönderip meâlen; “Günün iki tarafında ve güneş batınca namaz kıl! iyilikler, kötülükleri elbette yok eder” buyurdu. Günün iki tarafı, öğleden evvel ve öğleden sonra demektir. Ya’nî sabah, öğle ve ikindi namazlarıdır. Gündüze yakın olan gece namazı da, akşam ve yatsı namazlarıdır. Bu âyet-i kerîmede, hergün beş vakit namazın, günahların af edilmelerine sebep oldukları bildirilmektedir. Bu zât, “Yâ Resûlallah! Bu müjde yalnız benim için midir? Yoksa bütün ümmet için midir?” dedi. Resûlullah da ( aleyhisselâm ); “Bütün ümmetim içindir” buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, iki Sahîhde de yazılıdır.

Enes bin Mâlik ( radıyallahü anh ) diyor ki: Bir kimse Resûlullaha ( aleyhisselâm ) gelip; “Had cezası verilecek bir günah işledim. Bana had cezası vur!” dedi. Resûlullah, ne günah işlemiş olduğunu buna sormadı. Namaz vakti geldi. Beraber kıldık. Resûlullah ( aleyhisselâm ) namazı bitirince, bu zât kalktı ve; “Yâ Resûlallah ( aleyhisselâm )! Ben, had cezası verilecek bir günah işledim. Allahü teâlânın kitabında emr olunan cezayı bana yap!” dedi. “Sen bizimle beraber namaz kılmadın mı?” buyurdu. Evet kıldım dedi. “Üzülme Allahü teâlâ günahını af eyledi”buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, iki temel kitapda ya’nî Buhârî ve Müslim’de yazılıdır.

Bu zât, had lâzım olan büyük günah işlediğini zannetmişti. Namaz kılınca af olması, bunun küçük günah olduğunu göstermektedir. Yâhud had demesi, küçük günahların karşılığı olan “Ta’zîr” cezası idi. İkinci sorusunda “Had cezası yap” dememesi de böyle olduğunu gösteriyor.

Abdullah İbni Mes’ûd ( radıyallahü anh ) diyor ki: Allahü teâlânın ençok hangi ameli sevdiğini Resûlullahdan sordum. Resûlullah da ( aleyhisselâm ); “Vaktinde kılınan namaz” buyurdu. Ba’zı hadîs-i şerîflerde ise; “Evvel vaktinde kılınan namazı çok sever” buyurulmuştur. Ondan sonra hangisini çok sever dedim. “Anaya-babaya iyilik yapmayı” buyurdu. Bundan sonra da hangisini çok sever dedim. “Allah yolunda cihâd etmeyi” buyurdu. Bu hadîs-i şerîf de, iki Sahîh kitâbda yazılıdır. Başka bir hadîs-i şerîfde; “Amellerin en iyisi, yemek yedirmekdir” buyuruldu. Bir başkasında; “Selâm vermeyi yaymaktır” Bir başkasında ise; “Gece, herkes uykuda iken namaz kılmakdır” buyurulmuştur. Başka bir hadîs-i şerîfde; “En kıymetli amel, elinden ve dilinden, kimsenin incinmemesidir.” Bir hadîs-i şerîfde de; “En kıymetli amel, cihaddır” buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde; “En kıymetli amel, hacc-ı mebrûrdur.” Ya’nî, hiç günah işlemeden yapılan hacdır buyuruldu. “Allahü teâlâyı zikr etmektir” ve “Devamlı olan ameldir” hadîs-i şerîfleri de vardır. Suâli soranların hâllerine uygun, çeşidli cevaplar verilmişdir. Yahut, zamana uygun cevap verilmiştir. Meselâ, İslâmiyetin başlangıcında, amellerin en efdali en kıymetlisi cihâd idi. (Âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerîfler, namazın zekâttan, sadakadan daha kıymetli olduğunu göstermektedir. Fakat, ölüm hâlinde bulunana birşey verip, onu ölümden kurtarmak, namaz kılmaktan daha kıymetli olur. Demek ki, başka hâller, şartlar içinde, başka şeyler daha kıymetli olmaktadır.)

Câbir bin Abdullah ( radıyallahü anh ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “İnsan ile küfür

arasındaki sınır, namazı terk etmekdir.”Çünkü, namaz insanı küfre varmakdan koruyan perdedir. Bu perde aradan kalkınca kul küfre kayar. Bu hadîs-i şerîf “Müslim”de yazılıdır. Bu hadîs-i şerîf namazı terk etmenin çok fenâ olduğunu gösteriyor. Eshâb-ı Kirâmdan çok kimse, namazı özürsüz terk eden imansız olur dediler.

Übâde bin Sâmit ( radıyallahü anh ) haber veriyor Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Allahü teâlâ beş vakit namaz kılmağı emr etdi. Bir kimse; güzel abdest alıp, bunları vaktinde kılarsa ve rük’ûlarını, huşû’larını, tamam yaparsa, Allahü teâlâ, onu af edeceğini söz vermişdir. Bunları yapmıyan için söz vermemişdir. Bunu, isterse af eder, isterse azâb yapar.”Bu hadîs-i şerîfi İmâm-ı Ahmed, Ebû Dâvûd ve Nesâî bildirmişlerdir. Görülüyor ki, namazın şartlarına, rükû’ ve secdelerine dikkat etmek lâzımdır. Allahü teâlâ sözünden dönmez. Doğru dürüst namaz kılanları muhakkak af eder.

Ebû Ümâme-i Bâhilî ( radıyallahü anh ) bildiriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Beş vakit namazınızı kılınız! Bir ayınızda oruç tutunuz! Mallarınızın zekâtını veriniz! Başınızda olan âmirlere itaat ediniz. Rabbinizin Cennetine giriniz.” Görülüyor ki, hergün beş vakit namaz kılan, Ramazan ayında oruç tutan, malının zekâtını veren, Allahü teâlânın yeryüzünde halîfesi olan âmirlerin, İslâmiyete uygun emirlerine itaat eden bir müslüman, Cennete gidecektir. Bu hadîs-i şerîfi, İmâm-ı Ahmed ve Tirmizî bildirmişlerdir.

Ebû Zer-i Gifârî ( radıyallahü anh ) diyor ki: Sonbahar günlerinden birinde, Resûlullah ( aleyhisselâm ) ile beraber sokağa çıktık. Yapraklar dökülüyordu. Bir ağaçdan iki dal kopardı. Bunların yaprakları hemen döküldü. “Yâ Ebâ Zer! Bir müslüman Allah rızâsı için namazı kılınca, bu dalların yaprakları döküldüğü gibi, günahları dökülür”buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi İmâm-ı Ahmed haber verdi.

Zeyd bin Hâlid Cühenî haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Bir müslüman, doğru olarak ve huşû’ ile iki rek’at namaz kılınca, geçmiş günahları af olur.” Ya’nî Allahü teâlâ, onun küçük günahlarının hepsini af eder. Bu hadîs-i şerîfi İmâm-ı Ahmed bildirdi.

Abdullah bin Amr İbni Âs haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Bir kimse, namazı eda ederse, bu namaz kıyâmet günü nûr ve burhan olur ve Cehennemden kurtulmasına sebep olur. Namazı muhafaza etmezse, nûr ve burhan olmaz ve necât bulmaz. Karun, Fir’avn, Hâmân ve Übey bin Halef ile birlikte bulunur.” Görülüyor ki bir kimse; namazı farzlarına, vâciblerine, sünnetlerine ve edeblerine uygun olarak kılarsa, bu namaz, kıyâmette nûr içinde olmasına sebep olur. Böyle namaz kılmağa devam etmezse, kıyâmet günü adı geçen kâfirlerle beraber olur. Ya’nî Cehennemde şiddetli azâb çeker. Ubey bir Halef, Mekke kâfirlerinin azgınlarından idi. Uhud Gazâsında, Resûlullah ( aleyhisselâm ) mübârek eli ile onu Cehenneme gönderdi. Bu hadîs-i şerîfi, İmâm-ı Ahmed ile Dârimî bildirmişlerdir. Beyhekî de, “Şa’b-ül-Îmân” kitabında yazmısdır.

Tabiînin büyüklerinden Abdullah bin Şakîk diyor ki: “Eshâb-ı Kirâm (radıyallahü anhüm), ibâdetler içinde, yalnız namazı terk etmenin küfür olacağını söylediler.” Bunu, Tirmizî bildirdi. Abdullah bin Şakîk; Ömer’den, Ali’den, Osman’dan ve Âişe’den (radıyallahü anhüm) hadîs-i şerîfler rivâyet etmiştir. Hicretin yüzseksen senesinde vefât etmiştir.

Ebüdderdâ ( radıyallahü anh ) diyor ki: Çok sevdiğim bana dedi ki: “Parça parça parçalansan, ateşte yakılsan bile, Allahü teâlâya hiçbir şeyi şerik yapma! Farz namazları terk etme! Farz namazları bile bile terk eden müslümanlıktan çıkar. Şarab içme! Şarab, bütün kötülüklerin anahtarıdır.” Bu hadîs-i şerîfi İbn-i Mâce bildirdi. Görülüyor ki, farz namazlara aldırış etmeyip terk eden, imansız olur. Tenbellikle terk eden, imansız olmaz ise de büyük günah olur. İslâmiyetin bildirdiği beş özürden biri ile fevt etmek, kaçırmak günah değildir. Şarab ve alkollü içkilerin hepsi aklı giderir. Aklı olmıyan, her kötülüğü yapabilir.

Ali ( radıyallahü anh ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Yâ Ali! Üç şeyi yapmağı gecikdirme: Vakti gelince, namazı hemen kıl! Cenâze hazırlanınca, namazını hemen kıl! Bir kızın küfüvünü bulunca, hemen evlendir!” Bu hadîs-i şerîfi Tirmizî bildirdi. Cenâze namazını gecikdirmemek için, mekrûh üç vakitde de kılmalıdır.

Abdullah İbni Ömer (r.anhümâ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Namazlarını vakitleri gelince hemen kılanlardan Allahü teâlâ râzı olur. Vakitlerinin sonunda kılanları da af eder.” Bu hadîs-i şerîfi Tirmizî bildirdi.

Şafiî mezhebinde her namazı, vaktinin evvelinde kılmak efdaldir. Mâlikî mezhebi de buna yakındır. Ancak, çok sıcakda, yalnız kılanın, öğleyi gecikdirmesi efdal olur. Hanbelî mezhebi de, Şafiî gibidir. Hanefî mezhebinde, sabah ve yatsı namazlarını geciktirmek ve sıcak zamanlarda öğleyi, hava serinleyince kılmak efdaldir. (Fakat öğleyi, İmâmeyn kavline göre, ikindi vakti girmeden ve ikindiyi ve yatsıyı da, İmâm-ı a'zama göre, vakti girince kılmak iyi olur, ihtiyâtlı olur. Takvâ ehli olanlar, her işlerinde ihtiyâtlı olurlar.)

Âişe ( radıyallahü anha ) diyor ki: "Resûlullahın ( aleyhisselâm ) namazını âhır vaktinde kıldığını, iki defa görmedim." Ya'nî, bütün ömründe bir kere, bir namazı vaktinin sonunda kılmışdır.

Ümm-i Habîbe (radıyallahü anhâ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Bir müslüman kul, her gün, farz namazlardan başka, on iki rek'at, tetavvu' olarak namaz kılarsa, Allahü teâlâ ona Cennetde bir köşk yapar." Bu hadîs-i şerîf "Müslim"de yazılıdır. Görülüyor ki, hergün beş vakit farz ile kılınan sünnet namazlar, Resûlullah ( aleyhisselâm ) tetavvu' ya'nî nafile namaz demektedir.

Tabiînin büyüklerinden Abdullah bin Şakîk diyor ki: Resûlullahın ( aleyhisselâm ) tetavvu' namazlarını ya'nî nafile namazlarını, hazret-i Âişe'den ( radıyallahü anha ) sordum. "Öğle farzından evvel dört, sonra iki, akşamın ve yatsının farzlarından sonra iki, sabah namazlarının farzından evvel iki rek'at kılardı" dedi. Bu haberi, Müslim ve Ebû Dâvûd bildirdiler.

Âişe ( radıyallahü anha ) dedi ki: "Resûlullahın ( aleyhisselâm ) nafile ibâdetlerden ençok devam ettiği, sabah namazının sünneti idi. "Bu haber, hem "Buhârî" de, hem de "Müslim"de yazılıdır. Görülüyor ki, Âişe ( radıyallahü anha ) beş vakit namazın farzları ile beraber kılınan sünnet namazlara, nafile namaz demektedir.

"Eşi'at-ül-leme'ât" kitabında, Nikâh kısmı başında diyor ki:

Ebû Hüreyre ( radıyallahü anh ) haber veriyor. Resûlullahın ( aleyhisselâm ) yanına biri geldi; "Ensârdan bir kız ile evlenmek istiyorum" dedi. Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Kızı (bir kerre) gör! Çünkü, Ensâr kabilesinin gözlerinde birşey vardır" buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, "Müslim" kitabında yazılıdır. Evlenilecek kızı önceden bir kerre görmek sünnetdir..

Abdullah İbni Mes'ûd ( radıyallahü anh ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki; "Kadınlar görüşdükleri kadınların güzelliklerini, iyiliklerini, zevclerine anlatmasınlar. Zevcleri, o kadınları görmüş gibi olurlar." Bu hadîs-i şerîf, Buhârî'de ve Müslim'de yazılıdır.

Ebû Sa'îd-i Hudrî ( radıyallahü anh ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Erkek erkeğin ve kadın kadının avret yerlerine bakmasın!" Görülüyor ki, erkeklerin kadınlara ve kadınların erkeklerin avret yerlerine bakmaları haram olduğu gibi, erkeklerin, erkeğin avret yerine ve kadınların, kadının avret yerine bakmaları da haramdır. Erkeğin, erkek ve kadın için avret mahalli, diz ile göbek arasıdır. Kadının, kadın için avret mahalli de böyledir. Kadının yabancı erkek için avret mahalli ise, ellerinden ve yüzünden başka bütün bedenidir. Bunun için, kadınlara avret denir. Yabancı kadının avret yerine, şehvetsiz de bakmak haramdır.

Câbir bin Abdullah ( radıyallahü anh ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Yabancı kadının evinde gecelemeyiniz!"

Akabe bin Âmir ( radıyallahü anh ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki:"Yabancı kadın ile bir odada yalnız kalmayınız. Kadın, zevcinin birâderi veya bunun oğlu ile yalnız kalırsa, ölüme kadar sürüklenir." Ya'nî fitnelere sebeb olur. Bundan pek çok sakınmalıdır. Bu hadîs-i şerîf, Buhârî'de ve Müslim'de yazılıdır.

Abdullah İbni Mes'ûd ( radıyallahü anh ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki; "Kadının bedeni avrettir." Ya'nî örtülmesi lâzımdır. "Kadın sokağa çıkınca şeytan hep ona bakar." (Ya'nî, erkekleri aldatmak, onları günaha sokmak için onu tuzak yapar.)

Büreyde ( radıyallahü anh ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) hazret-i Ali'ye dedi ki, "Yâ Ali! Bir kadını görürsen, yüzünü ondan ayır. Ona tekrar bakma! Ansızın görmek, günah olmaz ise de, tekrar bakmak günah olur." Bu hadîs-i şerîfi Ebû Dâvûd ve Dârimî bildirdiler.

Ali ( radıyallahü anh ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Yâ Ali! Uyluğunu açma ve ölü veya diri, hiç kimsenin uyluk yerine bakma!" Bu hadîs-i şerîfi, Ebû Dâvûd ve

İbn-i Mâce haber verdiler. Bundan anlaşılıyor ki, ölünün avret yerine bakmak, dirininkine bakmak gibidir.

Abdullah İbni Ömer (r.anhümâ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Avret yerinizi açmayınız! (Ya’nî, yalnız iken de açmayınız) Çünkü, yanınızda hiç ayrılmayan kimseler vardır. Onlardan utanınız ve onlara saygılı olunuz!” Bu kimseler, Hafaza denilen meleklerdir ki, insandan yalnız helada ve cimâ’da ayrılırlar.

Tâbi’înin büyüklerinden Behz bin Hakîm, babasından ve dedesinden haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Avret yerlerini ört! Zevcenden ve câriyenden başkasına gösterme! Yalnız iken de, Allahü teâlâdan haya ediniz!” Bu hadîs-i şerîfi, Tirmizî, Ebû Dâvûd ve İbn-i Mâce bildirdiler.

Ömer-ül-Fârûk ( radıyallahü anh ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Bir erkek, yabancı bir kadın ile halvet ederse, üçüncüleri şeytan olur.”

Bu hadîs-i şerîfi Tirmizî bildirdi. (Yabancı bir veya çok kadınla (Halvet) etmek, ya’nî kapalı bir yerde yalnız kalmak haramdır, İbn-i Âbidîn, imamlığı anlatırken diyor ki: “Başka bir erkek daha varsa veya zîrahm mahremi bir kadın da varsa halvet olmaz.”)

Tâhir bin Abdullah ( radıyallahü anh ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Zevci uzakda olan kadınların yanlarına gitmeyiniz! Çünkü şeytan, kan gibi damarlarınızda dolaşır.” Sizin de dolaşır mı? dediklerinde, “Benim de dolaşır. Fakat Allahü teâlâ, ona karşı, bana yardım etti. Onu müslüman yaptı. Bana teslim oldu.” buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi, Tirmizî bildirdi.

Ümm-i Seleme ( radıyallahü anha ) diyor ki: “Resûlullah yanımda idi. Kardeşim Abdullah bin Ebî Umeyye’nin kölesi de odada idi. Bu köle muhannes idi. Resûlullah ( aleyhisselâm ) bu muhannesi görünce ve sesini işitince; “Bunun gibileri evinize almayınız” buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, “Buhârî’de ve Müslim’de yazılıdır. Muhannes; ahlâkını, hareketlerini, sözlerini ve şeklini kadınlara benzeten kimse demektir. Böyle yapanlar mel’ûndur. Bunlar için, hadîs-i şerîfde; “Kendilerini kadınlara benzeten erkeklere ve erkeklere benzeten kadınlara, Allah la’net eylesin!” buyuruldu. Zarûret olmadan, erkekler gibi giyinen, onlar gibi traş olan, erkeklere mahsûs işleri yapan kadınlar ve kadın gibi saçlarını uzatan, süslenen erkekler, bu hadîs-i şerîfe dâhil olmaktadırlar.

Misver bin Mahreme ( radıyallahü anh ) diyor ki: Büyük bir taş götürüyordum. Yolda, elbisem aşağı düştü. Yukarı kaldıramadım. Resûlullah ( aleyhisselâm ) beni bu hâlde gördü ve; “Elbiseni yukarı kaldır! Çıplak olarak sokağa çıkmayınız!” buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi “Müslim” bildirmektedir.

Ebû Umâme ( radıyallahü anha ) heber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Bir kızın güzelliğini gören kimse, gözünü ondan hemen ayırırsa, Allahü teâlâ ona yeni bir ibâdet sevâbı ihsân eder ki, bu ibâdetin lezzetini hemen duyar.” Bu hadîs-i şerîfi, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel bildirdi.

Hasen-i Basrî (r.aleyh), mürsel olarak haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Avret yerlerini açana ve başkasının avret mahalline bakana, Allah la’net eylesin!” Bu hadîs-i şerîf, İmâm-ı Beyhekî’nin Şu’b-ül-Îmân kitabında yazılıdır.

Abdullah İbni Ömer (r.anhümâ) haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Kendini bir kavme benzeten, onlardan olur!” Bu hadîs-i şerîfi, İmâm-ı Ahmed ve Ebû Dâvûd bildirdiler. Demek ki, ahlâkını, davranışlarını veya elbisesini başkalarına benzeten, onlardan olur.

Amr bin Şu’ayb, babasından ve dedesinden haber veriyor. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Allahü teâlâ, kuluna verdiği ni’metleri görmeyi sever.” Bu hadîs-i şerîfi Tirmizî bildirdi. Görülüyor ki, Allahü teâlâ elbisenin yeni, güzel ve temiz olmasını sever. Bunları, ni’meti göstermek için yapanı sever. Kibir ile yapanı sevmez. Allahü teâlânın verdiği ni’metleri gizlemek caiz değildir, İlim ni’meti de böyledir.

Câbir bin Abdullah ( radıyallahü anh ) diyor ki:

“Resûlullah ( aleyhisselâm ) bize geldi. Evde, saçları dağınık biri vardı. Bunu görünce, “Bu saçlarını düzeltecek birşey bulamamış mı?” buyurdu. Elbisesi kirli birini de görünce, “Elbisesini yıkayacak birşeyi yok mu?” buyurdu.

Tabiînden Ebü’l-Ahves, babasından haber veriyor: “Resûlullahın ( aleyhisselâm ) yanına gittim. Elbisem eskimiş idi. “Malın yok mu?” buyurdu. Malım var dedim. “Ne cinsden

malın var?” buyurdu. Her cinsden var dedim. Resûlullah ( aleyhisselâm ) “Allahü teâlâ, mal verince, ni’metlerin eserini üzerinde görmelidir!” buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi, İmâm-ı Ahmed ve Nesâî bildirdiler.

“Merec-ül-bahreyn”de diyor ki: Hakim Ali Tirmizî buyurdu ki: “Yaşım ilerledikçe ilmim, amelim ve mücâhedem arttığı hâlde, gençliğimde kavuşmuş olduğum nûrları, te’sîrleri kendimde bulamaz oldum. Sebebini bir türlü anlıyamadım. Gençlik zamanım, Resûlullahın zamanına daha yakın olduğu için, o zamandaki hâlin daha üstün olduğu, kalbime ilham edildi. O zamana yakın zamanlar, böyle kıymetli idi.

“Merec-ül-bahreyn”de, Ahmed Zerrûk’dan alarak diyor ki: “Ma’sûm olmak, kusursuz olmak, Peygamberlere mahsûsdur. Velînin ma’sûm olması şart değildir. Israr ve devam olmadan, büyük günah işlemek, “vilâyeti bozmaz. Velî, günahından vazgeçer ve tövbe eder. Günah işlemek, insanı helak etmez. Günaha devam etmek, tövbeyi terk etmek helak eder. Âdem aleyhisselâmın zellesi ile, İblîsin isyanı, bundan dolayı farklı oldular. Eshâb-ı Kirâmın hepsini sevmekle ve hepsine saygılı olmakla emr olunduk. Sevilmeleri az veya çok olabilir. Fakat, hiçbirine dil uzatmamız, kötü bilmemiz caiz değildir. Kendi kusurlarımıza bakmamız hiçbir müslümanı gıybet etmememiz lâzımdır.

Abdülhak-ı Dehlevî hazretleri “Mişkât” şerhinde buyuruyor ki: “Peygamberler ve evliyâ öldükten sonra, bunlardan yardım istemeği, meşâyıh-ı ı’zâm ve fıkıh âlimlerinin çoğu caizdir dedi. Keşf ve kemâl sahipleri, bunun doğru olduğunu bildirdi. Bunlardan çoğu rûhlardan feyz alarak yükseldiler. Böyle yükselenlere “Üveysî” dediler. İmâm-ı Şafiî buyuruyor ki: “İmâm-ı Mûsâ Kâzım’ın kabri, duâmın kabûl olması için bana tiryak gribidir. Bunu çok tecrübe ettim!” İmâm-ı Gazâlî buyurdu ki: “Diri iken tevessül olunan, feyz alınan kimseye, öldükten sonra da tevessül olunarak feyz alınır.” Meşâyıh-ı Kirâmın büyüklerinden biri diyor ki: “Diri iken tasarruf yapdıkları gibi, öldükten sonra da tasarruf, yardım yapan dört büyük velî gördüm. Bunlardan ikisi, Ma’rûf-i Kerhî ile Abdülkâdir-i Geylânî hazretleridir. Batı âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden olan Ahmed bin Zerrûk diyor ki: “Ebü’l-Abbâs-ı Hadramî hazretleri bana sordu ki: “Diri olan velî mi, yoksa ölü olan mı daha çok yardım eder?” “Herkes, diri olan diyor. Ben ise ölü olan daha çok yardım eder diyorum” dedim.” “Doğru söylüyorsun. Çünkü, diri iken, kullar arasındadır. Öldükten sonra ise, Hakkın huzûrundadır” buyurdu.

İnsan ölürken rûhunun ölmediğini âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler açıkça bildiriyor. Rûhun şuur sahibi olduğu, ziyâret edenleri ve onların yapdıklarını anladıkları da bildiriliyor. Kâmillerin ve velîlerin rûhları, diri iken olduğu gibi öldükten sonra da, yüksek mertebededirler. Allahü teâlâya ma’nevî olarak yakındırlar. Evliyâda, dünyâda da öldükten sonra da kerâmet vardır. Kerâmet sahibi olan, rûhlarıdır. Rûh ise, insanın ölmesi ile ölmez. Kerâmeti yapan, yaratan, yalnız Allahü teâlâdır. Herşey O’nun kudreti ile olmaktadır. Her insan, Allahü teâlânın kudreti karşısında diri iken de, ölü iken de hiçtir. Bunun için Allahü teâlânın dostlarından biri vâsıtası ile, bir kuluna ihsânda bulunması şaşılacak birşey değildir. Diri olanlar vâsıtası ile, çok şey yaratıp verdiğini, herkes, her zaman görmektedir, insan diri iken de, ölü iken de birşey yaratamaz. Ancak Allahü teâlânın yaratmasına vâsıta, sebep olmaktadır.”

Abdülhak-ı Dehlevî hazretleri, fârisî “Medâric-ün-nübüvve” kitabının, ikici cild, yüzotuzikinci sahifesinde diyor ki: “Bedr gazâsında, dokuzyüzü aşan kâfir ordusundan, yetmişi öldürülmüştü. Bunlardan yirmidördü, bir leş çukuruna atıldı. Resûlullah ( aleyhisselâm ) üç gün sonra çukur başına geldi. Birkaçının ismini sayarak; “Rabbinizin ve O’nun Resûlünün bildirdikleri azâblara kavuşdunuz mu? Ben, Rabbimin va’d ettiği zafere kavuşdum” buyurdu. Ömer ( radıyallahü anh ) bunu işitince; “Yâ Resûlallah! Cansız ölülere neden söylüyorsun?” dedi. Resûlullah ( aleyhisselâm ) “Sözlerimi siz onlardan daha iyi işitici değilsiniz! Fakat onlar cevap veremez” buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, hadîs âlimlerinin sözbirliği ile bildirilmektedir. Bu hadîs-i şerîf, ölülerin diriler gibi işittiğini, fakat cevap veremediklerini gösteriyor. “Müslim-i şerîf’de bildirilen bir hadîs-i şerîfte de; “Defnden sonra cemâat dağılırken, ölü, bunların ayak sesini işitir” buyuruldu. Resûlullah ( aleyhisselâm ) Bakî’ kabristanını ziyâret ederken, oradaki meyyitlere selâm verir, onlara söylerdi, işitmeyen, anlamayan kimseye birşey söylenir mi? Hattâ saçma söz olur.

Suâl: Meyyitin, ayak seslerini işitmesi, suâl meleklerine cevap verinceye kadar işiteceğini gösteriyor. Bundan her zaman işiteceği anlaşılır mı?

Cevap: Hadîs-i şerîfde, suâllere cevap verinceye kadar işitir denilmiyor. Suâli işitmesi ve cevap vermesi için, meyyit sonra ayrıca diriltilecekse de, o başka, bu işitmek de başkadır.

Suâl: Meyyit, yalnız Resûlullahın sözlerini işitir. Bu ise, bir mu'cizedir.

Herkesin sözünü işitir demek nasıl doğru olur?

Cevap: Hadîs-i şerîfte açıkça bildirilen birşeyi sınırlamak için, veya başka türlü anlatmak için, bu şeyin, açıkça bildirildiği gibi olamayacağını isbât etmek lâzımdır. Allahü teâlâ, ölüye; kulaksız, sinirsiz, bizim bilmediğimiz bir sûretle işittirebilir.

Suâl: Fâtır sûresinin otuzbeşinci âyetinde meâlen: "Sen ölüye işittiremezsin. Sen kabrde olana duyurucu değilsin!" buyuruluyor. Bu âyet-i kerîme karşısında, o hadîs-i şerîf nasıl doğru olabilir? Hazret-i Ömer'e verilen cevâbda, "Daha iyi bilici" denilmiş, bizlere ise, yanlışlıkla "Daha iyi işitici" şeklinde gelmiş olabilir. Çünkü ölüler, âhıret işlerini, dirilerden elbette daha iyi bilirler.

Cevap: Hazret-i Ömer gibi çok sağlam bir zâtın bildirdiği bir hadîs-i şerîfde yanlışlık olabileceğini, hiçbir müslüman düşünemez. Bu âyet-i kerîmeye gelince; "Ölülere sen işittiremezsin. Senin sesini, Allahü teâlâ işittirir" demektir. Resûlullah ( aleyhisselâm ) Mekke kâfirlerinin îmân etmeleri için uğraşıyordu, inanmadıkları için üzülüyordu. Bu âyet-i kerîme o zaman gelmişdi. Ölülere işittiremezsin demek, ölü kalbleri, ya'nî kâfirleri îmâna kavuşduramazsın, demektir. Kâfirlerin bedenleri mezara, kalbleri de ölüye benzetilmektedir. Hadîs-i şerîfler ve din büyüklerinin kitapları, ölülerin işittiklerini ve anladıklarını gösteriyor. Bu haberleri bozan başka bir haber bildirilmedi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-Ahyâr sh. 314

2) Medâric-ün-nübüvve mukaddimesi.

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 240, 313, 380, 403, 425, 660, 972

4) Eşi'at-ül-leme'ât

5) Merac-ül-bahreyn

6) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 115

7) İslâm Ahlâkı sh. 277, 283, 306, 310

**ABDÜLHAKÎM-İ SİYALKÛTÎ**

Hindistan'da yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden. Babası, Şemseddîn Muhammed'dir. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sınıf arkadaşı idi. Hocaları, Mevlânâ Kemâleddîn-i Kişmîri idi. Hindistan'ın büyük Hanefî âlimidir. Fıkıh, kelâm ve daha birçok ilimlerde çok yükseldi. Çok kitap yazdı. "Beydâvî tefsîri" ne haşiyesi, Sa'düddîn-i Teftâzânî'nin "Şerh-ı akâid" ine hâşiyesi ve Ahmed Hayâlî'nin Teftâzânî'nin "Akâid-i Nesefî" şerhine yaptığı haşiyenin de "Siyalkûtî haşiyesi" ve Teftâzânî'nin "Mevâkıf şerhi" ne, Celâleddîn-i Devânî'nin "Akâid-i Adûd" şerhine ve "Mutavvel" adındaki Beyân ve Me'ânî kitabına haşiyesi ve "Ed-Dürret-üs-semîne fî isbât-il-Vâcib-i teâlâ" kitabları meşhûrdur. 1067 (m. 1657) senesi Rebî'ul-evvel ayının onikinci günü, Hindistan'ın Siyâlkût şehrinde vefât etti.

"Hulâsat-ül-eser" kitabının sahibi buyuruyor ki: "Mevlânâ Abdülhakîm bin Şemseddîn el-Hindî es-Siyalkûtî, Hindistan'ın allâmesi ve bütün ilimlerde İmâm idi. Bu beldede, ilimde müşkili olanların tercümanı idi. Âlimlerin en büyüklerinden ve onların seçilmişlerinden olduğu herkesçe bilinirdi. İ'tikâdda sırât-ı müstakim üzere olup, dosdoğru olan yolda idi. İnsanları dâima Hakk'a da'vet eder, dîn-i İslâmı sultanlara, emirlere açıkça tebliğ etmekten hiç çekinmezdi. Hind Sultânı Harem Şah Cihan zamanında, âlimlerin reîsi oldu. Sultan, onun re'yine, fetvâsına başvurmadan hiçbir konuda karar vermezdi. Zamanındaki Hind âlimlerinden hiçbir kimse, ilimde onun yükseldiği dereceye varamadı. Bütün faziletleri, üstünlükleri kendinde toplamış, nihâyete ulaşmıştı. Her ilimde mütehassıs ve zamanının bir tanesi idi. Gençliğinde ve yaşlılığında ilim öğrenmeye ve fetvâ vermeye devam etti. İlimdeki ince mes'eleleri hemen hallederdi. İlmin her şu'besinde derin hakîkatlara vâkıftı. Sayısız eser te'lîf etti. "Tefsîr-i Beydâvî"den, Bekâra sûresinin bir kısmına yaptığı haşiyeyi görüp mütâlâa etmiştim. Onda ince ve derin bahisler vardı.

Bundan başka eserleri de vardır. Onun üstünlüğü bildirdiklerimizden daha çok olup, her yerde meşhûr olmuştu.

Mevlânâ Abdülhakîm-i Siyalkûtî, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine çok ta'zim ve hürmet ederdi. İnkâr edenlerle çok mücâdele ederdi. Ona yazdığı mektûblarında "Müceddîd-i elf-i sânî" diye hitâb ederdi. Ona bu ismi evvel söyliyen budur dediler, inkâr edenlere karşı; "Büyüklerin sözlerine, maksadlarını anlamadan i'tiraz etmek cahilliktir. Böylelerin sonu felâkettir, ilim ve feyz kaynağı, irfan menbâ'ı üstâd Ahmed'in sözlerini red etmek, bilmemezlik ve anlamamazlıktandır" buyururdu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek talebelerinden Muhammed Hâşim-i Kişmî, "Zübdet-ül-makâmât" adındaki kitabında şöyle anlatıyor: "Bir zamanlar kalbimden şöyle geçmişti. Eğer Allahü teâlâ, bu asrın âlimlerinin en büyüklerinden birine, hazret-i İmâm'ın (ya'nî İmâm-ı Rabbânî'nin) "Müceddîd-i elf-i sânî" ya'nî ikinci bin yılının kuvvetlendiricisi olduğunu bildirse, bu ma'nâ tamamen kuvvetlenirdi. Birgün, bu düşünce ile hazret-i İmâm'ın huzûruna gittim. Bu fakire (ya'nî Muhammed Hâşim Kişmî'ye hitap ederek buyurdular ki: "Birçok kıymetli kitaplar yazan, aklî ve naklî ilimlerde Hindistan'da bir eşi bulunmayan Abdülhakîm-i Siyalkûtî'den mektûb aldım." Bunu söyleyip tebessüm ettiler ve devamla buyurdular ki: "Mektûblarının bir yerinde bu fakiri medhedip, "Müceddid-i elf-i sânî" diye yazıyor."

Mevlânâ Abdülhakîm, bir gece rü'yâda, hazret-i İmâm'ın kendisine; "Ey Resûlüm! Sen, Allah de! Sonra onları kendi oyunlarına bırak!" (En'âm-91) âyet-i kerîmesini okuduğumu görmüştü. Bu rü'yâyı gördükten hemen sonra, hazret-i İmâm'ın huzûrlarına gelip, onların yoluna bağlandı. Hakiki ve ihlâs sahibi talebelerinden oldu. Huzûrlarına gelmeden evvel; "Ben, hazret-i İmâm'ın üveysîsiyim" diye söylerdi. Ya'nî onların rûhâniyetleri beni terbiye ediyor, derdi." Abdülhakîm-i Siyalkûtî de, bu hâdiseyi bizzat kendisi şöyle anlatır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerini eskiden bilirdim ve severdim. Fakat kendisine bağlanıp, talebesi olmamıştım. Bir gece rü'yâmda, En'âm sûresinin doksan birinci âyet-i kerîmesini okuyup kalbime teveccüh eyledi. O anda kalbim zikretmeye (ya'nî Allah, Allah demeye) başladı. Uzun zaman böyle zikrederek, çok şeyler hâsıl oldu. Üveysî olarak onların bâtınından feyz aldım. Ben, Ahmed'in (ya'nî İmâm-ı Rabbânî'nin) üveysîsiyim. Sonra sohbetlerine de kavuştum."

Mevlânâ Abdülhakîm-i Siyalkûtî hazretleri, "Zâd-ül-lebîb" kitabında, Abdülhak-ı Dehlevî'nin "Eşi'at-ül-leme'ât"ından alarak buyuruyor ki:

"Çok kimse, kabir ehlinden istifâde edildiğine inanmıyor. Kabir ziyâreti, ölülere okumak, onlara duâ etmek için yapılır diyorlar. Tasavvuf büyükleri ve fıkıh âlimlerinden çoğu ise, kabirdekilerden yardım görüldüğünü bildirdiler. Keşf sahibi olan evliyâ da, bunu sözbirliği ile bildirdiler. Hattâ, bunlardan çoğu, rûhlardan feyz alarak olgunlaşdıklarını haber vermişlerdir. Bunlara (Üveysî) demişlerdir." Siyalkûtî hazretleri, bundan sonra buyuruyor ki: "Ölü yardım yapamaz diyenlerin, ne demek istediklerini anlayamıyorum. Duâ eden, Allahü teâlâdan istemektedir. Duâsının kabûl olması için, Allahü teâlânın sevdiği bir kulunu vâsıta yapmaktadır. Yâ Rabbî! Kendisine bol bol ihsânda bulunduğun bu sevgili kulunun hatırı ve hürmeti için bana da ver demektedir. Yahut, Allahü teâlânın çok sevdiğine inandığı bir kuluna seslenerek; "Ey Allahın velîsi, bana şefaat et! Benim için duâ et! Allahü teâlânın dileğimi ihsân etmesi için vâsıta ol!" demektedir. Dileği veren ve kendisinden istenilen, yalnız Allahü teâlâdır. Velî, yalnız vesiledir, sebeptir. O da fânidir. Yok olacaktır. Hiçbirşey yapamaz. Tasarrufa gücü, kuvveti yoktur. Böyle söylemek, böyle inanmak şirk olsaydı, Allahdan başkasına güvenmek olsaydı, diriden de duâ istemek, birşey istemek yasak olurdu. Diriden duâ istemek, birşey istemek dînimizde yasak edilmemiştir. Hattâ müstehâb olduğu bildirilmiştir. Her zaman yapılmıştır. Buna inanmıyanlar, öldükten sonra kerâmet kalmaz diyorlarsa, bu sözlerini isbât etmeleri lâzımdır. Evet, evliyânın bir kısmı öldükten sonra, âlem-i kudse yükseltilir. Huzûr-i ilâhîde herşeyi unuturlar. Dünyâdan ve dünyâda olanlardan haberleri olmaz. Duâları duymazlar.

Birşeye vâsıta, sebep olmazlar. Dünyâda olan, diri olan evliyâ arasında da böyle meczûblar bulunur. Bir kimse, kerâmete hiç inanmıyor ise, hiç ehemmiyeti yoktur. Sözlerini isbât edemez. Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîfler ve asırlarca görülen, bilinen olaylar, onu haksız çıkarmaktadır. Evet bir câhil, bir ahmak, dileğini Allahü teâlânın kudretinden beklemeyip, velî yaratır, yapar derse, bu düşünce ile ondan isterse, bunu elbet yasak etmeli, ceza da vermelidir. Fakat bunu ileri sürerek, İslâm âlimlerine, âriflere dil uzatılmaz. Çünkü, Resûlullah ( aleyhisselâm ) kabir ziyâret ederken, mevtaya selâm verirdi. Mevtadan birşey istemeği hiç yasak etmedi. Ziyâret edenin ve ziyâret olunanın hâllerine göre, kimine duâ edilir, kiminden

yardım istenir. Peygamberlerin kabirde diri olduklarını her müslüman bilir ve inanır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hülâsat-ül-eser (Muhibbî) cild-2, sh. 318

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 95

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 318

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 408, 972, 1026

5) Eshâb-ı Kirâm sh. 154, 293

6) Hadarât-ül-kuds sh. 189

7) Umdet-ül-makâmât sh. 160

**ABDÜLHAYY**

Hindistan'da yetişen meşhûr evliyâdan. Safa şehrindendir. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbetinde yıllarca bulundu. Çok hizmet etti. Çok muhabbetini kazandı. Çok şeyler gördü. Çok feyzlere kavuştu. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin emirleri ile Mektûbât'ın ikinci cildini topladı. Velîler, talebeler yetiştirdi. Kutb olduğu müjdelendi. 1054 (m. 1644) yılında vefât etti.

Abdülhayy, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden icâzet aldıktan sonra, Pütne şehrine vazîfeli olarak gitti. Oradaki halk, Abdülhayy'a talebe olmak, onun bereketli sohbetlerine kavuşmak için koştular. Abdülhayy hazretleri de onları Cenenneme düşmekten kurtarmak, Cennette yüksek dereceler sahibi olmalarını sağlamak için çok çalıştı. Pekçok kimsenin hidâyete gelmesine sebep oldu. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, onun hakkında; "O, memleketin kutbudur" buyurdular ve bir sevdiğine yazdığı mektûbda da; "Şeyh Abdülhayy ve nûr Muhammed gibi iki azîzin bir yerde bulunması, iki parlak yıldızın biraraya gelmesi gibidir." nûr Muhammed'e gönderdiği bir mektûbunda ise; "Şeyh Abdülhayy ile aynı şehirdesiniz. Yakınınızda bulunuyor. Duyulmayan garip ma'rifetler ve ilimler onun kalbinde toplanmıştır. Bu yolda zarurî olan şeyler kendisine verilmiştir. Uzakta kalmış dostlarımızın onunla görüşmesi büyük bir ni'mettir. Çünkü oraya yeni gelmiştir ve yeni şeyler getirmiştir. Evliyâlıktaki cezbe ve sülûk makamlarına fenâ mertebelerine kavuşmakla şereflenmiştir.

Hatta diyebilirim ki oranın ana caddesi odur. Mektûbâttaki garip ma'rifetlerden çoğunu bizden dinlemiştir. Mümkün mertebe fırsat buldukça suâl sorup, anlamaya çalışmıştır. Tevfîk, Allahü teâlâdandır."

Abdülhayy anlattı: "Birgün mübârek hocam İmâm-ı Rabbânî hazretleri Pütne şehrine gitmeme izin verdiler ve; "Şeyh Hamîd-i Bingalî'ye gitmek istiyorum. Fakat fırsatım olmadı. Ona gidip nasîhatta bulununuz" buyurdu. "Peki efendim!" diyerek huzûr-u şerîflerinden ayrıldım. O şehre doğru yola çıktım. Fakat kendi kendime; "Şeyh Hamîd, âlim, evliyâ ve herkesin müracaat ettiği bir kimsedir. Ben kim oluyorum ki, ona nasihat edeyim ve sözümün fâidesi olsun" diye düşündüm. Sonra da; "Böyle düşünmek doğru mudur Madem ki hocam böyle söyledi, o hâlde doğru söyledi. Böyle vesvese etmek doğru değildir. Hocamın bu emrinde mutlaka bir hikmet var" dedim. Şeyh Hamîd-i Bingalî'nin yanına vardığımda, bana çok hürmet ve ikramda bulundu. Sohbet esnasında dedi ki: "İmâm-ı Rabbânî hazretleri ve diğer büyükler yazıyorlar ki: "Bizim yolumuzda olmanın ilk şartı, Resûlullah efendimizi ( aleyhisselâm ) canından çok sevmektir." Ben de; "Allahü teâlânın sevgisi ile dolu olan kalbe başka bir sevgi nasıl sığabilir?" diyorum." Şeyh Hamîd'den bu sözleri işitince çok üzüldüm ve ona cevap olarak: "Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) sevgisi, Hak teâlânın sevgisinin aynısıdır. Âyet-i kerîmede buyuruldu ki: "Kim Peygambere itaat ederse muhakkak, Allahü teâlâya itaat etmiş olur." (Nisâ-80) Bu âyet-i kerîme sözümüzün doğruluğunu göstermektedir, dedim. Bunun üzerine Şeyh Hamîd böyle söylediğine pişman oldu, tövbe etti. Ben de yakınen anladım ki, hocam hikmetsiz birşey söylemez. Demek ki, beni Şeyh Hamîd'in bu şüphesini izâle etmek için göndermiş."

Abdülhayy hazretleri 1054 (m. 1644) senesinde hacca gitmek için yola çıktı. Önce hocası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kabrini ziyâret etti. Şerefli mahdûmları Muhammed Ma'sûm'un sohbetiyle bereketlendi. Sonra hacca gitti. O sene altmış yaşında idi. Yetmişaltı yaşında 1070 (m. 1659) senesinde de vefât etti.

Abdülhayy, hocası İmâm-ı Rabbânî hazretleriyle zaman zaman mektûblaşırlardı. Hocasının, kendisine yazdığı mektûblardan ba'zıları aşağıdadır:

"Rabbimizin "celle sultânüh" gazâbını intikamını söndürmek için "La ilahe illallah" güzel kelimesinden daha fâideli birşey yokdur. Bu güzel kelime, Cehenneme götüren gazâbı söndürünce, daha küçük olan başka gazâblarını elbette söndürür. Niçin söndürmesin ki, bir kul, bu güzel kelimeyi tekrar tekrar söyleyince, O'ndan başkasını yok bilmekde herşeyden yüz çevirip, hak olan bir ma'bûda dönmektedir. Gazâbının sebebi, kullarının, O'ndan başkasına dönmesi, bağlanmasıdır. Mecaz âlemi olan bu dünyâda da, bu hâli görüyoruz. Zengin bir kimse, hizmetçisine kırılır, ona kızar. Hizmetçi de, kalbi iyi olduğu için, herkesden yüz çevirip bütün varlığı ile, efendisinin emirlerine sarılırsa, efendisi, ister istemez yumuşar. Merhamete gelir. Gazâbı söner, İşte bu güzel kelime de, kıyâmet için ayrılmış olan doksandokuz rahmet hazînesinin anahtarıdır. Küfür karanlıklarını, şirk pisliklerini temizlemek için, bu güzel kelimeden daha kuvvetli, hiçbir yardımcı yoktur. Bir kimse, bu kelimeye inanınca îmânın zerresi hâsıl olur.

Bu güzel kelimeye inanarak, kalbinde zerre kadar îmân hâsıl eden kimse, kâfirlerin âdetlerini ve şirk pisliklerini yaparsa, bu güzel kelimenin şefaati sayesinde Cehennemden çıkarılır. Azâbda sonsuz kalmaktan kurtulur. Bunun gibi, bu ümmetin büyük günahlarına şefaat edip, azâbdan kurtaracak en kuvvetli yardımcı, Muhammed Resûlullah'tır ( aleyhisselâm ). Bu ümmetin büyük günahları dedik. Çünkü önceki ümmetlerde büyük günah işliyen pek az olurdu. Hattâ îmânını küfür âdetleri ile ve şirk pislikleri ile karıştıran da az idi. Şefaate en çok ihtiyâç olan bu ümmettir, önceki ümmetlerde, ba'zıları küfürde inâd etti. Ba'zısı da hâlis olarak îmâna gelip emirlere yapıştı.

Bu güzel kelime ve Peygamberlerin sonuncusu ( aleyhisselâm ) gibi bir şefaatçi olmasaydı, bu ümmetin günahları kendilerini helak ederdi. Bu ümmetin günahları çoktur. Fakat, Allahü teâlânın af ve mağfireti de sonsuzdur. Allahü teâlâ, bu ümmete af ve mağfiretini o kadar saçacak ki, geçmiş ümmetlerden hiçbirine böyle merhamet ettiği bilinmiyor. Doksandokuz rahmetini, sanki bu günahkâr ümmet için ayırmıştır, ikram ve ihsân, kabahatliler ve günahlılar içindir. Allahü teâlâ, af ve mağfiret etmeği sever. Kusur ve kabahati çok olan bu ümmet kadar af ve mağfirete uğrayacak hiçbirşey yoktur. Bunun için bu ümmet, ümmetlerin en hayırlısı oldu. Bunların şefaat edicisi bu güzel kelime, kelimelerin en kıymetlisi oldu. Bunların şefaatçileri olan Peygamberleri, peygamberlerin en üstünü oldu ( aleyhisselâm ). Furkân sûresi, yetmişinci âyetinde, meâlen: "Allahü teâlânın, günahlarını iyiliklerle değiştireceği kimseler onlardır. Allahü teâlânın mağfireti, merhameti sonsuzdur" buyuruldu.

Kerîmler ile yapılacak her iş kolay olur.

Bunu yapmak, Allahü teâlâ için çok kolaydır. Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işlerimizde yaptığımız isrâfı, taşkınlığı affet. Bizi doğru yolda bulundur! Kâfirlere galip gelmemiz için yardım et! Bu kelimenin üstünlüklerini dinleyiniz:

Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "La ilahe illallah diyen kimse Cennete girer." Görüşleri kısa olan kimseler, bu söze şaşar. "Bir kerre Lâ ilahe illallah demekle, Cennete girmek nasıl olur?" der. Bu güzel kelimenin bereketlerini, fâidelerini bilmiyorlar. Bu fakir [ya'nî İmâm-ı Rabbânî ( radıyallahü anh )] anlıyorum ki, bu güzel kelimeyi bir kerre söylemekle, bütün kâfirleri af edip, Cennete gönderseler yeri vardır. Bu mukaddes kelimenin bereketlerini, fâidelerini, bütün mahlûklara, kıyâmete kadar bölseler, hepsini doyuracağını görüyorum. Hele, bu mukaddes güzel kelimeye "Muhammedün Resûlullah" kelimesi de eklenerek, tebliğ ve tevhîd, inci gibi yanyana dizilirse ve risâlet vilâyete yaklaşdırılırsa, vilâyetin ve nübüvvetin bütün üstünlükleri ve yükseklikleri, bir araya toplanmış olur. Bu iki se'âdetin yoluna kavuşduran, bu kelimelerdir. Vilâyeti, zıllerin ve akslerin karanlıklarından kurtaran, temizleyen nübüvveti en yüksek dereceye ulaştıran, bu kelimedir. Ey Allahımız! Bizi bu güzel kelimenin fâidelerinden mahrûm bırakma! Bizi bu kelimeden ayırma! Bu kelimeyi tasdik edici olduğumuz hâlde canımızı al! Kıyâmet günü, bizleri bu kelimeyi tasdik edenler arasında bulundur! Bu kelime hürmetine ve bu kelimeyi bildirenler (aleyhimüssalevât) hürmetine, bizleri Cennete sok! Âmin.

Görüşün ve gidişin âciz kaldığı, arzu ve himmet kanadlarının düştüğü, her bilgi ve buluşun dışına çıkıldığı zaman, insanı, "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" tevhîd kelimesinden başka, birşey ilerletemez. Bu kelimenin âğûşuna sığınmadan, oralarda yükselmek olamaz. Sâlik, bu güzel kelimeyi bir kerre söylemekle, o makama yükseliyor. Bu

yüksek kelimenin işâret ettiği hakîkat sayesinde, o makamdan yukarıya ilerliyor. Kendinden uzaklaşıp, Allahü teâlâya yaklaşıyor. O yolun en az bir parçası, bütün bu gökler küresinden katkat çoktur. Bu kelimenin üstünlüğünü buradan anlamalıdır. Bütün mahlûkların, bu kelime yanında varlığı hiç kalır. Duyulmaz bile. Büyük bir deniz yanında, bir damla kadar da değildir. Bu güzel kelimenin derecelerinin meydana çıkması, söyleyenlerin derecelerine göre olur. Söyleyenin derecesi ne kadar yüksek ise, bu mukaddes kelimenin büyüklüğü o kadar çok meydana çıkar. Arabî şiir tercemesi:

Güzelliği o kadar çok görünür,
Ona bakış, ne kadar çok olursa.

Dünyâda bundan daha kıymetli, daha üstün bir arzu olmaz ki, insan her bulunduğu yerde, (her işinde, her vazîfesinde) bu güzel kelimeyi tekrar tekrar söylemekle lezzet alsın ve haz duysun. Ama ne yapılabilir ki, bütün arzular ele geçmiyor, insanlarla konuşmak ve gaflete düşmek çaresiz oluyor, (ikinci cild 37. mektûb.)"

Allahü teâlâya hamd ettikten ve Peygamberimize ( aleyhisselâm ) salevât getirdikten sonra, saâdet-i ebediyyeye erişmenize duâ ederim. Allahü teâlâ, birçok âyet-i kerîmede, a'mâl-i sâliha işliyen mü'minlerin, Cennete gireceklerini bildiriyor. Bu sâlih amellerin, (ya'nî yarar işlerin) neler olduğunu, çok zamandan beri araştırıyordum. İyi işlerin hepsi mi, yoksa birkaçı mı diyordum. Eğer, iyi şeylerin hepsi olsa, bunları kimse yapamaz. Birkaçı ise, acaba hangi iyi işler isteniliyor? Nihâyet Allahü teâlâ, lütfederek şöyle bildirdi ki: "A'mâl-i sâliha", İslâmın beş rüknü direğidir. İslâmın bu beş temelini, bir kimse hakkı ile, kusursuz yaparsa, Cehennemden kurtulması kuvvetle umulur. Çünkü bunlar, aslında sâlih işler olup, insanı günahlardan ve çirkin şeyleri yapmaktan korur. Nitekim, Kur'ân-ı kerîmde Ankebût sûresi 45. âyetinde meâlen: "Kusursuz kılınan bir namaz, insanı pis, çirkin işleri işlemekten korur" buyurulmaktadır. Bir insana, İslâmın beş şartını yerine getirmek nasîb olursa, ni'metlerin şükrünü yapmış olur. Şükrü yapınca, Cehennem azâbından kurtulmuş olur. Çünkü Allahü teâlâ, Nisa sûresi 146. âyetinde meâlen: "Îmân eder ve şükür ederseniz, azâb yapmam" buyuruyor. O hâlde, İslâmın beş şartını yerine getirmeğe can ve gönülden çalışmalıdır.

Bu beş arasında bedenle yapılacakların en mühimi, namazdır ki, dînin direğidir. Namazın edeblerinden bir edebi kaçırmayarak kılmağa gayret etmelidir. Namaz tamam kılınabildi ise, İslâmın esas ve büyük temeli kurulmuş olur. Cehennemden kurtaran sağlam ip yakalanmış olur. Allahü teâlâ hepimize, doğru dürüst namaz kılmak nasîb eylesin!

Namaza dururken, "Allahü ekber" demek; "Allahü teâlânın, hiçbir mahlûkun ibâdetine muhtaç olmadığını, her bakımdan hiçbirşeye ihtiyâcı olmadığını, insanların namazlarının O'na fâidesi olmıyacağım" bildirmektedir. Namaz içindeki tekbirler ise "Allahü teâlâya karşı yakışır bir ibâdet yapmağa liyâkat ve gücümüz olmadığını" gösterir. Rükû'daki tesbihlerde de, bu ma'nâ bulunduğu için, rükû'dan sonra, tekbir emr olunmadı. Hâlbuki, secde tesbihlerinden sonra emr olundu. Çünkü secde, tevâdu' ve aşağılığın en ziyâdesi, zillet ve küçüklüğün son derecesi olduğundan, bunu yapınca, hakkı ile tam ibâdet etmiş sanılır. Bu düşünceden korunmak için secdelerde yatıp kalkarken, tekbir söylemek sünnet olduğu gibi, secde tesbihlerinde a'lâ demek emr olundu. Namaz, mü'minin mi'râcı olduğu için, namazın sonunda, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) mi'râc gecesinde söylemekle şereflendiği kelimeleri (ya'nî, ettehıyyâtü...yü) okumak emr olundu. O hâlde namaz kılan bir kimse, namazı kendine mi'râc yapmalı. Allahü teâlâya yakınlığının nihâyetini namazda aramalıdır.

Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "İnsanın, Rabbine en yakın olduğu zaman, namaz kıldığı zamandır." Namaz kılan bir kimse, Rabbi ile konuşmakda, O'na yalvarmakta ve O'nun büyüklüğünü ve O'ndan başka herşeyin hiç olduğunu görmektedir. Bunun için, namazda korku, dehşet, ürkmek hâsıl olacağından, teselli ve rahat bulması için, namazın sonunda, iki defa selâm vermesi emr buyuruldu. Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) bir hadîs-i şerîfte; "Farz namazdan sonra 33 tesbih, 33 tahmid, 33 tekbir ve bir de tehlil" emr etmiştir. Bunun sebebi, bu fakirin anladığına göre, namazdaki kusurlar "Tesbih" ile örtülür. Lâyık olan, tam ibâdet yapılamadığı bildirilir. "Tahmid" ile, namaz kılmakla şereflenmenin O'nun yardımı ve erişdirmesi ile olduğu bilinerek, bu büyük ni'mete şükr, hamd edilir. "Tekbir" ederek de, O'ndan başka ibâdete lâyık kimse olmadığı bildirilir. (Bu mühim sünneti elden kaçırmamalı. Câmilerde, cenâze olduğu zamanda da, Âyet-el-kürsî ile tesbihleri terk etmemelidir.)

Namaz, şartlarına ve edeblerine uygun olarak kılınırsa, yapılan kusurlar da böylece örtülür. Namazı nasîb ettiğine de şükr edip ve ibâdete, başka hiç kimsenin hakkı olmadığı, kalbinden temiz ve hâlis olarak, Kelime-i tevhîd ile bildirilince, bu namaz kabûl olunabilir. Bu kimse, namaz kılanlardan ve kurtuluculardan olur. Yâ Rabbî! Peygamberlerinin en üstünü hürmeti için ( aleyhisselâm ) bizleri namaz kılan ve kurtulan, mes'ûd kullarından eyle! Âmin. (Birinci cild 304. mektûb)

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Zübdet-ül-makâmât sh. 375

2) Hadarât-ül-kuds sh. 366

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 974

4) Mektûbât-ı İmam-ı Rabbanî

5) Tezkire-i İmam-ı Rabbâni sh. 339

**ABDÜLKÂDİR FEYYÛMÎ**

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Muhammed bin Ahmed bin Zeyneddîn el-Feyyûmî el-Mısrî'dir. Doğum târihi belli değildir. Birçok âlimden ders okudu. Dînî ilimlerde ve zamanın fen bilgilerinde söz sahibi oldu. Fıkıh, hadîs, tasavvuf, matematik, astronomi, namaz vakitlerinin hesabı ve daha çeşitli ilimlerde büyük âlim olarak yetişti. Uzun seneler, Şemseddîn-ı Remlî'nin yanında kalıp derslerine devam etti. Ondan, fıkıh ilmini öğrendi. Şihâbüddîn Ahmed bin Ahmed bin Abdülhak es-Sinbâtî'den, Şeyh-ül-kurrâ Şeyh-zâde-i Yemenî'den, Ebü'n-Necâ Sâlim-i Senhûri'den, Şemseddîn Muhammed Benûferî'den, Şeyh Sâlih Bülkînî'den ve onun hocası Nûreddîn-i Zeyyâdî'den çeşitli dînî ilimleri tahsil etti. Seyyid Şerîf Tihân'dan da matematik bilgilerini öğrendi. Aklî ve naklî ilimlerin hepsini kendisinde topladı. Hem din ilimlerinde ve hemde fen bilgilerinde âlim idi. Müftîlik ve müderrislik makamına yükseltildi. Birçok talebe kendisinden istifâde etti. İlmi ve fazileti ile meşhûr oldu. Çok kitap yazdı. 1022 (m. 1613) senesinde Mısır'da vefât etti. Sahrâ-yı Mısır'da, kendinin hazırlattığı, Sultan Kayıtbay makamı yanında bulunan Ari f-i billah Muhammed bin Tercümân'ın civarındaki kabrine defnedildi.

**Eserleri:** 1-Şerh-ül-Minhâc: İmâm-ı Nevevî'nin "Minhâc" kitabına yaptığı büyük bir şerhtir. Bu eserinde, hocası Şemseddîn-i Remlî'nin şerhi ile Hatîb'in ve İbn-i Hacer'in şerhlerini bir araya getirdi. Bu eseri, Şafiî mezhebi fıkhında, sağlam bir müracaat kitabı oldu. Sonra bunu özetleyerek, "Ravd-ül-müzehheb" adı ile muhtasar hâle getirmiştir. 2-Şerh-ul-Behce, 3-Şerh-un-nüzhe: Matematik ilmine dâirdir. 4-Metn-ül-lem' ve şerhu metn-il-Muknî: Matematik ve cebir ilimlerine dâirdir. 5-Şerh-ur-Ruhbiyye: Ferâiz hakkında yazılan ve "Ruhbiyye" diye meşhûr olan manzûmenin şerhidir. 6-Ferâid-ül-belâga: Beyân ilmine dâir bir manzûmedir. 7-Katr-ül-gays-il-müseccem fî şerh-i Lâmiyyet-il-acem. Ayrıca onun, tasavvuf ve akâid ilimlerine dâir güzel şiirleri de vardır. Hocası Şemseddîn-i Remlî için yazdığı mersiyesi de meşhûrdur.

Abdülkâdir Feyyûmî hazretlerinin evliyâ arasında yüksek bir derecesi vardı. Allahü teâlânın zât ve sıfatlarına âit bilgilerde yüksek ma'rifet sahibi idi. Onun yaptığı duâların kabûl olduğu çok görülmüştü. Abdülkâdir Feyyûmî, birgün İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabr-i şerîflerini ziyârete gitmişti. Oraya Zeynel'âbidîn-i Megâvî de gelmiş, yanında çocuğunu da getirmişti. Zeynel'âbidîn, Abdülkâdir Feyyûmî'yi görünce; "Efendim! Çocuğum hastalandı. Günlerce ızdırab içinde kıvranıyor ve derdinden ayağa kalkıp yürüyemiyor. Gitmediğimiz doktor, kullanmadığımız ilâç kalmadı. Fakat hiçbir netice alamadık. Sizden, oğlumun iyileşmesi için bir duâ istirhâm ediyorum" dedi. Abdülkâdir Feyyûmî de; "Kur'ân-ı kerîmden şifâ beklemeyen şifâ bulamaz. Kur'ân-ı kerîmin her harfinde, bin derde bin türlü deva vardır. Hastaya hem Kur'ân-ı kerîm okumalı, hem de ilâç vermelidir" dedi. Ellerini açarak duâ etmeye başladı. Büyük bir acz içinde boynunu bükerek yaptığı duâ daha bitmemişti ki, babasının kucağında gelen çocuk ayağa kalkıp yürümeğe başladı. Uzun zamandan beri yürüyemeyen çocuk onun duâsı bereketi ile iyi olmuştu.

Ârif-i billah Sâlih-i Bülkînî'ye; "Kutub kime denir?" diye sorduklarında, "Evliyâlığın kutubluk makamına yükselen bir velî görmek isteyen, Abdülkâdir-i Feyyûmî'ye baksın!" diye cevap verdi. Onun kerâmetleri ve yüksek hâlleri, Câmi'ul-Ezher âlimleri arasında pek meşhûr oldu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 298

2) Hülâsat-ül-eser cild-2, sh. 457, 458

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 600

4) El-A’lâm cild-4, sh. 44

5) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 36

**ABDULLAH AYDERÛSÎ**

Yemen’de yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Abdullah bin Abdullah Ayderûs olup, Künyesi Ebû Muhammed’dir. 945 (m. 1538) senesinde Yemen’de doğdu. 1019 (m. 1610) senesi Zilka’de ayının onbeşinde Perşembe günü, ikindi namazının secdesini yaparken vefât etti. Cum’a günü büyük bir kalabalık tarafından cenâze namazı kılındı. Cenâzesinde, Sultan ve devlet adamları da bulundu. Önceden hazırladığı Zenbil Kabristan’ındaki kabrine defnedildi. Üzerine bir türbe yapıldı.

Abdullah Ayderûsî küçük yaşta Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Âlim bir zât olan babasından ilim öğrendi. Annesi Fâtıma binti Abdurrahmân da, evliyâlık derecelerine kavuşmuş bir hanımdı. Onun terbiyesi ile yetişti. Fıkıh ilmini; Şihâbüddîn Ahmed, Hüseyn bin Abdullah, Ahmed bin Abdullah ve başkalarından tahsil etti. Sonra, o sırada Hindistan’ın Ahmedâbâd şehrinde bulunan babasının yanına gitti. Onun yanında okumaya devam etti. İlk okuduğu eserler, Kitâb-üş-Şifâ ve Hac oldu. Ayrıca Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevveredeki birçok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh, hadîs, tefsîr ve usûl ilminde yükseldi. Memleketine dönüp ilim ve edeb öğretmeğe, ders vermeğe başladı. Çok uzak yerlerden akın akın ilim öğrenmeğe geldiler. Hadramût beldesinde ilimde en üstün zât oldu. Çok kimseler kendisine talebe oldu. Muhammed ve Zeynel’âbidîn adındaki oğulları ile, Abdurrahmân Sekkâf, Ebû Bekr Şiblî adında torunları, İmâm Abdullah bin Muhammed, Hüseyn bin Abdullah, Şeyhülislâm Ebû Bekr bin Abdurrahmân, Şihâbüddîn. Kâdı Ahmed bin Hüseyn, Fakîh Abdurrahmân bin Akîl, Seyyid Ebû Bekr bin Ali, Hüseyn ve başkaları kendisinden ilim öğrendiler.

Abdullah Ayderûsî’nin ömrü, ilim öğretmekle geçti. Allahü teâlâ ona uzun ömür verdi. Pekçok talebe yetiştirdi. Çok cömert idi. İ’tibâr sahibi idi. Asrının büyüğü olduğunda ittifâk edildi. Yumuşak huylu olması yanında karşısındakine heybet ve saygı telkin ederdi. Susması çok olup, lüzumsuz konuşmazdı. Evinde ibâdetle meşgûl olur, ancak Cum’a namazı için veya bir düğün yemeğine çağrıldığında evinden çıkardı. Evinden çıktığında sokaklar onu görmek ve duâ almak istiyenlerle dolup taşardı. Çok kerâmetleri görüldü. Bir talebesine bir beldeye gidip orada bulunmasını söyledi, o da gitti. Çok geçmeden orada hizmetler yapıp ma’nevî derecelere kavuştu.

Sevdiklerinden birinin kıymetli bir eşyası çalındı. O da bu duruma çok üzüldü. Ayderûsî onun bu hâlini görünce buyurdu ki: “Falan yere git. Orada bekle, yanına gelen ilk kimseye aldığı malı getirmesini söyle. Getirip verirse güzel, inkâr ederse onu al buraya getir.” O da yanına ilk gelen kimseye söyledi. O kimse aldığı malı eksiksiz olarak getirip teslim etti.

Âriflerden biri rü’yâsında, Peygamberimizi ( aleyhisselâm ), Müdeyhac Mescidi’nin mihrabında namaz kılarken gördü. Abdullah Ayderûsî de Peygamberimize ( aleyhisselâm ) uymuş olarak namaz kılıyordu. Abdullah bin Ahmed de, Ayderûsî’nin arkasındaki safda idi. Ayderûsî, câminin sahn (ortasındaki boşluk) kısmında idi ve üzerine rahmet (yağmur) yağıyordu. Rü’yâyı gören zât, bu rü’yâsını sâlih bir kimseye anlattı. O kimse de; “Bu rü’yâ, Ayderûsî’nin sünnet-i seniyyeye tam bağlılığına; yağmur da, kerâmetlerinin çokluğuna delâlet eder. Çünkü onun kerâmetleri çoktur” buyurdu.

Ayderûsî, Yemen’in Terim şehrinde çok hayr eserleri yaptırdı. Yaptırdığı mescidler meşhûrdur. Mescid-ül-ebrâr ve Mescid-ün-nûr bunlardandır. Yolcular ve fakirlerin istifâdesi için hurma fidanları dikti. Uzun bir zaman gözleri görmez oldu. Sonra açıldı. Fazilet sahibi çok kimseler onu medh eden kasideler yazdılar.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 49

2) Nûr-üs-sâfir sh. 200

## ABDULLAH YEMENÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Ali bin Hasen bin Şeyh Ali'dir Yemen'in Terim şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1037 (m. 1627) senesi Yemen'in Veht köyünde vefât etti. Kabri ziyâret mahallidir. Ziyâret edenlerin duâları kabûl edilir ve korktuklarından emîn olurlar. Yemen vâlisi Muhammed Paşa, kabri üzerine büyük bir türbe yaptırdı.

Abdullah Yemenî küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Zamanının büyük âlimleriden; Şeyh Zeynüddîn bin Hüseyn, Seyyid Abdullah bin Sâlim, Şeyh Şihâbüddîn ve başkalarından ilim öğrendi. Sonra Benderşahar şehrine gitti. Orada Fakîh Nûreddîn Ali bin Ali Bâyedîdî'den fıkıh ilmini tahsil etti. Fıkıh ilminde mütehassıs oldu. Ayrıca tasavvuf ve Arabî ilimlerde de üstün dereceye yükseldi. İklim-üs-Sevâhil bölgesine gitti. Oradaki âlimlerle görüştü, ilmî istişârede bulundu. Âlimlerin ba'zılarına talebelik ba'zılarına da hocalık yaptı. Daha sonra Hindistan'a gitti. Ahmedâbâd şehrinde Şeyhülislâm Şeyh bin Abdullah Ayderûsî'yi ziyâret edip, ilim meclisine katıldı. Onun birçok eserini okudu. Tasavvuf yoluna ehil olduğuna dâir icâzet aldı. Hocasının emri ile, Benderâden şehrindeki büyük âlim ve velî Seyyid Ömer bin Abdullah Ayderûsî'nin hizmetine koştu. Çeşitli ilimlerde yükseldi.

Ahmed Yemenî, nefs ile çok mücâdele etti. Riyâzet ve mücâhedede bulundu. Güzel ahlâka kavuşmak için çok çalıştı. Çok ibâdet ederdi. Birgün İblîsi (şeytanı), siyah bir köle sûretinde çölde gördü. Şeytan kendisine; “Senin ibâdetinin bir benzerini bir başkası yapmadı” dedi. Abdullah Yemenî; “Defol karşımdan ey mel'ûn!” diyerek İblîsi kovdu. Şeytanın bu yol ile de insanı şaşırtacağını iyi biliyordu.

Abdullah Yemenî Hindistan'dan dönüp Yemen'in Veht köyüne yerleşip ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. İnsanlar ilim ve edeb öğrenmek için huzûruna koştular. Ona talebe oldular. Talebeleri arasından âlim, sâlih, velî zâtlar yetişti. Bu velî zâtlardan ba'zıları şunlardır: Ârif-i billah Şeyh bin Abdullah bin Şeyh Ayderûsî, Seyyid Muhammed bin Alevî, Abdurrahmân bin Akil, Seyyid Ebü'l-Gays bin Ahmed, Seyyid Abdullah Müsavî, Seyyid Akîl bin Ömer ve başkaları.

Abdullah Yemenî, sultanlar gibi nafaka dağıtırdı. Ba'zan bir fakire çok mikdarda sadaka verirdi. Devlet adamları yanında, çok hürmet ve i'tibârı vardı. Çok güzel yazı yazar ve şiirler söylerdi. Şiirleri bir dîvânda toplandı ve insanlar arasında meşhûr oldu.

Abdullah Yemenî, hâller ve kerâmetler sahibi idi. Çok kerâmetleri görüldü. Bir zaman Sevâhil denilen yere gitmişti. Vâlinin adamları gelip haksız olarak vergi istediler. Haksız vere vergi alınması haram olduğu için vermek istemedi. Vâli alınmasında ısrar edince, Abdullah Yemenî ancak dört kişinin kaldırabileceği bir yükü, kaldırdı ve bir kenara attı. Oradan uzaklaştı. Bunu haber alan vâli çok korktu. Gelip af diledi ve özür beyân etti.

Abdullah Yemenî, bir grup fakir kimselere zengin olmaları için duâ etti. Onun duâsı bereketiyle o kimseler çok zengin oldular.

Bir kısım insanlar kendisine gelip hacca gidebilmeleri için duâ istediler. O da duâ buyurdu. Ellerinde hiç imkân olmadığı hâlde, sonradan kolaylıkla hacca gittiler. Abdullah Yemenî, kerâmetlerini göstermek istemez ve evliyâlık derecesine yükselmiş talebelerine de kerâmetlerini gizlemelerini tenbîh ederdi. Onlara; “En büyük kerâmet, istikâmet üzere olmaktır (harama helâle dikkat etmektir)” buyururdu. Vefâtına kadar bu hâl üzere yaşadı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 61

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 127

## ABDÜLVÂHİD-İ LÂHORÎ

İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. Lahor şehrinden olduğu için, Lâhori nisbet edildi, önceleri Muhammed Bâkî-billah'ın talebesi iken, hocası, onun terbiyesini hazret-i İmâm'a ( radıyallahü anh ) ya'nî İmâm-ı Rabbânî'ye havale etti.

Abdülvâhid-i Lâhorî çok ibâdet ederdi. Allahü teâlânın mahlûkları hakkında, uzun müddet murâkabe hâlinde kalırdı. Birgün arkadaşı Muhammed Hâşim Keşmî'ye ibâdetten aldığı zevk sebebiyle; "Cennette namaz var mıdır?" diye sordu. "Yoktur. Çünkü orası, dünyâda yapılan amellerin karşılıklarının verildiği yer olup, amel yeri değildir" cevâbını alınca bir âh çekti, ağladı ve; "Yazıklar olsun namaz kılmayana. Allahü teâlâya kul olup da namaz kılmadan nasıl yaşanır?..." dedi.

Arkadaşı Hâşim Keşmî anlattı: "Abdülvâhid-i Lâhorî birgün, hocamız İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bir mektûb gönderdi. Yazıyordu ki: "Arasıra secdede öyle hâller zâhir oluyor ki, başımı secdeden kaldırmak istemiyorum." Yine birgün dedi ki: "Ticâret için Buhârâ şehrine gitmiştim. Oranın câmilerinden birinde yatsı namazından sonra nafile namazla meşgûl oldum. Câmide hizmet eden birisi bana; "Kendi evine git, nafile namazları evinde kıl. Kapıyı kapayacağım" dedi. Fakat söylerken sertçe söylemiş idi. Bu hizmetçi o gece Şâh-ı Nakşîbend Muhammed Behâeddîn-i Buhârî hazretlerini rü'yâda görmüş. Benim için; "O derviş, bizim Hindistan'ın beldelerinden bir beldedendir. Onun kıymetini bil, ondan özür dile" buyurmuş. O da geldi, çok özür dileyip af edilmesi için rica etti."

Abdülvâhid-i Lâhorî anlattı: "Hocam İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, Lâhor'a teşrîf ettiği günler idi. Huzûrlarına sebze satıcılığı yapan yaşlı bir kimse gelip, ziyâret etti. O ihtiyâra, hocam çok iltifât ve yakınlıkta bulundu. Bunu gören bizler çok hayret ettik. Hocamın sevdiklerinden biri, yalnız oldukları birgün; "Efendim! Hâli belli olmayan o ihtiyâra bu kadar tevâzu göstermenizin hikmeti ne idi?" diye sormuş. Hocam da; "O kimse ebdâl ismi verilen evliyâdan idi" buyurmuşlar."

Abdülvâhid-i Lâhori, hocası İmâm-ı Rabbânî hazretleriyle zaman zaman mektûblaşırlardı. Hocasının kendisine yazdığı mektûblardan ba'zıları aşağıdadır:

Allahü teâlâya hamd olsun! O'nun sevgili Peygamberine bizden duâlar ve selâmlar olsun. Bir kul, ibâdet ederken, bu ibâdette bulunan her güzelliği ve iyiliği Allahü teâlâdan bilmelidir! Çünkü, O'nun güzel terbiye etmesinden ve ihsânındandır. İbâdette kusur ve aşağılık bulunursa, bunların hepsi kuldan gelmektedir. Kulun özünde bulunan kötülükten hâsıl olmaktadır. Hiçbir kusuru, aşağılığı Hak teâlâdan bilmemelidir. O makamda, yalnız iyilik, güzellik ve kemâl vardır. Bunun gibi bu âlemde bulunan her güzellik ve üstünlük Allahü teâlâdandır. Her kötülük ve aşağılık da, mahlûklardandır. Çünkü, mahlûkların aslı, özü ademdir. "Adem" de, her kötülüğün ve aşağılığın başlangıcıdır. (Adem yokluk demektir.)

"Sübhânallahi ve bi-hamdihi" güzel kelimesi, bu iki şeyi açıkça bildirmektedir. Hak teâlânın tenzihini ve takdisini, ya'nî O'na yakışmayan aşağılıklardan ve kötülüklerden uzak olduğunu çok güzel bildirmektedir.

Bu güzel kelime, şükür yapmağı, hamd etmekle bildirmektedir. Çünkü hamd, her şükrün başıdır. Hak teâlânın güzel sıfatlarına ve işlerine ve bütün ni'metlerine ve büyük ihsânlarına hamd kelimesi ile şükretmektedir. Bunun içindir ki, hadîs-i şerîfte; "Bir kimse, bu güzel kelimeyi gündüz veya gece, yüz kerre söylerse o gün veya o gece, hiçkimse onun kadar sevâb kazanamaz. Ancak onun gibi söyleyen kazanır" buyuruldu. Başkalarının ibâdeti, onunla nasıl bir olabilir ki, o kimse, bu güzel kelimenin son parçası ile, bütün iyiliklerin ve ibâdetlerin şükrünü yapmış olmaktadır. Bu güzel kelimenin baş tarafı ise, ayrıca Hak teâlâyı kötülüklerden ve aşağılıklardan tenzih ve takdis etmektedir. O hâlde, bu güzel kelimeyi hergün ve hergece yüz kerre okumalıyız! İnsanları iyi işleri yapmağa ancak Allahü teâlâ kavuşturur. (1. cild, 307. mektûb)

Abdülvâhid-i Lâhorî'ye yazılan başka bir mektûb:

Kıymetli kardeşimin mektûbu geldi. Kalbin selâmeti için yazdıklarınız anlaşıldı. Evet, kalbin selâmeti, onun ma'sivâyı unutmasına bağlıdır. Öyle ki, zorla hatırlatmak isteseler hatırlayamamalıdır. (Allahü teâlâdan başka herşeye, ya'nî mahlûkların hepsine "Ma'sivâ" denir.) Bu hâle "Fenâ-i kalb" denir. Bu yolun birinci basamağı, bu fenâya kavuşmaktır. Bu fenâ, vilâyet derecelerine kavuşulacağının müjdecisidir. Sâlikler, yaradılışlarındaki uygunluklara göre, çeşitli derecelere yükselirler. Çok yükselmek istemeli, bunun için çok çalışmalıdır. Çocuklar gibi, yolda önüne çıkan kozalaklara, cam parçalarına bağlanıp kalmamalıdır. Hadîs-i şerîfde; "Allahü teâlâ, yüksek şeylere kavuşmak istiyenleri sever" buyuruldu. Dünyâ işleri ile çok uğraşmakta, dünyâ işlerine gönül bağlamak korkusu vardır. Kalbin selâmete kavuşmasına da sakın aldanmayınız! Yine geri dönebilir.

Dünyâ işleri ile elden geldiği kadar az uğraşınız, ki, dünyâya gönül bağlamak tehlikesine düşmeyesiniz! Dünyâya düşkün olmak felâketinden Allahü teâlâya sığınırız. Dünyâya gönül bağlamamış olan fakir bir çöpçü, gönlünü dünyâya kapdırmış olan koltukdaki zenginden kat kat daha kıymetlidir. Birkaç günlük yaşamakta dünyâya gönül vermemek, hiçbir şeye düşkün olmamak için çok uğraşınız! Dünyâya düşkün olmaktan ve dünyâya düşkün olanlardan, aslandan kaçmaktan daha çok kaçmalıdır. (1. cild, 116. mektûb)

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Berekât-ı Ahmedî sh. 388

**ABDÜLVEHHÂB MÜTTEKÎ**

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Mendev'de doğdu. 1000 (m. 1592) yılından sonra Hindistan'da vefât etti. Babası Şeyh Veliyyullah, Mendev'in ileri gelenlerinden idi. Başlarından geçen ba'zı hâdiselerden sonra Burhânpûr'a yerleşmişti. Burhânpûr'da da halkın ikramını görmüş, fakat kısa bir zaman sonra vefât etmişti. Babasını kaybeden Abdülvehhâb, hemen akabinde annesini de kaybedince, yetim ve öksüz kaldı.

Abdülvehhâb Müttekî, küçük yaşta kendini ilme verip, büyük bir âlim olmak için şehir şehir dolaşmağa başladı. Dekkân ve Seylan gibi ilim merkezlerine gitti. Buralardaki ulemâ ve evliyânın sohbetlerine katıldı, onlardan ders alıp ilim öğrendi. İlmini daha da arttırmak için Mekke-i mükerremeye gitti. Orada, büyük hadîs âlimi ve velî Şeyh Ali Müttekî hazretlerinin nâmını duymuştu. Huzûruna vardı, Talebeliğe kabûl etmesini arz edince, Ali Müttekî onun kim olduğunu sordu. Abdülvehhâb da kendini tanıtınca, Ali Müttekî; "Baban Veliyyullah, benim arkadaşımdır. Seni talebeliğe kabûl ettim. Arzu edersen yanımda kâtip olarak kal" buyurdu. Abdülvehhâb, hocası Ali Müttekî'nin huzûrunda yetişmeğe başladı. Hocasının te'lîflerini, tashihlerini ve karşılaştırmalarını yazmakla meşgûl oldu. Hocasının eserlerini yazmak için akıl almayacak derecede uğraştı. Onikibin beyitlik bir kitabını oniki gecede yazdı. Ali Müttekî hazretlerinin husûsi teveccühlerine kavuştu. Evliyâlık makamlarında hâl sahibi oldu. Bir defasında hocasının; "Allah yolunda bulduğum kardeş Abdülvehhâb'dır" sözüne mazhar oldu.

Ali Müttekî hazretlerine oniki yıl hizmet etti. Hocası 975 (m. 1567) senesinde vefât edince, onun yerine geçti. İlim, amel, hâl, ittibâ'. İstikâmet, terbiye, sohbet, ifâde, ilim talebesine yardım, şefkat, gariplere ve fakirlere kucak açma, insanlara nasihat, nûrâniyet ve diğer iyilik husûslarında yüksek üstadının hakîki vârisi ve sâdık talebesi idi. Harameyn halkı, Yemen, Şam ve Mısırlılar, kendisinin üstünlüğünü kabûl edip, sohbetiyle şereflenmek için koştular.

Abdülvehhâb Müttekî hakkında Yemenli bir evliyâ, Mekke ve Medine halkına bir mektûb göndererek; "Ey Harameyn halkı! İçinizde Allahü teâlânın nûrunu saçan Abdülvehhâb'ın kıymetini biliniz ve ondan istifâde etmeye bakınız" yazmıştır.

Yemen'de tanınan ve halk arasında meşhûr olan Seyyid Hâtem, yüksek hâller, kerâmetler sahibi bir kimseydi. Abdülvehhâb ile görüşmek için yollara çıktı ve Mekke'ye geldi. Görüşmek için izin istedi. Abdülvehhâb hazretleri ise; "Kalblerin görüşmesi yeterlidir, bedenen görüşmeye ihtiyâç yoktur" buyurunca, Seyyid Hâtem; "Bu söze bile râzıyım" diyerek geri dönüp, görüşmeden ayrıldı.

Abdülvehhâb Müttekî kırk yaşlarında evlendi. Eline geçen parayı fakirlere, muhtaçlara, ilim öğrenen talebeye ve dîn-i İslâmın yayılmasına çalışan kimselere dağıtırdı. Kendisi için, alacağı kitaplar ve günlük yiyecek için para ayırırdı. Peyamber efendimizi ( aleyhisselâm ) ziyârete gelenlere husûsî muâmele ederdi.

Abdülvehhâb Müttekî'nin hafızası çok kuvvetli olup, öğrendiğini uzun yıllar unutmazdı. Kâmûs lügatı ezberinde idi. Fıkıh ve hadîste dahî öyle idi. Arabî âlet ilimlerini de iyi bilirdi. Senelerce Harem-i şerîfte bu ilimlerin dersini verdi.

Birgün, Hızır aleyhisselâm hakkında konuşuluyordu. Abdülvehhâb Müttekî buyurdu ki: "Küçüktüm, Mendev'de çıkan ba'zı hâdiseler sebebiyle babamla sahraya çıktık. Fakat yolumuzu kaybettik. Yiyecek ve içecek olarak hiç bir şeyimiz yoktu. Çok acıktım. Ağlamaya başladım. Babam beni teskin ediyor ve; "Sabret ileride yiyecek vardır" diyordu. Ama bu sözler beni rahatlatmıyordu. Bu hâlde iken akşam oldu. Arslan ve kurt korkusundan bir ağaca çıkıp, geceyi orada geçirdik.

Sabahleyin gördük ki, o ağaca yakın bir yerde tatlı su pınarı var. Su, şırıl şırıl akıyor. Yanında nûr yüzlü bir ihtiyâr oturuyor. Bizi görünce, koltuğunun altından sıcak ekmek çıkarıp babama verdi. Oraya yakın bir köyün yolunu bize gösterdi. Ekmekleri yedik. O sudan kana kana içtik ve köyün yolunu tuttuk. O köye gidip, rahat ettik. Sonra o zâtı ve pınarı görmeyi arzuladık. O ağacın altına geldik. Orada ne o pınar, ne de o zât vardı. Şaşıp kaldık. Herhalde o ihtiyâr Hızır idi ve bize yardım için görünmüştü.”

Birgün istidrâcdan söz açılmıştı. Buyurdu ki: “Fâsıklara ve bid’at sahiplerine de bir kuvvet verilir ve onunla avvâmın kalblerini çekebilirler. Dinde sağlam olmayanları yoldan çıkarırlar.” Buna uygun olarak başından geçen şu hâdiseyi anlattı: “Bir zaman yolculukta bir şehre uğradım. Şehrin kadısı Şafiî mezhebinde idi. İsmi, Abdülazîz idi. Dervişleri, yolcuları himâye ederdi. Beni de o kıyâfetle görünce, yanıma gelip oturdu. Konuştuk. Şehrinizde sohbet edebileceğimiz sâlih kimseler var mı?” dedim. “Gönül sahibi bir adam var. Çokları ona bağlılar. Lâkin zâhirde ba’zı haramları işlediğinden biz onu arayıp sormuyoruz” dedi. Ertesi gün o adamın olduğu yere gittim. Baktım ki, yüksek bir yerde iki üç kişi ile birlikte oturuyordu. Cemâat ise, erkek-kadın karışık idiler. Biz içeri girince, “Merhaba” dedi. Bir müddet sonra kadehler gelip şarap dağıtılmaya başlandı. Bana da işâret edip; “Haydi sen de iç” dedi. “Haramdır, içilmez” dedim. Ne kadar ısrar ettiyse, ben sözümde durup içmedim, “İçmezsen bak sana ne yaparım” diye tehdit etti. Sonunda üzgün ve kederli bir hâlde oradan kalktım. Arkadaşlarımın yanına geldim. Yemek hazırdı. Canım yemek istemedi, öyle uykuya daldım. Kimseye de başımdan geçeni anlatmadım. Rü’yâda, ağaçlar, meyveler ve pınarlarla dolu güzel bir bahçe gördüm. Yolu dikenli ve sıkıntılı idi. Ona gitmek pek zor göründü. Şarab dağıtan adam çıkageldi. Elinde şarab kadehi vardı. “Al bunu iç, seni bu bahçeye götüreyim” dedi. Rü’yâda da, o haramı alıp içmedim. Bu esnada uyandım. Lâ havle okudum. Bana ne oluyor, rü’yâda da aynı şeyi gördüm, dedim. Kalktım, Resûl-i ekreme ( aleyhisselâm ) sığındım. Tekrar uyudum. Bu sefer Peygamber efendimizi gördüm. Huzûruna vardım. Mübârek elinde asa (baston) vardı. Aniden o bid’at sahibi adam göründü. Resûlullah ( aleyhisselâm ) bastonu ona fırlattı. O köpek şekline girdi ve Resûlullahın huzûrundan kaçtı. Peygamberimiz sonra bana dönerek; “O kaçtı, bir daha bu şehirde duramaz” buyurdular. Uyandım. Abdest alıp, iki rek’at namaz kıldım ve şükrettim. O adamın olduğu tarafa gittim. Gördüm ki, orada hiç nesne yok. Ben gitmeden kaçıp gitmişti. Oradakiler; “Birkaç saat önce evini yıkıp, buradan toparlanıp gitti” dediler.”

Abdülvehhâb Müttekî hazretleri buyurdu ki; “İlim gıda gibidir. Ona her zaman ihtiyâç vardır. Faydası da umûmîdir.” Kendisine dediler ki: “Talibin devamlı zikirde olması lâzımdır, diyorlar. Bu nasıl olur?” Buyurdu ki: “Hayırlı amelle meşgûl olan, dâima zikirdedir. Namaz kılmak zikirdir. Kur’ân okumak zikirdir. Din ilimleri öğretmek ve öğrenmek zikirdir. Her hayırlı amel zikirdir.”

“Selef-i sâlihînin yolu, çeşit çeşit iyi işleri yapmak, ahlâkını güzelleştirmek ve ilmi yaymak idi.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 275

**ABDÜRRAHMÂN BİN MUHAMMED**

Tilmsân’da yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed bin Muhammed bin Mûsâ el-Vecdîcî’dir. El-Bustân kitabının müellifi olan İbn-i Meryem ( radıyallahü anh ), Seyyid Abdürrahmân’ın doğumunun 929 (m. 1523) senesinin sonu olduğunu; “Bizzat kendisinden işittim” diyerek haber vermektedir. 1011 (m. 1602) senesi Şa’bân ayının ondokuzunda Cum’a günü, Tilmsân’da vefât etti. Tilmsân, Cezayir’de bulunan büyük bir şehirdir.

Babası Muhammed bin Muhammed bin Mûsâ da, o zamanın büyük âlimlerinden idi. Abdürrahmân Vecdîcî ilk tahsilini babasının huzûrunda yaptı. Ali bin Yahyâ el-Câdiri ve Muhammed bin Hibetullah el-Vecdîcî gibi âlimlerden de okuyarak ilmini ilerletti. İlim öğrenmek aşkıyla, Cezayir taraflarında bulunan Zevâve beldelerine gitti. Orada Yahyâ bin Ömer ez-Zevâvî ve başka âlimlerden ilim öğrenip, çok güzel yetişti. Aklî, naklî ve edebî ilimlerde, bilhassa; fıkıh, hadîs, nahiv, arûz, lügat, hesab ve ferâiz ilimlerinde çok yüksek âlim oldu. Aynı zamanda çok kuvvetli bir şâir olup güzel şiirleri vardır.

Abdürrahmân el-Vecdîcî, ilimde çok yüksek derece sahibi, âlimlerin hucceti, senedi, büyük bir allâme idi. Fasîh ve beliğ konuşurdu. Çocukluğundan i'tibâren, iffet ve edeb ile, kötü hâllerden uzak olarak yetişmiş olup, birçok güzel sıfatları kendinde toplamış idi. Yüksek ahlâk, güzel edeb ve çok tevâzu sahibi idi. Dâima güler yüzlü idi. Devamlı olarak insanlara iyi ve fâideli şeyler anlatırdı. Bütün gayretiyle, her işinin dînin emrine uygun olmasına çalışırdı. İnsanlara, çok faydalı oldu. Çok hizmetler yapıp, insanlara ilim ve edeb öğrenmeleri için gayret gösterdi. Lisânı ve kalemi çok kuvvetli idi. Zayıflara, muhtaçlara ve ilim ehline karşı gayet şefkatli ve pek merhametli idi. Onlara çok acır, çok yardım ederdi. Bununla beraber inatçı, kaba ve zorba kimselere, müslümanlara sıkıntı veren zâlimlere karşı gayet sert, şiddetli ve celalli idi. Allahü teâlânın rızâsı için hakkı ve hakîkati söyler, bunun için kınayanların kınamalarından çekinmezdi.

Abdürrahmân bin Muhammed el-Vecdîcî hazretleri vefât ettiğinde, cenâzesi öyle kalabalık oldu ki, sanki Tilmsân'da ve civar yerlerde hiç kimse kalmamış hepsi cenâzeye gelmişlerdi. Cenâze namazı kılındıktan sonra, tabutunun kabristana götürülmesinde, insanların çokluğundan dolayı çok büyük meşakkat çekildi. Ravda-i Âl-i Zeyyân'da, Tilmsân âlim ve evliyâsının meşhûrlarından İbrâhim bin Muhammed Masmûdî'nin ( radıyallahü anh ) yanına defnolundu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) El-Büstân sh. 129

**ÂDEM-İ BENNÛRÎ**

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın en büyüklerinden. Cihan onun misline pek az şâhid olmuştur. Hazret-i İmâm'ın halîfelerinin meşhûrlarından, eshâbının en büyüklerindendir. İsmi Âdem-i Bennûrî olup, seyyiddir. Ya'nî Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) temiz neslinden, mübârek soyundandır. Aslen Reveh beldesindendir. Büyük annesi Afganistanlıdır. Bir vesile ile Serhend'in kasabası olan Bennûr'a gelip yerleşmişlerdi. Doğum târihi bilinmemektedir. 1054 (m. 1644) senesinde, Medîne-i münevverede vefât etti.

Rivâyet edilir ki, Âdem-i Bennûrî'nin ( radıyallahü anh ) muhterem vâlidesi, bu yüksek oğluna hâmile iken rü'yâsında, ba'zı nûrânî zâtların, hikmet dolu bir kandili yakıp evin tavanına astıklarını ve bu kandilden etrâfa nûr yayıldığını gördü. Bu rü'yâsını zevcine anlattığında o zât; "İnşâallah senden nûrânî bir çocuk dünyâya gelecektir" dedi.

Âdem-i Bennûrî hazretleri bu rü'yâyı naklettikten sonra şöyle anlatır: "Başka bir defasında, annem ile babam rü'yâda Resûlullah efendimizi ( aleyhisselâm ) görmüşler. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) babama birşey vererek "Ye" buyurmuşlar. Babam da yemiş. Ondan sonra ben meydana gelmişim. Şimdi anlıyorum ki, benim vücûdum Resûlullah efendimizden ( aleyhisselâm ) bir hediye ve bir ihsândır."

Yine Âdem-i Bennûrî'nin kendisinin bildirdiğine göre, o önceleri İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin halîfelerinden olan Hâce Hıdır'dan feyz aldı. Yüksek hâller hâsıl oldu. Bu hâllerini Hâce hazretlerine arzetti. O da buyurdu ki: "Bundan başkası bende yoktur. Senin bundan sonraki yetişmen, ilerlemen, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine havale olundu. Şimdi hazret-i İmâm'ın huzûruna gidiniz." Âdem-i Bennûrî, Hâce Hıdır'ın işâreti ile İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûrlarına kavuştu. Daha önce hâsıl olan hâllerini, tasavvuf yolunda elde ettiklerini arzetti. Hazret-i İmâm buyurdu ki, "Bunlar başlangıç hâlleridir. Kemâle erişmek daha nerede?..."

Âdem-i Bennûrî bunu anlatırken buyurdu ki: "İmâm hazretleri böyle buyurunca hatırımdan; "Her hâlde beni teşvik için böyle söylüyorlar. Yoksa bundan ziyâde hangi kemâl mertebesi olacak?" diye geçti. O yüce İmâm'a karşı i'tikâdım tam olduğu için hizmetinde bulunmaya devam ettim. Az bir zaman sonra anlaşıldı ki, bende hâsıl olanlar, hazret-i İmâm'ın huzûr ve sohbetinde kalbime akıtılanlara nisbetle, başlangıç hâlleri bile sayılamazlar."

Hazret-i İmâm-ı Rabbânî'nin yüksek huzûr ve sohbetlerinde yetişip kemâle gelen Âdem-i Bennûrî, o yüce İmâm'ın sohbetinde bulunmakla çok faydalara, yüksek hâllere, yüce makam ve mertebelere kavuştu, istidâdının yüksekliği, fıtratının (yaradılışının) temizliği ve yüksek mürşidinin (İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin) kuvvetli tasarrufu ve çok teveccühleri ile birkaç ay gibi kısa bir müddette, eşsiz derecelere ulaştı. İmâm-ı Rabbânî, Âdem-i Bennûrî'yi husûsî odalarına çağırarak, irşâd vazîfesi ve icâzet verip Bennûr'a gönderdi.

Âdem-i Bennûrî ( radıyallahü anh ) şöyle anlatır: “Kendilerinden icâzet almakla şereflendikten sonra Bennûr’a gittim. Fakat kendimi irşâda hiç lâyık görmüyordum. Sırf emirlerine uymak için birkaç kişiye emr-i ma’rûfta bulundum. Ama kalbim irşâd vazîfesinde ve makamında bulunmaktan hoşlanmıyordu. Nihâyet bir zaman sonra yine, hazret-i İmâm’ın sohbetine gelmekle şereflendim. Aynadan parlak olan mübârek kalbleriyle, benim bu işten hoşlanmadığımı ve pek gayret göstermediğimi bildiler ve; “Allahü teâlâ sizden; “İrşâd ve hidâyet kudretin olduğu hâlde, niçin kendini bu işten muaf tuttun?” diye soracak” buyurdu. Hazret-i İmâm bunu kuvvet ve kesinlikle söyleyince, çaresiz bütün gayretimi bu işe verdim.”

Âdem-i Bennûrî ( radıyallahü anh ); Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) sünnet-i seniyyesine uymaya, bid’atleri yok etmeye, tam istikâmet sahibi olmaya çalışmıştır.

Fakirle zengini, darda olan ile rahatlıkta olanı, hizmetçi ile efendiyi, oğlu ile talebesini bir tutup, hepsine ikramda bulunmak onun güzel ahlâkından idi. Yemeğin, gönül huzûru, tam bir temizlik ve abdest ile pişirilmesini buyurur ve yemeğin eşit olarak dağıtılmasına ihtimâm gösterirdi. Meclisinde; riyanın, iki yüzlülüğün ve yapmacıklığın yeri yoktu. Emr-i ma’rûf ve nehy-i münker onun en güzel yolu idi. Bilhassa dünyâyı sevenlere, dünyâya düşkün olanlara, o kadar hakimane ve edîbâne olarak, öyle güzel ve te’sîrli sözler söylerdi ki, başka kimseler kolay kolay öyle sözler söyleyemezdi. Bu faydalı sözleri karşısında hiçkimse ona kırılmazdı. Sözü kime ve ne için ise, te’sîrli olur, Allahü teâlânın izniyle te’sîri, o anda görülür ve o kimse tövbe etmekle şereflenirdi. Konuştuğu zaman bütün sözleri ya iyiliği emir şeklinde, veya ilim ve ma’rifet olurdu. Böyle olmayan sözler pek az duyulurdu. Böyle olmayan sözler söylemiş olduğu zannedilse bile onun da altında mutlaka bir nasihat ve bir hikmet bulunurdu. Onun sohbeti insanları kötü sıfatlardan, fenâ ahlâktan ve alçak dünyâyı sevmek ve ona düşkün olmaktan temizlerdi.

Seyyid Âdem-i Bennûrî, zamanında yeryüzünün en meşhûr en büyük mürşidlerinden, hidâyet rehberlerinden idi. Talebelerinin sayısı yüzbinden çok idi. Her tarafta büyük kabûl gördü. Dünyânın her tarafından grup grup insanlar, aradaki mesafenin uzaklığına ve yol meşakkatine aldırmaksızın huzûruna gelirler, sohbetinde bulunmak şerefine kavuşmağa can atarlardı. Bu sebeple dergâhı, devamlı olarak kalabalık olurdu. Hazret-i Seyyid orada bulunanların hepsine yemek ikram ederdi.

Herkese yardımcı olmaya çalışırdı. Kendisine gelen ihtiyâç sahibi bir kimseyi boş çevirmez, yapabildiği nisbette yardımcı olur, o kimsenin işini hallederdi. Böyle başkalarına yardımcı olmaya çalışırken kendi başına ba’zı sıkıntılar gelse, onlara sabreder, şikâyet etmezdi.

1053 (m. 1643) senesinde talebelerinden birinin bir işi için Lâhor’a gitti. Yanında Afganlılardan ve başkalarından onu seven kalabalık bir cemâat vardı. Ba’zıları onun gelişini zamanın sultânına yanlış bir şekilde haber verdiler. Hattâ öyle sözler söylediler ki, bu sözlerden mübârek hatırı incinip, işini çabuk hâlledip bitirdi ve Lâhor’dan ayrıldı. Zâten eskiden beri, sevgili Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) ve Beytullah’ın aşkıyla yanmakta idi. Lâhor’dan ayrıldıktan sonra memleketine (Bennûr’a) döndü ve oradan Harameyn-i şerîfeyne (Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye) doğru yola çıktı.

Öyle bir aşk, muhabbet ve edebe sahip idi ki, hacdan sonra, Mescid-i Kûba’dan Mescid-i Nebevî’ye kadar olan yolu, her adımda iki rek’at namaz kılarak gelmiştir.

Medîne-i münevvereye gidince, Kabr-i Nebevî’yi ziyâretinde, Resûlullah ( aleyhisselâm ) onun selâmını almış ve pek az kimseye bile nasîb olmayan müsâfeha etmek şerefine kavuşmuştur.

Ziyâretten sonra, memleketine dönmek üzere ayrılmak istediği zaman, Resûlullah (s.a.v) efendimizden saadet müjdesi aldı. Kendisine hitaben; “Ey oğlum! Sen benim yanımda kal!” buyuruldu. Bunun üzerine orada kaldı ve 1054 (m. 1644) senesinde; Medîne-i münevverede, çok sevdiği hiç unutmayıp, her an zikrettiği Rabbine, yüksek ceddi olan Resûlullah efendimize ve diğer sevdiklerine kavuştu. Emîr-ül-mü’minîn hazret-i Osmân-ı Zinnûreyn’in kabrine çok yakın bir yerde defnolundu. Öyle ki, Hazreti Osman’ın türbesinin gölgesi Seyyid Âdem-i Bennûrî’nin kabrinin üzerine gelirdi.

Hazret-i Seyyid Adem-i Bennûrî, daha ilk teveccühde, talebeyi, fenâ-i kalb makamına ve nisbet-i müceddidiyyeye ulaştırırdı. Allahü teâlâ tarafından ona, müceddidiyyede husûsî bir tarz ve yol ihsân edildi. Bu yola, “Ahseniyye” denilmektedir. Bu kendi yolu ile insanları Allahü teâlâya

yaklaştırıyordu. Bu hâli, İmâm-ı Rabbânî hazretleri çok önceleri, şu sözleri ile işâret etmişlerdi: “Size bizden istifâde ettiğinizden daha çoğu gaybî olarak verilecektir. Sizin yolunuza tevvessül eden mağfiret olunmuştur. Kıyâmette size yeşil bir sancak verilir. Size tevessül edenler, yolunuzda gidenler, sizi ta’kib edenler kıyâmet gününde o sancağın altında rahat ve gölgede olurlar.”

Seyyid Âdem-i Bennûrî hazretleri, Allahü teâlânın dînine, insanların saadete kavuşmalarına çok hizmet etti. Dörtyüzbinden ziyâde kimse onun elinde tövbe edip hidâyete kavuştu.

Evliyânın büyüklerinden Seyyid Abdullah-ı Dehlevî ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: “Âdem-i Bennûrî ( radıyallahü anh ), kimi mürîd (talebe) edinse, bîat ânında o kimseyi fenâ-i kalb makamına ulaştırırdı.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 383

**AHÎ-ZÂDE MEHMED HÜSEYN EFENDİ**

Osmanlı şeyhülislâmlarının yirmisekizincisi ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hüseyn’dir. Ahî-zâde diye meşhûr olmuştur. Babası, İkinci Selim Hân zamanı Anadolu kadıaskerlerinden Mehmed İbni Nûrullah Efendi’dir. 980 (m. 1572) senesinde İstanul’da doğdu. 1043 (m. 1633) senesinde deniz yolu ile hacca giderken, yolda vefât etti ve deniz kenarına defnedildi. Çocukluğunda ilk eğitimini babasından gördükten sonra, Şeyhülislâm Hoca Sa’deddîn Efendi’nin hizmetinde bulunup, ilim öğrendi. Hocasından çok istifâde etti. 997 (m. 1588) senesinde, ilimde yüksek dereceye ulaşınca, mülâzim (stajyer müderris) oldu. 998 (m.

1589) senesinde ilk olarak Papazoğlu Medresesi müderrisliğine ta’yin olundu. Sırasıyla 1000 (m. 1591) senesinde Osman Paşa, 1001 (m. 1592) senesinde Yeni Ali Paşa, 1009 (m. 1600) senesinde Şehzâde medreselerine, 1010 (m. 1601) senesinde Süleymâniye medreselerinden birine, 1011 (m. 1602) senesinde Süleymâniye Dâr-ül-Hadîs’ine müderris ta’yin oludu. 1014 (m. 1605) senesinde Rıdvan Efendi yerine İstanbul kadılığına ta’yin edildi. 1015 (m. 1606) senesinde bu vazîfeden alındı. 1017 (m. 1608) senesinde tekrar İstanbul kadılığına iade edildi ise de yeniden görevden alındı. 1020 (m. 1611) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta’yin edildi. 1021 (m. 1612) senesinde üçüncü defa İstanbul kadılığına getirildi. 1025 (m. 1616) senesinde Anadolu kadıaskerliğine tekrar getirildi. 1027 (m. 1617) senesinde Pervâdî arpalığı verilerek emekli oldu. 1032 (m. 1622) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta’yin edildi. Fakat aynı yıl içinde tekrar görevden alındı. 1035 (m. 1625) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine ta’yin edildi. 1039 (m. 1629) senesinde Gelibolu kadılığına gönderildi. 1041 (m. 1631)’de üçüncü defa Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Bu sırada tutulduğu hastalıktan vefât etti diye yayılan haber üzerine Çeşmî Mehmed Efendi onun yerine getirildi. Ertesi gün ölmediği anlaşılınca, Çeşmî Mehmed Efendi tekrar Anadolu kadıaskerliğine gönderildi. Aynı sene içinde Şeyhülislâm Yahyâ Efendi görevden alınınca, Ahî-zâde Mehmed Hüseyn Efendi şeyhülislâm oldu. 1 yıl, 10 ay 22 gün şeyhülislâmlık vazîfesini yürüttü.

Ahî-zâde Mehmed Hüseyn Efendi derin ilim sahibi, faziletli bir zât idi. Kuvvetli hafızası var idi. Doğruyu söylemekten çekinmez, herkes ile ilgilenirdi. İleri görüşlü zekî bir zât idi. Güzel söz ve şiir söylerdi. Şiirlerinde “Hüdâyi” mahlasını kullanırdı. Kıymetli eserler yazmış ise de, bunlardan elde mevcûd olanları yoktur.

Ahî-zâde Mehmed Hüseyn Efendi’nin, İstanbul’da bir medresesi ve Balat semtinde, kiliseden çevirdikleri bir câmii vardır.

Şu beyitler onun şiirlerindendir:

Ben öldüm kaldı göğnüm sende, dâğ-ı firkatin tende,<br>
Zarurî ayrılık düştü senin sende, benim bende.

Dedim olsun yoluna pâdişâhım câme-i ten,<br>
Eskidir dedi gülüp nâz ile, ol goncadihen.

Vuslata bâr rızâ vermez ise olma melûl,<br>
Durma ey âşık-ı Şûrîde hemân üstüne öl.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 755

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 109

3) Devhat-ül-Meşâyıh sh. 48

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 1955

**AHMED BÂBÂ TENBEKTÎ**

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ahmed bin Ahmed bin Ömer bin Muhammed'dir. "Bâbâ" diye bilinir. 963 (m. 1554) senesinde, Fas'da bulunan Tenbekt'de doğdu. 1032 (m. 1623)'de yine aynı yerde vefât etti.

Küçük yaşından i'tibâren ilim öğrenmeye başladı. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra, ba'zı temel kitapları ezberledi. Amcası Ebû Bekr Şeyh Sâlih'den nahiv ilmini öğrendi. Allâme Muhammed Bey'den tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl ve Arabî ilimleri tahsîl edip, tasavvuf ilmini ve inceliklerini öğrendi. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde yükseldi. Uzun müddet onun sohbetinde ve terbiyesinde kalıp, ma'nevî feyz aldı ve yükseldi. Bu arada babasından hadîs-i şerîf dinleyip, mantık okudu. Kuşeyrî risalesini ve Harîrî'nin Makâmât'ını babasından mütâlâa etti. Akranları arasında tanınıp meşhûr oldu.

Fas sultanlarından Mahmûd bin Nasr, 1002 (m. 1593) senesinde Tenbekt'i işgal edince, Ahmed Bâbâ'yı esîr edip Merâkeş'e götürdü ve habs etti. İki sene esîr olarak kaldıktan sonra, 1004 (m. 1595) senesinde serbest bırakıldı. Esâretten kurtulduktan sonra Merâkeş'de bulunan Şûrefâ Câmii'nde birçok kimselere ilim öğretmekle meşgûl oldu.

Merâkeş'de; Muhtasar-ül-Halîl, Teshîlû İbn-i Mâlik, Elfiyet-ül-Irâkî, Tuhfet-ül-hükkâm, Sübkî'nin Cem'ul-cevâmî', Hükmü İbn-i Atâullah, Câmi'-us-sagîr gibi eserleri ve Kütüb-ü sitte'den olan Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim'i okuttu. İmâm-ı Mâlik'in Muvattâ'ı, Şifâ, Hasâis-ül-kübrâ, Şemâil-i Tirmizî, El-İhtifâ da okutmuş olduğu eserler arasındadır.

Şöhreti daha da yaygınlaşan Ahmed Bâbâ, Merâkeş'de Sultan Mansûr vefât edinceye kadar kaldı. Sultan vefât ettikten sonra, oğlu Zeydân memleketine dönmek üzere izin verdi. Memleketi olan Tenbekt'e dönüp orada da ilim öğretmekle meşgûl oldu.

Ahmed Bâbâ Tenbektî, Merâkeş'de bulunduğu sırada, büyük zâtların, evliyânın ve âlimlerin kabirlerini sık sık ziyâret ederdi. Özellikle Ebü'l-Abbâs Sebtî'nin kabrini, beşyüz defadan fazla ziyâret ettiği rivâyet edilir. Ebü'l-Abbâs Sebtî'nin kabrini ziyâret etmek için gittiği zaman, olmasını istediği bir husûsu kâğıt üzerine yazar, kâğıdı kabrinin üzerine koyardı. O zâtı vesile ederek Allahü teâlâya duâ eder; "Bu kâğıtta yazılı husûsun berâetini (hakkımda hayırlı mı hayırsız mı olduğu husûsuna işâret edilmesini) istiyorum" der ve uygun cevâbı alıp dönerdi. Bu ziyâretleri esnasında başka kimseler de bulunup verilen cevâba şâhid olurlardı.

Cum'a günü olduğu zaman, kabristanlara gider, kimlere âit olduğu bilinmeyen kabirleri ziyâret eder, o kabirdeki kimselerin rûhuna Kur'ân-ı kerîm okur, duâ ederdi.

Babasından şu kerâmeti nakleder Babam Mısır'da bulunan İmâm-ı Bekrî'ye gider gelir, onun sohbetlerinde bulunurdu. Birgün İmâm el-Bekrî'nin huzûruna girdiği zaman, İmâm el-Bekrî babama: "Sana ne oluyor. Niçin üzülüyorsun?" dedi. Babam da; "Uzun müddetten beri memleketimden, ailemden, çocuklarımdan ve akrabalarımdan uzaktayım. Onlardan haber alamıyorum. Onları göresim geldi" dedi. Şeyh Bekrî cübbesinin kolunu uzatıp; "Şu kolun içine bak" dedi. Babam o kolun ağzından baktığı zaman Tenbekt'i evini ve akrabalarını gördü.

Ahmed Bâbâ Tenbektî, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek derece sahibi, ilmiyle âmil, irfan sahibi bir zât idi. Faziletli, mütevâzi ve bildiğini öğretmekten zevk duyan bir âlim idi. Birçok kimseler ondan zâhirî ve bâtınî ilimleri öğrenip yükseldi. Bu yüzden onun evi ilim ve irfan meclisi idi.

Ebû Abdullah Muhammed bin Ya'kûb el-Merâkeşî onun hakkında şöyle der: "Ahmed Bâbâ, ilmiyle amel eden âlim, zeki, ileri görüşlü ve firâset sahibi, fıkıh, hadîs, tefsîr, usûl ve târih ilimlerinde yüksek idi. Kendisine gelen kimselerin işlerine yardımcı olurdu, ilim öğrenme ve öğretmeden geri durmadı. Aklî ve naklî ilimlere dâir birçok eserler yazmıştı. Batıda ondan daha doğru sözlü, isbatlı ve ikna edici konuşan, ilim yolunda ilerlemiş bir kimse görmedim."

Âlim, fâzıl, güzel ahlâk ve tevâzu sahibi olan Bâbâ Ahmed Tenbektî'nin, fıkıh, tefsîr, hadîs ilimlerine dâir kırktan fazla eseri vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Hâşiyet-ül-Muhtasar-il-Halîl fil-fürû', 2-Tenbîh-ül-Vâkıf alâ niyyet-il-hâlif, 3-Ta'lîkun alâ evâil-il-Elfiye, 4-Neyl-ül-emel fî tafsîl-in-niyyeti alel-amel, 5-En-Nüket-ül-müstecâde fî ilhâk-il-fâili bil-Mübtedei fî şart-il-ifâde, 6-El-Hadîsu vet-te'nîs fıl-ihticâci bi İbn-i İdrîs, 7-Celb-ün-ni'met ve def'un-nikmet fî mücânibet-iz-zulmet, 8-El-Matlabu vel-ma'râb fî a'zam-i Esmâ-ir-Rabb, 9-Tertîbühü Câmi'ul-mi'yâr, 10-Tezyîl-üd-Dîbâc, 11-Ed-Dürr-ün-nazîr, 12-Hamâil-üz-zehr, 13-Neşr-ül-abîr, 14-Dürer-ül-Vişâh bi-fe'vâid-in-nikâh, 15-Şerh-us-Südûr ve tenvîr-ül-kalbi bi-beyânî mağfireti lil-cenâb-in-nebevî min-ez-zenb, 16-Şerh-us-suğrâ lis-Sünûsî, 17-Kifâyet-ül-muhtâc li-ma'rifeti mâ leyse fid-dîbâc.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hülâsat-ül-eser cild-1, sh. 170, 172

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 155, 156

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 145

4) Ta'rif-ül-Halef cild-1, sh. 16

**AHMED BERKÎ**

Afganistan'ın Berk kasabasında yaşayan evliyânın büyüklerinden. Berk kasabasından olduğu için Berki nisbetiyle tanınırdı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin halîfesi olmakla şereflendi. Zamanın kutublarından olduğu bildirildi. 1026 (m. 1617) senesinde memleketinde vefât etti.

Ahmed Berkî, aslında Kabil ile Kandihâr arasında bulunan Vâd kasabasındandır. Babası, buradan hicret ederek, Berk diye bilinen Kankrit beldesine yerleşti. Ahmed Berkî burada tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri ve zamanın fen ilimlerini öğrenerek büyük bir âlim oldu. Talebelerine bu ilimleri öğrettiği sırada, tanıdıklarından ve hemşehrilerinden bir tüccâr Hindistan'a gelmiş, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin ( radıyallahü anh ) sohbetinde bulunmakla şereflenerek tekrar memleketine dönmüştü. Memleketine giderken hazret-i İmâm'ın ya'nî İmâm-ı Rabbânî'nin yüksek mektûblarından da götürmüştü. Mevlânâ Ahmed Berkî, ondan Hindistan'ın büyük zâtlarını sordu. O da hazret-i İmâm'ı medh edip; "Sözlerinden bir kısmını yanımda getirdim" dedi. Mevlânâ tam bir şevk ile o mektûbları okudu. Bu sözleri söyleyenin dirayet ve hâllerinin üstünlüğünü anlayıp, hiç durmadan Hindistan yoluna koyuldu. İmâm-ı Rabbânî hazretlerine kavuşunca, talebesi olmakla şereflenmek istediğini, kabûl buyurmasını istirhâm eyledi. Hazret-i İmâm da onun kalbinin tercümanı olan bu isteklerini kabûl etti. Ona husûsi teveccühlerde bulunarak evliyâlıkta yüksek mertebelere çıkardı. Mevlânâ Ahmed Berkî de, hocası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek huzûr ve hizmetlerinde, ihlâs ve edeble kalıp, ihlâsla hizmet etmekle, meşgûl oldu. Edeblere uyması ve yaptığı hizmetlerin kabûlü sebebi ile, hazret-i İmâm'ın husûsi tasarruf ve inâyetleriyle, huzûrlarında kaldığı bir hafta içinde kemâl ve vilâyet derecelerine kavuştu. Tasavvufu anlatmak üzere hocasından icâzet aldı ve memleketine dönmesine izin verildi. Emre uyarak, irşâd ile ya'nî insanlara doğru yolu göstermekle meşgûl oldu. Her zaman, kendi hâlini ve talebelerinin hâlini mektûbla hazret-i İmâm'a arzeder, mektûbların cevaplarına ve hazret-i İmâm'a muhâtab olma saadetine kavuşurdu.

Hazret-i İmâm, Yûsuf-i Berkî'ye gönderdiği bir mektûbda da, Ahmed Berkî hakkında şöyle yazdılar "Mevlânâ Ahmed Berkî'yi, halk zâhir âlimlerinden olarak tanır. Hattâ o da, kendi hâllerini ve talebesinin hâllerini bilmiyor. Bunun sebebi, kalbinin, cehil makamı olan şühûd-i tenzîhiye müteveccih olmasıdır. Onun îmânı, gaybî imâna sahip âlimlerin îmânı gibidir. Onun o memlekette bulunması, büyük bir ni'mettir. Sizin kavuştuğunuzu haber verdiğiniz hâle, Mevlânâ çoktan kavuşmuştur. Bilsin veya bilmesin bu böyledir. Bu fakire göre, o memleketin medarı (kutbu) Mevlânâ'dır. Orada bulunan keşf sahiplerinin bunu nasıl anlayamadıklarına hayret ediyorum. Bu fakirin bildiğine göre, Mevlânâ'nın büyüklüğü, güneş gibi meydandadır."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Ahmed Berkî'ye talebelerinin hâllerini sık sık yazıp bildirmesini emir buyururdu. Bu sebeple Ahmed Berkî, hocasına gönderdiği bir mektûbda şunları yazdı:

"Eshâbımızdan birisi Resûl-i ekrem'i ( aleyhisselâm ) rü'yâda gördü. Peygamber efendimiz; "Şeyh Ahmed Berkî'yi ve eshâbını kabûl eyledim" buyurdu. Bir başka sâlih de yine Peygamber efendimizi ( aleyhisselâm ) gördü ve ona: "Şeyh Ahmed Berkî iki çeşit kavun yetiştiriyor" buyurdular. Bir başka

talebemiz de üç tarla gördü, İkisi olgunlaşmış, biri de bu ikisi arasında henüz yeşil vaziyettedir. Ona dediler ki: “Şu bir tarla Resûlullah efendimizden, bu da zamanımızın kutbundan, ortadaki yeşil de Şeyh Ahmed Berkî’nin kendisindendir.”

O yıllarda, Hindular isyan ettiler. Ahmed Berkî’nin memleketi halkına, eskiden beri düşmanlık üzere idiler.

Hele Şeyhin eshâbına, her fırsatta zarar vermek isterlerdi. Etrâfı yağma ve talana başladıkları sırada, bu havâlinin halkı ve bilhassa Mevlânâ’nın eshâbı büyük korku ve sıkıntı içinde kaldılar. Başlarındaki zâlim Ahdad, çok zulüm ediyordu. Bu duruma çok sıkılan Mevlânâ Ahmed Berkî, hocası hazret-i İmâm’a yardım dileyen bir mektûb yazdı. Hazret-i İmâm cevâbında: “Sizin memleketiniz, onun şer ve zararından mahfûz kalacaktır. Hiç üzülmeyiniz” diye yazdılar. Gerçekten öyle oldu. Bulundukları yerin etrâfındaki köyler ve kasabalar yağma ve talan edildikleri hâlde, onların olduğu yere bir zarar olmadı.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Ahmed Berkî’ye gönderdiği bir mektûbu şöyledir:

Allahü teâlâya hamd ve Resûlullaha salât ve selâm ederim. Size de iyi duâlar eylerim. Şeyh Hasen ve arkadaşları iki mektûbunuzu getirdi. Bizleri çok sevindirdi. Bir sâhifesinde Hâce Uveys’in hâlleri yazılı idi. İkinci sahîfesinde, kabûl edilip edilmediğinizi soruyorsunuz. Bunu okuyunca, sizin hâlinizi araştırdım. Oradaki insanların size doğru koştukları ve size sığındıkları göründü. Sizi, oradaki insanların saadete kavuşmaları için vâsıta yaptıkları ve o yerleri size bağladıkları anlaşıldı. Bunun için, Allahü teâlâya hamd ve şükür olsun! Bu görüşümüzü, rü’yâ, hülya, sanmayınız! Rü’yâ ve hülya şüpheli olur. İkisine de güvenilmez. Bizim yazdıklarımızı gözle görülür, elle tutulur gibi sağlam biliniz! Sizin bu ni’mete kavuşmanız, İslâmiyet bilgilerini öğretmekle ve fıkıh hükümlerini yaymakla olmuştur. Oralara cehâlet yerleşmişti ve bid’atler yayılmıştı. Allahü teâlâ, sevdiklerinin sevgisini size ihsân etti. İslâmiyetini yaymağa sizi vesile eyledi. Öyle ise, din bilgilerini öğretmeğe ve fıkıh ahkâmını yaymağa, elinizden geldiği kadar çalışınız. Bu ikisi bütün se’âdetlerin başı, yükselmenin vâsıtası ve kurtuluşun sebebidir. Çok uğraşınız! Din adamı olarak ortaya çıkınız! Oradakilere emr-i ma’rûf ve nehy-i münker yaparak, doğru yolu gösteriniz! Allahü teâlâ, Müzzemmil sûresinin ondokuzuncu âyetinde meâlen;“Rabbinin rızâsına kavuşmak isteyen için, bu elbette bir nasihattir” buyurdu. Kalb ile zikr yapmak için size izin verilmişti. Buna çalışmanız da, ahkâm-ı şer’iyyeye yapışmanız ve nefs-i emmârenin azgınlığını gidermeniz için yardımcı olur. Bu vazîfenizi de, elden bırakmayınız. Kendi hâllerinizi ve sevdiklerinizi ve sevdiklerinizin hâllerini bilmediğiniz için üzülmeyiniz. Hâlleri bilmemek, hiçbirşey ele geçirmemek olacağını sanmayınız! Sevdiklerinizin hâlleri, sizin yüksekliğinizin aynalarıdır. Sizin hâlleriniz onlara ışık salmakta ve görünmektedir. (Gece karanlıkta taşların aydınlanması, ışık kaynağı sayesinde olur. Işık kaynağı olmazsa, taşlarda hiçbir şey görülmez). Şeyh Hasen, sizi durduran direklerden biridir. Sizin kıymetli yardımcınızdır. Eğer Mâverâünnehr veya Hindistan’a gitmek isterseniz orada yerinizi tutacak Şeyh Hasen’dir. Ona elinizden gelen yardımı yapınız. Onu gözetiniz! Onun, zarurî olan din bilgilerini, bir ân önce öğrenip bitirmesi için, çok uğraşınız! Onun da Hindistan’a gelmesi, hem onun için, hem de sizin için çok fâideli olur.

Allahü teâlâ bizi ve sizi millet-i İslâm’ın doğru yolunda bulundursun, “âlâ sâhibihisselâtü vesselâm”! O kardeşimizin altı aydan beri ilerlemekte olduğunu yazıyorsunuz. “Gaybet ve şuursuz hâllerinde gördüğü temiz rûhları, şimdi uyanık iken görüyor” diyorsunuz. Yavrum, rûhları görmek yüksekliği göstermez, ister şuurlu görsün, ister şuursuz görsün, kıymetsizdir. Bu yolun birinci adımı, Allahü teâlâdan başka hiçbirşey görmemektir. Daha başlangıçta “Ma’sivâ”dan hiçbirşey düşünmemektir. Bu sözümüzle, mahlûkları Allahü teâlâdan başka görmemeli ve ma’sivâ olarak bilmemeli demek istemiyorum. Böyle görmek ve bilmek mahlûkları görmek demektir. Allahü teâlâdan başka hiçbirşeyi görmemeli ve bilmemelidir. Bu hâle “Fenâ” denir. Fenâ makamı, bu yolun konaklarından, daha birinci konaktır. Fenâ hâsıl olmadıkça hiçbir şeye kavuşulamaz. Fârisî beyt tercemesi:

Varmadıkça bir kimse Fenâya,<br>
Yol bulamaz hiç o, Kibriyâya.

Bu günlerde yazılmış olan mektûblar pek kıymetlidir. Çok fâideli şeyleri bildirmektedir. Mektûbların bir kopyasını Şeyh Hasen götürdü. Dikkatle okuyunuz, iyi düşününüz. Vâlidenizin mağfireti için duâ istiyorsunuz. Gereği yapıldı. Buradakilerin hâllerini Şeyh Hasen size geniş bildirecektir. Doğru yolda olanlara ve Muhammed Mustafâ’nın izinde gidenlere selâm

olsun! Bu fakîr ve çocukları, son nefeste selâmetimiz için duâ buyurmanızı dileriz. Vesselâm. (Birinci cild, 275. mektûb)

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bu mektûbunda; “Eğer sefere çıkacak olursanız Şeyh Hasen’i yerinize bırakırsınız” buyuruyordu. Mektûbun gelişinden birkaç gün sonra, Şeyh Ahmed Berki 1026 (m. 1617)’de vefât etti. Vefâtından sonra, Osman Ekberâbâd yolculuğundan dönüp, hazret-i İmâm’ın huzûruna geldi. Ahmed Berkî’nin vefâtı haberini bildirdi. Şeyh Ahmed Berkî’nin rûhuna Fâtiha okudular. Osman Ekberâbâd gayr-i ihtiyâri ağladı. Üzüntüsünün çokluğundan yere yıkılıp kıvrandı. Oradaki insanlar ona engel olmaya çalıştılar. İmâm-ı Rabbânî; “Ona mâni olmayın, göklerdekiler ve yerdekiler Ahmed Berkî’nin vefâtına ağlıyorlar. Kardeşi ağlasa ne olur, niye men edilsin” buyurdular. Ba’zı eshâb, bu sözden hayret ettiler. İmâm-ı Rabbânî buyurdu ki: “Ahmed Berkî, insanların kendisini tanımadığı ve kendinin de kendini bilmediği evliyâdan idi.”

İmâm-ı Rabbânî hazretleri Ahmed Berkî’nin vefâtı üzerine, oğullarına yazdıkları mektûbta şöyle yazdılar “Mevlânâ’nın bu zamanda, mübârek varlığı müslümanlar için, Allahü teâlânın ni’metlerinden bir ni’met, rahmetlerinden bir rahmet idi. Yâ Rabbî, bizi onun ecrinden mahrûm eyleme.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 351

2) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 336

3) Zübdet-ül-makâmât sh. 368

**AHMED HAMEVÎ**

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve “Uyûn-ül-besâir” ismindeki meşhûr fıkıh kitabının sahibi. Babası, Muhammed Mekkî’dir. Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimizin torunu Hazreti Hüseyn’in nesebinden olup, Seyyid’dir. Künyesi Ebü’l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn idi. Hüseynî ve Hamevî nisbetleriyle tanınırdı. Aslen Suriye’nin Hama şehrindendir. Doğum târihi ve hayâtı hakkında, kaynaklarda bilgi yoktur, iyi bir tahsil gördü. Çeşitli ilimlerde yüksek bir âlim idi. Hanefî fıkhında derin ilme sahipti. Müderrislik makamına yükseldi. Mısır’da, Süleymâniye Medresesi’nde ders verdi. Hanefî mezhebi müftîliğine de ta’yin edildi. Çok kitap yazdı. Eserleri çok kıymetlidir. 1098 (m. 1686) senesinde vefât etti.

**Eserleri:** 1-Gamzü Uyûn-il-besâir fî şerh-il-Eşbâh ven-Nezâir: İbn-i Nüceym’in “Eşbâh ve Nezâir” adındaki fıkıh kitabının kıymetli bir şerhidir. Kısaca Uyûn-ül-besâir diye tanınır. Hanefî mezhebinde müracaat edilen kaynak bir eserdir. 2-Nefehât-ül-kurb vel-ittisâl-bi-isbât-it-tesarrufi lil evliyâ ba’d-el-intikâl, 3-Dürr-ün-nefis fî menâkıb-il-İmâm-iş-Şâfiî, 4-İthâf-ül-ezkiyâ bi-tahkîkı ismet-il-enbiyâ, 5-İthâfü erbâb-id-dirâye bi-feth-il-Hidâye, 6-Bugyet-ül-ehille bi-tahrîri mes’elet-il-ehille, 7-Tuhfet-ül-ekyâs fî tefsîrâni “İnne evvele beytin vüdı’a lin-nâs...” 8-Tehzîb-üs-sahîfe bi-nüsrat-il-İmâm-ı Ebî Hanîfe, 9-Ta’lîk-ül-kalâid alâ manzûmet-il-akâid, 10-Telkîh-ül-fıkr fî şerh-i manzûmet-il-eser fil-hadîs, 11-Tenbîh-ül-gabî alâ hükm-i kifâyet-is-sabî, 12-Hâşiyetün aled-Dürer vel-Gurer li-Molla Hüsrev, 13-Hüsn-ül-ibtihâc bi-rü’yet-in-Nebiyyi ( aleyhisselâm ) Rabbehû leylet-el-mi’râc, 14-Dürr-ül-manzûm fî fadl-ir-rûm, 15-Dürer-ül-ibârât ve Gurrer-ül-işârât fî tahkîk-i me’âni’l-isti’ârât: Zeyli de vardır. 16-Ravd-üz-zâhir fî-mâ yahtâcü ileyh-il-müsâfir, 17-Sumt-ül-fevâid ve ukâl-ül-mesâil-il-sevârid: Manzûm bir eserdir. 18-Şerhu Kenz-id-dekâik, 19-Şifâ-ül-gulle fî tahkîk-ı mes’elet-il-mecûle ve hulle, 20-Ukûd-ül-hısân fî kavâid-i mezheb-in-Nu’mân, 21-Ferâid-üd-dürri vel-mercân fî şerh-i ukûd-il-hısân, 22-Kurret-ül-uyûn bi-enmûzec-il-fünûn, 25-Kavl-ül-belîg fî hükm-it-teblîğ, 24-Nefehât-ül-miskebe fî sınâ’at-il-furûsiyye, 25-Nesîm-ür-ravdat-il-ıtra fî tahkîk-i “Ennel ma’rifete lâ tedhulü tahten-nekre”.

Ahmed Hamevî, “Uyûn-ül-besâir” adındaki fıkıh kitabında buyuruyor ki:

“Mekrûh işlememek için sünneti terk etmek lâzım gelir.”

“Özürlü olmadığı hâlde câmiye gitmeyip, evinde ailesi ile cemâat yapan kimse, câmideki cemâatin sevâbına kavuşamaz. Ya’nî câmiye mahsûs olan fazla sevâba kavuşamaz. Yoksa, evde cemâat ile kılınca da, cemâat sevâbına, ya’nî yirmiyedi kat sevâba kavuşur.”

İmâm-ı Beyhekî; “Sünnetler, kılınmış olan farzların içindeki sünnetlerin noksanlıklarını tamamlar” buyurdu. Çünkü sünnetlerden hiçbirisi, hiçbir zaman bir vâcib gibi olamaz.

Hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ: “Bir kimse, kendisine farz yaptığım ibâdeti yapmakla bana yaklaştığı gibi, hiçbir şeyle yaklaşamaz” buyurdu.

“Hakîkati anlayan büyük âlimlere göre, Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) ana ve babasının imanlı olup olmadığını konuşmamalı ve konuşurken edebi gözetmelidir. Hadîs-i şerîfte; “Ölüleri kötüleyerek, dirileri incitmeyiniz” buyuruldu. Bunu konuşmamak, öğrenmemek insana zarar vermez, kabirde ve kıyâmette bundan sorulmayacaktır... Allahü teâlâ Peygamberimize ikram ederek, veda haccında ana-babasını diriltti. Resûlüne ( aleyhisselâm ) îmân ettiler. Bunu, Kurtubî’nin ve Muhammed bin Ebû Bekr İbni Nâsıruddîn’in bildirdikleri sahîh hadîs-i şerîf beyân buyurmaktadır. Benî İsrâil’in öldürdüğü kimseyi diriltip katilini haber vermesi, Îsâ aleyhisselâmın ve Muhammed aleyhisselâmın duâları ile nice mevtaları diriltmesi de böyle bir ikram idi...”

“Çocuğa hiçbir ibâdet, hattâ, Hanefîde zekât da farz değildir. Hiçbirşey haram değildir. Amden öldürdüğü, hatâ kabûl edilir. Aklı olunca, îmân etmesi vâcib olur denildi. Toprağı varsa, öşür veya haraç vermesi lâzımdır. Fâsid olmayan ibâdetlerinin sevâblarına kavuşur. Çocuğa ilim öğretenlere, iyilik yaptıranlara çok sevâb verilir. Büyüklere İmâm olamaz. Bir kimse, bir çocuğa İmâm olunca, cemâat sevâbı hâsıl olur. Çocuk velî olamaz. Cum’a ve bayram hutbesi okuması caiz olur. Sultan, ya’nî devlet reîsi olabilir ise de, milleti idâre için bir vâli ta’yin eder. İzin verilince da’vâ açabilir ve yemîni kabûl edilir. Ezan okuması sahîh ise de, mekrûhdur. Farz-ı kifâyeyi yapması ile, büyüklerden sakıt olmaz. Birşeyi yapması için çocuğa izin vermek caizdir. Çocuğun izinli olduğunu ve getirdiği şeyin hediye olduğunu söylemesi kabûl edilir. Sattığı şeyi, izinli olduğunu sorup anladıktan sonra, almak caiz olur. Çocuğun (başkasının malından) getirdiği hediyeyi ve sadakayı almak da böyledir. Çocuğun izinli olduğunda şüphe edilirse araştırmak lâzım olur. Öğrenmesi için çocuğa Kur’ân-ı kerîm vermek caiz olur. Kız çocuğunun kulağını küpe için delmek caizdir. Çocuğa gelen hediyeyi, çocuğa zarurî lâzım değilse, yalnız fakîr olan anası-babası yiyebilir. (Başka fakirlere de yediremezler). Ana-baba fakîr değil, fakat kendilerinde bulunmayan birşey ise, yiyebilirler ve kıymetini çocuğa öderler. Anaya-babaya hediye etmek niyeti ile getirilen şey, kıymetsiz olduğunu bildirmek için, çocuğa hediye diyerek verilirse, anaya-babaya getirilmiş olur. Bunu, zengin iseler de yiyebilirler ve dilediklerine verebilirler. Akıllı çocuk, alış-verişe ve zekât vermeğe vekîl yapılabilir, izinli olsa dahî kefil olamaz. Çocuğun selâmına cevâp vermek vâcib olur. Çocuğa selâm vermek caizdir. Besmele ile kestiği yenir.

Küçük kız, mahrem olmayan emîn kimse ile sefere çıkabilir. Çocuğa tehlikeli iş yaptırınca çocuk ölürse, yaptıran diyetini öder. Çocuk çukura, suya düşüp ölürse, ana-babası cezalanmaz. Elinden düşürüp ölürse, keffâret lâzım olur ki, altmış gün oruç tutar. Çocuğun ana-babasından izinsiz herhangi bir sefere çıkması caiz değildir. Ana-babanın, günah olmayan emirlerine itaat etmesi farz-ı ayndır. Baliğ olan çocuğun da, seferin tehlikeli olması veya kendisine muhtaç olmaları hâlinde, izinleri olmadan gitmesi caiz değildir. Ana-baba olmazsa, dede ve nine onların yerine geçer. Bunlardan izinsiz yapılan hac mekrûh olur. Fakîr oğlunu da evlendirmek babaya vâcibdir. Çocuğun malını ona harc etmeğe, babası veya dedesi velî olur. Anası olmaz. Anası, kendi yanında kalan çocuğun ihtiyâcını onun parası ile satın alabilir.”

Seyyid Ahmed Hamevî, “Nefehât-ül-kurb vel-ittisâl” kitabında buyuruyor ki:

“Allâme Teftâzânî buyurdu ki: “Velî, Allahü teâlâyı ve sıfatlarını tanıyan, tâat ve ibâdetlere devam eden, günahlardan kaçınan, lezzet ve şehvetlere düşkün olmayan sâlih bir kimsedir. Kerâmet, velîden, âdeti dışında meydana gelen olağanüstü bir hâldir.

Aynı hâl, îmânı olmayan ve amel-i sâlih işlemeyen, günahkâr kimselerden zuhur ederse “îstidrâc” olur. Peygamberlik da’vâsında bulunan bir Nebî’nin gösterdiği harikulade işe “Mu’cize” denir. Bu da, kendisini inkâr edenlerin bir benzerini meydana getirmekten âciz kalacakları şekilde, inkarcıları ikna etmek için, peygamberlik iddia eden kimseden âdet dışı (fizik kânunlarının ötesinde) meydana gelen iştir. Peygamberlerin mu’cizesi gibi, evliyânın kerâmeti de haktır. Bu husûsta Eshâb-ı Kirâmın ve onlardan sonraki âlimlerin sözbirliği ile haber verdikleri işler, inkârı mümkün olmayacak kadar çoktur. (Ehl-i sünnet vel-cemâat âlimleri, kerâmetin varlığını ve kerâmete inanmak vâcib olduğunu sözbirliği ile bildirmişlerdir.) Evliyânın kerâmeti olduğunu, Allahü teâlânın kitabı haber vermektedir. Âyet-i kerîme, Süleymân aleyhisselâmın, Belkıs’ın kürsîsinin bir ânda, Yemen’deki Sebe’ şehrinden Şam’a getirilmesini istediğini haber veriyor. Bu kürsî, altın ve kıymetli taşlar ile süslenmişti. Bunu, Âsâf bin Berhıyâ, bir ânda

getirdi. Tahtın hiçbir yeri bozulmadan geldi. Âsâf, velî idi. Tahtı bir anda getirmesi, kerâmet oldu. Hazret-i Meryem'in kerâmeti de Kur'ân-ı kerîmde, İmrân sûresinin otuzyedinci âyetinde bildirilmektedir. Hazret-i Meryem'in yanına, Zekeriyyâ aleyhisselâmdan başka kimse girmezdi. Zekeriyyâ aleyhisselâm, her girişinde hazret-i Meryem'in yanında taze meyve görürdü. Bunların Allahü teâlâdan geldiğini söylerdi. Ehl-i sünnet âlimleri sözbirliği ile bildiriyor ki, peygamberlerin mu'cizeleri olduğu gibi, evliyânın da kerâmetleri vardır. Çünkü peygamberlere tâbi olanları, onlara uyanları Allahü teâlâ çok sever. Onlara diri iken de, öldükten sonra da, kerâmetleri ihsân eder. Peygamberlerin ve evliyânın öldükten sonra da, mu'cize ve kerâmet göstermeleri, onların doğru söylediklerini daha iyi bildirmektedir. Çünkü, diri iken olan mu'cizeleri ve kerâmetleri gören düşmanlar, kâfirler, bunları başkasından öğrenerek yapıyorlar sanırlar. Fakat, öldükten sonra hâsıl olan mu'cize ve kerâmetler için, böyle sanmak ve söylemek olamaz. Mu'cizeleri ve kerâmetleri, Allahü teâlâ yaratmaktadır. Yalnız O'nun kudreti ile olmaktadır. Peygamberlerine ve velîlerine ihsân ederek, ikram ederek, onların sebebi ile onların şefaatleri ile yaratmaktadır. Mu'cize peygamberlerden, kerâmet ise, peygamberlerin yolunda olduğu bilinen sâlih mü'minden hâsıl olmaktadır. Peygamberler ma'sûmdur. Hiç günah işlemezler. Şeytan, peygamberin şekline giremez. Evliyâ da, peygamberlerin vârisleridir. Şeytan, onlara da yaklaşamaz. Ömer ( radıyallahü anh )' ve Abdullah İbni Mes'ûd ( radıyallahü anh ) ve daha birçok Sahabeden, şeytanın kaçtığı, kitaplarda yazılıdır."

"Evliyânın rûhâniyetleri, cismâniyetlerinden daha kuvvetlidir. Bunun için aynı zamanda çeşitli yerlerde bulunmaktadırlar. Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerîfte; "Cennete her kapıdan girecekler vardır. Her kapı bunları kendisine çağıracaktır" buyurduğunda, Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk; "Sekiz kapının hepsinden birden giren olur mu yâ Resûlallah?" dedi. Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimiz; "Umarım ki, sen onlardan olursun" buyurdu. Çünkü, insanın rûhu "âlem-i emr"deki asıl mertebesine gidip gelme gücünü kazanınca, insan bir anda çeşitli yerlerde görünebilir, insan ölünce, rûhunun dünyâ ile ilgisi azalacağından, daha kuvvetli olur. Bir anda çeşitli yerlerde görülmesi kolay olur. Velîlerin öldükten sonra, sayılamayacak kadar çok kerâmetleri görülmüştür. Âlimler bunları, sözbirliği ile bildirmişlerdir. Meselâ, "Rûh-ül-kuds" kitabında, Ebû Abdullah İşbilî'nin kerâmetleri yazılıdır. Bir gece, Ebü'l-Kâsım bin Hamdin ismindeki kimsenin İmâm-ı Gazâlî'yi reddeden, kötüleyen bir kitabı okurken, gözleri kör oldu. Hemen secde edip yalvardı. Bu kitabı hiç okumayacağına yemîn etti. Allahü teâlâ kabûl buyurup görmek ihsân eyledi. Bu da, İmâm-ı Gazâlî'nin öldükten sonra olan bir kerâmetini göstermektedir.

(Buhârî) kitabında diyor ki: Eshâb-ı Kirâmdan Âsım ( radıyallahü anh ) hiçbir müşrike dokunmamak için ve hiçbir müşrikin de kendisine dokunmaması için, Allahü teâlâya söz vermiş idi. Kâfirler kendisini şehîd edince, yanına yaklaşmak istediler. Cenâb-ı Hak, arılar göndererek Âsım'ı ( radıyallahü anh ) korudu. Anlar o kadar çoktu ki, yanına yaklaşamadılar. Bu Hazreti Âsım'a ölümünden sonra ihsân edilen kerâmet idi. Eshâb-ı Kirâmdan Habîb'i ( radıyallahü anh ), kâfirler yakaladı. Muhammed yalancıdır dersen seni bırakırız. Böyle söylemezsen öldürürüz dediler. "Muhammed aleyhisselâmın mübârek ayağına bir diken batmaması için, canımı feda ederim" buyurdu. Şehîd ettiler. Birkaç sahâbi gece gelip, şehidin ipini kestiler. Yere düştü. Yerde göremediler. Nereye gittiğini anlayamadılar.

Hanzala ismindeki sahâbî, Resûlullah ile gazâya gitmek için acele etti. Gusl abdesti almağa vakit bulamadı. Şehîd oldu. Kendisini melekler yıkadı. Bunun için, "Gasîl-ül-Melâike" adı ile meşhûr oldu. Bunların hepsi, (Buhârî) kitabında yazılıdır. Âişe vâlidemiz ( radıyallahü anha ) buyurdu ki; "Habeş meliki "Necâşî" îmâna geldi. Kabri üzerinde her zaman nûr parladığını çok kimseden işittim." Hazret-i Ali'nin kardeşi olan Ca'fer şehîd olduktan sonra, Yemen'deki Bîşe şehrine, meleklerle beraber giderek yağmur yağacağını müjdelediğini, Resûlullah haber verdi.

Hazret-i Hüseyn'in ( radıyallahü anh ) mübârek başı yanında kâri' ya'nî Hâfız, Kehf sûresini okuyordu. Meâlen; "Eshâb-ı Kehf, bizim, âyetlerimizden şaşırıp kaldı" âyetini okuyunca, Hazreti Hüseyn'in mübârek başından; "Beni öldürmek ve sürüklemek, Eshâb-ı Kehfden daha çok şaşılacak şeydir" sesi işitildi. Nasr-ul-Hazâî, Halîfe Me'mûn tarafından asılmıştı. Elinde mızrak olan biri, yanına bırakılıp, Nasr'ın yüzünü kıbleden çevirmesi emr olunmuştu. Gece karanlık basınca, mübârek yüzü kıbleye döndü. O sırada Ankebût sûresinin ikinci âyeti olan meâlen; "Îmân ettik diyenlerin kendi hâline bırakıldıkları mı sanıldı?" âyetini okuduğu işitildi.

Tirmizî, Hâkim ve Beyhekî, Abdullah İbni Abbâs'dan haber verdiler ki; Eshâb-ı Kirâmdan birkaçı, bir yere çadır kurmuşlardı. Burada bir kabir bulunduğunu bilmiyorlardı. Çadırda, Mülk sûresinin okunduğu işitildi. Bitirince, Resûlullah ( aleyhisselâm ) çadıra geldi. Kendisine söylediklerinde; "Bu sûre-i şerîfe insanı kabir azâbından korur" buyurdu. Ebü'l-Kâsım-ı Sa'dî diyor ki, meyyitin kabirde okuduğunu bu hadîs-i şerîf isbât etmektedir. Çünkü Abdullah İbni Ömer de bir yere çadır kurmuştu. Çadırda Kur'ân-ı kerîm sesi işitti. Resûlullaha ( aleyhisselâm ) haber verdi. Bu sözü tasdik buyurdu. Hadîs âlimlerinden Zeyneddîn bin Receb diyor ki: "Allahü teâlâ dilediği kuluna, kabirde sâlih işler yapmağı ihsân eder. İnsan ölünce, amel ve ibâdet yapmak vazîfesi biter. Kabirdeki ibâdete sevâb verilmez. Fakat, Allahü teâlânın ismini söylemekle ve ibâdet etmekle zevklenir. Melekler ve Cennette olanlar da böyledirler. İbâdet yapmaktan lezzet duyarlar. Çünkü zikir ve ibâdet, rûhu temiz olanlar için en tatlı şeydir. Rûhu hasta olanlar, bunun tadını duyamaz." Ebûl'l-Hasen bin Berâ' bildiriyor ki: Mezarcı İbrâhim adında biri; "Bir mezar kazmıştım. Mezardan ve kerpiç parçalarından misk kokusu duydum. Kabre baktım bir ihtiyâr oturmuş Kur'ân-ı kerîm okuyordu" dedi. Muhammed bin İshâk İbni Mende, Âsım-ı Sekâtî'den haber veriyor ki: "Belh şehrinde bir kabir kazdık. Yanındaki kabrin içi göründü. İçeride yeşil kefenli bir ihtiyâr, elinde Kur'ân-ı kerîm okuyordu."

Bütün bunlar, vefât ettikten sonra da velîlerin kerâmetlerinin kesilmeyeceğine delâlet eder. Evliyânın hayatlarındaki tasarrufları, kerâmetlerinden sayılır. Bu da, şüphesiz her zaman ve çok olmuştur. Bunu ancak, inatçılar inkâr eder. Tâcüddîn-i Sübkî diyor ki: "Evliyânın vefâtlarından sonra kerâmetleri kesilmez. Velîlerin, hayatlarındaki ve vefâtlarından sonraki tasarrufları, ancak Allahü teâlânın izni ve irâdesi ile olur. Cenâb-ı Hak, onlara ikramda bulunmuştur. Ba'zan ilham ile, ba'zan uykuda, ba'zan duâları ile, ba'zan işleriyle, ba'zan da ihtiyârsız, maksatsız ve istemeksizin, hattâ ba'zan da baliğ olmayan çocuklardan da kerâmet hâsıl olur. Hayatlarında ve ölümlerinden sonra, evliyâyı vesile etmek caiz olur. Onların vesile olması, kudret-i ilâhi ile mümkündür. Kur'ân-ı kerîmde Mâide sûresi otuzbeşinti âyet-i kerîmede; "Vesîle arayınız!" meâlindeki emredilen vesile, hem ibâdetlerdir, hem duâlardır, hem de mübârek kıymetli zâtların kendileridir. Yukarıda bildirdiğimiz olaylar, bunu açıkça göstermektedir.

Kerâmet ile mu'cize arasındaki fark, mu'cizenin münkirlere meydan okumak, onları ikna etmek ve peygamberlik da'vâsının isbâtıdır.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, "Kitâb-ül-cevâhir ved-dürer" adındaki eserinde buyurdu ki: "Allahü teâlâ, velinin kabrinde, insanların ihtiyâçlarını gideren bir melek görevlendirir. Nitekim; İmâm-ı Şafiî, Seyyidet-Nefîse ve Seyyid Ahmed Bedevî hazretlerinin, müslüman esîrleri, kâfirlerin ellerinden kurtarmaları, meşhûr olan kerâmetlerindendir. Ba'zân da velî, bizzat kabirden çıkar ve insanların ihtiyâçlarını giderir. Zîrâ âlem-i berzâhda, evliyânın serbest kalması, rûhların salıverilmesi ve serbest bırakılması da vardır."

Müşâhede ehli olan Allah dostları diyorlar ki: "Alem-i berzâhdaki işler, dünyadakinin hilâfınadır. Dünyâ, "âlem-i şehâdet" diye isimlendirilmiştir, İnsan, dünyâda bir sûrete bağlı kalır. Fakat evliyâ bundan hariçtir. Aynı anda, muhtelif yerlerde görülen evliyânın sayısı çoktur. Bunun sırrı şudur ki, onların rûhâniyetleri, cismâniyetlerinden daha kuvvetlidir. Velîlerin çok sûretlerde görünmeleri caizdir. Bu, akla da, dîne de uygundur. Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimizin Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'a, Cennetin sekiz kapısından aynı anda gireceğini bildirmesi bunun delîlidir. Rûh, Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) rûh-ı şerîfleri gibi küllî olgunluğa eriştiği zaman yetmişbin sûrette görülür." İbn-i Ebî Cemre diyor ki: "Evliyânın rûhlarına bağımsızlık ve serbestlik verildiği zaman, dünyâ âleminde de rûhâniyetlerinin, cismâniyetlerine galip gelmesinden dolayı bir sûrette iken, muhtelif sûretlerde görülür." Yine buyuruldu ki: "Velînin evliyâlığı sabit olduğunda, sayısız sûretlerde temekkûn eder." Ya'nî rûhâniyetleri, aynı anda çeşitli yerlerde görülür."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 93

2) El-A'lâm cild-1, sh. 239

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 164, 165

4) Acâib-ül-âsâr cild-1, sh. 167

5) Mu'cem-ül-matbû'ât sh. 375

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 147, 218, 245, 251, 345, 542, 728, 820, 981

7) Kıyâmet ve Âhıret sh. 290 (1984 baskı.)

**AHMED HAMMÂMÎ**

Halvetî yolunun büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ömer Hammâmî, Alvânî, Halvetî'dir. Doğum târihi ve yeri kesin olarak bilinmemektedir. 1017 (m. 1608) senesinde Haleb'de vefât etti. Makâm-ı Halîl'e bitişik, Şah Velî türbesi yakınına defnedildi.

Ahmed Hammâmî, Hama'da yetişti. Ebü'l-Vefâ Alvânî'den ilim öğrendi. İlim meclisine devam etti.

Sonra, hocasının kardeşi Şeyh Muhammed'in derslerini dinledi. Hocasının vefâtı üzerine, Hama'dan ayrılıp Haleb'e geldi. Meşârika mahallesine yerleşti. Sevîkat-i Hâtem mahallesindeki Şeyh Şem'ûn mescidinde, ilme yeni başlayanlara ders verdi. Elfiye, Şerh-ül-Katr, Nahv, Minhâc okuttu. Gayet sâde giyinirdi. Hâlbuki çok kıymetli elbise alma imkânı vardı. Sonra Şeyh Ebü'l-Cûd'un derslerine devam etti. Tefsîr okudu. Cum'a günleri, sabah erkenden, güneş yükselinceye kadar istiğfarla meşgûl olurdu. Sonra da cemâatin dert ve sıkıntılarını dinler, herkese tek tek cevaplar verirdi.

Ahmed Hammâmî, Halvetî yolunun büyüklerinden Şah Veliy-ül-Halvetî'nin sohbetine kavuşunca ona talebe oldu. Kendisinin pekçok talebesi olmasına rağmen, onlarla birlikte hocasına tam teslim olup, ilim ve Halvetî yolunun edeplerini öğrendiler. Hocasının müsâadesi ile bir meclis kurup, insanlara, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bıkmadan anlattı. Her sınıftan insan gelerek derslerini dinleyip istifâde ettiler.

Şöyle anlatılır: "Hocası, Ahmed Hammâmî'ye, mescidin kandillerine yağ koyması için, içinde yağ olan odanın anahtarlarını vermişti. Ahmed Hammâmî de, kandillerdeki yağ bittikçe, ihtiyâç mikdârı yağı Besmele ile koyardı. Uzun zaman bu vazîfeyi sürdürdü. Birgün çekemeyen biri, "Ahmed bu vazîfeyi yapamıyor" diyerek hocasına şikâyette bulundu. Bunu işiten Ahmed Hammâmî, hocasına gidip, bu vazîfeden affedilmesini arz etti ve odanın anahtarını teslim etti. Aradan bir hafta geçti. O hasedkâr kişi yağın bittiğini söyledi. Ebü'l-Vefâ; "Sübhânallah! Bereket Ahmed'in elinde idi. Anahtarlar onda olsa idi, o yağ senelerce yeterdi" buyurdu.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Terviyet-ül-ervâh, 2-A'zeb-ül-meşârib fis-sülûk, 3-El-Menâkibü fit-tasavvuf, 4-El-Usûl-ül-Alvâniyye, 5-El-Ahlâk-us-Sûfiyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 30

2) Hülâsat-ül-eser cild-1, sh. 257

3) El-A'lâm cild-1, sh. 188

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 153

**AHMED KÂDİRÎ**

Evliyânın büyükleinden. İsmi, Ahmed bin Süleymân Kadirî Dımeşkî'dir. 920 (m. 1514) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. 1005 (m. 1596) senesi Ramazân-ı şerîf ayında, Dımeşk'da vefât etti. Emevî Câmii'nde, büyük bir kalabalık tarafından cenâze namazı kılındı. Emîr Seyfeddîn Medresesi'nin bahçesine defnedildi.

Ahmed Kadirî, Şam'da yetişen evliyânın büyüklerinden idi. Ahlâkı ve huyu çok güzeldi. Açık kerâmetleri görüldü. Herkesten hürmet ve saygı gördü. Tasavvufta üstün derecede idi. Çok hoş sözler söylerdi, ömrünü nefsi ile mücâdelede geçirdi. Çok ibâdet ederdi. Bedrüddîn Gazzî'nin hadîs derslerinde kemâle geldi. Baba ve dedeleri, âlim, ârif ve evliyâdan idi. Babasının vefâtından sonra, yerine geçip, ilim ve edeb öğretmekle meşgûl oldu. Önceleri Dımeşk'ın Şelâha mahallesinde ikâmet etti. Sonra Emîr Seyfeddîn Kılıç Medresesi'ne yerleşti. Medreseyi ta'mir ettirdi. Bahçesine bir

sebil yaptırdı. Sebilin kitabesinde; “Bu sebil Ahmed’indir. Hiçbirşey Allahü teâlâya gizli değildir. Afiyetle bu sudan iç, şifâ olsun” yazılıdır.

Ahmed Kadirî, medresede fakir talebelerin kalmaları için birçok odalar yaptırdı. Medresede ders okuttu. Talebelere, ilim ve edeb öğretti. Ayrıca Cum’a günleri, Emevî Câmii’nde ders halkası kurdu, insanların arasını bulmaya, iyi geçinmelerine sebeb olmaya çok önem verirdi. Şöhreti her yere yayıldı. Devlet adamları ziyâretine gelip duâsını alırlardı. Herkese iyi muâmele ederdi. Önceki âlimlerin sözlerini ve hâllerini anlatırdı. Kendisine gelenlere ikram eder, fakirlere yemek yedirirdi. Keşf ve kerâmetleri çok görüldü.

Abdülkerîm Taberânî anlattı: “Hüsrev Paşa, Şam beldesi sorumlusu idi. Ahmed Kadirî birgün onu ziyârete gitti ve; “Bugün başınıza bir şey gelmesinden korkarım. Yerinizden kat’iyyen ayrılmayınız” buyurdu. Hüsrev Paşa buna ehemmiyet vermeyip, o gün dışarı çıktı. Atına binip bir tarafa yöneldi. Çok hızlı giden atı, bir anda tökezledi. Üzerindeki Hüsrev Paşa, bir kaya üzerine düşüp, bir tarafı kırıldı. Baygın bir durumda evine getirdiler. Uzun zaman tedâvi gördü ve iyileşti. Bir daha âlimlerin sözlerinden ve ikazlarından çıkmamağa dikkat etti.”

Ahmed Kadirî, kaybolan birşeyin bulunması için, şu duâyı okurdu: “Allahümme yâ mu’tî min gayri talebin ve yâ Râzıkan min gayri sebebin redde aleyye mâ zehebe.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 331

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 207


**ALÂÜDDÎN-İ HASKEFÎ**

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. “Dürr-ül-muhtâr” kitabının müellifi ve Şam müftisi. İsmi, Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Ali bin Abdurrahmân bin Muhammed bin Cemâlüddîn bin Hasen bin Zeynel’âbidîn’dir. “Alâüddîn-i Hısnî” lakabı ile tanınırdı. Aslen Dımeşk’ lidir. 1021 (m. 1612) senesinde, Dicle üzerinde bulunan, İbn-i Ömer bölgesi ile Meyyâfârikîn (Silvan) arasındaki Hısn-ı Keyfâ’da (Hasankeyfde) doğdu. Bu beldeye nisbetle “Haskefî” diye meşhûr oldu. Birçok âlimden ilim tahsîl etti. Önce babasından okudu. Sonra Şam hatîbi Muhammed Mehâsinî’den çok istifâde etti. Uzun zaman onun yanında kaldı. Bu hocası, kendisini çok severdi. Sahîh-i Buhârî okuturken, kendisine mu’îd asistan ta’yin etmişti. 1062 (m. 1652) senesinde, bu hocasından icâzet aldı. Bundan sonra Remle şehrine gitti. Orada Şeyh-ül-Hânefiyye denilen Hayreddîn-i Remlî’den fıkıh ilmini tahsîl etti. Sonra Kudüs’e geçti. Orada da Fahreddîn bin Zekeriyyâ el-Makdisî’den ilim öğrendi. 1067 (m. 1656) senesinde hacca gitti. Medîne-i münevverede Safiyyüddîn-i Kaşâşî’den ilim tahsîl etti. 10 Muharrem 1068 (m. 1657) târihinde, ondan icâzet (diploma) aldı. Haskefî bunlardan başka; Şam’da bulunan Mansûr bin Ali Sütûhî, Eyyûb-i Halvetî, Abdülbâkî el Hanefî’den de ilim öğrendi. Haskefî’den de, çok kimseler ilim tahsîl edip istifâde ettiler. Bunların en başta gelenleri; Şam fakîhi Müderris İsmâil bin Ali, Şeyh Dervîş-i Hulvânî, İsmâil bin Abdülbâkî el-Kâtib, Osman bin Hasen bin Hedâyât, Ömer bin Mustafa el-Vezzan gibi âlimler idi.

Hülâsat-ül-eser” müellifi Muhıbbî diyor ki: “Allahü teâlâya hamd ederim ki; Haskefî, evinde “Tenvîr-ül-ebsâr” kitabını, Medrese-i Takviyye’de, “Tefsîr-i Beydâvi”yi ve Câmi-i Emevî’de “Sahîh-i Buhârî”yi okuturken ben de hazır bulundum. Kendisinin ilminden çok istifâde ettim.” Haskefî 1073 (m. 1663) senelerinde Anadolu’ya gitti. Osmanlı veziri Fâzıl Ahmed Paşa, kendisine çok iltifât gösterip, ikram ve ihsânlarda bulundu. Onu Çakmakiyye Medresesi’ne müderris ta’yin etti. Haskefî, sonra bu vazîfeden vazgeçip, kendisine Şam müftîliğinin verilmesini taleb etti. Bu arzusuna kavuşup Şam müftîsi oldu. Görevine başlamak üzere Şam’a geldi. Beş sene bu vazîfede kaldı. Fetvâ husûsunda son derece ihtiyâtlı davranırdı. Verdiği fetvâlar arasında, sahih olmayan bir şeye rastlanmamıştır. Şemseddîn Muhammed bin Yahyâ el-Hebbâz (el-Batnînî) vefât edince, Câmi-i Dımeşk’ta hadîs-i şerîf dersi okutacak kimse kalmadı. Bunun üzerine Haskefi, müftîliği yanında bu vazîfeyi de yürüttü. Ders vermeye başladıktan sonra, kısa zamanda ismi her yerde duyulmaya başladı. Çok meşhûr oldu. Kendisini çekemeyenler, zamanının sultânına çeşitli şikâyetlerde bulundular. Bu sıralarda, Selîmiyye müderrisi Allâme Ebû Bekr bin Abdurrahmân el-Kürdî vefât etmişti. Şam Kâdı’l-kudâtı Mevlâ Abdullah bin Muhammed et-Tavîl, kendi naibi (yardımcısı) Hümâm Ahmed bin Muhammed

el-Mihmândârî'nin, bu vazîfeye ta'yin edilmesini teklif etti. Fakat Selîmiyye müderrisliği Haskefî'ye, Mihmândârî'ye de müftîlik görevi verildi. Câmi-i Dımeşk'ta hadîs-i şerîf derslerini okutma görevi de, Şemseddîn Muhammed bin Muhammed el-Aysî'ye verildi. Haskefi, bir müddet Selîmiyye Medresesi'nde kaldı. Sonra tekrar Anadolu'ya gelip, Şeyhülislâm Yahyâ Minkârî ile buluştu. Durumunu ona anlattı. O da, kendisini Kare ve Aclûn kadılıklarına ta'yin etti ve Emevî Câmii'ndeki hadîs-i şerîf deslerini okutmak vazîfesini de ona iade etti. Fakat o günlerde Vezîr Fâzıl Ahmed Paşa, Girit Adasını muhasara etmişti. Onunla Girit'e giden Haskefi, vezirden çok izzet ve ikram gördü. Kandiye şehri fethedilince, vezîr tarafından, Sultan dördüncü Mehmed Hân Câmii'nde, fetih hutbesini okuması için görevlendirildi. Bundan sonra daha çok meşhûr olan Haskefî, Hama kadılığına ta'yin edildi. Şam'a gelip bir müddet ders okuttu. Şam Nakîb-ül-eşrâfı Seyyid Muhammed bin Kemâleddîn bin Hamza vefât edince, onun yerine Takviyye Medresesi'ne ta'yin edildi. Bir müddet sonra tekrar Anadolu'ya geldi. Saydâ kadılığı da kendisine ilâveten verildi. Sonra Şam'a döndü. Vefâtına kadar ders okutmak sûretiyle herkese faydalı oldu.

1088 (m. 1676) senesi Şevval ayının onikinci günü Şam'da vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanına defnedildi. Vefâtından önceki hâlleri, onun sonunun güzelliğini gösteren birer işârettir. Şöyle ki; vefât senesinde, Sahîh-i Buhârî dersine başladığı günden i'tibâren, dersinin evvelinde ve sonunda hergün Fâtiha-yı şerîfeyi okuyor ve Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) mübârek rûh-u şerîflerine hediye ediyordu. Dersin sonuna geldiği bundan anlaşılıyordu. Haskefi, Ramazân-ı şerîf ayının 29. gününde dersini sona erdirdiğinde, Buhârî'yi şerîfteki Fâtiha sûresi tefsîrinin de sonuna gelmişti. Yine, Ramazân-ı şerîf bayramının ikinci günü Cum'a idi. Haskefi, o gün câmide hazır olup, büyük bir cemaata va'z ve nasîhatta bulundu. Konuşmasında, Bekâra sûresinin tefsîrini ve Sahîh-i Buhârî'den umûma âit olan şefaat ile ilgili bilgileri anlattı. Ders tamamlandığında, sözlerini şöyle bitirdi: "Ey Allahın kulları! Sizlere şunları tavsiye ediyorum: Allah'dan korkunuz! "La ilahe illallah" kelime-i tayyibesini çok söyleyiniz. Usanmadan bunu sık sık tekrar ediniz. Ben sizlerden bunu istiyorum. Yoksa benim; faziletimi, ilim ve ibâdetimi, şân ve şöhretimi yaymanızı istemiyorum. Benim maksadım, yalnız bu mübârek kelimeyi söylemenizi teşvik etmektir." Bu nasîhattan sonra, hazır bulunanlarla vedâlaşarak evine gitti. Bundan sonra on gün kadar tesbih ve tehlîl ile meşgûl oldu. Bu hâlde iken vefât etti.

Talebesi Muhibbî, onun hakkında diyor ki: "Haskefi, âlim, muhaddîs, fakîh bir zât idi. Ezberledikleri ve rivâyetleri çoktu. Hitâbeti, fesahati, takriri ve tahriri çok güzeldi."

Alâüddîn-i Haskefi, Hanefî fıkhında ve diğer ilimlerde eseri bulunan büyük bir âlimdir. Eserlerinin en meşhûru, "Ed-Dürr-ül-muhtâr fî şerhi Tenvîr-ül-ebsâr" adındaki fıkıh kitabıdır. Bu şerhe, İbn-i Âbidîn hazretleri tarafından, "Redd-ül-muhtâr aled-Dürr-ül-muhtâr" adında bir haşiye yazılmıştı. "Tenvîr-ül-ebsâr" kitabı, 1004 (m. 1595) senesinde 65 yaşında iken vefât eden, Şeyhülislâm Muhammed bin Abdullah Timurtâşî'nin kaleme aldığı güzel bir eserdir. Bu eseri, musannif kendisi şerh ettiği gibi, âlimlerden birçoğu ve bu meyânda Şam müftîsi Alâüddîn-i Haskefi de şerh etmiştir.

Diğer eserleri de şunlardır: 1-Dürr-ül-müntekâ, 2-Usûl-i fıkıhtan "Menâr" şerhi, 3-Nahivden "Katr-un-nedâ" şerhi, 4-Muhtasar-ı fetâvâ-i sûfiyye, 5-Sahîh-i Buhârî'ye ta'lîk, 6-Bekâra sûresinden İsrâ sûresine kadar Tefsîr-i Beydâvî'ye ta'lîk, 7- "Dürer" haşiyesi. Ayrıca çeşitli risale ve makaleleri de vardır.

Haskefî'nin fazilet ve irfanının yüksekliğini, hocaları ile zamanının büyük âlimleri dahî medhetmişlerdir. Hocası Hayreddîn-i Remli, verdiği icâzetnamede; "Bana öyle suâller sormaya başladı ki, bunlardan, onun rivâyet husûsundaki kemâlini ve melekesinin genişliğini anladım. Kendisine kısa cevap verdim. Daha a'lâsını istedi. Ziyâde ettim. O daha da, ziyâde istedi..." demektedir.

Alâüddîn-i Haskefi, fıkıh kitaplarının en meşhûrlarından olan, "Ed-Dürr-ül-muhtâr" adındaki eserinin "Mukaddime"sinde şöyle demektedir: ".... Bundan sonra, lutf-i hafi sahibinin rahmetine muhtaç olan şu fakîr (Muhammed Alâüddîn Haskefi) der ki;

"Tenvîr-ül-ebsâr ve Câmi'ul-bihâr" adlı eserin şerhi olan "Hazâin-ül-esrâr ve Bedâi'ul-efkâr"ın birinci cüz'ünü yazmağa başlayınca, bu kitabın büyük bir cild olacağını tahmin ettim. Bunun üzerine, niyetimi değiştirip onu kısaltmaya yöneldim. Kısa, sahih, mazbut ve bu husûstaki bütün kitaplardan üstün olan kitaba, "Ed-Dürr-ül-muhtâr fî şerhi Tenvîr-ül-ebsâr" adını

verdim, ömrüme yemîn olsun ki, bu eserle, bu ilmin bahçelerinin çiçekleri açmış, ırmakları akmış oldu. Şaşılacak mes'elelerinden tahkîk meyvaları devşirilir. Garîb mes'eleleri, fikirleri hayrette bırakan tetkik zâhireleridir. "Tenvîr-ül-ebsâr", üstadımızın üstadı Şeyhülislâm Muhammed bin Abdullah Timurtâşî'nin eseridir. Bu zât, hânefi âlimlerinden olup, Gazze'lidir. Müteahhirîn (sonra gelen) âlimlerinin en üstünlerinin sığınağıdır. Ben bu kitabı, üstadımız Şeyh Abdünnebî el-Halîlî'den naklediyorum. O da Mûsânnif'den (Timurtâşî'den), o da Mısırlı İbn-i Nüceym'den, o da senedi ile mezhebin İmâmı, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'den, o da senedi ile, Mustafâ-i muhtâr Peygamber efendimizden ( aleyhisselâm ), o da Cibril'den (aleyhisselâm) ve o da Vâhid-i Kahhâr olan Allahü teâlâdan nakletmiştir.

Nitekim birçok yollarla, büyük âlimlerden naklen bize verilen icâzetnamemizde de beyân olunmuştur...", Haskefî'nin "Dürr-ül-muhtâr" adındaki kitabına en güzel haşiyeyi yazan İbn-i Âbidîn, bu husûsta buyuruyor ki: "Tenvîr-ül-ebsâr şerhi olan "Dürr-ül-muhtâr", her beldeye yayılmış olup, çok şehirlerde bulunmaktadır. Bu kitap, şöhrette, günün ortasındaki güneşten daha üstündür. O, aramağa değer bir eserdir. Onun ayağına gidilir. Çünkü o, hânefi mezhebinde açılmış altın çığırdır. Gerçekten diğer mufassal (geniş, açık) kitapların ihtivâ etmediği, açık şekilde kısaltılmış fer'î (fıkıh) mes'eleleri, sahîh kabûl edilmiş kavilleri içine almaktadır. Fikrin eli, böyle bir kumaş daha dokumuş değildir."

"Dürr-ül-muhtâr" kitabından seçmeler:

"Hazret-i Ali buyurdu ki: "Fazilet, ancak ilim ehline mahsûstur. Çünkü onlar, doğru yoldadır. Hidâyet arayana yol gösterirler. Herkesin kadr ü kıymeti, başarısına göredir. Câhiller, ilim ehline düşmandırlar, imdi sen, ilim elde etmeye bak! ilmin ebediyyen câhili olma! İnsanlar ölü, ilim ehli diridirler. (Zîrâ câhillerin hiçbir faydaları yoktur. Onlar, nebat yetiştirmeyen çorak toprağa benzerler. Allahü teâlâ meâlen; "Yoksa, ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine verdiğimiz nurla insanlar içinde yürüyen kimse, karanlıklar içinde olan gibi midir?" buyurmuştur, ölüden murâd câhil, dirilmekten murâd ilim verilmesidir. Karanlıklar içinde yüzen de câhildir)"

"İlim, her fazilete vesiledir, ilim, köleyi sultânlar meclisine yükseltir. "Ulemâ olmasaydı, ümerâ helak olmuşdu" denilmiştir. Şâir de; "İlim, erbâbı için azli mümkün olmayan bir sultândır. Gerçek emîr odur ki, azledildiği zaman dahî emîr kalır. Sultânın velâyeti elinden gidince, fazileti saltanatında kalır" demiştir. Çünkü ilmin saltanatı ilâhîdir. Kulların, onu azle güçleri yetmez. Hadîs-i şerîfte; "Hikmet, kişinin şerefine şeref katar, köleyi yükselterek sultanlar meclisine oturtur." buyuruldu. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) bununla, ilmin dünyâ menfaatlarına işâret etmişlerdir. Ma'lûmdur ki, âhıret daha hayırlı ve bâkidir."

"Her mü'mine önce lâzım olan şey; îmânı, farzları ve haramları öğrenmektir. Bunlar öğrenilmedikçe, müslümanlik olamaz, îmân elde tutulamaz. Hak borçları ve kul borçları ödenilemez. Niyet ve ahlâk düzeltilemez, temizlenemez. Düzgün niyet edilmedikçe, hiçbir farz kabûl olmaz. Bir hadîs-i şerîfte: "Bir saat ilim öğrenmek veya öğretmek, sabaha kadar ibâdet etmekten daha sevâbtır" buyuruldu."

"Toprak ve sudan biri temiz ise, karışımları olan çamur temiz olur. Fetvâ da böyledir."

"Oğlunu sünnet ettirmek mühim sünnettir, İslâmiyetin şiârıdır... Çocuğun sünnet olma yaşı belli değildir. Yedi ile oniki yaş arası en iyidir."

"Âdem aleyhisselâmdan beri, her dinde bir vakit namaz var idi. Hepsinin kıldığı, bir araya toplanarak bize farz edildi. Namaz kılmak, îmânın şartı değil ise de, namazın farz olduğuna inanmak, îmânın şartıdır. Namaz, duâ demektir, İslâmiyetin emr ettiği, bildiğimiz ibâdete, namaz (salât) ismi verilmiştir. Mükellef (ya'nî, âkil ve baliğ olan her müslümanın, hergün beş vakit namazı kılması farz-ı ayn'dır. Farz olduğu, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilmiştir. Mi'râc gecesinde, beş vakit namaz emr olundu. Mi'râc, hicretten bir yıl önce, Receb ayının yirmiyedinci gecesinde idi. Mi'râcdan önce, yalnız sabah ve ikindi namazı vardı."

"Misâfirin, dört rek'at farzlar yerine, iki rek'at kılması lâzımdır. Mi'râc gecesi, akşam namazı üç rek'at, öteki namazlar iki rek'at farz oldu. Medîne-i münevverede ikinci emirle, sabah ve akşamdan başkası dört rek' ata çıkarıldı. Hicretin dördüncü yılında bunlar, misâfir için, yine ikiye indirildi. Misâfir olmayan (mukîm) kimse için, öğle, ikindi ve yatsı farzları dört rek'at kaldı. Misâfirin bunları dört kılması günah olur. Mukîm oluncaya kadar, bunları iki rek'at kılar."

İmâm-ı Nesefî “Kâfi” kitabında buyuruyor ki: “Bir kimse hüzünden, sıkıntıdan kurtulmak için, Allahü teâlâya kalbinden yalvararak, ondört secde âyetini (ezberden, ayakta) okuyup herbirinden sonra, hemen secde ederse, Allahü teâlâ, o kimseyi o dert ve belâdan korur. Son secdeden kalkınca, ayakta ellerini ileri uzatır. Kendini ve bütün müslümanların dünyâ ve dinlerine gelen belâdan, sıkıntıdan kurtulmaları, korunmaları, için duâ eder.”

Câmilerin efdâli Kâ’be-i muazzama, sonra bunun etrâfındaki (Mescid-i Haram), sonra Medîne-i münevveredeki (Mescid-i Nebî)’dir. Sonra, Kudüs’deki (Mescid-i Aksa), sonra, Medîne-i münevvere şehri yanındaki (Kubâ) mescididir. Mescid-i Nebî’nin yüz zrâ’ eni, yüz zrâ’ boyu vardı. Bir zrâ’ yarım metredir. Sonra, zamanla genişletildi. Şimdiki hâlinde de efdâldir.”

Farz namazı, özrü olmadan, vakti geçtikten sonra kılmak, ya’nî kazaya bırakmak haramdır.”

Namazı, özürsüz (ya’nî dînimizin gösterdiği sebep olmadan) vaktinden sonra kılmak, büyük günahdır. Bu günah, kaza edince af olmuyor. Kaza ettikten sonra, ayrıca tövbe veya hac etmek de lâzımdır. Kaza edince, yalnız namazı kılmamak günahı af olur. Kaza kılmadan tövbe edilince, terk günahı af olmadığı gibi, te’hîr günahı da af olmaz. Çünkü, tövbenin kabûl olması için günahdan sıyrılmak şarttır.”

Tecemmül etmek, ya’nî güzel elbise giymek müstehabdır. Helâl şeylerle zînetlenmek mübâhdır. İmâm-ı a’zam Ebu Hanife, dörtyüz altın kıymetinde cübbe giyerdi. Talebelerine güzel giyinmelerini emrederdi. İmâm-ı Muhammed, güzel elbise giyerdi, İmâm-ı a’zam buyurdu ki; “İmâm-ı Ömer’in yamalı hırka giymesi, Emîr-ül-mü’minîn olduğu içindi. Güzel giyinseydi, me’mûrlan da güzel giyinirler, fakirleri, milletten zulüm ile mal alırlardı. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ), bin dirhem gümüş kıymetinde cübbe giyerdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 63, 65

2) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 984

3) Redd-ül-muhtâr (Mukaddime)

**ALİ ECHÜRÎ**

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Abdurrahmân Echürî’dir. Künyesi Ebü’l-İrşâd olup, lakabı Nûreddîn’dir. 967 (m. 1560) senesinde Mısır’da doğdu. 1066 (m. 1656) senesi Cemâzil-evvel ayının başlarında, Mısır’da vefât etti. İhvet-i Yûsuf denilen yerdeki türbesine defnedildi.

Kâhire’de Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinin reîsi idi. Fıkıh, hadîs, Arabî ilimler, usûl, mantık ve belagatta üstün bir dereceye yükseldi. Şöhreti her yere yayıldı, ilmiyle âmil bir âlimdi. Herkese faydası dokunurdu. Feyzleri her yere yayıldı. Ders okuttu. Fetvâlar verdi. Çok talebe yetiştirdi. Uzak yerlerden, dersini dinlemeye gelirlerdi.

Ali Echürî’nin ders okuttuğu âlimlerden ba’zıları şunlardır: Şihâbüddîn Acemî, Şemsüddîn Muhammed Remlî, Bedrüddîn Hasen, Kerhî, Sirâcüddîn Ömer İbni Cây, Hâfız Nûreddîn Ali bin Ebî Bekr Karâfi, Şemsüddîn Muhammed bin Selâme Benûferî, Kâdı Bedreddîn bin Yahyâ Karâfi.

Fıkıh, hadîs, tefsîr ve diğer ilimlerde; Şemsüddîn Bâbilî, Nûreddîn Şebrâmelisî, Şihâbüddîn Acemî ve sayılamayacak kadar çok talebe yetiştirdi.

Ali Echürî, tütün içmenin mübah olduğuna dâir fetvâlar verdi. Bu husûsta kitap yazdı. Dört mezheb âlimlerinin, tütünün helâl olduğunu bildiren fetvâlarını nakletti. 1355 (m. 1936) senesinde İskenderiyye’de basılan (Celâl-ül-hak fî keşf-i ahvâl-i sirâr-il-hak) kitabında ve Zerkânî’nin İzziyye şerhinde şöyle denmektedir: “Ali Echürî’ye soruldu: Tütün için “Şerâbdan ve yeşil ottan sakınınız!” hadîsi vardır. Çünkü, Huzeyfe ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: Resûlullah ( aleyhisselâm ) ile gidiyorduk. Bir ot görüp başını salladı. Sebebini sordum. “Âhır zamanda, bu otun yapraklarını içecekler. Onunla serhoş olup, namaz kılacaklar. Onlar kötü kimselerdir. Benden uzakdırlar. Allahü teâlâ onları sevmez” buyurdu. Hazret-i Ali’nin bildirdiğine göre; “Onu içenler, Cehennemde sonsuz kalacaklardır. Şeytanın arkadaşıdırlar. Tütün içenle müsâfeha etmeyiniz. Boynuna sarılmayınız. Ona selâm vermeyiniz. Çünkü o, benim ümmetimden değildir”

buyurdu. Bir habere göre de; “Onlar, Eshâb-ı şimâldendir. Tütün, şakilerin içkisidir, İblîsin bevlinden yaratılmıştır. Allahü teâlâ, sevdiğim kullarımı aldatamazsın buyurunca, şeytan bevl yapmıştı. Ondan tütün otu hâsıl oldu” deniliyor. Bunlara ne dersiniz? Ali Echürî hazretleri, cevâbında buyurdu ki:.”Bunların hiçbiri hadîs değildir. Hadîs âlimleri, bunların yalan ve iftira olduklarını bildirdiler. Hem de bu sözlerin belagat ve edebiyata uygun olmaması da, Resûlullahın mübârek ağzından çıkmadıklarını göstermektedir. Rebi’ bin Haysem buyurdu ki: “Güneşde ışık olduğu gibi, hadîs-i şerîflerde de nûr vardır. İftira olarak uydurulan sözlerde ise, zulmet vardır. Hadîs uyduran, Cehenneme gidecektir.” Buhârî ve Müslim’de yazılı hadîs-i şerîfde; “Söylemediğim birşeyi hadîs diyerek yalan söyliyen, Cehennemde ateşten kazık üzerine oturtulacaktır” buyuruldu.

İmâm-ül-Harameyn Abdülmelik ( radıyallahü anh ), hadîs uyduran kâfir olur dedi. İse de, küfr değil büyük günahtır. Tütün içmek aklını giderir veya zarar verirse, yâhud nafakası vâcib olanın nafakasını terke veya namazın vaktini kaçırmağa sebeb olursa, bu kimseye haram olur. Başkalarının içmesi haram olmaz. Zarar ve alışkanlık yapmayacak kadar az içilen tütüne haram ve mekrûh demekten sakınmalı, kesesine ve sıhhatine zarar vermeyecek kadar az içenleri fâsık, günahkâr bilmemelidir.”

Ali Echürî bildirdi ki: “Kim uyuyacağı zaman, A’râf sûresinin ikiyüz ve ikiyüzbirinci âyet-i kerîmelerini okursa, o gece ihtilâm olmaktan korunmuş olur.”

Kim Receb ayının son Cum’a günü, otuzbeş defa; “Ahmed Resûlullah, Muhammed Resûlullah” okursa, o sene parasına zarar gelmez ve bereketini görür. Kim ihtiyâcının karşılanmasını niyet edip, sonra da on defa; “Allahümme ente lehâ ve li külli hacetin Kâdîhâ bi fadli Bismillâhirrahmânirrahîm mâ yeftehullahü lin-nâsi min rahmetin felâ mümsike lehâ” duâsını okursa, Allahü teâlânın izniyle arzusuna kavuşur.”

Ali Echürî, vefâtına yakın buyurdu ki: “Evliyânın sözü yerini bulur.”

Yazmış olduğu eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1-Şerhu dürer-üs-seniyye fî nazm-ıs-sîret-in-Nebeviyye (2 cild), 2-En-Nûr-ül-Vehhâc fil-kelâm alel isrâ vel-mi’râc, 3-El-Ecvibet-ül-muharrire li es’ilet-il-Berara (fıkha dâir), 4-El-Mügâresetü ve ahkâmühâ, 5-Şerhu risâletü Ebî Zeyd, 6-Mevâhib-ül-celîl, 7-Gâyet-ül-beyân fî ibâhat-id-duhân, 8-Şerhu manzûmet-il-akâid, 9-Ez-Zehrât-ül-verdiyye (Fetvâlar mecmû’ası), 10-Fedâilü Ramazân, 11-Şerhu Muhtasar İbn-i Ebî Cemre, 12 Mukaddimetü fî yevmi Aşûra.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 207

2) Hülâsat-ül-eser cild-3, sh. 157

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 758

4) El-A’lâm cild-5, sh. 13

5) Brockelmann Sup-2, sh. 437

6) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 575, 579, 1013

**ALİ ŞEBRÂMELİSÎ**

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Ali Şebrâmelisî Kâhirî’dir. Künyesi Ebü’d-Diyâ olup, lakabı Nûreddîn’dir. 997 (m. 1598) senesinde Mısır’ın batısında, Şebrâmelisî nahiyesinde doğdu. 1087 (m. 1676) senesi Şevval ayının onsekizinde, Perşembe gecesi Mısır’da vefât etti. Cenâze namazı büyük bir kalabalık tarafından kılındı. Namazını, Ezher Câmii’nde Şerâfüddîn bin Şeyh-ül-İslâm Zekeriyyâ kıldırdı. Vefâtı, büyük bir üzüntü meydana getirdi.

Ali Şebrâmelisî, küçük yaşta Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Şâtıbiyye, Hulâsa, Behce, Minhâc, Nazm-üt-Tahrîr, Gaye, Cezeriyye, Kifâye, Rahbiyye ve birçok eser mütâlâa etti. Kırâat şekillerini öğrendi. Zamanının büyük âlimlerinden okudu. Şeyh Abdurrahmân Yemenî ve Şeyh Abdurraûf Münâvî’nin Salâhiyye Medresesi’ndeki derslerini dinledi. Fıkıh ve hadîs ilmini;Nûreddîn Ziyâdî, Sâlim Şebşîrî’den öğrendi. Nûreddîn Halebî, Şemsüddîn Şevbezî, Abdurrahmân Hayyârî, Muhyiddîn bin Şeyh-ül-İslâm, Sirâcüddîn Şinvâniyyîn, Süleymân Bâbilî, Şihâbüddîn Ganemî’den ilim öğrendi. Sahîhayn’ı (Buhârî ve Müslim’i) ve Şifâ’yı büyük hadîs âlimi Şihâbüddîn Ahmed Sübkî’den okudu. Sahîh-i Buhârî, Şemail,

Mevâhib, Şerhu akâid-i Nesefî, Şerhu Cem'ul cevâmî', Muğnı-l-lebîb, Şerh-i İbn-i Nâzım, Şerh-i Cevheret-üt-tevhîd gibi eserlerin tamâmını, Burhânüddîn Lakkânî'den okudu. Echürî'nin derslerinde bulundu. Şerh-ül-Behce ve İbn-i Akîl'in de tamâmını, Abdullah Denûşirî'den okudu. Din ve fen ilimlerinde büyük bir âlim oldu, Câmi'ül-Ezher'de ders okutmaya başladı. Bütün ilimlerde zamanının bir tanesi oldu. Zamanının büyük âlimlerinden; Şerâfüddîn bin Şeyhülislâm, Zeynel âbidîn, Muhammed Behûtî, Veys Hımsî, Mansûr Tûhî, Abdurrahmân Mahallî, Şihâbüddîn Beşbîşî, Seyyid Ahmed Hamevî, Abdülbâkî Zerkânî ve başkaları dersini dinleyip çok istifâde ettiler.

Ali Şebrâmelisî, velî, muhakkik, aklî ve naklî ilimlerde söz sahibi idi. Görüşü isâbetli, anlayışı kuvvetli idi. Eserlerdeki ma'nâların inceliklerini anlamada en önde idi. Ağırbaşlı, yumuşak huylu, insaf sahibi idi. Talebelerine karşı çok şefkatli idi. Heybetli olup, kendisini görenlerde sevgi ve saygı hâsıl ederdi. Bir kimse nûrânî yüzünü görse ondan ayrılmak istemezdi. Lüzumsuz birşey söylemezdi. Meclisinde gıybet yapılmazdı. Bütün vakitlerini talebe okutmak, namaz kılmak, Kur'ân-ı kerîm okumak ve ibâdetle geçirirdi. Yorgunluktan dolayı hiçbir talebesine kızdığı, kötü bir söz söylediği görülmedi. Talebelerinden kendisini üzen olduğunda söylediği sözlerin en fazlası; "Allahü teâlâ seni ıslâh etsin!" cümlesi idi. Çok zâhid idi. Dünyânın malı, mülkü gözünde yoktu. Evinden dışarıya çıktığında, yolda giderken onu görmek için insanlar biraraya toplanır, elini öpmek için yarış ederlerdi. Zamanının âlimleri onun üstünlüğünde ittifâk ettiler. Âlimler bir mes'elede ihtilâf ettiklerinde doğruca ona gelip sorarlar, en güzel cevâbı alırlardı. Nazari ilimlerde asrının bir tanesi olan Seriyyüddîn Derûrî onu çok medhetti.

Büyük Âlim Beşbîşî'ye, Seriyyüddîn Derûrî ile Ali Şebrâmelisî hakkında soruldukta, dedi ki: "Ali Şebrâmelisî daha üstün olup, kendisine hangi ilimden ve ne sorulursa sorulsun hemen cevâb verirdi. Hazır cevâblı olup, anlayışı çok kuvvetliydi. O, ilimde bir dağ gibiydi." Ders okutmaktan hiç yorulmazdı. Ders yapılamadığında talebesine; "Bugün ne oldu ki ders yapamadık" derdi.

Vefâtına yakın bir zamana kadar ders okuttu. Ömrünün sonlarına doğru, yaşlılık haliyle son derece yorgun ve bitkin bir hâle geldi. Konuşmaya takati olmadığı için, hafif bir sesle ders anlatmaya başlardı. Dersi ilerledikçe kendisine bir kuvvet gelir, son derece zinde bir insan gibi ders anlatmaya devam ederdi. Çok mütâlâa yapardı. Birkaç gün çalışmayı bıraksa hemen hastalanırdı. O, bütün güzel hasletleri kendisinde toplamışdı. Hâller ve kerametler sahibi idi.

Talebelerinden, Ahmed Bina' Dimyâtî dedi ki: "Vefat etmeden önce, bir gece hocamı rü'yâmda gördüm. Bana; "Vefât ettiğimde cenazemi sen yıkarsın" buyurdu. Ben de hemen Dimyat'tan Mısır'a doğru yola çıktım. Mısır'a geldiğimde vefât haberini aldım. Buyurduğu gibi cenâzesini yıkadım, elimle kefenledim. Bu arada mübarek bedeninden bir nûr fışkırıp bütün evi doldurdu. Bakmak mümkün olmuyordu."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır 1-Hâşiye alel-mevâhib-i ledünniyye lil-Kastalânî (Dört cild) 2- Hâşiye aleş-Şemâil, 3-Hâşiye alâ nihâyet-ül-muhtâc: (Şafiî fıkhına dâirdir.)

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 153

2) Halâsat-ül-eser cild-3, sh. 174

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-3, sh. 220

4) Keşf-üz-zünûn cild-2 sh. 1897

5) El-A'lâm cild-4, sh. 314

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 198

**ALTIPARMAK MUHAMMED EFENDİ**

Osmanlı devleti zamanında yetişen hadîs âlimlerinden, ismi, Muhammed bin Muhammed'dir. Memleketinde "Çıkrıkçı-zâde" diye tanınmış ise de sonraları "Altıparmak" lakabıyla meşhur oldu. Aslen Üsküblüdür. Doğum târihi bilinmemektedir. 1033 (m. 1623) senesinde Mısır'da vefât etti. Cenazesi büyük bir kalabalık tarafından kaldırılarak, "Sûk-ı Gâr" da yaptırdığı kendi mescidinin avlusuna defn edildi.

Altıparmak Muhammed Efendi, din ve fen ilimlerini memleketinde öğrendi. Tahsîlini tamamladıktan sonra tasavvuf yoluna meyl ederek, Şeyh Ca'fer Efendi'ye talebe oldu. Daha sonra istanbul'a gelen Altıparmak Muhammed Efendi, Fâtih Camii'nde hadîs ve tefsîr dersleri okuttu, va'z ve nasîhatta bulundu. Bir süre sonra İstanbul'dan ayrılarak Mısır'a gitti. Kâhire'de ders verdi. Hac farizasını yerine getirmek için Mekke'ye gitti. Hac dönüşü Kâhire'de ilim öğretmeye devâm etti.

Altıparmak Muhammed Efendi, Arabça, Türkçe ve Farsça dillerine ve edebiyatına vâkıf, fazilet sahibi bir âlim idi. Altıparmak Muhammed Efendi'nin birçok tercümeleri ve şerhleri vardır. Tercümelerinden en meşhuru, Molla Miskîn'in yazmış olduğu, "Me'âric-ün-nübüvve fî medâric-il-fütüvve" adlı eserin Farsçadan Türkçeye tercümesidir. Bu eser, "Altıparmak" ismi ile tanınmıştır. Diğer eserleri şunlardır 1-Nüzhet-i cihân ve nâdire-i devrân: Ahmed bin Muhammed Kazvînî'nin yazmış olduğu; İslâm târihi, halîfeler, hükümdarlar ve nâdir hikâyelerden bahseden Farsça "Nigâristân"ın tercümesidir. 2-Terceme-i sittîn li câmi-il-Bostânîn.3-Kâşif-ül-u'lûm ve fâtih-ül-fünûn.

Altıparmak ismiyle meşhur olan Me'âric-ün-nübüvve tercümesinden ba'zı bölümler:

Âdem aleyhisselâmın yaratılmasının başlangıcı: Azâzil, cin tâifesinin geride kalanları olan teb'ası ile birlikte yeryüzüne yerleşti. Bu vefasız toprağa bağlandılar. Allahü teâlâ, âyet-i kerimede meâlen; "Ben yeryüzüne halîfe halk ediciyim." buyurdu. Bunun üzerine melekler; "Yâ Rabbî yeryüzünde fesad çıkarıp kan dökenleri mi yaratacaksın?" dediler. Melekler halîfe kelimesinden ötürü böyle düşünüp söylediler. Zîrâ fesad etmiyenlere halîfe lâzım olmaz. Halîfe yaratmaktan murâd, günah ve isyân edilmesi ise, Allahü teâlâ cinleri niçin helâk etti. Eğer murâd itâat ise, biz seni tesbîh, tahmîd ve takdis ederiz dediler. Cenâb-ı Hak onlara cevâbında meâlen; "Sizin bilmediğinizi ben bilirim (Bekara 30)" buyurdu. Melekler bu cevâbı alınca söylediklerinden dolayı pişman oldular. Bizi alâkadar etmeyen şeyi niçin söyledik deyip zellelerini affettirmek için bin sene Kürsî'yi tavaf eylediler. "Lebbeyk Allahümme lebbeyk (Senden af ve mağfiret dileriz)" dediler.

Ravdat-ül-ülemâ adlı eserde şöyle yazmaktadır "Melekler, gadâb-ı ilâhiden korktuklarından, hergün Arşı tavaf edip, ağlayıp sızlayarak Hak teâlânın gadabından yine O'na sığınırlardı. Hak teâlâ onlardan hoşnud olup, hâllerine acıdı ve; "Ey meleklerim! Sizler mağfiretimi ister misiniz?" buyurdu. Melekler; "isteriz yâ Rabbî! Biz bilmediğimiz işe karıştık. Af edip gadabından bizi emin eyle" dediler. Cenâb-ı Hak buyurdu ki: "Arşın altında bir nehir vardır. Ondan abdest alın." Melekler o nehirden abdest aldılar. Allahü teâlâ onlara: "Sübhâneke Allahümme vebihamdike eşhedü enlâ ilahe illâ ente estagfirüke ve etûbü ileyke" duasını okuyun" buyurdu. Melekler; "Yâ Rabbî! Bu amelin sevâbı nedir?" diye sordular. Allahü teâlâ; "Ellerin, ayakların, yüzlerin işlediği ve bilcümle bütün günahları, onunla af edip, temizlerim" buyurdu. Melekler; "Ey Rabbimiz! Bu ihsan bize mi mah-sustur. Yoksa her kim bu ameli işlese mağfiretin ile müşerref olur mu?" dediler. Cenâb-ı Hak: "Bu amel, ümmet-i Muhammed'e mahsustur. Bu ümmetten bir kimse çok günahkâr olsa, abdest aldığı gibi, onu bütün günahlarından temizlerim ve Cennetime sokarım" buyurdu.

Nakl olunur ki: Cebrâil aleyhisselâm yaratıldığı zaman kendine baktı. Hüsn-i cemâlinin ve nûrâniliğinin şükrânesi olarak iki rek'at namaz kıldı. Namazı otuzbin senede edâ edip, dedi ki: "Yâ Rabbî! Benim gibi amel eden kulun var mıdır?" Allahü teâlâdan şu hitab geldi: "Yâ Cebrail! Ahır zamanda bir taife gelir. Az zamanda İki rek'at namaz kılarlar. Kalb meşguliyeti ve çok eksiklerle kıldıkları o iki rek'at namazı, senin kıldığınla değiş." Cebrail aleyhisselâm; "Böyle ise nasıl değişeyim?" dedi. Bunun üzerine Allahü teâlâ buyurdu ki: "Senin hiçbir ihtiyâcın ve hiçbir mânin yok iken ibâdet ediyorsun. Bu kolaydır. Fakat onlar zayıf bünyeleri ile birçok mâniler ile ibâdet ederler. Bir taraftan çoluk-çocuk, bir taraftan mal toplama fikri, diğer taraftan da düşman ve şeytan ile cihâd ederler. Bütün bunları dinlemeyip namazlarını edâ ederler. Bunların sevabının fazla olması, ihsânıma ve hikmetime uygundur."

Âdem aleyhisselâmın yaratılması: Tefsîr âlimleri ve târih yazarları buyurdular ki: Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâmı yaratmak istediği zaman toprağa şöyle vahyetti: "Senden bir bölük halk yaratsam gerektir. Bunlardan bir kısmı bana itaat eder, diğeri âsî olur. Mu'tîleri Cennete, âsî-leri Cehenneme sokarım." Sonra, Allahü teâlâ, Cebrail aleyhisselâma; "Gidip yerden bir miktar toprak getir!" diye emretti. Cebrail aleyhisselâm yere geldi. Toprak alacağı sırada, yer feryâd edip; "Allahü teâlânın büyüklüğüne sığınırım. Bu gün benden

birşey alma. Zîrâ yarın Cehenneme girerler" dedi ve çok yemin verdirdi. Cebrail aleyhisselâm yerin bu hâline acıyıp toprak almadı. Boş el ile Hak teâlâya döndü. Cenâb-ı Hak; "Niçin boş geldin?" diye hitab edince, "Yâ Rabbî! sana ma'lûmdur ki, emrini yapmamaya niyet etmedim. Keremine güvenerek yerin ağlayıp sızlamasına acıdım. Onun için toprak almadım" dedi. Sonra toprak almakla Mikâil aleyhisselâm görevlendirildi. O da yere şefkatinden dolayı eli boş döndü. Sonra İsrafil aleyhisselâm bu işle görevlendirildi. O da toprak almadan döndü. Daha sonra Azrail aleyhisselâm yerden toprak almakla görevlendirildi. Azrail aleyhisselâm yere indi. Her kıtadan bir miktar toprak aldı. Bunları Mekke ile Tâif arasına koydu. Kırk arşın yüksekliğinde bir yığın oldu. Bir rivayette Azrail aleyhisselâm toprağı alacağı zaman yer feryâd etti. Bu sırada Allahü teâlâdan şöyle bir nidâ geldi: “Ey zemin, üzülme! Senden aldığımı güzel bir şekilde sana iade edeceğim. Cansız toprak alıp, ârif-i billah gönderirim. Siyah toprak aldım. Ay yüzlü, beyaz a’zâlı olarak iade ederim.” Sonunda dünyânın her yerinden toprak alındı. Çeşitli renkleri vardı. Onun için insanoğlu da çeşitli renk ve şekillerde, çeşitli tabiat ve huylarda halk olundu.

Sonra bu toprak yığınının üzerine bir parça bulut gönderdi. Kırk gün yağmur yağdırdı. Bir rivâyette kırk sene yağdı. Otuzdokuzu gam denizlerinden, biri ferahlık denizinden yağdı. Onun için insanoğlunun üzüntüsü çok, sevinci azdır. Sonra kırk sabah Âdem aleyhisselâmın çamurunu kudretiyle yoğurdu. Bir rivâyette, Hak teâlâ yetmişbin meleğe emretti. Cennetten su getirdiler, o toprağa döktüler. Sonra bir parça buluta emr olundu. Kırk yıl yağmur yağdırdı. Siyah renkli bir çamur oldu. Bir rivâyette, sonra kudret güneşi ile o çamuru kuruttu. Bir rivâyette o çamur kurumadan, vücûd a’zâları yapıldı, sonra kurudu. O kadar kurudu ki, vurulduğu zaman testi gibi ses verirdi. Sonra a’zâsı şekillendi.

Bir rivâyette; Âdem aleyhisselâmın başını Kâ’be toprağından, gerdanını Beyt-ül-makdîs toprağından, mübârek arkasını ve karnını Hind toprağından; ellerini maşrıktan, ayaklarını magribten, diş, sinir, damar ve kemiklerini başka yerlerin toprağından yarattı. Âdem aleyhisselâmın kalıbı tamamlandıktan sonra kırk sene yerde durdu. Bu müddet zarfında Allahü teâlâ, meleklere Âdem aleyhisselâmın kalıbını ziyâret etmelerini emretti. Melekler onun sûretinin güzelliğine ve ilgi çeken duruşuna hayran oldular. Zîrâ o şekilde bir mahlûk hiç görmemişlerdi. Birgün İblîs, daha kovulmadan evvel teb’asıyla gezerken Âdem aleyhisselâmın kalıbını görmek için uğradı. Görünce hayret edip, nasıl birşey olduğunu merak ettiler. İblîs, parmağı ile hafifçe dokundu. O anda muazzam bir ses çıktı. Bu ses yabancı birinin eli dokunduğu içindi, İblîs, yanındakilere; “Üzülmeyin, içi boştur” dedi ve sonra; “Sabredin. Ben karnını deleyim, içinde ne vardır size haber vereyim diyerek, karnını deldi ve içine girdi. Gökler âleminde gördüğü bütün şeyleri orada gördü. Bir de acâib mahzen gördü. Kapısı kilitli idi. İçine girmek için ne kadar uğraşdı ise de giremedi. Âdem aleyhisselâmın kalıbı onu red etti.

Büyükler buyurdular ki: “Gönül, Allahü teâlânın nazar ettiği bir yerdir. Çalış oraya gir. Allahü teâlânın nazarına kavuşursun.”

İblîs, kalıptan çıkıp gördüklerini anlattı: “İçerisi şehir gibidir. Dolaşmak kolaydır. Fakat bir hazîne gördüm, içine giremedim. Sırrına da vâkıf olamadım.” Sonra arkadaşlarına; “Ey arkadaşlar! Eğer Allahü teâlâ bunu bizden daha kıymetli tutarsa, siz ne yaparsınız?” diye sordu. Oradakiler; “Kabûl eder, tâbi oluruz” dediler, İblîs ise kalbinden şöyle geçirdi: “Eğer bunu tercih ederse ben âsî olurum. Eğer beni tercih ederse, onu helak ederim.” Hâlbuki Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Ben sizin gizli ve aşikâr işlerinizi bilirim” buyurdu.

Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâmın kalıbına rûh vereceği zaman, Cebrâil aleyhisselâma; “Habîbimin nûrunu getir. Âdem aleyhisselâmın iki kaşı arasında emânet olarak koy” buyurdu. Cebrâil aleyhisselâm derhal cenâb-ı Hakkın emrini yerine getirdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 174

2) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1076

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 212


**ANKARAVÎ (İsmâil Rusûhî)**

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, İsmâil bin Ahmed'dir. Lakabı Rusûhî'dir. Ankaravî diye meşhûr olmuştur. Ankara'da doğmuştur. Doğum târihi kesin olarak belli olmamakla beraber, onuncu asrın ikinci yarısında doğduğu bilinmektedir. 1040 (m. 1630) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Galata Mevlevîhânesi bahçesindedir.

İlk tahsilini doğum yeri olan Ankara'da yaptı. Aklî ve naklî ilimleri, zamanının âlimlerinden okudu. Arabça ve Farsça dillerini öğrendi. Zâhirî ilimlerde yükseldikten sonra tasavvufa yöneldi. Bayrâmiyye yoluna girip feyz aldı. Tasavvuf derecelerinde de yükseldi. Hocası tarafından insanlara Allahü teâlânın dînini ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatmakla vazîfelendirildi. Halvetiyye yolundan da icâzet alıp, irşâd vazîfesine devam ettiği sırada gözlerinden rahatsızlandı. Rahatsızlığından dolayı okuyamaz, yazamaz oldu. Gözleri açıldığı takdîrde dâima Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîfler ve evliyâullahın sözleriyle meşgûl olacağını nezr etti. Nihâyet bir velînin teveccühüyle gözlerindeki rahatsızlık geçti. Bu hâline şükür ifâdesi olarak "Fütûhât-ı Ayniyye" adlı Fâtiha-i şerîfe tefsîrini yazdı. Konya'ya gidip, Mevlevi yolu büyüklerinden Bostan Çelebi'nin sohbetlerinde bulundu. Mevleviyye yolunda da ilerleyip yüksek derecelere kavuştu. 1019 (m. 1610) senesinde İstanbul'a gelerek, İstanbul Galata Mevlevîhânesi'nde irşâd vazîfesiyle vazîfelendirildi. Vefâtına kadar bu vazîfede kalıp insanlara iyiliği emr edip, kötülüklerden sakındırmaya çalıştı. Bu arada zâhirî ilimlerde de gayret gösterip daha yüksek derecelere ulaştı.

İsmâil Ankaravî, zâhirî ve bâtınî ilimlerde, tasavvufda yüksek derece sahibi idi. İlmiyle âmil, fazilet sahibi bir zât idi. Allahü teâlânın emirlerine uyar ve yasaklarından titizlikle kaçınırdı. Allahü teâlâya çok ibâdet eder, dünyâya önem vermezdi. Zamanındaki devlet adamları kendisini sever, ilmini takdîr eder, hürmette kusur etmezlerdi, ilim ehli ile ilmî sohbetlerde bulunur, sohbeti, yalnızlığa tercih ederdi. İnsanlar arasına karışıp, Allahü teâlânın dînini anlatmayı, bir köşeye çekilip ibâdet ve tâatle meşgûl olmaktan üstün tutardı. Birçok ilimlerdeki yüksek derecesi yanında şairliği de olan İsmâil Ankaravî, şiirlerinde Rusûhî mahlasını kullanırdı. Birçok eserleri vardır.

Bu eserlerinin başlıcaları şunlardır:

1- Şerh-i Mesnevî: Mevcûd Mesnevî şerhlerinin en meşhûrlarından olup, altı cild hâlinde yazılmış ve basılmıştır. "Mecmû'ât-ül-Letâif ve ma'mûrât-ül-meârif' adıyla da bilinen Mesnevî şerhi, İsmâil Ankaravî'nin en meşhûr eseridir. Bu şerhi sebebiyle Mesnevî Şarihi diye meşhûr olmuştur. Eserinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin söz ve hâllerini açıklarken, tasavvufun temel ve umûmî kaidelerini de anlatmıştır. Daha sonraki zamanlarda, Mesnevî üzerinde eser yazanlar, Ankaravî şerhinden çok istifâde etmişlerdir. Bu eseri, Cengî Yûsuf Dede kısaltarak "Menhec-ül-Kavî" adıyla Arabçaya, ismet Tasar-zâde, "Şerh-i kebîr-i Ankaravî ber Mesnevî-i ma'nevî-i Mevlevi" adıyla Farsçaya tercüme etmişlerdir.

2- Minhâc-ül-fukarâ: Tasavvuf konularından ve evliyânın hâllerinden bahs eden bu eseri Türkçedir. Mühyiddîn İbni Arabî'nin "Fütûhât-ı Mekkiyye" ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin "Mesnevî"sinden birçok nakillerin yapıldığı bu eserinin sonuna, "Semâ" ile ilgili "Huccet-üs-semâ" adlı bir risale de eklemiştir.

3- Zübdet-ül-füsûs: Muhyiddîn İbni Arabî'nin "Füsûs-ül-hikem" adlı eserinin yine kendisi tarafından yazılmış "Nakd-ün-nüsûs" adlı hülâsasının Türkçe tercümesidir. Bu eser Molla Câmî tarafından "Nakd-ün-nüsûs" adıyla Farsça, tasavvuf büyüklerinden Seyyid Koca Muhammed Nûr-ül-Melâmî tarafından "Mürûc-ün-nüsûs" adıyla Arabça olarak şerh edilmiştir.

4- î'zâh-ül-hikem: Şihâbüddîn Sühreverdî'nin, "Heyâkil-ün-Nûr" adlı eserinin Türkçe tercümesi ve şerhidir. Allâme Celâlüddîn Devânî ve şâir Nev'i Efendi tarafından da haşiye yazılmıştır.

5- Miftâh-ül-belâga ve Misbâh-ül-fesâha: Hâce-i Cihân'ın "Menâzîr-ül-inşâ"sı ile Hatîb-i Dımeşkî'nin "Telhis" adlı eserleri kaynak alınarak yazılmıştır. Edebiyat ve Osmanlıca belagat kaidelerine dâir dilimizde yazılan eserlerin öncüsü olduğundan, edebiyatla uğraşanlar için faydalıdır.

6- Fütûhât-ı ayniyye fî tefsîr-i sûret-il-Fâtiha: Fâtiha sûresinin tefsîriyle ilgili bir eserdir. 7- Misbâh-ül-esrâr Nûr sûresinin tefsîriyle ilgili eseridir. Son iki eser tasavvufî mâhiyettedir. 8- Nisâb-ı Mevlevi, 9- Şerhu kasîde-i Tâiyye el-müsemmâ bil-mekâsıd-il-Âliyye, 10- Şerhu hadîs-i erba'în, 11-Şerhu Füsûs-il-hikem, 12- Cenâh-ul-ervâh, 13- Şerhu kasîdet-il-münferice

el-müsemmâ bi hükm-il-münderice: Ebü'l-Fazl Yûsuf bin Muhammed'in "El-Münferice" kasidesi diye bilinen manzûmesinin tercüme ve şerhidir. 14-Hall-i müşkilât-ı Mesnevî, 15-Simât-ül-mûkınîn, 16- Er-Risâlet-üt-tenzîhiyye fî şân-ü-Mevleviyye, 17-Dîvân, 18-Câmi-ül-Âyât: Mesnevî'deki âyet-i kerîme, hadîs-i şerîflerin tefsîri ve Arapça beyitlerin açıklamasıdır, 19-Fâtih-ül-ebyât: Farsça beyitlerin açıklamasıdır. 20- Mecmû'ât-ül-letâif: Arapça ve Farsça beyitlerin açıklamasıdır. 21- Şerhu kasîdet-ül-mîmiyye vel-Hamriyye, 22- Risâle-i uyûn-i isnâ aşere: Oniki "tasavvufî manzûmeden ibâret bir eseridir.

İsmâil Ankaravî, Minhâc-ül-fukarâ adlı eserinde, iyiliği emr edip kötülükten sakındırma husûsunda diyor ki: Hazreti Ali buyurdu ki: "Doğru bildiğini söylemek, susmaktan daha hayırlıdır. Günahkâr insanlara günah ve haramların kötülüğünü anlatmamak, iyilik değildir." Kötü bir işi yapanı o işten sakındırmak, ibâdetlerin en fazîletlisidir. Bir kimse bilmeyen birine yol gösterse, o da onun irşâdıyla hidâyete erse, yol gösteren kişi de, hidâyete kavuşan kimsenin sevâbı ve fazileti kadar sevâb kazanır. Zîrâ Peygamber efendimiz (s.a.v); "Başkalarını doğruluğa çağıran kimseye, kendisine uyanların sevâbı gibi sevâb verilir. Bununla beraber onların sevâbından da hiç birşey eksilmez. Sapıklığa çağıran kimseye de ona uyanların günahı gibi günah verilir. Bununla beraber ona uyanların günahlarından hiçbir şey eksilmez." buyurdu. Dînin direği nasihattir. Bu sebeple Allahü teâlânın kullarına nasihat etmeli ve yumuşak davranmalıdır. Eğer söz tutmazlarsa onlara yumuşaklıkla hakîkati anlatmaya devam etmelidir. Zîrâ Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ); "ümmetimden bir taife, hak üzerine mücâdele etmekte, kıyâmete kadar galip olarak devam edecektir" buyurmuştur. Ba'zı âlimler bu taifeden maksad, iyiliği emr eden, kötülükten sakındıran âlimlerdir demişlerdir. Çünkü onların mücâdeleleri ma'nevî olur. Onlar Allahü teâlânın kullarını kurtuluşa sevk ederler. Allahü teâlânın âyetlerini ve Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) hadîs-i şerîflerini yanlış te'vîl edip, kendi sapık görüşlerine göre açıklayanlara mâni olurlar. Söz tutmazlarsa mücâdele ve münâzaraya kalkışırlar.

İsmâil Ankaravî, hak ve hakîkat yolunda bulunmak gerektiğini anlatırken diyor ki: "Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimizden Abdullah bin Mes'ûd ( radıyallahü anh ) şöyle naklediyor: "Resûlullah (s.a.v) doğru bir çizgi çizdi ve: "Bu, Allahü teâlânın yoludur" buyurdu. Sonra bu çizginin sağından ve solundan çıkan çizgiler çizip; "Bu yolların her birinde şeytan vardır ve kendine çağırır" buyurdu ve; "Doğru yol budur. Bu yolda olunuz. Fırkalara bölünmeyiniz" meâlindeki (En'âm-53) âyet-i kerîmeyi okudular."

Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) yolu tevhîd (birlik) ve muhabbet yoludur. Onun için birçok âlimler ve evliyâullah; "İnsanı doğru yoldan ayıran, sapıklığa götüren yollardan, orta yol daha hayırlıdır" demişlerdir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de bu konuda; "Herkes gücü, yettiği kadar, hak yoldan ayrılmadan çok sakınıp, sırât-ı müstekim üzere olmalıdır" buyurmuştur. Fahreddîn-i Râzî de sırât-ı müstekimi tefsîr ederken buyuruyor ki: "Allahü teâlâ niçin sırât-ı müstekim buyurdu da sebîl-i müstekim buyurmadı. Çünkü sırat lafzı, Cehennemdeki sıratla ilgilidir. Öyle ki, insan bu dünyâda olan sıratta, korku ve ümit üzere bulunmalıdır." Bir kısım müfessirler de "Sırat ikidir; biri dünyevî (dünyâ ile ilgili) biri uhrevî (âhıretle ilgili)'dir. Dünyâda olan sırat; Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîminden ve Peygamber efendimizin hadîs-i şerîflerinden tefsîr ederek, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği doğru yoldur. Uhrevî (âhıretle ilgili) sırat ise, hadîs-i şerîflerde bildirildiği gibi Cehennem üzerine kurulan kıldan ince, kılıçtan keskin olan, bütün insanların üzerine sevk edildiği, köprüdür. Abdullah bin Mes'ûd'dan rivâyet edilen hadîs-i şerîfte Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) buyurdular ki: "Cehennem üzerine kıldan ince kılıçtan keskin olan sırat köprüsü kurulur. Bu köprüden, bir kısım insanlar şimşek gibi, ba'zısı fırtına gibi geçer. Bir grup insan da kuş uçar gibi, bir fırka atlı gibi, bir zümre piyade gibi geçer. Bir cemâat de ateş onların yüzlerini yalar."

Hayayı anlatırken diyor ki: Birgün Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) Eshâbına buyurdu ki: "Eshâbım! Allahü teâlâdan tam bir şekilde haya ediniz." Eshâb-ı Kirâm dediler ki: "Yâ Resûlallah bizim hepimiz Allahü teâlâdan utanırız." Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Haya bu değildir. O kimse ki Allahü teâlâdan tam bir şekilde haya eder. Gözünü, kulaklarını ve diğer uzuvlarını haramlardan, bâtınını ve fercini haram ve zinâdan korur, ölümü hatırlar, âhıreti diler, dünyânın süs ve zînetlerini terk eder ise, hakîkatte bu kimse Allahü teâlâdan haya etmiştir." Haya güzel bir huydur ki dinimizce iyi olduğu bildirilmektedir. Hakdan ve insanlardan haya etmelidir. Haya edilmeyen işte hayır yoktur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hülâsat-ül-eser cild-1, sh. 418

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 259

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 25

4) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 765

5) Keşf-üz-zünûn sh. 630, 856, 1114, 1872,

6) Brockelmann Sup-2, sh. 662

7) Sefînet-ül-evliyâ cild-5, sh. 161

**ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİ**

Osmanlı şeyhülislâmlarının kırkdördüncüsü ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi Muhammed’dir. Babasının ismi Hüseyn’dir. Ankaravî nisbetiyle veya Ankaralı Mehmed Emîn Efendi diye meşhûr olmuştur. 1028 (m. 1619) senesinde Ankara’da doğdu. Şeyhülislâmlık vazîfesini yürütürken, 1098 (m. 1687) senesinde İstanbul’da vefât etti. Sultan Selîm Câmii yakınında, Kovacı Dede türbesi önündeki kabristana defnedildi.

Babası Hüseyn Efendi fukahâdan bir zât idi. İlk tahsilini babasından aldıktan sonra İstanbul’a gelip, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil, etti. Şeyhülislâm Yahyâ bin Zekeriyyâ’nın hizmetinde bulunup mülâzim (stajyer müderris) oldu. İlmî üstünlüğe ulaştıktan sonra, ba’zı medreselerde müderrislik vazîfesini yürüttü. Sultan Dördüncü Mehmed Hân zamanında sırasıyla, Yenişehir, 1077 (m. 1665) senesinde Bursa, 1080 (m. 1668) senesinde Mısır kadılıklarına ta’yin edildi. Mısır kadılığı vazîfesini adâlet ve doğruluk üzere yürütürken, 1082 (m. 1670) senesinde İstanbul kadılığına terfi ettirildi. Aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 1087 (m. 1676) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. Aynı sene Ankara kadılığına, ta’yin olundu. Orada hem kadılık, hem ilim öğretmekle meşgûl oldu. 1097 (m. 1686) senesinde, Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi vazîfeden alınınca, onun yerine şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Bu şerefli ve yüksek vazîfeyi bir yıl bir ay yürüttükten sonra vefât etti.

Ankaralı Mehmed Emîn Efendi, aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece, fıkıh ilminde de özel ihtisas sahibi idi.

Fıkıhla ilgili bütün nakilleri, inceliklerine kadar bilirdi. Fıkıh ilminde, zamanında ondan daha yüksek birisi yoktu. Bir hükmü vermeden önce bütün kavilleri ve nakilleri araştırır ve en sonunda hükmünü verirdi. İlmiyle âmil, zekî, akıllı, güzel ahlâk sahibi idi. Cömert ve kerem sahibi olan Mehmed Emîn Efendi, İstanbul’da bir medrese inşâ ettirmişti. Şeyhülislâmlığı ve kadılığı esnasında, adâlet ve doğruluk üzere hükmetmiş, tevâzu sahibi bir âlim idi. Fıkıh ilmindeki derecesi çok yüksek olan Mehmed Emîn Efendi’nin, “Fetâvâ el-Ankaraviyye” veya “Mecmû’ay-ı Fetâvâ” adıyla bilinen fetvâlarını topladığı bir eseriyle birlikte, “Tefsîr-u Âyet-il-kürsî” adlı eseri vardır. “Tehvîr-ül-Ebsâr” adlı esere yazdığı haşiyesi de meşhûrdur.

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 314

2) Devhat-ül-meşâyıh sh. 72

3) Kâmûs-ül-a’lâm cild-1, sh. 439

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 234

5) El-A’lâm cild-6, sh. 103

6) Brockelmann Sup-2, sh. 647

**ARADÎ (Ömer bin Abdülvehhâb Halebî)**

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, vâ’iz ve Haleb müftîsi. İsmi, Ömer bin Abdülvehhâb bin İbrâhim bin Mahmûd bin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Hüseyn el Aradî el-Halebî’dir. “Aradî” nisbeti ile meşhûr oldu. 950 (m. 1543) senesinde Haleb’de doğdu. 1024 (m. 1615)’de orada vefât etti.

Fıkıh, hadîs, tefsîr, târih ve Arab edebiyatı ilimlerinde büyük bir âlim olan Aradî, zamanının bir tanesi idi. Önce babasının yanında ilim öğrendi. Sonra, “İbn-i Bîlûnî” diye meşhûr olan Mahmûd bin Muhammed Bâbî’den ilim öğrenmeye başladı ve ondört sene kadar bu zâtın yanında kaldı. Ondan, Cezeriyye,

Mukaddimet-üt-tasrîf, Izziyye, Tecvîd-ül-Kur'ân ve Teysîr-ud-dânî adındaki eserleri okuyup ta'lim etti. Daha sonra, Mevlâ İbrâhim bin Muhammed Beyânî'nin yanına gidip, ondan da çok çeşitli ilimleri okuyup öğrendi. Bu zâtın yanından ayrıldıktan sonra, büyük âlim Muhammed Radıyyüddîn bin Hanbelî'ye geldi. Ondan da ders okuyup icâzet (diploma) aldı. Bunlardan başka, Allâme Muhammed bin Müslim Tûnûsî el-Hüseynî'den de ilim tahsil etti. Senelerce onun yanında kaldı ve ilminden çok istifâde etti. Bizzat ondan, defalarca Sahih-i Buhârî kitabının tamâmını dinledi. Onun oğlu Muhammed Maktûl'dan da, Sahîh-i Müslim'in ve Kâdı Iyâd'ın "Şifâ-i şerîf inin büyük bir bölümünü dinledi. Ayrıca bu zâttan, "Mutavvel"den çeşitli bahisleri okudu. Bundan evvel "Mutavvel"i hocası Şeyh İbrâhim-i Kürdî'den de okumuştu. Bunun yanında Murâdî'nin "Elfiye şerhi"ni, "Muğn-il-lebîb"i ve babasının "Elfiye" üzerine yaptığı "İbn-i Nâzım şerhi" ni de Muhammed Maktûl'den dinledi. Yine ondan, "Elfiye" üzerine yapılan "Şerh-ı Irâkî"nin tamâmını, İbn-i Hâcib'in "Muhtasar"ı üzerine yapılan şerhi ve "Şerh-ı Adûd"un az bir bölümünü okudu. Daha başka âlimlerden de, çeşitli ilimlere âit birçok kitapları okudu. Hadîs kitaplarında bulunan birçok hadîs-i şerîfleri, Sahîh-i Buhârî'nin tamâmını, Tûnus'da Kâdı'l-cemâat olan Seyyid Ahmed Selîtî'nin bizzat kendisinden dinledi. Diğer "Sünen-i şerîf kitaplarını okutmak üzere ondan icâzet aldı. Bedreddîn-i Gazzî de, Şam'dan yazıp göndermek sûretiyle Aradî'ye icâzet verdi.

Aradî, birçok talebeye ders okutup faydalı oldu. Vakitlerini ders vermekle geçirirdi. Zamanında, onun gibi böyle ilimle ciddî olarak meşgûl olan birisi yok denecek kadar azdı. Benî Aşâir kabilesine âit olan Habeşiyye zaviyesinde (tekkesinde) bulunan talebelere, dört sene kadar ders okuttu. Asrının fâdıllarının çoğu, onun talebesi idi. Şemsüddîn Muhammed ve kardeşi Burhâneddîn İbrâhim, Şihâbüddîn Ahmed bin Mevlâ'nın iki oğlu ve kendi oğlu Ebü'l-Vefâ Aradî, Necmüddîn Hulefâvî ve ilimde reîslık makamına yükselen daha birçok âlim, Aradî'ye talebelik yaptılar.

Ömer Aradî, Haleb'de Şafiî müftîsi oldu. Cum'a günleri ikindi namazından sonra, Haleb Câmii'nde va'z ederdi. Hayâtının sonuna kadar bu hizmetine devam etti. Çok kitap yazdı.

**Eserleri:** 1- Şerh-ül-Câmî, 2-Tehyîc-üs-se'âde ve mevkıf-ül-ifâde, 3-Hâşiyetün alâ tefsîr-i Ebüssü'ûd, 4-Dürr-üs-semîn, 5-Zeylü Târih-i İbn-i Hanbelî, 6- Şerh-ut-tâiyye li-İbn-i Fârıd 7-Şerh-ud-Dâliyye, 8- Şerhu Risâlet-il-Kuşeyrîyye 9- Şerh-ül-Akâid, 10- Feth-ül-müte'âlî fî tahkîk-ı kavâid-il-Hayâlî, 11-Mişkât-ül-envâr fî şerhi kasîdet-i Ali Çelebi, 12- Menâhicü ehl-il-vefâ, 13-Şerh-uş-şifâ fî hadîs-il-Mustafâ( aleyhisselâm ): Dört büyük cilddir. Oniki senede hazırladığı bu eserine, "Feth-ül-Gaffar bi-mâ ekremallahü bihî Nebiyyehül-muhtâr" adını verdi. Bu kitabı Anadolu'da ve Arabistan'da her yere yayıldı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 296

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 215

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 796

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1054


**ASLAN DEDE (Meczûb)**

Haleb'de yetişen velîlerden. İsmi, Aslan Dede olup, Meczûb diye tanınır. Allahü teâlânın aşkı ve evliyâlık hâlleri ile kendinden geçmiş hâlde bulunan evliyâdan idi. Doğum târihi bilinmemekte ise de, 1048 (m. 1638)'de vefât ettiği ve vefâtında yüz yaşını geçmiş olduğu bilinmektedir.

Zamanının usûlüne göre ilim tahsil ettikten sonra, çeşitli vazîfelerde bulunan Aslan Dede, bir müddet kadı vekîlliği yaptı. Daha sonra tasavvuf yoluna yöneldi. Mevki ve rütbeyi terketti. Çok riyâzet ve mücâhede yaptı. Nefsin arzularına uymamak, onu terbiye etmek için çok çetin sıkıntılar çekti. Kendisi yalnız bir kimse idi. Câmilerde yatar kalkardı. Bir de küçük bir kulübesi vardı. Ba'zan da orada kalırdı. Gece-gündüz hücresinde bulunur, dışarı pek çıkmazdı. Devamlı ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu. Çok az konuşurdu. Zarûret olmadıkça ağzını açmazdı. Muhammed Acemî isimli bir zât, kendisine hizmet ederdi.

Aslan Dede ( radıyallahü anh ), birçok büyük zâta hocalık yaptı. Sesi ve yazısı çok güzel idi. Kadri yüce bir zât olup, herkesten hürmet görürdü. Sohbetinde, yanında dâima büyük zâtlar bulunurdu. Kendisine hediye olarak çeşitli kimselerden çok mal gelirdi. Fakat o bunların hepsini ihtiyâç sahiblerine

dağıtır, kendisi fakirlik ve sadelik içinde yaşamayı tercih ederdi. İnsanlar onun bu hâlini görürler, kendisine gıpta ederlerdi. Antakya'da ikâmet ederdi. Sonra Haleb'e yerleşti.

Menkıbe ve kerâmetleri çok olup, birçok kimse bunlara şâhid olmuştur. Yemen'de, Aslan Dede'nin büyüklüğünü, kerâmet sahibi olduğunu bilip, onu çok seven, Muhammed Zücâc isminde sâlih bir kimse vardı. Bu zât, Antakya'da bulunan Ahmed ismindeki bir tanıdığına mektûp yazarak, Aslan Dede'yi ziyâret ederek ellerinden öpmek istediğini, fakat mühim vazîfede bulunduğu için gelmesinin mümkün olmadığını, Aslan Dede'yi ziyâret edip, selâmını söylemesini ve kendi yerine elini öpmesini bildirdi. Antakya'da bulunan Ahmed Efendi mektûbu alır almaz, doğruca Aslan Dede'nin yanına gitti. Ahmed Efendi henüz birşey söylemeden, Aslan Dede; "Merhaba! Bize Yemen'deki dostumuzdan selâm getiren..." dedi ve bunu dört defa tekrar etti. Sonra; "Ve aleyküm selâm ve rahmetullahi.ve berekâtühü" dedi ve bunu da dört defa tekrar etti.

Aslan Dede'nin talebelerinden biri şöyle anlatır: "Evimizin bitişiğinde kullanılmayan bir dükkân vardı! Orayı satın alıp evimizi genişletmek istedim. Bunun için o yerin sahibine bu durumu bildirdim. Dükkân sahibi teklifimi kabûl etmedi. Orayı kullanmadığı hâlde, satmak da istemeyip teklifimi reddetmesine üzüldüm. Hocam sık sık evimize gelip otururdu. Bu hâdiseden sonra yine geldiğinde, bizim o komşu ile konuşmalarımızı kendisine haber vermediğimiz hâlde, o kerâmet olarak anladı ve evimizin almak istediğimiz dükkân tarafına giderek, sırtını duvara dayayıp bir müddet oturdu. Daha sonra kalkıp iç odaya geçerek sohbete başladı. Sohbetten sonra da evine gitti. Aynı gün, almak istediğim dükkânın sahibi yanıma gelerek, dükkânı bana satabileceğini söyledi. Hayretimi görünce de; "İnanmıyor musun? İçimde, bu dükkânı mutlaka sana satmam îcâbettiği gibi bir his meydana geldi. Bunun için satmak istiyorum" dedi. Ben adamın bu hâline çok te'accüb ettim. Bu durumun hocamın bir kerâmeti olduğu apaçık belli idi."

Zamanın sultânı Dördüncü Murâd Hân, 1048 (m. 1638) senesinde Bağdad'ı" fethe giderken, Aslan Dede'yi de yanında götürdü. Harb esnasında, Aslan Dede'nin, daha önce görülmeyen, tanınmayan birçok asker ile birlikte düşmana karşı hücum ettiği görüldü. Nihâyet, Allahü teâlânın izni ile Bağdad fethedildi. Fetihten sonra Dördüncü Murâd Hân; "Zâhirî olarak Bağdad'ı biz fethettik görünüyorsa da, esasta onu fetheden Aslan Dede'dir." demiştir.

Aslan Dede, fetihten sonra aynı sene içinde vefât etti.

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 360

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 419

**AYDERÛSÎ (Abdülkâdir bin Abdullah)**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Abdullah bin Abdullah Ayderûsî, Yemenî, Hadramûti ve Hindî'dir. Künyesi Ebû Bekr olup, lakabı Şemsüş-şümûs Muhyiddîn'dir. 978 (m. 1570) senesinde Hindistan'ın Ahmedâbâd şehrinde doğdu. 1038 (m. 1629) senesinde orada vefât etti. Kabri ziyâret mahallidir.

Babası, o daha dünyâ gelmeden onbeşgün önce, rü'yâsında evliyâdan Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Şeyh Ebû Bekr Ayderûs ve başkalarını gördü. Abdülkâdir-i Geylânî, ona bir isteği bir arzusunun olup olmadığını sordu. O da doğacak oğlu için hayır duâ istedi. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri de oğluna, Ebû Bekr künyesi ve Muhyiddîn lakabını vermesini söyledi. O da doğacak oğlunun şan ve şerefinin üstün olacağını bu hâdiseden anladı, Ayderûsî'nin diğer kardeşleri, küçük iken vefât ettiler. Ayderûsî, ailesi tarafından sevgi ve muhabbetle yetiştirildi. Ailesinden ilim ve edeb öğrendi. Zâten baba ve dedeleri âlim ve evliyâ zâtlar idi.

Bir zaman, o beldenin vâlisi gelip, bir işi husûsunda Ayderûsî'nin babasından duâ istedi. Ayderûsî o zaman küçük idi ve orada bulunuyordu. Vâli müşkülü olduğu mes'elesini anlattı. O zaman küçük Ayderûsî, Saf sûresinin onüçüncü âyet-i kerîmesini okuyuverdi. O zaman babası vâliye; "Cevâbını bu çocuk verdi" buyurdu. Daha sonra vâlinin mes'elesi halloldu. Ayderûsî'nin annesi sâliha bir hanım olup çok cömert idi. Ramazan ayının bir Cum'a günü vefât etti. Son

sözü Kelime-i tevhîd oldu. Ayderûsî annesine çok hürmet ve hizmet edip, onun hayır duâsını kazandı.

Ayderûsî, tahsil hayâtını şöyle anlatır: “Kur’ân-ı kerîm okumayı babamdan öğrendim. Âlim ve velî zâtlar huzûrunda hatim okudum. Kırâat ilminden sonra, birçok âlimden çeşitli ilim dallarında ders gördüm, İcâzet aldım. Allahü teâlânın izniyle eser tasnifi ile meşgûl oldum.”

Ayderûsî, ihyâ kitabını çok medhederdi. Yemen ve Mısır’a seyahat etti. Tekrar Hindistan’a döndü. Din, fen ve tasavvuf ilimlerinde derya oldu. Çok talebe yetiştirdi. Âlimler, sohbetinde bulundular ve talebesi olmakla şereflendiler. Bunlardan ba’zıları şunlardır: Seyyid Cemâlüddîn, Bedrüddîn Hasen bin Dâvûd Hindi, Muhammed bin Yahyâ, Fakîh Ahmed bin Muhammed, Şihâbüddîn Ahmed bin Rebî’, Ahmed bin Abdülhak.

Ticâret ehli ve vâlilerden de talebeleri vardı. Âlimler kendisini çok medhettiler.

Ayderûsî çok eserler yazdı. Bunlardan ba’zıları şunlardır: 1- El-Fütuhât-ül-kuddûsiyye fil hırkat-il-Ayderûsiyye, 2- El-Hadâik-ül-hadâra fî sîret-in Nebi ( aleyhisselâm ) ve eshâb-il-Aşera, 3- İthâf-ül-Hadrat-il-azîze bi uyûn-is-Seyr-il-vecîze, 4- El-Müntehâb-ül-Mustafâ min ahbâri mevlid-i Mustafâ, 5- El-Minhâc ilâ ma’rifet-il-Mi’râc, 6- El-Enmûzec-ül-latîf fî ehli Bedr-iş-şerîf 7- Eshâb-ün-necât ven-Necâh fî ezkâr-il-mesâi ves-sabâh, 8- Ed-Dürr-üs-semîn fî beyân-il-mühîm min ilm-iddîn, 9- El-Havâş-ür-reşîka alel urvet-il-vüskâ, 10- Minah-ül-Bâri bi hatm-i Sahîh-il-Buhârî, 11- Ta’rîf-ül-İhyâ bi fedâil-il-İhyâ, 12- Ikd-ül-lâl bi fedâil-il-i’lâl 13-Hidmet-üs-sâde, 14- Bugyet-ül-Müstefîd fî şerhi tuhfet-il-mürîd, 15-En-Nefhat-ül-anberiyye, 16- Gâyet-ül-kurb, 17- İthâfü ihvân-is-safâ biş-şerhi tuhfet-iz-zurefâ bi esmâ-il-Hulefâ, 18-El-Feth-ül-Kudsî fî tefsîri âyet-il-Kürsî, 19- Sıdk-ül-vefâ, 20- En-Nûr-us-sâfir an-ahbâr-il-karn-il-âşir, 21- Dîvânü şi’r.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 288

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 440

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 600

4) El-A’lâm cild-4, sh. 39

5) En-Nûr-us-sâfir sh. 300

6) Brockelmann Sup-2 sh. 617


**AYDERÛSÎ (Muhammed bin Abdullah)**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Abdullah bin Abdullah Ayderûs Hadramî’dir. 970 (m. 1562) senesinde Yemen’de doğdu. 1030 (m. 1621) senesinde Hindistan’ın Bendersûret nahiyesinde vefât etti. Kabri üzerine büyük bir türbe ile yanına ayrıca bir mescid ve bir havuz yapıldı. Mescidde devamlı Kur’ân-ı kerîm okuyan kimseye de ücret tahsis edildi. Câmiye, arazi ve başka gelirler vakfedildi. Kabri ziyâret mahallidir.

Şiblî, Ayderûs hakkında dedi ki: “O, ilim, amel, hâl, söz, zühd, vera’ ve mes’elelerin derinliğini anlamada herkesten önce idi. Küçük yaşta Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Birçok kitap okudu. Babasının himâyesi altında yetişti. Âlim bir zât olan babasından çok istifâde etti. Birçok ilimleri öğrendi. Fıkıh ilmini, Seyyid Muhammed bin Hasen, Muhammed bin İsmâil ve Seyyid Abdurrahmân bin Şihâbüddîn’den tahsil etti. Zamanın evliyâsının sohbetlerinde bulundu. Tasavvuf bilgilerini öğrendi. Hadîs tahsili de yaptı. Hocaları ve çok kimseler onu medhettiler.

Çok ibâdet ederdi. Fazileti ve kemâlinde sözbirliği oldu. Ayderûs, amcalarından da ilim öğrendi. Amcası onun babasına gönderdiği mektûpta, “Ey Abdullah! Neslinden böyle bir evlâdın olması sana iftihar olarak yeter” diye yazdı.

Hindistan’ın Ahmedâbâd şehrinde bulunan dedesi Şeyh bin Abdullah, onun faziletini işitince yanına çağırdı. Ayderûs da 989 (m. 1581) senesinde Hindistan’a gitti. Âlim ve fazilet sahibi bir zât olan dedesinin derslerinde bulundu ve çok istifâde etti. Çok kitap ve şerhlerini mütâlâa etti. Evliyâlık derecelerinde yükseldi. 990 (m. 1582) senesinde, dedesinin vefât etmesiyle, onun yerine geçip irşâd vazîfesinde bulundu. Hindistan’da ve Hadramût’ta dedesinin ihsânda bulunduğu kimselere o da ihsân ve iyilik etti. Babası Abdullah kendisini çağırdığında ona hürmet dolu ve üstünlüğü açıkça belli olan

bir cevap yazdı. Babası bundan çok memnun oldu. Şükür secdesine vardı ve şöyle dedi. “Ben de onun böyle olmasını temenni ederdim, İnsan, oğlundan başka kimsenin kendisinden üstün omasını pek istemez, fakat oğlunun üstün olmasını ister.” Ayderûs, baba ve dedesinin güzel ahlâkına tam vâris, oldu. Herkese iyilik yapmaya, hayr hasenata devam etti. Hindistan’daki Bendersûret nahiyesine gidip oraya yerleşti. Sultan, dergâhına yetecek kadar maaş tahsis etti.

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 26

**AYSÂVÎ (Ahmed bin Yûnus ed-Dımeşkî)**

Şam’da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Yûnus bin Ahmed bin Ebî Bekr el-Aysâvî ed-Dımeşkî olup, lakabı Şihâbüddîn’dir. Aslen Şam’a bağlı olan Aysâ nâhiyesindendir. Buraya nisbetle Aysâvî denilmiş ve bu isimle meşhûr olmuştur. Babası Aysâ’dan gelip, Şam’da yerleşmiş idi. Ahmed Aysâvî 941 (m. 1534)’de Şam’da doğdu. 1025 (m. 1616) senesinde, Zilhicce ayının yirmibeşinde orada vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanında defnolundu. Vefâtında 84 yaşında idi. Vefâtına; “Yâ Rabbî! Kulun Ahmed Aysâvî’ye rahmet et” ma’nâsında bir Arabî mısrâyı târih düşürmüşlerdir.

Şam’da doğup yetişen Aysâvî, ilim öğrenme çağına gelince, ilk olarak Şihâbüddîn Ahmed bin Nebiyye’nin derslerine devam edip, ondan Kur’ân-ı kerîm okudu. Fıkıh ve nahiv ilimlerini Şeyh Tâcüddîn’den öğrendi. Bundan sonra, zamanın büyük âlimlerinden olan babası Yûnus bin Ahmed’den okumaya başladı. Babası bir müddet bu kabiliyetli oğlunu okuttuktan sonra, “Fakîh-ül-asr” (asrın fakîhi, büyük fıkıh âlimi) olarak bilinen Kâdı’l-kudât Nûreddîn Ali en-Nesefî’nin yanına gönderdi. Fakîhin yanında iki sene mülâzim (asistan, yardımcı) oldu. Fıkıh ilminde iyice derinleşip mütehassıs oldu. Yine babasının emri ile, Alâüddîn bin İmâdüddîn’in derslerinde hazır bulundu. Şemseddîn Muhammed bin Tûlûn’dan hadîs ilmini öğrendi. Kur’ân-ı kerîmin kırâatine âit ilimleri, kırâat âlimlerinin büyüklerinden olan Şihâbüddîn et-Tıybî’den okudu. Tasavvuf yolunda, Şihâbüddîn Ahmed bin Bedrüddîn el-Gazzî’den feyz ve icâzet aldı. Abdürrahîm es-Sâlihî’nin sohbetlerinde bulundu. Bunlardan başka daha nice âlimlerden okuyup ilim öğrenen Aysâvî, hem zâhirî hem de bâtınî ilimlerde çok yükselerek kemâle geldi. Zamanında bulunan hakîkî İslâm âlimlerinin büyüklerinden, önde gelenlerinden oldu. Kendisinden ise; Hasen el-Bevrînî, Muhammed el-Cevhî, Şerefüddîn ed-Dımeşkî, Necmüddîn-i Gazzî gibi birçok âlim ilim öğrenip istifâde etti.

Aysâvî ( radıyallahü anh ), Şam’ın büyük âlimlerinden, ileri gelen zâtlarından idi. Fıkıh ilminde ve bu ilme uygun fetvâ vermekte diğer âlimlerden önde idi. Bütün zamanı ders ve fetvâ vermekle, insanlara fâideli olmakla geçerdi. Her hâli dînimizin emirlerine tam uygun idi. Haramlar ile birlikte şüpheli olan şeylerden de son derece kaçınır idi. Herkes tarafından sevilip hürmet edilen pek yüksek bir zât olup, büyüklüğü, üstünlük ve asâleti her tarafta konuşulur idi. Gayet yumuşak huylu, İslâmın güzel ahlâkı ile süslü idi. Ayıb ve çirkin hâllerden, kin ve düşmanlık gibi bozuk düşüncelerden uzak idi. Güzel huylar ve iyi sıfatlar onda, meleke, alışkanlık hâline gelmiş idi. Konuşmasında bir şeyi anlatmasında öyle hoş, yumuşak, nâzik ve mülayim idi ki, dinleyenler onun bu güzel hâline hayran olurlardı.

Aysâvî, Şam’daki meşhûr Emeviyye Câmii’nde imamlık, Câmi-i Mu’allak diye tanınan Cedîd Câmii’nde ve Dımeşk’ın hâricinde bulunan Kabr-i Âtike mahallesindeki Tevrîziyye Câmii’nde hatîblik yaptı. Ömeriyye, Azîziyye, Zâhiriyye, Şâmiyye, Berrâniyye, gibi medreselerde ders verdi. Emeviyye ve Sultan Süleymân câmilerinde va’z verdi. İlim öğrenmek ve öğretmek maksadıyla çeşitli yerlere seferler yaptı. Akrabalarını ziyâret için iki defa Trablusşâm’a gitti. Haleb’e gitti. Oranın ahâlisi kendisini çok iyi karşıladı. Çok hürmet ve ikramda bulundular.

Zamanında bulunan ve daha sonra gelen âlimler, Aysâvî’yi övmüşler ve methederek üstünlüklerini anlatmışlardır. Ebü’l-Vefâ el-Ardî “Târih”inde onu çok övmekte, ilmini ve verâ’ını uzun uzun anlatmaktadır.

Şöyle anlatılır: Aysâvî’nin beldesinde, vazîfesi, işi hamur yoğurup ekmek yapmak olan bir kimse vardı. Bu kimse birgün, hamurunu yoğurdu, bu hamuru ekmek yaptı. Sonra câmiye geldi. Abdest aldı. Öğle namazı vakti idi. Namazını kıldı. İkindiyi de kılıp ondan sonra gitmek istedi. İkindi namazının vaktinin girmesini beklemek üzere bir köşeye çekilip uzandı.

Yorgun olduğu için uyuyakaldı. Seher vaktine kadar uyumuştu. Bir de uyandı ki, tanımadığı bir kimse, mihrabın üzerinde bulunan kandilleri yakıyordu. Bu kimsenin kandilleri yaktıktan sonra, kandillerden birini şadırvanın kapısına astığını gördü. Akşam veya yatsı namazının vakti gelmiş olduğunu zannetti. Bu sırada ricâl-ül-gaybden olan kırk kişi şadırvana girip, kandil ışığında abdest aldılar. Câmiye girip saf tutarak oturdular ve İmâmı beklemeye başladılar. Bu olanları hayretle ta'kib eden hamurcu, bu işte bir garîblik olduğunu hissetti. Dışarıya göz gezdirdi. Hayreti daha da arttı. Çünkü vakit seher vakti idi ve sabah namazının vakti girmek üzere idi. Vakit girince o cemâatten birisi kalktı ve hamurcunun o zamana kadar duymadığı, işitmediği güzellikte, kalblere, rûhlara te'sîr eden çok güzel bir ezan okudu. O sırada nûr yüzlü ve heybetli bir zât içeri girdi. Onu görünce cemâat ayağa kalktı. Bu zât Ahmed Aysâvî hazretleri idi. Sünnetleri kıldılar. Sonra Aysâvî onlara farzı kıldırdı. Namazdan sonra kandilleri söndürüp çıktılar. Hamurcu da dayanamayıp çıktı. Aysâvî onu görünce, kendisi hayatta iken bu hâli kimseye anlatmamasını emretti. Bundan sonra Aysâvî ve o cemâat uzaklaşıp oradan ayrıldılar, Biraz sonra müezzin o câmide ezan okumaya başladı.

Hamurcu bütün bu olanlardan iyice anladı ki, o cemâat ricâl-i gayb denilen kimseler idi. Câmide ezan okuyup, namaz kılmalarını kendisinden başka gören ve işiten olmamıştı. Bu hâl Aysâvî'nin ( radıyallahü anh ) bir kerâmeti idi ve bunun için kimseye anlatmamasını söylemişti. O da, Aysâvî hayatta iken bu hâli kimseye anlatmadı.

Ahmed Aysâvî ( radıyallahü anh ) El-Hubeb isminde, Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini anlatan bir eser yazdı. Daha sonra bu eserini çok güzel bir şekilde şerhetti. Bunlardan başka, minare yapılmasına dâir bir risalesi ve başka risaleleri de vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 215

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 154

3) Hülâsat-ül-eser cild-1, sh. 369

4) El-A'lâm cild-1, sh. 276

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 391, 4


**AZÎZ MAHMÛD HÜDÂYÎ**

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. 948 (m. 1541)'de Şerefli Koçhisar'da doğdu. Bursa'da Muhammed Üftâde hazretlerinden feyz aldı. 1007 (m. 1598)'de Üsküdar'da câmi ve dergâh yaptırdı. 1038 (m. 1628)'de vefât etti. Üsküdar'daki kendi dergâhı yanındaki türbesindedir.

Mahmûd Hüdâyî, Fadlullah bin Mahmûd'un oğludur. Mahmûd Hüdâyî'nin çocukluğu Sivrihisar'da geçti. Burada ilk tahsiline başladı, ilmini ilerletmek için İstanbul'a gitti. Küçük Ayasofya Medresesi'nde tahsiline devam etti. Mahmûd Hüdâyî, çok zekî olup bir defa okuduğunu zihninde tutar, tekrar kitaba bakmaya lüzum hissetmezdi. Hocalarından Nâzır-zâde Ramazan Efendi, ona husûsî bir ihtimâm gösterdi. Mahmûd Hüdâyî genç yaşta; tefsîr, hadîs, fıkıh ve zamanın fen ilimlerinde büyük bir âlim oldu. Hocası Nâzır-zâde onu yanına yardımcı olarak aldı. Mahmûd Hüdâyî, bir taraftan hocası Ramazan Efendi'ye yardım ederken, bir taraftan da, Halvetî yolunun şeyhlerinden Muslihuddîn Efendi'nin sohbetlerine katılarak tasavvuf yolunda ilerlemeye çalıştı. Bu arada hocası Nâzır-zâde'nin, Edirne'de bulunan Sultan Selîm Medresesi'ne ta'yini çıktı. Mahmûd Hüdâyî, yirmisekiz yaşında iken hocası ile Edirne'ye gitti. Ramazan Efendi, kısa bir süre Edirne'de müderrislik yaptıktan sonra, Şam ve Mısır'a kadı olarak gönderildi. Talebesi Mahmûd Hüdâyî'yi oraya da götürdü. Mahmûd Hüdâyî Mısır'da Halvetî şeyhlerinden Kerîmeddîn hazretlerinden ders alarak, tasavvuf yolunda yetişmeye çalıştı.

Mahmûd Hüdâyî otuzüç yaşında iken, hocası Nâzır-zâde ile Bursa'ya geldi. Üç sene Ferhâdiye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Üç sene sonra, hocasının vefâtı ile Bursa'ya kadı ta'yin edildi. Bursa kadısı olarak vazîfeye baslıyan Mahmûd Hüdâyî hazretleri, kadılığı esnasında birgece rü'yâsında Cehennemi gördü. Cehennemin ateşinde tanıdığı ba'zı kimselerin yandığını gördü. Bu korkunç rü'yânın verdiği dehşet ve üzüntü içindeki günlerde, bir hanım bir da'vâ getirdi. Bu da'vâdan sonra Bursa kadılığını bıraktı ki, hâdise şöyle idi:

Muhammed Üftâde hazretlerini sevenlerden fakir bir kimse vardı. Her sene hac mevsiminde hacca gitmek ister, fakat gidecek parası olmadığı için de bu arzusuna nail olamazdı.

Üzüntüsünden hiç yüzü gülmez, gözleri hep hacca gidenlerin yolu üzerine takılır kalırdı. Evde hanımı, yüzü gülmeyen kocasının bu hâline oldukça üzülürdü. Yine bir sene hac mevsiminde, parası olmadığı için hacca gidemeyen bu fakir bir gün, üzüntüsünden ne yapacağını şaşırdı ve hanımına; "Eğer bu sene de hacca gidemezsem seni üç talak ile boşadım" dedi. Günler geçti. Kurban bayramı yaklaştı. Fakiri bir düşüncedir aldı. Hacca gidemezse, evde hanımı boş olacaktı. Bir yerlerden de borç bulup hacca gidememişti. Ne yapacağını şaşırdığı birgün, hatırına Muhammed Üftâde geldi. Hemen huzûruna gidip ağlayarak durumunu anlattı. O da; "Bizim Eskici Mehmed Dede'ye git, selâmımızı söyle. O seni hacca götürüp derdine derman olur" buyurdu. Fakir, sevinerek huzûrdan ayrıldı, süratle Mehmed Dede'nin dükkânına koştu. Mehmed Dede'ye, hocasının selâmını söyleyip derdini anlattı. Mehmed Dede; "Ey fakir! Gözlerini kapa. Aç demeden sakın açma" dedi. Fakir gözlerini açtığında kendilerini Mekke'de buldular. Mehmed Dede, Allahü teâlânın izniyle, kerâmetiyle fakiri bir anda Hicaz'a götürmüştü. O gün, arefe idi, hacılar Arafat'a çıkmışlardı. Fakir ve Mehmed Dede de ihram giyip Arafat'a çıktılar. Ertesi günü Kâ'be-i muazzamada vakfeye durdular. Ziyâret edilecek yerlere gittikten sonra, Bursalı hacıları buldular. Onlar, hemşehrileri olan Mehmed Dede'yi ve Fakiri görünce sevindiler. Fakir birkaç hediye alıp, bir kısmını da getirmeleri için komşusu olan hacılara emânet etti. Vedâlaşarak ayrıldılar. Yine Mehmed Dede'nin kerâmetiyle bir anda, Mekke-i mükerremeden Bursa'ya geldiler. Fakir getirdiği ba'zı hediyelerle eve gelince, hanımı birkaç gündür eve gelmeyen kocasını eve almak istemedi ve; "Sen beni boşamadın mı? Hangi yüzle bana hediye getirerek eve giriyorsun?" dedi. Kocası da; "Hanım, ben hacca gittim ve geldim, işte bu getirdiklerimi de Mekke'den aldım" dediyse de, kadın: "Bir de yalan söylüyorsun. Üç beş gün içinde hacca gidilip gelinir mi? Seni mahkemeye vereceğim" dedi. Kâdı Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye giderek durumu anlattı ve "Nikâhımızın fesh edilmesini istiyorum. Çünkü nikâhsız olarak yaşamayı dînimiz yasaklamaktadır. Bu sebeple haram işlemek istemiyorum" dedi. Azîz Mahmûd Hüdâyî, hanımın kocasını mahkemeye çağırtarak onu da dinledi. Fakir; hacca gittiğini, Kâ'be-i muazzamayı tavaf edip, ziyâret edilecek yerleri gezdiğini, Bursalı hacılarla görüşüp getirmeleri için emânet dahî verdiğini iddia etti. Bu sebeple boşanmanın vâki olmadığını söyledi. Fakir, Mehmed Dede'yi şahit gösterdi. Mehmed Dede de; "Şeytan, Allahü teâlânın düşmanı olduğu hâlde, bir anda dünyânın bir ucundan bir ucuna gittiği kabûl edilir de, bir velînin bir anda Kâ'be'ye gitmesi niçin kabûl edilmez" dedi. Kâdı hayret ederek, mahkemeyi diğer hacıların geleceği güne te'hir etti. Aradan günler geçti. Bursalı hacılar hacdan döndüler. Mahkeme gününde şahit olarak, fakirin hac vazîfesini yaptığını, hattâ verdiği emânetleri getirdiklerini bildirdiler. Kâdı, şahitlerin verdiği bu ifâde ile da'vâcı hanımın nikâhı fesh etme isteğini reddetti. Böylece boşanma hâdisesi olmadı.

Kâdı Azîz Mahmûd Hüdâyî Efendi, bu hâdisenin günlerce etkisinden kurtulamadı. Nihâyet Eskici Mehmed Dede'nin yanına gidip; "Beni talebeliğe kabûl buyurmanız için gelmiştim" dedi. O da; "Nasîbiniz bizden değil, Üftâde'dendir. Onun huzûruna giderek müracaatınızı bildirin" dedi. Kâdı evine gitti. Hizmetçisine atının hazırlanmasını emretti. Kendisi de sırmalı kaftanını, sarığını giyerek hazırlanan atına bindi. Yanına seyisini de alıp, Üftâde hazretlerinin dergâhına gitmek üzere yola çıktı. Bugünkü Molla Fenârî Câmii'nin doğu tarafındaki sokağa geldiğinde, atının ayaklarının bileklerine kadar kayalara saplandığını gördü. Ne kadar uğraştıysa da atı ileri süremedi. (Bu kayanın üç kuzular semtinde olduğu da söylenmektedir.) Atından indi. Sırmalı kaftanıyla Üftâde'nin dergâhına doğru yürüdü.

Kâdı, dergâha vardığında, Üftâde hazretlerinin üzerinde eski bir hırka olduğu hâlde, bahçeyi çapalamakta olduğunu gördü. Muhammed Üftâde gelenleri görünce, doğruldu ve; "Yazıklar olsun ey Kâdı Efendi! Herhalde yanlış yere geldiniz. Burası yokluk kapısıdır ki, biz yokluk kapısının kuluyuz. Hâlbuki sen varlık sahibisin. Bu hâlde ikimiz bir araya gelip bağdaşamayız. Senin ilmin, malın, mülkün, şânın ve mâmur bir dünyân var. Bizim gibi kulların Allahü teâlâdan başka hiçbirşeyi yoktur" buyurdu. Bu sözler Kâdı Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye çok te'sîr etti. Gözlerinden iki sıra yaş döküldüğü hâlde; "Efendim! Herşeyimi mübârek kapınızın eşiğinde terk eyledim. Yeter ki, talebeniz olabilmek ve hizmetinizi görmekle şerefleneyim. Her ne emrederseniz yapmağa hazırım" dedi. Bu samîmi ifâde üzerine Üftâde hazretleri tane tane buyurdu ki' "Ey Bursa kadısı! Kâdılığı bırakacak, bu sırmalı kaftanınla Bursa sokaklarında ciğer satacaksın. Hergün de dergâha üç ciğer getireceksin!" Herşeyi bırakacağına, her emri yerine getireceğine söz veren Mahmûd Hüdâyî derhal kadılığı bırakıp ciğer satmaya başladı. Aldığı ciğerleri Bursa sokaklarında, "Ciğerci! Ciğerciiii!" diye diye bağırarak satıyordu. Bursalıların

hayret dolu bakışlarına, kadınların ve çocukların alay etmelerine hiç aldırmıyordu. Onu görenler; “Bursa kadısı Azîz Mahmûd Hüdâyî aklını oynatmış, tımarhânelik olmuş” diyorlardı. Bu şekilde, nefsini kırıp, rûhunu yükseltmek için her türlü alaya alınmaya katlanıyordu. Her akşam dergâha geldiğinde hocası ona; “Bugün ne yaptın? Ciğerleri satabildin mi?” diye soruyor, o da, o günkü olanları anlatıyordu. Üftâde, bu şekilde, yeni talebesinin nefsini iyice kırmak ve terbiye etmek için, dergâhta hela temizleme işinde çalışmak üzere vazîfelendirdi. Onu, husûsi sohbetler ve teveccühler ile yetiştirmek ve evliyâlık makamlarında yükseltmek için uğraştı. Nefsini terbiyede kısa zamanda diğer talebelerden çok ileri geçtiğini gördü.

Bir kış günü akşamı, Üftâde hazretleri talebelerini toplamış sohbet ediyordu. Bir ara; “Dostlarım! Canımız taze üzüm istedi. Acaba bulmak mümkün müdür?” buyurdu. Talebeler içlerinden; “Bu kış günü, bu karda taze üzüm olur mu?” diye düşünürlerken, Azîz Mahmûd Hüdâyî de kendi kendine; “Madem ki bu sözü hocam söyledi, mutlaka bunda bir hikmet vardır” diye düşünerek ayağa kalktı ve; “Efendim! Müsâade ederseniz bendeniz getireyim” deyiverdi. Müsâade edilince, sepeti aldığı gibi Bursa’nın Çekirge mevkiindeki bağa gitti. Bağ karlar altında idi. Bir asma çubuğunun üzerinden karları temizlediğinde, salkım salkım üzümlerin sarkmakta olduğunu gördü. Bunun, hocası Üftâde’nin bir kerâmeti olduğunu anlayıp, üzümleri sepete koymağa başladı. Asmadaki üzümler bittiğinde, sepet de ağzına kadar dolmuş idi. Sepeti omuzuna alarak dergâha doğru yürüdü. Yolda, hızlı hızlı yürürken, birden ayağı kaydı ve bir çukura düştü. Çukur derin olduğundan, çıkmak için çok uğraştıysa da başaramadı. Çaresiz kalınca hocası Üftâde’den yardım istemek hatırına geldi ve içinden; “İmdat! Yâ mübârek hocam!” der demez, çukurun başından bir ses geldi. “Ey Mahmûd! Uzat elini de yukarı çekeyim” diyordu. Başını kaldırdığında birisinin kendisine gülümsediğini gördü. Elini uzattı. Yukarı çıktığında, bir anda o kimseyi göremez oldu. Yine sepeti omuzuna alarak dergâha doğru sür’atle gitti. Hocasının huzûruna vardığında sohbet devam ediyordu. Omuzunda üzüm dolu sepeti gören talebeler şaşırıp kaldılar. Üftâde, yardım edenin Hızır aleyhisselâm olduğunu söyledi. Talebeler, hocaları Üftâde’nin, Allahü teâlânın katında yüksek bir velî olduğunu ve Azîz Mahmûd Hüdâyî’nin hocalarına olan teslimiyetini bir kere daha anladılar.

Azîz Mahmûd Hüdâyî, sabah erkenden, hocası Muhammed Üftâde hazretlerinin abdest suyunu ısıtarak, ibrikle dökmek vazîfesini yapardı. Birgün, suyu ısıtmaya vakit bulamadan hocası kapıda göründü. Mahmûd Hüdâyî telâş içinde, hocasının abdest alacağı yere gelinceye kadar, ibriği göğsüne bastırdı. Allahü teâlâya olan aşk ateşiyle suyu bir anda ısıttı. Suyu hocasının avuçlarına döktüklerinde, sıcaklıktan elleri yanacak şekilde müteessir oldu ve; “Evlâdım Mahmûd! Bu su normal ateş ile ısınmamış. Bunu gönül ateşi ısıtmış. Bu hâl artık senin hizmetinin tamam olduğunu gösteriyor” buyurdu.

Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleri, hocası Muhammed Üftâde’ye üç sene hizmet etti. Her emrini harfiyyen yerine getirerek talebelerin yıllarca uğraşarak erişemediği derecelere kavuştu. Evliyâlık makamlarında ziyadesiyle pay sahibi oldu. Üç senenin sonunda Muhammed Üftâde, ona, icâzet verdi ve çocukluğunu geçirdiği Sivrihisar’a, İslâmiyeti yaymak, emir ve yasaklarını bildirmek üzere gönderdi. Azîz Mahmûd Hüdâyî, ailesiyle birlikte Sivrihisar’a giderek hizmete başladı. Altı ay kadar çalıştıktan sonra tekrar Bursa’ya geldi. Bursa’ya geldiği günlerde, doksan yaşından ziyâde olan hocısının hizmetini görmeğe başladı. Bu hizmetlerinden çok memnun olan Muhammed Üftâde; “Oğlum! Pâdişâhlar rıkâbında yürüsün (Sen atın üzerinde, pâdişâh da yaya olarak arkandan yürüsün)” diye duâ etti. O sene Üftâde hazretleri vefât etti.

Azîz Mahmûd Hüdâyî ma’nevî bir işâretle Trakya’ya gitti. Bir müddet sonra da Şeyhülislâm Hoca Sa’deddîn Efendi’nin vasıtasıyla İstanbul’a geldi. Küçük Ayasofya Câmii tekkesinde hocalık yapmaya başladı. Bu arada Fâtih Câmii’nde, talebelere, tefsîr, hadîs ve fıkıh dersleri verdi. Burada kaldığı müddet içinde, ilim ve devlet adamlarına kadar uzanan geniş bir muhit edindi. Bu arada, Üsküdar’da kendi dergâhının bulunduğu yeri satın aldı. Buraya dergâhını inşâ eyledi. Dergâhında yüzlerce talebenin yetişmesi için çok uğraştı. Kısa zamanda nâmı her tarafta duyuldu. Akın akın talebeler dergâhına koştular. Hasta kalblerine şifâ olan sohbetlerine kavuştular. Onun feyz ve bereketleri ile ma’rifetullaha kavuştular. Dergâh, en fakirinden en zenginine ve en üst kademedeki devlet ricaline kadar her tabakadan insanlar ile dolup taşıyordu. Devrin pâdişâhları da ona hürmette kusur etmiyorlardı. Üçüncü Murâd Hân, Birinci Ahmed Hân, ikinci Osman Hân ve Dördüncü Murâd Hân’a nasîhatlarda bulundu. Dördüncü Murâd Hân’a, saltanat kılıcını kuşattı.

O sırada İranlılarla yapılan Tebrîz seferine Ferhat Paşa ile beraber katıldı. Zaman zaman pâdişâhların da'vetlisi olarak saraya gidip, onlarla sohbetlerde bulundu. Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin, çeşitli câmilerde va'z vermesi için sevenleri devamlı taleplerde bulundular. O, Üsküdar İskelesi'ndeki Mihrimah Sultan Câmii'nde ve Sultan Ahmed Câmii'nde belli günlerde va'z vererek, insanlara feyz ve ma'rifet sundu.

Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin talebesi olmakla şereflenmek için, herkes birbiriyle yarış yapıyorlardı. Bunların, başında; Sadr-ı a'zam Halîl Paşa, Dilâver Paşa, Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi, Şeyhülislâm Hocazâde Es'ad Efendi, Okçu-zâde Mehmed Efendi, İbrâhim Efendi, Nev'i-zâde Atâyî Efendi geliyordu. O zamanda Hüdâyî Dergâhı, İstanbul'un en mühim bir kültür merkezi hâline geldi. Pekçok âlim yetişti.

Birgün Sultan Birinci Ahmed Hân rü'yâsında: "Avusturya Kralı ile güreş tuttuğunu, fakat kendisinin arka üstü yere düştüğünü" görmüştü. Zâhiren bakıldığında rü'yâ çok korkunç idi. Sabahleyin, derhal huzûra getirilen âlimler ve rü'yâ ta'bircilerinden hiçbiri bu rü'yâyı, Pâdişâhı tatmin edecek şekilde ta'bir edemediler. Nihâyet Üsküdar'da bulunan Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin, bu rü'yâyı ta'bir edebileceğini arz ettiler. Pâdişâh Birinci Ahmed de bir mektûp yazarak, yakınlarından biriyle gönderdi ve ta'bir edilmesini rica etti. Haberci, mektûbu alıp sür'atle Üsküdar'a geçti. Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin kapısını çaldığında, onun içerden elinde bir zarf ile kapıya çıktığını gördü. Habercinin getirdiği mektûbu alırken, kendi elindeki mektûbu Pâdişâha verilmek üzere ona verdi ve; Sultânımızın gönderdiği mektûbun cevâbıdır" buyurdu. Mektûbu şaşkınlık içinde alan haberci, derhal mektûbu sultâna götürdü ve gördüklerini anlattı. Sultan Birinci Ahmed Hân'ın gönderdiği mektûp, daha açılıp okunmadan cevâbı gönderilmişti. Sultan Ahmed Hân, gönderilen bu mektûbu heyecanla okudu. Deniyordu ki: "Allahü teâlâ insan vücûdunda arkayı, cansız mahlûklarda ise toprağı, en kuvvetli olarak yarattı. İnsan ile toprağın birbirlerine değmesi, bu iki kuvvetin biraraya gelmesi demektir. Böylece, Pâdişâhımızın arka üstü yere yatması ile bu iki kuvvet birleşmiştir. Dolayısıyla bu rü'yâdan İslâmın temsilcisi olan pâdişâhımızın, küffâra karşı zafer kazanacağı anlaşıldı." Pâdişâh bu ta'biri pek beğendi ve; "İşte gördüğüm rü'yârun ta'biri budur" dedi. Derhal Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerine bin altın gönderdi. Bu sırada Mahmûd Hüdâyî'nin hanımı hâmile idi ve doğumu yaklaşmıştı. Fakir oldukları için doğacak çocuğun ihtiyâçlarını alamamışlardı. Bu sebeple hanımı; "Bursa kadılığını bıraktın, medrese hocalığını terkettin... Elindeki malını mülkünü, ona buna vererek harcadın... Dünyâya gelecek yavruya saracak bir bez parçası bile yok!..." diyerek üzülüyordu. O bu hâlde iken kapı çalındı. Azîz Mahmûd Hüdâyî kapıya doğru giderken hanımına: "Hâtun, Allahü teâlâ istediğin dünyalığı gönderdi" buyurdu. Kapıyı açtığında Sultan Ahmed Hân'ın hediyelerini ve bir kese içinde gönderdiği bin altını alarak hanımına teslim etti. Ertesi gün de Pâdişâh kendisi gelerek elini öptü ve talebesi olmakla şereflendi.

Pâdişâh Ahmed Hân birgün Üsküdar'a gitmişti. Atı ile çarşıda dolaşırken hocası Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleri ile karşılaştı. Sultan Ahmed, hocasını görür görmez atından aşağı atladı ve hocasını atına bindirdi. Kendisi de Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin arkasında yaya olarak yürümeğe başladı. Kısa bir müddet at üzerinde giden Mahmûd Hüdâyî, dünyayı titreten Koca bir Pâdişâhın, arkasında yaya yürümesine râzı olmadı ve; "Sultânım! Sırf hocam Muhammed Üftâde hazretlerinin duâsı ve emri yerine gelsin diye bindim. Çünkü o, "Pâdişâhlar rikâbında yürüsün" diye duâ etmişti." buyurarak atından indi. Atâ, tekrar Sultan Ahmed Hân'ı bindirdi. Bu hâdiseden sonra, Sultan Ahmed Hân'ın şu şiiri yazdığı söylenir:

"Varımı ben Hakka verdim, gayri vârım kalmadı.
Cümlesinden el çekip pes dü cihanım kalmadı.

Çünkü hubbullah erişti, çekti beni kendine,
Açtı gönlüm gözünü, gayri gümânım kalmadı.

Evliyânın himmeti, yaktı beni kül eyledi,
Safiyim, buldum safâyı dü cihanım kalmadı.

Ahmedî der, "Yâ ilâhi! Sana şükrüm çokdurur",
Hamdulillah aşk-ı Haktan gayri vârım kalmadı."

Azîz Mahmûd Hüdâyî birgün, Sultan Ahmed Hân'la sarayda sohbet ediyordu. Bir ara abdest tazelemek istedi. İbrik ve leğen getirdiler. Pâdişâh hocasına hürmeten ibriği eline aldı ve abdest suyunu döktü. Sultan Ahmed Hân'ın annesi de kafes arkasında havluyu hazırlamıştı. Vâlide Sultan kalbinden; "Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin bir kerâmetini görseydim" diye geçirmişti. Bunun üzerine Mahmûd Hüdâyî, Vâlide Sultan'ın gönlünden

geçenleri anlayarak; “Hayret! Ba’zıları bizden kerâmet arzu ederler, Halîfe-i rûy-i zemîn’in elimize su dökmesi ve muhterem vâlidelerinin havlu hazırlamasından daha büyük kerâmet mi olur?” buyurdu. Sohbet esnasında Sultan Ahmed Hân; “Efendim! Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin, kıyâmet günü talebelerine ve pekçok günahkâr mü’minlere şefaat edeceği hakkında rivâyetler var. Bu rivâyetlerin doğruluğu hakkında ne buyurursunuz?” diye suâl eyledi. Azîz Mahmûd Hüdâyî hemen cevap vermedi. Bir müddet murâkabe hâlinde kaldıktan sonra; “Bu söz doğrudur” buyurdu. Sonra Pâdişâh. “Efendim! Acaba zât-ı âlinizin bizlere bir va’diniz ve müjdeniz yok mudur?” diye sorunca, Mahmûd Hüdâyî ellerini kaldırarak: “Yâ Rabbî! Kıyâmete kadar bizim yolumuza katılan, bizi sevenler ve ömründe bir kerre türbemize gelip rûhumuza fâtiha okuyanlar bizimdir. Bize talebe olanlar denizde boğulmasınlar, ömrünün sonlarında fakirlik görmesinler, îmânlarını kurtararak gitsinler ve öleceklerini bilip haber versinler” diye duâ eyledi. (Âlimler ve evliyâ bu duânın kabûl olduğunu, bu yola mensûp kimselerin hiç denizde boğulmadıklarını ve pekçok kimsenin de vefât günlerine yakın, öleceklerini haber verdiklerini bildirdiler.)

Sultan Ahmed Hân, hocası Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerini ziyârete gitmişti. Bir müddet sohbetten sonra atlarına binerek gezintiye çıktılar. Karaca Ahmed mezarlığının yanından geçerken, Mahmûd Hüdâyî, Pâdişâha dönerek; “Sultânım! İster misiniz bugün size birşey göstereyim?” diye sordu. Sultânın, “İsterim” demesi üzerine, kabristanlığa dönerek; “Kalkınız” dedi. Bu hitâb karşısında bütün ölüler arpa başağı gibi kabirlerinin içinden dikiliverdiler. Pâdişâh bu hâli gördükten sonra, Mahmûd Hüdâyî; “Dönünüz!” emrini verince, kabir ehli yine eski hâllerine döndüler.

Sultan Ahmed Hân, büyük bir câmi yaptırmak istiyordu. Karârını verdi ve yerini tesbit ettirdi. Temel atma merâsimi için hocası Azîz Mahmûd Hüdâyî ve diğer âlimleri da’vet etti. Kurbanlar kesildi. Temel atmak için ilk kazmayı, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleri vurdu. Pâdişâh, yoruluncaya kadar temel kazdı. Böyle bir başlangıçtan yıllar sonra, Câmi yapıldı ve açılışını yapmak ve Cum’a hutbesini okumak üzere Azîz Mahmûd Hüdâyî da’vet edildi. O gün fırtına vardı ve deniz şiddetli dalgalı idi. Bu sebeple kayıkçılar denize açılmaya cesâret edemiyorlardı. Mahmûd Hüdâyî, Üsküdar iskelesine geldi ve husûsî kayıkçısına emrederek, yanında birkaç talebesiyle birlikte Sarayburnuna doğru açıldı. Allahü teâlânın izniyle Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin himmeti bereketiyle, kayığın ön, arka ve yanlarından bir kayık mesafesinde deniz süt liman oluyor, dalgalar kayığa hiç te’sîr etmiyordu. Bu şekilde herkes korkudan denize çıkamazken, Azîz Mahmûd Hüdâyî kayığıyla selâmetle karşıya geçti. Üsküdar ile Sarayburnu arasındaki bu yola “Hüdâyî yolu” dendi ki, fırtınadan uzak, selâmetle gidilen bir deniz yolu olduğu kabûl edilir.

Kimya ilmini öğrenmeye merak eden bir kimse, Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin bu ilimdeki maharetini öğrenmişti. Birgün huzûruna çıkarak, kimya ilmini öğrenmek istediğini arzetti. O anda Azîz Mahmûd Hüdâyî, dergâhının bahçesinde bir asma ağacının altında istirahat ediyordu. Hiç kimseyi reddetmek âdeti olmadığı için, talebenin bu arzusunu kırmadı. Yeni talebe, bu husûsta bir ma’rifet göstermesi için ısrar edince, Mahmûd Hüdâyî asma ağacından bir yaprak kopardı. Yaprağın üzerine bazı duâlar okuduktan sonra, talebenin hayret dolu bakışları arasında yaprağın altın olduğu görüldü. Talebe fazla ısrar edince bu hâli üç defa tekrar etti. Talebenin maksadı, tekrarlar esnasında duâyı öğrenmekti, öğrendiğine kanâat getirince; “Bu iş çok basitmiş, ben de yapabilirim” diyerek asmadan bir yaprak aldı ve üzerine öğrendiklerini okudu. Fakat bir türlü altına dönüşmedi. Sonra; “Efendim! Ben de sizin okuduklarınızın aynısını okuduğum hâlde yaprak altın olmadı. Sebebi nedir acaba?” diye sordu. Azîz Mahmûd Hüdâyî de; “Evlâdım! Kimyayı öğrenebilmek için, önce nefsi terbiye etmek icâbeder. Nefsi kimya etmeden, bu ma’rifete kavuşulamaz.” buyurdu.

Azîz Mahmûd Hüdâyî’nin zamanında İstanbul’da veba salgını olmuştu. Öyle ki, hergün yüzlerce insan vebadan ölüyordu. Her evi üzüntüye boğan bu âfet karşısında halk toplanıp Azîz Mahmûd’a başvurdular. Duâ edip, salgından kurtulabilmeleri için talebde bulundular. Fakat Mahmûd Hüdâyî; “Bu gibi husûslara karışmak bize uygun değildir” buyurduysa da, halk duâ etmesi için ısrar ettiler. Onların bu ısrarına dayanamayan Azîz Mahmûd hazretleri: “Karaca Ahmed mezarlığına gidiniz. Bir servi ağacının altında, sâdece hasırı bulunan bir yaşlı kimse oturur. İsmine Hasırpûş Dede derler. Onu bulunuz ve derdinizi anlatınız. Şayet red ederse, bizim gönderdiğimizi söyleyiniz” dedi. Herkes sevinç içinde Karaca Ahmed mezarlığına gitti. Hasırpûş Dede’yi bulup durumu anlattılar. Hasırpûş Dede önce kabûl etmedi, Mahmûd Hüdâyî’nin gönderdiğini öğrenince derhâl ayağa kalkarak ellerini açtı ve

duâ etti. Gelenlere dönerek; “Bugün bir kimsenin daha cenâze namazı kılınsın da, sonra veba salgım dursun” dedi. O günden sonra veba salgınından ölen olmadı. Zengin bir kimse, Mahmûd Hüdâyî’nin üstünlüğünü görmek, anlamak için huzûruna gitti. Hiçkimseye göstermeden, Mahmûd Hüdâyî’nin seccadesinin yanına elindeki altın dolu keseyi bıraktı. Ayrılmak için izin isteyince, Mahmûd Hüdâyî; “Bırakmış olduğunuz altınlar ile, hem dünyâ hem de âhıret ma’mur edilebilir. Altın velîye de deliye de lâzımdır. Onun için bu altınları, hayr yoluna sarfetmek üzere kabûlünde bir mahzur görmüyor, red etmeyi uygun bulmuyorum” deyince, o zengin; “Efendim kalbimde gizlediğim şeyleri aynen ifâde ettiniz” dedi ve Azîz Mahmûd Hüdâyî’ye muhabbeti ve hürmeti artmış olarak huzûrdan ayrıldı.

Sultan Ahmed Hân, ba’zı devlet erkânıyla gezmeye çıktılar. Ormanlık bir yerde istirahat ederlerken hizmetçiler bir koyun kesip, kızarttılar. Pâdişâha ikram ettiler. Sultan Ahmed Hân besmele çekerek elini ete uzattığı an, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleri orada beliriverdi. Pâdişâha; “Sultânım! Sakın yemeyiniz, o et zehirlidir” buyurdu. Etten bir miktar kesip, oradaki bir köpeğe verdiklerinde, köpeğin derhal öldüğü görüldü.

Zamanın pâdişâhı vezirlerinden birini azletmiş, mührünü de Üsküdar tarafında oturan bir başka vezire göndermişti. Yolda mührü götüren haberci, bir deniz kazasına tutulduğu için mührü denize düşürdü. Mührün denize düştüğünü öğrenen pâdişâh, Azîz Mahmûd Hüdâyî’ye gidip durumu anlatınca, o da pöstekisinin altına elini uzatıp, suları damlamakta olan mührü pâdişâha teslim etti.

Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleri, 1038 (m. 1628) senesinde hakîki âleme göçtü. Vefâtından önce talebeleriyle ve tanıdıklarıyla helâlleşti, vasıyyetini yaptı. Son nefeste de Kelime-i şehâdet getirerek rûhunu teslim etti. Türbesi Üsküdar’daki dergâhındadır. Âşıkları, onu ziyâret etmekte, feyz ve bereketlerinden istifâde etmekdedirler.

Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin söylediği ilâhilerden ba’zıları şöyledir:

Kim umar senden vefayı,
Yalan dünyâ değil misin?
Muhammed-ül-Mustafâyı,
Alan dünyâ değil misin?

Yürü hey vefasız yürü,
Sensin hod bir köhne karı,
Nice yüzbin erden geri,
Kalan dünyâ değil misin?

Kimisini nâlân edip,
Kimisini giryân edip,
Ahırı kâr üryan edip,
Soyan dünyâ değil misin?

Kastedip halkın özüne,
Toprak doldurup gözüne,
Ehl-i gafletin yüzüne,
Gülen dünyâ değil misin?

Eğer şah ve eğer bende,
Her kişiyi salan bende,
Kimse mekân tutmaz sende,
Viran dünyâ değil misin?

Sihr ile donatıp kendin,
Meydâna salan semendin,
Âleme mihnet kemendin,
Salan dünyâ değil misin?

İşin gücün dâim yalan,
Çok kişiden arta kalan,
Nice kere boşalarak,
Dolan dünyâ değil misin?

Yalancı dünyâya aldanma yâ hû,
Bu dernek dağılır dîvân eğlenmez,
iki kapılı bir viranedir bu,
Bunda konan göçer, konuk eğlenmez.

Bakma bunun karasına akına,
Gönül verme bostanına bağına,
Benzer heman çocuk oyuncağına,
Burda aklı olan insan eğlenmez.

Vârını Îsâr eyle Mevlâ yoluna,
Bunda ne eylersen anda buluna,

Birgün sefer düşer berzah iline,
Otağı kalkacak Sultan eğlenmez.

Sen ey gâfil ne sandın rüzgârı,
Durur mu anladın leyl-ü-nehârı,
Yükün yineldigör evvelden barı,
Yoksa yolcu gider kervan eğlenmez.

Doğrusuna gidegör bu yolların,
Geçegör sarpını yüce bellerin,
Dünyâ zindanıdır mü’min kulların,
Zindanda olan kul kolay eğlenmez.

Ömür tamam olup defter dürülür,
Sırat köprüsü ve mîzân kurulur,
Hakkın dergâhında elbet durulur,
Buyruğu tutulur ferman eğlenmez.

Hüdâyî n’oldu bu kadar peygamber,
Ebû Bekr ve Ömer, Osman ve Haydar,
Hani Habîbullah Sıddîk-ı Ekber,
Bunda gelen gider bir can eğlenmez.

Kudümün rahmetu zevku sefâdır yâ Resûlallah!
Zuhurun derdi uşşâka devadır yâ Resûlallah!

Seninle irdiler zâte dahî envai lezzâte,
İşin erbâbı hâcâte atadır yâ Resûlallah!

Kemâli zümre-i kümmed senin nûrunla bulmuştur.
Vücûdun mazhari tâmi hudâdır yâ Resûlallah!

Nebî idin dahî Âdem dururken mâi tîn içre,
İmâm-ül-enbiyâ olsan revadır yâ Resûlallah!

Hüdâyî’ye şefaat kıl eğer zâhir eğer bâtın,
Kapına intisâb etmiş gedâdır yâ Resûlallah!

Azîz Mahmûd Hüdâyî, insanların Ehl-i sünnet i’tikâdında bulunmaları ve ibâdetlerini doğru olarak yapmaları için pekçok eser yazmıştır. Bu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Nefâis-ül-Mecâlis, 2- Tecelliyât, 3- Dîvân-ı ilahiyat, 4- Habbet-ül-Muhabbe, 5-Necât-ül-Garik, 6- Tarîkatnâme, 7-Tezâkir-i Hüdâyî, 8- Ahvâl-ün-Nebiyy-il-Muhtâr aleyhi salevâtullah-il-Melik-i Cebbâr, 9- Câmi-ül-fadâil ve Kâmi-ur-rezâil, 10- Feth-ül-bâb ve ref-ül-hicâb, 11- Feth-ül-ilâhî, 12- Hâşiye-i Kühistânî fî şerh-i fıkh-ı Keydânî, 13-Hayât-ül-ervâh ve necât-ül-eşbâh, 14-Tarikat-ı Muhammediyye, 15- Vâkiât, 16- Şerhun alâ Kasîdet-il-Vitriyye fî medhi Hayr-il-Beriyye, 17- Mensûr Mevlîd-i Nebî ve daha pekçok....

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 372

2) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1033

3) Semerât-ül-fuâd sh. 145

4) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 760

5) Fezleke cild-2, sh. 113

6) Evliyâ Çelebi Seyehatnâmesi cild-1, sh. 479

7) Silsilenâme-i Çelveti sh. 82

8) Lemezât-ül-hulviyye vr. 187 a

9) Tezâkîr-i Hüdâyî (Fâtih blm. 2572)

10) Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî

11) Hadîkat-ül-Cevâmi’ cild-2, sh. 195

12) Menâkıb-ı Azîz Mahmûd Hüdâyî

**BAHŞÎ (Muhammed bin Muhammed Halebî)**

Haleb’de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed el Bekfâlûnî el-Halebî el-Bahşî olup, tasavvufta Halvetiyye yoluna mensûbdur. Bahşî veya Halebî diye meşhûr olup, zamanında bulunan; hadîs, tefsîr, fıkıh ve kelâm âlimlerinin ve tasavvuf büyüklerinin önde gelenlerinden idi. 1038 (m. 1628) senesi Rebî’ul-evvel ayında, Haleb köylerinden Bekfâlûn’da doğdu. Bekfâlûn, Haleb ve Dımeşk’da ilim öğrendi. Sonra Haleb’e yerleşti. Hacca gidip hacdan sonra bir müddet orada mücavir olarak kaldı ve 1098 (m. 1687) Rebî’ul-âhır ayının beşinde Salı gecesi, Mekke-i

mükerremede vefât edip, Cennet-ül-mu'allâ kabristanına defnedildi.

İlim tahsiline, doğum yeri olan Bekfâlûn köyünde Kur'ân-ı kerîm okumayı öğrenerek başlayan Bahşi, bundan sonra Dımeşk'a gitti. Orada; Abdülbâkî el-Hanbelî, Muhammed Habbâz el-Batnînî, Muhammed bin Belbân, Muhammed Aysâvî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Ârif-i billah Şeyh Eyyûb el-Halvetî'nin hizmetlerinde bulunup, Halvetiyye yolunda yetişti. Tasavvufun esrârına, inceliklerine vâkıf oldu. İlim ve evliyâlık yolunda emeline, arzu ettiği maksadına kavuştuktan, ya'nî iyice yetişip kemâle geldikten sonra, ailesinin yanına döndü. Artık ilim bakımından meyve veren bir ağaç, ilmiyle amel etmesi bakımından da o ağacın meyveleri misâli olmuştu. Fakat tam bir ilim âşığı olduğundan, ilim öğrenmeye doymuyor, dâima ilmini arttırmak için gayret ediyordu. Haleb'e gidip orada yerleşti. Haleb müftîsi olan Muhammed bin Hasen el-Kevâkibî'den ilim öğrenmeye devam etti.

Bütün ilimlerde yükselmiş, icâzet almış, himmet sahibi bir zât olarak, ilim neşretmeye, öğrendiği yüksek ilimlerden başkalarının da istifâde etmeleri niyetiyle, insanlara fâideli olmaya başladı. Haleb'de bulunan fazilet sahibi birçok zât, ondan çok istifâde etti.

Hulâsat-ül-eser kitabının sahibi olan Muhammed Muhibbî ( radıyallahü anh ), Muhammed Bahşî'nin hâl tercümesini verirken şöyle anlatır:

Muhammed Bahşî 1086 (m. 1675) senesinde Anadolu'ya geldi. Ben kendisiyle Edirne'de buluştum. Edirne'de bir müddet kaldı. Ekseri vakitlerde onunla görüşüp sohbetinde bulunurdum. Konuşmasının, fâideli şeyler anlatmasının güzelliği karşısında, sohbetlerini pür dikkat dinlerdim. Onda gördüğüm güzel hâllere, edeb ve sükûnete hayran kalırdım. Gördüğüm kimseler arasında ondan daha hilm sahibi (yumuşak) ve ondan daha tahammüllü, sabırlı bir kimse görmedim. Kerem ve ihsân sahibi, iyilik yapmaktan hoşlanan, çok cömert bir kimse idi. Edirne'den İstanbul'a döndükten sonra, onunla İstanbul'da da karşılaştım. Vezîr-i a'zam Fâzıl Mustafa Paşa'nın, Muhammed Bahşî'ye karşı husûsî muhabbeti vardı. Onu Haleb'de bulunan Halvetî İhlâsiyye tekkesi'nin meşîhatine (başına) ta'yin etti. O da kabûl edip oraya giderek bir müddet vazîfe yaptı. Ayrıca, Haleb'de bulunan Mukaddemiyye Medresesi'nde ders verdi. Bir müddet vazîfe yaptıktan sonra, yerine oğlu Muhammed Efendi'yi bırakarak, hacca gitmek niyetiyle yola çıktı. Şam'a uğradı. Buradan Hicaz'a gitti. Mekke-i mükerremeye ulaştığında, ahâlî Muhammed Bahşî'yi çok güzel karşıladı. Başta Mekke-i mükerreme emîri, Şerîf Ahmed bin Zeyd olmak üzere, âlim ve fâdıllardan ve diğer insanlardan birçok kimse, onun gelişinden dolayı büyük bir sevinç duyarak memnuniyetlerini belirttiler. Onu medheden şiirler söylediler.

Hac vazîfesini en güzel şekilde îfâ edip, yerine getirdikten sonra geri dönmeyen Bahşî hazretleri, orada mücavir olarak bir müddet ikâmet etti. Orada iken 1098 (m. 1687) Rebî'ul-âhır ayının beşinde Salı gecesi vefât etti. Ertesi günü öğleye doğru Mescid-i haram'da, kalabalık bir cemâat tarafından cenâze namazı kılınıp, Cennet-ül-mu'allâ kabristanında ümm-ül-mü'minîn Hadîcet-ül-kübrâ'nın ( radıyallahü anha ) yakınına defnolundu. Cenâze namazını büyük Şafiî âlimlerinden Ahmed en-Nahlî kıldırdı.

Muhammed Bahşî'nin yazdığı kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-Eş-Şâfiye fî nazm-il-Kâfiye (Nahiv ilmine dâir Kâfiye isimli eserin nazm hâline getirilmişidir), 2-Tefsîr (Kur'ân-ı kerîmden ba'zı sûrelerin tefsîridir), 3-Şerh-ül-Bürde (İmâm-ı Busayrî'nin Bürde isimli meşhûr kasidesinin şerhidir), 4-Reşehât-ül-midâd fimâ yete'alleku bis-sâfinât-il-ciyâd, 5-Şems-ül-mefâhır (Kalâid-ül-cevâhir fî menâkıb iş-Şeyh Muhyiddîn Abdülkâdir isimli eser üzerine, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin torunlarından bahseden bir zeyl (ilâve)dir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 288

2) El-A'lâm cild-7, sh. 65

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 300

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 573 cild-2, sh. 38, 56

5) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 208

6) Brockelmann Sup-2, sh. 490

## BÂKÎ

Osmanlılar zamanında yetişen âlimlerden ve şâirlerden. İsmi, Mahmûd Abdulbâkî'dir. Bâkî mahlasıyla tanınan Mahmûd Abdülbâkî, zamanının şâir ve edipleri arasında "Sultân-üş-şu'arâ" diye de meşhûr olmuştur. Fâtih Câmii müezzinlerinden Mehmed Efendi'nin oğludur. 933 (m. 1526) senesinde İstanbul'da doğdu. 1008 (m. 1600) senesinde İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı dışında Eyyûb Sultan'a giden yol üzerindeki kabristana defn edildi.

Çocukluğunda bir müddet saraç çıraklığında çalıştıktan sonra fıtratındaki yüksek kabiliyeti onu medrese tahsiline sevk etti. Medresede kısa zamanda akranları arasında yükselip, keskin zekâsını ve kabiliyetini ortaya koydu. Zamanının meşhûr âlimlerinden Ahaveyn diye bilinen Karamanlı Ahmed ve Mehmed efendilerden aklî ve naklî ilimleri tahsîl edip istifâde etti. 19 yaşlarında iken İstanbul'un genç şâirleri arasında "Sünbül" kasidesi ile şöhreti fazlalaştı. Medresedeki ders arkadaşları arasında şâir Nev'î, Üsküplü şâir Vâlihî, Hoca Sa'deddîn Efendi gibi kabiliyetli gençler bulunuyordu. 960 (m. 1552) senesinde Süleymâniye Medresesi müderrisi Kâdı-zâde Şemseddîn Ahmed Efendi'nin tedris halkasına dâhil olup, ondan çok istifâde etti. Bu arada devrin üstâd şâiri Zâtî'nin şiir meclislerinde bulundu. Zâtî tarafından ondaki şiir kabiliyeti ortaya çıkarılıp teşvik edildi. 960 (m. 1552) senesinde Nahcivan seferinden dönüşünde, Kanunî Sultan Süleymân'a takdim ettiği kaside sebebiyle pâdişâhın lütuf ve ihsânlarına kavuştu. 963 (m. 1555) senesinde hocası Kâdı-zâde Ahmed Efendi, Haleb kadılığına ta'yin olununca o da beraberinde gitti. 967 (m. 1559)'de tekrar İstanbul'a döndü. Haleb beylerbeyi Kubâd Paşa'ya takdim ettiği "Hilâl" ve hocası Kâdı-zâde'ye takdim ettiği "Raiye" kasidesi bu sırada yazdığı şiirlerdendir, İstanbul'a dönerken Konya'da Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin oğlu Mehmed Çelebi ile tanıştı. Ebüssü'ûd Efendi için yazmış olduğu "Lâmiyye" kasidesini İstanbul'a gelince takdim etti. 969 (m. 1561) senesinde Ebüssü'ûd Efendi'nin hizmetinde bulunduğu sırada Sadrazam Semiz Ali Paşa'ya takdim edildi. 971 (m. 1563) senesinde Silivri'de bulunan Pîri Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin olundu. 972 (m. 1564)'de İstanbul Murâd Paşa Medresesi müderrisliğine nakl olundu. 973 (m. 1563)'de terfi etti.

Kanunî Sultan Süleymân, Bâkî'ye çok iltifât edip ihsânlarda bulunuyordu. Bu durum ba'zı kimselerin kıskanmasına sebep olmuştu. Çünkü Kanunî Sultan Süleymân yazdığı şiirleri ona gönderiyor, onlara nazireler yazmasını emr ediyor, ihsânlarını ve iltifâtlarını eksik etmiyordu. 973 (m. 1565)'de hacca gitmiş olan babasının ölümü haberini aldı. 974 (m. 1566) senesi içinde, Kanunî Sultan Süleymân'ın vefâtı, Bâkî'yi son derece üzmüştü. Meşhûr mersiyesini yazmak sûretiyle pâdişâhına bağlılığını anlattı. 974 (m. 1566)'de müderrislik vazîfesinden ayrıldı. Aynı sene içinde tahta geçen İkinci Selim Hân'a cülus kasidesi yazarak takdim etti. 977 (m. 1569) senesinde Murâd Paşa Medresesi müderrisliğine, 979 (m. 1571)'da Eyyûb Medresesi müderrisliğine ta'yin olundu. 981 (m. 1573) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden birine yükseltildi. O sırada İkinci Selim Hân'dan kabûl gören Bakî Efendi, pâdişâhın husûsî meclislerine da'vet olunmağa başladı. 982 (m. 1574) senesinde Üçüncü Murâd Hân'ın tahta geçişinden sonra yükselerek, 983 (m. 1575)'de Süleymâniye Medresesi müderrisliğine getirildi. Hiç ummadığı bir iftira sonunda vazîfeden alındı. 984 (m. 1576)'de Bakî Efendi'nin suçsuz olduğu anlaşılarak, Edirne Selîmiye Medresesi'ne ta'yin edildi. 987 (m. 1579)'de Mekke kadılığına, 988 (m. 1580)'de Medîne-i münevvere kadılığına nakledildi ise de, 989 (m. 1582)'de vazîfeden alındı. 990 (m. 1582)'da İstanbul'a döndü. 992 (m. 1584)'de İstanbul kadılığına ta'yin edildi. 993 (m. 1585)'de bu vazîfeden alınıp, 994 (m. 1586)'de tekrar aynı vazîfeye getirildi. Aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine terfi ettirildi, iki seneden sonra bu vazîfeden de alındı. 999 (m. 1590) senesinde tekrar me'mûriyete iade edilerek bir yıl sonra Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Aynı yıl içinde emekliye ayrıldı. 1003 (m. 1594) senesinde pâdişâh olan Sultan Üçüncü Mehmed Hân onu Rumeli kadıaskerliğine ta'yin etti. Aynı sene içinde vazîfeden alındı. Bundan sonra evine çekilip şiirleriyle ve ilmî çalışmalarla meşgûl oldu. 1006 (m. 1597) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Ba'zı hâdiseler üzerine 1007 (m. 1598)'de istifâ etmek zorunda kaldı. Bir müddet kendi köşesine çekilip ibâdet, tâat ve şiirle meşgûl iken tutulduğu hastalıktan kurtulamayıp vefât etti. Cenâze namazını Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi kıldırdı. Bütün devlet erkânı, vezirler, âlimler ve şâirler ile büyük bir kalabalık bu cenâze namazında bulundu.

Hayatının sonuna yakın evlenen Bakî Efendi'nin, Şeyhî mahlasıyla bilinen Mehmed Efendi ve Abdurrahmân Efendi adında iki oğlu var idi.

Kanunî Sultan Süleymân, İkinci Selîm, Üçüncü Murâd ve Üçüncü Mehmed Hân zamanlarında yaşamış olan Mahmûd Abdülbâkî Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim ve güzel ahlâk sahibi idi. Dîni ilimlerdeki üstünlüğü Şeyhülislâm olabilecek derecedeydi. Ancak sırası gelmediği için bu vazîfeye ta'yin olunamadı. Tatlı dilli, güler yüzlü ve hoş sohbet idi. Açık kalbli, temiz yürekli, nâzik ve kibar mizaçlı olduğu için nükteli ta'rizlerinde zarafet haddîni aşmazdı. Herkese iyi muâmele eder, istemiyerek kalbini kırdığı kimselerin gönlünü almağa çalışırdı. Hayırsever bir zât idi. İstanbul'da Nişancı Paşa-i Cedîd yanında Bakî Efendi Mescidi'ni yaptırmıştı.

Bâkî'nin hayatındaki adım adım yükseliş, şeyhülislâmlık mevkiine ulaşamasa bile, şiirde padişahlığa ulaşmasına sebep olmuş, Kânûnî'ye arkadaşlık etmiş ve birlikte şiir musahabelerinde bulunmuşlardır. Kısaca bu devrin tanınan iki pâdişâhı vardır. Biri Sultan Süleymân Hân, diğeri ise şiirin sultânı olan Bâkî'dir. Ona Türk târihinin en yüksek devrinde "Sultân-üş-şu'arâ" denilmesi boşuna değildir.

Çocukluğunda çok fakir olması sebebiyle, şiirinde hayatın içinden getirdiği husûslar vardır. Hattâ şiiri bu yönden ele alınınca ba'zı sözleri atasözü hükmündedir. Şiirdeki bu kuvvetliliği, yaşadığı ve içinden geldiği hayâttan getirmiştir.

Şiir diline renklilik ve akıcılık getiren Bakî, İran edebiyatı te'sîrinin de ortadan kalkmasına sebeb olmuş ve bulunduğu asra şiirde millîliği getirmiştir. Yaratılıştan kibar ve zarif oluşu, nükteleri ile şiirini atbaşı götürmesine sebeb olmuştur. Şiirinin yanında, dillerde dolaşan nükteleri de şiir mecmû'aları ve kitapları kaydedilmiştir.

Bâkî san'atta, Osmanlı Türkçesi Edebiyâtı'nın en büyük şâiri olma durumunu dâima muhafaza etmiş, şöhreti İmparatorluğun bütün hudutlarına yayılmıştır. Ayrıca şiirinin halvâ gibi gıda olduğunu ve ellerden ellere dolaştığını zikreden kaynaklar mevcûttur:

Çü güftâr-ı Bâkî-i şîrin-edâ Edip hûb halvâyı âhir gıda
Geze elleri câm-ı sâkî gibi Düşe dillere şi'r-i Bâkî

gibi beytleri bunun açık delîlidir. Araştırıldığı takdîrde bu kabil mısra ve beyitlerin, devrin diğer müelliflerinde daha fazla görülmesi mümkündür. Bâkî'yi bu duruma getiren, dili ustaca kullanmasıdır. Ses ve ma'nâyı şiirinde birleştiren şâir, ahenkli ve temiz bir üslûb ortaya koymuştur. Onun şiiri ölçülü ve bilgi hudutları içinde kullanılan bir dilin mahsûlü idi. Şiirinde kullandığı kelime, ta'bîr ve deyimlerin menşei halkın dili, ev ve aile Türkçesi idi. Kısaca Bâkî, muhtevâ ve şekil i'tibâriyle Türkçe'nin cümle yapısına değer vermiş ve millî nazım cümlesini korumasını bilmiştir.

Bâkî san'atın gözü ile eşyaya bakar. Ba'zan resme ulaşan şiirleri vardır. Bu, bir asır sonra Nedim'e de te'sîr eder. Onun gazelleri bitmemiş hissini verir. Bâkî'de güzellik ve mükemmellik esastır. Kullandığı her kelime, şâiri güzeli yakalamaya götürür.

Gazellerinin muhtevâsı genişlik gösterir. Her ne kadar neş'e, zevk ve yaşama yönünde şiirler yazmışsa da onun şiirlerinde dînî taraf da ağır basar. Sabr, Bâkî'de üzerinde durulması gereken bir unsur olup, bu sayede şikâyetten uzaktır. Ba'zı gazelleri kendinden bahseder, hele "Bana" redifli gazeli tamamen şâiri verir ve "İşte Bâkî budur" hükmüne götürür. Tabî ki bütün bunlarda kalemin ve sözün gidişini de hesaba katmak gerekir. "Cana" redifli gazeli kendisini tamamlayan şiirleri arasında zikredilebilir.

Bâkî'ye göre şâir, âlem bağının bülbülüdür, bülbül ise gülbahçesinde bulunur. Âşıkın gerçek ta'rîfini de yapmaktan çekinmez:

Vaktine mâlik olan dervîşdir sultân-ı vakt
İzz-ü-câh-ı saltanat değmez cihan gavgâsına

derken, tasavvuf neş'esi içinde her şeyden geçtiğini de görürüz. Zâten bu gazelin tamâmı, tasavvufta yer alan "sûfî-i ibnü'l-vakt" umdesine sıkı sıkıya bağlıdır.

Hakîkat sırrına vâkıf değilsin Alâkan var ise aşk-ı mecaza derken de gerçek tasavvufa gider ve ilâhî taraf ağır basar. Şâir ayrıca cehâletten ve câhillerden şikâyet etmektedir. Bir bakıma zamanları devirleri bunlar karartmaktadır:

Devr-i zamane cünbüşü nadanlık üzredir
Nadan komaz ki merdüm-i dana huzûr ede

beyti ile şâir bütün zamânların hastalığına teşhis koymuştur.

Bâkî'nin şiiri bir bakıma ilâhî aşka açılan mecazî bir penceredir. O, güzelliklerle oynayan bir şâirdir. Eski edebiyatın

mazmunları gerçek ma’nâda onun şiirinde seslenirler. Bâkî ba’zı gazellerinde, kasideleri bir tarafa, devrinin pâdişâhlarına ve devlet adamlarına da yer vermiştir. Devrin âdetleri, dîvânında yer yer göze çarpar. “Gönül” redifli gazelinde az çok şiirinin sırrını açıklar:

Ümmîd-i vasl-ı yârdan el çekme
Bâkîyâ Şâyed ki destgîr ola bir merhabâ-y-ıla

beytinde ümidsizliğe düşmemeyi,

Hâk-ı râh olduğum görüp ayağın
Yerlere basmaz oldu cânâne

derken de sevgilinin eziyetlerine ne derece katlanacağını heber vermektedir.

Şiirinin muhtevâsı, görüldüğü gibi duygu ve düşüncenin, hattâ inancın yanında bilgi ve san’at unsurları ile yüklüdür. Her mısra’ ve beytte bunun tezahürü ayrı ayrıdır. Onun için Bâkî’nin şiiri bitmemiş hissini verir. Fakat şâir, işlenmesi gereken unsurları büyük bir titizlik, san’at endişesi ve zekâ gücü ile yerine koymuş; asırlar ötesine sesini bırakmıştır. Tâbutu başında bulunanları ağlatan beytinden sonra;

Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sada imiş

derken, kendisinden hâlâ ses gelmektedir. Onun, bunlara ilâve olarak diğer şâirlerimizde görüldüğü gibi, atasözü mahiyetindeki beyitleri ve mısrâları zikre değer.

Fermân-ı aşka can ile var inkıyadımız
Hükm-i kazaya zerre kadar yok inadımız

şeklinde başlayan gazeli, tevekküle çeken ve tevekkül içinde olan şâirin gerçek hâlini verir.

Şiirleri içinde asıl Bâkî’yi, yukarıdaki gazele de yaklaştıran meşhûr Kanunî Sultan Süleymân mersiyesidir. Şâir bu mersiye ile sâdece Sultan Süleymân Hân’ın vefâtını değil, bundan sonraki Osmanlı Devleti’nin hâlini de terennüme başlamıştır. Mersiye yedi bendden meydana gelmekte, ağır, vakarlı, heybetli bir hüzün ve ızdırabla hâtırâları birleştirmektedir. Bendin ikinci bölümü her yönü ile büyük Sultânı ele almış, üçüncü bendde mahlûkât böyle bir pâdişâhın kaybı ile ağlamaya çağırılmıştır. Manzûmenin en dikkat çekici ve güzel bendi altıncı kısmıdır. Şâir burada büyük Sultânın savaş meydanlarındaki zaferlerini, cihâd aşkını ve Türk-İslâm dünyâsına kazandırdığı üstünlükleri dile getirmektedir. Yedinci bend ise yeni hükümdâra ayrılmıştır.

Dîvân’ının tertîbinde dikkat çeken husûslar da vardır. Diğer dîvanlar olsun, eserler olsun başta münâcaat ve na’atlarla başladığı halde, bu durum Bâkî’de görülmemektedir. Ya’nî Dîvân’ı doğrudan doğruya kasidelerle başlamıştır.

Bâkî’nin Dîvân’ından başka eserleri de vardır. Bunlar:

Fedâil-ül-cihâd: Ahmed bin İbrâhim’in yazdığı Meşâri-ül-eşvâk ilâ mesâir-il-uşşâk adlı eserin Türkçe tercümesidir. Müslümanları cihâda teşvik eden bir eserdir.

Hadîs-i erbe’în tercümesi: Eyyûb müderrisliğinde bulunduğu sırada, Ebû Eyyûb el-Ensârî’den rivâyet edilen hadîs-i şerîfleri toplamış ve tercüme etmiştir.

Meâlim-ül-yakîn fî Sîret-i Seyyid il-mürselîn: İmâm-ı Kastalânî’nin “El-Mevâhib-ül-Ledünniyye” adlı meşhûr eseri esas alınarak yazılan bu siyer kitabı tercüme olmaktan ziyâde te’lîf bir eserdir. Bâkî Efendi bu kitabı yazarken yüzden fazla kitaba müracaat ederek, müellifîn Şafiî mezhebine göre yazdığı ba’zı mes’eleleri, Hanefî mezhebine göre de yazmıştır. Zarurî ve faydalı gördüğü ba’zı ilâveleri yapmıştır. Sokullu Mehmed Paşa’nın emir ve isteği üzerine yazılan bu eser, aynı zamanda Mahmûd Abdülbâkî Efendi’nin, dînî mes’elelere ve Hanefî fıkhına vukûfunu göstermesi bakımından da önemlidir.

Fezâil-i Mekke: Kutbüddîn Muhammed bin Ahmed Mekkî’nin “El-İ’lâm fî ahvâl-il-beledillah-il-haram” adlı eserinin tercümesidir. Sokullu Mehmed Paşa’nın emri ile yapılan bu tercüme, Abdülbâkî Efendi’nin Mekke kadılığı esnasında tamamlanmıştır. Mekke târihinden ve bilhassa Osmanlı pâdişâhlarının oradaki te’sislerinden bahs eden bu eser akıcı bir üslûbla yazılmıştır.

GAZELLERİNDEN

Fermân-ı aşka can ile var inkıyadımız
Hükm-i kazaya zerre kadar yok inadımız

Baş eğmezüz edâniye dünyâ-ı dûn içün
Allahadur tevekkülümüz i’timâdımız

Biz müttekâ-yı zerkeş-i câha dayanmazız
Hakk'ın kemâl-i lütfunadur istinadımız

Zühd-ü-salâha eylemeziz iltica hele
Tutdı egerçi âlem-i kevni fesadımız

Meyden safâ-yı bâtın-ı hummdur garaz hemân
Erbâb-ı zâhir anlayamazlar muradımız

Minnet Huda'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahîfe-i âlemde adımız

Ma'nâsı:

Aşkın fermanına (buyruğuna) candan baş eğmişiz, bu yüzden kazanın hükmüne (kadere) zerre kadar inadımız yoktur (biz Haktan gelene râzıyız.)

Alçak kimselere alçak ve fânî dünyâ için baş eğmeyiz (dünyalık, makam, mevkî için baş eğmez, minnet etmeyiz), bizim vekîlimiz ve i'timâd edip güvendiğimiz tek varlık Allahü teâlâ'dır.

Biz mevkînin, makamın altın işlemeli koltuk deyneğine dayanmayız, bizim dayandığımız yer Allahü teâlânın lütfunun en üst derecesidir.

Biz insanız, insan noksanlıklarla doludur, varlık âlemini fesadımız kaplamışken, zühd ile dîne bağlı bir şekilde görünüp insanları aldatmayız. Ne isek öyle görünürüz.

Şarâbdan maksad küpün içinin temizliğidir, çünkü küp temiz olunca ya'nî bedenin içi temizlenince gönül temizdir. Gönül gözü ile bakmayıp baş gözü ile bakan, görünüşe aldanan kimselerin bizim meramımızı anlaması zordur.

Ne derlerse desinler; dünyâ devleti, makamı, mevkii, kısaca vücûd varlığı son bulacaktır, Allahü teâlâya şükürler olsun ki âlemin sayfasında Bâkî'nin adı kalıcıdır.

***

Var mı bir dîvâne kim geşt-i gülistan istemez
Uzlet idüp Hakk'dan bir beyt-i vîrân istemez

Fakr gencin ihtiyâr etdi şu kim kani olur
Şem'ası şems olsa yakmaz tâk-ı eyvan istemez

Dûdunu serv eyleyip kanlu yaşın gülşen idüp
Eylemez serve nazar seyr-i gülistan istemez

Hoş gelür ana rebâb âvâzesi gavgâsı yok
Pâdişâh-ı aşk olan dergâh u dîvân istemez

Derd-i yâr ile kim başı hoşdur Bâkîyâ
Ölmeğe canlar virür derdine derman istemez

Ma'nâsı:

Levmedilmiş, taşlanmış bir kimse (bir deli) gösterin ki, gül bahçesinde gezip tozmak istemesin ve bir köşeye çekilerek Allahü teâlâdan yıkık bir ev istemesin. Çünkü hazîne viranelerde bulunur ve yıkık gönüllerin duâsı kabûldür.

Fakr hazînesini seçen her şeye rızâ göstermiştir; onun fitili güneş olursa; yüksek binaların takı, kemeri neye yarar.

Fakirlikle yetinen ahını göğe uzatan servi, gözlerinden akan kanlı yaşı gülşen ederek; serve bakmaz ve gül bahçesinde gezmeyi de istemez.

Ona rebâbın kavgası olmayan sesi güzel görünür; zâten aşkın pâdişâhı için ne dergâh ne de dîvân gerekir.

Ey Bâkî! Şu âşığın (şunun) başı sevgiliyi düşündüğünden dolayı, hep onunla meşgûl olduğu için hoştur; bu sevgi yüzünden ölür de derdine ilâç istemez. Eğer ilâç edilirse o sevgi kalmayacaktır.

Vecize hükmündeki ba'zı beyt ve mısra'ları:

Derûnun pür maârif hem-nişînin merd-i ârif kıl
Açılma ey yüzü gül şahs-ı nadana kitâb-âsâ

"İçini (gönlünü) irfanla doldur, arkadaşın da ârif kimse olsun; ey gül yüzlü sevgili (dost), câhil kimseye kitap gibi hemen açılıverme."

Zer-efşân ol kef-i ihsân ile seyr eyle âlemde
Cihân-gerd-ü-civânmerd-i cihan ol âfitâb-âsâ

"Güneş nasıl dünyâya bol bol cömertçe ışıklarını gönderir, dolaşarak hiç birini ihmâl etmeden bütün mahlûkâta faydalı oluyorsa; Ey dost! Sen de âlemde ihsân elini açarak altınlar saç, faydalı ol."

Şeref vermez dür-ü-gevher kemâl olmaz zer-ü-zîver
Hüner kesb et hüner bahr-ı fazilet kân-ı irfândur

"İnci, mercan, kıymetli şeyler insana asâlet ve şeref vermez, altınla ve süsle olgunluk, yücelik olmaz; iş, san'at ve hüner kazanıp herkese faydalı olmaktır. Çünkü hüner, faziletin denizi ve irfanın ocağıdır."

Gark eder âlemleri bir katre âb-ı mağfiret
Var kıyâs et vüs'at-ı deryâ-ı rahmet neydügin

"Âlemleri bir damla mağfiret suyu basar, sen buna kıyâsla cenâb-ı Hakkın rahmet denizinin genişliğini düşün."

Himmet-i merdân ile asan olur her müşkil iş

"Allah adamlarının ma'nevî yardımı ile bütün güçlükler kolaylaşır."

Söz güherdir, ne bilir kadrini nadan güherin

"Söz incidir, câhil onun kıymetini bilemez."

Bîmâr hâlini, yine bîmâr olandan sor

"Hastanın hâlini hasta bilir, eğer sormak istersen hastadan sor."

Gerdûn-ı dûna âkil isen kılma i'timâd

"Akıllıyım dersen, geçici dünyâya güvenme."

Dânâ-dil isen sırrını nadana duyurma

"Gönülle biliyorsan (arif isen) sırrını câhillere açma."

Âkîl etmez, abes yere hande

"Akıllı kişi, yok yere boşu boşuna gülmez."

Kerem gördükçe ey Bâkî recâ artar gedâlardan

"Ey Bâkî! Dilencilere ihsânda bulundukça onlardaki istek daha da artar."

İnsân-ı kâmil olmağa sa'y eyle âdem ol

"Mükemmel insan olmak için çalış ve insan ol"

Çok olur yâr velî yâr-ı vefâdar olmaz

"Görünüşte pek çok dost vardır, fakat vefalısı bulunmaz."

İnâyet hazret-i Hak'dan,
kerem Feyyâz-ı mutlakdan

"Lütuf ve ihsân ancak mutlak feyz sahibi olan Allahü teâlânın yüce zâtından olur, başkaları vâsıtadır, insanın bunu bilmesi gerekir."

Mahmûd Abdülbâkî Efendi Mevâhib-i Ledünniyye tercümesinde, Resûlullahı ( aleyhisselâm ) sevmenin alâmetlerini anlatırken diyor ki:

"Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimizi seven kimse O'nun bildirdiği İslâm dînine candan bağlı olur. Öyle bir derecede olmalı ki; neye hüküm ederse can ve gönülde onu güzelce kabûl ve ona edeble itaat eder. Nitekim Allahü teâlâ Nisa sûresi 65. âyet-i kerîmesinde meâlen: "Hayır, Rabbin hakkı için aralarındaki ihtilâfta, seni hakem yapıp, sonra da senin verdiğin hükmü nefslerine ağır bulmayarak, tam teslimiyetle teslim ve râzı olmadıkça îmân etmiş olmazlar" buyuruyor.

Gönlünde, Peygamber efendimizin verdiği hükümden dolayı ağırlık, ızdırap ve darlık olan, ya'nî O'nun hükmü kendi dileğine uymadığı takdîrde hatırı incinen kimseden, Hak teâlâ hazretleri îmânı gidermiştir. Bu türlü kimseler mü'min olmazlar diye buyurulmuştur.

Sehl bin Abdullah Tüsterî buyurdu ki: "Bir kimse bütün hâllerinde Resûlullahı ( aleyhisselâm ) kendisine örnek almayıp nefsinin kendi elinde sansa o kimse o sünnete uymanın tadını duyamaz. Zîrâ Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimiz; "Sizden biriniz, ben ona kendi nefsinden daha sevgili olmadıkça îmân etmiş olmaz" buyurmuştur. Fahr-i kâinat efendimiz kişiye kendi nefsinden daha sevgili olmadıkça îmân iddiasında bulunması caiz değildir."

Peygamber efendimizi ( aleyhisselâm ) sevenler; sözlerinde ve işlerinde O'nun dînine yardım ederler. O'nun ahlâkı ile ahlâklanırlar. Cömertlik, iyilik, yumuşak davranmak, tevâzu, sabır ve ahlâkda O'na özenirler.

Musibetlere sabr edip O'nun muhabbeti ile teselli bulurlar. Zîrâ seven kimse sevginin lezzetiyle musibetin şiddetini unutur.

O’nu seven kimse Peygamber efendimizi ( aleyhisselâm ) çok zikr eder. Zîrâ seven kimse sevdiğini çok yâd eder. Çünkü seven kimsenin üç alâmeti olur: 1-Sözü sevdiğinin zikri olur, konuştukça onu yâd eder. 2-Sustuğu zaman onu düşünür. 3-İşi gücü ona itaat etmek olur demişlerdir.

Nakl edilir ki: Birgün Râbi’a-i Adviyye’nin meclisinde âbid (ibâdet eden) ve zâhidlerden (düyâdan yüz çeviren) birkaç kişi toplanıp dünyâyı kötülemeye başladılar. Râbi’a susup dinliyordu. Onlar konuşmalarını bitirdikten sonra: “Kişi sevdiği şeyi çok zikreder” buyurdu. Sevilenin zikri sevenlerin kalblerine yerleşir.

Peygamber efendimizi ( aleyhisselâm ) sevmenin alâmetlerinden biri de O’nun ismi anıldığı zaman saygı, sevgi, alçak gönüllülük ve kendini küçük görmekdir. Sahâbe-i Kirâm, Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) hatırlanınca, O’nun sevgi ve saygısıyla gönüllerini alçaltıp ağlarlardı. Tabiîn ve onlardan sonra gelen iyi hâlli kimseler de bu yolda gitmişlerdir.

Safvan bin Süleym, çok ibâdet eden ve gece namazına devamlı kalkan kimselerdendi. Yanında Resûlullah ( aleyhisselâm ) zikr edildiğinde o kadar ağlardı ki, o mecliste oturanlar kalkıp giderlerdi de ağlaması dinmezdi.

Peygamber efendimizi sevmenin alametlerinden biri de O’nu görmeğe, O’na kavuşmağa iştiyâk duymaktır. Zîrâ her seven sevdiği ile buluşmayı çok ister. Abde binti Hâlid bin Ma’dân: “Babam Hâlid her ne zaman yatağı üzerine gelse, Peygamber efendimizi hatırlayıp: “Yâ Rabbî! Benim rûhumu kabz etmekte acele eyle” derdi. Tâki uyku galebe edinceye kadar böyle söylerdi” diye anlatır.

Bilâl-i Habeşî ( radıyallahü anh ) vefât etmek üzere olduğu zaman, hanımı üzüntüsünden feryâd ediyordu. O ise sevinerek; “Yarın dostlarla, Muhammed ( aleyhisselâm ) ve arkadaşlarıyla buluşuruz” buyurdu.

Peygamber efendimizi ( aleyhisselâm ) sevmenin alâmetlerinden birisi de, O’nun getirdiği yüce Kur’ân-ı sevmektir. Hazreti Osman buyurdu ki: “Eğer bizim kalbimiz temiz olsaydı, asla Kur’ân-ı kerîm okumaktan doymazdı. Seven kimse sevdiğinin kelâmından nasıl doyar ki, O’nun en çok istediği odur.”

Sevgili Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) birgün Abdullah bin Mes’ûd’a ( radıyallahü anh ): “Yâ Abdullah! Kur’ân oku da dinliyelim”buyurdu. İbn-i Mes’ûd: “Kur’ân size indi O’nu ben mi okuyayım dedi. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ): “Ben başkasından işitmeyi severim” buyurdu. Bunun üzerine İbn-i Mes’ûd ( radıyallahü anh ) Nisa sûresinin başından başlayarak okudu. “Her ümmetten biri şâhid, seni de bunlara şâhid getirdiğimiz zaman hâlleri nice olur” meâlindeki 41. âyete gelince, Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) “Yeter yâ Abdullah” buyurdu. İbn-i Mes’ûd başını kaldırıp baktı ki Resûlullah efendimizin mübârek gözlerinden durmadan yaş akıyordu.

Bir kimse Kur’ân-ı kerîmi can kulağıyla dinlese, elbette ona te’sîr edip gözünden yaş gelir.

Peygamber efendimizi sevmenin bir alâmeti de O’nun sünnetine muhabbet edip hadîs-i şerîfini dinlemekten zevk almaktır. Zîrâ kişi sevdiği kimsenin sözünü işitmekten mutluluk duyar. O’nun güzel ismini anmak ve salevât-ı şerîfe getirmek O’nu sevmenin alâmetlerindendir.

“Bir kimse sabaha ve akşama yetiştiği zamanda bana on kere salevât okusa; kıyâmet günü şefaatime müstehâk olur” ve yine; “Bir şeyi unuttuğunuz zaman beni hatırlayın ve bana salât edin. Allah dilerse onu hatırlatır” ve “Cum’a günü, sizin en üstün günlerinizdendir. Adem aleyhisselâm o günde yaratıldı, o günde kabzolundu. Sûr’un üflenmesi ve ansızın helak oluş o günde olur. O hâlde, o günde bana salâh çok edin. Zîrâ salâtınız arz olunur”buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hülâsat-ül-eser cild-2, sh. 287

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 434

3) Mevâhib-i Ledünniyye tercemesi cild-2, sh. 135, 141

4) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 99

5) Eslâf sh. 159

6) Dîvân

7) Hadîkat-ül-cevâmi

8) Rehber Ansiklopedisi cild-2, sh. 184

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 998

**BÂLÎ-ZÂDE MUSTAFA EFENDİ**

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Otuzsekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. Babası, Bâlî Efendi'dir. Bâlî-zâde diye meşhûr olmuştur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1072 (m. 1661) senesinde İstanbul Sütlüce'de vefât etti. Orada defn edildi. Bugün kabrinin yeri kaybolmuştur.

İlk tahsilini babasından gördükten sonra, zamanının âlimlerinden ilim öğrenip yükseldi. İlimde yüksek derecelere ulaştıktan sonra, Galata kadılığına ta'yin edildi. Burada bir müddet vazîfe yaptıktan sonra görevden alındı. 1058 (m. 1648) senesinde takrar vazîfeye alınarak, Rumeli kadıaskerliğine terfi ettirildi. Bilâhere vazîfeden uzaklaştırılmışsa da, Pâdişâh Sultan Dördüncü Mehmed Hân tarafından, Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi.

Beş yıl müddetle bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1067 (m. 1657) senesinde Hanefî Mehmed Efendi yerine şeyhülislâmlık makamına getirildi. Altı ay müddetle bu vazîfede kaldıktan sonra, aynı yıl içinde vazîfeden alınarak, Filibe'ye kadı olarak gönderildi. Daha sonra Yanbolu kadılığına nakl olundu. Dört yıl Yanbolu'da kaldıktan sonra İstanbul'a döndü. Sütlüce'de ikâmet etti ve orada vefât etti.

Âlim ve fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi olan Bâlî-zâde Mustafa Efendi'nin, yazmış olduğu birçok kıymetli eserleri vardır. Bu kıymetli eserleri şunlardır: 1-Mîzân-ül-Fetâvâ: Fetvâlarının toplanmış olduğu eseridir. 2-Şerhu Kenz-üd-Dekâik, 3-Şerhu Kasîde-i Bürde, 4-Es-Seyf-ül-Meslûl fî Şerh-ir-Resûl, 5-Hâşiyetün alâ Şerh-i Miftâh, 6-Ehâdîs-i şerîfe: Hazreti Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb el-Ensârî'den rivâyet edilen hadîs-i şerîfleri topladığı eseridir. Bu eseri Eyyûb Sultan türbesine vakf etmiştir. 7-Ferâsetnâme.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 67

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1219

**BAYRAM-ZÂDE ZEKERİYYÂ EFENDİ**

Osmanlı Devletinin yirmibirinci şeyhülislâmı. Ankaralı Bayram Efendi'nin oğludur. 920 (m. 1514) senesinde Ankara'da doğdu, ilk tahsilini memleketinde ağabeyi Ya'kûb Efendi'nin yanında tamamladı. Sonra İstanbul'a gelerek, Arab-zâde ile Abdülbâkî ve Ma'lül Emîr Efendi'den ders aldı. Emîr Efendi, onu çok sever, arkadaş gözü ile bakardı. Beraberinde onu da Mısır'a götürdü. Orada, büyük âlim Ali bin Ganim el-Makdîsî'nin derslerine devam ettiler.

İstanbul'a dönüşünden sonra, Bursa'daki Hamza Bey Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Bursa kadısı Kara Çelebi-zâde'nin, pâdişâha tavsiyesi üzerine, mevkii yükseltildi. 961 (m. 1554) senesinde Cihan Pâdişâh'ı Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın maiyetinde Nahcivân Seferine katıldı. Harb esnasında kadılık vazîfesinde bulunmuş, ayrıca Haleb'de Cüneyd Bey Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Harb sonrasında Bursa'da Kaplıca Medresesi'ne ta'yin edildi.

Bayram-zâde, 973 (m. 1565) senesinde, Şeyh Vefâ Câmii'nde, zamânının büyük âlimleri; Hâmid Efendi ve Pervîz Efendi'nin huzurunda, meşhûr fıkıh kitabı" "Hidâye"nin "Kitâb-ül-cinâyât" bölümünden imtihan olundu. Bayram-zâde, ilimdeki yüksekliğini kabûl ettirdi. Kendisini zamanının âlimleri çok medhettiler. Bu târihten sonra, 975 (m. 1567) senesinde Edirne'de Üç şerefeli Câmi Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 977 (m. 1569) senesinde, İstanbul'da Sahn-ı semân Medresesi'ne naklen ta'yini yapıldı. 980 (m. 1572) senesinde, Sultan Selîm Câmii Medresesi'ne getirildi. Bir sene sonra da Haleb kadılığına ta'yin edildi. 985 (m 1577) senesinde Bursa, 988 (m. 1580) senesinde de İstanbul kadılığına getirildi. Bu esnada, üçüncü defa İstanbul'un nüfus ve emlâk sayımını yaptırdı. 989 (m 1581) senesinde Anadolu kadıaskerliğine terfi ettirildi. Bu vazîfesinde az kalıp, 991 (m. 1583)'de emekliye ayrıldı. Altı sene sonra hacca gitti. Dönüşünde tekrar me'mûriyet hizmetine alınıp, 998 (m. 1590) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. Bir yıl sonra bu vazîfeden

ayrılmasına rağmen, aynı yılda ikinci defa Rumeli kadıaskerliğine ta'yini yapıldı. Bu vazîfesine devam ederken, 1000 (m. 1591) senesinde Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin yerine şeyhülislâm oldu. Bir yıl, iki ay, iki gün şeyhülislâmlık makamında kalan Zekeriyyâ Efendi 1001 (m. 1593) senesi Şevval ayının onsekizinci günü, Sultan Üçüncü Murâd'ın hil'at giydirdiği bir sırada vefât etti. Vefâtından bir gece evvel, Resûlullah'ı ( aleyhisselâm ) rü'yâsında görüp, kendisine: "Ey Zekeriyyâ, yârın sen Sultan ile buluşur ve bir elbise giyersin. Sonra da bizim yanımızda olursun!" buyurdu. Uyandığında hayretler içinde kaldı. Rü'yâsı aynen gerçekleşti. Sultan Selîm Câmii civârında yaptırdığı "Dâr-ül-hadîs"in naziresinde (avlusunda) defnedildi. Fâtih-Çarşamba Kovacıdede mahallesinde bir medrese ve Dâr-ül-hadîs ile etrâfında odalar yaptırmıştı. Şimdi kabrinin olduğu yer ve bu medresesi tamamen ortadan kalkmış durumdadır.

Din ilimlerinde büyük bir âlim ve fazilet sahibi bir zât olan Zekeriyyâ Efendi, edebiyatta da üstâd idi. "Meyli" mahlası ile şiirleri vardır. Osmanlı Devleti'nin yirmiyedinci şeyhülislâmı ve büyük âlim Yahyâ Efendi, bunun oğludur. Diğer oğlu Mehmed Efendi, İzmir kadısı olduktan sonra, 1018 (m. 1609) senesinde vefât etti. Lütfullah Efendi adında bir oğlu daha vardır. Kızı Rukiyye Hanım, Kovacıdede'de bir medrese yaptırmış ve 1024 (m. 1615) senesinde vefât etmiştir.

**Eserleri:**1-Hidâye şerhi, 2-Sadr-üş-Şeri'a haşiyesi, 3-Tefsîr-i Fâtiha, 4-Şerh-i Miftâh üzerine ta'lîkat, 5-Şerh-ı Mevâkıf haşiyesi, 6-Dürer haşiyesi, 7-Beydâvî tefsîrinden A'râf sûresine yaptığı haşiye, 8-Keşşâf, Telvîh, Mevâkıf ve Tecrîd gibi kıymetli kitaplara yaptığı hamişler. Bunlar kitap hâlinde toplanmamıştır. Ayrıca bir de şiirlerinden meydana gelen "Divân"ı vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2416

2) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 427

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 322

4) Devhat-ül-meşâyih sh. 34

**BEDÎ'UDDÎN SEHÂRENPÛRÎ**

Hindistan'da yaşıyan evliyânın büyüklerinden. Aklî ve naklî ilimlerde âlim idi. İlmiyle amel edenlerin en önde gelenlerinden olup dünyâya hiç meyletmez, haramlardan çok sakınırdı. Sohbeti hoş, sözleri çok tatlı idi. Onbirinci asrın ortalarında vefât etti. Bedî'uddîn Sehârenpûri, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine talebe olmadan önceki hâlini şöyle anlattı: "O günlerde me'mûrluk yapıyordum. Zaman zaman hazret-i İmâm'ın huzûruna geliyordum. Bir kıza âşık idim. Sâlih amelleri yapmak, haramlardan kaçınmak gibi mühim amellere pek dikkat etmiyordum. Hazret-i İmâm, bana; "Bedî'uddîn, niçin namaz kılmıyorsun ve günahlardan sakınmıyorsun?" buyurdu. Ben; "Çoklarından böyle nasihatler dinledim. Eğer bu husûsta teveccüh buyurursanız ve beni bu hâlden teveccüh ve tasarrufla kurtarırsanız, buyurduklarınızı yapabilirim, yoksa bana nasihat te'sîr etmiyor" diye arzettim. Bir an teveccüh edip; "Yarın bu niyet ve emniyetle buraya gel" buyurdu. Ertesi gün, çok sevdiğim kız bize misâfir geldi. Onunla konuşmaya dalıp, hazret-i İmâm'a gidemedim. İki-üç gün sonra huzûrları ile şereflendim. Buyurdu ki: "Verdiğin sözü tutmadın. Ama madem ki bugün geldin, yine iyi ettin. Git abdestini yenile, iki rek'at namaz kıl ve yanıma gel." Buyurduklarını yaptım. Beni husûsî odalarına götürdü. Bana teveccüh buyurdu. Öyle ki, kendimi kaybettim. Kendimden geçip yere yıkıldım. O hâlde beni kaldırıp eve götürmüşler. Birgün bir gece sonra kendime geldim. Kalbimi yoklayınca, o tutulmadan kalbimi temizlenmiş, belki bütün tutulma ve bağlardan boş olmuş buldum. Bundan sonra sohbetlerine devam ettim. O istekler hazînesinin yüksek teveccühlerinin bereketi ile sonsuz yükselme ve derecelere kavuştum."

Bedî'uddîn Sehârenpûri senelerce hazret-i İmâm'ın hizmetinde ve sohbetinde bulundu. Çok derece ve hâllere, makam ve mertebelere erişip, kemâl sahibi oldu. İcâzetle "şereflenip," yurduna gitti ve Hak taliblerini terbiye etmek ve yetiştirmekle meşgûl oldu. Hadarât-ül-Kuds sahibi Bedreddîn-i Serhendî anlattı: "Bedî'uddîn ile aramızda husûsî bir yakınlık vardı. Sohbet ettiğimiz zaman o ekseriya hazret-i İmâm'ın hârika ve kerâmetlerinden, güzel ifâde ve tatlı sözlerinden anlatırdı. Hazret-i İmâm'ın çeşitli keşf ile kerâmetleri sanki onda toplanmış idi. Kendisinden hazret-i İmâm'ın o kadar hârikasını dinledim ki, eğer o zaman hazret-i İmâm hakkında kitap yazacağımı kararlaştırmış olsaydım, büyük bir kitap olurdu. Şimdi çoğu hatırımdan gitti. Kalan birkaç tanesini

yazayım: “Bedî’uddîn Sehârenpûrî anlattı ki; “Hazret-i İmâm’a, me’mûriyeti bırakıp, hep hizmetinizle şerefleneyim diye arz ettiğimde, “Bu sefer bırakma” buyurdu. Ne kadar ayrılmayı söylediysem râzı olmadılar. Bir ara yıllık izine ayrılmıştım. Hilâfet merkezi Ekberâbâd’dan ayrıldığım ilk gün, Burhânpûr’a gidinceye kadar, hergün sabahtan akşama kadar, hocam hazret-i İmâm’ı yanımda görürdüm. Gelirler, İnsanlar arasında benim elimi tutup kenara çekerler ve terbiye ederlerdi. Bu günlerde hiçbir gün ve hiçbir zaman benden ayrılmadılar.”

Yine anlattı ki: “Ecbin’e geldiğimde, kâfirlerin râhiblerinden istidrâc ehli olup, zamanın pâdişâhının ve emirlerinin kendisine i’tikâdı olduğu ve görmeye gittikleri Ecyed Rub Çükî’ye adlı biri vardı. Devlet ileri gelenleriyle birlikte onu görmeye gittim. Râhib beni görür görmez; “Ey Bedî’uddîn! Bugün dünyâda kendisinden daha büyük velî bulunmayan hocanı bırakıp da böyle nereye geldin?” dedi. “Sen onu nereden biliyorsun?” dedim. Dedi ki: “Bana keşf ve ma’lûm oldu ki, bu asırda senin hocan gibisi yoktur.” “Madem ki öyledir, sen niçin onun hizmet ve sohbetine gitmiyorsun?” dedim. “Ben kendi dînimde olgunlaşmışım, ona ihtiyâcım yoktur” dedi ve küfründe ısrar etti.”

Yine o anlattı: “Birgün Allahü teâlânın ismini anarken bir anda kendimi Resûl-i ekrem’in ( aleyhisselâm ) sohbetinde gördüm. Birisi; “Yâ Resûlallah! Siz kuşluk namazını kılar mısınız, yoksa, kılmaz mısınız?” diye suâl etti. Cevap vermediler. Bu fakîr arzettim ki: “Yâ Resûlallah! Meyan Şeyh Ahmed (ya’nî İmâm-ı Rabbânî hazretleri) bu namazı kılıyor. Onun hâli öyledir ki, sizin yapmış olduğunuz her ameli yapar.” Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) efendimiz biraz murâkabeden sonra, mübârek başlarını kaldırıp; “Meyan Şeyh Ahmed’in yaptığı her amel haktır, doğrudur ve bizim amelimizin aynıdır. Biz de bu namazı kılıyoruz” buyurdular.

Yine o anlattı: “Ne zaman Serhend’e mübârek hocamın huzûruna gelsem, kendiliklerinden buyururlardı ki: “Sen şu hâldesin, bundan sonra şöyle şöyle olacak.” Gerçekten buyurdukları gibi vâki olurdu. Dâima bana hâllerimi söyler, bu yolda ilerlememi sağlar ve kontrol ederdi.”

Yine o anlattı: “Birgün bir tanıdığın ricası ile, kendisinden dîne muhalif ba’zı sözler duyulduğu için, hazret-i İmâm’ın kırgın olduğu bir şeyhin kabrini ziyârete gittik. Ama hem gidiyor, hem de hazret-i İmâm’ı incitip, bana darılacaklarından korkuyordum. Kabrin başına oturduğum sırada, yırtıcı bir aslanın kabristanının etrâfında dolaştığını gördüm. Ben korku ve dehşetle, o arslana bakarken, gördüm ki, o arslanın gözleri, hazret-i İmâm’ın gözleri; arslanın yüzü, tamamen hazret-i İmâm’ın yüzü gibidir. Üzerinde büyük bir kızgınlık hâli vardı, İmâm’ın hiç görmediğim, o öfkeli hâlini görünce, heybetinden titreyerek kalktım ve oradan uzaklaştım. Vakit geçirmeden tövbe ettim.”

Dostlarından biri anlattı: “Hazret-i İmâm, Bedî’uddîn Sehârenpûri’ye icâzet verip, memleketine gönderince, onu yolcu etmek için şehrin dışına kadar gittim. Aklıma babam öleli bir müddet zaman geçti. Bedî’uddîn hazretlerine babamın hâlini sorayım, azâbda mı, yoksa ni’mette midir? diye geldi. Bedî’uddîn kuşluk namazı için hayvanından inince, ben bu düşüncemi arz ettim. Bir müddet başını eğdi ve sonra; “Şu hey’et ve kıyâfette bir şahıs göründü. Gayet beyaz elbise giyiyordu. Hâlini sordum: “İyiyim, bana yüksek makam verdiler” dedi. “O makamdan buraya gelmek istemezdim, ama siz çağırınca ister istemez geldim” buyurdu. Şeyh Bedî’uddîn’in bana ta’rîf ve tavsîf ettiği şahıs benim babam idi. Hâlbuki Şeyh Bedî’uddîn babamı hiç görmemişti ve tanımazdı.”

Bedî’uddîn Sehârenpûrî’nin, hocası İmâm-ı Rabbânî hazretlerine gönderdiği mektûblardan birkaçı aşağıdadır:

“Hizmetçilerinizin en aşağısı Bedî’uddîn’in yüksek huzûrlarınıza arzıdır. Peygamber efendimizden ( aleyhisselâm ) husûsî müjdeler alıyorum. Çok nasihatler ediyorlar. Birgün; “Sen Hindistan’ın ışığısın” buyurdular ve daha çok ibâdet etmemi emrettiler.” Hazret-i İmâm buna cevap olarak birkaç satırlık şu mektûbu yazdılar.

“Allahü teâlâya hamd olsun. Sevdiği, seçtiği kullara selâmlar olsun. Kıymetli mektûbunuzu okumakla şereflendik. Bu vâkıalar müjdecidirler ve te’vil edilmeleri lâzımdır. Ne kadar te’vil olunurlarsa o kadar nurlu oluyorlar. Yâ Rabbî! Bizim nûrumuzu tamamla. Sen her şeye kadirsin. Madem ki amelin, ibâdetin arttırılması ile emr olundunuz, elinizden gelebildiği kadar amel ve ibâdet ediniz.

Çünkü, bu dünyâ ibâdet yeri, iş yeridir. Allah, işlerinizde yardımcınız olsun.” Bedî’uddîn Sehârenpûrî’nin hazret-i İmâm’a gönderdiği şu mektûbu da hâlinin ve kemâlinin

yüksekliğini, istikâmette olduğunu, kötülük yapmak istiyenlerin cefâlarına sabrettiğini bildirir.

“Yüksek dergâhınızın hizmetçilerinin en aşağısı olan Bedî’uddîn’in, yüksek makamınıza arzıdır Bu zavallının hâlleri teveccühlerinizin bereketiyle istikâmettedir, işlerin yapılmasında bir gevşeklik olmuyor. Bütün ümidim, hayâtımdan kalan şu birkaç günlük zamanda da, hazretinizin ihsân nazarlarına kavuşmaktır. Çoğu zaman vâki olacak ba’zı hâdiseler vukû’ gelmeden evvel bildiriliyor. Bir teşebbüsle değil, kendiliğinden oluyorlar. Gayb âleminden öyle müjdeler veriliyor ki, bunları ancak huzûrunuzda arzedebilirim.

Kabir ve âhıret hâllerini açık olarak haber veriyorlar. Bütün bunlar, yüksek dergâhınızın sadakalarıdır. Yoksa, bu kabiliyetsiz zavallının, bu arzettiğim şeylerle ne ilgisi, bu yüksek makamlarla ne münâsebeti vardır? Ey kalbimin sevgilisi! Hazretinizin teveccühü ile müşâhede makamına kavuştum. Bütün arzum bir kere cihanın efendisi olan Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) cemâlini görmek ve kemâlâtından bir şu’leye kavuşmaktı. Hak “Sübhânehü” mücerred ihsân ve ikramı ile, bir gece teheccüd namazından sonra, beni bu devlete kavuşturdu. Bu makamın hazret-i Gavs-üs-sekâleyn’e (kuddise sirruh) bağlı olduğu, onların vâsıta ve vesilesi olmaksızın o dergâha ulaşmanın zor olduğu Peygamberimize ( aleyhisselâm ) tam uyan en büyük velîler hariç, bu makamın nûrlarından kimsenin alamıyacağı bildirildi. Muhterem efendim! Bu cihanda hazretinizden başka terbiye edicim yoktur. Dâima Allahü teâlâdan, bu istidatsızın ve kabiliyetsizin, Allah yolunda bulunanları severek ve onların dergâhında hizmetçi olarak yaşamasını, bu şartlar altında ölmesini ve haşr olmasını, Habîbinin ( aleyhisselâm ) hürmetine yalvararak duâ ediyorum.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, Bedî’uddîn Sehârenpûsî’ye yazdığı bir mektûp aşağıdadır:

Allahü teâlâya hamd olsun. O’nun seçtiği iyi insanlara selâm olsun! Kıymetli mektûbunuz geldi. O taraflarda, iki korkunç hâdise başladığını, birinin tâ’ûn (ya’nî veba hastalığı) ötekinin de kaht (ya’nî kıtlık, gıda maddelerinin azlığı) olduğunu yazıyorsunuz. Allahü teâlâ, bizi ve sizi belâlardan korusun. Hepimize afiyet versin!

Bu büyük sıkıntı arasında, gece gündüz ibâdet ve murâkabe etmekteyiz. Kalbimiz her ân O’nun iledir yazıyorsunuz. Bunu okuyunca Allahü teâlâya hamd eyledik, şükr ettik. Böyle zamanlarda dört “Kul”u çok okuyunuz! (Ya’nî Kul yâ eyyühel kâfirûn ve Kul hüvallahü ve Kul e’ûzüleri okuyunuz! Cinnin ve insanların şerrinden korur.)

Erkeklerin kefeni, üç parça olmak sünnettir. Sarık sarmak bid’at olur. “Ahdnâme” denilen (suâl meleklerine verilecek cevapları ve duâ ve istiğfar) yazılı kâğıdı, kabre koymamalıdır. Mübârek yazıların, isimlerin, meyyitin pislikleri ile karışmasına sebep olur ve (dînin dört delîlinden) bir sened ile bildirilmemiştir. Mâverâünnehr (Aral gölüne akan Seyhûn ve Ceyhun nehirleri arasındaki şehirler) âlimleri, böyle birşey yapmamıştır. Meyyite kamîs yerine, bir âlimin gömleğini giydirmek iyi olur. Şehîdlerin kefenleri, elbiseleridir. (Silâh yarası alarak ölen şehîdler yıkanmaz ve kefenlenmez. Muharebede yara almadan ölen ve sulhda, sâri hastalık ve âfetlerle ölenler, şehîd sevâbı kazanırsa da, bunlar yıkanır ve kefenlenir). Ebû Bekr-i Sıddîk ( radıyallahü anh ) “Beni, bu iki çamaşırım ile kefenleyiniz” buyurmuştu.

Kabirdeki hayât, bir bakımdan, dünyâ hayâtına benzediği için, meyyit terakki eder, derecesi yükselir. Kabir hayâtı, insanlara göre değişir. “Peygamberler, (aleyhimüsselâm) kabirlerinde namaz kılar” buyuruldu. Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) mi’râc gecesinde, Mûsâ aleyhisselâmın kabri yanından geçerken, mezarda namaz kılarken gördü. O ânda göğe çıkınca, Mûsâ aleyhisselâmı gökte gördü. Kabir hayatı, şaşılacak birşeydir. Bu günlerde, merhum büyük oğlum (Muhammed Sâdık) dolayısı ile, kabir hayâtına bakarak, şaşılacak gizli şeyler görülüyor. Bunlardan az birşey bildirsem, akl ermez. Fitnelere, karışıklığa sebeb olur. Cennetin tavanı, Arşdır. Fakat kabir de, Cennet bahçelerinden bir bahçedir. Akıl gözü bunu göremiyor. Kabirdeki şaşılacak şeyler, başka bir gözle görülüyor. Yarım yamalak da olsa, inanmak, azâbdan kurtulmağa sebeptir. Fakat, o güzel kelimenin (Kelime-i tevhîd) Hak teâlâ tarafından kabûlü için (dünyâda dînin emirlerine uymak), sâlih emirleri işlemek lâzımdır.

Ölmemek için, veba hastalığı bulunan yerden kaçmak büyük günahtır. Muharebede, düşman karşısından kaçmak gibidir. Veba bulunan yerden kaçmayıp sabr eden kimse, ölünce, şehîdlerin sevâbına kavuşur. Kabir sıkıntısı çekmez. Sabr

eden kimse, ölmezse, gaziler sevâbına kavuşur. Arabî beyt tercemesi:

Rabbim öl deyince, ölmeği severim,
Mevte çağırana safa geldin derim.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Zübdet-ül-makâmât sh. 346

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 334

3) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 326

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 953


**BEDREDDÎN-İ BÛRÎNÎ (Hasen bin Muhammed)**

Tefsîr, fıkıh, hadîs, târih ve edebiyat âlimi. İsmi, Hasen bin Muhammed bin Muhammed bin Hasen bin Ömer bin Abdürrahmân es-Saffûrî ed-Dımeşkî el-Bûrînî'dir. Lakabı Bedreddîn olup, Bûrînî nisbeti ile meşhûr oldu. Aslen Ürdün'ün Saffûriye köyündendir. Babası da Ürdün'de Nablûs'un Bûriniyye köyünde doğdu. Bedreddîn-i Bûrînî de 963 (m. 1556) senesinde bu köyde dünyâya geldi. 1024 (m. 1615) senesi Cemâzil-evvel ayında vefât etti.

Bedreddîn Hasen, 11 veya 12 yaşında iken, babası ile birlikte Dımeşk'a (Şam'a) gitmişti. Burada Medrese-i Ömeriyye'nin yanındaki Sâlihiyye Medresesi'nde bir odaya yerleşmiş ve ilim tahsili ile meşgûl olmaya başlamıştı. Nahiv, ferâiz ve hesâb (matematik) ilimlerini; Burhâneddîn İbrâhim bin Ahdeb'den, Şeyh Ebû Bekr-iz-Zübâb'dan ve Şeyh Gânim-i Dımeşkî'den okudu. 975 (m. 1567) senesine kadar ilim tahsiline devam etti. Bu târihlerde Şam'da baş gösteren büyük bir kıtlık sebebiyle buradaki tahsiline ara verip, babası ile birlikte Kudüs'e hicret ettiler. Burada da ilim tahsiline devam etti. Dört seneye yakın Şeyhülislâm Muhammed bin Ebi'l-Lütfdan ilim öğrendi. Sonra Şam'a döndü. Babası ve annesi ile beraber Meydân-i Hısnî denilen yere yerleşti ve ilim tahsiline devam etti. Şihâbüddîn-i Tayyibî el-Kebîr ve oğlu Tayyibî, Şeyhülislâm Bedreddîn-i Gazzî ve onun oğlu Şihâbüddîn Ahmed Gazzî gibi daha birçok büyük âlimden ders aldı. Allâme Ebü'l-Fedâ İsmâil Nablûsî'den, Şemsüddîn Muhammed bin Minkârî'den ve Şam hatîbi Muhammed bin Behensî'den de fen ilimlerini tahsil etti. Şemseddîn Mahammed Dâvûdî'den ve Şihâbüddîn Ahmed Aysâvî'den de hadîs ilmini okudu. Asrının âlimleri arasında yüksek bir dereceye erişti. Tahsilini tamamladıktan sonra, birçok medreselerde ders verdi. Nâsıriyye-i Cevvâniyye, Şâmiyye, Berrâniyye, Âdiliyye-i sugra, Fârisiyye ve Kelâse medreseleri, onun ders verdiği yerlerden ba'zılarıdır. Câmi-i Emevî'de, ders okuttuğu bir yeri vardı. Şam'da Sultan Süleymân Câmii'nde va'z ve nasihat ederdi. İlim ve fazîletleriyle meşhûr oldu. Şöhreti, her yere yayıldı. Beydâvî, Keşşâf ve Ebüssü'ûd tefsîrlerini okutup yazdırdı. 998 (m. 1590) senesi sonlarında, İbn-i Kerbelâlî diye meşhûr olan Hâfız Hüseyn-i Tebrîzî ile karşılaşıp sohbetlerinde bulundu. Ondan Farsçayı öğrendi ve bu lisanla konuşmaya başladı. Bundan sonra Türkçeyi de öğrendi. Bilhassa Fârisîde çok maharet kazandı. Bu dil ile, manzûm ve nesîr olarak birçok eserler kaleme aldı. Bilhassa medh ve sena ile ilgili şiirleri Farsça olarak yazardı. Bir dîvânı vardır.

Bütün ilimlerde zamanının bir tanesi olan Bedrûddîn Bûrînî, şiir, târih ve neseb ile, hadîs-i şerîf senedlerini ezberlemekte de eşsizdi. Bundan başka lügat, nahiv, siyer, megâzîden de çok şeyler ezberlemişti. 1020 (m. 1611) senesinde, Şam hacılarının kâfilesinde kadılık yaptı ve hac farizasını îfâ etti.

**Eserleri:** 1- Terâcim-ül-a'yân min ebnâ-iz-zamân: Bu eserinde, 205 zâtın hâl tercemesi hakkında uzun fasılalar ile topladığı bilgiler yer almaktadır. Eser, 1023 (m. 1614) senesinde tamamlanmıştır. Fadlullah bin Muhıbbullah bu eseri tertipliyerek bir zeyl ilâvesi ile 1078 (m. 1667) yılında neşretmiştir. 2-El-Bahr-ül-fâid fî Şerh-i dîvân-ı İbn-i Fârid, 3-Rihlet-ül-Halebiyye, 4- Rıhlet-üt-Trablûsiyye, 5- Seb'us-Seyyâre 6-Hâşiyetün alâ Envâr-it-tenzil: Tefsîr-i Beydâvî'ye yaptığı haşiyedir. 7-Dîvân-ı şiir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 289

2) Hülâsat-ül-eser cild-2, sh. 51-62

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 291

4) El-A'lâm cild-2, sh. 219

5) Keşf-üz-zünûn sh. 267, 787, 1326, 1370

6) Brockelmann Sup-2, sh. 401

**BEDREDDÎN SERHENDÎ**

Hindistan da yetişen evliyânın büyüklerinden. Hindistan'ın Serhend şehrinden olup, babası Şeyh Muhammed İbrâhim'dir. 1002 (m. 1593) senesinde doğdu. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hânegâhında, ilim tahsil ederek yetişti. Hocasının teveccühlerine kavuşup, sohbetlerinde bulunmakla şereflendi. 1099 (m. 1688) senesinde vefât etti.

Bedreddîn Serhendî, Zekî ve çok akıllı idi. Kısa zamanda keşf ve kerâmetler sahibi oldu. Hocasının daha ilk teveccühlerinde, kalbi zikretmeye başladı.

Kendisi şöyle anlattı: "Bu fakir, kelâmda en büyük kitap olan Şerhi Mevâkıfı, Beydâvî tefsîrini ve Mîr haşiyesi ile beraber, Akâid-i Adudiyye'yı, İmâm-ı Rabbânî'nin huzûrunda okudum. Onbeş yaşında iken İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûrunda tasavvuf yoluna girdim.

Bedreddîn Serhendî tasavvuf yoluna girdikten sonra, hazret-i İmâm'a ya'nî İmâm-ı Rabbânî'ye yazdığı bir mektûbta şu hâllerini yazdı: "Ne zaman bir kabre uğrasam, kabirdekinin hâli bildiriliyor. Azâb veya sıkıntıda, yahut ni'metler içinde olduğunu görüyorum. Ba'zan da kabri karanlık veya aydınlık görüyorum. Bir büyüğün mezarının başına gidersem, Cennette ni'metler içinde olduğu ma'lûm oluyor. O azîzin bana merhamet ve lütuflarını müşâhede ediyorum. Ba'zan yüz çevirdikleri ve teveccüh etmedikleri de oluyor. Uzun yalvarmalardan sonra, ne için böyle davrandıklarını soruyorum ve öğreniyorum.

Birgün anne ve babamı ziyârete gitmiştim. Abdest alıp iki rek'at namaz kıldıktan sonra; "Yâ Rabbî, bu namazın sevâbını Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) ve bütün peygamberlere (aleyhimüsselâtü vesselâm), hepsinin eshâbına, evliyâya ve onlara tâbi olan anne ve babanın rûhlarına ihsân eyle" dedim. Duâmı bitirince, bütün kabirlerde olanların rûhları çekirgeler gibi bana koştular ve onları da bu duâya ortak etmemi istediler. Her ne kadar, ana ve babama çok sevâb verilmesini istiyorum dediysem de, fâide vermedi. Yalvardılar ve geri gitmediler. Gittim, kendimi Şeyh Ebû Neccârî'nin türbesine attım. Gördüm ki, şeyhin türbesinin dört duvarının içine girmediler, dışarda mahrûm kaldılar. Dönüşte hepinize Fâtiha okuyacağım diye söz verdim. Çok sevindiler. Büyük şeyhin türbesine döndüm. Şeyh kalktı ve hürmet etti. Çok lütuf ve merhamet eyledi ve bu şehirde salgın hâlinde olan vebadan sen zarar görmeyeceksin diye müjdeledi.

Hazret-i İmâm bu mektûbun cevâbında buyurdular ki: "Bizim büyüklerimiz kabirlerin keşfine i'tibâr etmiyorlar. Onların kabir ziyâretindeki usûlleri, kabrin hizasında kendini bütün bağlardan kurtarıp, bütün himmetiyle kabrin sahibine teveccüh ederek oturmaktır. Bundan sonra kalblerine ne gelirse, kabirdekinin hâlinden bilirler. Yabancıların sohbetinde de, o büyüklerin hâli böyledir. O gibi şeylere güvenmeyiniz ki, kendini beğenmeye götürür, Ucb, ya'nî kendini beğenmek ise, yolu keser."

Bedreddîn Serhendî şöyle anlatır: Bir gece rü'yâda gördüm ki, büyük bir şehirde, yüksek bir sarayda, yüksek bir salonda İmâm-ı Rabbânî'nin huzûrunda oturuyordum. Dışardan birisi gelip bana; "Hızır aleyhisselâm kapıda seni bekliyor" dedi. Hazret-i İmâm'dan izin işâreti geldi ve hemen kalktım, dışarı çıktım. Gördüm ki, Hızır aleyhisselâm genç bir insan sûretinde, güzel yüzlü, beyaz benizli, sakalı yeni çıkmış bir hâlde kapıda duruyordu. Selâm verdim. Ben gelir gelmez, yürüdü. Ben de ardından gittim. O beldenin sokak ve yollarını dolaştı. Gezerken; "Efendim! Allahü teâlânın size ihsân ettiği feyz ve bereketlerden bana ihsân ediniz dedim. "Sen öyle bir kimseden nisbet almışsın ki, sana ve âleme onun irşâdı yeter" diyerek, Hazret-i İmâm'ın büyüklüğüne işâret etti.

Bir defa rü'yâda Server-i âlem ( aleyhisselâm ), bu fakirin mescidinde, sırtı kıbleye karşı iki dizi üzerinde oturuyor gördüm. Ben mescide girdim. Gayr-i ihtiyâri kendimi ayaklarına attım. Sonra kalktım ve duâ eder gibi iki elimi kaldırdım ve; "Yâ Resûlallah! Bana bir müjde verin!" diye arz ettim. İsrâ sûresinin meâlindeki; "Bütün noksanlıklardan münezzeh olan Allah, kulunu geceleyin götürdü"birinci âyetini okudu. Bundan sonra buyurdular ki: "Senin evinde erkek çocuklar dünyâya gelecek." Bu rü'yâdan on ay sonra bir oğlum oldu. İsmini Muhammed Ârif koyduk. Bundan sonra doğan

çocuklarım hep erkek oldu. Allahü teâlâ, Resûl-i ekremin ( aleyhisselâm ) müjdesi üzerine, bugüne kadar yedi tane çocuk verdi.

Bedreddîn Serhendî şöyle anlatır: Birgün İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh) talebelerinin büyükleri ile sohbet ederken; "Bu yolun büyüklerinin dilinde kullanılan nisbet kelimesinin ma'nâsı nedir?" buyurdu. Ben de "Siz bilirsiniz!" diye arzettim. Bir an başlarını önüne eğdiler ve teveccüh ettiler. Sonra; "Nisbetten murâd; sâlik ile Hak arasında olan yakınlık ve alâkadır" buyurdu.

Birgün hazret-i İmâm'ın meclisinde idim. Buyurdular ki:

"İslâmiyetin emrettiği namazda huşû' ve hudû' şudur ki; kıyâmda gözleri secde yerine dikmeli, rükû'da ayakların üstüne bakmalı, secdede ise burnun yanlarına, otururken de kucağına bakmalıdır. Lâkin bunlardaki sır şöyledir: Belli bir yere bakmak, kalbin cem'iyette olmasına çok yardım eder. Değişik yerlere bakmayanın kalbi de dağınık olmaz." Bu fakire vazîfe verdikleri gün buyurdular ki: "Zikir zamanında gözleri yummak şart değilse de, zikir kalbin melekesi olmayınca, gözleri kapayarak meşgûl olmalıdır. Gözün kapalı olmasının, cem'iyetin hâsıl olmasında büyük te'sîri vardır."

Birgün hazret-i İmâm buyurdu ki: "Resûlullahın; "Kediyi sevmek îmândandır" hadîs-i şerîfi hakkında düşünüp; "Îmânın kediyi sevmekle ne alâkası vardır ki, Server-i âlem ( aleyhisselâm ) onu sevmeye, îmândandır buyurdu" diye hatırıma geldi. Bu husûsta tam bir teveccüh eyledim. Bildirildi ki: "İnsanlar kedinin miyavlamasını, bağırmasını uğursuzluk sayarlar ve bu yüzden kediyi sevmezler." Resûlullah buyurdular ki: "Kediyi sevmek îmândandır." Ya'nî onu severlerse, onun sesini uğursuzluk saymazlar. Zîrâ uğursuzluğa inanmak küfür, onu terk etmek ise îmândandır."

Birgün hazret-i İmâm. İsmini söylemeden talebelerinden birine buyurdu ki: "Kalbin, sahibi (Allahü teâlâ) ile husûsî bir bağlılığı vardır ki, hiçbir şeyin Allahü teâlâ ile böyle bir bağlılığı yoktur, isterse kâfirin kalbi olsun. O hâlde bir kalbi incitmek, aslında Hak teâlâyı incitmek demektir. Komşuya eziyet komşusunu da rahatsız eder. Ya o kalb, bir mü'minin ve velînin kalbi olursa, onu kırmaktan ne kadar kaçınılacağı buradan anlaşılabilir."

Hazret-i İmâm buyurdu ki, "Namazda, sünnetlere, müstehablara, edeblere riâyet etmek, kalbin huzûrunu te'min eder."

Bedreddîn Serhendî şöyle anlatır. "Mektûbâtın üçüncü cildi tamamlanıp, dostlara birkaç tane daha mektûb yazınca, içimden bu dördüncü cildin toplayıcısı ben fakir olayım diye geçti. Nitekim birinci cildi Mevlânâ Yâr Muhammed Cedîd, ikinci cildi Mevlânâ Abdülhay, üçüncü cildi Hâce Hâşim-i Keşmî toplamışlar idi. Birgün yalnızken hazret-i İmâm'a bu niyetimi arzettim. Bir an sustular, sonra buyurdular ki: "Vakit nerde, fırsat kime? Yakînen bilinmelidir ki, ömrümüz senelerden çıktı, günlere kaldı. Sen niyetinin sevâbını alırsın." Bu konuşmadan birkaç gün sonra o, dünyâyı aydınlatan güneş, toprak perdesi altına geçti. Ya'nî vefât etti."

Yine Bedreddîn Serhendî anlatır: "Veba günlerinde, bir gece yarısı, hanımımın boğazında tâ'ûn hastalığının alâmeti zâhir oldu. Birden ateşi yükseldi. Şaştım, perişan oldum. Çünkü küçük çocuklarımız vardı. Hemen ağlayarak ve kalbden inleyerek hazret-i İmâm'a iltica eyledim. Göründüler ve buyurdular ki: "Filân yere koyduğunuz şu ekmekleri sadaka olarak verin, hanımınız sıhhat bulacaktır" Bunu dediler ve kayboldular. Hanıma; "Evde ekmek var mıdır?" dedim. "Evet, filân odada vardır" dedi. Hazret-i İmâm'ın gösterdikleri yeri işâret etti. Kalktım, ekmekleri oradan aldım, dışarı çıktım, bir fakiri uyandırıp ona verdim. Henüz sabah olmamıştı ki, harareti (ateşi) düştü ve tâ'ûn alâmeti kayboldu."

Yine o anlatır: "Birgün, benim mahrem kadın akrabâlarımdan ba'zıları ve hazret-i İmâm'ın huzûruna gidemiyecek kadar yaşlı ve düşkün olan amcam Muhammed de bana; "Hazret-i İmâm'ın yolunun vazîfelerinden bana da ver" dedi. "Ben yetkili değilim, icâzetim yoktur. Hazret-i İmâm'a arz eder, size vazîfe vermeleri için elimden geleni yaparım" dedim. Huzûruna gidince, "Ba'zı sâliha kadınlar bu fakirden zikir için vazîfe istiyorlar, nasıl buyurursanız öyle yapayım" diye arz ettim, amcamın ismini söylemeyi unuttum. Buyurdular ki: "O kadınlara vazîfe ver, amcan Muhammed'e de istersen ver. Çünkü o da isteklidir." Bu arada, bir çocuk geldi. Yaşlı babası için vazîfe istedi. Onun için de; "Onun da evine git, vazîfe ver" buyurdu. Fakirin hatırından geçti ki; "Bu icâzet, izin yalnız bahis konusu şahıslara mı mahsûstur, yoksa başkalarına da vazîfe verebilir miyim?" Bu düşünce daha yer etmemişti ki; "Sana icâzet mutlaktır. Sen bizim aileye dâhilsin" buyurdular.

Sonra gidip, o şahıslara vazîfe verdim. Başkalarına da verdim. Hâllerini kendilerine arz ederdim. Birgün kendinden geçmelerini, feyz ve nûrlara gömülmelerini arz edince, memnun oldular ve; "İsterdik ki, oturup Allahın kullarını irşâd (doğru yolu izah) edesiniz, ama çoluk-çocuğunuzun kalabalık oluşu sizi bırakmıyor" buyurdular.

İmam-ı Rabbanî hazretlerinin Bedreddîn Serhendî'ye yazdığı mektûblardan ba'zıları aşağıdadır:

"Allahü teâlâya hamd olsun. O'nun seçtiği, sevdiği kimselere selâm olsun! Diyorsunuz ki, rûh bu bedene bağlanmadan önce, âlem-i misâlde idi. Bedenden ayrıldıktan sonra da, âlem-i misâle gidecektir. Bunun için, kabir azâbı âlem-i misâlde olacaktır. Âlem-i misâldeki, elemi, acıları, rü'yâda duymak gibi olacaktır. Sonra, bu bilginin çeşitli kolları vardır. Eğer izin verirseniz, bu konuda size çok şeyler yazarım."

Cevâb: Böyle hayâl, asılsız sözler, doğru olmaktan çok uzaktır. Böyle düşüncelerin, sizi doğru yoldan saptırmasından korkuyorum. Hiç vaktim yok ise de, bu konuda birkaç kelime yazmak için kendimi zorlayacağım, insanları doğru yola kavuşturan, yalnız Allahü teâlâdır.

Kıymetli kardeşim! Mümkinler âlemini, ya'nî mahlûkları, üç kısma ayırmışlardır "Âlem-i ervah", "Âlem-i misâl" ve "Âlem-i ecsâd". Âlem-i misâle "Âlem-i berzah" da demişlerdir. Çünkü, bu âlem, "Âlem-i ervah" ile "Âlem-i ecsâd" arasındadır. Bu âlem, ayna gibidir. Diğer iki âlemdeki hakîkî varlıklar ve ma'nâlar, bu âlemde latif şekillerde görünürler. Çünkü, iki âlemdeki her hakîkate ve her ma'nâya uygun birer şekil, heyet, bu âlemde bulunur. Bu âlemde, kendiliğinden hiçbir hakîkat, hiçbir madde ve ma'nâ yoktur. Buradaki şekiller, heyetler, öteki âlemlerden aks eden görüntülerdir. Aynada hiçbir şekil ve sûret yoktur. Aynada bir şekil görünürse, başka yerden gelen bir görünüştür. Âlem-i misâl de böyledir. Bu iyi anlaşılınca, deriz ki, rûh bu bedene te'alluk etmeden önce, kendi âleminde idi. Rûh âlemi, âlem-i misâlden daha üstündür. Rûh, bedene te'alluk edince, bedene âşık olarak, bu madde âlemine iner. Âlem-i misâl ile bir ilgisi yoktur. Rûh bu bedene te'alluk etmeden, ilgilenmeden önce, âlem-i misâl ile ilgili olmadığı gibi, bedene olan ilgisi bittikten sonra da, bu âlem ile ilgisi olmaz. Şu kadar var ki, Allahü teâlânın dilediği zamanlarda, rûhun ba'zı hâlleri, bu âlemin aynasında görünür. Rûhun hâllerinin iyiliği, kötülüğü buradan anlaşılır. Keşf ve rü'yâlar, böyle hâsıl olmaktadır, insanın hisleri, duyguları kaybolmadan da, âlem-i misâldeki şekilleri gördüğü çok olmuştur. Rûh, bedenden ayrıldıktan sonra, ulvî ise, yükselir. Süfli ise, alçalır. Âlem-i misâl ile bir ilişiği olmaz.

Kabir azâbı, rü'yâda, âlem-i misâldeki görüntüleri görmek değildir. Kabir azâbı rü'yâ gibi değildir. Kabir azâbı, azâbın görüntüsü değildir. Azâbın kendisidir. Bundan başka, rü'yâda görülen acı, azâb, azâbın kendisidir denilse bile, dünyâdaki acılar, azâblar gibidir. Kabir azâbı ise, âhıret azâblarındandır. Birbirlerine hiç benzemezler. Çünkü, dünyâ azâbları âhıret azâbları yanında hiç kalır. Allahü teâlâ, o azâblardan bizi korusun! Eğer, âhıret azâblarından bir kıvılcım dünyâya gelse, herşeyi yakar, yok eder. Kabir azâbını, rü'yâda görülen azâb gibi sanmak, kabir azâbını bilmemekten, anlamamış olmaktan ileri gelmektedir. Azâbın kendisi ile, görünüşünü karıştırmaktan hâsıl olmaktadır. Böyle yanlış düşünmek, dünyâ azâbı ile âhıret azâbını aynı sanmaktan da olur. Böyle sanmak, pek yanlıştır. Yanlış ve bozuk olduğu meydandadır.

Suâl: Zümer sûresinin kırkikinci âyetinde meâlen; "Allahü teâlâ, insan ölürken rûhunu bedeninden ayırır, ölmediği zaman, uykuda da rûhunu ayırır" buyuruldu. Bu âyet-i kerîmeden anlaşılıyor ki, insan ölürken rûhu ayrıldığı gibi, uyurken de ayrılmaktadır. Böyle olunca, rü'yâdaki azâbı, dünyâ azâblarından saymak, kabir azâbını ise, âhıret azâblarındandır demek nasıl doğru olur?

Cevâb: Uykuda iken, rûhun bedenden ayrılması, bir kimsenin, gezmek, eğlenmek için, kendi vatanından, gülerek, sevinerek ayrılmasına benzer ki, gezdikten sonra, sevinç içinde yine vatanına döner. Rûhun gezinti yeri, âlem-i misâldir. Bu âlemde görecek meraklı ve tatlı şeyler vardır. Ölürken rûhun ayrılması böyle değildir. Bu ayrılık, vatanı yıkılan, evleri, binaları yok olan kimsenin vatanından ayrılması gibidir. Bunun içindir ki, uykudaki ayrılmasında, sıkıntı ve acı yoktur. Tersine, sevinç ve rahatlık vardır. Ölürken ayrılmasında ise, çok acılar ve güçlükler hâsıl olur. Uyuyan insanın vatanı dünyâdır. Ona, dünyâdaki işler gibi iş yaparlar, ölen kimsenin ise, vatanı yıkılır. Âhırete göç eder. Ona, âhıret işleri yaparlar. Bunun içindir ki, (Deylemî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde); "İnsan ölünce, kıyâmeti kopmuş olur" buyuruldu.

Sakın, hayâlde hasıl olan keşflere ve âlem-i misâlde görünen şeylere aldanarak, "Ehl-i sünnet ve cemâat" âlimlerinin

bildirdikleri i'tikâddan ayrılmayınız! Allahü teâlâ, o büyük âlimlerin çalışmalarına bol bol mükâfat versin! Rü'yâlara, hayâllere aldanmayınız! Çünkü, bu kurtuluş fırkasına uymadıkça, âhırette azâblardan kurtulmak düşünülemez. Kıyâmette kurtulmak istiyenler, kendi görüşlerini bırakarak, bu büyüklere uymağa canla başla çalışmalıdır. Habercinin vazîfesi, bildiğini söylemektir. Yazınızdaki gevşekliği görünce, hayâllerinize kapılarak, bu büyüklere uymak saadetinden ayrılmak felâketine düşeceğinizden ve kendi keşflerinizin akıntısına kapılacağınızdan çok korktum. Nefslerimizin kötülüklerinden ve işlerimizin bozukluğundan Allahü teâlâya sığınırız. Şeytan, büyük düşmanımızdır. Doğru yoldan kaydırıp saptırmaması için, çok uyanık olmalısınız! Ayrılık bir sene olmadan, Resûlullahın sünnetine (ya'nî Ehl-i sünnet âlimlerinin gösterdikleri yola) uymak için yapdığınız titizlikler ve kurtuluşun, ancak o büyüklerin yoluna sarılmakta olduğunu gösteren çalışmalarınız ne olmuş? Bunlar ne çabuk unutulmuş. Hayâllerinizin arkasında sürükleniyorsunuz. Sizinle buluşmamızın çok gecikeceği anlaşılıyor. Yaşayışına öyle düzen vermelisin ki, kendini kurtarmak ümidi yok olmasın! Yâ Rabbî! Bizlere merhamet et. İşlerimizin iyi olmasını nasîb eyle! Doğru yolda bulunanlara bizden selâm olsun." (3. cild 31. mektûp)

Mevlânâ Bedreddîn Serhendî'ye gönderilen başka bir mektûb:

"Allahü teâlânın ismine sığınarak, mektûbumu yazmağa başlıyorum. Kaza ve kaderin ince bilgilerini, kullarından seçilmiş olanlara bildiren ve doğru yoldan sapmamaları için, câhillerden saklayan, Allahü teâlâya hamd ederim! Kaza ve kaderin esrârını, din câhilleri anlayamayıp, doğru yoldan kayar, insanları işlerinde mecbûr, esîr veya hâkim, yaratıcı sanmak tehlikesine düşerler. Allahü teâlâ, Peygamberlerinin en üstünü ile, kullarına doğru yolu, doğru bilgiyi gösterdi. Yanlış düşünen câhillerin ve âsilerin özür, bahâne etmelerine meydan bırakmadı. O büyük Peygambere ve akrabasına ve Eshâbının hepsine bizden iyi duâlar ve selâmlar olsun! O'nun Eshâbının herbiri, Allahü teâlâya itaat edenlerin ve kadere inanıp, kazaya râzı olanların en iyisidir.

Kaza ve kader bilgisini, çok kimseler anlayamamış, doğru yoldan ayrılmıştır. Bu bilgi üzerinde akıl yürütenler, vehm ve hayâllerine kapılmıştır. Bunlardan bir kısmı, insanların isteyerek yaptığı işlerinin cebr, zor ile olduğunu sanmış, çokları da, insanların her işi yaratarak yaptığını, isteyerek yapılan işlere, Allahü teâlânın karışmadığını söylemiştir. Üçüncü anlayış şekli de, doğru yolda gidenlerin İslâmiyeti iyi anlıyanların sözüdür ki, bunlar, "Fırka-i nâciye" ismi ile müjdelenmiş olan, "Ehl-i sünnet ve cemâat"dir. Allahü teâlâ, o yüksek âlimlerden ve onların yolunda gidenlerden râzı olsun! Bunlar birinci ve ikinci kısımda olanlar gibi taşkınlık yapmamış, orta yolu seçmişlerdir. Ehl-i sünnetin reîsi olan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ( radıyallahü anh ), İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık'dan ( radıyallahü anh ) şöyle sordu: "Allahü teâlâ, insanların istekli işlerini onların arzusuna bırakmış mıdır?" O da; "Allahü teâlâ, rübûbiyyetini (yaratmak ve her istediğini yapmak büyüklüğünü) âciz kullarına bırakmaz" buyurdu. "Kullarına, işleri zor ile mi yaptırıyor?" diye sorunca da; "Allahü teâlâ âdildir. Kullarına zor ile günah işletip, sonra Cehenneme sokmak, O'nun adâletine yakışmaz" buyurdu. "O hâlde, insanların, istekli hareketi, kimin arzusu ile oluyor, kim yapıyor?" diye sordu. O da; "İşleri insanların arzusuna bırakmamış ve kimseyi cebr etmemiştir, ikisi arası olagelmektedir. Yaratmağı kullarına bırakmadığı gibi, zor ile de yaptırmaz" buyurdu.

İşte, Ehl-i sünnet âlimleri diyor ki kulların ihtiyâri (istekli) hareketlerini, işlerini Allahü teâlâ îcâd etmekte, yaratmaktadır. O'nun kudreti ile var oluyorlar. Fakat, insanın kudreti de karışmaktadır. İstekli hareketlerimiz, Allahü teâlânın kudreti ile "Yaratılır" ve bizim kudretimiz ile "Kesb edilmiş" olur.

Ehl-i sünnet âlimlerinden Ebül-Hasen-i Ali Eş'arî'ye göre, insanların istekli işlerine kendi ihtiyârları, (ya'nî seçim hakları ve kudretleri) hiç karışmaz. Yalnız, kul bir işi yapmak isteyince, Allahü teâlâ, o işi hemen yaratmaktadır. Âdet-i ilâhisi hep böyledir, işin yapılmasında kulun kudretinin te'sîri olmaz. Bu sözü, "Cebriyye" mezhebinin sözüne yakındır. Bunun için, Eş'arî mezhebine "Cebr-i mütevassıt" denilmektedir.

Büyük âlim, Ebû İshâk İsferâînî buyurdu ki: "İnsanların yaptığı istekli hareketlerinin meydana gelmesinde, kendi kudretleri de işe karışmaktadır. İş iki kudretin bir araya gelmesi ile yapılıyor. Biri, kulun kudreti, ikincisi Allahü teâlânın kudretidir. Ayrı iki kuvvetin te'sîri ile, bir iş meydana gelir." Eş'arî'den Kâdı Ebû Bekr-i Bâkıllânî buyuruyor ki: "İnsanın kudreti, işin meydana gelmesine değil, işin iyi veya fenâ olmasına, ya'nî tâat veya günah olmasına te'sîr eder. Mâtürîdî mezhebi de böyledir" Bu zayıf kulun (ya'nî İmâm-ı Rabbânî'nin (kuddise sirruh) anladığına göre, insanın kudreti, işin yapılmasına da, iyi veya

fenâ olmasına da, birlikte te'sîr etmektedir. Çünkü, işin meydana gelmesine te'sîr etmeyip, yalnız iyi veya fenâ olmasına te'sîr eder demek ma'nâsızdır. Çünkü, işin iyi veya kötü olması, işin yapılması ile meydana çıkar. Fakat, bunun için de, aynı kuvvetin ayrıca te'sîr etmesi lâzımdır, işin yapılması başkadır, iyi veya fenâlığının yapılması başkadır. O hâlde, işin iyi veya fenâ olması için de, kuvvetin ayrıca te'sîri lâzımdır demek, yanlış olmaz. Ebü'l-Hasen-i Eş'arî, böyle demiyor. Hâlbuki, insanların kudretini Allahü teâlâ yarattığı gibi, bu kudretin te'sîr etmesini de Allahü teâlâ yaratmaktadır. Bunun için, kulun kudretinin te'sîr ettiğini söylemek, hakîkate daha yakın olur. Eş'ari mezhebi, Allahü teâlânın, kullarını cebr ettiğini bildirmiş oluyor. Çünkü, kulda ihtiyârın ya'nî beğendiğini yapmak bulunmadığını ve kulun işinde, kendi kuvvetinin hiç te'sîri olmadığını bildiriyor. Bu mezhebi, Cebriyyeden ayıran şey, Cebriyye mezhebinde, bir insan, bir işi yaptı demek, mecazdır. Ya'nî o istekli işi, yalnız Allahü teâlâ yapmıştır. O insanın eli ile yapmıştır, insanda kudret yoktur derler. Eş'ari ise, işi yapan, hakîkatde insandır. Ancak, insanın isteği ile değil, Allahü teâlânın istemesi ile yapmıştır, insanda ihtiyâr yokdur diyor. Ehl-i sünnetten, Eş'arî'den başkaları kulun kudreti, yaptığı istekli işte te'sîr eder diyor. Eş'arî ise, kudreti ancak, işin yaratılmasına sebep olup, yaratılmasında te'sîri olmaz diyor ki, her ikisine göre de, işi insan yaptı demek doğru olur. Ehl-i sünnet, Cebriyyeden böylece ayrılmış olur. Cebriyye mezhebinin insanın, istekli işlerini hakîkaten yaptığını kabûl etmemesi, işi insan yaptı demek mecazdır demesi küfürdür. Kur'ân-ı kerîmi inkâr etmektir. "Temhîd" kitabının sahibi diyor ki, Cebriyye mezhebinden, "İşi insanın yapması mecazdır, görünüşdür, insanda kudret yoktur. Kullar, rüzgârla sallanan yaprak gibidir. İnsanların her hareketi ağacın hareketi gibi mecbûridir" diyenler kâfir olur. Yine diyor ki, Cebriyyenin, "Kulların iyi-kötü, bütün işleri, hakîkatte onların değildir, ihtiyâri hareketleri de yapan, yalnız Allah'dır" sözleri de küfürdür.

Suâl: Eş'arî, insanın işinde, kudretinin te'sîri yoktur, hakîkatde insanın ihtiyârı da yoktur dediği hâlde, işi yapan hakîkatte kuldur demesi, doğru mudur?

Cevâb: insan kudretinin, işinde te'sîri yok ise de, Allahü teâlâ, işi yaratması için, onun kudretini sebep kılmıştır. Allahü teâlânın âdeti şöyledir ki, insan kudretini ve ihtiyârını bir iş için kullanınca, Allahü teâlâ, o işi yaratıyor, insanın kudreti, böylece, işin yapılmasına sebep oluyor, işlerin yapılmasına te'sîr etmiş oluyor. Çünkü, kulun kudreti olmadıkça, âdet-i ilâhî o işi yaratmamaktadır. Bu âdete göre, işi yapan, insandır demek, hakîkatte doğru oluyor. Eş'arî mezhebini doğru yola uydurmak, ancak böyle olur. Başka türlü anlatanları şüpheli dinlemelidir.

Ehl-i sünnet, kadere inanmış; kaderin hayırlısı, şerlisi, iyisi, kötüsü, tatlısı, acısı, hep Allahü teâlâdandır demiştir. Çünkü "Kader", var etmek, yaratmak, demektir ve herşeyi yapan, yaratan, ancak Allahü teâlâdır. "Mu'tezile" ya'nî Kaderiyye fırkası kaza ve kadere inanmadı, işlerin, yalnız kulun kudreti ile hâsıl olduğunu zannetti. Şerler, kötülükler, Allahü teâlânın kazası ile olsaydı, bunlar için azâb yapmazdı. Bunlara azâb yapması zulüm olur dedi. Böyle sözleri söylemek zulümdür. Câhilce sözdür. Çünkü, kaza ve kadere inanmakla, kulun ihtiyârı ve kudreti gitmez. "Kaza" demek, bir insanın, bir işi kendi ihtiyârı ile yapıp yapmayacağını, Allahü teâlânın, önceden bilmesi demektir ki, insanda ihtiyârın bulunduğunu göstermektedir. Kazaya inanmak, irâdenin, ihtiyârın yok olmasına sebep olsaydı, Allahü teâlâ da, yaratmağa mecbûr veya memnu' olurdu. Çünkü ezelde, bir şeyin var olacağını bildi ise, onu yaratmağa mecbûr olurdu. Yokluğunu bildi ise, yaratması memnu' olurdu. Kazaya inanmak, kulda ihtiyârın bulunmasına inanmağa manî olsaydı, Allahü teâlâ da irâde ve ihtiyârın bulunmasına inanmağa da manî olurdu. Allahü teâlânın yaratacağı şeyleri ezelde bilmesi, irâde sıfatını yok etmediği gibi, kullarının yapacağı şeyleri de ezelde bilmesi, kulların irâde ve ihtiyâr sahibi olmalarına manî değildir. Evet, insanların kudreti azdır, işi yalnız insan kudreti yapar demek, pek akılsızlık olur ve düşüncesizliğin son derecesidir. Mu'tezilenin, burada da, doğru yoldan ayrılmış olduğunu, Mâverâünnehr (Türkistan'da, Seyhûn ve Ceyhun nehirleri arasındaki geniş yer) âlimleri bildirmiş, bunların sözü, mecûsîlerin (ateşe tapanların) sözünden daha fenâdır demişlerdir. Çünkü, mecûsîler, Allahü teâlânın bir şeriki, ortağı var sanmıştır. Mu'tezile ise, sayısız ortak var demektedir. (Ya'nî insan, işini, kendi kudreti ile yapmakta, yaratmaktadır diyerek, insanları, Allahü teâlâya şerik ediyorlar.)

"Cebriyye mezhebi", insan asla bir iş yapmaz, cansızlar gibi hareket eder, insanın kudreti, kasdı, ihtiyârı yoktur diyor, insanlar iyi iş yapınca sevâb kazanmaz, kötü işlerine azâb yapılmaz sanıyor. Kâfirler, günah işleyenler ma'zûrdur, mes'ûl olmazlar. Çünkü, insanın her işini, yalnız Allah yapıyor, insan istese de, istemese de, Allah günah yaratıyor, insan günah

yapmağa mecbûrdur diyorlar. Bu sözleri küfürdür. Bunlara "Mürcie" de denir ki, mel'ûndurlar. Günah, insana zarar vermez. Âsî, fâsık, azâb görmiyecektir dediler. Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Mürcie mezhebinde olanlara yetmiş peygamber, la'net etmiştir". Mezhepleri tamamen yanlıştır, bozuktur. Çünkü, ihtiyâri, istekli hareketimiz ile, titreme, refleks hareketlerinin başka olduğu meydandadır. Elimizle birşey tutmamız, elbette ihtiyârımız iledir. Göz seğirmesi, kalbin çalışması ise, böyle değildir. Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler, bu mezhebin bozuk olduğunu bildirmektedir. Nitekim Secde, Ahkâf ve Vâkı'a sûrelerinde; "Yaptıklarının cezasıdır" ve Kehf sûresinde; "İstiyen îmân etsin, istiyen inanmasın!" buyurulmaktadır.

İnsanların çoğu, tenbel olduğundan ve niyetleri kötü olduğundan özür, bahâne arıyor. Suâlden, azâbdan kurtulmak için, Eş'arî, hattâ Cebriyye mezhebine yanaşıyor. Bunlar, ba'zan; "İnsanın hakîkatde ihtiyârı yoktur, işi insanın yapması mecazdır, görünüştedir" diyor. Ba'zan da; "İnsanın ihtiyârı azdır. Herşeyi yapan, Allahü teâlâdır" diyor. Bu söz, Cebriyye mezhebine kayıyor. Bunlar, ba'zı tasavvuf büyüklerinin sözlerini öne sürüyor. Meselâ "İşleri yapan birdir. Hiçbir şey yoktur, yalnız o vardır. İnsanın işinde, kudretinin te'sîri yoktur, insanın hareketi, ağacın sallanması gibidir. İnsanın varlığı da, işleri de, çöldeki serâb gibidir. bir görünüşden başka birşey değildir" gibi sözler, bu gevşek, tenbellerin kötü söylemelerini ve işlemelerini destekliyor. Herşeyin doğrusunu, ancak Allahü teâlâ bilir. Bildiğimiz kadar, bunlara şöyle cevâb veririz ki: Eş'arî'nin dediği gibi, eğer ihtiyâr, hakîkaten bulunmasaydı, Allahü teâlâ, kulların zulüm ettiğini bildirmezdi. İnsanın, yaptığı işde, kendi kudreti te'sîr etmeyip, kudreti yalnız işin yaratılmasına sebeb olsaydı, insanların kötü işlerine zulüm denmezdi. Hâlbuki Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmin birçok yerinde, insanların zulüm işlediğini bildiriyor, insanın gücü, işin yaratılmasına te'sîr etmeyip, yalnız sebeb olsaydı zulüm buyurmazdı. Evet, Allahü teâlâdan gelen elemlerde, azâblarda, insanın ihtiyârı karışmıyor. Fakat, bu zulüm olmaz. Çünkü, Allahü teâlâ, kayıtsız, şartsız mâlikimiz, sâhibimizdir. Mülk yalnız O'nundur. Mülkünü, istediği gibi kullanır, hiç zulüm olmaz. Fakat insanların zulüm ettiklerini bildirmesi, insanda ihtiyârın bulunduğunu göstermektedir. Burada zulmün mecaz olması düşünülemez. Hakîkatler, zarûret olmadıkça mecaz yapılmaz.

İnsanların irâdeleri, ihtiyârları zayıftır, azdır sözüne gelince; eğer Allahü teâlânın ihtiyârı yanında azdır denirse veya insanların ihtiyârı yalnız olarak işleri meydana getiremez demek istenirse, doğru olur. Fakat, eğer ihtiyârları, işlerin yapılmasına te'sîr etmez denirse, doğru olmadığını yukarıda bildirdik.

Allahü teâlâ, kullarına yapabilecekleri şeyleri emr etmiştir, insanları zayıf yarattığı için, her emrinde kolaylık göstermiştir. Nitekim, Nisa sûresi yirmiyedinci âyetinde meâlen; "Allahü teâlâ, size hafîf, kolay emr etmek istedi. Çünkü, insan zayıf yaratılmıştır" buyurulmaktadır. Allahü teâlâ "Hakim"dir. (Herşeyi yerinde, uygun olarak yapar.) "Rauf'dur. (Acımağa lâyık olmıyanlara da acıyıcıdır.) "Rahîm"dir. (Âhırette sevdiklerine, ya'nî küfrân-ı ni'met etmeyenlere ya'nî mü'minlere Cenneti ihsân edicidir). Kullarına, yapamayacakları şeyi emr etmek, hikmetine, re'fetine yakışmaz. Kullarına, kaldırılamayacak büyük kayayı kaldırmağı emr etmeyip, herkesin çok kolay yapacağı; kıyâm, rükû', secde ufak bir âyet okumak ile meydana gelen namazı emr etmiştir. Namaz kılmak, herkes için çok kolaydır. Ramazân-ı şerîf orucu da, pek kolaydır. Zekâtı da, çok hafif emr etmiş, malın hepsini değil, kırktabirini verin, demiştir. Hepsini veya yarısını vermeği emr etseydi, kullarına güç olurdu. Merhameti, pek fazla olduğundan, emri tam yapılamaz ise, daha da hafifletmiştir. Meselâ, abdest alamayanlara, teyemmüm etmeğe, namazda ayak üzere duramayanlara oturarak kılmağa, oturamayanlara da, yatarak kılmağa rükû' ve secde yapamayanlara, îmâ ile (oturup, rükû' ve secde için, az eğilerek) kılmağa, bunlar gibi, daha nice kolaylıklara izin vermiştir, İslâmiyetin emirlerine dikkatle ve insafla bakan, bu kolaylıkları görür. Allahü teâlânın kullarına ne kadar çok merhametli olduğunu, pek iyi anlar. Emîrlerin pek kolay olmasının bir şahidi de, çok kimselerin, emir olunan ibâdetlerin, daha artmasını istemesidir. Namazın, orucun artmasını isteyen çok görülmüştür. Evet, ibâdet yapmak güç gelen kimseler de, yok değildir. Böyle kimseler, normal insan değildir. Böyle bozuk kimselere, ibâdetlerin zor gelmesine sebeb, nefslerinin karanlığı ve şehvanî arzularının kötülüğüdür. Bu karanlık ve kötülükler, nefs-i emmâreden hâsıl olmaktadır. Nefs-i emmâre, Allahü teâlânın düşmanıdır. Şûra sûresinde meâlen; "Îmân ve ibâdet etmek, müşriklere güç gelir", Bekâra sûresi kırkbeşinci âyetinde meâlen; "Namaz

kılmak, yalnız mü'minlere, Allahü teâlâdan korkanlara kolay gelir" buyurulmuştur.

Bedenin hastalığı, ibâdetlerin yapılmasını güçleştirdiği gibi, "Bâtın"ın (kalbin ve rûhun) hasta olması da güçleştirir. Allahü teâlâ, İslâmiyeti, nefs-i emmâreyi (Ya'nî kötülük isteyici), arzûlarından, âdetlerinden vaz geçirmek için gönderdi. Nefsin istekleri ve İslâmiyetin istekleri birbirinin zıddıdır, aksidir. O hâlde, ibâdetleri yapmakta güçlük çekmek, nefsin kötülüğünü gösteren bir alâmettir. Nefsin arzularının kuvveti, bu güçlüğün çokluğu ile ölçülür. Nefsin hevâsı (istekleri) kalmayınca, güçlük de kalmaz.

Sofiyye-i âliyyeden ba'zısının, insanda ihtiyârın bulunmadığını veya kuvvetsiz olduğunu gösteren birkaç sözünü yukarıda yazmıştık. Tasavvuf büyüklerinin, İslâmiyete uymayan sözlerine, hiç kıymet verilmez. Nerde kaldı ki, huccet ve sened olarak kullanılsın. Ya'nî, bir iddiayı, düşünceyi isbât için, böyle sözleri şâhid getirmek hiç doğru olmaz. Şâhid, sened olacak, uyulabilecek, ancak Ehl-i sünnet âlimlerinin sözleridir. Sofiyye-i âliyyenin sözlerinden, âlimlerin sözüne uygun olanlar, kabûl edilir. Uymayanları, kabûl edilmez. Burada da yine bildirelim ki, sofiyye-i âliyyeden, hâlleri, keşfleri doğru olanlar, İslâmiyete uymayan hiçbirşey söylememiş ve yapmamıştır. Keşflerinden, hâllerinden, İslâmiyete uymayanların, yanlış olduğunu anlarlar, İslâmiyete muhalif olan sözlere ve hareketlere doğru diye sarılmak, zındıklık, ilhâd ya'nî dinsizlik alâmetidir.

Şunu da ilâve edelim ki, sofiyye-i âliyyenin İslâmiyete uymayan ba'zı sözleri, hâlin kapladığı zamanda, keşf yolu ile anladıkları bilgilerdir ki, o zaman, akıl ve şuurları örtülü olduğundan, özürlü sayılırlar ve keşfleri yanlış olmuştur. Başkalarının, böyle keşflere, sözlere uyması caiz değildir. Böyle sözlere, İslâmiyete uyacak şekilde ma'nâ vermek, kelimelerden anlaşılan ma'nâyı bırakıp, meşhûr olmıyan ma'nâlarını vererek, İslâmiyete uydurmak lâzımdır. Çünkü, âşıkların muhabbet sarhoşlarının sözleri, çeşitli ma'nâlara gelir. Bu ma'nâlar arasında doğru ve onların büyüklüğüne yakışan ma'nâyı bulup, öyle kabûl etmek lâzımdır."

Bedreddîn Serhendî'nin "Hadarât-ül-Kuds" isimli eserinde, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini çeşitli hâlleri ile, dünyâya gelişinden Cennete gidişine kadar; keşfleri, kerâmetleri, tasavvufdaki dereceleri, eşsiz nasihat ve sözleri tatlı ve feyzli bir dille anlatılmakta, ondan sonra yüksek oğulları ve halîfeleri bildirilmektedir. Bundan sonraki eserlerini kendi kalemiyle şöyle bildirmektedir:

"O emeller kutbunun âhırete irtihâlinden sonra, son hârika ve kerâmeti isbât eden, "Kerâmât-ül-evliyâ" kitabını yazdım. Gavs-ı a'zam Abdülkâdir-i Geylânî'nin ( radıyallahü anh ) "Fütûh-ül-gayb" kitabını, Arabîden Fârisîye tercüme ettim. Bir de tasavvuf ıstılâhlarında, Kadirî ve Nakşibendî yollarındaki vazîfeleri topladım. İsmine, "Revâih" dedim. Bir te'lîfim de, Adem aleyhisselâmdan günümüze kadar gelmiş olan makbûlleri bildiren, "Senevât-ül-atkıya der beyân-ı tevârih-i visal ve ahvâl-i erbâb-ı kemâl" isimli kitap olup, büyüklerin târih sırasına göre vefâtlarını ve hâllerini anlatır."

Diğer eserleri: 1-Siyer-i Ahmedî, 2-Mecma'ül-evliyâ, 3-Makâmât-i Gavs-us-sakaleyn Tercümet-i Behçetül-esrâr, 4-Tercümet-i Ravdât-in-nevâzir. 5-Tercüme-i Tefsîr-i Arâis-il-beyân.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 9, 386

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1023

**BOLEVÎ MUSTAFA EFENDİ**

Osmanlı Şeyhülislâmlarının otuzdokuzuncusu ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi Mustafa'dır. Babası, Bolu tüccârlarından Ahmed Efendi'dir. Bolevî Mustafa Efendi diye meşhûr olmuştur. 1001 (m. 1591) senesinde Bolu'da doğdu. 1086 (m. 1675) senesinde Kâhire'de vefât etti ve orada defn edildi.

İlk tahsilini Bolu'da gördükten sonra, ilim öğrenmek için İstanbul'a geldi. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin hizmetinde bulundu. İlim öğrenip, istifâde etti. Onun yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yapıp, yüksek ilmî derecelere ulaştı. İlk olarak Akhisar kadılığına ta'yin olundu, arkasından İstanbul Atîk Ali Medresesi müderrisliğine nakledildi. Bir müddet Haremeyn (Mekke ve Medine) müfettişliği vazîfesini yürüttü. 1055 (m. 1645) senesinde Bursa ve Edirne kadılığına ta'yin

edildi. 1056 (m. 1646) senesinde İstanbul kadılığı vazîfesine nakledildi. 1057 (m. 1647) senesinde İstanbul kadılığından alındı. 1063 (m. 1653) senesinde Anadolu kadıaskerliğine getirildi. Daha sonra tekrar İstanbul kadılığına iade edildi. 1065 (m. 1655) senesinde, tekrar Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1067 (m. 1657) senesinde Rumeli kadıaskerliğine nakl edilen Bolevî Mustafa Efendi, ongün sonra Vezîr-i a'zam Köprülü Mehmed Paşa'nın teşviki ve tavsiyesi ile, Sultan Dördüncü Mehmed Hân tarafından şeyhülislâmlık makamına ta'yin olundu. 1069 (m. 1659) senesinde Bolevî Mustafa Efendi vazîfeden alınıp, Mısır'da ikâmet etmesi emredildi. Bir daha İstanbul'a dönme imkânını bulamayan Bolevî Mustafa Efendi, Kâhire'de onaltı yıl kaldıktan sonra vefât etti.

Bir yıl on ay müddetle şeyhülislâmlık vazîfesini adâlet ve doğruluk üzere yürüten Bolevî Mustafa Efendi, âlim ve faziletli bir zât idi. Bütün ahlâkî faziletlerle kendini süslemişti. Kâdılık ve Şeyhülislâmlık yaptığı müddet içinde, vermiş olduğu hükümlerin, Allahü teâlânın dîninin emirlerine uygun olmasına çok dikkat eder ve adâletten şaşmaz idi. Hak bildiğini söylemekten asla çekinmezdi. Birçok ilimlerde yüksek derece sahibi olan Bolevî Mustafa Efendi'nin, fıkıh ilminde özel ihtisası vardı.

Birçok ilimlere dâir yazdığı ta'lîkâtı yanında şu kıymetli eserleri vardır. 1-Şerhu Kenz-üd-Dekâik: Hanefî mezhebi fıkıh usûlüne dâirdir. 2- Hâşiye-i şerh-i Eşkâl-it-te'sis.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 68

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 241

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 441

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4305

5) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 23


**BOSNALI ABDULLAH EFENDİ (Abdullah-ı Rûmî)**

Osmanlı evliyâsının büyüklerinden, ilim ve kemâl sahibi bir zât olup, naklî ve aklî ilimlerde âlim idi. 992 (m. 1583) senesinde Bosna'da doğdu. Asıl ismi Abdullah Abdî bin Muhammed'dir. Bosnavî, Rûmî ve Gaîbî nisbet edildi. Şârih-ül-Fusûs ve şârih-il-Mesnevî diye meşhûr oldu. 1054 (m. 1644) târihinde Konya'da vefât etti. Sadreddîn Konevî hazretlerinin türbesi yanında defnedildi.

Doğum yeri olan Bosna'da ilim tahsiline başlayan Abdullah Efendi, daha sonra İstanbul'a gitti. Oradaki medreselerde tahsilini tamamladıktan sonra Bursa'ya gitti. Orada Bursalı Hasen Kabaduz Efendi ile görüştü. O mübârek zâtın sohbetlerinde kemâle geldi. Hasen Kabaduz, Hacı Bayram-ı Velî'nin halîfelerinden, Bıçakçı Ömer Dede'nin halîfesi idi. Hasen Kabaduz Efendi'nin feyz ve himmetleri ile yüksek derecelere kavuşan Bosnavî Abdullah Efendi, Bursa'dan ayrılıp Mısır'a gitti. 1046 (m. 1636) senesinde hac vazîfesini yapmak için Hicaz'a gitti. Mekke-i mükerremeyi ve Medîne-i münevvereyi ziyâret etmekle şereflendi. Hacdan dönüşünde, Şam'da Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin türbesi yanında inzivâya çekildi. Günlerce orada ibâdetle meşgûl oldu. Daha sonra Konya'ya geldi. Sadreddîn-i Konevî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi büyüklerin kabirlerini ziyâret edip, rûhâniyetlerinden istifâde etti.

Konya'da yerleşip, vefâtına kadar orada kaldı. Talebelerine ilim öğretmek ve emr-i ma'rûf yapmakla meşgûl oldu. 1054 (m. 1644) senesinde Hacdan dönerken, Konya'da vefât edip, çok sevdiği Sadreddîn-i Konevî hazretlerinin türbesi civarında defnedildi. Sonradan yapılan kabir taşına, vasıyyeti üzerine; "Hazâ kabrû garîbillahi fî ardıhi ve semâihi Abdullah el-Bosnavî er-Rûmî el-Bayrâmî" ibâresi yazıldı.

Mısır ve Hicaz'a yaptığı seyahatlerinde ve Şam'daki ikâmetinde kendisi ile görüşen ilim erbâbı, Abdullah Bosnavî'nin ilmini ve eserlerini takdîr ettiler. Onun yüksekliğini anlayanlar, ilim ve feyzlerinden istifâde etmek için birbirleriyle adetâ yarış ettiler. Arab âleminin meşhûr ulemâsından Garsüddîn Halîlî, Muhammed Mirzâ Sürûcî, Dımeşkî Sûfî, Muhammed Mekkiyy-ül-medenî, Seyyîd Muhammed bin Ebî Bekr Ukûd gibi âlimler, Abdullah Bosnavî'nin talebesi olmakla şereflendiler.

"Osmanlı Müellifleri"nde Abdullah Bosnavî'nin altmış tane eserinin ismi verilmektedir. Bunlardan en meşhûru,

Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin meşhûr eseri “Füsûs-ül-hikem” ine yaptığı şerhtir ki, Mısır’da ve İstanbul’da birer defa basılmıştır. Diğer eserleri çeşitli kütüphânelerde mevcût olup, okuyanlar istifâde etmektedirler. Eserlerinden ba’zıları şunlardır:

1-Mevâkib-ül-fukarâ, 2-Hakîkat-ül-yakîn, 3-Risâle-i hazerat-il-gayb, 4-Metâli-un-nûr-is-senî an tahâret-in-Nebiyy-ül-Arabî (aleyhisselâm), 5-Risâle fî tafdîl-il-beşer alel-melek, 6-Tezyîl fî münâzeât-i İblîs li-Sehl bin Abdullah et-Tüsterî, 7-Mekâsıd-ı envâr-ı ayniyye ve mesâıd-ı ervâh-ı tayyibe-i gaybiyye. 8-Muhâdarât-ül-evâil. Bunlardan başka çeşitli âyet-i kerîme ve sûre-i şerîfelerin tefsîrleri, çeşitli mevzûlarda manzûm ve mensûr, Türkçe ve Arabça eserleri vardır.

Büyük âlim Yûsuf Nebhâni hazretleri, Cevâhir-ül-Bihâr adlı eserinde sevgili Peygamberimizin bütün anne ve babalarının mü’min olduklarını uzun uzun anlatıyor. Bu kitabının 275. sahifesinden i’tibâren, Bosnalı Abdullah Efendi’nin “Metâli-un-nûr an tahâret-in-Nebiyy-il-Arabî” adlı eserinden nakil yaparak buyuruyor ki:

Sevgili Peygamberimizin mübârek soylarının temiz olduğuna delâlet eden âyet-i kerîmeler:

Tevbe sûresi 28. âyetinde meâlen; “Ey îmân edenler! Müşrikler ancak necistirler. Artık bu yıllardan sonra Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar” buyurup, müşriklerin ma’nevî pislik ile pis oldukları için, Mescid-i Haram’a yaklaşmalarını men etti. Oraya girmelerini ayak basmalarını yasakladı. Yine Hac sûresi 30. âyet-i kerîmesinde meâlen; “O hâlde pis putlardan kaçının, yalan sözden sakının” buyurdu. Evsânı (putları), ricsin (pisliğin) aynısı saydı. Evsâna (putlara) yaklaşmaktan men etti.

Nûr sûresi 26. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara, temiz kadınlar ise temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır” buyuruldu.

İşte, Allahü teâlâ müşriklerin necis olduklarını bildirdi. Mescid-i Haram’a yaklaşmalarını men etti. Evsânın (putların), ricsin (pisliğin) aynısı olup, necis olduklarını bildirdi Onlara yaklaşmayı men etti.

Hâl böyle olunca, alîm ve hakîm olan, herşeyi lâyık olduğu mevkiine koyan Allahü teâlâ, âlemlere rahmet olarak yarattığı Habîbinin mübârek ve temiz rûhu şerîfini, necis (pis) olarak bildirdiği müşriklerin sulblerine ve rahimlerine hiç koyar mı? Habîbinin aslını, necis (pis) olarak bildirdiği müşriklerden yapar mı? Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimiz; mübârek, latîf ve temiz rûhu şerîflerinin, takdis ve tenvir âleminden olmayan bir şey ile kirlenmiş olmaktan tenzih ederiz. Hâlbuki Allahü teâlâ temiz kadınları, temiz erkeklere, temiz erkekleri de temiz kadınlara tahsis eyledi.

İbrâhim aleyhisselâmın dîninin, mü’min olan zürriyeti ile kendi zamanından, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) zamânına kadar devam ettiğine dâir âyet-i kerîmeler:

Âl-i İmrân sûresi 68. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Gerçekten İbrâhim’e insanların en lâyıkı, herhalde (zamanında) ona tâbi olanlarla şu peygamber ve (şu) îmân edenlerdir. Allah, o îmân edenlerin yardımcısıdır” buyuruldu. Yine Âl-i İmrân sûresi 95. âyetinde meâlen; “De ki; Allah, (sözün) doğru (sunu) söylemiştir. O hâlde İslama yönelerek İbrâhim’in dînine uyun. O, Allah’a ortak koşanlardan değildi” buyuruldu.

İbni Ebî Hâtem, Sufyân bin Uyeyne’den nakl etti: “Sufyân bin Uyeyne’ye; “İsmâil aleyhisselâmın evlâdından bir kimse putlara taptı mı?” diye sorulunca; cevâbında; “Bir de İbrâhim’in şöyle dediği vakti hatırla; “Rabbim! Bu Mekke diyarını korkulardan emîn kıl, beni ve oğullarımı, putlara tapmaktan uzak kıl” meâlindeki, İbrâhim sûresi 35. âyet-i kerîmesini işitmedin mi?” dedi.”

İbn-i Cerîr tefsîrinde bu âyet-i kerîme hakkında, İmâm-ı Mücâhid’den şöyle nakletti: “Allahü teâlâ İbrâhim aleyhisselâmın evlâdı hakkında yaptığı duâsını, kabûl eyledi. Bu sebeple İbrâhim aleyhisselâmın evlâdından hiçbir kimse hiçbir puta tapmadı. Allahü teâlâ İbrâhim aleyhisselâmın duâsını kabûl etti.

Sevgili Peygamberimiz, peygamberliği bildirilmeden önce, İbrâhim aleyhisselâmın dîninde idi. Nitekim Kur’ân-ı kerîmde İbrâhim sûresi 40. âyetinde meâlen;“Rabbim! Beni gereği üzere namaza devamlı kıl. Zürriyetimden de böyle kimseler yarat. Ey Rabbimiz duâmı kabûl et” buyuruldu.”

İbn-i Münzîr tefsîrinde, bu âyet-i kerîme hakkında, İbni Cerîr'den sahih bir senedle, "İbrâhim aleyhisselâmın zürriyetinden İslama uygun olarak, Allahü teâlâya ibâdet eden kimselerin elbette bulunacağını" bildiriyor.

Kelime-i tevhîdin ve tevhîd i'tikâdının, İbrâhim aleyhisselâmın zürriyeti arasında devam etmesi, Allahü teâlânın onlara lütuf ve ihsânıdır. İslâm dîninin Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimize bildirilinceye kadar devam edip gelmesi, Resûlullah'ın ( aleyhisselâm ) Hazreti İbrâhim'e kadar olan müslüman baha ve dedeleri vasıtasıyla olmuştur. Çünkü onlar da İbrâhim aleyhisselâmın müslüman olan zürriyetindendir.

İslâmdan ibâret olan Hanîf dîni, Muhammed aleyhisselâmın peygamberliğinin bildirilmesine kadar devam etmiştir. Hak dînin İbrâhim aleyhisselâm zamanından, Resûlullah ( aleyhisselâm ) zamanına kadar devam etmesi, bu iki zaman arasında, bir Allah'a inanan mü'minlerin bulunmasıyla olmuştur. Bu sebeple Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) ana ve babalarının da müslüman oldukları sabit olmaktadır. Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimizin babası Abdullah ve annesi Âmine Hâtun'un tevhîd inancı üzere bulundukları ve müslüman oldukları ortaya çıkmaktadır.

Hazreti Âdem'e kadar, Resûlullah efendimizin mübârek soylarının temiz olduğuna delâlet eden hadîs-i şerîfler:

Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Allahü teâlâ beni temiz sulblerden temiz rahimlere nakl etti." Ebû Hureyre'den rivâyet edilen hadîs-i şerîfte buyurdu ki: "Ben içerisinde bulunduğum asra gelinceye kadar, her asırda, her zamanda yaşayan insanların en iyilerinden seçilmişlerinden dünyâya getirildim." Bu hadîs-i şerîf, Sahîh-i Buhârî'de vardır. Şuarâ sûresi 219. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Sen ya'nî senin nûrun, hep secde edenlerden dolaştırılıp, sana inkilâb etmiş ulaşmıştır" buyuruldu.

İmâm-ı Beyhekî Delâil-ün-nübüvve adlı eserinde, Enes bin Mâlik'den ( radıyallahü anh ) rivâyet ederek bildiriyor ki: Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "İnsanlar iki kısma ayrılsa, Allahü teâlâ beni onların en iyisi ve seçilmişinde bulundururdu. Ben câhiliyet sefâheti bulaşmadan ana-babamdan dünyâya getirildim." Ya'nî Resûlullah ( aleyhisselâm ) Âdem aleyhisselâmdan i'tibâren babası Abdullah'a kadar olan ana ve babalarından, câhiliyet devrine âit; putperestlik, zinâ, fuhuş gibi kötülüklerden hiçbirşey bulaşmadan dünyâya getirilmiştir Bu sebeple Resûlullahın ( aleyhisselâm ) Âdem aleyhisselâma kadar bütün babaları, ister câhiliyet devrinde, ister câhiliyet devri hâricinde, her zaman müslüman ve temiz kimseler idiler.

Yine Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimiz buyurdu ki: "Ben ana ve babalarımdan, İslâmî nikâh ile dünyâya getirildim. Babalarım ve analarımdan, Âdem aleyhisselâmdan i'tibâren, zinâ yoluyla dünyâya getirilmedim. Nihâyet câhiliyet devri insanlarının kirli vasıflarından ve zinâ lekesinden sâlim olarak babam Abdullah'a ve annem Âmine'ye ulaştım. O hâlde ben, hem şahsen hem de babalarım, (soy) bakımından sizin en üstününüz ve seçilmişinizim."

İmâm-ı Suyûtî şöyle buyuruyor: "Hadîs-i şerîfler, Resûlullah efendimizin, Hazreti Âdem ve Havva'ya kadar ana ve babalarından şirk ve küfür kirlerinden uzak ve temiz olmayanı yoktur. Yoksa Peygamber efendimize, Muhtâr (seçilmiş) Tâhir (temiz) Mustafâ (temizlenmiş) denilmezdi."

İbn-i Ebî Hâtem, En'âm sûresi 74. âyet-i kerîmesi hakkında İbn-i Abbâs'dan şöyle bildirdi: "İbrâhim aleyhisselâmın babasının ismi Âzer değildi. Târuh idi."

Yine İbn-i Ebî Hâtem ve İbn-i Münzîr, İmâm-ı Mücâhid'den şöyle bildirdi: "Âzer, İbrâhim aleyhisselâmın babası değildir." Ayrıca İbn-i Münzîr sahih bir senedle En'âm sûresi 74. âyet-i kerîmesi hakkında İbn-i Cüreyc'den şöyle bildirdi: "Âzer, İbrâhim aleyhisselâmın babası değildir, İbrâhim aleyhisselâmın babası, İbrâhim bin Yetrûh veya Târuh bin Şâruk bin Nâkûr'dur. O zaman Âzer, İbrâhim aleyhisselâmın amcası olmaktadır. Arablar arasında amcaya baba demek âdettir" Mefâli'un-nûr kitabı 1986 senesinde İstanbul'da "En-Ni'met-ül-Kübrâ" kitabı içerisinde, Hakîkat Kitabevi tarafından neşr edilmiştir).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hülasât-ül-eser cild-3, sh. 86

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 43

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 337

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 476

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 976

6) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 367

7) Tuhfe-i hattâtîn sh. 280

8) Metâli-un-Nûr-is-seni an tahâret-in-Nebiyy-il-Arabî (En-Ni'met-ül-Kübrâ alel-a'lem kitabı içinde), Hakîkat Kitabevi, İstanbul 1986 sh. 275

9) Cevher-ül-esnâ fî terâcim-i ulemâi ve şuarâi

10) Bosna (Muhammed Hancî Bosnevî), Mısır 1349, sh. 94

**BOSTAN-ZÂDE MEHMED EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Yirminci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Muhammed olup, Bostan-zâde Mehmed Efendi diye bilinir. Kanunî Sultan Süleymân devri Anadolu kadıaskerlerinden Tireli Bostan-zâde Mustafa Efendi'nin oğludur. 942 (m. 1535) senesinde doğdu. Doğum yeri kesin olarak belli değildir. 1006 (m. 1598) senesinde İstanbul'da vefât etti. Şehzâdebaşı Câmii bahçesinde, cadde tarafında medfûndur.

İlk tahsilini babasından gördükten sonra, Arab-zâde ve Kâdı-zâde'den ilim tahsil etti. Gül Hoca Çelebi'nin de derslerinde bulundu. Ondan ilim öğrenip istifâde etti. Aklî ve naklî ilimlerde yetişip yüksek derecelere ulaştıktan sonra, 963 (m. 1555) senesinden i'tibâren mülâzim (stajyer) müderris olarak, ba'zı medreselerde vazîfelendirildi. 966 (m. 1558) senesinde Eski İbrâhim Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 970 (m. 1562)'de Yeni Ali Paşa Medresesi'ne, 974 (m. 1566)'de Hankah Medresesi'ne, 975 (m. 1567)'de Haseki Medresesi'ne, 976 (m. 1568)'da İsmihân Sultan Medresesi'ne, aynı sene içinde Sahn-ı semân medreselerinden birine, 977 (m. 1569)'de Yavuz Sultan Selîm Medresesi'ne, 978 (m. 1570)'de Süleymâniye Medresesi'ne, 980 (m. 1572) senesinde Edirne Selîmiye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 981 (m. 1573) senesinde Şam kadılığına, ta'yin olundu. 983 (m. 1575) senesinde Bursa ve aynı yıl içinde Edirne kadılıklarına ta'yin olundu. 984 (m. 1576) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Bu vazîfede bir yıl kaldıktan sonra, 985 (m. 1577) senesinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 988 (m. 1580) senesinde Rumeli kadıaskerliğine nakledildi. Bir yıl sonra bu vazîfeden alındı ve emekli oldu. 991 (m. 1583) senesinde Kâhire kadılığıyla vazîfelendirilip Mısır'a gönderildi. Kâhire kadılığı vazîfesini üç yıl müddetle adâlet ve doğruluk üzere yürüttükten sonra istifâ edip İstanbul'a geldi. 995 (m. 1588) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 997 (m. 1589) senesinde, Şeyhülislâm Abdülkerîm Şeyhî Efendi yerine şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. Üç yıl bir ay yedi gün bu şerefli vazîfeyi ifâ ettikten sonra, 1000 (m. 1592) senesinde emekli oldu. Bir köşeye çekilip ilim ve ibâdetle meşgûl iken, 1001 (m. 1593) senesinde tekrar Rumeli kadıâskerliğirie getirildi. Şeyhülislâm Zekeriyyâ Efendi'nin vefâtı üzerine, aynı yıl içinde tekrar şeyhülislâmlık makamına ta'yin olundu. Sultan Üçüncü Mehmed Hân'ın sevgi ve iltifâtını kazanan Bostan-zâde Mehmed Efendi, 1006 (m. 1598) senesinde, şeyhülislâmlık vazîfesine devam ederken vefât etti. Toplam yedi yıl on ay müddetle şeyhülislâmlık vazîfesini adâlet ve doğruluk üzere yürüttü, İstanbul Samatya Hacıkadın Mahallesi'nde yaptırmış olduğu bir mescidi vardır.

Bostan-zâde Mehmed Efendi ilim ve irfan sahibi bir zât idi. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece ve fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi idi. Güzel ahlâklı fâzıl bir zât idi. Kâdılığı ve şeyhülislâmlığı sırasında adâletle hükmeder, herkese karşı hüsnü muâmele eder idi. Hoş sohbet ve güler yüzlü idi. Dili peltek olmasına rağmen iyi bir hatîb idi. Arabça, Farsça ve Türkçe şiirleri olan Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin, Kânûnî'nin ölümü üzerine yazdığı mersiyesi ünlüdür.

Nakledilir ki: Bostan-zâde Mehmed Efendi Mısır kadısı olduğu sırada, Sultan Üçüncü Murâd Hân bir mektûp yazıp; "Ben seni Mısır kadılığından azl etmedim, dilediğin kimseyi, yerine ta'yin et ve sonra bizi ziyârete gel" dedi. Bu mektûp üzerine, Bostan-zâde Mehmed Efendi Mısır'dan ayrılıp, 994 (m. 1537) senesinde Şam'a geldi. Îsâvî'nin ilim meclisinde bulunduğu sırada şöyle anlattı: "Mısır'da bulunduğum sırada, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabrini ziyâret etmeyi hiç ihmâl etmedim. Nasıl mühim mes'eleler arzedilmek için sultâna gidilirse, ben de mühim mes'elelerimi arz etmek için İmâm-ı Şafiî'nin kabrine giderdim ve; "Ey İmâm-ı Şafiî! Burası senin memleketindir, burada başıma şöyle şöyle hâdiseler geldi. Bu husûsta senden imdat istiyorum" der, geri dönerdim, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin bereketiyle o işim hallolurdu."

İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin “İhyâ-ül-ulûm” adlı eserini Türkçeye tercüme etti. Fıkıh ilmine dâir, İbrâhim bin Halebî’nin yazdığı “Mülteka el-Ebhur” adlı eseri şerh etti.

Bostan-zâde Mehmed Efendi’nin şiirlerinden bir beyt:

Lükneti var dime sakın bî-vukûf,
Ayrılamaz tatlu dilinden hurûf.

İdersem vech-i yâri mâha teşbih,
İder erbâb-ı irfan ânı tevcih,

Nazar kılsa dehân-ı yâra bülbül,
Didi, gonca için fihi mâfîh.

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 33

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 223

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 256

4) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 410

**BOSTAN-ZÂDE MUHAMMED BİN MUHAMMED EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Şeyhülislâm Bostan-zâde Mehmed Efendi’nin oğludur. 972 (m. 1564) senesinde İstanbul’da doğdu. 1035 (m. 1625) senesinde İstanbul’da vefât etti. Kayınpederi Nişancı Mehmed Paşa Câmii bahçesinde defnedildi.

Küçük yaşından i’tibâren aklî ve naklî ilimleri tahsîl edip, yüksek ilmî derecelere ulaştı. Babasının yanında mülâzim (stajyer), olarak yetişip, ilk olarak 996 (m. 1587) senesinde Atîk Murâd Paşa Medresesi’ne müderris ta’yin olundu. 998 (m. 1589)’de Kalenderhâne, 999 (m. 1590)’da Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta’yin edildi. 1001 (m. 1592) senesinde, Yavuz Selîm Medresesi’nde vazîfendirildi. 1002 (m. 1593) senesinde Süleymâniye Medresesi müderrisliğine yükseltildi. 1003 (m. 1594) senesinde Selanik kadılığına ta’yin edildi. 1005 (m. 1596) senesinde Edirne kadılığına getirildi. 1006 (m. 1597)’da İstanbul-Galata kadılığına yükseltildi. Aynı sene içinde tekrar Selanik kadılığına nakledildi. 1007 (m. 1598)’de bu vazîfeden alındı. Bir sene sonra üçüncü defa Selanik kadılığına ta’yin edilmişken, birkaç gün sonra tekrar vazîfeden alındı. 1009 (m. 1600) senesinde Bursa kadılığına, 1010 (m. 1601)’da Kâhire kadılığına nakledildi. 1011 (m. 1602)’de vazîfeden alındı. 1013 (m. 1604)’de İstanbul kadılığına getirildi. 1017 (m. 1608) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta’yin edildi. 1023 (m. 1614) Rumeli kadıaskerliğine yükseldi. 1024 (m. 1615) senesinde kendi isteğiyle emekliye ayrılıp, Mihaliç arpalığının gelirleri ihsân edildi. 1031 (m. 1621) senesinde ikinci defa Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1032 (m. 1622) senesinin başında bu vazîfeden kendi isteğiyle ayrıldı. Aynı sene içinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine ta’yin edildi. 1033 (m. 1623)’de vazîfeden alınıp, 1035 (m. 1625)’de vefât etti.

Bostan-zâde Muhammed bin Muhammed Efendi, ilmiyle amel eden âlim, güzel ahlâk ve fazilet sahibi bir zât idi. Arabça, Farsça ve Türkçe dillerinde şiir ve nesir yazmaya kudretli, tatlı dilli ve güler yüzlü idi. Çok cömert ve kerem sahibi olan Muhammed Efendi, fakir ve ihtiyâç sahiblerine yardım ederdi. Yumuşak huylu ve tevâzu sahibi idi.

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 698

**BURSALI ESÎRÎ MEHMED EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Kırkıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Muhammed’dir. Bıçakcı-zâde Abdülhalîm Efendi’nin oğludur. Bursalı Esîri Mehmed Efendi diye meşhûr olmuştur. Bursa’da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1092 (m. 1681) senesinde Bursa’da vefât etti. Vefâtından önce yaptırmış olduğu Pirinç Hanı civarında Hoca Sungur Mescidi. bahçesinde defnedildi.

İlk tahsilini babasından gördükten sonra, Mu’îd-zâde ve Hâfız-zâde’den ilim öğrendi. Daha sonra ilim tahsili için İstanbul’a geldi. Şerîf Şirvânî’nin ilim meclisinde bulunup ilim öğrendi. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi’nin hizmetinde bulundu. İlim öğrenip istifâde etti. Onun talebeleri arasında, en yükseği oldu. Mülâzım (stajyer) olarak yanında bulundu. İlk olarak

fetvâ kâtipliğine ta’yin edildi. Daha sonra fetvâ emîni oldu. Bu arada ilim ve fazilette yükselip şöhreti her tarafta duyuldu. Sultan Dördüncü Murâd Hân’ın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. Bütün vezirler ve kadıaskerler, onun yüksek vazîfelere getirilmesini istiyorlardı. 1037 (m. 1627) senesinde. Maktul Hasen Paşa Medresesi müderrisliğine ta’yin edildi. 1040 (m. 1630) senesinde Mısır’a gönderildi. 1043 (m. 1633) senesinde. Beşiktaş Sinân Paşa Medresesi müderrisliğinine getirildi. 1044 (m. 1634) senesinde Zekeriyyâ Efendi Medresesi’nde, 1045 (m. 1635) senesinde Pîri Paşa Medresesi’nde, 1048 (m. 1638) senesinde Mustafa Ağa Medresesi’nde müderris olarak vazîfelendirildi. Aynı sene içerisinde. Sahn-ı semân medreselerinden birine terfi ettirildi. 1049 (m. 1639) senesinde Çorlu Medresesi’ne nakledildi. 1052 (m. 1642) senesinde tekrar İstanbul’a dönüp, Vâlide Sultan Medresesi müderrisliğine ta’yin olundu. 1054 (m. 1644) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığıyla vazîfelendirildi. Bu vazîfeye deniz yoluyla gitmek üzere yola çıktıklarında, bulundukları gemi, Rodos adası yakınlarında Venedik korsanlarının hücumuna uğradı. Gemide bulunanların çoğu şehîd oldular. Bursalı Mehmed Efendi, saray ağalarından Sünbül Ağa ile birlikte, korsanlar tarafından esîr edilip Malta’ya götürüldü Orada dört yıla yakın esîr kaldığı için, “Esîrî” diye anılmıştır. Dört yıllık esâretten kurtulduktan sonra, 1059 (m. 1649) senesinde Mısır kadılığına ta’yin edildi. Mısır kadılığı için giderken. Şam’a uğrayıp, oranın âlimleriyle ilmi sohbetlerde bulundu. Mısır kadılığını bir yıl kadar yürüttükten sonra, 1060 (m. 1650) senesinde vazîfeden alındı. 1062 (m. 1652) senesinde Edirne kadılığına ta’yin edildi. 1063 (m. 1653) senesinde bu vazîfeden de alındı. Bu arada tasavvufa yönelerek, Edirne’de Şeyh Muslihuddîn Efendi’ye talebe olup ondan feyz aldı. İbâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada, 1064 (m. 1654) senesinde Bozcaada’ya gönderildi. 1065 (m. 1655) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1068 (m. 1658) senesinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 1069 (m. 1659) senesinde Bolevî Mustafa Efendi yerine şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu vazîfede. Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa’nın sadrâzam olmasına kadar, iki yıl on ay ondört gün kaldı. 1072 (m. 1661) senesinde vazîfeden alınıp Bursa’ya gönderildi. Memleketi olan Bursa’da ilim, ibâdet ve tâatla meşgûl iken 1082 (m. 1671) senesinde hac ibâdetini yapmak için Hicaz’a gitti. Mekke’den sonra, Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimizin Ravda-i Mütahharasını ziyâret etti ve orada bir yıl mücavir olarak kaldı. 1083 (m. 1672) senesinde Kudüs kadılığına tayin olundu ise de, bir sene sonra tekrar vazîfeden alındı. Memleketi olan Bursa’ya döndü ve emekli oldu Devamlı ibâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada Bursa’da vefât etti.

Bursalı Esîri Mehmed Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, güzel huylarla bezenmiş fazilet sahibi bir zât idi. Zamanındaki bütün âlimler, onun ilmî üstünlüğünü kabûl etmişlerdi. Allahü teâlâya çok ibâdet eder, geceleri devamlı Kur’ân-ı kerîm okumakla meşgûl olurdu. Tevâzu sahibi fakat heybetli idi. Hakkı ve hakîkati söylemekten çekinmezdi. Kâdılık ve şeyhülislâmlık yaptığı müddet içinde, adâlet ve doğruluktan ayrılmamıştır.

Fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi olan Esîri Mehmed Efendi’nin, bu ilme dâir “Câmi-ud-deâvî vel-beyyinât” adlı Fetvâ mecmûası vardır. Bu mecmûa, Esîri Mehmed Efendi tarafından Şeyhülislâm Yahyâ Efendi’nin vermiş olduğu fetvâların toplanmış hâlidir. Bununla birlikte “Hulâsateyn” adlı bir fetvâ kitabı da vardır.

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 69

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh 482

3) Güldeste-i Riyâz-ı irfan sh. 380

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 231

**CÂBİRÎ (Ahmed bin Ravhullah)**

Hanefî mezhebi âlimlerinden ve Osmanlı kadılarından. İsmi, Ahmed bin Ravhullah bin Nâsirüddîn bin Gıyâsüddîn bin Sirâcüddîn el-Ensârî el-Câbiri er-Rûmî’dir. Eshâb-ı Kirâmdan Câbir bin Abdullah-ı Ensârî’nin nesebine mensûp olduğu için, “Câbirî” ve “Ensârî” nisbetleriyle tanınırdı, İran’da doğdu. Doğum târihi belli değildir. Yürüyerek İstanbul’a gelip, birçok âlimden ilim tahsil etti. Hocalarının en büyüklerinden biri Muhammed Şah idi. Derslerde ona mu’îdlik (yardımcılık) yapardı. Uzun zaman onun yanında kaldı. Çeşitli ilimlerde çok yükseldi. Ayasofya ve başka medreselerde ders okuttu, müderrislik yaptı. Fen ilimlerinde bir derya idi. Şam, Mısır,

Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulundu. Sonra Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. Çok kitap yazdı. Eserlerinin herbiri, ilim ve faziletinin yüksekliğine şahittir. 1008 (m. 1600) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Hasen-i Bûrînî, "Târih"inde diyor ki: "Câbirî, İran'ın Gonca-i Berde'a şehrinde doğdu ve orada büyüdü. Memleketinden ayrılıp, yürüyerek Kusayr adındaki bir beldeye geldi. Orada, Şeyh Ahmed-i Kusayrî'den ilim tahsil etti. Bundan sonra, Saltanat-ı Osmâniyye merkezi olan İstanbul'a geldi. Devlet erkânından Feridun adında bir zâtın hizmetinde bulundu. Onun çocuklarına ilim öğretti ve uzun zaman onun yanından ayrılmadı."

Yine şöyle anlatılır: "O, birçok medresede ders okuttu, ilk dersini, Muhammed Şâh'ın kendi adına İstanbul'da inşâ ettirdiği meşhûr medresede verdi. İstanbul'da Ayasofya Medresesi ile, Üsküdar'da Sultan Murâd Hân'ın annesinin yaptırdığı Vâlide Sultan Medresesi'nde de ders verdi. Vâlide Sultan Medresesi'nde dersiâmlık yapıp, herkese açık ders okuturdu. Zamanının âlimlerinden ve fâdıllarından birçoğu, onun bu derslerine devam etti.

Vâlide Sultan, ders verirken giymesi için ona üç hil'at (elbise) ve ayrıca derslerinde hazır bulunanlara ziyâfet vermesi için 1000 dinar hediye gönderdi. Ondan başka kimseye, böyle bir ihsânda bulunmamıştı. Kendisi de perde arkasından onun derslerini dinlerdi. Derslerinde benzeri görülmeyen kalabalık meydana gelirdi. Çünkü dersleri herkese açıktı. Başka müderrisler böyle yapmazlardı. Onlar, insanlardan boş olan bir mahalde yalnız başına oturur, arkadaşlarından ve ders okuyan talebelerinden başka kimse yanlarına girmezdi. Hâlbuki Câbiri'nin dersleri, hep kalabalık şekilde devam ederdi. Bu sırada bir "Risale" kaleme aldı ve onu âlimlere arzetti. Hepsi, beğenip medhettiler. Medresedeki vazîfesinden sonra Şam kadılığına ta'yin edildi.

Bûrînî, onun hakkında diyor ki: "Ahmed-i Câbirî, kadılık vazîfesinde herkese kolaylık gösterir, kimsenin hakkını zayi etmezdi."

**Eserleri:** 1- Tefsîr-i sûre-i Yûsuf, 2-Hâşiyetün alâ tefsîr-i sûret-il-En'âm lil-Beydâvî, 3- Hâşiyetün alel-Mes'ûd fî âdâb-il-bahs, 4- Havâşî alâ evâil-it-Telvîh, 5- Havâşî alâ galibi Şerh-ıl-Miftâh lis-Seyyid. Bunlardan başka eserleri de vardır.


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 224

2) Hülâsat-ül-eser cild-1, sh. 189, 190

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 151

4) Keşf-üz-zünûn sh. 143, 450

5) El-A'lâm cild-1, sh. 126

6) Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 351


## CA'FER EFENDİ-ZÂDE SUN'ULLAH EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen fıkıh ve tefsîr âlimlerinden. Yirmiüçüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Sun'ullah'tır. Kanunî Sultan Süleymân Hân devri devlet adamlarından, Anadolu kadıaskeri İskilibli Ca'fer Efendi'nin oğludur. 960 (m. 1552) senesinde İstanbul'da doğdu. 1021 (m. 1612) senesinde İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı'da Kırkçeşme civârında, Hüsam Bey Mescidi. bahçesinde defnedildi.

Çocukluğundan i'tibâren ilim tahsiline yöneldi. İlk olarak Molla Cemâlî Efendi'den ilim öğrendi ve istifâde etti. Daha sonra Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin hizmetinde bulunup, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Ebüssü'ûd Efendi'nin yanında mülâzim oldu. 978 (m. 1570) senesinde onsekiz yaşındayken, ilk olarak, Beşiktaş Hayreddîn Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin olundu. 984 (m. 1576) senesinde Mahmûd Paşa Medresesi, 988 (m. 1580) senesinde Şah Sultan Medresesi müderrisliklerinde vazîfelendirildi. 990 (m. 1582) senesi Şa'bân ayı içerisinde Sahn-ı semân medreselerinden birine, 993 (m. 1585)'de Şehzâde Medresesi müderrisliğine yükseltildi. Birçok talebe yetiştirip, ilmî derecelere yükselince Üçüncü Sultan Murâd Hân'ın annesinin yaptırmış olduğu Vâlide Sultan Medresesi müderrisliğine terfi ettirildi. 998 (m. 1590) senesinde Bursa kadılığına ta'yin edildi. Bir sene sonra Edirne kadılığına terfi ettirildi. 1000 (m. 1592) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 1001 (m. 1592) senesinde Rumeli kadıaskerliğine nakledildi. Bu vazîfeyi doğruluk ve adâletle iki

yıl müddetle yürüttükten sonra, 1003 (m. 1595) senesinde Sultan Üçüncü Mehmed Hân'ın tahta geçmesinden sonra, kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. 1008 (m. 1600) senesinde Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin vefâtı üzerine, onun yerine şeyhülislâmlık makamına getirildi. Sadr-ı a'zam Yemişçi Hasen Paşa'nın teşvikiyle 1010 (m. 1602) senesinde vazîfeden alındı ise de 1011 (m. 1603) senesinde sipâhilerin ısrârı üzerine, ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. Bir yıl dört gün şeyhülislâmlık yaptıktan sonra, 1012 (m. 1604) senesinde tekrar vazîfeden alınıp, Rodos'a gönderilmek üzere ferman çıktı. Fakat Sun'ullah Efendi Rodos'a gitmedi. Bu sırada Sultan Üçüncü Mehmed Hân vefât etti. Yerine Birinci Sultan Ahmed Hân pâdişâh olunca, Sun'ullah Efendi, 1013 (m. 1605) senesinde üçüncü defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1015 (m. 1607) senesinde vazîfeden alındı. Yerine eski şeyhülislâm, Ebü'l-Meyâmin Mustafa Efendi getirildi. Bu şeyhülislâmın vefâtı üzerine, 1015 (m. 1607)'de dördüncü defa şeyhülislâm oldu. 1017 (m. 1609) senesinde vazîfeden alınıp emekliye ayrıldı. Şeyhülislâmlık müddeti, Üçüncü Mehmed Hân ve Birinci Ahmed Hân devirlerinde toplam altı sene on ay kadardır. Emekli olduktan sonra, evlerine yakın olan Hüsâm Bey Mescidi'ni câmi hâline getirdi. Devlet işlerinden el çekip, Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl oldu. 1020 (m. 1612) senesinde hac ibâdetini yerine getirip, sevgili Peygamberimizin mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra İstanbul'a döndü. 1021 (m. 1613) senesi Safer ayının sekizinde Salı günü İstanbul'da Hakkın rahmetine kavuştu. Üsküdarî Hüdâyî Mahmûd Efendi, Fâtih Câmii'nde cenâze namazını kıldırdı. Kırkçeşme'de defn olundu. Nakledildiğine göre, cenâze namazına çok kalabalık bir cemâat iştirâk etmiş, "Âlimin ölümü, âlemin ölümüdür" buyurulduğu üzere, herkes üzülmüştü.

Ca'fer Efendi-zâde Sun'ullah Efendi, zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin âlim, ilmiyle âmil, ma'rifet ehli bir zât idi. Bütün güzel huylarla kendini süslemiş hoş sohbet ve hazır cevap idi. Onun ilim meclisinde birçok kimseler bulunur, suâller ve cevaplar şeklinde sohbeti devam ederdi. Allahü teâlânın dîninin emirlerine uymakda son derece dikkatli, hak ve bâtılı birbirinden ayırd etmede keskin kılıç gibi idi. Haksızın karşısında çok güçlü idi. Bir konuda fetvâ vereceği zaman, konuyla ilgili bütün kavilleri inceler ve bir yere yazar, sonunda fetvâsını verirdi. Fetvâları kesin ve açık ifadeli idi. Haram ve şüphelilerden sakınırdı. Yüzü nurlu ve çok kerâmet sahibi bir zât idi.

Kayseri müftîsi olan İnâyet Efendi, Mekke-i mükerremede mücavir olan Mâverâünnehrli bir zâtdan rivâyet eder: "Sun'ullah Efendi hac ibâdetini yerine getirmek üzere Mekke-i mükerremeye geldi. Bâb-üsselâm'dan Mescid-i Harâm'a girmek üzere geldiğinde, onu karşılayanlar arasında bekliyordum, içeri girdiklerinde Harem-i şerîfe doğru baktım. Sun'ullah Efendi'nin girişi esnasında Bâb-üsselâm'ın üzerinde semâda altın yaldızlı olarak Zümer Sûresinin; "(Her türlü kederden) selâmet size, (Günah kirinden) tertemizsiniz. Artık ebedî olarak kalmak üzere oraya (Cennete) girin" meâlindeki yetmişüçüncü âyet-i kerîmesinin yazılı olduğunu gördüm. Bu durumu yanımda bulunan arkadaşlarıma da işâret edip gösterdim. Okuduktan sonra gayb oldu" dedi.

İlim ve irfan sahibi olan Sun'ullah Efendi'nin daha birçok kerâmetleri vardır.

Keşşâf tefsîrine yaptığı haşiyesi ile birçok ilimlerde mu'teber eserlere yazdığı ta'likâtı ve fetvâları vardır. Günlük işlerinden sonra, vakitlerinin çoğunu Allahü teâlâya ibâdet etmekle geçirdiği için, yazmış olduğu eserlerini müsveddeden temize çekememişdir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 552

2) Dehat-ül-meşâyıh sh. 39

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2968

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 24

5) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 256-259


**CEMÂLEDDÎN MAHMÛD HULVÎ**

Anadolu'da yetişen evliyâdan. İsmi, Mahmûd bin Ahmed'dir. Lakabı Cemâleddîn'dir. 982 (m. 1574) senesinde İstanbul'da

doğdu. 1064 (m. 1654) senesinde vefât etti. İstanbul'un Şehremini semtinde, Hulvî adıyla anılan Şirvânî dergâhının bahçesine defnedildi.

Cemâleddîn Mahmûd Efendi'nin babası Saray helvacıbaşısı idi. Mahmûd Hulvî, 14 yaşında iken Hasen Zarifî Efendi ile birlikte hacca gitti, İstanbul'a dönüşte, baba mesleği olan helvacılığa devam etti. Daha sonra gençlik arzusuyla süvariliğe heves duyarak emsallerinin teşvikiyle, Divân-ı Hümâyûn çavuşu oldu ve kendisine zeamet ihsân olundu. Fakat Mahmûd Efendi'nin gözü dünyâ mevkii ve ni'metlerinde olmadığından, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için uğraşıyor, kendisine yol gösterecek birini arıyordu. Bir süre sonra, Halvetiyye yolunun, Sünbüliyye koluna mensûb olan Koca Mustafa Paşa dergâhının, Şeyhi Zarifî Hasen Çelebi'nin sohbetlerine devam etti. 1007 (m. 1599) senesinde Mahmûd Efendi'nin zeameti geri alındı. Bir süre sonra da Dîvân çavuşluğundan istifâ etti. İnsanlardan uzaklaşıp, yalnızlığa çekildi. Hocasına tam ma'nâsıyla teslim oldu.

Mahmûd Efendi tasavvuf yoluna girişini şöyle anlatır: "Birgün bir yeniçeri kâtibinin yaptırdığı Yenikapı Mevlevîhânesinde dervişlerin Mesnevî okuduklarını görünce, tasavvuf yoluna karşı kalbim meyl etti. Bu sırada sıtma hastalığından muzdarip idim. Yolda giderken sıtma nöbeti tuttu ve biraz dinlenmek için Merkez Efendi dergâhına girdim, istirahat için uzandığım zaman uyuyakalmışım. Rü'yâmda Merkez Efendi bana; "Oğul bize gel" dedi. Heyecanla uyandım. Sıhhate kavuştuğumu hissettim. O hafta salı günü va'z vermek üzere Merkez Efendi dergâhına gelen daha önce beraber hacca gittiğimiz Zarifi Hasen Çelebi'ye, gördüğüm rü'yâyı ta'bir etmesini rica ettim. O da bana; "Sana şeyhlik hîbe etmişler" dedi. Gerçekten o hafta hocama bi'at ederek tam ma'nâsıyla teslim oldum. Hocam; "Siz bizim hac yolunda yol arkadaşımız ve dostumuz olmuştunuz. Şimdi biz size tasavvufta yol arkadaşı olamaz mıyız?" dedi."

Tasavvuf yolunda kemâle eren Mahmûd Efendi, 1028 (m. 1619) senesinde ikinci defa hacca gitti. Dönüşte Mısır'a uğradı. Gülşenî dergâhında misâfir kaldı. Bu yolda bulunanların hâlini beğenerek, dergâhın şeyhi Necmüddîn Hasen Efendi'ye bağlandı ve bu yolu tâliblerine öğretmek için icâzet aldı. Mahmûd Efendi İstanbul'a dönünce, Gülşenî oldu diye arkadaşları arasında çeşitli dedikodular çıktı. Bunun üzerine hocası Zarifi Hasen Çelebi; "Yolumuz tektir, aramızda ayrı-gayrı yoktur" diyerek dedikoduyu önledi ve Mahmûd Efendi'nin, Dâvûd Paşa Câmii vâ'izliğine, ta'yin olmasını sağladı. Hocası ölünce, talebesi ve oğlu İbrâhim Efendi, Mahmûd Efendi'ye icâzet verdi ve Şehremini'deki Şirvânî tekkesine şeyh olacak ta'yin ettirdi. Ömrünün son yıllarını Hulvî Tekkesi ismiyle anılan bu dergâhda geçirdi.

Şiirde kullandığı "Hulvî" mahlasını alması şöyle olmuştur: Mahmûd Efendi, bir Mevlânâ Dîvânı alıp hocasına hediye edince, Hocası; "Gel Helvacı-zâde, sana Mevlânâ hazretlerinden bir mahlas rica edelim" diyerek üç İhlâs bir Fâtiha okuyup Dîvânı açınca şu rubâî çıkar "Men kâne ulviyyâ Tervîhim ma'nânen, Kad câe hulviyyâ elvânen elvânen." Bu rubâî işâret sayılarak Mahmûd Efendi, bu olaydan sonra "Hulvî" mahlasını kullandı.

Mahmûd Hulvî Efendi'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1 -Câm-ı dil-nevâz: Gülşen-i Râz şerhinin tercümesidir. 2-Taşlıcalı Yahyâ Bey'in "Hamse"sine bir nazire. 3-Lemezât-ı Hulviyye el-lemehât-ı ulviyye: İsmi, "Ulvî parıltıların ağızdaki tadı" ma'nâsına gelen bu eseri, Mahmûd Efendi yazmağa 1018 (m. 1609) senesinde başlayıp, 1030 (m. 1621) senesinde tamamladı. Eser bir mukaddime, yirmiüç lemza (her lemza üçer zâikaya ayrılmıştır) ve bir hatimeden meydana gelmiştir. Mukaddimede ilk dört halîfe, dört mezhebin imamları ve oniki İmâm, lemzalarda ise, Halvetîik yolundaki büyük velîlerin hayâtı ve menkıbeleri anlatılmaktadır. Lemza ve mukaddimesinde 140 zâtın hâl tercümesi anlatılan bu esere, hatime kısmında ise ayrıca, bizzat kendisinin görüştüğü 52 velîyi ilâve etmiştir. Mahmûd Hulvî Efendi, tasavvufu ve evliyânın hâl tercümesini anlatan elliye yakın mu'teber kitabı tarıyarak bu eseri meydana getirdiğini söyliyerek faydalandığı eserlerin isimlerini bildirmektedir.

Lemezât'tan ba'zı bölümler:

Şiir:

Çün olurmuş helâla ise hesâb,
Ger haram ola var muharrar gazâb.

Niye yetmez bu kubbe-i gerdûn,
Âkil olan niçin olur mahzûn?

Ârife mesken olmağla her dem,
Çün fenâdır bekâsı yok harem.

Gitmeli olsa can vücûdundan,
Şâh-ı derviş olur o dem mağbûn.

Hükmün icra eder ecel gelse,
Hükmünün altında olsa meskûn.

Dâvûd-i Tâî, nasihat istiyen birisine buyurdu ki: “Dünyâda oruç tut. Ölüm geldiğinde bayram sevinci içinde ol. Lisânını (dilini) koru. Lüzumsuz şeylerden sakın. Dünyâ ile çok az ilgilen. Âhırete götüreceğin şeyler ölçüsünde dünyâ ile ilgilen.”

Ahmed bin Âsım Antâki buyurdu ki: “Her işin önderi ilimdir, İlmin önderi ise Allahü teâlânın inâyetidir.”

Sırrî-yi Sekatî şöyle buyurdu: “Allahü teâlâya, dünyâ mertebesi ve halkın i’tibar ve sevgisini kazanmak için ibâdet edenler, Allahü teâlânın gazâbına lâyık olan kişilerdir.”

Ma’rûf-i Kerhî buyurdu ki: “Allahü teâlâ bir kuluna iyilik murâd ederse, ona hayırlı amel kapısını açar, söz kapısını kapar. Kişinin yaramaz söz konuşması bedbahtlıktır. Kötülük murâd ettiğinde bunların aksini yapar.”

Hayr-ün-Nessâc buyurdu ki: “İhlâs, amelin kabûlüne vesîle olan güzel düşünce (niyet) dir”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Osmanlı müellifleri cild-1 sh. 61

2) Lemezât

**CEMÂLÎ-ZÂDE (İbn-i Cemâl el-Mısrî)**

Mekke-i mükerremede yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ebî Bekr bin Ali Nûreddîn bin Ebî Bekr bin Ahmed bin Abdürrahmân bin Muhammed (Cemâl-i Mısrî) bin Ebî Bekr bin Ali bin Yûsuf bin İbrâhim bin Dargâm İbni Ta’ân bin Hamîd el-Ensârî el-Hazrecî el-Mekkî’dir. 1002 (m. 1593) senesinde Mekke’de doğdu. Daha dört yaşlarında iken babası vefât etti. Yetim olarak büyüdü. Allahü teâlâ ona, Şeyh-ül-velî Ebü’l-Ferec el-Müzeyyen’i lütfetti. Bu zât, onun terbiyesi ile yakından ilgilendi. Önce, Şeyh Abdürrahmân Ebü’l-Hasen bin Nasır Eş’arî’den Kur’ân-ı kerîm kırâatini tilâvete başladı. 1031 (m. 1621) senesine kadar onunla ilim tahsîline devam etti. Bu târihte, hocası vefât edince talebesi Şeyh Ahmed el-Hakemî’den okuyarak, Kur’ân-ı kerîmin kırâatini tamamladı. Daha sonra Şeyh Muhammed Takıyyüddîn-i Zübeyri ile Şeyh Ebü’l-Hasen el-Medenî’den de kırâat ilmini tahsil etti. Bu ikisinin kırâat tariki, aynı idi. Nahiv, usûl ve arûz ilimlerini Şeyh Abdülmelik el-Asânî’den, kelâm ilmini Burhâneddîn-i Lekânî’den okuyup öğrendi. Fıkıh, usûl-i fıkıh, Arab dili ve edebiyatı, hadîs, usûl-i hadîs, tefsîr, me’ânî ve beyân ilimlerini de Seyyid Ömer bin Abdurrahîm el-Basrî’den okudu. Bu hocası, 1034 (m. 1624) senesinde kendisine icâzet verdi. Ârif-i billah Ahmed bin İbrâhim Allân’dan akâid ve hadîs ilimlerini, Şihâbüddîn-i Hafâci’den hadîs ilmini ve Ârif-i billah Abdürrahmân Bâvezir’den tasavvuf ilmini tahsil etti. Daha sonra Mekke’de, Mescid-i Harâm’da Kur’ân-ı kerîm kırâatini ve diğer ilimlerin tedrisâtını yürütmek için kendisine vazîfe verildi. Kendisinden birçok meşhûr âlim, ilim tahsil etti. Şeyh Abdürrahmân bin Muhammed Tâhir Abbasî, Şeyh Ahmed Bakşîr, Şeyh Hasen-i Acîmî ve Ahmed-i Nahlî gibi talebeleri bunlardandır. 1072 (m. 1661) senesinde Mekke’de vefât etti.

Muhibbî diyor ki: “Ben, İbn-i Cemâl’den; fıkıh, ferâiz, hesâb, usûl-i fıkıh, kelâm, hadîs ve usûl-i hadîs ilimlerini okudum. Müşkil mes’eleleri çözmede çok kuvvetli ve pratik bir zekâya sahipti. Çok kitap yazdı.”

**Eserleri:** 1- Mecmû’ul-vaddâh alâ menâsik-il-İzâh, 2- Şerhanı alâ ebyât-i İbn-i Makkari (kebîr ve sagîr), 3- Kâfi’l-Muhtâc li-Ferâiz-il-Minhâc lin-Nevevî, 4- Feth-ül-Feyyâz bi-ilm-il-karrâz, 5-Kurretü ayn-ir-râid fî fenn-il-hısâb vel-ferâid, 6- El-Müzillü fil-ferâiz, 7-Nefhat-ül-mekkiyye bi şerh-it-Tuhfet-il-Kudsiyye, 8-En-Nukûl-ül-vâdiha-tüs-sariha fî âdem-i kevn-il-umreti kablen-neferi sahîha, 9- Risâletün fit-taklîd, 10- “Şerhu ebyât-il-Celâleddîn-i Süyûtî, 11- Feth-ül-vehhâb bi şerh-i nüzhet-il-ahbâb, 12- Tuhfet-ül-Hicâziyye fil-a’mâl-il-hisâbiyye, 13-Tahrir-ül-mekâl fî kavl-i İbn-i Mecdî fis-Şeriki eşkâl, 14- Dürr-ün-nadîd fî me’haz-il-kırâati minel-kasîd, 15-Mevâhib-üs-seniyye fî ilm-il-cebri vel-mukâbele, 16- Şerh-ül-Yâsemîniyye fil-cebri vel-mukâbele, 17- Risâletün fî ahkâm-i nûn-is-sâkineti vet-tenvîn, 18-Vaslet-ül-mübtedî bi şerh-i nazm-i dürr-il-mühtedî:

Hanefî mezhebinin ferâiz bilgilerini anlatmaktadır. Bunlardan başka eserleri de vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 46

2) Hülâsat-ül-eser cild-3. sh. 128-130

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 759-760

4) El-A’lâm cild-4, sh. 267

5) Brockelmann: Sup-2, sh. 536

**CENÂNÎ**

Osmanlı Devleti zamanında yetişen âlimlerden. İsmi, Mustafa bin Muhammed’dir. Bursa’da, Muradiye Câmii civarında bir evde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1004 (m. 1595) senesinde Muharrem ayı içinde Pazartesi günü ikindi namazı vaktinde Bursa’da vefât etti. Hamza Bey kabristanına defn edildi. Cenânî, Türkçe, Arabça, Farsça gibi üç lisan üzerinde, eser yazacak, şiir söyliyecek kuvvette bir tahsille yetişti. Hat san’atı ile meşgûl oldu. Medrese tahsilini Muallim-zâde’den tamamladı. Onun İstanbul kadılığı zamanında, yanında kâtiplik ve nâiblik vazîfesinde bulundu. Daha sonra kadılık ve müderrislik yaptı. Bursa’da Mevlânâ Muhyiddîn yerine İvaz Paşa Medresesi’ne müderris ta’yin edildi. Çok talebe yetiştirdi. Hoş tabiatlı, nüktedân, konuşma ve hikayeleriyle meclis şenlendiren bir zâttı. Sultan Üçüncü Murâd Hân’ın iltifâtlarına kavuştu.

Tezkire-i şu’arâlarda yazıldığı üzere, Cihan Pâdişâhı Üçüncü Murâd Hân bir seferinde, Cenânî’ye nâdir hikâyeler, nefis nükte ve latifeler ihtivâ eden bir kitap getirmesini ferman buyurdu. Cenânî, hatırında bulunan birçok hikâye ve latifelere güzel sözler, nükteler ilâve ederek bir eser vücûda getirdi. “Bedâyı’ül-âsâr” adını verdiği bu kitabı, yazısı güzel olan bir kâtibe verip, temize çektirdikten sonra, kenarlarının yaldızlanması ve ciltlenmesi için bir ciltciye teslim etti. Derviş Eğlence adlı bir hikayeci, Cenânî’nin böyle bir kitap hazırladığını ve ciltlenmek üzere ciltciye verdiğini öğrenince, onu ciltciden alıp ezberledi. Pâdişâhın huzûrunda yeri geldikçe bunları teker teker anlattı. Cenânî daha sonra kitabı ciltciden alıp, saray kapı ağası Gazânfer Ağa aracılığıyla doğru Pâdişâh’a ulaştırdı. Daha sonra Gazânfer Ağa gelip, “Efendi doğrusu bizim Derviş Eğlence’nin anlattığı hikâyeleri Bir takım değişik ifâdelerle süsleyerek onlara yeni bir durum kazandırmışsınız. Ama ziyanı yok, bu da bir zahmettir” dedi. Cenânî oradan mahcûb olarak ayrıldı. Çok sonra durum meydana çıktı.

Cenânî birgün, gözlerinin zayıflığı kendisi gibi olan Şâir Kefeli Hüseyn Efendi ile birlikte bulunduğu sırada, nasılsa Hüseyn Efendi’nin gözüne bir çöp kaçtı. Hüseyn Efendi arkadaşına dönüp çöpü çıkarmasını rica etti. Cenânî bir hayli uğraştı ise de çöpü bulup çıkaramadı. Sonra ellerini açıp; “Efendim çok çalıştım, lâkin ne çöpü bulabildim ne de gözünüzü” dedi.

Cenânî, iki sof cübbeye birden sahip olmak isteyen ilimle uğraşan birisi için şöyle bir kıt’a yazdı:

“Olmadı gönderilen sofa tenim bir türlü
Bizde sizden semen artıklığına geldi vukûf.
Şüphemiz vâlid-i mâciddedir ancak şimdi,
Anların sofu dahî olmaz ise talibe yûf.

***

Ne azm-i terk-i diyâr etmeğe mecâlim var,
Ne kaâdirim durayım, bir garîb hâlim var.

***

Hani bir merdûm-i dîdem gibi günler sürmüş,

Şevk-i mihrinle senin yaş yaşamış gün sürmüş.

***

Haber al Kays’dan sahrâ-yı gamda aşk-ı Leylâdan,
Gam-ı Şîrîni dağ mihnet içre Gûh kender sor.

***

Var mı bir rûhsâre kim hatt-ı siyeh-fâm olmaya,
Dehr içinde kangı gün gördük ki akşam olmaya.

Ma’nâsı: “Dünyâda hangi gün gördü ki akşamı olmasın? Her gündüzün muhakkak bir gecesi oluyor. Güzellik de böyledir Maddî güzellikle mağrur olmaya gelmez. Zira bir süre sonra, o güzelliğe sahip çehrede de yavaş yavaş ihtiyârlığın belirtileri belirmeğe ve eski güzellik kaybolmağa başlar.”

Vechi var kasdeylesem hicrinle ülfet etmeğe,
Görmemek yeğdir, görüp divâne olmaktan seni.

Ma’nâsı: “Artık ayrılığına kendimi alıştırarak avunmağa çalışsam yeridir. Çünkü seni hiç görmemek, bir taraftan insanı büyüleyen güzelliğini, bir taraftan da naz ve istiğnanı (tok gözlülülüğünü) görüp çıldırmaktan ehvendir.

Öğünme kendimin deyu âsiyâ ki mevt,
Etmez, çü nevbetin gele asla dakika fevt.

Ma’nâsı: “Bu dünyâ değirmeni benim malımdır diye Öğünüp durma! Eğer nöbet sana gelmişse, ölüm bir dakika bile kaybetmeden seni de öğütüverir.”

Kimini sevdi Huda, kimini sevdada kodu,
Gülü arayış edüp bülbülü gavgâda kodu.

Ma’nâsı: “Allahü teâlâ, yarattığı mahlûkâtından kimini sevdi ve onlara bir takım ihsânlarda bulundu. Kimini de sevdalara düşürerek başlarını ateşlere yaktı. İşte gül, bahçelerin yegâne ve en çok aranan güzel süsü ve bülbül mağrur güle karşı beslediği aşkı uğruna feryâd ve figanlar içinde perişan bir ömür sürmektedir, insanlar da böyle değil midir?”

Cenânî’nin eserlerinden ba’zıları: 1-Riyâz-ül-cenân, 2-Cilâ-ül-Kulûb (Bedâ-ül-Âsâr), 3-Nâzire-i usûl-i Yahyâ li Cenânî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 395

2) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 455

3) Tezkiret-üş-şuarâ cild-1, sh. 262

**DİZDAR-ZÂDE AHMED EFENDİ**

Osmanlılar zamanında yetişen, tefsîr ve hadîs âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi Ahmed Efendi olup, babası dizdar (kale muhafızı) olduğu için Dizdar-zâde diye tanınmıştır. Larende’de (Karaman) doğup yetişti. Doğum târihi bilinmemektedir. 1032 (m. 1623) senesi Cemâzil-âhır ayında Edirne’de vefât etti. Cami ve tekkesinin bulunduğu zaviyede medfûndur.

İlk tahsilini tamamladıktan sonra, Çivi-zâde Muhammed Efendi’nin mülâzimi (yardımcısı, ders vekîli), daha sonra da müderris oldu. 1004 (m. 1596) senesinde müderrislikten ayrılıp, Diyarbakır’da mal müfettişliğine ta’yin edildi. Bir müddet vazîfe yaptıktan sonra me’mûriyeti terkederek tasavvufa yöneldi ve Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin talebeleri arasına girdi. O büyük zâtın sohbeti bereketiyle, ma’nevî kemâlâta, yüksek olgunluklara kavuştuktan sonra, hocasından hilâfet aldı.

Azîz Mahmûd Hüdâyî’den aldığı feyz ve bereketle başkalarına da fâideli olmak, bu yolda ilerlemek isteyenlere rehberlik etmek üzere İzmir’e gitti. Oniki sene orada kalıp vazîfe yaptıktan sonra. Edirne’ye gelerek yerleşti. Orada bir câmi ve medrese yaptırdı. Edirne’de onbeş sene müddetle vazîfe yaptı. Câmide va’z eder, medresede talebe okuturdu. Ayrıca Edirne Eski Câmii’nde de tefsîr ve hadîs dersleri verirdi.

Gayet tatlı dilli, güler yüzlü, vekar ve heybet sahibi, ağır başlı bir zât idi. Bütün işlerinde dînimizin emirlerine tam uygun hareket ederdi. İlmiyle âmil idi. Çok ibâdet ederdi. Kalbi temiz ve saf idi. Gönül ehli bir zât idi. Dünyâ düşüncelerinden uzak durur, her an ibâdet ve ilim ile meşgûl olurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâi) sh. 675

2) Sicilli Osmanî cild-1, sh. 211

3) Kitâbü silsile-i İsmâil Hakkı sh. 78

**EBÛ BEKR EŞ-ŞELÎ**

Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Müserre'ur-revî kitabının müellifi olan Muhammed bin Ebî Bekr'in babasıdır. Seyyid olup Hazreti Ali'ye kadar olan nesebi şöyledir: Ebû Bekr bin Ahmed bin Ebî Bekr bin Abdullah bin Ebî Bekr bin Alevî bin Abdullah bin Ali bin Abdullah bin Ali bin Muhammed Mukaddem bin Ali bin Muhammed bin Ali bin Alevî bin Ubeydullah bin Ahmed bin Îsâ bin Muhammed bin Ali el-Aridî bin Ca'fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Ali Zeynel'âbidîn bin Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib (r.anhüm) Ebû Bekr eş-Şelî, 990 (m. 1582) senesinde Yemen'de bulunan Terim beldesinde doğdu. 1053 (m. 1643)'de orada vefât etti.

Kur'ân-ı kerîm okumasını Ömer bin Abdullah el-Hatîb'in huzûrunda öğrenen Ebû Bekr eş-Şelî, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babası Seyyid Ahmed bu oğlunun terbiye ve yetişmesine çok ehemmiyet veriyor ve bu husûsta çok hassasiyet gösteriyordu. Seyyid Ebû Bekr'in muallimi olan Ömer bin Abdullah el-Hatîb onu çok iyi terbiye edip yetiştirdi. Seyyid Ebû Bekr büluğ çağına girmeden, daha çocuk yaşta iken babası vefât etti. Seyyid Ebû Bekr de, Şeyhülislâm Abdürrahmân bin Şihâbüddîn'in yanında tahsiline devam etti.

İlim öğrenme çağına gelince, şer'î ilimleri tahsil etmekle meşgûl oldu. Şeyhülislâm Abdürrahmân bin Şihâbüddîn'den; fıkıh, hadîs, tefsîr, tasavvuf ve Arabî ilimleri okudu. Abdürrahmân bin Muhammed es-Sekkâf, Ebû Bekr bin Ali el-Mu'allim, Muhammed bin Akîl gibi zamanının meşhûr âlimlerinden de okudu. Abdullah bin Ayderûs'un sohbetlerinde bulunup ondan icâzet aldı. Huzûrunda yüzden fazla meşhûr kitabı okudu. İcâzetle me'zûn olduktan sonra sefere çıktı. Çeşitli beldelere gidip oralarda bulunan âlim, âbid ve ârif zâtlar ile görüştü. Sohbetlerinde bulundu. Sonra kendi memleketi olan Terîm'e geldi. Anî bir karar ile hacca gitmek istediğini bildiren Ebû Bekreş-Şelî'nin annesi ve hocalarından ba'zısı, kendileriyle hiç istişâre etmeden ve böyle aniden karar vermesine üzüldüler. Hattâ ona sitem ettiler. Daha sonra anlaşıldı ki, o hacca gitmeye kendi kendine değil, gördüğü ma'nevî bir işâret sebebiyle karar vermiş idi. Aslında onun hacca gitmek gibi bir niyyeti yok idi. Kendisine verilen bu ma'nevî işâret ve emir üzerine hacca gitti. Seyyid-ül-mürselîn olan yüksek ceddi, Resûlullah efendimizi ( aleyhisselâm ) ziyâret etti. Medîne-i münevverede dört sene kaldı. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede; Seyyid Ömer bin Abdürrahîm, Ahmed bin Allân, Ahmed el-Hatîb, Abdülkâdir et-Taberî, Muhammed Menûfî, Ebü'l-Feth bin Hacer, Abdülmelik el-İslâmî ve daha birçok âlimin sohbetlerinde bulundu. İlmini ilerletti. Kendilerinden okuduğu âlimlerin ilimlerinden olduğu gibi edeb ve faziletlerinden de istifâde etmek için çok gayret etti. Sonra oradan ayrılıp yola çıktı. Yemen'de bulunan Aden iskelesine ulaştı. Oradan Hindistan diyarına gitmeye niyet etti. Hocası Ahmed bin Ömer el-Ayderûs ile istişâre etti. O da gitmemesini söyleyince, önceki niyetinden vazgeçti. Kendi beldesi olan Terîm'e doğru yola çıktı. Terîm'e geldiğinde 1014 (m. 1605) senesi idi. Terîm'e gelişinden bir müddet sonra evlendi.

Ebû Bekr eş-Şelî'nin ilk hocalarından olan Ebû Bekr bin Ali el-Mu'allim'in vefâtından sonra, âlimler Ebû Bekr eş-Şelî'ye gelerek, Ebû Bekr bin Ali'nin yerine geçmesini ve onun yerine talebe okutmasını söylediler. O da kabûl ederek yatsıdan sonra mahallenin mescidinde ders okutmaya başladı. Derslerine ilim ve fazilet sahibi, büyük zâtlar da gelip, onun deslerinde hazır bulunurlardı. Sohbetine gelenlerin sayısı gün geçtikçe artarak çoğaldı. Bu hâli haber alan Şeyh-ül-velî Abdullah Bâ'levî ( radıyallahü anh ) ilim meclisini genişletmesini, kalbindeki yüksek ilimleri etrâfa yaymasını emretti. O da meclisini genişletti.

Ebû Bekr eş-Şelî ders okuttuğu zaman, âlimlerden ve diğer insanlardan birçok kimse onun huzûrunda hazır bulunur, onun yüksek ilimlerinden istifâde etmek için can atarlardı. Hattâ, normal derslerin hâricinde, evine özel olarak gelenler olurdu. Hemen her sene İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin İhyâ-ül-ulûm isimli meşhûr eserini baştan sona okuturdu, insanlar ondan çok istifâde ettiler. Yüzlerce talebe yetiştirdi. Seyyid Abdullah bin Akîl bin Abdullah, Seyyid Abdürrahmân bin Ahmed bin Abdullah, Ca'fer-i Sâdık bin Zeynüddîn Ayderûs, Seyyid Abdullah bin Hüseyn ondan ilim öğrenenlerden sâdece birkaçıdır.

Seyyid Ebû Bekr hazretleri, ba'zı âlimler ile mektûplaşır, görüşmek mümkün olanlar ile oturup görüşür, sohbet ederdi. Ba'zıları ile de ba'zan dinlenmek için kıra giderler idi. Talebelerinden birisi bu durumları bir araya toplayıp yazmıştır.

Zamanında Yemen'de bulunan büyük İslâm âlimlerinin en önde gelenlerinden olan Seyyid Ebû Bekr eş-Şelî; aklı, zekâsı, hafızası çok kuvvetli, çok dikkatli, çok uyanık bir zât idi. Zerâfet sahibi idi. Sîmâ olarak yüksek dedelerine benzerdi. Gayet nurlu, çok güzel bir zât olup, kendisini görenin kalbinde

ona karşı muhabbet hâsıl olurdu. Her hâlinde istikâmet üzere olup, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) sünnet-i seniyyesine tam bağlı idi. Selef-i sâlihîn denilen ilk iki asrın âlimleri ile halef-i sâdıkîn denilen sonra gelen âlimlere tâbi olmak esas olduğu için, onların ve onlardan sonra gelen büyük âlimlerin hâllerini çok anlatırdı.

Naklî ilimlerden başka, târih ve edebiyat ilimlerinde de maharet ve ihtisas sahibi idi. Birçok kitap ve risale tasnif etmiş olup, Ramazân-ı şerîf ayının ve orucun faziletini anlatan "Kitâbün fî fadlı Ramazân ves-sıyâm" isimli kitabı bunlardandır. Ramazân-ı şerîf ayında, hergün, terâvihden sonra bu kitaptan okur ve okuturdu. Kitâb-ül-gurer'i ihtisar etti (kısalttı, özetledi). Avârif-ül-me'ârif, Resâil-ü İbn-i Abbâd ve İhyâ-ul-ulûm gibi eserlere ta'lîkât (îzâh ve ilâveler) yaptı. Okuduklarını, dinlediklerini, hocalarını, meşhûr zâtların vefâtlarını toplayarak bir eser meydana getirdi. Yetiştiği asırda bulunan âlimlerin hayatlarını ve o asırda meydana gelen meşhûr hâdiseleri anlatan bir eser, hazırlamaya başladı ise de, nazm hâlinde olan bu eserini tamamlayamadan vefât etti.

Ebû Bekr eş-Şelî hazretleri, usanmadan ve yorulmadan, büyük bir gayret ve arzu ile çok kitap mütâlâa ederdi. Ba'zan büyük cildli bir kitabı birgün ve bir gecede okurdu.

Rivâyet edilir ki: Seyyid Ebû Bekr ba'zan dostlarıyla birlikte oturur, binlerce tesbih çeker, sevâbını mevtalara hediye ederlerdi. Ba'zan da hatm-i tehlîl (yetmişbin kelime-i tevhîd) okuyup, onun da sevâbını ba'zı mevtalara hediye ederlerdi. Terim şehrinin ahâlisi, bu kadar tesbih ve hatm-i tehlîli bu kadar kısa zamanda nasıl okuduklarına hayret ederlerdi. Âlimler, tasavvuf büyükleri bu hatm-i tehlîl okunmasına çok ehemmiyet verirlerdi. Bu güzel ve mühim âdeti devam ettirmeleri ve ihmâl etmemeleri için de dostlarına, tanıdıklarına tavsiyelerde bulunurlardı. Âlimlerimiz, bir mevtanın rûhuna hatm-i tehlîl sevâbı hediye edilince, o mevtâ îmân ile vefât etmiş ise, Allahü teâlânın o mevtanın günahlarını affedip, Cehennemden âzâd edeceğini bildirmişlerdir. Bu husûsta İmâm-ı Râfi'î'nin bildirdiği bir hâdise şöyledir: "Keşf sahibi bir genç vardı. Birgün bu gencin annesi vefât etti. O genç ağlayıp sızlamaya, büyük üzüntü ile gözyaşları dökmeye başladı. Bu hâlin sebebini soranlara da; "Kabahatleri sebebiyle annemi Cehenneme götürdüler. Elemim bunun içindir" dedi. Gencin orada bulunan dostlarından birisi ellerini açarak dedi ki: "Yâ Rabbî! Ben yetmişbin kelime-i tevhîd okumuştum. Sen şâhid ol ki, o hatm-i tehlîlin sevâbını o mevtaya (bu gencin annesinin rûhuna) hediye ettim." Genç keşf yoluyla annesinin durumunu murâkabe edip anladı ve sevinçle; "Bu hediye hürmetine annemi Cehennemden çıkardılar ve Cennete koydular" dedi. Ba'zı büyük âlimer bu hâdisenin ve gencin keşfinin doğru olduğunu haber vermişlerdir."

Teberânî'nin Evsâfında ve Harâiti'nin Mekârim-i ahlâk isimli eserinde bildirdikleri ve Abdullah İbni Abbâs'ın (r.anhümâ) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Bir kimse sabaha çıktığında bin defa "Sübhânellahi ve bi-hamdihî" derse nefsini Allahü teâlâdan satın almış olur."

Necmüddîn-i Gaytî ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: "Bunu söylemeye devam etmekte büyük fâide vardır. Herkesin bunu koruması ya'nî, "Sübhânellahi ve bi-hamdihî" söylemeye devam etmesi elbette lâzımdır."

Seyyid Ebû Bekr eş-Şelî, zikre devam etmek ve Kur'ân-ı kerîmi çok okumak husûsuna, hassasiyetle riâyet ederdi. Teheccüd namazını hiç kaçırmaz, vitr namazını teheccüd için (gecenin üçte ikisi geçtikten sonra) kalktığında kılardı. Talebelerine teheccüde kalkmalarını, bunu ihmâl etmemelerini tenbîh ederdi.

Kendisi herkesle birlikte bulunmak yerine yalnızlığı tercih ederdi. Talebelerine olan şefkat ve yakınlığı ve âlimler ile velîlere olan hürmet ve ta'zîmi pekçok idi. Sohbet esnasında olsun, çeşitli yazışmalarda olsun, kendisinin medhedilmesini kat'iyyen istemezdi. Kerâmet göstermeyi sevmez, kendisinden fevkalâde bir hâl sâdır olursa (kerâmet meydana gelirse) bundan üzülür, mahcûb olurdu. Birşey için bir kimseye duâ etse, Allahü teâlâ duâsını kabûl ederdi. Bir kimse Seyyid Ebû Bekr'in büyüklüğünü, üstünlüğünü bilip, kabûl ederek, inanarak ve onu vesile ederek (onun hürmetine) duâ etse, Allahü teâlânın izni ile muradına kavuşurdu. Bir kimse Seyyid Ebû Bekr'e düşmanlık edecek olsa, mutlaka pişman olur, düşmanlığından vazgeçerek, gelip özür dilerdi. Yine birisi ona hîle etmeyi düşünse, sonunda pişman olur, hilesinden vazgeçerdi. Bu hâl birçok defalar vâki olmuştur.

Seyyid Ebû Bekr hazretlerinin oğlu anlatır: "Henüz çocuk yaşta idim ve babamın kerâmetlerine şâhid olmak istedim. Bundan sonra ben ne zaman bir tâat işleyip ondan sonra huzûruna girseydim, benim tâat işlediğimi görmediği hâlde,

kerâmet olarak hâlimi anlar ve beni sevinçle karşılardı. Başka bir zaman oyun ile meşgûl olup ondan sonra huzûruna varsam, beni oyun oynarken görmediği hâlde yine kerâmet olarak hâlimi anlar ve üzüntülü, mahzûn görünürdü."

Yine Seyyid Ebû Bekr'in oğlu şöyle anlatır: "Bir zaman Hindistan memleketine gitmek istedim. Bu durumu babama arzedip izin istedim, "Öyle anlıyorum ki, müddet tamam oldu. Vefâtım yaklaştı. Ben de senin, vefâtımda yanımda bulunmanı isterdim" dedi. "Ya'nî Hindistan'a gitmemi istemiyor musunuz?" dedim. Bir nevi gitmekte ısrar etmiş gibi oldum. Bunun üzerine; "Sefere git! Allahü teâlânın emânında (emniyeti altında, korumasında) ol. Allahü teâlâ ne dilerse o olur" dedi. Hakîkaten de dediği gibi oldu. Bundan az bir zaman sonra 1053 (m. 1643) senesi Safer ayının yirmibeşinde Terîm'de vefât etti. Vefâtında zâhirî bir rahatsızlığı görülmedi. Bâ'levî Mescidi'nin yakınındaki evinin dehlizinde bulunuyordu ve vakit ikindiye doğru idi. O gece, techiz ve tekfini yapıldı. Talebeleri sabaha kadar başında bekleyip, rûhu için Kur'ân-ı kerîm ve hatm-i tehlîl okudular. Ertesi günü sabah namazından sonra cenâze namazı kılınıp, Zenbil kabristanında babasının yanına defnedildi. O kabristanda hep seyyidler medfûn olduğundan, oradaki câmi ve civârına, Hazreti Ali'nin soyuna mensûb olanlar ma'nâsına, "Benî Alevî" denilirdi. Daha sonra bu terkib Arabî kaideye uymamakla beraber, Bâ'levî diye söylendi ve öyle meşhûr oldu. Bunun için, Seyyid Ebû Bekr hazretlerinin bir nisbesi de "Bâ'levî"dir. Oranın ahâlisi "Benî Hasen" yerine "Bâ-Hasen", "Benî Hüseyn" yerine de "Bâ-Hüseyn" ta'birini kullanırlardı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 71

2) Câmi'u kerâmât-il evliyâ cild-1, sh. 266

**EBÛ'L-GAYS FEŞŞÂŞ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Ebü'l-Gays'dır. Feşşâş Magribî diye de bilinir. Tunus'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1031 (m. 1622) senesi Receb ayı başlarında Tûnus'da tâ'ûndan vefât etti. Sûk-ül-bilâd denilen yerdeki dergâhının bahçesine defnedildi. Kabri ziyâret mahallidir.

Memleketindeki zamanın âlimlerinden ilim ve edeb öğrendi. Tefsîr, hadîs, usûl, fürû' ve Arabî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Edebde bir tane oldu. Sonra kendisini Allahü teâlânın aşkı kapladı ve kendinden geçip, cezbeye kapılıp, Cebel-i Za'vân ismiyle anılan dağlarda, aşk-ı ilâhî ile dolaştı. Evliyâdan Şeyh Muhammed Cedîdî'nin hizmetine girip, ona talebe oldu. Bereketli sohbetlerinde yetişti, olgunlaştı. Hâllere ve kerâmetlere kavuştu. Hocasının vefâtıyla yerine geçip talebelere ilim ve edeb öğretti. Sâlih kimselerle bir araya gelip sohbette bulundu. Kemâli edeb ve vakar sahibi idi. Geceleri sabahlara kadar Allahü teâlânın ism-i şerîfini söylemek ve tefekkürle meşgûl oldu. Çok talebe yetiştirdi. Daha sonra hacca gitti. Hac farizasını edadan sonra, bir sene kadar o mübârek, tayyib (temiz) yer olan Medîne-i münevverede ikâmet etti. Sonra memleketi olan Tunus'a döndü. İlim ve ibâdetle meşgûl oldu. Hâllerini ve sözlerini iyice anlayamayanlar tarafından, Tunus vâlisi Ramazan Paşa'ya şikâyet edildi. Çağrılıp kendisinden durumun sorulmasına ve talebelerinin de ikâz edilmesine karar verildi. Ramazan Paşa da, bunun üzerine Ebü'l-Gays'ı da'vet etti. Ebü'l-Gays teşrîf edince, Paşa ve beraberindekiler onun heybetinden bir kelime dahî konuşma kudretini kendilerinde bulamadılar. Ebü'l-Gays'ın hakîki velî, Allah dostu olduğunu anladılar. O andan sonra kendi hâline bıraktılar. Bir zaman daha cezbe hâli devam edip, aşkı ilâhî ile dolaştı. Ebü'l-Gays, bu sükûnet hâline avdet edince, Allahü teâlâ tarafından gönderilen ihsânlarla, câmiler ve dergâhlar yaptırdı. Toplam otuziki yerde; dergâh, mescid, medrese ve köprü inşâ ettirdi. Her biri için de vakfiyeler ta'yin etti. Mukîm ve misâfiri doyurmak, bilhassa müslüman esîrleri kurtarma ve onlara yardım işine çok ehemmiyet verdi.

Nafakalar tahsis etti. Receb, Şa'bân ve mübârek Ramazan ayları gelince, Buhârî-yi şerîf okumak için meclisler kurdu. Kimseden birşey kabûl etmedi. Ancak hediye olarak bir kimse Buhârî kitabını getirirse onu alır öper, hürmet eder, getirene karşılık olarak çeşitli hediyeler verirdi.

Kendisine hediye getirilen diğer kitaplar için de getirtenlere çok para verirdi. Çok geniş bir kütüphânesi oldu. Kitapları saymakla bitmezdi. Kütüphânesinde bin tane Buhârî nüshası vardı.

Ebü'l-Gays'ın çok kerâmetleri görüldü. Her sene kâfir elindeki yüzlerce esîri kurtarırdı. Bu uğurda çok mal sarfetti.

Birgün dergâhın hizmetçisine tenbîh edip, yediyüz kişiyi giydirecek elbise ve diğer ihtiyâçlarını hazırlamasını istedi. Hizmetçi pazara gidip buyurulduğu kadar elbise ve diğer lüzumlu giyecekleri alıp geldi. Çok geçmeden Tunus sahilinde düşman donanması parçalandı ve ellerindeki yediyüz müslüman esîr kurtuldu. Dergâha getirildiler. Daha önce hazırlanmış elbise ve giyecekleri giydiler. Ebü'l-Gays'ın kerâmeti ile sıkıntıdan kurtulmuş oldular.

Birgece, Tunus havâlisinde Tanca ismindeki bir mahalde, birisi yolda giderken büyük bir kaya parçası gördü. Kaya'nın ardında da bir mağara vardı. O kişi oraya bakınca, içeride define ve basılmış paralar gördü. Hazîne-i gaybdan bir kapı açıldı ümidiyle girip ceblerini ve torbasını doldurdu. Sonra çıkmak istedi. Kapısının kapandığını görünce aklı başından gitti. Derhal aldıklarını yerine bırakıp kapıya koştu. Kapı açılmıştı. Tekrar gidip paraları aldı. Kapı yine kapanmıştı. Bilâhere nasîbi olmadığını anlayıp üzüldü. Kurtulmayı da ganîmet bilip oradan çıktı. Birkaç gün sonra oraya tekrar uğradı. Birisinin o açık kapıdan girdiğini, heybesini doldurup çıktığını ve katırına yüklediğini gördü. Selâm verip hâlinden sordu. O da; "Ben Ebü'l-Gays'ın hizmetkârıyım. Bu hazîne onundur. Emîrleriyle kapı açılır, işâretleri kadar mal alırım. Sonra kapanır. Başkasına ma'lum değildir. Bir kimse bu hazîneden birşey alırsa o altınlar derhal kömür olur" dedi.

Piri Bey-zâde Ali Çelebi anlatır: "Babam Tunus defterdarı idi. Azledildi. Ailemiz geçim darlığına düştü. Bayram geldiğinde, babamın bize sarf edecek tek kuruşu yoktu. Bu günlerde eve birisi gelip, Ebü'l-Gays'ın hizmetçisi olduğunu, selâmını ve bize yüz tane elma gönderdiğini söyledi. Az olması sebebiyle de özürlerini bildirdi. Babam elmanın birisini iki parçaya böldü, içinden bir dinar çıktı. Daha sonra babam diğerlerini de bölünce her birinden birer dinar çıktı. Yüz dinar paramız olmuştu. Çok sevindik. Onunla ihtiyâçlarımızı gördük."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 652

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 140

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 284


**EBÜ'L-MEYÂMİN MUSTAFA EFENDİ**

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Yirmibeşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mustafa'dır. Ali Efendi isminde sâlih bir zâtın oğludur. Sarıgürz-zâde'nin kayın birâderi olarak meşhûr olmuştur. İstanbul kadılığı yaptığı zamanda, İstanbul'da mahsûlün bol ve bereketli olmasından dolayı "Ebü'l-Meyâmin" diye anılmaya başlanmıştır. 953 (m. 1546) senesinde İstanbul'da doğdu. 1015 (m. 1606) senesinde İstanbul'da vefât etti ve Fâtih Câmii mezarlığına defn edildi.

Çocukluk çağında, ilim tahsili için Bursa'ya gidip, Kaplıca Medresesi müderrisi olan Sarıgürz-zâde'nin hizmetinde bulunup ilim öğrendi. Daha sonra Eski Ali Paşa Medresesi müderrisi Zekeriyyâ Efendi'nin de ilim ve tedris halkasında bulunup, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden paşa hocası Mahmud Efendi'nin hizmetinde bulundu. İlim öğrenip istifâde etti. İsmuhânî Sultan Medresesi müderrisi Abdülgânî Efendi'nin ilim meclisinde bulunup, yüksek ilmî derecelere ulaştı. Son olarak Ebüssü'ûd Efendi'nin hizmetinde bulunup ilim öğrendi ve mülâzım (stajyer) olarak onun yanında vazîfe yaptı. İlk olarak Eski Nişancı Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Sonra Kestel Medresesi'ne, oradan Perviz Efendi Medresesi'ne müderris ta'yin olundu.

Daha sonra Körükbaşı Medresesi müderrisliğine nakl edildi. Bu sırada Kara Çelebi-zâde Hüsâm Efendi'nin kızıyla evlendi. 994 (m. 1585) senesinde Sinân Paşa Medresesi'nde vazîfelendirildi. 998 (m. 1589) senesinde Zâl-Paşa Sultan Medresesi müderrisliğine getirildi. 999 (m. 1590) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden birine terfi ettirildi. 1001 (m. 1592) senesinde Şehzâde Medresesi'nde vazîfelendirildi. 1002 (m. 1593) senesinde Süleymâniye Medresesi'ne nakl edildi. 1004 (m. 1595) senesinde Süleymâniye Dâr-ül-hadîs müderrisliğine yükseltildi. 1005 (m. 1596) senesinde Hâkâniyye Medresesi'nde ilim öğretmekle meşgûl oldu. 1006 (m. 1597) senesinde yeni yapılan Safiyye Sultan Medresesi müderrisliğine ilk olarak Ebü'l-Meyâmin Efendi ta'yin olundu. Bu medreselerde ilim öğretip, talebe yetiştirmekle meşgûl iken, 1008 (m. 1599) senesinde Edirne kadılığına ta'yin edildi.

1010 (m. 1601) senesinde İstanbul kadılığına yükseltildi, İstanbul kadılığını adâlet ve doğruluk üzere yürüttüğü sırada; bolluk, bereket ve huzûr olduğu için kendisine Ebü'l-Meyâmin lakabı verildi. 1011 (m. 1602) senesinde Anadolu kadıaskerliğine terfi ettirildi. Aynı sene içinde şeyhülislâmlık vazîfesinden alınan Sun'ullah Efendi'nin yerine, şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Sultan Birinci Ahmed Hân pâdişâh olunca, Ebü'l-Meyâmin Mustafa Efendi şeyhülislâmlık vazîfesine devam ettiyse de, 1013 (m. 1604) senesinde emekliye ayrıldı. 1015 (m. 1606) senesinde tekrar şeyhülislâmlık makamına getirildi. Aynı sene içinde vazîfeye devam ederken, Kulunç hastalığına tutulup vefât etti. Şeyhülislâmlık müddeti toplam 1 yıl 7 ay 24 gündür.

Ebü'l-Meyâmin Mustafa Efendi; âlim, fâdıl, ilmiyle âmil, güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi idi. Ağırbaşlı ve güler yüzlü olup, herkese karşı iyi huylu ve yumuşak davranırdı. Kâdılığı ve şeyhülislâmlığı sırasında adâlet ve doğrulukla hükmederdi. Âlimlerle ve sâlih kişilerle bir arada bulunup, sohbet etmekten zevk alırdı.

Tasavvuf ehline büyük saygısı ve bağlılığı olan Ebü'l-Meyâmin Mustafa Efendi'nin "Ta'lîkâtu Eşbâh ven-nezâir" ve "İmtihan Mahalline" adlı risalesi ve güzel sözleri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 511

2) Devhat-ül-meşâyıh sh. 43

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4304

4) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 394

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 319


**EHÎ-ZÂDE (Abdülhalîm Efendi)**

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Abdülhalîm bin Muhammed'dir. Ehî-zâde ismiyle meşhûr oldu. 963 (m. 1555) senesinde doğdu. Doğum yeri bilinmemektedir. 1013 (m. 1604) senesi Muharrem ayının yirmidördüncü günü İstanbul'da vefât etti. Evinin karşısındaki Çukur Medrese'ye bitişik türbede medfûndur.

Ehî-zâde, Kâdı Beydâvî tefsîrine haşiye yazan Sa'dî Çelebi'nin torunlarından olup, Ebüssü'ûd Efendi'nin talebelerindendir. 978 (m. 1570) senesinde babası Edirne'de kadı iken, babasından ve oradaki âlimlerin büyüklerinden ilim öğrendi. Taşlık Medresesi müderrisi Hüsâmeddîn bin Kara Çelebi, Üçşerefeli Medresesi müderrisi Arab-zâde diye meşhûr Abdürrâîf Efendi, Sultan Bâyezîd Medresesi müderrisi Sâlih Molla, Sultan Selîm Medresesi müderrisi Hâcekî-zâde Efendi'den ders okudu. İstanbul'a geldikte Mevlânâ Fudayl Cemâlî'nin hizmetlerinde bulunup, onun güzel terbiyeleriyle yetişti. Daha sonra Şeyh-ül-İslâm Ebüssü'ûd İmâdî'nin derslerinde yetişip ilimde kemâle geldi. 982 (m. 1574) senesinin Receb ayında ilk olarak İbrâhim Paşa Medresesi'nde ders okutmaya başladı. Birçok medreselerde vazîfe yaptı. 998 (m. 1589) senesinde de Üsküdar'daki Vâlide Medresesi'nde dersiam olarak bulundu. Sonra Bursa kadılığı, Rumeli kadıaskerliği yaptı. Necmüddîn Gazzî onu çok övdü.

Kâdı Muhibbüddîn Hanefî dedi ki: "İstanbul'da yetişen âlimoğlu âlimlerin en meşhûru iki kişidir. Birisi Abdülhalîm Efendi, diğeri de Es'ad Efendi'dir. İkisi de birbirinden üstün zâtlardır. Abdülhalîm Efendi fıkıh ilminde yüksektir. Bunun ilimdeki üstünlüğünü bütün âlimler söylediler. Tâlevî, onu uzun kasîdesiyle medhetti. Ehî-zâde'nin eserleri çoktur. Hazırlamış oldukları vakıfnameler, şer'î huccetler, resmî muâmelelerde düstûr oldu. Mısır kadılığından ayrılarak İstanbul'a gelirken 1020 (m. 161) senesinde Şam'da vefât eden oğlu Yahyâ Efendi de şiirde fazilet sahibi idi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu Hidâye, 2- Hâşiye-i Câmi'ul-füsuleyn, 3- Hâşiye-i Dürer, 4- Hâşiye-i Eşbâh, 5- Hâşiye-i Şerh-i Miftâh, 6-Terceme-i Şevâhid-ün-nübüvve, 7- Risâle fis-sa'yi vel-batâleti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 319

2) Mu'cem-ül-müellifin cild-5, sh. 97

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 504

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1978

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 494

6) Kıyâmet ve Âhıret sh. 200

**EMÂNULLAH LÂHORÎ**

Hindistan'da yetişen âlimlerin ve velîlerin büyüklerinden. İsmi, Mevlânâ Emânullah, nisbeti, Lâhorî'dir. Doğum ve vefât târihleri belli değildir. Onbirinci asrın ortalarında vefât etmiş olduğu bilinmektedir.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûr ve sohbetlerinde kemâle gelen Emânullah Lâhorî, icâzet almakla ve o yüce İmâmın talebelerinin büyüklerinden olmakla şereflendi. Üstün hâller, kerâmetler ve yüksek dereceler sahibi idi. Hocası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, rûhlara hayat veren teveccüh ve himmetleriyle yetişerek, evliyâlık yolunda çok ilerlemiş idi. Kendisi de bu yolda çok talebe yetiştirdi.

İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî hazretleri bu yüksek talebesine yazdığı mektûblardan birinde buyurdu ki:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Allahü teâlâ, sana doğru yolu göstersin! iyi bil ki, Allah yolunda bulunmak isteyene, önce lâzım olan şey, i'tikâdını düzeltmektir. Doğru i'tikâd; Ehl-i sünnet âlimlerinin Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden ve Eshâb-ı Kirâmdan öğrendikleri, anladıkları i'tikâddır. Kur'ân-ı kerîmin ve hadîs-i şerîflerin ma'nâsını doğru anlıyan, doğru yolun âlimleridir. Bunlar da, Ehl-i sünnet ve cemâat âlimleridir. Bunların anladığı, bildirdiği ma'nâlara uymayan herşeye; akla, fikre, hayâle iyi gelse de ve tasavvuf yolunda keşf ve ilham ile anlaşılsa da, hiç kıymet verilmemelidir. Bu büyüklerin anladığına uymıyan bilgilerden, buluşlardan Allahü teâlâya sığınmalıdır. Demek ki, tasavvuf yolcularının keşflerinin, buluşlarının doğru olup olmadıkları, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri doğru ma'nâlara uygun olup olmamaları ile anlaşılır. Bu yolculara ilham olunan bilgilerin doğruluğu, ancak, o doğru ma'nâlara uymaları ile belli olur. Çünkü onların bildirdiği ma'nâlara uymıyan her ma'nâ, her buluş kıymetsizdir, yanlıştır. Çünkü her sapık her bozuk kimse, Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere uyduğunu sanır ve iddia eder. Yarım aklı ve kısa görüşü ile, bu kaynaklardan yanlış ma'nâlar çıkarır. Doğru yoldan kayar, felâkete gider. Ehl-i sünnet âlimlerinin anladıkları ma'nâlar doğrudur, kıymetlidir. Bunlara uymıyanlar kıymetsizdir. Çünkü bu ma'nâları, Eshâb-ı Kirâmın ve Selef-i sâlihînin eserlerini inceliyerek elde etmişlerdir. O hidâyet yıldızlarının ışıkları ile parlamışlardır. Bunun için, ebedî kurtuluş bunlara mahsûs oldu. Sonsuz saadete bunlar kavuşdu. Allah yolunda giden kâfile bunlar oldu. Kurtuluş, ancak Allah yolunda bulunanlar içindir.

İ'tikâdı bunlara uygun olan din âlimlerinden biri, fer'ıyyâtta, ya'nî, İslâmiyete yapışmakta gevşek davranırsa, kusurlu olursa, buna bakarak, bütün âlimleri kötülemek yersiz olur. İnâdcılık olur. Onların doğru bilgilerini inkâr etmek, kötülemek olur. Çünkü, doğru bilgileri bizlere ulaştıran onlardır. Kurtuluş yolunu, bozuklarından, sapıklarından ayıran onlardır. Onların hidâyet ışıkları olmasaydı bizler doğru yolu bulamazdık. Doğruyu bozuk olanlardan ayırmasalardı, bizler, taşkınlık ve azgınlık uçurumlarına düşerdik, İslâmıyeti bozulmaktan koruyan her yere yayan, onların çalışmasıdır, İnsanları kurtuluş yoluna kavuşturan onlardır. Onlara uyan kurtulur, saadete kavuşur. Onların yolundan ayrılan, sapıtır, herkesi de saptırır.

Tasavvuf yolcusunun, işin iç yüzüne varmadan önce, kendi keşf ve ilhamına uymasa da, Ehl-i sünnet âlimlerine tâbi olması lâzımdır. Âlimleri haklı ve doğru bilip, kendini yanlış bilmelidir. Çünkü, âlimler bilgilerini peygamberlerden "aleyhimüssalevâtü vetteslîmat" almıştır. Bu bilgiler, vahy ile gelmiş olup sağlamdır. Yanlışlıktan, şaşırmaktan korunmuştur. Bu bilgilere uymayan kendi keşf ve ilhamı ise, yanlıştır ve bozuktur. Bunun için kendi keşfini, âlimlerin sözünün üstünde tutmak, vahy ile inmiş olan sağlam bilgilerin üstünde tutmak olur. Bu ise sapıklığın tâ kendisidir, zarar ve ziyandan başka birşey değildir.

Kitab ve sünnete, ya'nî Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere uygun i'tikâd lâzım olduğu gibi, müctehidlerin kitab ve sünn'etden çıkardıkları ahkâma, ya'nî İslâmiyete uygun işleri yapmak da lâzımdır. Bu ahkâm; helâl, haram, farz, vâcib, sünnet, müstehâb, mekrûh ve şüpheli olan işler demektir. Bu ahkâmı öğrenmek de lâzımdır.

İ'tikâdı ve ameli doğrulttuktan, bu iki kanadı ele geçirdikten sonra. Allahü teâlâya yaklaştıran yolda, ilerlemek sırası gelir. Zulmânî ve nûrânî konakları aşmağa başlanabilir. Fakat şunu

iyi bilmelidir ki, böyle konakları aşarak yükselebilmek: ancak, yolu bilen, yolu gören, yol gösteren, kâmil (yetişmiş) ve mükemmil (yetiştirebilen) bir rehberin teveccühü ve tasarrufu ya'nî idâre etmesi ile olabilir. Bunun bakışları, kalb hastalıklarına şifâ verir. Onun teveccühü, yâ'ni kalbini bir kimseye çevirmesi, kötü ve çirkin huyları insandan siler, süpürür.

Tasavvuf yolcusunun, bu yolda gözetilmesi lâzım olan şartları da öğrenmesi ve bunlara riâyet etmesi lâzımdır. Bu şartların en başta geleni, nefse uymamaktır. Bu da, vera' ve takvâ ile olur. Vera' ve takvâ, haramlardan sakınmak demektir. Haramlardan sakınabilmek için, mübahların lüzumundan fazlasını terk etmelidir Çünkü mübahları (ya'nî yasak olmıyan şeyleri), alabildiğine yapan kimse, şüpheli olanları işlemeğe başlar. Bunlar ise, harama yakındır, ya'nî haram işlemek ihtimâli çok olur. Uçurum kenarında yürüyen, içine düşebilir. Demek ki haramdan sakınabilmek için, mübahların fazlasından kaçmak lâzımdır. Bu yolda ilerlemek için vera' sahibi olmak şarttır dedik. Çünkü insanın işleri, iki şeyden biridir. Ya emr edilen şeydir, yâhud yasak edilmiş şeylerdendir. Melekler de, emr edilen şeyleri yapmaktadır. Bunu yapmak insanı ilerletseydi, melekler de terakki ederdi. Meleklerde, yasak edilen şeyden sakınmak yokdur. Çünkü onlar, yasakları yapmıyacak şekilde yaratılmıştır. Yasakları işliyemezler. Onun için meleklere birşey yasak edilmemiştir. Demek ki, terakki etmek, yasaklardan sakınmakla olabilmektedir.

Bu sakınmak ise, nefse uymamak demektir. Allahü teâlâ dinleri, nefsi isteklerden kurtarmak, karanlık ve kötü âdetleri yok etmek için gönderdi. Çünkü nefs, hep haram işlemek veya mübahları lüzumundan" fazla yaparak, böylece harama kavuşmak ister. Demek ki, haramlardan ve mübahların fazlasından sakınmak, nefse uymamak demektir.

Suâl: Nefs, ibâdet yapmak istemiyor ibâdet yapmak da, nefse uymamak oluyor. O hâlde emirleri yapmak da, terakkiye sebep olmaz mı? Meleklerin emirleri yapması, nefse uymamak olmadığı için, onlar terakki etmiyor.

Cevap: Emîrleri, ya'nî ibâdetleri yapmayı nefsin istememesi, emr altına girmek istemediği içindir. Nefs bir emr altına girmek, birşeye bağlanmak istemez. Nefsin bu hâli. (ya'nî başı boş kalmak, birşeye bağlanmamak arzusu da haramdır veya mübahların fazlası demektir. Demek ki, emirleri yapmakla, bu haramdan veya mübahın fazlasından sakınılmış oluyor. Bunun için de, nefse uyulmamış oluyor. Yoksa nefse uymamak, yalnız emirleri yapmak demek değildir.

İnsanı kemâle kavuşturan, olgunlaştıran yollar çoktur. Bunların en fâidelisi, çabuk ulaştıranı, nefsle mücâdelesi çok olanıdır. Ruhsattan sakınan, azîmetle amel edenlerin yoludur. Azîmet, haramlardan ve mübahların fazlasından sakınmak demektir. Ruhsat ise, yalnız haramlardan kaçınmaktır. Azîmetle hareket eden büyükler, Sünnet-i seniyyeden ya'nî İslâmiyetten kıl kadar ayrılmamıştır. Yollarına hiçbir yenilik, bid'at karıştırmamıştır. Bunların yolunda nefse uymamak, nefs mücâdelesi tamdır. O hâlde, yolları en iyi en fâideli yoldur. Çabuk ulaştırıcıdır. Fakat son zamanlarda, bu yolu da bozanlar oldu. O büyüklerin izinden ayrılanlar çoğaldı. Değişiklikler, bid'atler yapıldı. Simâ' ve raksa ve yüksek sesle zikre başladılar. Bunları, o büyüklerin niyetlerini kavrayamadıkları için yaptılar. Bid'atler karıştırmakla, zamana uymakla, bu yolu daha kıymetlendirdiklerini, olgunlaştırdıklarını sandılar. Bunlar ile, bu yolu yıktıklarını, ellerinden kaçırdıklarını anlıyamadılar. Hakkı, doğruyu meydana çıkaran ve insanı hidâyet yoluna kavuşturan, ancak Allahü teâlâdır." (1. cild, 286. mektûb)

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Berekât-ı Ahmediyye sh. 388

2) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî 1, cild. 286. mektûb.

3) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 349

**ES'AD EFENDİ-ZÂDE EBÛ SA'ÎD MEHMED EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Yirmidokuzuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Muhammed'dir. Yirmialtıncı Osmanlı şeyhülislâmı Es'ad Efendi'nin oğlu olduğu için Es'ad Efendizâde veya Ebû Sa'îd diye bilinir. Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin torunudur. 1003 (m. 1594) senesinde İstanbul'da doğdu. 1072 (m. 1662) senesinde İstanbul'da vefât

etti. Dedesi Hoca Sa'deddîn Efendi'nin, Eyyûb Sultan civarındaki mezarı yanına defnedildi.

Babası Es'ad Efendi'den ve zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, yüksek ilmî derecelere ulaştıktan sonra, ilk olarak 1030 (m. 1621) senesinde Şam kadılığına, 1032 (m. 1623) senesinde Bursa kadılığına ta'yin edildi. 1034 (m. 1625) senesinde İstanbul kadılığına yükseltildi, iki yıl bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1036 (m. 1626) senesinde bu vazîfeden alındı ve aynı sene içinde tekrar aynı vazîfeye ta'yin olundu. 1038 (m. 1628) senesinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi ve 1039 (m. 1629) senesinde Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Kısa bir süre sonra bu vazîfeden alındı. Evine kapandı. On yıl müddetle ibâdet, tâat ve ilimle meşgûl oldu. 1049 (m. 1639) senesinde tekrar Rumeli kadıaskeri oldu. 1051 (m. 1641) senesinde tekrar vazîfeden alındı. Kendi evinde ibâdetle meşgûl iken, Şeyhülislâm Zekeriyyâ-zâde Yahyâ Efendi vazîfeden alınınca onun yerine 1053 (m. 1643) senesinde şeyhülislâm oldu. 1055 (m. 1645) senesinde bu vazîfeden alınıp, tekrar evine çekilip, ibâdetle meşgûl oldu. Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine 1061 (m. 1651) senesinde yeniden şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1062 (m. 1652) senesinde tekrar vazîfeden alındı. 1064 (m. 1654) senesinde Şeyhülislâm Behâyî Efendi'nin vefâtı üzerine, üçüncü defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1065 (m. 1655) senesinde vazîfeden alınarak, oğlu ile birlikte Gelibolu'ya gönderildi.

Üç defa getirilmiş olduğu şeyhülislâmlık müddeti, toplam 4 yıl 2 ay 11 gündür. Bir müddet sonra Mekke, Şam ve Konya kadılıklarına ta'yin olunmuş ise de, İstanbul'dan uzakta yaşamağa tahammül edemeyen Ebû Saîd Mehmed Efendi, Sultan Dördüncü Mehmed'in annesi Vâlide Turhan Sultan ve saray ağalarından Şa'bân Halîfe ile haber göndererek kendini bu vazîfelerden affettirdi. İstanbul'da çiftliğine çekilip ibâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Es'ad Efendi-zâde Ebû Saîd Mehmed Efendi, âlim ve fâzıl bir zât idi. Düzgün ifadeli ve açık sözleriyle hoş sohbet idi. Sa'îd mahlasıyla yazmış olduğu şiirleri ile Arabça, Farsça ve Türkçe ba'zı eserlere yazdığı ta'lîkâtları vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 50

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 763

3) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 127

## EYYÛB HALVETÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Eyyûb bin Ahmed bin Eyyûb Halvetî'dir. 994 (m. 1586) senesinde Dımeşk'ta doğdu. 1071 (m. 1660) senesi Safer ayı başlarında, yine Dımeşk'ta vefât etti. Ferâdîs kabristanına defnedildi. Burası, Türbet-ül-Gurabâ diye bilinir.

Eyyûb Halveti'nin nesebi, evliyânın büyüklerinden Ali bin Müsâfir'e ( radıyallahü anh ) ulaşır. Dedesi Kâdı Muhibbüddîn ve Molla Nizâm, Molla Ebû Bekr, Abdülhak Hıcâzî'den çeşitli ilimleri öğrendi. Hadîs ilmini de, büyük hadîs âlimi Ma'mer İbrâhim bin Ahdeb'den tahsil etti. Halvetiyye yoluna girip, Ârif-i billah Ahmed Ali'nin sohbetlerinde yetişti. Tasavvufta icâzet (diploma) aldı. Zamanının büyüğü oldu. Söz ve davranışlarının sünnet-i seniyyeye uygun olması sebebiyle, zamanının bir tanesi idi. Zamanının bütün âlimleri, onun gibisinin görülmediği husûsunda ittifâk ettiler. Din ve fen bilgilerinde, en önde idi. Kendisi de buyurdu ki: "Allahü teâlâ seksen ilmi bize nasîb etti. İnsanlardan ba'zıları bu ilimlerden sâdece bir ve birkaç kısmını bilirler." Sâlihiyye'de Yavuz Sultan Selim Hân'ın yaptırdığı ve onun ismini taşıyan Sultan Selîm Câmii'nde imamlık yaptı. Sesi ve kırâati çok güzeldi.

Eyyûb Halvetî iki defa hacca gitti. Altı defa da Beyt-ül-makdîse (Mescid-i Aksa'ya) gitti. Osmanlı sultanlarından Sultan İbrâhim Hân onun faziletini işitince, haber gönderip görüşmek ve duâsını almak istedi. Eyyûb Halvetî İstanbul'a geldi ve Sultânı ziyâret etti. Çok izzet ve ikram gördü. Sultâna duâlar edip Dımeşk'a döndü.

Eyyûb Halvetî çok tevâzu sahibi idi. Kimseye zorluk göstermez, güzel muâmelede bulunurdu. Keşf ve kerâmetleri görüldü. Fakîh ve edîb olan İbrâhim bin Abdürrahmân, onu medheden çok güzel bir kaside yazdı ve Eyyûb Halveti'den başka hiç kimse için böyle kaside yazmadığını bildirdi. İbrâhim bin Abdürrahmân dedi ki: "Birgün Emevî Câmii'nin Anberâniyyîn kapısında Eyyûb Halvetî ile karşılaştım. Yazdığım kasidenin ilk beytlerini bana okumaya başlayıverdi.

Çok şaşırdım. Sanki benden önce aynı beytleri, o söylemişti. Bana; “Bu kasideyi bu vezinde (ölçüde) sen mi söyledin?” diye sordu. Ben de; “Evet efendim” dedim. Sonra da; “Geçen gece kasidenin bu beytini söylemiştin. Git tamamla” buyurdu.

Eyyûb Halvetî bir gece rü’yâsında, Resûlullah ( aleyhisselâm ) ve beraberinde de Aşere-i mübeşşeresini (Daha dünyâda iken Cennetle müjdelenen Eshâb-ı Kirâmdan on mübârek zât) gördü. Resûlullah ( aleyhisselâm ) amcasının oğlu Ali bin Ebî Tâlib’e ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: “Eyyûb’e söyle, yaşadığı zamanda bulunanlara müjdeler olsun.”

Eyyûb Halvetî devamlı olarak Kelime-i tevhîdi söyler idi ve ehemmiyeti üzerinde çok dururdu. Yattığı vakit dahi kalbi “La ilahe illallah” derdi. Buyurdu ki: “Kelime-i tevhîddeki esrârı önceden bilseydim başka hiçbir şeyle meşgûl olmazdım. Kelime-i tevhîdden başka, İhlâs sûresini de çok okurum. Zira İhlâs sûresinde nefs-i emmâreyi kahredici te’sîr vardır.

Eyyûb Halveti’nin çok kerâmetleri görüldü. Bir talebesi anlatır: “Bir gece hocamız, ba’zı talebeleriyle birlikte bir yerde idi. Ne zaman ki vakit ilerledi, hocamız oracıkta biraz uzanıp istirahat etmek istedi. Orada bulunanlardan birisi bu durumu iyi görmedi. Kendisi uyumayıp ibâdetine devam etti. Gece evden dışarı çıkması îcâb etti. Dışarı çıktığında bir kenarda namaz kılan birini gördü. Dikkatlice baktığında, bunun Eyyûb Halvetî olduğunu anladı. Tekrar eve döndü. İçeri girdiğinde Eyyûb Halvetî köşesinde istirahat ediyordu. Merakla tekrar dışarı çıktı. O ibâdet hâlinde namazda idi. İçeri girdi, uyuyordu. Neticede bu hâlinin onun bir kerâmeti olduğunu anladı. Büyükler hakkında kötü düşünmekten tövbe etti.”

Yemenli birisi Eyyûb Halvetî’ye onbeş mısra’lık bir şiir gönderdi ve ba’zı sorular sordu. Bunun üzerine Eyyûb Halvetî kâğıt ve kalem istedi. Bir defa kalemi mürekkeb okkasına batırdı ve onunla Besmele-i şerîfeyi yazdı. Ondan sonra da kalemi mürekkebe batırmadan tam yüzseksen beyt yazdı.

Eyyûb Halveti’nin yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Zehîrat-ül-envâr ve Semîrat-ül-efkâr, 2- Akîlet-üt-tefrîd ve Cemîlet-üt-tevhîd, 3- Cevherât-ül-ulûm ve dürrat-ül-fühûm, 4- Et-Tahkîk fî selâmet-is-Sıddîk, 5- Zehîrat-ül-feth.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 30

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 428

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 229

4) El-A’lâm cild-2, sh. 37

5) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 364

6) Brockelmann Gal-2 sh. 341

**EYYÛBÎ (Ali bin Muhammed)**

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Abdürrahîm bin Muhibbuddîn’dir. Eyyûbî diye meşhûr oldu. Mekke-i mükerremede doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1086 (m. 1675) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Eyyûbî, Mekke-i mükerremede yetişti. Kur’ân-ı kerîmi, İmâm-ı Haremeyn’nin kelâma dâir yazdığı İrşâd’ı, İbn-i Mâlik’in sarf ve nahiv ilmine dâir, olan Elfiye’sini, hadîs ilmine dâir olan Elfiye’yi ve daha başka birçok kitabı ezberledi. Şeyh Abdülazîz bin Muhammed Zemzemi, Ali bin Cemâl, Şeyh Abdullah Bâkşîr, Muhammed bin Allân, Muhammed bin Abdülmün’im Tâifî’nin derslerine devam etti. Eyyûbî, Şemsüddîn Muhammed Bâbâî’nin derslerine Mekke-i mükerremede kaldığı müddetçe devam eder, derslerde onun yardımcılığını yapardı. Hocalarının çoğu Ali Eyyûbî’ye icâzet (diploma) verdiler.

Ali Eyyûbî eserlerinden birisinde şöyle yazmaktadır “Muhtelif ilimler üzerinde çalıştım. Hastalıklara şifa olan Kur’ân-ı kerîmi tilâvetten (okumaktan) çok faydalandım. Büyük âlimlerin yanında bulundum. Onlardan ilim bakımından faydalandım. Kur’ân-ı kerîm okumayı ve ilim ile meşgûliyetimi bitirince, muhtelif ilimlere dâir metinleri tekrar etmek, bende bulunmayan kitapları te’min etmek için Mescid’i Harâm’a giderdim. Bu, ilme başladığımdan beri benim âdetim idi. Ömrümün sonuna kadar bu ve buna benzer güzel âdetlerimi, Allahü teâlâdan son nefeste se’âdetime vesile kılmasını umarak yaptım. Bunlar, ilmi ile amel eden kemâl ve fazilet sahibi âlimlerin mübârek nazarlarının ve teveccühlerinin en aşağı te’sîr ve fâidelerindendir. Büyük âlimlerin, gıyabımda beni övdüklerini duyduğum zaman, gönlüm sevinç ve neş’e ile

dolardı. Böylece onların iyi niyet ve düşüncelerine lâyık olmaya azmederdim. Kalbim, müslümanlar hakkındaki kin, hased, gıybet gibi hastalıklardan temizlenir, onlara karşı sevgi ve muhabbet beslerdi. Mühim bir ihtiyâç veya yapılması muhakkak lâzım olan vazîfeyi yerine getirmek için, insanların yanına giderdim. Eskiden beri benim tabiatım, yalnızlığı sever, lüzumsuz ve fâidesiz şeylerle uğraşmayı sevmezdi. Allahü teâlâ lütfederek. İsmimi heryerde duyurdu, insanlara va'z ve nasîhatta bulunmamı nasîb etti."

Eyyûbî, güzel hutbe okurdu. Ehli insaf ve fazilet sahibleri onun hutbesini beğenirlerdi. Şam, Mısır, Yemen, Irak ve çeşitli memleketlerden gelip onun hutbesini dinleyenler, onun bu hutbesinin yazılı metnini isterlerdi. Eyyûbî'nin hutbelerinin güzelliği her tarafta meşhûr oldu. Ayrıca bir nikâh olduğu zaman Ali Eyyûbî da'vet edilir ve sohbette bulunması istenirdi. Bu sohbetlerden bir dîvân derlemiştir. Bu dîvânı belagat bakımından çok yüksektir.

Ali Eyyûbî, kuraklık olduğu bir sene, sultan, şeyh-ül-Harem İmâd ve Mekke-i mükerreme kadısının isteği ile yağmur duâsı yaptı.

Ali Eyyûbî'nin yazdığı eserlerden birisi de şudur: "El-Kusûr-ül-müşeyyedet-ül-müşerrefe fî medh-il-mekâmi lâlî el-Mevlâ Ahmed Kâdı Mekket-il-müşerrefe."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 209

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 761

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 228

4) Hülâsat-ül-eser cild-3, sh. 193


**GUNEYMÎ (Ahmed bin Muhammed)**

Mısır'da yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ali olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. Eshâb-ı Kirâmın meşhûrlarından, ilk müslüman olan Ensârın ileri gelenlerinden, Hazrec kabilesine mensûb hazret-i Sa'd bin Ubâde'nin ( radıyallahü anh ) neslindendir. Bunlara nisbetle; Mısrî, Ensârî ve Hazrecî gibi nisbetleri vardır. Ayrıca dedelerinden, Şarkıyye'de medfûn Şeyh Guneym ismindeki bir zâta nisbetle Guneymî diye de isimlendirilmiş ve daha çok bununla tanınıp, şöhret bulmuştur.

Guneymî'nin doğum târihi kat'î olarak bilinmemekle birlikte, 964 (m. 1557) senesinde doğduğu rivâyet olunmaktadır. 1044 (m. 1634) senesi Receb ayının yirmiyedisinde Çarşamba gecesi vefât etti.

Şeyhülislâm Şemseddîn Muhammed Remlî, Muhammed bin Ebi'l-Hasen Bekrî, Safiyyüddîn el-Gazzî, Şeyhülislâm Zekeriyyâ Ensârî, Şeyh Cemâleddîn, Ali bin Ganim Makdisî, İbrâhim Alkamî, Ahmed bin Kâsım Abbâdî, Şeyh Sâlih Bülkînî gibi meşhûr âlimlerden ilim öğrenerek yetişen Guneymî, ilim öğrenmek maksadıyla Anadolu'ya geldi. Büyük âlimlerin derslerinde bulundu. Mısır'da o zamanda bulunan Hanefî mezhebi âlimlerinin en büyüklerinden ve en önde gelenlerinden oldu. Bilhassa tefsîr, fıkıh, kelâm ve nahiv ilimlerinde üstün idi. Kendileri, ulemâ-i muhakkikin denilen büyük İslâm âlimlerindendir. Aklî ve naklî ilimlerde ihtisas sahibi olan büyük âlimlerin üstünü, o zamanda okunan fen ilimlerinin hepsinin üstadı idi. Dikkatli, keskin görüşlü, firâset ve istikâmet sahibi yüksek bir zât idi.

İlim tahsil etmek üzere gittiği Anadolu'dan dönüşünde, Mısır'da birçok talebe yetiştirdi. O zamandaki büyük âlimlerden birçoğu ondan istifâde edip ilim öğrendiler.

Ahmed bin Muhammed Guneymî ( radıyallahü anh ) çok eser yazmış olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Hâşiyetün alâ Şerh-ıl-Usâm (Mantık ilmine dâirdir), 2- Nakşü tahkîk-in-neseb (Mantık ilmine dâirdir), 3- İbtihâc-üs-südûr (Nahiv ilmine dâirdir), 4- Behçet-ün-nâzırin fî mehâsini Ümm-ül-berâhîn, 5- İrşâd-ül-ihvân, 6- İrşâd-üt-tullâb ilâ lâfzı lübâb-ül-i'râb, 7- Et-Tesdîd fî beyân-it-tevhîd, 8- Eş-şeceret-ül-latîfe fî şerhi cümletin min menâkıb-il-İmâm-ı Ebî Hanîfe, 9- Şerhu Mukaddimet-ün-nahviyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 132

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 158

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 9, 61

4) El-A'lâm cild-1, sh. 237

5) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 312

6) Brockelmann Sup-1 sh. 457

7) Keşf-üz-zünûn sh. 64, 170, 403, 1028, 1029 1804, 1974

**HÂCEGÎ MUHAMMED İMKENEGÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden; doğru yolu göstererek, saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin yirmibirincisidir. 918 (m. 1512) senesinde Buhârâ'nın İmkene kasabasında doğdu. 1008 (m. 1599)'de doksan yaşında iken İmkene'de vefât etti. Evliyâ'nın büyüklerinden Derviş Muhammed hazretlerinin oğlu ve Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin hocasıdır. Zâhirî ve bâtınî ilimleri babasından öğrendi. Babasından feyz alarak tasavvufda yetişip kemâle erdi. Rûh ilimlerinin mütehassısı idi. Bütün ömrü; İslâmiyete hizmetle ve Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) güzel ahlâkını insanlara duyurmakla ve öğretmekle geçti. Çok velî yetiştirdi.

Yetiştirdiği velî zâtlardan en başta gelen talebesi, kendisinden sonra halîfesi olan Muhammed Bâkî-billah'dır. Muhammed Bâkî-billah bir gece rü'yâsında Hâcegî Muhammed İmkenegî hazretlerini, gördü. Ona; "Ey oğul! Senin yolunu gözlüyorum" buyurdu. Bâkî-billah hazretleri buna çok sevindi. Hemen huzûruna gitti. Huzûruna varınca ona çok iltifât ve inâyet gösterip, yüksek hâllerini dinledi. Sonra üç gün üç gece birlikte bir odada başbaşa kalıp, sohbet ettiler. Hâcegî hazretleri ona feyz verip, yüksek fâidelere kavuşturdu. Sonra Bâkî-billah hazretlerine; "Sizin işiniz, Allahü teâlânın yardımı ve bu yüksek yolun büyüklerinin rûhlarının terbiyeleri ile tamâm oldu. Tekrar Hindistan'a gitmeniz îcâb ediyor. Çünkü bu silsile-i âliyyenin, orada sizin sayenizde parlıyacağını görüyorum. Bereket ve terbiyenizden çok istifâde edip, büyük işler yapacak olanlar gelecek" buyurdu.

Hâce Bâkî-billah (kuddise sirruh) kendilerini bu işe lâyık görmediğinden, özür dilediyse de, Hâcegî İmkenegî, ona istihâre yapmasını emretti. Rü'yâlarını İmkenegî hazretlerine anlattığı zaman, şu karşılığı aldılar "Derhâl Hindistan'a gidiniz. Orada sizin bereketli nefeslerinizden bir azîz meydana gelecek, bütün dünyâ onun nûruyla dolacak. Hattâ, siz de ondan nasîbinizi alacaksınız."

Hâce Bâkî-billah hazretleri Hindistan'da Serhend şehrine geldiği zaman, kendisine; "Kutbun etrâfına geldin" diye ilham olundu. Bu kutb, İmâm-ı Rabbânî hazretleri idi. Demek ki, bu kıymetli tohum, Semerkand ve Buhârâ'dan getirilmiş, Hindistan toprağına ekilmiş oluyordu.

Hâcegî Muhammed İmkenegî hazretleri, ömrünün sonlarına doğru şu şiiri çok okurlardı:

"Zaman zaman ölümü hatırlarım,
Bugün ne olacak ben de bilemem.

İsteğim Rabbimden dûr (uzak) olmıyayım,
Başka ne olursa ona râzıyım."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1008

2) Umdet-ül-makâmât sh. 83

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 177

4) İrgâm-ül-merid sh. 68

5) Reşehât zeyli sh. 6

6) Zübdet-ül-makâmât sh. 14

7) Behcet-üs-seniyye sh. 8

8) Hadikat-ül-evliyâ cild-1, sh. 90

**HÂCE MUHAMMED ABDULLAH**

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin ikinci oğlu olup, ağabeyi Ubeydullah ile üvey kardeştirler. Bu iki kardeşin doğumları arasında dört

aydan fazlaca bir zaman vardır. Yüksek babaları, bunun doğum zamanına şu şiiriyle işâret etmiştir:

Şeyh-i Mekkî bana aşikâr oldu,
Ol vakit ki diğer çocuğum doğdu.

Denize çarpışma, köpürme düştü,
Receb-i şerîfin altıncı günü.

Bu iki cevher ve iki güzel yâr,
Arasında dört ay ve birkaç gün var.

Sanki, karanlık gece sabah oldu,
Sanki nurla dolu, başka gün doğdu.

Sanki ay tamamen göğsünü açmış,
Sanki zulmette, kader saatiymiş.

Hâce Muhammed hazretleri bu açıklamayı yaptıktan sonra, saadet bahçesinin bu güzel nûru için birkaç da duâ yazdı:

Bu kadar güneşler gelip geçtiler,
Denizinde doya doya yüzdüler.

Bunu da yâ Rabbî eyle onlardan.
Kendi dalgasıyla etme perişan.

Eğer yarısını sen hatırlatsan,
Belki tamı çıkar benim ağzımdan.

Susamışım ve yanıyorum ey yâr,
Su diyorum, su istiyorum ey yâr.

Nerede senden bir ırmak görürüm,
Bu hararetle orada otururum.

Ey sevinç denizi gel dudağıma.
Hiç artmasın, tamam gir bardağıma.

Ben bir dilenciyim camı (kadehi) neylerim,
Hayranım, müştakım, seni beklerim.

Bu gün ağzım daha iyi açıldı,
Söz denizi daha iyi saçıldı.

Söylemek dinlemek değil maksadım;
Hayran, susmuş hâlde yaşamam lâzım.

Hâce Muhammed Bâkî-billah'ın bu oğulları, sûrette (görünüşte) ve sîretde (kalb hâllerinde ve ahlâkta) tamamen yüksek babalarına benzerdi. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek dereceye kavuştu. En zor ve büyük kitabları, en iyi şekilde öğrenirdi. Büyükler yolundan büyük pay aldı. İlim ve hâl bakımından çok ince görüşleri vardı. Zikri ve bu büyükler yolundaki murâkabeyi, İmâm-ı Rabbânî'den "kuddîse sirruh" aldı. Birçok defalar, yaya ve süvari olarak onların kapılarına, huzûrlarına gelir, Serhend'de onların hizmetinde günlerce kalır, lütuf ve husûsî teveccühlerine kavuşurdu.

Şerh-i Mevâkıf gibi ba'zı kelâm kitablarını ve ba'zı tasavvuf risalelerini, onların sohbetinde ta'kib edip, onlara mahsûs olan ilim ve esrârdan da nihâyetsiz nasîb aldı.

Muhammed Hâşim-i Keşmî "kuddîse sirruh" şöyle anlatır: "Birçok defalar, yalnız kaldığımız zamanlar, İmâm-ı Rabbânî'nin "kuddîse sirruh" mübârek ağızlarından Hazret-i Hâce'mizin bu yüksek oğlunun medhini ve menkıbelerini duyardım."

Hâce Muhammed Abdullah, Allahü teâlânın aşkı ile yanardı. Yakıcı şiirler okur, elemli ve aşkla dolu kalblerinden âh sesleri yükselirdi. Kendisi de güzel şiirler yazar, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine olan bağlılıklarını düşünür ve kendisine Ahmedî mahlası verirdi. Birgün yanında idim. Şu güzel beyti okudu:

Gül bahçesi güzellere bir bahânedir.
Kokun, bâd-ı sabâyı idâre etmektedir.

Bana işâret ederek; "Sen de buna birkaç beyt ilâve eyle" dedi ve bu fakir şu iki beyti arzettim:

Kalbimden dudağıma gizli bir sır geliyor,
Güvercin huyunu kim verdi bizim bülbüle!

Sakın ha, kalb pusulası kırmasın ibresini.
Herkes, kaş mihrabında bak yüzyüze geliyor.

Hazret-i İmâm-ı Rabbânî'nin "kuddîse sirruh" kıymetli Mektûbât kitaplarında, hocalarının bu saâdetli oğullarına birçok yüksek mektûbları vardır. Mektûbuna cevap olarak yazdıkları bir mektûpda şöyle buyururlar:

“Allahü teâlâya hamd ve Muhammed Mustafâ’ya “sallallahü aleyhi ve sellem” salât ve size duâ ederım. Kıymetli mektûbunuz geldi. Okuyunca, bizi çok sevindirdi. Her an hatırladığınızı bildiriyorsunuz. Ne güzel, ne mübârekdir. Üç ayda sizin elinize geçen ni’met, başka yollarda, eğer on senede nasîb olursa, büyük kâr bilirler. Bu ni’mete şükr ediniz! Yaradılışınızın yüksek olduğunu ve böyle hâllerin kıymetini işitince, ucb, kibir ile lekelenmiyeceğinizi bildiğim için, bu ni’metin büyüklüğünü yazdım. Cenâb-ı Hak İbrâhim sûresi 7. âyet-i kerîmesinde meâlen: “Şükrederseniz, ni’metimi arttırırım” buyurdu. (2. cild, 55. Mektûp)

Başka bir mektûp:

“Allahü teâlâya hamd ederim. O’nun seçtiği insanlara selâmet ve iyilikler ihsân etmesini duâ ederim. Kıymetli oğlum! Size ve diğer dostlara söyliyeceğim en birinci nasihat, sünnet-i seniyyeye yapışmak ve bid’atlerden kaçınmaktır. İslâm dîni, garîb olmağa ve zayıflamağa başladı. Müslümanlar kimsesiz kaldı. Bundan sonra da, daha garîb olur gider. O dereceye gelir ki, yer yüzünde Allah “celle celâlüh” diyen kimse kalmaz. Kıyâmet, dünyâda iyi insanlar kalmayıp, heryeri kötülük kapladığı zaman kopar buyuruldu.

En mes’ûd, en kazançlı kimse; dinsizliğin çoğaldığı bir zamanda, unutulmuş sünnetlerden birini meydana çıkaran ve yayılmış bid’adlerden birini yok eden kimsedir. Şimdi öyle bir zamandayız ki, insanların en iyisi olan Peygamber efendimizden bin sene geçmiş bulunuyor. Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) zamân-ı saadetinden uzaklaştıkça, sünnetler örtülmekte, yalanlar çoğaldığı için, bid’at yayılmaktadır. Bir kahraman lâzımdır ki, sünnete yardım edip, bid’atı durdursun, kaçırsın. Bid’ati yaymak, dîn-i İslâmı yıkmaktır. Bid’at çıkarana ve işleyenlere hürmet etmek, onları büyük bilmek, İslâmiyetin yok olmasına sebeb olur. Hadîs-i şerîfte, “Bid’at işliyenlere büyük diyen, müslümanlığı yıkmağa yardım etmiş olur” buyurulmuştur. Bunun ne demek olduğunu iyi düşünmelidir. Bir sünneti meydana çıkarmak ve bir bid’ati ortadan kaldırmak için, son gayretle çalışmak lâzımdır. Her zaman, hele müslümanlığın çok zayıfladığı bir zamanda, İslâmiyeti kuvvetlendirmek için, sünnetleri yaymak ve bid’atleri yıkmak lâzımdır. Eskiden gelen müslüman âlimleri, bid’atte bir güzellik görmüş olacaklar ki, bunlardan ba’zılarına, hasene (ya’nî güzel) ismini vermişlerdir. Fakat bu fakir, (ya’nî İmâm-ı Rabbânî ( radıyallahü anh ) bu noktada onlara uymuyor ve bid’atlerden hiçbirini güzel görmüyorum. Hepsini karanlık ve bulanık görüyorum.

Peygamberimiz ( aleyhisselâm ); “Bid’atlerin hepsi dalâlettir, yoldan çıkmaktır” buyurdu. Müslümanlığın zayıfladığı bu zamanda, selâmet bulmak, Cehennemden kurtulmak, sünnete yapışmakla; dîni yıkmak ise, nasıl olursa olsun herhangi bir bid’ate kapılmakla olduğunu görüyorum. Bid’atlerin herbirini, İslâm binasını yıkan bir kazma gibi: sünnetleri ise, karanlık gecede yol gösteren, parlak yıldızlar gibi anlıyorum. Zamanımız hocalarına Allahü teâlâ insaf versin de, hiçbir bid’ate güzel demesinler ve hiçbir bid’atin işlenmesine müsâade etmesinler. Bid’at, gün doğması gibi karanlıkları parlatıcı görünürse de, bunlara göz yummasınlar! Eski zamanlarda İslâmiyet kuvvetli olduğundan, bid’atlerin zulmeti belli olmuyordu ve belki de, o zulmetlerden ba’zıları, İslâmiyetin her tarafı kaplayan kuvvetli ziyası arasında, parlak sanılıyordu. Bunun için, güzel deniliyordu. Hâlbuki bu bid’atlerde de, hiçbir parlaklık ve güzellik yok idi. Şimdi ise, müslümanlık zayıflamış, kâfirlerin âdetleri, hattâ kâfirlik alâmetleri, müslümanlar arasında yerleşmiş (moda olmuş) olduğundan, her bir bid’at, zararını göstermekte, kimsenin haberi olmadan müslümanlık sıyrılıp gitmektedir. Hocalarımız, bu husûsda çok uyanık olup, eski fetvâlara dayanarak şu caizdir, bunun zararı yoktur diye, bid’atlerin yayılmasına ön ayak olmamalıdır. Bu zaman, bid’atler dünyâyı kapladığından, karanlık bir gece gibi görünmektedir.

Sünnetler çok azalmakta, nûrları da, bir karanlık gecede, tektük uçan ateş böcekleri gibi parlamaktadır. Bid’at işlemesi çoğaldıkça, gecenin karanlığı artmakda, sünnetin nûru azalmaktadır. Sünnetin işlenmesi ise, karanlığı azaltmakda, bu nûru çoğaltmaktadır. İstiyen, bid’at karanlığını çoğaltsın, şeytan fırkasını kuvvetlendirsin! İstiyen de sünnetin nûrunu arıtırsın. Allahü teâlânın askerini kuvvetlendirsin! Şunu iyi biliniz ki, şeytan fırkasının sonu felâkettir, ziyandır. Allahü teâlânın fırkasında olan se’âdet-i ebediyyeye erecektir.

Sünnete yapışmak, insanı elbette kurtarır ve iyiliklere, saadetlere kavuşturur. Sünnetten başka şeyleri taklid etmek, insanı tehlikelere, felâketlere götürür. Bizim vazîfemiz doğruyu bildirmektir. Herkes istediğini yapar, yaptıklarının karşılığını da bulur. (Âkil ve baliğ olan her erkek, kendi işinden kendisi mes’ûldür.)

Bizi yetiştiren büyüklerimize Allahü teâlâ çok iyi mükâfaat ihsân eylesin ki, bizim gibi câhilleri, bid'atlerden korudular. Karanlık tehlikelere, uçurumlara sürüklemediler. Sünnetten başka bir yol göstermediler. Muhammed aleyhisselâma uymaktan ve haramlarla beraber şüphelilerden bile kaçmaktan başka yol göstermediler. Bunun için. bu büyüklerin kazançları pek fazladır. Kavuşdukları dereceler çok yüksektir. Bunlar, tegannî ve raksa dönüp de bakmamış, vecd ve tevâcüde (kendinden geçmeğe) ehemmiyet vermemişlerdir. Başkalarının kalbleri ile buldukları, gördükleri, büyüklük dedikleri hâlleri, maksaddan uzak, matlûbdan başka bilmişler, onların kapıldıkları hayâlleri, def ve tard etmişlerdir. Bunların işleri, görmekle, bulmakla, bilinmekle anlaşılacak şeylerden değildir. Başkaları, bir şey bulmak, birşeye kavuşmak için uğraşıyor. Bu büyükler ise. Allahü teâlâdan başka hiçbirşeyi istemiyor, hepsini kovuyor. Başkalarının Kelime-i tevhîdi tekrar tekrar söylemesi. Allahü teâlâya yaklaşmak içindir. Kelime-i tevhîdi söylemekle, Allahü teâlânın âciz bir mahlûku olan ve O'nunla başka hiçbir münâsebeti bulunmayan bütün bu kâinatta, Hak teâlâyı bulmağa, görmeğe uğraşıyorlar. Bu büyükler ise; "Lâ ilahe illallah" kelimesini, herşeyi yok bilmek, bütün görüşleri, buluşları, bilişleri ve hayâlleri, "La" derken, red etmek, yok bilmek için tekrar eder ve varlıkta birşey duyarlarsa, hepsini nefy eder ve hatırlarına hiçbirşey getirmezler." (2. cild 23. mektûp)

Hâce Muhammed Abdullah'ın, Hazret-i İmâm-ı Rabbânî'nin yüksek huzûrlarına gönderdikleri, aşk ve muhabbet dolu mektûplarından bir tanesi şöyledir:

Birinci mektûp:

"Kendi amelinden utanan, kusurlar içerisinde yüzen hizmetçilerinizden Muhammed Abdullah'ın yüksek makamınıza arzıdır. En kıymetli zamanlarını yüksek hazretlerinize duâ ile geçenlerdir. Huzûrunuzdaki hizmetlerden uzakta olmam sebebiyle öyle bir pişmanlık ve nedamet içinde bulunuyorum ki, ne yazı ile ne de söz ile anlatabilirim. Öyle bir kırgınlık ve hayranlık içerisindeyim ki, bir parçasını anlatmama imkân yok. Tepeden tırnağa kadar muhabbetin dert ve elemi içindeyim. Bununla beraber, kerîm olan Allahü teâlâya şükürler olsun ki, o fenâ ve yokluktan elde edilen nisbet ve rabıtada zatî ve sıfâti, aynî ve eseri bir gevşeme, bir soğuma olmuyor. Nasıl soğuma olur. Kendi memleketime geldikten sonra, gurbeti istemek aklımda kalmadı. Gurbet alışkanlığı ise devam ediyor. Acâib sırlar görünüyor. Kalbimin bunlardan hiç birisine iltifâtı yoktur. Yokluk denizinin suyu, başımdan aştı. Yokluk denizinin suyu, başımdan aştı. Bütün bunlar, yüksek hazretlerinize hizmetçi olmak sebebiyledir. Mübârek vücûdunuz, yüksek zâtınız kıyâmete kadar, istiyenlerin ve bu yolda olanların başlarının üzerinde daimî olsun. Âmin."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Berekât-ı Ahmediyye sh. 66

2) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-2, m. 23, 35

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 696, 703, 860, 1093, 1094

**HÂCE UBEYDULLAH**

Hindistan da yetişen evliyânın en büyüklerinden. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hocası olan Muhammed Bâkî-billah'ın büyük oğludur. Küçük yaşta iken babası vefât etti. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek teveccühleri ile yetişti ve önde gelen talebelerinden oldu. Onbirinci asrın sonlarında vefât etti.

Hâce Ubeydullah'ın doğumunu, Bâkî-billah hazretleri şu beytlerle bildirmektedir:

Rebî'ul-evvel ayı birinci günü idi,
Bu harabe dünyâya, işte bu nevzâd geldi.

İkindiden sonraydı ki, kıymetli cevher,
Bu zulmetli dünyâyı eyledi kendine yer.

Kalbimden çok güzel şiirler, gazeller geldi,
Ve gözlerim ansızın bahar gibi açıldı.

Talebelerinden biri, rü'yâsında, hocalarının evinde bir çocuğun dünyâya geleceğini ve isminin Hâce Ubeydullah Ahrâr'ın isminin aynı konulması lâzım geldiğini gördü. Bu ismi verdiler. Bâkî-billah, bunu Mesnevî'sinde şöyle terennüm eder:

En ednâ bir hizmetçinin evinde,
Bir hizmetçi doğdu, büyük isimde,

Bu isimden haya eder melekler,
İnşâallah bana şefaat eder.

Bu oğulları için yazdıkları gayet bedîî ve çok ince ma'nâları ihtivâ eden manzûmeden yirmibir beyti aşağıdadır:

Görünmeyen gizli bir müezzinden,
Ezan dinlerim perde gerisinden.

Zavallı, hasta ve çok muhtacım,
Arzum dilinden "Eşhedü" duyaydım.

Eğer duyarsam dilinden Allah,
ölürüm bu sesle hemen vallah.

Bir şule nûr var mı diye bakarım,

Görürsem, mâsivâ evin yakarım.

Ve kendimi sana feda ederim,
Ölürüm, sana bir şule veririm.

Ben tutarım bu ömrümün yasını,

Sen yeter ki parlat kalb aynasını.

Seni verenin hakkı için yavrum.
Senin yolunda ben feda olurum.

Hicran, sana ebedî kavuşmaktır,
Yanında ölmek, belki yaşamaktır.

Eğer sen, "Hayye'alessalâh" der isen.
Benim namazımı hisseder isen,

Mezarda da olsam, gelse kalbime.
Bütün âlem gıbta eder hâlime.

Ben dostun öldürdüğüyüm namazda,
Sübhânellah kendimleyim niyazda.

İki âlem soframı medh ederler,
"Kad efleha etâ" nişanım derler.

Allah de, coşayım neş'eleneyim,
Kulağıma inci budur diyeyim.

Hemzesi kâfidir Allah sözünün,
Ekber sadâsına yok tahammülüm.

Gözümde O elif pek çok büyüktür,
Anladım sırat-ı müstekim budur.

Ba'zan alçak, ba'zan yüksek olurum,
Hayâtımda tek bir reşha bulurum.

İşte o reşha (damla) kâfi gelmektedir,
Ben gidince, az ve çok ne demektir.

Dikkat edin bunda tam bir arz vardır,
Reşhanın esâsı bu şerâbdadır.

Susamış olana derya getirsen,
Doyar yine, bir şişe de su versen.

Hayır, hayır, olmaz evliyâ hâli,
Az sözden, çok sözden, çok daha âli.

Bu ezelî derya çok, çok yüksektir,
Yârab tövbe ettim, bu nasıl sesdir.

Hâce Ubeydullah ve kıymetli kardeşleri, küçüklük zamanlarında, babalarının teveccühlerine kavuşmuşlardır. Yine babaları, sağlığında, İmâm-ı Rabbânî'ye bu iki yüksek oğullarına teveccüh ve duâ etmelerini buyurdu. Bunun te'sîrleri hemen görünüverdi.

Bu iki yüksek kardeş, hazret-i Hâce Hüsâmeddîn Ahmed'in hüsn-ı şefkat ve ihtimâmı ile yetiştiler. Hâce Ubeydullah, Hâce Hüsâmeddîn Ahmed'in işâretiyle, bu yolun ateşini Şeyh İlâhdâd'dan aldı. Bu iki zâtın sohbetleriyle, Allahü teâ'ânın sevdiği kullarının arasına girdi. Hâller sahibi, ahlâk ve huyları kemâlde ve dâima İmâm-ı Rabbânî'nin hizmet ve sohbetlerine kavuşmak arzusunda idi. Mektûplarında, büyük bir ihtiyâçla, onların teveccühlerini istirhâm ederdi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerine Arabî olarak yazdığı bir mektûp şöyledir:

"Kölelerinizin en aşağısı, hakîr Ubeydullah'ın ihlâs ve ihtisasın menbâı olan yüksek makamınıza arzıdır. Taliblere yol gösterenlerin önderi şeyhülislâm, karanlıkları aydınlatan, bütün insanların rehberi, uykuda olanların uyandırıcısı, ameli

kuvvetli, verâ'ı çok, kemâli üstün, nûr yüzü nûr kaynağı olan azîz efendim!

İslâm dîninin kuvvetlendiricisi, nûrlandırıcısı, bid'at ve alçak şeylerden dînin temizleyicisi, doğruyu ve hakkı söyleyen, dînini kayıran, dînimizin hükümlerini koruyan, hakkı arayanlara feyz verme makâmlarının sahibi muhterem efendim!

Tasavvuf yolcularının ve hakîkat şehrinin kılavuzu, bu cihanın göz bebeği, Kur'ân-ı kerîm'in esrârına, gizli ma'nâlarına kavuşan, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) vârisi, Hulefâ-i râşidîn'in "aleyhimürrıdvân" izinden gidenlerin başı, muhabbetle yananların reîsi, şerefliler cemâatinin çağırıcısı, yeni yeni zuhur eden müşkillerin çözücüsü, "Allahın indinde ondan iyisi yoktur" kelâmından büyük pay alan, kalbini nûrlandırmak isteyenlere feyz ve nûr saçan, zamanının âlimlerinin üstünü. İsmi cihâna yayılmış büyük âlimlerin, ona talebe olmak saâdetiyle övündükleri eşsiz âlim, hâlleri evliyâya huccet olan velî, nihâyete kavuşmuş olanların işlerine sırlarına kavuşan, hakîki yol gösterici kıymetli efendim!

Kendisine talebe olanları yüksek derecelere kavuşturan, ihlâsı, peşinde gidenleri emellerine ulaştıran, onlara bütün olgunluklarını sunan, anlatılamayan yüksekliklere, eşsiz makamlara kavuşan, bereketler menbâı, lütf ve teveccühü maksada ve aranılanlara kavuşmağa sebeb olan, tasarruf ve kerâmet denizi, yetişmiş ve herkesi yetiştirebilen efendimiz, sahibimiz, dînin kuvvetlendiricisi, nesebi (soyu) Fârûkî (ya'nî Hazret-i Ömer'in ( radıyallahü anh ) soyundan), hasebi (hâli, meşrebi) Muhammedî ( aleyhisselâm ), doğduğu yer azîz Serhend şehri, üstünlüğünü, geçmiş büyüklerin kabûl ettiği yüksek efendim!

Yâ Rabbî! Onun işlerini, emellerini kolaylaştır. Kemâlini arttır. Belâlardan, sıkıntılardan, elemlerden onu koru!

Yâ Rabbî! Bu duâmı, küfür ve şirk bulutlarını dağıtan, cihanın güneşi hazret-i Muhammed'in ( aleyhisselâm ) temiz âlinin, âdil Eshâbının (radıyallahü anhüm) ve kıyâmete kadar ona tâbi olanların hürmetine kabûl eyle! Âmin...

Azîz efendim! Ne fazla sermâyem var, ne de çok gayretim var. Neyim varsa, sizin ihsân, ikram ve merhametinizde vardır. Çeşitli günahlarla kalbim kararmış, kötü amellerimle, işlediğim cürümlerle rûhum bunalmıştır. Baştan başa zulmet içindeyim. Kalbime merhamet buyurunuz. Zulmetten, karanlıktan kurtarıp, saadet ve kemâlât derecelerine kavuşturunuz! Bugün sizden başka, beni terbiye edecek kimsem yok. Sizden başka şefkat ve merhamet edenim yok. Sizden başka sığınağım yok. Bütün ömrümün en kıymetli zamanları, günleri, ayları, seneleri yüksek huzûrunuzda ve hizmetinizde geçirdiğim zamanlardır. Başımızın üzerinde daimî olunuz. Başınızı daha ağrıtmayayım.

Yüksek efendim! Dilim söyleyemiyor, ifâdem kâfi gelmiyor, söylenmesi îcâbedeni Arabî dil ile anlatamıyorum. Bunun için, Allahü teâlâ nasîb ederse, Fârisî dil ile bildireceğim."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Hâce Ubeydullah'a yazdığı mektûbun ba'zı kısımları:

"Allahü teâlâya hamd olsun. Bütün duâlar ve iyilikler, O'nun Peygamberi ve sevgilisi ve bütün insanların her bakımdan en güzeli ve en üstünü olan, Muhammed Mustafâ'ya ( aleyhisselâm ) ve onu sevenlerin ve izinde gidenlerin hepsine olsun! Allahü teâlâ, siz yüksek hocamın kıymetli yavrularını da, saâdet-i ebediyyeye kavuştursun!

Yüksek üstadımın, beni dünyâ ve âhıret ni'metlerine kavuşduran kıymetli hocamın sevgili yavruları! Biliniz ki, herşeye muhtaç olan bu zavallı kardeşiniz, tepeden tırnağa kadar, o yüksek babanızın sadakaları ve ihsânları içinde yüzüyorum, insanlığın elifbasını ondan öğrendim. Yükseklikleri haber veren kelimeleri ondan okudum. Herkesin senelerce çalışarak kazanabildiği dereceler onun huzûrunda, terbiyesi altında, az zamanda elime geçti, insanlara meziyyet, üstünlük veren bütün kıymetler, ona hizmetimin ikramiyesi olarak üzerime serpildi. Hiçbir işe yaramayan ve insanlıktan haberi olmayan bu zavallı, onun nurlu bakışları altında, iki buçuk ay içinde olgunlaşarak, büyüklerin yoluna katıldı. Onların Allahü teâlâya olan yakınlıklarına kavuştu. Böyle az bir zamanda, tasavvufu tatmış olanların, tecellîler, zuhurlar, nûrlar, hâller ve keyfiyyetler diye anlatmak istedikleri gizli kazançlar, babanızın parlak kalbindeki deryanın damlaları olarak, önüme saçıldı. Bunlardan hangi birini anlatayım. Onun, lütf ederek, acıyarak mübârek gönlünü bu fakire çevirmesi ile, tasavvufcuların tevhîd (bir bilmek), kurb (yakınlık), ma'iyyet (beraberlik), ihata (her tarafı kaplamak), sereyân (her zerrede bulunmak) gibi sözlerle, anlatmak istedikleri ma'rifetlerden, ince bilgilerden

ele geçmeyen, hemen hemen birisi kalmadı. Bunların işlerinden, özlerinden bildirilmedik bırakılmadı.

O çok yüksek babanızın, bu zavallıya olan ni'metlerine, ihsânlarına karşı, ölünceye kadar, başımı kapınız hizmetçilerinin ayaklarına sürsem, size karşı birşey yapmış olamam. Hangi kusurumu bildireyim? Mahcubiyetimden, yüzümün karasından hangisini meydana çıkarayım? Allahü teâlâ, Hüsâmeddîn Ahmed'den râzı olsun ki, sizlere karşı olan vazîfemizi, borcumuzu üzerine alarak, kapınıza kul olmakla, hizmetinizde çalışmakla şereflenmekte, böylece rahat nefes almamıza sebep olmaktadır. Fârisî beyt tercümesi:

Vücûdumun her zerresi dile gelse de,
Şükrünün binde birini yapamam yine!

(Asırların yetiştiremiyeceği, insan gücünün ölçemiyeceği) o kıymetler hazînesinin, sohbetlerinde bulunmakla üç defa şereflenmiştim. Üçüncüsünde buyurdu ki: "Za'îf düştüm. Yaşamak ümidim azaldı. Benden sonra, çocuklarımı gözet!" Sizleri getirdiler. O zaman daha küçük idiniz. Kucakta taşınıyordunuz. Size teveccüh etmemi emir buyurdular. Emîrlerine uyarak, yüksek huzûrlarında, üzerinize o kadar teveccüh olundu ki, te'sîri görünüverdi. Sonra; "Bunların annelerine de uzaktan teveccüh et!" buyurdular. Yanımızda olmadığı hâlde, onlara da teveccüh olunmuştu. Emîrleri ile ve huzûrlarında olduğu için, o teveccühlerin çok fâideler sağlıyacağını ümîd ediyorum.

Babanızın, herhalde yapılması lâzım gelen emirlerini ve her ne pahasına olursa olsun, yerine getirilmesi gereken vasıyyetlerini unutacağımı veya dalgınlığıma geleceğini sanmayınız! Buna imkân olur mu? Ufak bir işâretinizi bekliyorum. Şimdilik, birkaç satır nasihat yazıyorum. Can kulağı ile dinleyiniz! Cenâb-ı Hak, ikinizi de, saâdet-i ebediyyeye kavuştursun!

Her müslümanın, önce i'tikâdını düzeltmesi, ya'nî Ehl-i sünnet ve cemâat âlimlerinin bildirdikleri gibi, inanması lâzımdır. Durmadan, yılmadan çalışan o âlimlere, Allahü teâlâ bol bol mükâfat versin!

Allahü teâlâda, noksanlık sıfatları, mahlûkların hâssa ve alâmetleri yoktur. Madde değildir. Cisim değildir. Mekânlı değildir. (Ya'nî, yer kaplayıcı değildir.) Zamanlı değildir. (Bir yerde bulunmadığı gibi, zamanı da yoktur). Kemâl sıfatları, kusursuzluklar yalnız O'ndadır. Sekiz kemâl sıfata olduğunu bildirmiştir ki şunlardır: "Hayât", diri olmasıdır, "İlim", bilmesidir. "Kudret", gücü yetmesidir. "İrâde", dilemesidir. "Sem", işitmesidir. "Basar", görmesidir. "Kelâm", söyleyici olmasıdır. "Tekvin", yaratmasıdır. Bu sıfatları, kendinden ayrı olarak vardır.

Allahü teâlâ, kullarına kuvvet, kudret, irâde vermiştir, istediklerini işlerler, insanlar, işlerini kendileri yapıyor. Allahü teâlâ da yaratıyor. Allahü teâlânın hikmeti, âdeti şöyledir ki; insan bir işi yapmak isteyince, O da isterse o işi yaratır. Bu iş, insanın kasdı ile, ihtiyârı ile meydana geldiği için, işin mes'ûliyyeti, sevâbı ve rızâsı, o insana oluyor, insanın ihtiyârı zayıftır, azdır diyenler, Allahü teâlânın irâdesinden az olduğunu demek istiyorlarsa, doğrudur. Yok eğer, emirleri yapacak kadar değildir diyorlarsa, yanlıştır. Allahü teâlâ, insanlara yapamıyacakları birşeyi emir etmemiştir. Hep kolayı emretmiş, güç şeyi istememiştir. Az zamandaki bir küfre, sonsuz azâb etmeği ve az zamandaki îmâna, sonsuz ni'metler vermeği, takdîr etmiştir. Bunun sebebini anlayamayız. Allahü teâlânın yardımı ile, şu kadar biliyoruz ki, insanlara, görünür görünmez bütün ni'metleri, iyilikleri veren, yerlerin, göklerin, zerrelerin yaratanı, noksansızlık ve kusursuzluklar yalnız O'na mahsûs olan bir Allaha inanmamak, elbette çok şiddetli, çok acı azâb ister ki, bu da Cehennemde sonsuz yanmaktır. Böyle bir ni'met sahibine, görmeden inanmak ve nefsin ve şeytanın ve din düşmanlarının aldatmalarına kanmıyarak. O'nun sözlerine güvenmek, büyük mükâfat ister ki bu da Cennet ni'metlerinde ve lezzetlerinde sonsuz kalmaktır. Meşâyıh-ı Kirâmdan çoğu dedi ki; "Cennete girmek yalnız Allah'ın fazlı ve ihsânı iledir, îmânı. Cennete girmeğe sebep göstermek, kazanılan ni'metin lezzeti, daha çok olduğu içindir." Bu fakire göre Cennete girmek, îmâna bağlıdır. Fakat îmân, Allahü teâlânın fazlıdır, ihsânıdır. Cehenneme girmek de, küfürden dolayıdır. Küfür ise, nefs-i emmârenin arzularından doğmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde, Nisa sûresi yetmişdokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; "Her güzel, her iyi şey, sana Allahü teâlâdan geliyor. Her çirkin, her fenâ şeye de, nefsin sebep oluyor" buyuruluyor. Cennete girmeyi îmâna bağlamak, îmânın kıymetini bildirmek içindir. Bu da, îmân olunacak şeylerin kıymeti ve ehemmiyeti demektir. Bunun gibi, Cehenneme girmeyi de küfre bağlamak, küfrü tahkir içindir ki, inanılmayan şeylerin kıymetini bildiriyor ve onlara inamlmadığı

için, böyle sonsuz azâb veriliyor. Ba’zı meşâyıhın, başka türlü söylemelerinde, bu incelik yoktur.

Dünyâdan âhırete îmânlı giden, Cennette Allahü teâlâyı cihetsiz, keyfiyetsiz, hiçbirşeye benzemiyerek ve misâli olmıyarak görecektir. Buna, müslümanların yetmişüç fırkasından, yalnız Ehl-i sünnet inanmıştır. Diğerleri inkâr etmiş ve cihetsiz ve keyfiyetsiz olarak görmek olamaz demişlerdir.

(İmânın dördüncü şartı, peygamberlere inanmaktır): Allahü teâlâ kullarına acıdığı için peygamberler “aleyhimüssalevâtü vetteslîmât” gönderdi. Eğer bu büyük insanlar gönderilmeseydi, yolu şaşırmış olan insanlara, O’nu ve sıfatlarını kim bildirirdi? Beğendiklerini, beğenmediklerinden kim ayırabilirdi. İnsan aklı, noksan olduğu için, o büyüklerin da’vet nûru ile aydınlanmadıkça bunları bilemez ve ayıramaz. Anlayışımız tam olmadığı için, bu büyüklerin izinde gitmedikçe, bunları anlamakta şaşırır ve aldanırız. Evet akıl, doğruyu eğriden ayırmağa yarayan bir âlettir. Fakat, tam olmayan bir âlettir. O büyüklerin da’veti ile, haber vermeleri ile, tamam olmaktadır. Âhıretin azâbı, sevâbı, bu da’vet ve haberden sonra olur.

İyi bir kimse, talihli bir insan, kusûrları, günahları, lütuf ve ihsân ile af olunan ve yüzüne vurulmıyan kimsedir. Eğer günahı yüzüne vurulursa ve bunun için de, merhamet olunarak, yalnız dünyâ sıkıntıları çektirilip günahları, böylece temizlenen kimse de çok talihlidir. Bununla da temizlenmeyip, geri kalan günahları için kabir sıkması ve kabir azâbı çekerek günahları biten, kıyâmet gününe, mahşer meydanına günahsız olarak götürülen de, ne kadar çok talihlidir. Eğer böyle yapmayıp, âhırette de cezâlandırılırsa, yine insâfdır ve adâlettir. Fakat, o gün, günahlı olan ve mahcûb ve yüzleri kara olan, ne kadar güç durumdadır. Fakat bunlardan, müslüman olanlara yine acınacak, bunlar, sonunda yine merhamete kavuşacak, Cehennem azâbında, sonsuz kalmaktan kurtulacaklardır ki, bu da, ne kadar büyük ni’mettir. Yâ Rabbî! Bize ihsân ettiğin îmân ışığını söndürme, kusurlarımızı ört! Sen herşeyi yapabilirsin!

(İmânın beşinci şartı, âhıret gününe inanmaktır). Kıyâmet günü elbette vardır. O gün gökler, yıldızlar ve (şu üzerinde yaşadığımız) dünyâ, dağlar, denizler ve hayvanlar, nebatlar ve ma’denler, hâsılı herşey (madde ve kuvvet) yok olacaktır. Gökler parçalanacak, yıldızlar dağılacak, yeryüzü ve dağlar toz olup savrulacak. Bu yok oluş, Sûrun ilk işâreti ile olacaktır, ikinci üfürülüşünde, herşey tekrar yaratılıp, insanlar mezardan kalkacak, mahşer yerinde toplanacaktır. Eski Yunan filozofları (ve kendilerine müsbet ilim adamı diyenler), ya’nî herşeyi akılları ile çözmeğe kalkışanlar, gökler ve yıldızlar yok olmaz dedi. (Bunların yok olacağını fen kabûl etmiyor, böyle gelmiş böyle gidecektir diyerek müşâhede, tedkîk ve tecrübeye dayanan, fen bilgisine iftira ediyorlar). Ba’zısının aklı, hiç de işlemediği için, kendilerine müslüman diyor. Ahkâm-ı İslâmiyeden çoğunu da yapıyor. Şuna daha çok şaşılır ki, ba’zı müslümanlar, bunların sözüne kitaplarına inanıp, müslüman, hattâ İslâm âlimi, din büyüğü sanıyor. Bunların küfürlerini, kâfir olduklarını söyleyenlere kızıyor. Bu kâfirleri medh ve müdâfaa ediyorlar. Hâlbuki bunlar, Kur’ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere inanmıyor. Bütün peygamberlerin sözbirliği ile, bildirdiklerini inkâr ediyor. Kur’ân-ı kerîmde Allahü teâlâ meâlen; “Güneşin ziyası kalmadığı, karardığı ve yıldızlar solduğu zaman” ve bir âyet-i kerîmede meâlen; “Gökler yarıldığı ve Rablerinin emirlerini işittikleri zaman” ve “Gökler, Allahü teâlânın emirlerini elbette yapar” ve bir âyet-i kerîmede de meâlen; “O gün gökler, elbette yarılır” buyuruyor. Bunlar gibi âyet-i kerîmeler çok vardır. Bu kimseler bilmiyor ki, müslüman olmak için, yalnız kelime-i şehâdeti söylemek yetişmez, inanmak lâzım olan şeylerin hepsine inanmak, tasdik etmek ve küfürden, ya’nî küfre sebep olan sözlerden ve işlerden uzaklaşmak ve kâfirleri sevmemek, müslüman olmak şarttır, insan, ancak bu sûretle müslüman olur. Bu şart bulunmadıkça, müslümanlık olmaz.

Âhırette, dünyâdaki işlerden, suâl ve hesap vardır. Âhırete mahsûs olan bir terazi ve Sırat köprüsü denilen bir geçit vardır. Bunları Muhbir-i sâdık ya’nî hep doğru söyleyici ( aleyhisselâm ) haber vermiştir. Peygamberlik ne demek olduğunu bilmiyen ba’zı câhillerin bunlara inanmaması, bunların yok olmasını göstermez. Var olan şeylere yok demek, kıymetsiz, boş söz olur. Peygamberlik makamı, aklın üstündedir. Peygamberlerin doğru sözlerini akla uydurmağa çalışmak, peygamberliğe inanmamak, güvenmemek olur. Âhıret işlerinde, peygamberlere (aleyhisselâm) akla danışmadan tâbi olmak, uymak lâzımdır. Peygamberlik makamı, aklın hududunun, çerçevesinin dışında, üstündedir. Akıl, eremediği şeyleri, kendine uymuyor sanır. Akıl, peygamberlere (aleyhimüssalevât) uymadıkça, yüksek

derecelere çıkamaz, eremez. Uygun olmamak ya'nî muhalif olmak başkadır, erememek, anlıyamamak başkadır. Çünkü, uymamak, ancak anladıktan sonra olabilir.

Cennet ve Cehennem vardır. Kıyâmet günü, hesaptan sonra, birçokları Cennete gönderilecek, birçoğu da, Cehenneme sokulacaktır. Cennetin ni'metleri ve Cehennemin azâbı ebedîdir, sonsuzdur. Bunlar Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilmektedir.

(Îmânın ikinci şartı, meleklere inanmaktır). Melekler, Allahü teâlânın kullarıdır. Günah işlemez ve yanılmaz ve unutmazlar. Tahrîm sûresi altıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; "Melekler, emr olundukları şeyde Allahü teâlâya karşı gelmezler ve emr olundukları şeyi yaparlar" buyuruldu. Yemezler ve içmezler. (Ya'nî, yemeye ve içmeye ihtiyâçları yoktur.) Erkek ve dişi değildirler.

Allahü teâlâ, insanlardan ba'zısını peygamber olarak seçtiği gibi, meleklerden de ba'zılarını, peygamber olarak ayırmıştır. Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğu buyurdu ki: "İnsanların büyükleri, meleklerin büyüklerinden daha üstündür" İmâm-ı Gazâlî, İmâm-ı Mâlik ve Şeyh Muhyiddîn-i Arabî; "Meleklerin büyükleri, daha üstündür" dedi. Bu fakirin anladığına göre, meleklerin evliyâlık tarafı peygamberlerin evliyâlığından üstündür. Fakat, Nebilerin ve Resûllerin yetiştiği bir derece vardır ki, melek oraya yetişemez. Bu şerefli derece, peygamberlere (aleyhisselâm) toprak maddelerinden gelmiştir. Bu da, insana mahsûstur. Yine bu fakire gösterildi ki, peygamberliğin yüksekliği yanında, evliyâlığın yüksekliği, hiç kalmakta, büyük deniz yanında bir damla kadar da görünmemektedir. O hâlde peygamberlik yolundan gelen üstünlük, evliyâlık yolundan kavuşulan yükseklikten, kat kat daha üstündür. O hâlde, her bakımdan, toplu üstünlük peygamberlerde, bir bakımdan üstünlük, meleklerdedir. Sözün doğrusu, Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunun dediğidir. Allahü teâlâ, onların çalışmalarının mükâfatını, bol bol ihsân eylesin! Demek oluyorki, evliyâdan hiçbiri, hiçbir peygamberin derecesine çıkamaz. Velînin başı, dâima bir peygamberin ayağı altındadır.

Kalbde îmân bulunduğuna alâmet, küfürden teberrî etmek, kaçınmaktır ve kâfirlikten, kâfirlere mahsûs olan şeylerden meselâ beline zünnâr bağlamak ve bunun gibi, kâfirlik alâmeti olan şeyleri kullanmaktan sakınmaktır. Küfürden teberrî demek, Allahü teâlânın düşmanlarını sevmemektir. Kâfirler, kuvvetli, hâkim olup da, zararlarından korkulduğu zaman, kalbi ile sevmemek, korku olmadığı zaman, hem kalb, hem de her vâsıta ile karşı koymak lâzımdır. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde sevgili Peygamberine ( aleyhisselâm ) kâfirleri ve münâfıkları sevmemeyi, çalışıp, onlardan üstün olmağı emrediyor. Çünkü, Allahü teâlânın ve Peygamberinin ( aleyhisselâm ) düşmanlarından uzak olmadıkça, O ve Resûlü sevilmiş olmaz ve seviyorum demek doğru olmaz. Bir kimse, îmânım var dese, fakat küfürden teberrî etmese, hem müslümanlığa, hem de dinsizliğe inanmış, iki dinli olmuş olur ki, bunlara münâfık gözü ile bakmak lâzımdır. Kalbde îmân bulunması için, küfürden teberrî elbette lâzımdır. Bu teberrinin en aşağı derecesi kalb ile teberridir. En yüksek, en iyi derecesi de, hem kalb ile, hem kalıp ile olmaktır. Ya'nî kalbdeki ayrılığı söz ile, hareket ile belli etmektir. Fârisî mısra'tercümesi:

Düşmanlık etmedikçe, dostluk olamaz!

İbrâhim aleyhisselâmın bu kadar büyük olması ve bütün insanlar arasında, ikinciliği kazanması ve peygamberler babası olmakla şereflenmesi, hep Allahü teâlânın düşmanlarından teberrî etmesi sebebi ile idi. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde "Mümtehine" sûresinde meâlen; "Ey mü'minler! İbrâhim aleyhisselâmın gösterdiği güzel yolda yürüyünüz. Ya'nî siz de, onun gibi ve onunla beraber bulunan mü'minler gibi olunuz! Onlar, kâfirlere dedi ki: Bizden sevgi beklemeyiniz! Çünkü siz, Allahü teâlâyı dinlemeyip başkalarına tapıyorsunuz. O tapdıklarınızı da sevmiyoruz. Sizin, uydurma dînînize inanmıyoruz. Bu ayrılık aramızda düşmanlığa sebep oldu. Siz, Allahü teâlânın, bir olduğuna inanmadıkça ve emirlerini kabûl etmedikçe, bu ayrılık, kalbimizden silinmeyecek, her şekilde kendini gösterecektir" buyuruyor.

Bu fakire göre, Allahü teâlânın rızâsını ve sevgisini kazanmak için, küfürden teberrî gibi, hiçbir amel ve ibâdet yoktur. Kâfirlere ve küfre, Allahü teâlânın zâtı, kendisi düşmandır. İnsanların tapındıkları bütün ma'bûdlar ve bunlara tapanlar, Allahü teâlânın zâtının düşmanlandır. Cehennemde sonsuz yanmak, bu alçak işin cezasıdır. Nefslerin arzusu ve her türlü günahlar ise, böyle değildir. Bunlara, Allahü teâlânın düşmanlığı, kendinden değil, sıfatlarındandır. Allahü teâlânın günahkârlara gazâb etmesi, kızması, gadap sıfatı iledir. Bunlara azâb etmesi, horlaması hep sıfatları ve fiilleri iledir.

Günahkârlar, bunun için, Cehennemde sonsuz kalmıyacak, belki bunlardan çoğunu, isterse (Cehenneme sokmadan) af edecektir. Allahü teâlânın küfre ve kâfirlere düşmanlığı, zâtından olduğu için, rahmet ve re'fet sıfatları, âhırette kâfirlere yetişemiyecek ve rahmet sıfatı, zâtın düşmanlığını, ortadan kaldıramayacaktır. Zâtın düşmanlığı, sıfatın acımasından, daha kuvvetlidir. Sıfat ile yapılan şey, zâtın yaptığını değiştiremez. Hadîs-i kudsîde buyuruluyor ki: "Rahmetim gadabımı aşmıştır." Bunun ma'nâsı, rahmet sıfatım, gadap sıfatımı aşmıştır. Ya'nî, mü'minlerin günahkârlarına karşı olan gadap sıfatımı aşmıştır, demektir. Yoksa, rahmet sıfatı, kâfirlere, müşriklere karşı olan, zâtın gadabını aşar demek değildir.

Suâl: Allahü teâlâ, dünyâda kâfirlere merhamet ediyor. Nitekim yukarıda söylendi. O hâlde, dünyâda rahmet sıfatı, zâtın gadabını aşmıyor mu?

Cevâb: Kâfirlere dünyâda merhamet edilmesi görünüştedir. Ya'nî merhamet şeklinde görünen, istidrâcdır, hiledir. Nitekim, Kur'ân-ı kerîmde, "Mü'minûn" sûresinde, meâlen; "Kâfirlere, çok mal ve evlâd vererek onlara yardım mı, iyilik mi ediyoruz? Küfürlerine karşılık olarak onlara, bol bol iyilikleri, çabuk çabuk gönderiyor muyuz zan ediyorlar? Hayır, öyle değildir. Bu yardım, onlara iyilik değil, belki istidrâcdır. Azmaları, kudurmaları ve Cehenneme gitmeleri içindir" buyuruyor. A'râf ve Nûn sûrelerinde ki; "Onları yavaş yavaş azâba yaklaştırıyorum. Haberleri olmuyor. Onlar azdıkça, dünyâ ni'metlerini arttırarak, fırsat veriyorum. Aldanıyorlar. Onlara hazırladığım azâb çok şiddetlidir" me'âlindeki âyet-i kerîmeler de öyle olduğunu açıkça göstermektedir.

Hülâsa, kâfirlerin âdet ve merasimlerine katılanda, zerre kadar îmân varsa, (Ya'nî kalbinden, Kelime-i tevhîdin ma'nâsına, kısaca inanmış ise ve îmânı gideren bir iş ve sözde bulunmadı ise) Cehennem azâbına girecek ise de, Cehennemde ebedî kalmıyacaktır. İmânı olanlardan büyük günah işleyen (ve tövbe etmeden ölen)lere gelince, Allahü teâlâ, bu günahları isterse af eder. İsterse günahı temizleninceye kadar, Cehennemde azâb eder. Bu fakirin anladığına göre, Cehennem azâbı ister sonsuz olsun, ister bir zaman olsun, küfür için ve küfür sıfatları ve bulaşıklıkları içindir. Küfürden teberrî eden, kaçınan îmân sahiplerinin yaptıkları büyük günahlar, ya îmânları hürmetine, cenâb-ı Hakkın merhameti ile, veya tövbe etmeleri ile veya şefaate kavuşmaları ile af olunur. Böyle af olmayanlar, dünyâ sıkıntıları ve derdleri ile veya son nefeste can verirken, çekecekleri zahmetler ile temizlenir. Bunlarla da temizlenmezse, ba'zıları kabir azâbı çekmekle affa kavuşur. Ba'zıları ise, kabir azâbı, sıkıntıları ve kıyâmet gününün şiddetleri ile af olunup, günahları biter ve Cehennem azâbı ile temizlenmeğe lüzum kalmaz. Nitekim, cenâb-ı Hak Kur'ân-ı kerîmde En'âm sûresi, seksenikinci âyetinde meâlen; "Îmân edip de îmânlarını şirk ile bulaşdırmayanlar, Cehennemde ebedî kalmaktan emîndirler, onlar için bu korku yoktur" buyuruyor ki, sözümüzün doğru olduğunu göstermektedir. Çünkü burada "zulm" şirk demektir. Herşeyin doğrusunu, ancak Allahü teâlâ bilir.

Suâl: Allahü teâlâ, küfürden başka, ba'zı günahları işleyenlerin de Cehenneme gireceklerini bildiriyor. Meselâ, bir mü'mini, bile bile öldürenin cezası Cehennemde sonsuz kalmaktır, buyuruyor. Peygamberimiz ( aleyhisselâm ); "Bir namazı bile bile, vaktinde kılmayıp, kaza edene, Cehennemde bir Hukbe azâb edeceklerdir" buyuruyor. (Bir Hukbe, seksen âhıret senesi demektir). O hâlde, Cehennem azâbı, yalnız kâfirlere değildir, denilirse, cevap veririz ki; Cehennem azâbı, müslüman öldürmenin, haram olmasına aldırış etmeyen, helâl diyerek öldüren içindir. Nitekim Ehl-i sünnet âlimleri, tefsîrlerinde böyle ma'nâ vermişlerdir. Küfürden başka günahlara, Cehennemde azâb olunacağını bildiren haberler, hep bu günahlarda küfür bulaşıklığı olduğu içindir. Meselâ, günahı hafif görerek, ehemmiyet vermeyerek işlemek, İslâm dîninin emirlerini aşağı görerek, namaz kılmamak ve günah yapmak gibi şekillerdedir. Peygamberimiz ( aleyhisselâm ); "Ümmetimden, büyük günahları işleyenlere şefaat edeceğim" buyuruyor. Bir kerre de; "Allahü teâlânın rahmeti, benim ümmetim içindir. Bunlara âhırette azâb yoktur" buyurdu. Yukarda, ma'nâsı yazılan âyet-i kerîme de, bu sözümüzü kuvvetlendirmektedir, (intihar etmek, ya'nî kendini öldürmek, başkasını öldürmekten daha büyük günahtır.)

Evliyânın kerâmetine inanmak lâzımdır. Allahü teâlâ, bu dünyâda, her işi, âdet-i ilâhiyesi, kânûn-i ilâhisi ile yaratmaktadır. (Ya'nî fen derslerinde öğrenilen kânun, nizâm ve düzgünlük ile yaratmaktadır, yapmaktadır). Evliyâsının (ya'nî çok sevdiği kullarının) elinden, âdet-i ilâhiyesi dışında, ba'zı şeyler yaratır, yapar ki, buna "Kerâmet" denir. Kerâmete inanmıyan, dünyânın her tarafında, her zaman, sık sık görülmüş ve ağızdan ağıza yayılmış olan, vak'alara inanmamış olur. Allahü teâlânın, peygamberlerin

(aleyhisselâm) elinde ve onların sözleri ile, âdet-i ilâhiyesini bozarak, kimsenin yapamıyacağı şeyler yaratmasına, “Mu’cize” denir ki, mu’cize gösteren bir kimse peygamber olduğunu îlân eder. Kerâmet gösteren kimse ise Peygamber olmadığını ve bir peygamberin (aleyhisselâm) yolunda bulunduğunu söyler. (Mu’cize, peygamberlere mahsûstur (aleyhimüsselâm). Bu kelimeyi, onlardan başkası için söylemek, caiz değildir).

Hulefâ-i râşidînin, (ya’nî Peygamberimizden ( aleyhisselâm ) sonra gelen dört halîfesinin) (r.anhüm) birbirinden üstünlükleri hilâfetleri sırası iledir. Ebû Bekr ile Ömer’in (r.anhümâ), mü’minlerin hepsinden üstün olduğunu, Sahâbîlerin hepsi ve Tabiînin hepsi söylemiştir.

İbâdetler: îmânı, i’tikâdı düzelttikten sonra, fıkıh ahkâmını, (ya’nî dînimizin emr ettiği ve yasak ettiği işleri) öğrenmek elbette lâzımdır. Farzları, vâcibleri, helâl ve haramları, sünnet ve mekrûhları ve şüphelileri lüzumu kadar öğrenmeli ve bu bilgi ile hareket etmelidir. Fıkıh kitaplarını öğrenmek, her müslümana lâzımdır (Bunları bilmeden müslümanlık olmaz). Allahü teâlânın emirlerini yapmağa, O’nun beğendiği gibi yaşamağa çalışmalıdır. O’nun en çok beğendiği ve emr ettiği şey, hergün beş vakit namaz kılmaktır. Namaz, dînin direğidir. Namazın, ehemmiyetinden ve nasıl kılınacağından birkaç şey bildireceğim. Can kulağı ile dinleyiniz! önce, sünnete (ya’nî fıkıh kitaplarında yazılana) tam uygun olarak, abdest almalıdır. Abdest alırken yıkanması lâzım olan yerleri üç defa ve her defasında, her taraflarını tamam yıkamağa çok dikkat etmelidir. Böylece, sünnete uygun abdest alınmış olur. Başa meshederken, başın her tarafını kaplıyarak sığamalıdır. Kulakları ve enseyi iyi mesh etmelidir. Ayak parmaklarını hilâllerken, (ya’nî parmak aralarını temizlerken) sol elin küçük parmağının, ayak parmaklarının alt tarafından aralarına sokulması bildirilmiştir. Buna ehemmiyet vermeli, müstehab deyip geçmemelidir. Müstehabları hafif görmemelidir. Bunlar, Allahü teâlânın sevdiği şeylerdir ve beğendikleridir. Eğer, bütün dünyâyı vermekle, beğendiği bir işin yapılabileceği bilinmiş olsa ve dünyâyı verip o iş yapılabilse, çok kâr edilmiş olur ve birkaç saksı parçası verip kıymetli bir elması ele geçirmek gibi olur. Yahut, birkaç çakıl parçasını verip, ölmüş bir sevgilinin rûhunu geriye getirerek, hayat kazandırmak gibidir.

Abdest, emirlere tam uygun olarak alındıktan sonra, sıra namaza gelir ki, namaz, mü’minlerin mi’râcıdır. Ya’nî mi’râc gecesinde Peygamberimize ( aleyhisselâm ) ihsân olunan ni’metler, bu dünyâda, O’nun ümmetine yalnız namazda tattırılmaktadır. Erkekler, farz namazları cemâatle kılmağa çok dikkat etmeli, hattâ birinci tekbîri İmâm ile beraber almağı kaçırmamalıdır.

Namazda Kur’ân-ı kerîmi sünnet olan miktarda okumalıdır. Rükû’da ve secdelerde hareketsiz durmak, herhalde lâzımdır. Çünkü, farz veya vâcibtir. Rükû’dan kalkınca, öyle dik durmalıdır ki, kemikler yerlerine yerleşsin. Bundan sonra, bir miktar, bu şekilde durmak farzdır veya vâcib veya sünnet demişlerdir. İki secde arasında oturmak da böyledir. Bunlara herhalde çok dikkat etmelidir. Rükû’da ve secdelerde tesbih en az üç kerredir. Çoğu yedi veya on birdir, İmâm için ise, cemâatin hâline göredir. Kuvvetli bir insanın, sıkıntısı olmadığı zamanlarda, yalnız kılarken, tesbihleri, en az miktarda söylemesi, ne kadar utanacak bir hâldir. Hiç olmazsa, beş kerre söylemelidir. Secdeye yatarken, yere daha yakın a’zâyı, yere daha evvel koymalıdır. O halde, önce dizler, sonra eller, daha sonra burun, en sonra da alın konur. Dizlerden ve ellerden, evvelâ sağlar yere konur, Secdeden kalkarken, yukarıda olan a’zâ evvel kaldırılır. O hâlde, evvelâ alın kaldırılmalıdır. Ayakta iken, secde yerine, rükû’da iken ayaklara, secdede burun ucuna ve otururken iki ellere veya kucağına bakılır. Bu söylediğimiz yerlere bakıp da, gözler etrâfa kaymaz ise, namaz, cem’iyyetle kılınabilir. Ya’nî kalb de, dünyâ düşüncelerinden kurtulabilir. Huşû’ hâsıl olur. Nitekim, Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) böyle buyurmuştur. El parmaklarını rükû’da açmak ve secdede birbirlerine yapıştırmak sünnettir Bunlara da dikkat etmelidir. Parmakları açık yâhud bitişik bulundurmak sebepsiz boş şeyler değildir. İslâmiyetin sahibi (ya’nî Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) fâidelerini düşünerek böyle yapmıştır. Bizler için, İslâmiyetin sahibine uymak kadar büyük bir fâide yoktur. Bu söylediklerimiz, fıkıh kitaplarında bildirilen şeyleri yapmağa teşviktir, heveslendirmektir. Allahü teâlâ, bize ve size İslâmiyetin gösterdiği, sâlih işleri yapmak nasîb etsin! Peygamberlerin seyyidi, efendisi, en iyisi, en üstünü hürmeti için ( aleyhisselâm ) bu duâmızı kabûl buyursun! Âmin...

Tasavvuf, Ehl-i sünet i’tikâdından ve İslâmiyetin emirlerinden başka şeylere kavuşmak için değildir. Tasavvuf, Ehl-i sünnet i’tikâdının yakînî ve vicdanî olması, ya’nî sağlamlaşması,

şüphe getiren te'sîrlerle sarsılmaması içindir. Akıl ile ve isbât ile kuvvetlendirilen îmân, böyle sağlam olamaz. Allahü teâlâ buyurdu ki: "Kalblere îmânın sinmesi, yerleşmesi ancak ve yalnız zikr ile olur". Tasavvufun ikinci gayesi, ibâdetlerde kolaylık, lezzet hâsıl olması, nefs-i emmâreden doğan tenbelliklerin, sıkıntıların giderilmesidir. Şunu da iyi anlamalı ki tasavvufa sarılmak, herkesin bilmediklerini görmek, gaybden haber vermek, nûrları, rûhları ve kıymetli rü'yâlar görmek için değildir. Bunların hepsi, boş ve faidesiz şeylerdir. Her zaman görülen ziyanın, çeşitli renklerin ve tabîatdaki güzelliklerin ne kusurları vardır ki, insan bunları bırakıp da, başka şeyler görmek için birçok sıkıntılara katlansın. Çünkü, bu ziyada, o nûrlar da, bu güzel şekiller de, o şeyler de hepsi, Allahü teâlânın yarattığı şeylerdir ve hepsi O'nun varlığını ve kudretinin sonsuzluğunu gösteren şâhidlerdir." (1. cild, 266. Mektûp)


1) Zübdet-ül-makâmât sh. 61

2) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-1, 266, Mektûp


## HACI ABDÜRRAHÎM EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Otuzbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Abdürrahîm'dir. Adanalı Mehmed Efendi'nin oğludur. Adana'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1066 (m. 1656) senesinde Belgrad'da vefât etti. Orada imâret Câmii bahçesinde defnedildi.

Küçük yaştan i'tibâren doğudaki ilim merkezlerine gitti. Orada Ahmed-el-Müncelî'den matematik, tıb, fen ilimlerini ve dînî ilimleri tahsil etti. Daha sonra Molla Hüseyn Halhali ve Molla Muhammed Emîn bin Sadreddîn Şirvânî gibi zâtlardan ilim öğrendi. İlim ve irfanda akranlarından üstün oldu. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek derecelere ulaştıktan sonra, müderrislik için imtihan edildi. Bu imtihanı kazandıktan sonra, çeşitli medreselerde müderris olarak vazîfelendirildi. Süleymâniye Medresesi müderrisliği yaptı. Sonra Yenişehir ve Sultan Ahmed Dâr-ül-Hadîslerinde müderrislik yaptı. Molla Mustafa Bolevî ve Yahyâ el-Minkâri gibi âlimleri yetiştiren Abdürrahîm Efendi, zamanının ileri gelenlerinin dikkatini çekti. Şeyhülislâm Ebû Sa'îd Efendi'nin teşvik ve tavsiyesiyle, 1049 (m. 1639) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Hoca Sa'deddîn Efendi'nin torunlarından Sâliha Hanım'la evlendi. Daha sonra Anadolu kadıaskerliğine nakledildi. Kısa bir müddet sonra bu vazîfeden alınarak Edirne'ye gönderildi. 1055 (m. 1645) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir müddet bu vazîfeyi yürüttü. 1057 (m. 1647) senesinde Şeyhülislâm Mu'îd Ahmed Efendi'nin vefâtı üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1059 (m. 1649) senesinde bu vazîfeden alındı ve Mekke-i mükerremeye gönderildi. Şeyhülislâmlık müddeti 2 yıl 23 gündür. Hac ibâdetini yerine getirip, sevgili Peygamberimizin kabr-i şerîfini ziyâret etti. Sonra Kudüs kadılığına ta'yin olundu. Daha sonra İstanbul'a çağrılıp, Üsküdar kadılığına getirildi. Ebû Sa'îd Efendi'nin şeyhülislâmlığa getirilmesiyle Belgrad kadılığına ta'yin olundu. Dörtbuçuk yıl kadar bu vazîfeyi yürüttü. Orada vefât etti. Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi, aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece sahibi, temiz i'tikâdlı, sâlih bir zât idi. İlim ehline önem verirdi. Zamanın âlimlerinden Kâtip Çelebi'ye ilgi göstermiş, onun yetişmesine sebep olmuştu. Dünyâya ve makama önem vermez idi. Cesur ve sert mizaçlı idi. Hak bildiğini söylemekten çekinmezdi. Hacı Abdürrahîm Efendî'nin, Molla Fenârî'nin "Enmûzec-ül-ulûm" adlı eserine yazdığı şerhi vardır.


1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 54

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 411


## HACI HIDIR EFGÂN

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Hıdır'dır. Hacı Hıdır Efgân diye bilinir. Aslen Afganistanlıdır. Serhend'e bağlı Behlülpûr kasabasında doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Behlülpûr'da 1035 (m. 1625) senesinde vefât edip, orada defn edildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim ve irfan ehlinin sohbetlerinde bulunup, istifâde etti ve feyz aldı. Hindistan âlimlerinden Şeyh Meyânciyûn'un uzun müddet derslerinde ve sohbetinde bulunup istifâde etti. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek nazarlarına muhâtab olup sohbetleriyle şereflendi. Kısa

zaman içinde feyz alıp yükseldi ve tasavvuf derecelerini geçti. İmâm-ı Rabbânî hazretleri tarafından icâzet verilip, Allahü teâlâ'nın dînini yaymak ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatmakla vazîfelendirildi. Hicaz'a gidip hac ibâdetini yerine getirdi ve sevgili Peygamberimizin kabr-i şerîfini ziyâret etti. Bu sırada birçok Arab memleketlerini de gezip gördü ve insanlara faydalı olmaya gayret etti. Onun ilim ve sohbet meclisinde birçok kişi hidâyete kavuşup feyz aldı ve yüksek derecelere ulaştılar, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefâtından sonra, onun ayrılığına dayanamayıp kısa zaman sonra vefât etti.

Hacı Hıdır Efgân, ilmiyle âmil olan bir âlim ve tasavvuf derecelerinde yüksek bir veli idi. Serhend yakınlarındaki Behlülpûr kasabasında bulunur, sık sık İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek dergâhlarına gelir, sohbetleriyle şereflenir ve tekrar dönerdi. Gecelerini, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için ibâdetle geçirirdi. Vakitlerini Kur'ân-ı kerîm okumak, zikir, tesbih ve namaz kılmakla zînetlendirirdi. Tatlı ve gür sesiyle okuduğu ezan, kalblere te'sîr ederdi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hizmetinde bulunduğu sırada ezanı dâima o okurdu. Ba'zan seher vakitlerinde, ba'zan da bütün gece boyu, yanık sesiyle beytler ve kasideler okur, ağlardı. Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendinize çok salevât-ı şerîfe okurdu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden birisi şöyle anlattı: İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh) buyurdu ki; "Birgün şeytanı gördüm. Kendisine bir takım suâller sordum. Allahü teâlânın hükmü ile doğrusunu söyledi. Bu arada; "Talebelerim arasından, doğru yoldan saptırmak için en az musallat olduğun ve kandıramadığın hangisidir?" diye sordum. Cevâbında; "Hacı Hıdır'dır" dedi."

Hacı Hıdır Efgân, Serhend'e yakın bir köyde bulunduğu sırada, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefât ettiği haberini duydu. Bu haber üzerine içli göz yaşları dökerek Serhend'e gitti. Bu gelişinde yanık ve tatlı sesiyle ezan okudu. Ezan sesini duyan İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebe ve sevenleri toplanıp, o büyük velî'nin vefât ettiği gün gibi bir gün yaşadılar. Hadarât-ül-Kuds adlı eserin müellifi Bedreddîn Serhendî, bu hâdiseyi Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) vefâtından sonra, ayrılık ateşiyle yanan Bilâl-ı Habeşî'nin ( radıyallahü anh ) durumuna benzetir.

Sevgili Peygamberimizin vefâtından sonra, müezzini olan Bilâl-ı Habeşî ( radıyallahü anh ), Efendimizin ( aleyhisselâm ) ayrılığına dayanamayıp Şam'a gitmişti. Ömrünün sonuna yakın, Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) rü'yâda da'veti üzerine, kabrini ziyârete gelmişti. Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) torunları, Hazreti Hasen ve Hazreti Hüseyn'in ısrarları üzerine, yanık ve tatlı sesiyle ezan okumuştu. Ezân'ın sesini duyan Eshâb-ı Kirâm, Mescid-i Nebi'ye gelerek, Efendimizin ( aleyhisselâm ) zamanını hatırlayıp ağlaşmışlardı.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, Hacı Hıdır Efgân'a yazmış olduğu mektûbu:

"Kıymetli mektûbunuz geldi. İçindekiler anlaşıldı, ibâdetlerden zevk duymak ve bunların yapılması güç gelmemek, Allahü teâlânın en büyük ni'metlerindendir. Hele namazın tadını duymak, nihâyete yetişmiyenlere nasîb olmaz. Hele farz namazların tadını almak, ancak onlara mahsûsdur. Çünkü nihâyete yaklaşanlara, Nihâyette ise yalnız farz namazların tadı duyulur. Nafile namazlar zevksiz olup, farzların kılınması büyük kâr, kazanç bilinir. Fârisî mısra'tercümesi;

Bu iş, büyük ni'mettir. Acaba kime verirler.

(Nafile namaz; farz ve vâcibden ziyâde başka namazlar demektir. Beş vakit namazın sünnetleri ve diğer vacip olmayan namazlar hep nafiledir. Müekked olan ve olmayan bütün sünnetler nafiledir. (Dürr-ül-muhtâr), (İbn-i Âbidin) ve (Halebî)

Namazların hepsinde hâsıl olan lezzetten, nefse bir pay yoktur, insan bu tadı duyarken, nefsi inlemekte, feryâd etmektedir. Yâ Rabbî! Bu ne büyük rütbedir. Arabî mısra' tercümesi:

"Ni'mete kavuşanlara afiyet olsun."

Bizim gibi rûhları hasta olanların bu sözleri duyması da, büyük bir ni'mettir ve hakîki saadettir. Fârisî mısra' tercümesi:

"Bari kalbimize bir teselli olsun"

İyi biliniz ki, dünyâda namazın rütbesi, derecesi, âhıretde, Allahü teâlâyı görmenin yüksekliği gibidir. Dünyâda insanın Allahü teâlâya en yakın bulunduğu zaman, namaz kıldığı

zamandır. Âhırette en yakın olduğu da, “rü’yet” ya’nî Allahü teâlâyı gördüğü zamandır. Dünyâdaki bütün ibâdetler, insanı namaz kılabilecek bir hâle getirmek içindir. Asıl maksad namaz kılmakdır. Saâdet-i ebediyye ve sonsuz ni’metlere kavuşmanızı dilerim.” (1. cild, 137. Mektûp)

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Zübdet-ül-makâmat sh. 383

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 347

3) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-1, 137, Mektûp.

4) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 345

**HADRAMÎ**

Şafiî mezhebi müftîsi. İsmi, Abdurrahmân bin Şihâbüddîn Ahmed bin Abdurrahmân bin Ali bin Ebî Bekr bin Sekkâf Hadramî’dir. 945 (m. 1538) senesinde, Yemen’in Terim şehrinde doğdu. 1014 (m. 1605) senesi Ramazân-ı şerîf ayının ondördünde, Pazartesi günü Terîm’de vefât etti. Zenbil Kabristanı’na defnedildi. Cenâze namazında büyük bir kalabalık bulundu. Cenâze namazını vasıyyeti icâbı büyük velî Abdullah bin Ayderûsî kıldırdı. Zîrâ vasıyyetinde; “Hayatta iken de vefâtımdan sonra da bana en yakın Seyyid Abdullah’dır” buyurmuştu.

Abdurrahmân Hadramî, küçük yaşta Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. İrşâd, Katr, Milha ve başka eserleri iyice öğrendi. Gece-gündüz ilimle meşgûl oldu. Zamanının en meşhûr âlimlerinden olan büyük hadîs âlimi; Muhammed bin Ali, Kâdı Muhammed bin Hasen, Hüseyn bin Abdullah ve başkalarından okudu. Haremeyn’e (Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye) gitti. Orada mücavir olarak kalan âlimlerle görüşüp ilim tahsil etti. Tefsîr, hadîs, fıkıh, Arabî ilimlerde ve tasavvufda üstün bir dereceye yükseldi. Hocaları onu, ilim ve edeb öğretme ve fetvâ vermeye selâhiyetli kılıp, icâzet (diploma) verdiler. Abdürrahmân Hadramî ilim meclisi kurdu. Ders okutmaya ve talebe yetiştirmeye başladı. Çok talebe yetiştirdi. Çok kimseler gelip kendisinden ilim ve edeb öğrendiler. Kendi çocukları, Şibliy-i kebîr Abdullah bin Ömer bin Sâlim ve Muhammed Hatîb yetiştirdiği ve me’zûn ettiği talebelerindendir.

Abdürrahmân Hadramî, Yemen’in Terim şehrinde kadılık yaptı. İsâbetli hükümler (kararlar) verdi. Kâdılık vazîfesi yanında ders okutma ve fetvâ verme işinden de geri kalmadı, ifâdesi çok düzgündü. Fetvâlarıyla, insanların müşkillerini çözüp, onları sıkıntıdan kurtardı. Vakitlerinin kıymetini bilir, zamanını ilim ve ibâdetle geçirirdi. Geceleri devamlı ibâdet eder, Kur’ân-ı kerîm okurdu. Kütüphânesi çok zengin olup, kimsede olmayan miktarda kitabı vardı. Kitaplarını, Terim şehrinde ilimle meşgûl olan talebelere vakfedip istifâdelerine bıraktı. Şiblî, târihinde dedi ki: “Abdürrahmân Hadramî; cömert, ilim sahibi, faziletli, mürüvvet (fâideli olmak, iyilik yapmak arzusu içinde olmak) ve fütüvvet sahibi idi. Kimseye kötülük yapmaz, iyilik yapar ve herkesin utanacak şeylerini örter ve kötülükleri affederdi.” Son zamanlarına doğru kendisini cezbe hâli kapladı. Allahü teâlânın aşkından gözü birşey görmez oldu. Vefâtına kadar bu hâli devam etti.

Âlim, ârif bir zât olan Abdürrahmân Hadramî’nin çok kerâmetleri görüldü. Seyyid Ali bin Hârûn anlatır: “Bir sene hacca gitmiştim. Orada param kalmadı. Sıkıntılı bir duruma düştüm. Elimde bir parça kumaşım vardı. Gidip vaziyetimi Abdürrahmân Hadramî’ye anlattım. Bana duâ etti ve; “Elindeki kumaşı sat. Parasını şu keseye koy. Allahü teâlâ bereketini verir, ileride malın mülkün olur. Sayılı tüccârlardan olur, malını hayırlı yerlere sarfedersin. Yalnız şunu unutma, sana vasıyyetim olsun ki, Allahü teâlâyı unutma, ondan kork. Senden istiyeni boş çevirme” buyurdu. Hakîkaten öyle oldu. Duâsı bereketiyle Allahü teâlâ bana çok mal verdi.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 359

2) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 65

**HADRAMÎ (Ömer bin Ali)**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Ömer bin Ali bin Abdullah bin Ali’dir. 1002 (m. 1593) senesinde Zafâr denilen yerde doğdu. 1063 (m. 1653) senesi Şa’ban ayında,

Hindistan'ın Beycâfûr beldesinde vefât etti. Cenâzesinde birçok büyük velî bulundu.

Hadramî, babasının terbiyesinde yetişti. Babası çocukları arasında ona ayrı bir kıymet verirdi. Hadramî, amcasının oğlu Ukayl bin İmrân'ın derslerine devam etti. Ondan çok istifâde etti. Hadramî bu hocası hakkında şöyle demektedir: "Benim hocam hakkındaki i'tikâdım, onun zamanın kutbu ve sırr-ı Muhammediyye'ye vâris olduğudur." Hadramî bunu, hocasında gördüğü ba'zı husûsiyetlerden dolayı söylüyordu.

Hadramî hacca gittiği sene, tasavvuf büyüklerinden olan; Seyyid Abdullah bin Ali, Seyyid Ahmed Ömer Ayderûs, Seyyid Ömer bin Abdürrahîm Basrî ve Şeyh Ahmed bin İbrâhim ile görüştü.

Seyyid Ömer Hadramî, Resûlullah efendimizi ( aleyhisselâm ) rü'yâsında çok görürdü. Dünyâya rağbet etmezdi. Büyük bir kanâat, sabır, teslimiyet ve rızâ sahibi idi.

Kendisi şöyle anlatır: Hacdan dönerken Yemen'e uğradım. Seyyid Abdurrahmân bin Şeyh'le görüştüm, yardım istedim. Ondan tasavvuf yolunun inceliklerini öğrendim. Bana hırka giydirdi. Sonra memlekete gitmem için izin verdi. Veda ederken bana; "Yolda Hızır aleyhisselâm ile görüşeceksin" buyurdu. Sabah namazını kıldıktan sonra deveme binip yola çıktım. Bir süre sonra tanımadığım bir zâtı karşımda gördüm.

Çok heybetli idi. Bana sıcak iki ekmek verdi. Sonra kayboldu. Bu zâtın Hızır aleyhisselâm olduğunu anladım.

Şöyle anlatılır: "Seyyid Ömer Hadramî, birgün bir toplulukta, memleketlerinin vâlisinin öldürülüp, ayağından sürükleneceğini söyledi. Aradan kısa bir müddet geçtikten sonra, bahsettiği vâli öldürülüp, ayaklarından sürüklenerek götürüldü."

Seyyid Ömer Hadramî, 1062 (m. 1652) senesinde Hindistan'a gitti. Orada Seyyid Ebû Bekr bin Hüseyn ile görüştü. Onun yanında bir müddet kalan Hadramî, ondan da hırka giydi.

Seyyid Ömer'in, Muhammed bin Kaşkaş ismindeki hizmetçisi şöyle anlattı: "Efendim Seyyid Ömer'in çok kerâmetlerini gördüm. O bana gördüğüm bu kerâmetleri gizlememi söylerdi. Vefât edeceği gece hizmetçisine; "Bu gece bir şey görürsen korkma" dedi. Gece sonu olunca, yükselen bir nûr gördüm. Bulunduğumuz yeri iyice aydınlatıyordu. Bu sırada beni bir korku ve ürperti kapladı. Sonra efendim Seyyid Ömer'e yaklaştığımda, onu vefât etmiş olarak buldum."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hülâsat-ül-eser cild-3, sh. 219

**HALEBÎ (Ali bin İbrâhim)**

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi ve meşhûr "Siyer-i Halebî" kitabının sahibi. İsmi, Ali bin İbrâhim bin Ali bin Ömer el-Halebî el-Kâhiri, el-Mısrî'dir. Lakabı Nûreddîn olup, babasının lakabı ise Burhâneddîn idi. "Halebî" nisbeti ile meşhûr oldu. 975 (m. 1567) senesinde Mısır'da dünyâya geldi ve orada ilim tahsiline başladı, önce Şemsüddîn-i Remlî'den ders aldı ve senelerce yanında kaldı. Sonra, büyük âlim Muhammed Bekrî'den ders aldı. Bunlardan başka; Nûreddîn Zeyyâdî, Şihâbüddîn İbni Kâsım, İbrâhim Alkamî, Sâlih-i Bülkînî, Ebû Nasr Tabalâvî, Abdullah Şensûri, Sa'düddîn-i Merhûmî, Sâlim-i Şemşîrî, Abdülkerîm-i Bûlâkî, Muhammed Hafâd, Ebû Bekr Şinvânî, Mansûr Havânekî ve Muhammed Meymûnî, İmâm Ali bin Ganim el-Makdisî, Muhammed Nahrîrî, Sâlim Senhûrî, Muhammed bin Tercüman, Muhammed Zefzâf gibi birçok Şafiî, Hanefî ve Mâlikî mezhebi âlimlerinden ilim tahsil etti. Şafiî fıkhında çok yükseldi. Hicrî onbirinci asrın büyük âlimleri arasında yer aldı. Bilhassa fıkıh, hadîs, tefsîr ve tasavvuf ilimlerinde zamanının bir tanesi idi. Kâhire'de Salâhiyye Medresesi'nde müderrislik yaptı ve çok talebe yetiştirdi. Tedris halkası, âlimlerin ve fâzılların meclisi olmuşdu. Salâh ve takvâsı, ilmi ve irfanı ile mütenâsib idi. Sayılamayacak kadar kimseler, kendisinden ilim öğrendi. Nûreddîn Şebrâmelisî, Şemseddîn Muhammed Vesîmî, Şemseddîn Muhammed Nahrîrî gibi daha birçok âlim, ona talebelik yapıp ilim aldılar. Çok kitap yazdı. Halebî, 1044 (m. 1634) senesi Şa'bân ayının otuzuncu günü Kâhire'de vefât etti.

Muhibbî diyor ki: "Halebî, Şafiî âlimi olup, "Sîret-ün-Nebeviyye" adındaki eserin sahibidir. Zamanının allâmesi, meşâyıhın meşhûrlarının en yükseği olan büyük bir âlimdir. O sanki ilim dağlarından bir dağ, sahili olmayan bir ilim denizi idi. Çok yumuşak bir huya sahipti. Bütün yükseklikleri kendinde

taplamıştı. Bütün ömrünü, faydalı ilimleri öğrenmekte ve yaymakta harcadı. Zamanında, kimsenin yazmadığı şekilde çok güzel eserler te'lîf etti. İlim tahkîkinde gayet mahirdi. Anlayışı keskin, fikri kavi idi. Fetvâlarında araştırıcı idi. İlim ile amel sahibi bir zât idi. İnsanların âlimi ve avamı ilim tahsili için yakın ve uzak memleketlerden onun yanına gelirlerdi. Sîreti ve sûreti güzel idi. Heybet ve vekâr sahibi bir zât olmasına rağmen, kendisine çok hürmet edilirdi. Derslerinde latifeler yapardı. Bütün âlimler onu, tam bir fazilete, heybet ve ihtişama sahip bir zât olmakla medh ederlerdi. Sultan Mezâhî de onun derslerine devam ederdi. Halebî de ona yakınlık gösterir, ayağa kalkıp elini öperdi. Derste üzerine oturduğu minderini onun altına sererdi. Halebî, bütün kitaplarını Mezâhî'ye vakfetti."

**Eserleri:** 1- İnsân-ül-uyûn fî sîret-il-Emîn-il-Me'mûn: "Siyer-i Halebî" denilmekle meşhûr olan bu eser; Şemseddîn Muhammed Sami'nin "Siyer-i Şâmî" adındaki kitabı esas alınarak ve ba'zı ilâveler yapılarak hazırlanmış olup, 1043 (m. 1633) senesinde tamamlanmıştır. Muhtelif târihlerde Kâhire'de basılmıştır. 1251 (m. 1835) senesinde Bulak Matbaası'nda Türkçe tercümesi de tâb edilmiştir. Çok meşhûr olan bu siyer kitabı, üç cild hâlinde yazılmıştır. Zamanının bütün âlimleri, bu eseri çok beğenmişlerdir. En kıymetli siyer kitaplarındandır. 2- Metali'-ül-büdûr fil-cem'i beyn-el-katri veş-şüzûr, 3- Gâyet-ül-ihsân fî vasf-ı men lakıyehû min ebnâ-iz-zemân, 4-Hüsn-ül-vüsûl ilâ letâifi hükm-il-fusûl, 5- Mehâsin-üs-seniyye min-er-Risâlet-il-Kuşeyrîyye, 6- Câmi'ul-Ezher lemmâ teferraka min milh-iş-Şeyh-il-Ekber, 7-Nefhat-ül-aleviyye min-el-ecvibet-il-Halebiyye, 8- Nasîhat-ül-aleviyye fî beyân-i hüsn-i tarîkat-il-Ahmediyye, 9-El-Muhtâr min hüsn-is-senâi fil-afvi ammen cenâ, 10- Sabbâbet-üs-Sabbâbe, 11- İnfâz-ül-mehc bi muhtasar-il-ferec, 12- İ'lâm-ün-nâsik bi-ahkâm-il-menâsik, 13- Tahrir-ül-mekâl, 14- Tuhfet-üs-seniyye fî şerh-il-Ecrûmiyye, 15- Hasenât-ül-vecinât-in-nevâdir min-el-vücûhi ven-nezâir, 16-Hüsn-üt-tebyîn lemmâ veka'a fî mi'râc-iş-şeyhi Necmeddîn, 17- Hayr-ül-kelâm alâ şerh-il-besmele vel-hamdele: Şeyhülislâm Kâdı Zekeriyyâ'nın eserinin şerhidir. 18-Zehr-ül-müzehheb: Süyûtî'nin lügat ilmine dâir, "Muhtasar-ı Müzehheb" kitabının şerhidir. 19- Taarruz-ül-menkûş fî evsâf-il-habbûş, 20-Ikd-ül-mercân fîmâ yete'allaku bil-cân, 21- Fecr-ül-münîr bi mevlid-il-Beşîr-in-Nezîr, 22- Ferâid-ül-ukûd-il-aleviyye li-hall-i elfâz-ı şerh-il-Ezheriyye, 23-Kavl-ül-metâ' fir-reddi alâ kavl-il-ibtidâ', 24- El-Letâif an Avârif-il-me'ârif, 25- El-Vefâ li şerhi Şemâil-il-Mustafâ ( aleyhisselâm ).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 3

2) Hulasât-ül-eser cild-3, sh. 122, 124

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 755

4) Keşf-üz-zünûn sh. 180, 1365

5) El-A'lâm cild-4, sh. 251

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1975

## HAMÎD-İ BİNGÂLİ

Evliyânın büyüklerinden. Hindistan'ın Bingâl vilâyetinin Mengelkût kasabasındandır. Kısa zamanda tefsîr, hadîs, fıkıh gibi ilimlerin yanısıra, zamanın fen ilimlerini öğrendi. Dînin emirlerine oldukça dikkat eder, haramlardan sakınır, şüpheli korkusuyla mübahların fazlasını dahî terkederdi. Kanâat ve tevekkül hâli kelimelerle ifâde edilemiyecek derecede idi. Hocası olan İmâm-ı Rabbânî'ye iki sene tam bir teslimiyetle hizmet ederek, icâzet almakla şereflendi. Hocasının emri ile memleketi olan Bingâl'e gitti. Orada zâhirî ilimlerde müderris, kalb ve tasavvuf ilimlerinde yol gösterici oldu. 1050 (m. 1640) senesinde Bingâl'de vefât etti.

Hamîd-i Bingâlî'nin İmâm-ı Rabbânî'nin huzûrunda tövbe edişi ve büyükler yoluna girişi şöyle oldu: Memleketinden zâhirî ilim tahsili için Lâhor'a gelmişti. İlim tahsilinden sonra memleketine giderken, Ekberâbâd'da, önceden tanıştığı müftî Mevlânâ Abdürrahmân ile buluşup, birkaç gün, birlikte sohbet ettiler. Hamîd-i Bingâlî tasavvuf büyüklerinin yoluna önceleri hiç inanmazdı. Müftî olan arkadaşı ile beraber olduğu günlerde, İmâm-ı Rabbânî hazretleri Ekberâbâd'a gelmişti. Mevlânâ Abdürrahmân'ın bulunduğu ve hazret-i İmâm'ın ya'nî İmâm-ı Rabbânî'nin sevenlerinin oturduğu mahallede misâfir olmuştu. Hamîd-i Bingâlî bu haberi duyunca, dayanamadı ve büyük bir sıkıntı ile Mevlânâ'nın yanına gelip; "Bu mahalleden başka

yere gidiyorum" dedi. Mevlânâ; "Hayrola, neden icabetti? Bu sıkıntının sebebi nedir?" diye sorunca, o da hazret-i İmâm'ın ismini söyleyip; "Sizin yakınınıza geldiler. Ben onunla tanışırım. Görmeye gitmezsem olmaz, gidersem hiç olmaz" dedi. Mevlânâ; "Onlar büyüktürler ve âlimdirler. Niçin görmek istemezsin?" deyince, Hamîd-i Bingâlî; "Ben onu görmeye dayanamam" dedi ve kapıdan çıkıp gitti, İki-üç gün sonra Hamîd-i Bingâlî, Mevlânâ'nın evinde unuttuğu bir risalesini almaya gelmişti ki, biraz sonra İmâm-ı Rabbânî de oraya geldi. Mevlânâ, edebe riâyeti yerine getirdi. Hazret-i İmâm'ı karşıladı ve tam bir tevâzu ile içeri aldı. Şeyh Hamîd'in yüzünün rengi değişti. Bu eve geldiğine bin pişman oldu. Hazret-i İmâm, Mevlânâ'ya hitaben; "Size bir mes'ele danışmaya geldim" buyurdu. O da; "Zâtınıza gizli kalan hangi bir mes'ele olabilir?" diye arz etti. "Siz müftîsiniz, bunun için size sorup amel etmek en ihtiyâtlı yoldur" buyurdu. Gayet açık olan mes'eleyi görüştükten sonra, mübârek yüzünü şeyh Hamîd tarafına dönüp; "Şeyh Hamîd Efendi! Siz burada mı idiniz?" buyurdu. Şeyhe bir iki nazar etti. Sonra kalktı. Mevlânâ, her ne kadar; "Hizmetçiler sofra hazırladı, getiriyorlar" dediyse de, kabûl buyurmadı. Mevlânâ dış kapıya kadar, onları uğurladı. Bundan sonrasını Mevlânâ Abdürrahmân şöyle anlattı: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin peşinden Hamîd-i Bingâlî de dışarı çıktı. O inkâr ve nefrette olan Şeyh Hamîd, hazret-i İmâm'ın arkasından ağlayarak, kavrularak, gözünden yaşlar akıtarak, dervişler gibi düşe kalka gidiyordu. Hazret-i İmâm ise, ona dönüp bakmıyordu bile. Nihâyet hazret-i İmâm kaldığı eve girdi. Şeyh, onların kapısı önünde hayran ve perişan hâlde el bağlamış, başını önüne eğmiş bir hâlde durdu. Bir müddet sonra, İmâm-ı Rabbânî, o kendine çektiği Hamîd-i Bingâlî'yi husûsî odasına çağırdı ve sohbette bulundu. Gittikleri yolun husûsiyetlerini anlattı. Evliyâlık makâmları onu öyle kapladı ki, hâllere gömülüp, dostlardan ve tanıdıklardan tamamen kesildi. Birkaç gün sonra, hazret-i İmâm memleketleri olan Serhend'e hareket etti. Şeyh yaya olarak gayr-i ihtiyârî, gönlünü çaldırmış bir hâlde hazret-i İmâm'ın peşi sıra gitti.

Hazret-i İmâm'ın eshâbının ba'zıları dediler ki: "Hazret-i İmâm'ın, Mevlânâ Abdürrahmân'ın evine teşrîfi, belki Ekberâbâd'a gelişleri, sırf Şeyh Hamîd'i bozuk i'tikâdından kurtarmak için idi. Zîrâ buna me'mûr idiler." Mevlânâ Abdürrahmân diyor ki: "Hazret-i İmâm'ın Şeyh Hamîd üzerindeki bu tasarrufunu görmekle, benim ihlâs ve i'tikâdım kuvvetlendi." Ne zaman Mevlânâ'ya, hazret-i İmâm'ın kerâmetleri sorulsa, hep bu hâdiseyi anlatırdı.

Ondan sonra Hamîd cezbe ve sülûk makâmlarında ilerliyerek, vilâyet derecesine kavuştu ve icâzetle şereflendi. Doğru yolu bildiren âlimler arasında, icâzet verilip, gönderilen talebeye hırka vermek âdet olduğundan, Hamîd-i Bingâlî ayrılırken, hazreti İmâm'dan teberrüken, kullandıkları birşey istedi. Onlar da istediğini verdiler. Hamîd verileni öperek, huzûrundan ayrıldı. Teşyî' etmeye (uğurlamaya) giden ahbabları dediler ki: "Hamîd-i Bingâlî o hediyeyi sarığına sarıp başına tâc eyledi. Bu şekilde memleketine gitti." Mısra':

Bir toprak ki, yâr ilinden başa gelir,<br>
Benim için yüz taştan da iyidir.

Memleketine gidince, hocasının hediyesi için küçük bir oda ayırdı, ihtiyâç sahipleri, hastalar, derdliler bunu duyunca, derman için oraya koştular. Derler ki: "Memleketin her tarafından, hastalara şifâ için, huzûruna su kabları getirirlerdi. Şeyh hocasının hediyesinin ucunu suya sokar ve suyu onlara verirdi. İnsanlar şifâ bulurlardı. Hasta ölüm hastası ise suya sokar sokmaz su kabı kırılırdı. Bu çok tecrübe edildi."

Hamîd-i Bingâlî hayatta olduğu müddetçe bu hâl üzere devam etti. Vefâtından sonra, Hamîd'in kabri üzerine türbe yapıp, hocasının hediyesini, onun duvarındaki gömme dolaba koydular. Eskisi gibi, ihtiyâç sahipleri ve hastalar oraya geldi ve maksadlarına kavuştular.

Hadarât-ül-Kuds kitabının sahibi Bedreddîn Serhendî şöyle anlatır: "Kendisine mektûp yazıp; "Hazret-i İmâm'ın menkıbelerini kitap hâline getiriyorum. Onlardan sonra halîfelerini de yazacağım. Sizin de şâhid olduğunuz, bildiğiniz ve duyduğunuz menkıbe ve kerâmetlerini yazınız, kendi hâlinizi de anlatınız ve hazret-i İmâm'ın size verdikleri icâzetnamenin sûretini gönderiniz" dedim. Şeyh cevâbında şu mektûbu gönderdi:

"Allahü teâlâ sizi belâlardan korusun ve kendinden başka şeylerden uzaklaştırsın. Bu duâmı Resûl-i ekremin ( aleyhisselâm ) ve âli'nin hürmetine kabûl buyursun! Kıymetli mektûbunuzu okudum, içindekileri anladım. Çok iyi bir işe niyet etmiş ve başlamışsınız. Cenâb-ı Hak hayırla bitirmek nasîb etsin! Bu fakire; "Hazret-i İmâm'ın hâl ve

kerâmetlerinden hatırınızda bulunanları yazın” diyorsunuz, iyice bilmiş olunuz ki, hazret-i İmâm, Mektûbât ve risalelerine yazmadık bir hâl ve makam bırakmadı. Bu sermâyesi az fakîr, ne yazsam, ne söylesem hepsini yazmışlardır. Ayan olanı beyâna hacet yoktur. Bu fakirin hâllerini anlatmaya, yazmaya gelince, hazret-i İmâm’ın ve diğer eshâbının makam ve hâlleri yanında yazılmaya değer, önemli birşeyi yoktur. Zerre, ne kadar yüksekten uçsa güneşin yanına yaklaşamaz. İcâzetnameyi istemiştiniz, gönderiyorum. Allah yolunda olanlara selâm olsun.” Mektûbun arkasına: “Gâibâne muhlis Sofi Hamîd” diye yazdı, icâzetnamesi şudur:

“Allahü teâlâya hamd, Resûlüne salât-ü selâmdan sonra, Allahü teâlânın rahmetine muhtaç, Ahmed bin Şeyh Abdülehad Fârûkî Serhendî Müceddidî der ki; “Âlim, sâlih, sıddîk, dînin tarikatin ve hakîkatin ilimlerini kendinde toplayan, kardeşim Şeyh Hamîd-i Bingâlî (Allahü teâlâ sevdiği ve beğendiği şeyleri ona ihsân eylesin) sülûk konaklarını geçip, cezbe ile urûc eyleyip (yükselip) vilâyet derecelerine kavuşunca ve başlangıca yerleştirilen sondakiler, kendisinde hâsıl olunca, istihâreden ve Allahü teâlâ tarafından izin verildikten sonra, doğru yolda olmak istiyen ihlâslı talebelere büyüklerimizin yolunu ta’lîm için izin ve icâzet verdim. Allahü teâlâdan, onu, kötülüklerden ve ayıblardan korumasını ve Resûlullaha mütâbaatte istikâmet üzere bulundurmasını niyaz ederim.”

Hamîd-i Bingâlî hazretleri, bu icâzetnamenin sûretinin kenarına; “Bu sûret, ilim deryası hocamın yazdığı aslına tamamen uygundur” diye yazdı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Hadarât-ül-Kuds sh. 314

2) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 330

3) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 822

4) Zübdet-ül-makâmât sh. 354


**HARÎRÎ (Ahmed bin Ali el-Usâlî)**

Şafiî mezhebi âlimlerinden ve Halvetî yoluna mensûb evliyâdan. İsmi, Ahmed bin Ali el-Harirî el-Usâlî’dir. Babası, Harîr denilen beldeden ayrılıp, Şam’ın civar köylerinden Usâl’e gelmişti. Ahmed Harîrî, geldikleri akşam bu köyde dünyâya geldi. Sonra Şam’a geldiler. Küçük yaşta, Şam’da bulunan tasavvuf ehlinden, ilim ve ma’rifet tahsîl etti. Sonra Haleb şehrine gitti. Orada da, Ârif-i billâh Ahmed-i Dergerânî’den ilim öğrendi. Sonra Ayıntâb’a (Antep’e) geldi. Burada Halvetî şeyhi, Şah Veliyyüddîn Halvetî ile buluştu ve Halvetilik yoluna girdi. Daha sonra Dımeşk’a (Şam’a) döndü ve oraya yerleşti. Uzun müddet Şam’da kaldı. Şam vâlileri, kadıları ve meşhûr âlimleri, onun sohbetine koşarlar, duâsını isterler ve onun sohbetiyle bereketlenirlerdi. Şam halkından ve başka yerlerden sayılamayacak kadar çok kimse, Harîrî’den Halvetiyye yolunu ta’lim ettiler. Onun evliyâlık alâmetleri apaçık meydanda idi. Her hâlinde, Allahü teâlânın râzı olduğu işlerle meşgûldü. Onun yanında bulunanlar, büyük bir rahatlık ve gönül huzûru duyarlar, her an Allahü teâlâyı hatırlamak şerefine kavuşurlardı. O, tam bir vekâr sahibiydi.

Şam’da güvenilir zâtlardan birisi şöyle anlatır: “Ahmed Usâlî (Harîrî) hayatta iken, Mısır’a gitmiştim. Orada, fen ve edebiyat ilimlerinde mütehassıs olan âlimlerden birisi ile karşılaştım. Ona; “Bu zamanın evliyâsı arasında kutubluk makamına ulaşan kimdir?” diye sordum. O da, Usâlî’nin ismini, şeklini, köyünü, insanların kendisine hürmetini ve şöhretini anlatan beytler okudu. Böylece, onu, zamanının büyük evliyâsından olduğunu daha iyi anladım. Şam vâlisi Küçük Ahmed Paşa, Mescid-i Kadem yakınlarında, onun için bir imâret bina ettirmişti. Bu seyahatim 1045 (m. 1635) senelerinde idi.” O zâtın bu haberi nakletmesi ise, 1046 (m. 1636) senesinde oldu. Haberin naklinden sonra Ahmed Harirî’nin şöhreti ve bu haberi, daha çok yayıldı. Bu kişi ondan ilim tahsil eden kimselerden birisi idi. Harîrî, 1048 (m. 1638) senesi Zilhicce ayının onsekizinde Cum’a gecesi vefât etti. Cum’a’dan sonra cenâze namazı kılındı. Cenâzesinde kalabalık bir cemâat hazır bulunmuştu. Kendisine yaptırılan imâretin avlusuna defnedildi.

Ahmed Harîrî, Şam’da Halvetiyye yolunun büyüğü olup, âbid, zühd ve vera’ sahibi idi. Şam’da otururdu. Evliyâlıktaki derecesi pek yüksekti. Kutubluk makamında olduğunu, talebeleri ve birçok eser sahipleri haber vermektedir.

(Kutub, evliyâlık makamının en yüksek derecesidir. Ahmed Harîrî, zamanın kutbu idi. Necmeddîn-i Beyti, hocası Kâdı Zekeriyyâ'dan naklederek diyor ki: "Her zaman bir kutub bulunur. Kutub ölünce, Allahü teâlâ onun yerine başka birini ta'yin eder. Bu, pek meşhûr ve herkesce ma'lûm bir iştir. Bunu inkâr eden, kutubların feyz ve bereketinden mahrûm kalır. Allahü teâlânın, evliyâsı vasıtasıyla kullarına ihsân ettiği ni'metlere kavuşamaz.)

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 248, 450

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 5

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 585, 1008

4) Kıyâmet ve Âhıret sh. 195, 196

5) Brockelmann Sup-2, sh. 341

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 336


**HASEN-İ BERKÎ**

Büyük evliyâdan. Tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimlerde âlim oldu. Tasavvuf yolunda yetişip evliyâlık derecelerinde yükselmek için, Şeyh Ahmed-i Berkî'nin talebesi oldu. Onun hizmetinde, yüksek makamlara, ilâhî ma'rifetlere kavuştu. Hocasının işâreti ile Serhend'e giderek, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hizmetine girdi. Onun talebesi olmakla şereflendi. Sohbetleriyle yüksek hâllere ve makamlara erişti. Sonra vatanına dönerek eski hocası Ahmed-i Berkî'in sohbetine devam etti. Onbirinci asrın sonlarında vefât etti.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Ahmed-i Berkî'ye yazdığı mektûpta; "Şeyh Hasen, sizin devlet erkânınızdandır. İşlerinizde sizin yardımcınızdır. Eğer siz bir sefere çıkacak olursanız, vekîliniz odur. Ona iltifât ve teveccühü eksik etmeyiniz. Çok gayret ediniz ki, zarurî din ilimlerini bitirsin. Hindistan'a gelişi, onun için de sizin için de büyük ni'met oldu. Allahü teâlâ bize ve size istikâmet versin" buyurdular.

Bundan kısa bir zaman sonra, Ahmed Berkî âhırete intikâl etti. Hazret-i İmâm'a haber gelince, Ahmed-i Berkî'nin eshâbına şu mektûbu yazdılar "Ahmed-i Berkî'nin gösterdiği yolda yürüyünüz. Zikir ve murâkabe ile meşgûl olun ki, bir isteksizlik ve gevşeklik hâsıl olmasın. Talebeleri toplanıp, birbirlerinde fânî olsunlar ki, sohbetin eseri zâhir olsun. Bu fakîr bundan önce; "Eğer Mevlânâ bir sefere çıkarsa, kendi yerine Şeyh Hasen'i bırakması uygun olur" diye yazmıştım. Herhalde bu seferi kast etmişiz. Şimdi de tekrar tekrar düşünüyorum. Bu işi yapacak ancak Şeyh Hasen'i buluyorum. Ba'zı arkadaşlara bu sözümüz ağır gelmesin. Bizim ve onların istemesiyle olmuyor. Ona uymanız lâzımdır. Şeyh Hasen'in yolu, Mevlânâ'nın yoluna çok yakındır. Mevlânâ'nın son defa bizden aldığı nisbette Şeyh Hasen'in de ortaklığı vardır. Diğer arkadaşların, her ne kadar keşf ve müşâhede sahibi olsalar da, bu nisbetten nasîbleri azdır."

Hepsi emre uyarak, Mevlânâ Hasen-i Berkî'nin sohbetine dâhil oldular. Hasen-i Berkî, bu makamda, ilim ve feyz vermekle meşgûl oldu. İmâm-ı Rabbânî'nin ve kendi üstadının âdetlerine ve usûllerine bağlı kaldı. Murâkabe, mücâhede ve bid'atlerin kaldırılması ile uğraşıp, daha yüksek derecelere ve ulvî makamlara kavuştu.

Hasen-i Berkî anlattı: "Bu fakire iki açık hâdise gösterildi. Biri şudur: Hazret-i İmâm bizi talebeliğe kabûl edip buyurdu ki: "Hem yardım ediyoruz, hem de hakîki imâna kavuşmanıza vesile olmaya çalışıyoruz." ikinci hâdise de şudur Hazret-i İmâm bana; "Bizden ne istersin?" diye sordular. Bu fakîr de; "Her şeyi veriniz" dedim. Bunun üzerine İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Öyleyse gel" deyip elimi tuttular. O anda bambaşka bir hâle girdim."

Hasen-i Berkî, vefâtına yakın dedi ki: "Bana müjde verildi ki, senin taleben olan, mağfiret olunmuştur. Daha çok istedim, ilham oldu ki, sana muhabbeti olan mağfiret olunmuştur. Daha çoğunu istedim. Emr olundu ki, tevâtürle her kim sana kıyâmete kadar muhabbet ederse mağfiret olunmuştur. Ehbâbına olan vasıyyet ve nasihatlerinde buyurdu ki: "Bütün yeryüzünü araştırdım. Dünyâda hazret-i İmâm'ın iki büyük oğulları, ya'nî Hâce Muhammed Sa'îd ve Hâce Muhammed Ma'sûm gibisini bulamadım. Sizden kim Hakkı taleb ederse, onların huzûruna koşsun, onlara hizmeti, saadet ve kurtuluşu bilsin!"

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Hasen-i Berkî'ye yazdığı mektûplardan biri şöyledir:

"(Bu mektûbumu yazmağa, Besmele ile başlıyorum). Allahü teâlâya hamd, seçtiği iyi insanlara selâm ve duâ ederim. Kardeşim. Şeyh Hasen'in mektûbunu okuyunca, çok sevindim. Kıymetli bilgiler ve ma'rifetler yazılı idi. Bunları anlayınca, pek hoşuma gitti. Allahü teâlâya şükürler olsun ki, yazdığınız bilgilerin, keşiflerin hepsi doğrudur. Hepsi, Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere uygundur. Ehl-i sünnet âlimlerinin doğru i'tikâdları böyledir. Cenâb-ı Hak, doğru yolda bulundursun. Yüksek derecelere eriştirsin! Yayılmış olan bid'atlerin ortadan kalkmasına çalıştığınızı yazıyorsunuz. Bid'at karanlıklarının ortalığı kapladığı böyle bir zamanda, bid'atlerden bir bid'atin ortadan kalkmasına sebep olmak, unutulmuş sünnetlerden bir sünneti meydana çıkarmak, pek büyük bir ni'mettir. Sahih olan hadîs-i şerîfde, Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) buyuruyor ki: "Unutulmuş bir sünnetimi meydana çıkarana yüz şehîd sevâbı vardır!" Bu işin büyüklüğünü, bu hadîs-i şerîften anlamalıdır. Fakat, bu işi yaparken, gözetilecek mühim bir incelik vardır. Ya'nî bir Sünneti meydana çıkarayım derken, fitne uyanmasına sebep olmamalı, bir iyilik, çeşitli kötülüklere, zararlara yol açmamalıdır. Çünkü, âhır zamandayız. Müslümanlığın za'îf, garîb olduğu bir asırdayız.

Merhum Mevlânâ Ahmed'in çocuklarının okumalarına, terbiyeli, bilgili yetişmelerine çok gayret ediniz. Zâhirî ve batınî edebleri öğretiniz. Görüştüğünüz herkesin, hattâ orada bulunan bütün din kardeşlerimizin İslâmiyete uymalarına, sünnete yapışmalarına ön ayak olunuz! Bid'at işlemenin, dinsizliğin zararlarını herkese anlatanız! Cenâb-ı Hak hepimize iyi işler yapmak nasîb eylesin! Dîn-i İslâmın yayılmasına, gençlere öğretilmesine çalışanlara, başarılar versin! Dîn-i İslâmı yıkmak için, temiz gençliğin imânını, ahlâkını çalmak için uğraşan, yalan ve iftiralarla gençleri aldatmağa çalışan din ve fazilet düşmanlarına aldanarak kötü yola sapmaktan, yavrularımızı korusun! Âmîn." (3. cild, 105. mektûp)

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 362

2) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 341

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1012

4) Zübdet-ül-makâmât sh. 379

## HASEN-ZÂDE MUHAMMED KASTAMONÎ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi Muhammed bin Hasen'dir. Kastamonuludur. Hasen-zâde diye meşhûr olmuştur. "Kastamonî" diye de bilinir. 1014 (m. 1605) senesinde Kastamonu'da doğdu. 1085 (m. 1674) senesinde Mısır'da vefât etti.

Küçük yaşından i'tibâren babasının terbiyesinde yetişti. Kendisinden birçok kimselerin ilim öğrenip yükseldiği derin âlim olan babasından ilim tahsil etti. Daha sonra Şeyhülislâm Yahyâ bin Zekeriyyâ Efendi'nin hizmetine kavuştu. Uzun müddet ondan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Bu arada tasavvufa yöneldi. Halvetiyye yolu büyüklerinden Abdülmecîd Sivâsî'ye talebe olup, feyz aldı. Uzun müddet onun hizmetinde de bulunup ma'nevî yüksek derecelere kavuştu, İstanbul'da birçok medreselerde müderris olarak vazîfe yapıp, talebe yetiştirdi. Yavuz Selîm Medresesi müderrisliğini altı sene müddetle yürüttü. Sonra Süleymâniye Medresesi'ne nakledildi, İzmir kadılığına ve daha sonra Eyyûb kadılığına ta'yin edildi. Galata kadılığını yürütmekte iken Mısır kadılığına ta'yin olunan Muhammed Efendi, orada üç ay kadar kaldıktan sonra vazîfeden alındı. Çocukluk arkadaşı Behâî Efendi şeyhülislâm olunca, 1060 (m. 1650) senesinde Şam kadılığına ta'yin edildiyse de, yedi gün sonra ikinci defa Mısır kadılığına getirildi. Bir müddet sonra bu vazîfeden alındı ve Şam'a geldi. Orada dört ay kaldı. Hac ibâdeti için niyetlendi ise de gidemedi. Behâî Efendi tekrar şeyhülislâmlığa getirilince, Hasen-zâde Muhammed Efendi'yi İstanbul kadılığına getirdi. Anadolu kadıaskerliğine de ta'yin olunan Muhammed Efendi hac ibâdetini yerine getirmek üzere yola çıktı. Konya'ya ulaştığı zaman, Mevlevi dergâhına gidip, Mevlevilik tâcını giydi. 1071 (m. 1660) senesinde Şam'a ulaşınca, Şam kâfilesiyle birlikte hac yolculuğuna devam etti. Hac ibâdetini yaptıktan sonra Mısır'a döndü. Dünyâdan ve dünyâ lezzetlerinden yüz çevirip Mısır'a yerleşti. Mısır'dan kendine bir ev satın alıp, İstanbul'daki evini sattı, İbâdet, tâat ve zikirle meşgûl oldu. İnsanlara Allahü teâlânın dînini ve sevgili

Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatmaya devam etti. Ölünceye kadar Mısır'dan ayrılmadı. İbâdet, tâat ve ilimle meşgûl iken orada vefât etti.

Hasen-zâde Muhammed Efendi, Anadolu'da yetişen âlimlerin ileri gelenlerinden olup, yüksek ilim ve ma'rifet sahibi bir zât idi. Yumuşak huylu ve güzel ahlâk sahibi idi. Her işinde Allahü teâlânın rızâsını gözetir, dünyâya ve dünyâ lezzetlerine önem vermez idi. Arabça ve Türkçe şiirleri olan Hasen-zâde Muhammed Efendi, şiirlerinde "Şifâî" mahlasını kullanırdı. Halvetiyye ve Mevleviyye yollarından feyz almış olan bu zâtın, Türkçe şiirlerinin bulunduğu "Münşeât" adlı bir eseri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 435

**HÂŞİMÎ EMÎR OSMAN**

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. 919 (m. 1513) senesinde Sivas'da doğdu. 1003 (m. 1594) senesinde İstanbul'da vefât etti. İstanbul'un Kâsımpaşa semtinde bulunan dergâhının bahçesine defnedildi.

Hâşimî Emîr Osman, küçük yaşta ilim öğrenmek için İstanbul'a geldi. Sahn-ı semân medreselerinde ilim tahsil etti. Bu arada nerede bir tasavvuf büyüğünün adını duysa, hemen oraya gider, o zâtın sohbetlerinde bulunurdu. Bu sırada bir gece, rü'yâsında Hazreti Ali'yi (radıyallahü anh), elinde Zülfikâr olduğu hâlde gördü. Hazreti Ali ona; "Oğlum! Umman erlerini istersen, Vize'ye gel. Beni orada bulursun" buyurdu. Osman Efendi uyanınca derhal yolculuk hazırlığı yaptı. Vize'ye gitmek için yola çıktı. (Vize, Kırklareli'nin bir kazasıdır). Vize'ye varması, güneşin doğma zamanına rastladı. Bu sırada, güneşin doğduğu taraftaki kırmızılığı seyretmekte olan bir zâtı gördü. Bu zât Emîr Osman'a; "Ey Emîr! Eğer Ali'yi ister isen, işte Ali benim. Fakat şimdi süvari değilim" buyurdu. Bunun üzerine Emîr Osman rü'yâsını hatırlayarak; "Fakat efendim, rü'yâda gördüğüm zaman onun Zülfikârı vardı" deyince, o zât belindeki kemere bağlı bulunan tesbihi çekmesi ile tesbih Allahü teâlânın izni ile Zülfikâr şeklini aldı. "İşte evlâdım! Bizim Zülfikâr'ımız budur" dedi. O sırada Emîr Osman düşüp bayıldı. Kendine geldikten sonra, o mübârek zâtın hizmetine girdi. Bu zât Şeyh Alâüddîn Ali Efendi idi.

Hâşimî Emîr Osman, Şeyh Alâüddîn Ali Efendi'nin dergâhında uzun bir zaman kalarak tasavvuf yolunun edeblerini öğrenmek için gayret gösterdi. Bu arada, Şeyh Gazânfer Efendi'nin kerîmesi ile evlendi Şeyh Ali Efendi vefât edince, Gazânfer Efendi, halîfesi olarak onun yerine geçti. Gazânfer Efendi'nin vefâtından sonra, Emîr Efendi İstanbul'a gitti. Nûreddîn-zâde dergâhında misâfir olarak kaldı. Nûreddîn-zâde'nin talebeleri her sabah gördükleri rü'yâları hocalarına anlatırlardı. Bu arada Emîr Osman Efendi'nin hiç rü'yâ anlatmaması hayret mevzûu olduğu sırada, Emîr Osman Efendi rü'yâsında Fahr-i âlem efendimizi ( aleyhisselâm ) gördü. Mübârek ellerinde bulunan yeşil renkli üç yapraklı taze ayvayı, Nûreddîn-zâde'ye verilmek üzere verdiler. Sabah olunca Nûreddîn-zâde; "Ey Emîr" Sen hiç rü'yâ görmez misin? Zîrâ ta'bir için bize müracaat etmiyorsun" dedi. O zaman Emîr Osman Efendi, rü'yâda Nûreddîn-zâde için verilen üç yapraklı ayvayı hırkasının altından çıkarıp; "Efendim! işte fakirinizin rü'yâsı" diyerek ayvayı takdim etti. Bunun üzerine Nûreddîn-zâde; "Ey Emîr! Artık senin bize ihtiyâcın kalmadı, iki arslan bir postta olmaz. Var artık kendi postuna sahip ol" diyerek icâzet verdi. Emîr Osman Efendi bu emre uyarak, Kâsımpaşa'daki dergâhını inşâ ettirdi. Burada Hak taliplerine ve ilim öğrenmek istiyenlere ders verdi.

Emîr Osman Efendi'nin bir tarîkatnâmesi vardır. Nazm halindedir. Hâşimî mahlasını kullanmıştır. Ayrıca küçük bir dîvânı da vardır. Silsile-i nesebleri hakkındaki yazdığı nazm gayet ârifânedir. Bir kısmı şöyledir;

Hâşimîyim hem fakirim, müctebâdır sevdiğim,
Âl ve evlâdı Muhammed Mustafa'dır sevdiğim,

Çıhâr-ı yâr pâk-ı gevher Ümmehât-ı mü'minîn,
Suffe-i ashâb-ı yârân-ı vefadır sevdiğim.

Hocasını şöyle medheder:

Pîrim sultân-ı evliyâ, Kerem etmiş sübhân sana.
Bu can sana nesnedir, Feda yüzbin cihan sana.

Sen ol üçlerin birisin, içlerinde serversin.
Evliyânın rehberisin, Kamûsi mihribân sana.

Bahru ışka gönül daldı, Ma’rifet kânını buldu.
Haşîmî gerçeğe erdi, Yeter bu din îmân sana.

Rahmet kapısını açarız, Âleme, nûrdan saçarız.
Onunla konar göçeriz, Dost ili bizim ilimiz.

Başka bir şiiri:

Merd isen meydân-ı ışkda can verip cânânı gör,
Sâdık isen ışk içinde iste bul sultânı gör.

O sana senden yakın, sen olma gel O’na ırak,
Kesreti ko vahdeti bul, ma’nâ-yı irfân-ı gör.

Beytlerinden ba’zıları şunlardır:

Şol kişi kim, can-u dilden Rabbini eyler taleb,
Hiç ola mı kim muradın vermeye ana Çalap.

Sen hemân ânın yolunda cid ile cehd edegör,
Damın maksûde çün vermek diler, çek ta’b (zahmet).

Bâde-i iş ki ezel camımdan içdikse eğer,
Mest-i aşk oldun sana lâzım değil mâ-i ineb (üzüm suyu).

Âkıl isen rızk için gerdûn-u dûna eğme ser,
Âsyâb-âsâ yürü var ekmeğin taştan çıkar.

“Aklı başında bir insan isen, bir lokma ekmek için şu dönek tabiatlı ve âdi dünyâ ehline baş eğip muhtaç olma. Git, değirmen gibi, sen de ekmeğini taştan çıkar. Alnının teriyle kazan ve kimseye minnet etme!”

Yûsuf dahi olsan düşürürler seni çâha,
Ebnâyi zamanın işi ihvana cefâdır.

“Zamanımızın insanlarının işi gücü dâima halka, yakınlarına ve kardeşlerine kötülük ve eziyet çektirmekten ibârettir. Hattâ kusursuz ve en iyi kalbli bir insan bile olsan seni de yok etmeğe çalışırlar. Tıpkı kardeşlerinin, Hazreti Yûsuf’u (aleyhisselâm) kuyuya attıkları gibi...”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 324

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 188

**HAYÂRÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Ali bin Mûsâ bin Hıdır el-Hayâri’dir. Mısır’da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1056 (m. 1646) senesi Rebî’ul-âhır ayının yirmiikinci günü, Medîne-i münevverede vefât etti. Bakî’ kabristanına defnedildi.

Abdurrahmân Hayâri, Mısır’da tahsil yaptı. Zamanının büyük âlimlerinden okudu. Nûreddîn Ziyâdî, Ebû Bekr Şinvânî, Ahmed Ganemî, Muhammed Hafacî ve başkalarının derslerinde yetişip icâzet (diploma) aldı. Hocaları onun fazilet ve kemâline şehâdette bulundular. Câmi’ul Ezher’de ders okuttu. Âlimler de dersini dinlediler. Nûreddîn Şebrâmelîsî dersinde bulundu ve onu çok medhetti.

Abdurrahmân Hayâri 1029 (m. 1619) senesi Muharrem ayının ortalarında Medîne-i münevvereye gitti. Gidişi, Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) izni ile idi. Medîne-i münevvere halkı ilminden çok istifâde ettiler. Bütün ilimlerde üstün derecede olup vekâr sahibi idi. Resûlullahı ( aleyhisselâm ) uyanık hâlde iken görürdü. Bir defasında talebelerine okuttuğu hadîs-i şerîf kitabını bitirince, ellerini duâ eder şekilde kaldırdı. Kendilerinde duâya âmin diyen bir kimse hâli vardı. Derste bulunan talebeler ve başkaları da ellerini açtılar. Hayârî’nin duâ hâli uzadı. Talebeler ve başkaları o hâlde kalmaktan yoruldular. Bir kısmı oradan ayrıldılar. Kalanlar da hayrete düştü. Ellerini indirdikten sonra çok sevdiği bir talebesi yaklaşıp; “Efendim bu hâlinize ve uzayan duânıza hayret ettik, önce böyle bir durum olmamıştı.” diye sordu. O da; “Yavrum bunun sebebi bizim için duâya gelmiş olan Resûlullah efendimizi ( aleyhisselâm ) görmem ve duâlarına âmin dememdir. Duâ bitinceye kadar bu hâlde kaldım” buyurdu.

Abdurrahmân Hayâri çeşitli âlimler tarafından medhedildi. O bütün faziletleri kendisinde toplamış bir zât idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 367

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 65

**HAYREDDÎN-İ REMLÎ**

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. "Dürr-ül-muhtâr" kitabının sahibi Alâüddîn-i Haskefî'nin hocasıdır. İsmi, Hayreddîn bin Ahmed bin Nûreddîn Ali bin Zeynüddîn bin Abdülvehhâb el-Eyyûbî el-Uleymî el-Fârûkî er-Remlî'dir. 993 (m. 1585) senesinin Ramazân-ı şerîf ayında, Filistin'in Remle şehrinde dünyâya geldi ve orada büyüdü. Doğum yerine nisbetle, "Remli" diye meşhûr oldu. Tefsîr, hadîs, fıkıh, lügat, sarf, nahiv, beyân, arûz ve daha başka ilimlerde büyük bir âlim olarak yetişti. Hanefî mezhebinde, zamanının âlimlerinin en büyüğü kabûl edildiği için, "Şeyhülislâm" ünvanı verildi. Fetvâları, "Fetâvâ-yı Hayriyye" adı ile meşhûrdur. Beyrut'ta ofset yolu ile basılmıştır. Remli'nin kıymetli eserlere şerh ve haşiyeleri vardır. Bunlardan "Eşbâh ve Nezâir" haşiyesi ve "Levâih-ül-envâr" ismi verilen, "Minah-ül-Gaffâr" haşiyesi çok kıymetlidir. Şiirleri bir "Dîvân" teşkil etmekte olup, basılmıştır. 1081 (m. 1670) senesinde, Ramazân-ı şerîf ayının yirmiyedinci gününün Pazar gecesinde Remle'de vefât etti. Şeyh İbn-i Abdullah Muhammed Betâyihî'nin kabri yakınlarında bulunan, Başkardî mahallesinde defnedildi. Oğlu Necmüddîn onun için bir türbe yaptırdı.

Hayreddîn-i Remli, birçok âlimden ilim tahsil etti. Önce Kur'ân-ı kerîmi kırâat eyledi. Şeyh-ül-Kıdve Mûsâ bin Hasen-i Remlî'den tecvîd ilmini öğrendi. Ebû Şücâ'dan Şafiî fıkhını okudu. Küçükken bu zâtın yanında kalıp, kendisinden istifâde etmiş, onun feyz ve bereketlerine kavuşmuştu. 1007 (m. 1598) senesinde, büyük ağabeyi Abdünnebi ile birlikte Mısır'a gitti. Diğer ağabeyi Allâme Şemseddîn, ilim tahsili için daha önce Mısır'a gelmişti. Hayreddîn-i Remli ilim tahsili için Mısır'a gidişini şöyle anlatır: "Geceleyin, ağabeyimle beraber Mısır'a varmıştık. Sabahleyin erkenden, ağabeyimden beni hamama götürmesini istedim. O da bu ihtiyâcımı te'min etti. Sonra onunla birlikte, Câmi'ul-Ezher Medresesi'ne gittik. Orada, evliyânın meşhûrlarından Şeyh Fâyid de bulunuyordu. O devrin Mısır halkı, kendisine çok hürmet ve saygı gösterirdi. Medreseye girince, Şeyh Fâyid'in elini öpmek istedim. Yüzünü çevirip elini vermedi ve bana; "Benden uzaklaş!" dedi. Böylece elini öpmek mümkün olmadığı gibi, kalbim de mahzûnlaşmıştı. Günlerce Câmi'ul-Ezher'de kaldım. Günün birinde, bir de ne göreyim! Şeyh Fâyid; "Ey Şeyhülislâm, buraya gel!" diye sesleniyordu. Kime seslendiğini anlayamadım. O ise beni işâret ediyordu. Yanına vardım ve elini öptüm. Elindeki değneği ile benim sırtıma vurdu. Bundan sonra ne zaman yanına gitsem beni karşılar, yanına oturtur ve çok güzel şiirler okurdu. Yanından ayrılmak için ayağa kalkmak istediğimde, kolay kolay izin vermezdi. Onun feyz ve bereketlerine kavuştum. O, herkesi meccânen (ücretsiz) traş ederdi. Bana da berberliği öğretti. İki makas ve bileği taşını hediye etti. Onlar şimdi yanımdadır. Sonra Şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerini öğrenmek istedim. Bir müddet buna devam ettim. Ben ve ağabeyim, bir özrümüz olmadığı hâlde, Şafiî fıkhını okumaktan biraz sıkılmıştık. Ağabeyim, Hanefî mezhebine geçip, onun fıkıh bilgilerini öğrenelim diye teklif etti. Ben buna râzı olmadım. O da Şafiî fıkhını okumaya rızâ göstermedi. Artık Hanefî fıkhını okumaya başlayacağını söyledi. Bu husûsta, Câmi'ul-Ezher âlimlerinin büyüklerinden biri ile istişâre ettim. O da Şeyh Fâyid'i işâret edip, ondan, bu husûsta bir pusula (mektûp) yazıp, İmâm-ı Şafiî'nin kabrine bırakıvermesini istememizi tavsiye etti. Durumu Şeyh Fâyid'e anlattık. O da kabûl etti. Bir mektûp yazıp kabre koydu. Bu sırada, kabrin yanına oturdu. Bir ara dalıp uyuyuverdi. Rü'yâsında İmâm-ı Şafiî'yi gördüğünü ve kendisine; "Biz hepimiz (hak mezhepler) doğru yoldayız" buyurduğunu gelip bize haber verdi. Sonra da bana dedi ki: "Bu, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin senin ağabeyine, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin mezhebine geçmek isteğine ve o mezhebin fıkıh bilgilerini okumasına bir işârettir." Bunun üzerine ben de ağabeyimin arzusuna uyarak, Hanefî mezhebinin fıkıh bilgilerini okumaya başladım. Çok gayret gösterip ilim tahsiline devam ettim, ilimde üstâd olan âlimlerden çok ilim öğrendim. Câmi'ul-Ezher'de fıkıh âlimi olan Şeyh Abdullah bin Muhammed en-Nahrîrî'den Hanefî fıkhını öğrendim."

Hayreddîn-i Remli, hocası Nahrîrî'den "Kenz" kitabının şerhinin tamâmını okudu. "Sadr-uş-şerî'a"nin ve "Eşbâh ve Nezâir" kitabının çoğunu, "Katr-un-nedâ" şerhinin bir bölümünü, "Tebyîn-ül-hakâyık"ın büyük bir kısmını, "El-İhtiyâr", "İbn-i Melek" "Sirâciyye" ve şerhini, "Şerh-ur-Ruhbiyye" ve daha başka kitapları da onun huzûrunda okumuştu. Hocalarının en üstünü Nahrîrî idi. Uzun müddet onun yanında kaldı. Nahrîrî, kendisinin Mısır'a yerleşmesini te'min etti. Berkûkiyye Medresesi'nde kalabileceği bir oda

tahsis ettirdi. Ağabeyini de oraya yerleştirdi. Ağabeyi ile birlikte bu hocasına çok gelip giderlerdi. Nahrîrî, Câmi'ul-Ezher'deki umûmî derslerin dışında, Hayreddîn-i Remli'ye ve ağabeyine husûsî dersler de verdi. Hayreddîn-i Remli, Hanefî âlimlerinin büyüklerinden Allâme Sirâcüddîn Muhammed bin Muhammed el-Hatûti'den de ilim tahsil etti. Bu zâtın da fetvâları meşhûrdur. Ondan da "Kenz-üd-dekâik" adlı eserden dersler okudu. Bu hocası ona, 1009 (m. 1600) senesi Muharrem ayı ortalarında icâzet verdi. Emînüddîn Ahmed bin Muhammed'den de, Zeylâ'î'nin "Şerh-ül-kenz" kitabının bir kısmını okudu. Bu hocası da, kendi el yazısı ile bir icâzet yazıp verdi. Ayrıca bu hocasından, hadîs-i şerîf dersi okudu. Usûl-i fıkıh ilmini, Allâme Muhammed bin Muhammed ile Şeyh Muhammed bin Şelbî'den okudu. Câmi'ul-Ezher muhaddisi Ebü'n-Nücâ Sâlim es-Senhûrî'den, hadîs ilmini tahsil etti.

Kırâat ilimlerini, zamanının kırâat âlimi Şeyh Abdürrahmân-ı Behnî'den okumuştu. Nahiv ilmini ise, daha önce zamanının seçilmişi Ebû Bekr-i Şinvânî ve Şeyh Süleymân İbni Abdiddâim Tebâbilî'den tahsil etmişti. Bu hocalarının arkadaşı olan Şeyh İbrâhim Lekânî'den de ders okudu. Mısır'daki tahsili müddetince altı sene Câmi'ul-Ezher de kaldı. Kendi el yazısı ile birçok kıymetli kitapları yazıp, bunları okudu. Bunun yanında başkalarının yazdıklarını da okudu. Daha Câmi'ul-Ezher'de iken fetvâ vermeye başlamışdı. Hocası Nahrîrî ve İbn-i Abdil'âl, 1013 (m. 1604) senesi Zilkâ'de ayında, ona gösterdikleri teveccühten dolayı, yeni birer icâzet daha yazdılar. Bu senenin sonu olan Zilhicce ayında, Mısır'dan Remle'ye geldi. Dönüşünde Gazze âlimleri ve o beldenin vâlisi Ahmed bin Rıdvan ile buluştu. Vâli, kendisine çok ikram ve iltifâtlarda bulundu. İhsânları çok oldu. Ona çok i'tibâr gösterdi. Hayreddîn-i Remli memleketine yerleşip; ders okutmak, talebe yetiştirmek ve fetvâ vermekle meşgûl oldu. İnsanlara va'z ve nasihati hiç terketmedi. İlmi ile çok meşhûr oldu. Fetvâları her tarafa yayıldı. Her beldeden insanlar gelip kendisine mes'ele sorarlar ve fetvâ isterlerdi. Bunun için de meşgûliyeti çok olurdu. Tedrisât ve fetvâ işlerinden arta kalan vakitlerinde, kendi eliyle üzüm bağları ve çeşitli ağaçları dikip yetiştirirdi. Her cins meyveden, incir ve zeytinin muhtelif cinslerinden binlerce ağaç dikmişti. Çok mülkü ve gelir kaynakları vardı. Elinin emeğiyle kazanıp yerdi. Vakıftan ve başka yoldan bir maaş kabûl etmezdi. Çoluk-çocuğuna, akrabâlarına, talebelerine, komşularına ve ihtiyâç sahiplerine çok hayır ve hasenatta bulunurdu. Memleketinin câmilerinden, mescidlerinden ve evliyâ kabirlerinden bir çoğunu, bizzat kendisi ta'mir ettirdi. Kütüphânesinde çok kitabı vardı. Her ilme âit meşhûr kitaplardan, 200.000 adet kitabı mevcûttu. Mükerrer nüshalar da bu sayıya dâhildi. Birçok kimse kendisinden ilim tahsil etti. Himmet ve bereketi büyük oldu. Herkese faydalı olmaya çalışırdı. İnsanlar arasında mevkîsi ve makamı büyük olan; vâlilerden, âlimlerden, müftîlerden, müderrislerden, eser sahiplerinden ve meşhûr kimselerden çok kimse ondan ilim öğrendi. Bunlar, uzak memleketlerden gelip ilim tahsil ederlerdi. Oğlu Allâme Muhyiddîn, Kudüs'de Şafiî müftîsi olan Seyyid Celîl Muhammed Eş'arî, yine Kudüs'de Hanefî müftîsi Allâme Seyyid Abdürrahîm bin Ebî Lütf, Allâme Muhammed bin Hâfızüddîn es-Sürûrî, Mescid-i Aksa hatîbi Fadıl Yûsuf bin Şeyh Radıyyüddîn el-Lütfî, Gazze şehrinde Hanefî müftîsi Allâme Ömer el-Meşrikî, Şafiî müftîsi Şeyh Ali gibi zâtlar, ondan ilim tahsil edip, icâzet alan âlimlerdir. Şam'dan da birçok kimse gelip ondan ders aldı. Yüksek âlim Seyyid bin Muhammed bin Kemâleddîn bin Hamza Nakîb ve üç evlâdı Seyyid Abdurrahmân, Seyyid Abdülkerîm ve Seyyid İbrâhim ile, Şam'da Hanefî müftîsi olan Alâüddîn bin Ali Haskefî, Seyyid Muhammed bin Telân Nakîb ve daha başkaları, Haremeyn'in direği sayılan ve Mekke'de oturan Îsâ bin Muhammed es-Se'âlebî el-Magribî, Allâme ve büyük müdekkik Muhammed bin Süleymân es-Sûsî, Medine'de oturan İbrâhim bin Abdurrahmân el-Hayârî el-Medenî ve başkaları, Anadolu'da fazilet ve şöhret sahibi Vezîr-i a'zam Mehmed Paşa'nın oğlu Mustafa Paşa gibi âlimler, onun seçkin talebelerindendir. Sadr-ı a'zam Ahmed Paşa'nın oğlu da ondan ilim tahsil edip icâzet aldı.

Magrib memleketlerinden gelip, ondan ilim alanlar da oldu. Tefsîr, hadîs ve nahiv âlimi ve eserler sahibi Yahyâ bin Muhammed Magribî, magribden gelip kendisinden icâzet alanlardan oldu. Seyyidî Abdullah bin Muhammed el-Iyâşî, Muhammed bin Abdullah el-Iyâşî ve daha birçokları ondan ilim tahsil etmişlerdir. Büyüklerle beraber küçükler ve dedelerle beraber torunlar da derslerine katılırdı. Kendisinden icâzet isteyen ve buna ehil olanlara eliyle yazarak verirdi. İnsanlara ilim öğretmek husûsunda çok gayretli idi. Herkesin hatırını hoş tutar, âlimlere ve ilim talebelerine çok ikramlarda bulunurdu. Onlara yardım husûsunda çok cömert davranırdı, istedikleri şeyleri kendilerine verirdi.

Orta boylu, etine dolgun ve elleri bembeyaz bir zât idi. Görünüşü çok güzeldi. Saçları nûrânî bir beyazlığa

bürünmüştü. Yüzüne bakanlar, zamanındaki kimselerden ondan daha güzel yüzlü birisini görmediklerini söylerlerdi. Tevâzuunun çokluğundan ve yumuşak huyluluğundan dolayı, kimse ondan uzaklaşmazdı. Sohbetleri güzel, faydası çoktu. Fesahat ve belagat sahibi idi. Kendisine gelenlere çok ikramlarda bulunurdu. Sohbet meclislerinde boş ve fâidesiz şeyler konuşulmaz ve yapılmazdı. Vakitleri yazmak, ders okutmak, mes'ele soranlara fetvâ vermekle geçerdi. Yazılarında kullandığı dilde, aslına sadâkata çok riâyet ederdi. Sâde bir lisan kullanırdı. Firâset-i îmâniyye ve hikmet-i Lokmâniyye sahibi idi. Kâdılık yapanlara ve devletin siyâsî hizmetinde görev alanlara karşı gayet heybetli ve ciddî davranırdı. Onun zamanında Remle şehri, memleketlerin en adâletlisi olmuştu. Şehir halkı, İslâm dîninin emir ve yasaklarına uymakta büyük bir gayret gösterirlerdi. Bu şehre yakın olan yerlerde de durum aynı idi. Bir kadının, bir şahıs hakkında İslâm dîninin bildirdiği hükümlerle karar vermediği görülse, mahkûm olan kişi, doğruca Hayreddîn-i Remlî'ye gider, kadının verdiği hükmün sûretini ona gösterirdi. Kararın butlanı (yok sayılması) için ona müracaat ederdi. Sanki o, memleketin Kâdı'l-kudâti (temyiz başkanı) idi. Kâdı, onun fetvâsına uygun olmayan bir kararını hemen değiştirirdi. Şam'da ve başka şehirlerde, ne zaman müşkil bir mes'ele ortaya çıksa, başka müftîlerin çokluğuna rağmen, mes'eleyi Hayreddîn-i Remlî'ye getirip hâllini isterlerdi. Çöllerde yaşayan bedevilere dahî onun fetvâsı ulaştığında, hiç tereddüt etmeden aralarındaki ihtilâflara son verirler, fetvâ ile bildirilen hükme hemen uyarlardı. Hâlbuki onlar, işlerinde uyacakları dînî hükümlerin ne olduğunu bilmiyorlardı. Velhâsılı Hayreddîn-i Remli, kadrü kıymeti yüksek, şânı yüce, deniz damlalarından çıkarılmış bir inci ve gerdanlıktaki bir altın parçası gibiydi.

Hayreddîn-i Remli buyuruyor ki: "Hâfızların ücret ile okuduğu Kur'ân-ı kerîmden, ne ölüye, ne de okuyana sevâb hâsıl olur. Hâfızlara ücret ile Kur'ân-ı kerîm okutmak caiz değildir. Kur'ân-ı kerîmi ücretle okumak, bâtıldır, bid'attır. Dört halîfe zamanında, hiç kimse bunu işlemedi. Kur'ân-ı kerîm öğretmekte ise zarûret vardır. Çünkü Kur'ân-ı kerîmin ve din bilgilerinin unutulmaması ve imamlığın ve müezzinliğin yapılabilmesi için ücretle yaptırılması zarûret hâline gelmiştir. Mezar başında, ücretle Kur'ân-ı kerîm okutmak için ise zarûret yoktur."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 134, 139

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 132

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 358

4) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 499

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 350, 352, 795, 1014


**HİCÂZÎ VÂİZ**

Kırâat, hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed Hicâzî bin Muhammed bin Abdullah Kalkaşendî. Vaiz diye bilinir. 957 (m. 1550) senesinde doğdu. 1035 (m. 1625) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Muhammed Vâiz Mısır'da yetişti. Kur'ân-ı kerîmi, nahiv, kırâat ve fıkıh ilmine dâir çeşitli eserleri ezberledi. Ezberlediklerini asrının büyük âlimlerine arz etti. Onların huzûrunda okudu. Hadîs âlimi Necmüddîn Gaytî, Cemâlüddîn İbni Kâdı Zekeriyyâ, Ahmed bin Ahmed bin Abdullah Sinbâtî, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Şemsüddîn Muhammed Remlî, Seyyid Ermıyûnû, Şemsüddîn Alkamî, Şeyh Kerîmüddîn Halveti'den ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Muhammed Vâiz'in ders aldığı hocalarının sayısı üçyüze ulaşır.

Muhammed Vaiz, Şafiî mezhebinden idi. İlâhi ma'rifetler ve ma'nevî ilimlerle meşhûrdur. Zâhirî ilimlerde söz sahibi idi. Halvetî tarikatından idi. Ondan sonra gelen Şam ve Mısır âlimleri, ondan ilim aldılar.

Muhammed Vâiz'in yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Şer-hun alel Elfiyet-il-Hadîs lis-Süyûtî, 2-Şerh-ül-Câmi'us-sagîr lis Süyûtî: Kıymetli bir eserdir. Buna; "Feth-ül-mevlânnesîr bi şerh-il-Câmi'us-sagîr ismini vermiştir. Oniki cild olup her cild elli formadır. 3- Sevâ-us-sırât fî beyân-il-Hadîs lis-Süyûtî: Kıyâmet alâmetlerini bildiren büyük bir kitaptır. Üçyüz tane kıyâmet alâmeti saymıştır. 4- El-Kavl-üş-şefi' fis-salâti alâ Habîb-iş-şerîf, 5- Şerhun alet-Tayyibe, 6- El-Kavl-ül-mesrûh fin-nefsi ver-rûh, 7-El-Bürhân fî Evkâf-is-sultân, 8-El-

İsti'lâm an rü'yet-in-nebiyyi fil-menâm, 9- El-Kavl-ül-mesbût fî kıssati Hârût, 10- Keşf-ün-nikâb fî hayât-il-enbiyâi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 177

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 174

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 274

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1356

**HOCA SA'DÜDDÎN EFENDİ**

Yirmi ikinci Osmanlı şeyhülislâmı. İsmi, Sa'düddîn bin Hasen Can bin Hâfız Muhammed İsfehânî'dir. Yavuz Sultan Selim Hân'ın nedimi (sohbet arkadaşı) Hasen Can'ın oğludur. Hoca Efendi lakabıyla meşhûr oldu. 943 (m. 1536) senesinde İstanbul'da doğdu. Üçüncü Murâd Hân'ın vefâtının dördüncü senesinde Ayasofya Câmii'nde hatim ve mevlid duâsı yapılacaktı. Buraya gitmek için hazırlık yapan Hoca Sa'düddîn Efendi, abdest alırken fenâlaştı. Buna rağmen Câmiye gitti. Duâ biterken, rûhunu teslim eyledi. Cenâzesi 12 Rebî'ul-evvel 1008 (m. 1599) târihinde Eyyûb Sultan'da yaptırmış olduğu Dâr-ül-Kurrâ bahçesine defnedildi. Vefât ettiğinde 63 yaşında idi. Hoca Sa'düddîn Efendi de, sevgili Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) vefât günü ve yaşlarında Hak teâlânın rahmetine kavuşmuştu.

Hoca Sa'düddîn Efendi gençliğinde; Müderris Karamanlı Mehmed Efendi, Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi ve zamanın diğer büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Yirmi yaşında iken, yardımcı müderris olarak İstanbul'da Murâd Paşa Medresesi'nde ders vermeğe başladı. Daha sonra Erbe'în payesi denilen ilmiyye rütbesini alıp, Bursa'da Yıldırım Medresesi'ne ta'yin oldu. Bir yıl sonra da, ilmiyyeye âit olan Hâriç rütbesine yükseldi. Bu sırada yirmidokuz yaşında idi. 978 (m. 1570) senesinde Mahmûd Bey'in başka bir yere ta'yini ile boşalan Bursa Sultaniye Medresesi'ne, 980 (m. 1572) senesinde ise, Sahn-ı semân müderrisliğine getirildi. 981 (m. 1573) senesi Mayıs ayında İbrâhim Efendi'nin vefâtı üzerine, Şehzâde Murâd'ın hocalığına ta'yin edildi. Bu sebeple Hoca Efendi diye anılmaya başladı. Şehzâde Murâd tahta çıkınca, Sa'düddîn Efendi'yi Manisa'dan İstanbul'a çağırdı. Kendisine Hâce-i sultanî (sultan hocası) ve Reîs-ül-ulemâ ünvanları yerildi. Devletin iç ve dış siyâsetine yardımcı oldu. Sa'düddîn Efendi, Üçüncü Mehmed Hân'ın şehzâdeliğinde, ona da hocalık yaptı. Üçüncü Mehmed Hân tahta çıkınca, Sa'düddîn Efendi'ye hürmet gösterip, işlerinde ona da danışırdı, iki sultâna hocalık yaptığı için kendisine Câmi'ür-riyâseteyn denildi. Aynı ünvanı şeyhülislâmlar arasında bir de, Erzurumlu Seyyid Hacı Feyzullah Efendi almıştır.

Hoca Sa'düddîn Efendi, devrinde bütün ulemânın adetâ "Kutbu" hâline geldi. Onun talebeleri de meşhûr oldular. Bütün talebeleri onun irfan halkasından olmakla övünüyorlardı. Mevlânâ Ali Nakîb, Molla Ali, Seyyid Kâsım Gubârî ve Azmi-zâde, Hoca Sa'düddîn Efendi'nin yetiştirdiği talebelerin meşhûrlarındandır.

Sultan Üçüncü Mehmed Hân, Şeyhülislâm Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin vefâtı üzerine 1007 (m. 1598) senesinde, Sa'düddîn Efendi'yi şeyhülislâmlık makamına getirdi. Hoca Sa'düddîn Efendi bir yıl sekiz ay şeyhülislâmlık yaptı. Bu sırada müslüman halkın işlerini hiç ihmâl etmedi, hep yerine getirdi. Gerekli fetvâları hazırlamakta büyük maharet gösterdi. Her Cum'a müslümanların dertlerini dinlerdi. Herkesin lisânına göre, Türkçe, Farsça ve Arabça verdiği cevaplarla halkı memnun ederdi. Bu çalışma ve hareketleriyle halk arasında, hocası Ebüssü'ûd Efendi'yi hatırlattığı söylenirdi. Devrin şâirlerinden Câmi Çelebi onu şöyle medheder:

Bu yakınlarda cihâna, iki müftî geldi,<br>
Tuttu âlemi, her birisinin fazlü edebi.

"Kimdir?" diye suâl eylersen onları sen,<br>
Birisi "Hoca Çelebi", biri "Hoca Efendi".

Devrin ârifleri, hocası Ebüssü'ûd Efendi ile Hoca Sa'düddîn Efendi'yi bir ayar tutarlardı. Ebüssü'ûd hazretleri de gençliğinde "Hoca Çelebi" nâmıyla meşhûrdu.

Hoca Sa'düddîn Efendi'nin diğer kardeşleri de kendisi gibi âlim idi. Hoca Efendi'nin vâlidesine; "Senin çocukların bu şerefe ne ile kavuştu?" diye sorulduğunda vâlidesi şöyle dedi:

“Ben hiç birisini abdestsiz emzirmedim. Her birisinin akikasını kestim. Ayrıca her Cum’a günü, her biri adına bir koç kesip fakirlere sadaka olarak dağıtırdım.”

Haçova zaferi ve Hoca Sa’düddîn Efendi: 974 (m. 1566) senesinden, beri, Avusturya ile Osmanlı devleti sınırlarında çatışmalar hiç eksik olmuyordu. Bu çatışmalarda hep Osmanlı akıncıları galip geliyordu. Avusturya, Türk akınlarından çok bizar oldu ve korkuya düştü. Akınlara karşı topluca karşı koyabilmek için hudud şehirlerindeki kiliselere büyük çanlar koydurulmuştu. Târihimize, “Türk Çanı” olarak geçen bu çanlar, sabah öğle ve akşam olmak üzere günde üç sefer çalınır, halk gelebilecek Türk akıncılarına karşı îkaz edilirdi.

Bu akınlardan birisinde, Bosna Akıncı kumandanlarından Hasen Paşa, 1001 (m. 1592) senesinde yaptığı bir seferde, Avusturyalılar tarafından pusuya düşürülerek, Hasen Paşa, Sultan-zâde Mustafa Paşa ve Koca Mehmed Paşa’nın da bulunduğu 8000 Türk akıncısı şehîd edilmişti. Bunun üzerine Avusturya’ya karşı savaş açılması için bir dîvân toplandı. Sadr-ı a’zam Sinân Paşa, Avusturya ile savaşmak istiyordu. Dîvânda Hoca Sa’düddîn Efendi şu sözlerle savaşmaya şiddetle i’tirâz etti: “Kolay zaferler kazanmak devri artık geçmiştir. Akıncılarımızın şehîd edilmesi her zaman olan hâllerdendir. Bu bir savaş sebebi olmaması gerektir. Devlet-i Âli Osman genişleyebileceği kadar genişlemiş, tabiî sınırlara kadar dayanmıştır. Bu sınırları aşıp, ülkeler feth edilse bile, buraları uzun zaman elde tutmak mümkün olmayacaktır. Yine feth edilen yerleri elde tutmak için, kalelere fazla asker yerleştirmek gerekir. Bu askerlerin iaşesi ve ihtiyâçları devlet hazînesine ağır masraflar yükleyecektir. Yeni fethedilen yerlerden elde edilecek ganîmetler, buraları korumak için sarfedilen masrafı karşılıyamayacakar.” Vezirler de Sinân Paşa’nın yanında yer alınca, Hoca Efendi’nin bu fikri azınlıkta kaldı ve Avusturya ile savaşa karar verildi. Bunun üzerine Hoca Sa’düddîn Efendi; “Karşımızdaki düşman sâdece Avusturya değildir. Avusturya kralı Maksimilyen, Erdel prensi Zigismunt, Eflak beyi Mişel, Boğdan voyvodası Aron ile birleşmiş, Papadan, İspanya’dan ve Lehistan’dan da yardım almıştır. Müttefik devletlere karşı siyâsî davranmak îcâb eder. Hudutlarda müttefik düşmanlar belirince, savaşacak olan için en kolay, en iyi tedbir müttefiklerin arasını açmak ba’zısı ile barış yapmak ve yalnız kalan düşmanla savaşmaktır” dedi. Fakat onun bu sözlerini kimse dikkate almadı.

1002 (m. 1593) senesinden 1005 (m. 1596) senesine kadar devam eden Osmanlı-Avusturya savaşlarında her iki taraf ağır kayıplara uğradı. Estergon, İbrahil, Kili, Silistre, Yergöğü, Rusçuk, Akkirman ve Varna kaleleri elden çıktı. Bu sebeble Sultan Üçüncü Mehmed Hân, Hocası Sa’düddîn Efendi’nin tavsiyesiyle bizzat Avusturya seferine çıktı. Kanunî Sultan Süleymân Hân’ın vefâtından sonra 30 yıl geçtiği hâlde, hiçbir pâdişâh ordusuna bizzat başkomutanlık etmemişti. 1005 (m. 21 Haziran 1596) târihinde yanında Hoca Sa’düddîn Efendi de olduğu hâlde, 100.000 kişilik bir ordu ile İstanbul’dan hareket eden Sultan Üçüncü Mehmed, ösek kalesine ulaştı. Rumeli Beylerbeyi Sokullu-zâde Hasen Paşa ile, Kırım kuvvetleri de ösek kalesi önünde, Sultan ile birleştiler, ösek’de bir dîvân toplandı. Dîvânda ba’zı vezirler, Tuna vadisinden ilerleyip Viyana’yı muhasara etme teklifinde bulundular. Hoca Sa’düddîn Efendi; “Bu doğru bir düşünce değildir. Viyana merhum Kanunî zamanında da kuşatıldı. Fakat düşman Almanya içlerine çekilip gitti. Bizimle karşılaşmadı. Viyana’yı almak da mümkün olmadı. Şimdi Viyana’ya gittiğinizde düşman yine memleketim içine çekilerek, bizimle karşılaşmayacaktır. Biz Viyana’yı kuşatırken, onun müttefikleri bizi arkamızdan çevirerek çekilme yolumuzu kapatacaklardır. Müşkül durumlara düşmemiz mümkündür. Bu yüzden ben, Viyana’yı değil, Tisa nehrinden Eğri kalesine gidilmesini ve buranın zaptını teklif ederim. Eğri kalesi alınırsa Avusturya ile Romanya’nın yardım yolları elimize geçecek, birbirinden ayrılan ve yardım alamayan düşmanları, birer birer dize getirmek mümkün olacaktır” dedi.

Hoca Sa’düddîn Efendi’nin fikirlerine çok güvenen Sultan, bu fikri derhal kabûl etti. Eğri kalesi, 20 gün süren muhasaradan sonra zabt edildi. Kale muhafazasına Anadolu Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa’yı bırakan Sultan, ordusuyla Haçova denilen yere geldi. Osmanlı Ordusu Haçova’ya geldiği zaman, burada İmparatorun kardeşi. Arşidük Maksimilyan’ın kuvvetleriyle karşılaştı. Alman, Macar ve diğer devlet ve milletlerden toplanmış büyük bir ordu vardı.

Ordu, Haçova’ya vardığı zaman, düşmana karşı nasıl hareket edileceğini görüşmek maksadı ile bir dîvân toplandı. Hocasının isteğiyle savaşa çıkan Sultan, araba sarsıntısından ve yolun meşakkatlerinden çok rahatsız oldu. Sultan toplanan dîvânda resmen, sadr-ı a’zamı bırakıp, İstanbul’a dönmek istediğini açıkladı. Ba’zı vezirler de Sultânı desteklediler. Bu duruma şiddetle karşı çıkan Hoca Sa’düddîn Efendi; “Şevketlü

sultânımızın savaş zorluklarından rahatsız olduğunu biliriz. Unutmamalı ki, savaşın zorluklarından biz ve bütün ordu rahatsızdır. Savaşın meşakkatlerine katlanmadan zafer kazanmak nerede görülmüştür. Bu iş vezirlerin işi değildir. Bir kale fethetmekle dâvaya halledilmiş nazarı ile bakmak, kalenin imdâdına gelen küffârın başını ezmeden geri dönmek, yılanın kuyruğuna basıp önünden kaçmak demektir. Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Düşmanlarınız aman dileyip silahlarını terkedinceye kadar onlarla savaşınız. Düşmana sırtınızı çevirmeyiniz" buyurulur. Düşman aman dilememiş, silâhını terk etmemiştir. Düşmanla karşılaşmadan ona sırtımızı çevirirsek yarın hesap gününde Allahü teâlânın huzûruna ne yüzle çıkarız. Bir Osmanlı sultânının bir sebep olmadan ve düşmanı imha etmeden, gazâ meydanını terk etmesi, şimdiye kadar görülmemiştir. Ecdadımızın rûhları bizi ayıplar. Din düşmanları ile savaşmak muhakkak lâzımdır. Dîni ve devleti müdâfaa etmek, onun şânını ve şerefini göklerden ayaklar altına düşürmemek için savaşmak üzerimize farzdır. Hepimizin bu uğurda can verinceye kadar savaşması, sultânın değil, Allahü teâlânın emridir. Zâten biz onları yok etmezsek, onlar bizim üzerimize gelip bizi yok edecekler" diyerek Sultânın dönmesine mâni oldu.

Ertesi sabah iki tarafın kuvvetleri harp vaziyeti alıp birbirine yanaştı. Osmanlı ordusunun merkezinde sultan vardı. Başının üzerinde sancak dalgalanıyordu. Sultânın sağında vezirler, solunda kadıaskerler ile Hoca Sa'düddîn Efendi bulunmakta idi. Sol kolda Anadolu, Karaman, Halep, Maraş Eyâletleri beylerbeyleri, sağ kolda Rumeli ve Temaşvâr beylerbeylerinin kuvvetleri vardı.

Muharebenin başlamasıyla birlikte düşman birlikleri Pâdişâhın bulunduğu merkez kısma saldırdılar. Pâdişâh, otağına çekilerek, sırtına Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) hırka-i şerîfini giyip, eline mızrağını aldı. Sağ koldaki Rumeli Beylerbeyi Hasen Paşanın kuvvetleri dağıldı. Böylece düşman kuvveti ordunun içine daldı. Yağmaya başladı. Düşman, Türk cephâne sandıklarının üzerine çıkmıştı. Vaziyet tehlikeli bir hâl almıştı. Bu durumu bizzat seyreden Sultan Mehmed Hân, yanında bulunan Hoca Sa'düddîn Efendi'ye; "Efendi şimdiden sonra ne yapmamız gerek" diye sorunca, metanetini kaybetmeyen Hoca Efendi; "Sultânım lâzım olan, yerinizde sebat ve karar etmektir. Cengin hâli budur. Ecdadınız zamanında olan muharebeler çoğunlukla böyle vâki olmuştur. Mu'cizât-ı Muhammed ( aleyhisselâm ) ile inşâallahü teâlâ fırsat ve nusret ehl-i İslâmındır. Hatırınızı hoş tutun" dedi.

Artık panik başlamış ve düşman kuvvetleri çadırlar arasına kadar girmiş, ordugâhı zaptetmişlerdi. Düşmanın böyle çadırlar arasına girdiğini gören seyis, aşçı, deveci, katırcı, karakollukcu denilen hizmetçi grubu, bu çadırları zapteden düşman üzerine kazma, kürek, balta ve odun gibi şeylerle hücuma geçerken, aynı zamanda, "Düşman kaçıyor" diye bağırarak, askerleri geri döndürmeyi başardılar. Bu sırada ön kol kumandam Cağala-zâde de, gizlendiği pusudan çıkarak süvarileriyle hücuma geçti. Osmanlı ordusunun sağ kolunu bozmuş olan yirmibin düşmanı, bataklıklara sokarak imha etti. Bu hengâmede, Sultan Üçüncü Mehmed Hân'ı dimdik atının üzerinde, Hoca Efendi'yi de onun yanı başında atının gemlerini tutmuş gören akıncılar ve Kırım atlıları, zaferi kazandığını sanan düşmana korkunç bir darbe indirdiler. Düşmanın ellibin kadarı öldürüldü. Böylece kaybedilmiş sayılan Haçova savaşı büyük bir zaferle neticelendi. Onbin düka altın ile beraber, Alman toplarının büyük bir çoğunluğu ele geçti.

Tarihçi Hammer bu savaş için; "Hoca Sa'düddîn'in cesâret ve te'sîriyle kazanılan Haçova savaşı, Mohaç ve Çaldıran savaşı ile mukayese edilen parlak zaferdir" demektedir.

Hoca Sa'düddîn Efendi kendi devrine kadar, Osmanlı sultanları zamanında vukû' bulan olayları, yetişen âlimlerin ve büyük zâtların hayatlarını anlatan "Tâc-üt-tevârih" adlı eseri yazmıştır, iki cild olan bu eserine "Hoca Târihi" de denilmiştir. Selîmnâme, Târih-i Temîmî'ye takriz, Sadr-üş-şerîa adlı esere haşiye yazdı. Bundan başka; Risale-i Kuşeyrî tercümesi, Behçet-ül-Esrâr, Semerât-ül-Edvâr ve Mir'at-ül-Ahbâr adlı eserleri vardır. Ayrıca Lârî'nin Farsça târihini ve Emâlî Kasîdesi'ni aynı vezinle Türkçeye tercüme etmiştir.

Tâc-üt-tevârih'den ba'zı bölümler:

Rabbim, adınla başlarım, teksin yücesin sen.
Dileklere yön veren, cihanın sahibi sen.

Sayılar tükenir, izzetini tanıtmada.
Yetmedi kurallar üstünlüğünü anmaya.

Öyle pek kolay değil, bilmek anlamak O'nu.
Samed'dir Allah, ne doğdu ne de doğuruldu.

Çıkardı insanı yoktan varlığa neyledi,
Kişi kalbine bilgiyi armağan eyledi.

Bilgilerin adını öğreterek insana,
Ne ki varsa mutluluktan yakıştırdı ona.

Pak soylarından kerem ıssı peygamberleri
Göndererek cihâna kurdu sağlam düzeni.

Özünden, hem peygamber hem nebiler öğüncü,
Yolcular rehberi, gerçek yola götürücü

Hidâyet ufkunda doğdu karanlığa güneş,
Yâridir Allahın, yok elçilerde ona eş.

Sonu gelmez zikirlerimizle dâim olsun,
Selâmlarımızla kucağı durmadan dolsun.

Sevgisi övgüsüne cihanı bağladı gör,
Yaydığı nizâmı sonsuza dek dağladı gör.

Böylece hak yolunu yerine dikmek için,
Sünnetini âleme yayıp duyurmak için.

Töreleri, adâlet, keremli halefleri,
Bunların cihâna nizâm vermek görevleri.

Hakkı koruyorsa pâdişâhlar bir ülkede,
Gelişir elbette güven, Hakkın gölgesinde

Dağıtıp kereminden hep âlemi süsledi.
Bunların hükmüyle dört yandan onu kuşattı.

Özellikle güzel Osmanoğlu yıldızları,
Padişahlık tahtının, börkünün ıssıları.

Tek tek herbiri Allah yoluna durmuşlar,
İşlerinde hep hakkı, adâleti tutmuşlar.

. . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . .

Cihâna hükmeden yüce tahta vâris oldu.
Adı Sultan Murâd Hân'dır ya'nî Osmanoğlu.

Edeli devlet-ü-ikbâl ile tahta cülus,
Oldu düşmanları her an yaşamaktan me'yûs.

Adâletinin gölgesi düşeli devrâna,
Fenâlıklar kapısına vuruldu bir halka.

Yönetimde o pâdişâh seçti orta yolu,
Çünkü adâlete, şefkate meyyal tutumu.

ikbâl yılları oldu, kötülüklerden beri,
Devrinde bir an görülmedi zulmün eseri.

ilgi gösterdi zamanın hâkimi pâdişâh,
Adâlete, kereme, hem ibâdete o şâh.

Yolunu tutarak Rahmân ve Rahim Allahın,
Rahata erdirdi rûhunu Osman Gâzî'nin.

Yeniden can verdi ataları töresine,
Kulak tuttu halkın feryadına, dileğine.

Hükmünü geçerli, şevketini yaygın etti,
Yüce Allah, şaha kereminden bunu verdi.

Adı minberlerde, bezemeler çiçeklendi,
Altın gümüş akçalar. İsmiyle gülümsedi.

Sultânımızdır şimdi Haremeyni koruyan,
Şek yok, Allahın fazlıdır ona rehber olan.

Adâleti ihsânı artık tuttu cihanı,
Denk oldu dokuz kat göğe yücelikte şânı.

Adâlet kaynağıdır üstün kişiliği ile,
Açar kapıları ondan dilek edenlere.

Beyt:

Âlemde ne ki varsa Muhammed adına oldu,
O'nun adında gönülsüzler gönül buldu.

Nazm:

Yiğitten bir güzel addan başka ne kaldı.
işte bu gök kubbede yazılı olan da budur.

Şan, şeref sahiplerinin târihleri, haberleri,
Şimdi geçmişten batarda kalan da budur.

Yârab eyle gecemi günlerimi aydın.
Olursa çabam, sebeb doğuşuna hakkın.

Tedbîrde beni gerçeklere yakın eyle,
Görünsün dînin pırıltıları böylece.

Batsın toprağa din düşmanının dirisi,
Gücümden olsun perişan kâfir çerisi.

Eyle sen kılıcımı keskin, din yoluna,
Rehber eyle hak yolunda çarpışanlara.

Temiz bir ad sahibi kıl, kazandır beni,
Lütfun göreceği yere ulaştır beni.

Efendimsin ey keremi bol, ihsânı bol,
Kazanmak için rızânı, göster bana yol.

Önder eyle Mustafâ'nın emrini bana,
Ver savaştan öğünme ni'metini bana.

Rabbine derdini böyle açar iken,
Her işte kendini Hakka ısmarlar iken.

Hem yalvardı yakardı, hem secdeye vardı,
Açık gözleri, doldu uykuyla kapandı.

Gördü ki ufuktan bir dolunay doğmakta,
Durağı yüce Şeyh'in makamı olmakta.

Gelince olurdu Osman'ın karnu üstünde,
Dallı budaklı bir ağaç bitti özünde.

Bir ağaç ki mutluluk onda meyva vermiş,
Kökleri oynatılmaz yerden öyle bitmiş.

Büyümüş yükselmiş gövdesi tâ göklere,
Yapraklarının gölgesi düşmüş illere.

Gölgeliğinden dağlar tepeler yer almış,
Her dağ eteğinden temiz pınarlar akmış.

Bu pınarlara kol kol insanlar gitmekte,
Kimi bunlardan bostanlara su vermekte.

Kimi suları âb-ı hayât gibi içer.
Kimi bağında bahçesinde ekin biçer.

Kimi bunlara çeşmeler hayırlar yapar,
Kimi bu çayırlarda safâlara dalar.

Açıldı gözü de bahtı gibi uykudan,
Yorduğu düşü öğrendi Edebâlî'den.

Şeyh dedi, ey talihi, bahtı parlak civan,
Sen, çoluğunla çocuğunla oldun Hakan.

Muştular sana ki, bundan böyle hân oldun,
Tuğ ve sancak, çeri sahibi sultân oldun.

Bu düş oldu bana güveyliğine berât,
Diyerek ona eyledi bunu nasihat.

İki mutluluk ışığı olunca yakın,
Doğdu ikinci yılda Orhan Gâzî bilin.

Yanılması düşün, dosdoğru, gerçek çıktı.
Nûru, ışığı bütün cihanı kapladı.

Nûr etsin Allah haber ehlinin rûhunu,
Kutlasın Allah, ibret ehlinin sırrını.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 429

2) Fezleke cild-1, sh. 130

3) Nâ'imâ Târihi cild-1, sh. 150

4) Peçevî Târihi cild-2, sh. 200

5) Hadikat-ül-Cevâmi' cild-1, sh. 272

6) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 18

7) Selânikî Târihi sh. 125

8) İlmiyye Salnamesi sh. 417

9) Devhat-ül-meşâyıh sh. 36

10) Târihten bir yaprak sh. 164

11) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 25

12) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 418

**HOCA SA’DÜDDÎN-ZÂDE MEHMED ES’AD EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Yirmialtıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Es’ad’dır. Yirmiikinci Osmanlı şeyhülislâmı Hoca Sa’düddîn Efendi’nin oğlu olduğu için Sa’düddîn-zâde diye bilinir. 978 (m. 1570) senesinde İstanbul’da doğdu. 1034 (m. 1625) senesinde İstanbul’da vefât etti. Eyyûb Sultan’da babasının ve kardeşinin yanına defnedildi.

İlk tahsilini babasından yaptı. Molla Tevfîk el-Geylânî’den de ilim tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek dereceye ulaştı. Evliyânın büyüklerinden Azîz Mahmûd Hüdâyî Efendi’ye talebe olup, ondan ma’nevî feyz aldı. Genç yaşında ilim öğretmeye başlayıp, onsekiz yaşında iken, 996 (m. 1588) senesinde Haseki Medresesi müderrisliğine getirildi. 998 (m. 1590) senesinde babası Sa’deddîn Efendi yerine, Sahn-ı semân medreselerinden birine ta’yin edildi. 999 (m. 1591) senesinde, birâderi Mehmed Efendi’nin yerine Yavuz Selîm Medresesi müderrisliğine getirildi. 1000 (m. 1592) senesinde Süleymâniye medreselerinden birine ta’yin edildi. 1001 (m. 1593) senesinde, Süleymâniye Dâr-ül-Hadîsi müderrisliğine terfi ettirildi. 1004 (m. 1595) senesinde Edirne kadılığına ta’yin edildi. Aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine, 1007 (m. 1598)’de de İstanbul kadılığına getirildi. 1008 (m. 1599) senesinde bu vazîfeden kendi isteği ile ayrıldı. 1010 (m. 1601) senesinde tekrar Anadolu kadıaskerliğine ta’yin edildi. 1012 (m. 1603)’de Rumeli kadıaskerliğine terfi ettirildi. 1017 (m. 1608) senesinde bu vazîfeden ayrılıp kendi evine çekilip ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. 1023 (m. 1614) senesinde hac ibâdetini yerine getirip, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) mübârek kabr-i şerîfini ziyâret etti. Orada Kasîde-i Bürde’ye tahmis (beşleme) yazdı. 1024 (m. 1615)’de hac dönüşünde Karaman’a geldiği zaman birâderi olan Şeyhülislâm Mehmed Efendi’nin vefât ettiği ve yerine kendisinin şeyhülislâm ta’yin olunduğu haberini duydu. O zaman 45 yaşındaydı. Sultan Birinci Ahmed ve Birinci Mustafa zamanlarında şeyhülislâmlık yapan Mehmed Es’ad Efendi, Sultan İkinci Osman zamanında da Pâdişâhın müsteşarı durumuna geldi. Pâdişâh Sultan İkinci Osman, Mehmed Es’ad Efendi’nin kızı Akile Hanım’la evlenince pâdişâh ailesine olan yakınlığı Şeyhülislâm’ın i’tibârını daha da yükseltti. Sultan İkinci Osman’la birlikte 1030 (m. 1620)’da Lehistan seferine katıldı, ihtiyârlığı ve rahatsızlığı sebebiyle Boğdan’dan geri döndü.

Sultan İkinci Osman (Genç Osman)ın 1031 (m. 1622)’de tahttan indirilip şehîd edilmesinden sonra, şeyhülislâmlık vazîfesinden ayrıldı. Bu birinci şeyhülislâmlığı 6 yıl 10 ay 20 gün sürmüştür. Yerine Zekeriyyâ-zâde Yahyâ Efendi şeyhülislâm olarak ta’yin olundu. Dördüncü Murâd Hân pâdişâh olunca, 1032 (m. 1623) senesinde Mehmed Es’ad Efendi tekrar şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu şerefli vazîfeyi yürütürken, 1034 (m. 1625) senesinde vefât etti. Şeyhülislâmlık müddeti, toplam 8 sene altı aydır.

Sa’düddîn-zâde Mehmed Es’ad Efendi, zamanında aklî ve naklî ilimlerde yüksek ve benzeri olmayan bir zât idi. Zâhid, dürüst, çalışkan, zekî ve ileri görüşlü idi. Bütün güzel huylar ile kendini süslemişdi. Onun ilmi ve fazileti husûsunda, zamanının bütün âlimleri ittifâk etmişlerdir. Kâdılık ve şeyhülislâmlık yaptıkları müddet içinde hak ve adâletten ayrılmadı.

Molla Tevfîk el-Geylânî anlatır, “Ben, Nâsıriyye Medresesi’nde müderris idim. Kudüs kadısı Molla Abdullah ile birlikte Beyt-i Makdîs’i ziyâret etmek niyetiyle Kudüs’e gittim. Bu sırada Kudüs kadısı Molla Abdullah; “Osmanlı âlimlerinden Muhammed Es’ad Efendi’den daha yükseğini görmedim” diyerek onun keskin zekâsını, ince anlayışını ve ilminin yüksekliğini anlattı.”

Sa’düddîn-zâde Mehmed Es’ad Efendi; fazilet sahibi, Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl olan, haramlardan ve şüphelilerden kaçan bir zâttı. Tasavvufda Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin talebesiydi. Cömert, kerem sahibi, bütün insanlara iyilik yapmayı sever, fakir ve ihtiyâç sahibi kimselere yardım ederdi.

Hac ibâdetini yapmak ve Resûlullahın ( aleyhisselâm ) kabr-i şerîfini ziyâret etmek için gittiğinde, Haremeyn (Mekke ve Medine) de bulunan bütün fakirlere bol yardım ve ihsânlarda bulundu. Onun bu cömertliği meşhûr olup, dillerde dolaşır hâle gelmiş idi.

Dînî hükümlerde sözü delîl olan, devlet işlerinin ve sırlarının emânet edilebildiği bir zât idi. Zulmün yok edilmesinde, adâletin yerine getirilmesinde, son derece gayret sahibi idi.

Sultan Birinci Osman Gâzî'ye kayınpeder olan Şeyh Edebâlî'den sonra, Sa'düddîn-zâde Mehmed Es'ad Efendi de, Sultan İkinci Osman'ın (Genç Osman'ın) kayınpederi olmuştur.

Mehmed Es'ad Efendi'nin bu güzel husûsiyetleri yanında şairliği de vardır. Arabça, Farsça ve Türkçe olarak yazdığı şiirlerinden meydana gelen bir "Dîvân" ile birlikte şu eserleri de vardır: 1-Fedâil-i Cum'a, 2-Tahmîsü-Kasîde-i Bürde, 3-Gül-i Handan (Gülistan Tercümesi), 4-Zeyl-i Tâc-üt-Tevârih, 5-Manzûm Tercüme-i Şemail.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 690

2) Devhat-ül-meşâyıh sh. 44

3) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 396

4) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 22

5) Tabakât-üs-seniyye cild-2, 167

6) Solak-zâde Târihi sh. 705

7) Peçevî Târihi cild-2, sh. 346

8) Fezleke cild-2, sh. 12

9) Nâimâ Târihi cild-2, sh. 232

10) İlmiye Salnamesi sh. 437

**HOCA SA'DÜDDÎN-ZÂDE ŞERÎF MEHMED EFENDİ**

Osmanlı Devleti'nin yirmidördüncü şeyhülislâmı. İsmi, Muhammed bin Sa'düddîn bin Hasen Can'dır. 975 (m. 1568) senesinde Bursa'da doğdu. 1024 (m. 1615) senesinde İstanbul'da başgösteren tâ'ûn (veba) salgınına yakalanarak vefât etti. Eyyûb Sultan'da babasının ve kardeşinin, Hasib Efendi dergâhı avlusundaki kabirleri yanına defnedildi.

Şerîf Mehmed Efendi, gençliğini, babası Hoca Sa'düddîn Efendi'nin. Yıldırım Bâyezîd Medresesi'nde müderris bulunduğu sırada Bursa'da geçirdi. Önce babasından ilim ve edeb öğrendi. Sonra da Hocası Molla Tevfîk'ten aldığı derslerle bilgisini genişletti. Babasının tavsiyesi ile İsmihân Medresesi'ne müderris oldu. Sonra vazîfelerinde sür'atle ilerlemeğe başladı. 997 (m. 1588) senesinde Sahn-ı semân Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Birkaç yıl sonra, 999 (m. 1590) senesinde Süleymâniye Medresesi'nde vazîfe aldı. Bu târihten sonra kadılık vazîfesine geçen Mehmed Efendi, Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. Bir yıl kadar bu vazîfede kaldıktan sonra, istifâ edip İstanbul'a döndü. 1004 (m. 1595) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Sonra da Anadolu kadıaskeri yapıldı. Sultan Üçüncü Mehmed Hân'ın Eğri seferine, babasıyla birlikte katıldı. Muharebede babasının yanında savaştı. Bir ara gerileyip dağılan Osmanlı ordusunun, babasının ve kendisinin kahramanlık göstermesiyle toparlanmasına sebep oldular. Neticede Osmanlı ordusu zaferi kazandı.

Şerîf Mehmed Efendi, İstanbul'a dönüşte iki yıl kadar kadıaskerlik vazîfesinden ayrı kaldı. 1007 (m. 1598) senesinde Rumeli kadıaskeri oldu. Sun'ullah Efendi'nin yerine 1010 (m. 1601) senesinde şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Bir sene beş ay dört günlük vazîfeden sonra, 1012 (m. 1603) senesinde bu vazîfeden alındı. 1017 (m. 1608) senesinde ikinci defa şeyhülislâm olarak ta'yini yapıldı. Bu şeyhülislâmlığı yedi yıl, yirmiyedi gün sürdü. Meşîhatteki toplam hizmeti, sekiz sene onbir ay beş gündür. Vefâtından sonra yerine kardeşi Es'âd Efendi şeyhülislâm oldu.

Şerîf Mehmed Efendi Arabça, Farsça ve Türkçe'nin inceliklerini bilir ve bu lisânlarda şiirler yazardı. Şiirlerinden birinin bir kıt'asında özetle şöyle dedi: "Hak teâlâ âlimdir (bilicidir). Gaybı bilen ancak hakim olan Allahü teâlâdır. Eğer sen müneccim olacak olursan, sözün yalandan ibâret olur."

Şerîf Mehmed Efendi, zamanındaki âlimlerin önde gelenlerinden idi. Fazilet sahibi olup, üstün bir zekâ ve hafızası vardı. Bir gün yanında fetvâ emîni olduğu hâlde bir kayığa binip, bahçesine gitmek üzere yola çıktılar. Fetvâ emîni sorulan soruları, fetvâları düzenler tertiplerdi. Kayıkta

giderlerken Şerîf Mehmed Efendi fetvâ emînine; “Soruları çıkar, cevaplarını hazırlamam için teker teker oku. Bahçeye varınca yazması kolay olsun” buyurdu. Fetvâ emîni, kâğıtları, çıkarıp teker teker sonuna kadar okudu. Okuduğunu önüne koyuyordu. O esnada kuvvetli bir rüzgâr esti. Kâğıtları alıp denize savurdu. Fetvâ emîni bu durum karşısında şaşırdı ve çok üzüldü. Şerîf Mehmed Efendi ona; “Üzülme Ziyanı yok buyurdu. Nihâyet bahçeye vardılar. Mehmed Efendi orada bir miktar kâğıt istedi ve; “Şimdi dediklerimi yaz” dedi. Denize düşen suâlleri teker teker yazdırdı. Rivâyet edildiğine göre Fetvâ emîni, yüz kadar suâli ve cevâbını böylece yazmış oldu. Bu hâdise onun büyüklüğüne delîldir. Çok kimseler onu medhedici şiirler söylediler.

Eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1-Hülâsat-üt-tebyîn fî tefsîri sûreti Yasin, 2-Letâif-ül-Kemâl, 3- Fusûl-ül-ârâ fî şân-il-mülûk vel-vüzerâ, 4- Dîvân: Babasının Tâc-üt-Tevârih’ine zeyl yazmak istedi. Fakat ikmâline muvaffak olamadı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hülâsat-ül-eser cild-4, sh. 168

2) Devhat-ül-meşâyıh sh. 36

3) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 575

## HOCA-ZÂDE ŞEHÎD MES’ÛD EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Otuzaltıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mes’ûd’dur. Babası, Sultan Birinci Ahmed’in hocası Aydınlı Mustafa Efendi’dir. Hocazâde veya Şehîd Mes’ûd Efendi diye bilinir. Doğum yeri ve doğum târihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, İstanbul’da doğmuş olması muhtemeldir. 1066 (m. 1656) senesinde Bursa’da vefât etti.

Küçük yaşta ilim öğrenmeye başlayan Mes’ûd Efendi, kısa zamanda âlimler arasına girdi. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Şeyhülislâm Es’ad Efendi’nin hizmetinde bulunup, onun yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yaptı. Çeşitli medreselerde müderrislik yapıp, ilim öğretmekle meşgûl oldu. Haleb ve Bursa kadılıklarında vazîfelendirildi. 1061 (m. 1651)’de Anadolu kadıaskerliğine ta’yin olundu. Cesur ve açık sözlü oluşuyla, devlet adamlarının dikkatini çekti. Dördüncü Mehmed Hân’ın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. 1064 (m. 1654) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta’yin edilmişse de, ta’yin emri kaldırılıp, Anadolu kadıaskerliği vazîfesi yeniden kendisine verildi. 1066 (m. 1656) senesinde Memik-zâde Mustafa Efendi’nin yerine şeyhülislâmlık makamına getirildi.

Cesur, doğru sözlü, hak ve adâletten ayrılmayan, devlet erkânının kusurlarını bile söylemekten çekinmeyen Mes’ûd Efendi’nin zamanında, “Vak’a-i Vakvâkiyye” diye bilinen meşhûr Çınar Olayı meydana gelmiştir. Kadıaskerliği zamanında, vezirlerin davranışlarına i’tirâz edip; “Şöyle olması daha ma’kûldür” dediği gibi, şeyhülislâm olduktan sonra da dîvân meclisinde sözünü esirgemeyip hak bildiğini söylemekten çekinmezdi.

Şeyhülislâmlığı müddetince, devletin varlığını ve bütünlüğünü korumaya çalıştı. 1066 (m. 1656) senesinde şeyhülislâmlık vazîfesinden alınıp, Diyarbakır kadılığına ta’yin edildi. Diyarbakır’a acele olarak gitmek üzere, bir grub askerle birlikte Bursa’ya gönderildi. Bursa’da vefât etti.

Hocazâde Mes’ûd Efendi; âlim, ileri görüşlü, açık gözlü ve hak bildiğini söylemekten çekinmezdi. Kâdılık ve şeyhülislâmlık yaptığı müddet içinde hak ve adâletten ayrılmadı. Konuştuğu zaman karşısındaki kimseyi ikna ederdi.

Dîvân nazmı (şiiri) nev’inde yazılmış şiirleri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Devhat-ül-meşâyıh

2) Kâmûs-ül-a’lâm cild-6, sh. 4279

## HÜSÂM-ZÂDE ABDÜRRAHMÂN EFENDİ (Tulumcu-zâde)

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Otuzdördüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Abdürrahmân’dır. İstanbul kadısı Tulumcu Koca Hüsâm Efendi’nin oğludur. Hüsâm-zâde veya Tulumcu-zâde diye

bilinir. 1003 (m. 1597) senesinde İstanbul'da doğdu. 1081 (m. 1670) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Küçük yaştan i'tibâren ilim tahsiline yönelip, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Yüksek ilmî dereceye ulaştıktan sonra, Sa'deddîn-zâde Muhammed Efendi'nin hizmetinde bulundu. Onun yanında uzun müddet kalıp, ilim öğrendi ve istifâde etti. İstanbul'da çeşitli medreselerde de ilim öğrendikten sonra, 1017 (m. 1598) senesinde babasıyla birlikte Kudüs'e gitti. Orada Şeyh Muhammed bin Ahmed Dücâni'den hadîs ilmi okudu. Babası Kudüs kadılığı vazîfesinden alınıp, Medîne-i münevvereye gönderildi. O da babasıyla birlikte Medîne-i münevvereye gitti. Daha sonra İstanbul'a döndü. İlmi yönden meşhûr olup, Sultan Dördüncü Murâd Hân'ın dikkatini çekti. İltifât ve ihsânlarına kavuştu. Birçok medreselerde müderrislik yapıp, ilim öğretmekle meşgûl iken, 1050 (m. 1640) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. Bir yıl sonra Şam kadılığına nakledildi. Şam'da, oranın ilim ehliyle ilmî sohbetlerde bulundu. 1054 (m. 1644) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1059 (m. 1649) senesinde Anadolu kadıaskerliğine terfi ettirildi. 1065 (m. 1654) senesinde Şeyhülislâm Ebû Sa'îd Efendi ikinci defa şeyhülislâmlık vazîfesinden alınınca, Hüsâm-zâde Abdürrahmân Efendi'ye bu vazîfe teklif edildi. Abdürrahmân Efendi kabûl etmek istemedi ise de, Sultan Dördüncü Mehmed'in ısrârı üzerine şeyhülislâm oldu. Abdürrahmân Efendi, 1066 (m. 1566) senesinde istifâ etti. Yerine Memik-zâde Mustafa Efendi getirildi. Hüsâm-zâde 9 ay 25 gün şeyhülislâmlık yapıp istifâ ettikten sonra Kudüs kadılığıyla vazîfelendirildi. Kudüs'e gitmek üzere yola çıktı. Şam'a varınca bir müddet orada kaldı. Es'ad isminde Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden olan bir oğlu var idi. Oğlunun vefât ettiği haberini Şam'da duyup çok üzüldü. Aynı sene içinde Mısır'a gönderildi ve orada emekli oldu. Mısır'da ömrünün sonuna kadar kalıp, ilim okutmakla meşgûl iken vefât etti.

Hüsâm-zâde Abdürrahmân Efendi, âlim ve fâzıl bir zât idi. Zamanındaki aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece sahibi olup, fıkıh ve tefsîr ilminde özel ihtisas sahibi idi. Onun ilmî üstünlüğünü, Anadolu, Mısır ve Şam'da bulunan bütün âlimler kabûl etmişti. Arabî ilimleri iyi bilirdi. Herkes onun üstünlüğünden bahseder ve; "Anadolu'dan onun gibisi çıkmaz" derlerdi. Anadolu'da yetişip Mısır'da bulunan âlimlerin en meşhûr olanı idi. Çünkü uzun müddet Arab diyarında kalmıştı. Şiirde de yüksek derece sahibi idi. Cömert ve kerem sahibi olan Abdürrahmân Efendi, güzel ahlâklı ve nükteli konuşurdu. Çok güzel ta'lik yazı yazan Abdürrahmân Efendi'nin nükte ve latifeleri meşhûr idi. Ömrünün sonuna yakın Mısır'daki evinde, tefsîr ve hadîs okutmakla meşgûl olmuştu. Mısır'daki âlimler ve ileri gelen kişiler, ona çok hürmet gösterir, derslerine devam ederlerdi. Keşşâf tefsîri okutur, birçok mevzûlarını ezberlerdi.

Keşşâf tefsîrine yazdığı haşiyesi vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 62

2) Hülûsat-ül-eser cild-2, sh. 351

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1940

**İBN-İ ALLÂN MEKKÎ**

Mekke-i mükerremede yetişen Şafiî âlimlerinin en büyüklerinden. İsmi, Muhammed Ali bin Muhammed Allân bin İbrâhim bin Muhammed bin Allân bin Abdülmelik bin Ali bin Mübârekşâh el-Bekrî es-Sıddîkî el-Mekkî olup, nesebi, "Mişkât-ül-mesâbih" isimli meşhûr eserin sahibi olan Veliyyüddîn Hatîb-i Tebrîzî hazretlerine dayanmaktadır. İbn-i Allân Mekkî, İbn-i Allân Sıddîkî ve Muhammed Sıddîkî gibi isimlerle meşhûr oldu. 996 (m. 1588) senesi Safer ayının yirmisinde, Mekke-i mükerremede doğdu ve orada yetişti. 1057 (m. 1647) senesinde Zilhicce ayının yirmibirinde Salı günü, Mekke-i mükerremede vefât edip, Cennet-ül-Mu'allâ kabristanında, İbn-i Hacer-i Mekkî hazretlerinin kabri yanına defnolundu.

Doğum yeri olan Mekke-i mükerremede, ilk olarak Kur'ân-ı kerîmi ve çeşitli ilimlere dâir metinleri ezberledi. Nahiv ilmini Abdürrahîm bin Hassan'dan öğrendi. Aruz, me'ânî ve beyân ilimlerini Abdülmelik el-Usâmî'den öğrendi. Hadîs, fıkıh, kırâat ve tasavvufî ilimleri, amcası olan Ârif-i billah Şeyh Ahmed'den okudu. Bunlardan başka büyük hadîs âlimi Muhammed bin

Muhammed bin Cârullah el-Hâşimî, Seyyid Ömer bin Abdürrahîm el-Basrî, Kemâl-ül-İslâm Ubeydullah el-Hûcendî gibi âlimlerden ilim öğrendi. Celâleddîn Abdürrahîm bin Muhammed eş-Şirbînî, Allâme Hasen Bûrînî Dımeşkî, Müftî Abdullah en-Nehrâvî, Muhammed Hicâzî gibi âlimlerden icâzet aldı. Böylece yetişerek zamanın en büyük âlimlerinden oldu. İlim tahsiline beş yaşında başladı. Ondokuz sene devamlı ilim öğrendi. Yirmidört yaşında ders ve fetvâ verecek hâle gelmişti. Tefsîr, hadîs, fıkıh, kırâat gibi naklî ilimlerle birlikte nahiv, arûz, me'ânî ve beyân gibi edebî ilimlerde çok yükseldi.

İbn-i Allân Sıddîkî ( radıyallahü anh ), Kur'ân-ı kerîmi çok güzel tefsîr eder, (açıklar) Sahîh-i Buhârî gibi meşhûr büyük hadîs kitaplarını okuturdu. Hicaz bölgesinde sünnet-i seniyyeyi ihyâ etmek için çok gayret gösterirdi. Mescid-i Harâm'da ders verirdi. İlimdeki derecesi o kadar yüksek idi ki, müşkil mes'elelerin hâlli için, herkes ona müracaat ederdi. Her ilimde âlim, her fende mahir idi. Kendisine bir mes'ele suâl edildiği zaman, sür'atle o mes'eleye dâir bir risale te'lîf ederdi. İlim ve ameli, rivâyet ve dirayeti kendinde toplamış idi. İlim ve evliyâlık, hafızasının kuvveti, öğrendiğini hıfz etmek, korumak, hadîs-i şerîflerin illet, sıhhat ve isnâdlarını iyi bilmek gibi birçok husûslarda, hafız derecesinde çok yüksek bir âlim, sika (güvenilir) bir zât idi.

Hadîs-i şerîf ilmindeki ihtisasının çokluğu, hadîs-i şerîfleri almak ve yaymak husûsundaki hassasiyeti ve yazmış olduğu kitap ve risalelerin fazlalığı gibi birçok husûslarda, Celâleddîn-i Süyûtî hazretlerine benzerdi. Şeyh Abdürrahmân el-Hayâri; "İbn-i Allân Sıddîkî zamanının Süyûtî'si idi" demiştir.

Sâlihlerden bir zât, 1037 (m. 1627) senesi Receb ayının yirmialtıncı gecesi, rü'yâsında Mekke ile Medine arasında bulunan Hacûn denilen yerde, Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimizi gördü. Develerine binmiş olarak, Medîne-i münevvereden Mekke-i mükerremeye doğru gidiyorlardı. Hemen Resûlullah efendimizin mübârek ellerinden öptü ve; "Ey Peygamberlerin efendisi! Yâ Resûlallah! insanlar, sizi ziyâret etmekle şereflenmek için Medîne-i münevvereye giderlerken, yüksek hazretinizin Mekke-i mükerremeye gitmelerinin hikmeti nedir?" diye arzedince, Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ); "Mekke-i mükerremede, Mescid-i Harâm'da İbn-i Allân Mekkî, Sahîh-i Buhârî okutuyor. Sahîh-i Buhârî'nin hatmi (bitirilmesi) yaklaştı. İbn-i Allân'ın, Sahîh-i Buhârî'yi hatmetmesinde bulunmak için gidiyorum" buyurdular. Aynı senenin Receb ayının yirmisekizinde (ya'nî bu rü'yâdan iki gün sonra) Harem-i şerîfte İbn-i Allân Sahîh-i Buhârî'yi hatmetti (bitirdi).

Sâlihlerden başka bir zât, o gece rü'yâsında gördü ki, göklere uzanan büyük ve heybetli yeşil bir çadır kurulmuş. Resûlullah efendimiz de orada bulunuyor. Rü'yâyı gören kimseye denildi ki: "Bu zât Resûlullah efendimizdir ( aleyhisselâm ). İbn-i Allân, Sahîh-i Buhârî'yi hatm eyledi. Resûl aleyhisselâm da bunun için buraya teşrîf ettiler."

İbn-i Allân'ın yazısı çok güzel idi. Kendisini tamamen ilme vermiş idi. İnsanlar ondan çok istifâde ettiler. Büyük bir cemâat ondan ders alarak yetişmiştir.

Rivâyet edilir ki: Mekke-i mükerremede İbn-i Allân ders verirken, onu çekemeyenler, büyüklüğünü inkâr edip, ona düşman oranlar vardı. Bunlar Mekke-i mükerremenin şerîfi olan zâta giderek, İbn-i Allân'ı şikâyet ettiler. Uygunsuz şeyler söyleyip, iftiralarda bulundular. Şerîf de söylenenleri dinleyince kızıp, İbn-i Allân'ın hapsedilmesi için emir verdi. İbn-i Allân'ı, hapse attılar. O ise tam bir tevekkül içinde, Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı. Diğer taraftan Şerîf, akşam namazını kılmak üzere hazırlanıyordu ki, etrâftan sesler geldiğini ve köşkünün sallanmakta olduğunu hissetti. Öyle ki, işitenler zelzele oluyor zannederlerdi. Şerîf hemen vezirini çağırarak bu hâlin sebebini sordu. O da; "Bu hâl İbn-i Allân'ın bir kerâmetidir. Yalancıların sözlerini doğru sanarak onu hapsetmekle hiç de iyi etmediniz. Hakkında söylenilenlerin hepsi iftiradan ibârettir" dedi. Şerîf de; "Peki biz onu hapsettik. Olan oldu. Şimdi ne yapmamız uygundur?" dedi vezîr; "Çâre, derhâl onu serbest bırakıp hatırını almaktır" dedi. Bunun üzerine Şerîf hemen İbn-i Allân'ı serbest bıraktı. Ondan af diledi ve ona çok ikramlarda bulundu.

Serbest bırakıldıktan sonra, gece vakti yine Kâ'be-i muazzamanın yanına geldi ve Beytullahı tavaf etmeye başladı. Onu Şerîfe şikâyet edenler, bu tavaf eden kimsenin bir başkası olduğunu zannediyorlardı. Sabah olduğunda, geceden beri tavaf yapan zâtın İbn-i Allân olduğunu görünce gözlerine inanamadılar. Durumu iyice anlayınca da yaptıklarına pişman olup tövbe ettiler.

Te'lîf ettiği eserlerinin sayısı altmışdan ziyâde olup ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-Dıyâ-üs-sebîl ilâ Me'âlim-it-tenzîl, 2-El-

İbtihâc fî hatm-il-Minhâc, 3-El-Akvâl-ül-ma’rife bi fedâili a’mâli Arafe, 4-Bedî’ul-me’ânî fî şerhi Akîdet-üş-Şeybânî, 5-Bugyet-üz-zurefâ, 6-El-Beyân ve nihâyet-üt-tibyân fî târih-i Âl-i Osman, 7-Cem’ul-letâif, 8-Hüsn-ül-inâye fî şerh-il-Kifâye, 9-Delîl-ül-fâlihîn fî şerhi Riyâd-us-sâlihîn, 10-Ref’ul-iltibâs, 11-Ref’ul-Hasâis, 12-Ravdat-üs-safâ fî âdabı ziyâret-il-Mustafâ ( aleyhisselâm ), 13-Zehr-ür-ribâ fî fadlı Mescid-i Kûba, 14-Ikd-üs-semîn fî nazmı ümm-ül-berâhîn, 15-Ikd-ül-vefî fî nazmı akîdet-ün-Nesefî, 16-Feth-ül-vehhâb bi nazmı risâlet-ül-âdâb, 17-Fütûhât-ür-Rabbâniyye fî şerh-ıl-ezkâr-in-Neveviyye, 18-Miftâh-ül-bilâd, 19-Mevâhib-ül-fethiyye fit-tarikat-il-Muhammediyye, 20-Mevrid-üs-safâ fî mevlid-il-Mustafâ ( aleyhisselâm ), 21-Nefehât-ül-ehâdiyye, 22-Nefehât-ül-erice fî müteallekâtı beyti ümm-ül-mü’minîn Hadîce ( radıyallahü anha ), 23-Nefehât-ül-anberiyye fî medhı Hayr-ül-beriyye, 24-El-Vech-üs-sabîh fî hatm-is-Sahîh, 25- El-Kavl-ül-hakku ven-nakl-üs-sarîh.

Delîl-ül-fâlihîn kitabından ba’zı hadîs-i şerîflerin şerhi:

Zübeyr bin Adî ( radıyallahü anh ) rivâyet etti: Enes bin Mâlik’in ( radıyallahü anh ) yanına gitmiştik. Ona, Abdülmelik bin Mervân’ın vâlisi olan Haccâc’ın bize yaptığı kötülükleri anlattık. Bunun üzerine bize; “Rabbinize kavuşuncaya kadar sabrediniz. Çünkü, her gelen zaman öncekinden daha fenâdır. Bunu Resûlullah’dan ( aleyhisselâm ) işittim” dedi.

Şerh: İnsan meşakkat ve sıkıntılarla karşılaşsa, pekçok da yorulsa, sâlih amelleri yapmakta acele etmelidir. “Meşakkat ve sıkıntılarımdan kurtulduktan, yorgunluklarım geçtikten sonra sâlih amel yaparım” diye beklememelidir. Çünkü, her gelen zaman önce geçen zamandan daha fenâdır. Nübüvvet nûrundan (Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimizin zamanından) uzaklaştıkça, bid’at ve fitneler çoğalmaktadır. Gelen her zaman içerisinde bir sünnet-i seniyye kaybolmakta, ayrıca, gelen zamanla birlikte başka sıkıntılar da gelmektedir.

Hulâsa: Zaman bir kılıç gibidir. Eğer zaman, sâlih amel yapmak sûretiyle kesilmezse, zaman insanı keser. Bu sebeple pek mühim bir sermâye olan zaman, zayi olup gider.

İbn-i Abbâs ( radıyallahü anh ) rivâyet etti: Resûlullah ( aleyhisselâm ) şöyle buyurdu: “İki ni’met vardır ki, insanların çoğu o ni’metlerin kadr-ü kıymetini bilmiyorlar da aldanıyorlar. Bu iki ni’met sağlık ve boş vakittir.”

Şerh: Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimiz sıhhat ile boş vakti (Ya’nî içerisinde ibâdet ve tâata mâni hâllerin bulunmadığı vakti) sermâyeye benzetmişlerdir. Çünkü sıhhat ile boş vakit, âhırette kazanç ve kurtuluşa vesile olan şeylerdendir.

Ebû Hüreyre ( radıyallahü anh ) rivâyet etti: Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdular ki:“Cehennem, nefsin arzu ettiği şeylerle, Cennet ise nefsin sevmediği şeylerle kuşatılmıştır.”

Şerh: Cennete, nefsin istediği şeyleri terketmek, bu husûsta sabır göstermekle ulaşılır. Cehennemden ise, nefsin hoşuna giden şeylerden uzak durmakla kurtulmak mümkündür.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 178

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 283

3) El-A’lâm cild-6, sh. 293

4) Hulâsat-üleser cild-4, sh. 184

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 578

6) Brockelmann Sup-2, sh. 533

**İBN-İ ÂŞİR FÂSÎ**

Kırâat, tefsîr, kelâm, fıkıh, nahiv âlimi. İsmi, Abdülvâhid bin Ahmed bin Ali bin Âşir bin Sa’d Ensâri olup, künyesi Ebû Muhammed’dir. 990 (m. 1582) senesinde Fas’ta doğdu. 1040 (m. 1630) senesinde doğduğu yerde vefât etti.

İbn-i Âşir Fâsî, Fas’ta yetişti. Talebesi Muhammed bin Ahmed bin Muhammed, hocası hakkında şöyle anlatır. “İbn-i Âşir Fâsî, âlim, çok ibâdet eder, haramlardan sakındığı gibi, dinde şüpheli olan şeylerden de sakınırdı. Muhtelif ilimlerde mütehassıs idi. Kur’ân-ı kerîmi, meşhûr âlim Ebû Abbâs Ahmed bin el-Fakîh, Osman Lemtî ve daha başka âlimlerden okudu. Kırâat-ı seb’ayı; Ebû Abbâs Ahmed bin Kefif, Fas müftîsi ve hatîbi Ebû Abdullah Muhammed Şerîf Mürri’den öğredi. Nahiv ve diğer ilimleri; Fas müftîliği yapan Ebû

Abdullah Muhammed bin Kâsım Kassâr Kaysî, nahiv âlimi Ebü'l-Fadl Kâsım bin Ebü'l-Âfiye, hadîs ve fıkıh âlimi Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed, Kâdı Ebü'l-Hasen Ali bin İmrân, Fas müftîlerinden Ebû Abdullah Hevârî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed Tücîbî, Fas kadısı Ebü'l-Fadl Kâsım bin Muhammed Ebü'n-Na'îm Gassânî ve başkalarından öğrendi. 1008 (m. 1599) senesinde hacca gittiği zaman hadîs ilmini; İbn-i Azîz Kassâr, İbn-i Kâdı ve daha başka şark âlimlerinden aldı. İbn-i Âşir Fâsî; fıkıh, hesâb, ferâiz, mantık, beyân, arûz, tıb ve daha başka ilimlerde mütehassıs idi. Allah yolunda muharebelere katıldı, İ'tikâf yapar, gecenin bir kısmını ibâdetle geçirirdi.

İbn-i Âşir Fâsî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-El-Mürşid-ül-mu'în alad-darûriyyeti min ulûmiddîn, 2-El-Kâfi fil kırâeti, 3-Feth-ül-Mennân il-mervî bi mevrid-iz-zamân fî resm-il-Kur'ân, 4-Şerhun alâ Muhtasar-ı Halîl fî furû' il-fıkh-ıl-Mâlikî, 5-El-İ'lâm bi tekmili mevrid-iz-zamân fî resm-il-bâki min kırâet-il-eimmet-is-seb'at-il-a'yân."

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 205

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 96

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 636

**İBN-İ AYDERÛSÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Abdullah bin Muhammed bin Abdurrahmân bin Abdullah bin Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Seyyid Cemâl'dir. Mekke-i mükerremede doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1066 (m. 1655) senesi Zilka'de ayının onbirinci günü, Cum'a namazından sonra Mekke-i mükerremede vefât etti. Cenâze namazı büyük bir kalabalık tarafından kılındı. Babasının kabri yanına defnedildi.

İbn-i Ayderûs, Mekke-i mükerremede ömür sürdü. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Şeyh Abdülazîz Zemzemi ve Şeyh Abdülkâdir Taberî'den fıkıh okudu. Babası da âlim bir zât idi. Ondan da çok istifâde etti. Zamanının büyük evliyâsından ba'zıları ile görüştü. Sohbetlerini dinleyip kemâle geldi. Asrının bir tanesi oldu. İlimde reîs idi. Çok kıymetli elbiseler giyerdi. Uzun müddet Mina'da ikâmet etti. Herkesten i'tibâr gördü. Bol hediyeler verirdi. Sultanlar gibi idi. Ömrünün sonlarına doğru, ileri gelenlerle görüşmez oldu. Kendini ibâdete verdi. Evliyâdan olan amca oğlunun meclisinde bulunmayı çok arzu ederdi. Bunu kendisi şöyle anlatır; "Onun vefâtına kadar dersinde bulundum. Çok duâlarına kavuştum. Duâlarının te'sîri hemen görülürdü." İbn-i Ayderûs'un çok kerâmetleri görüldü.

Birgün bir köylü gelip, Muhibbî'ye Ayderûsî'nin kim olduğunu sordu. O da onu işâret etti. Köylü gidip selâm verdi. Ayderûsî ona; "Beraberinde getirdiğin ve nezr ettiğin şeyi koy" buyurdu. Köylü, bu hitab karşısında çok şaşırdı ve dedi ki: "Efendim nezrim olan şeyi ve sebebini açıklar mısınız?" Ayderûsî tek tek îzâh edince, köylü hürmetle eğilip ellerinden öptü. Nezrettiği şeyi yerine getirdi. Sonradan da Muhibbî'ye; "Nezrettiğim şeyi Allahü teâlâdan başkası bilmiyordu" dedi.

Birgün bir fakir gelip çok muhtaç olduğunu söyledi. Ayderûsî ona; "Şimdi Mekke şerîfine git, o senin ihtiyâcını görür" buyurdu. Fakir, Mekke şerîfine gitti. Bir kaside söyliyerek hâlini arzetti. Şerîf bunun üzerine yerinden sıçrayıp, fakire elbise ve hediyeler verilmesini emretti.

Bir zaman Mekke-i mükerremede yağmur yağmadı ve kuyular kurudu. Hacıların gelme zamanı da yaklaşmıştı. Havuzlar bomboş, bir durumda idi. Mekke şerîfi de uzakta idi. Şerîf, hâkime bir mektûp gönderip ne yapıp yapıp havuzlara su te'min etmesini bildirdi. Hâkim, vakit dar olması sebebiyle birşey yapamayıp âciz kaldı. Doğruca İbn-i Ayderûsî'ye geldi. Durumu bildirip yardım istedi. Ayderûsî de ona; Hizmetçinize bir kaç koyun veriniz o da fakirlere tasadduk etsin" buyurdu. Denileni yaptılar. Sabah olduğunda gökyüzü bulutlandı. Yağmur yağmaya başladı. Mekke sokaklarında seller aktı. Bütün kuyu ve havuzlar su ile doldu.

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 201

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 56

**İBN-İ BAYRAM-I RÛMÎ (Vişne-zâde İzzetî)**

Osmanlı Devleti zamanında yetişen âlimlerden. İsmi, Muhammed bin Lütfullah bin Zekeriyyâ'dır. Şeyh Muhammed Arabî diye de meşhûrdur. 1023 (m. 1625) senesinde Filibe'de doğdu. 1092 (m. 1681) senesi Şa'bân ayında İstanbul'da vefât etti. Amcası Zekeriyyâ-zâde Yahyâ Efendi'nin yanına defnedildi.

Muhammed Arabî, yedi yaşında babasını kaybettiği için Şeyhülislâm olan amcası Yahyâ Efendi'nin yanında yetişti. İbn-i Bayram-ı Rûmî, önce İstanbul'da ikâmet eden Seyyid Muhammed'den, sonra Hâmid bin Mustafa Aksarâyî, Dersiam diye meşhûr olan Molla Abdullah'dan ilim öğrendi. Edebî ilimleri, Sultân-ül-ulemâ veş-şu'arâ denilen amcasından öğrendi. İbn-i Bayram-ı Rûmî, genç yaşta yazdığı şiirleri amcasına arzeder, amcası da gerekli tashihi yapardı. Sultan Dördüncü Murâd, İbn-i Bayram-ı Rûmî'ye İstanbul'da iken çok ikramda bulunurdu. Birgün Sultan Murâd, İbn-i Bayram-ı Rûmî'yi da'vet etmişti. İbn-i Bayram-ı Rûmî'nin yaşı daha çok küçüktü. Sultan, elinde bulunan altınları ona verdi. Altınlardan ba'zıları yere düştü. İbn-i Bayram yere düşenlere hiç iltifât etmedi ve eğilip onları almadı. Sultan Murâd onun bu asâletini çok beğendi.

Amcasının vefâtından sonra, Şeyhülislâm Ebû Sa'îd Efendi, onu önce amcasının ders verdiği medreseye hoca olarak ta'yin etti. Sonra onu, Sahn-ı semân medreselerinden olan Esma Hân binti Sultan Süleymân Medresesi'ne ta'yin etti. Daha sonra 1064 (m. 1654) senesinde Şam kadılığına gönderildi. Mısır, Bursa ve Edirne kadılıklarında da bulunduktan sonra 1073 (m. 1662) senesinde İstanbul kadısı oldu. Onyedi ay bu görevde kaldı. 1079 (m. 1668) senesinde Anadolu kadıaskeri, 1080 (m. 1669) senesi Rebî'ul-âhır ayında da Rumeli kadıaskeri oldu. Bir süre sonra bu vazîfeden ayrıldı. 1087 (m. 1676) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Bir sene sonra bu görevden de ayrıldı. Vefâtına kadar evinde münzevî bir hayat yaşadı. Haftada iki gün evinden ayrılırdı.

İbn-i Bayram-ı Rûmî, Osmanlı âlimlerinin önde gelenlerinden olup, ilim ve fazilette, fesahat ve belagatta çok yüksek idi. Arabca, Farsça ve Osmanlıca nazm ve nesir yazmada çok mahir idi. Hakkında çok medhler yazıldı. Çok zekî idi. Güzel ahlâklı, iffet ve vekâr sahibi idi. Kâdı iken yanına gelenlere şefkatli bir baba, hakîkî bir kardeş muâmelesinde bulunurdu.

Şöyle anlatılır: İbn-i Bayram-ı Rûmî'nin muhtelif mevzûlara dâir çok kitabı vardı. Bunların hepsini okuyup, tetkik ettiğinden çok iyi bilirdi. İbn-i Bayram-ı Rûmî'ye birgün bir kitap lâzım olmuştu. O kitabı çıkartması için kütübhânesine bakan hizmetçisine söyledi. Kütübhâneye bakan hizmetçi bir yardımcı ile beraber uzun müddet aradılar. İbn-i Bayram-ı Rûmî'nin aradığı mevzû ile alâkalı birkaç kitap çıkardılar. Fakat onun istediği kitabı daha bulamamışlardı İbn-i Bayram-ı Rûmî onlara kitabın satırlarını ve yaprağının husûsiyetlerini söyleyince, bir müddet sonra aradıkları kitabı buldular. Kitab, İbn-i Bayram-ı Rûmî'nin anlattığı şekilde idi.

İbn-i Bayram-ı Rûmî'nin Keşf-üz-zünûn'a yaptığı ba'zı ilâveler, Şu'arâ tezkire'si ve bir şiir dîvânı vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 131

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 298

3) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 455

**İBN-İ BEYLÛNÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Mahmûd bin Muhammed bin Hasen Bâbî Halebî'dir. Künyesi Ebü's-Senâ olup, lakabı Nûreddîn'dir. İbn-i Beylûnî diye meşhûrdur. Haleb'de doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1007 (m. 1598) senesi Ramazân-ı şerîf ayında Mısır'da vefât etti. Cenâze namazını Mısır kadısı Yahyâ bin Zekeriyyâ kıldırdı.

İbn-i Beylûnî daha küçük iken babası vefât etti. Babasının vefâtından sonra onun terbiyesiyle amcası meşgûl oldu. Haleb'de, Hicâziyye Câmii İmâmı olan amcası Ebü'l-Yüsr Muhammed'den ilim öğrendi. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Kırâat-ı seb'ayı, büyük âlim Şeyh Darîr İbrâhim Kâbûnî'den öğrendi. Sonra da Şeyh Abdülyehhâb Aradî'den Minhâc kitabını, Şeyh Abdülkâdir Teksîrî'den İrşâd'ı okudu. Uzun zaman Radıyeddîn bin Hanbelî'nin derslerine devam

etti. Gece-gündüz yanından ayrılmayıp kendisinden çok istifâde etti. Aklî ve naklî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Onun babası Bürhâneddîn Hanbelî'den Buhârî ve Müslim'deki hadîs-i şerîfleri okudu. İcâzet (diploma) aldı. Şeyh Muvaffık'dan Kütüb-ü sitte'yi okuyup icâzet aldı. Kırâat ve hadîs ilimlerinde üstün bir dereceye yükseldi. Şam ve Mısır'daki âlimler kendisiyle görüşmek istediklerini bildirip onu da'vet ettiler.

İbn-i Beylûnî, 964 (m. 1557) senesinde hac için Hicaz'a gitti. Hicaz'daki âlimlerin güneşi İbn-i Hacer Heytemî ile görüşüp derslerini dinledi. İbn-i Hacer'den, ders okutma ve fetvâ vermeye ehil olduğuna dâir icâzet (diploma) aldı. Hac sonrası mücavir olarak kalmayıp Haleb'e döndü. Hocası İbn-i Hanbelî hayatta iken ders vermeye başladı. Fazilet sahibi idi. Hocası tarafından medhedildi. Çok kimseler kendisinden ilim öğrenip istifâde ettiler. Haleb şeyhi Ömer Aradî talebelerinden olup, yazdığı târihinde kendisinden etrâflıca bahsedip okuduğu kitapları bildirdi ve dedi ki: "Haleb vâlisi İbrâhim Paşa, hocama evinin yanında bir câmi ve bir dergâh yaptırdı. İbn-i Beylûnî oraya kapanıp ibâdetle meşgûl oldu. Oradan hiç çıkmaz, ancak ihtiyâç olduğunda çıkardı. Çok kimseler sohbetine koştular. Son zamanlarına doğru duyması ve görmesi azaldı. Sâdece Kur'ân-ı kerîm okumakla ve dinlemekle meşgûl oldu. İbn-i Beylûnî âlim ve fazilet sahibi bir zât idi."

Necmüddîn Gazzî onun hakkında dedi ki: "İbn-i Beylûnî, Kur'ân-ı kerîmi tecvidli olarak çok güzel okurdu. Hıfzı çok kuvvetli idi. Nahiv, sarf, me'ânî, beyân, mantık, astronomi, tefsîr, fıkıh, usûl ve tasavvuf bilgilerinde engin bir deniz olması yanında kırâat ilminde de üstündü. Bir ilim dalında konuştuğunda; dinliyenler, ondan daha güzel bu mes'eleyi kimse bilemez hükmüne varırdı. Meclisinde açık olarak keşf ve kerâmetleri görülürdü. Huzûrunda bulunanların kalblerini aydınlatırdı. İbn-i Beylûnî 1007 (m. 1598) senesindeki hac yolculuğunda Dımeşk'a (Şam'a) uğrayıp; Molla Muslihuddîn Lârî'den, Şeyh Bürhânüddîn İmâdî'den, Şeyh Necmeddîn Gaytî'den ilim ve icâzet (diploma) aldı."

Muhibbî, onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Beylûnî bir zaman talebeleriyle birlikte, Emevî Câmii'nde Yahyâ aleyhisselâmın kabrine yakın bir yere gelerek dersimi ta'kib etti. Kâdı Muhibbüddîn de orada idi. İbn-i Beylûnî sonra da ziyâretime geldi. Bir gece evimde kaldı. Gece vakti kalbime, ders okutmam ve fetvâ vermem husûsunda ondan izin (diploma) almak düşüncesi geldi. Sabah olduğunda ziyâretine gittim. O gün Âdiliyye-i Sugrâ denilen yerde idi. Selâmıma cevâp verip gülerek karşıladı. Benim için yazdığı icâzetnameyi (diplomayı) elinde gördüm. Sonra da onu bana verdi. Zamanın büyük âlimlerinden idi. Mübârek yüzünde çok ibâdet etmenin alâmeti olarak nûr parlardı. Onu görenler, ilmiyle amel eden âlim ve evliyâ bir zât olduğuna şehâdet ederlerdi. Daha sonra gördüğümde kulaklarının az işittiğini anladım. Çok zor işitiyordu. O bu hâlinden hiç şikâyetçi olmayıp; "Bu hâlim, Allahü teâlânın ni'metlerinden bir ni'mettir. Zîrâ kulaklarım gıybet ve başka çirkin sözleri işitmiyor. Yalnız yanımda Kur'ân-ı kerîm okunduğunda, okuyan kimsenin sesini işitiyorum" buyururdu. İbn-i Beylûnî, Dımeşk'tan Mısır'a gitti. Orada rahmeti Rahmâna kavuştu.

Necmüddîn Gazzî şöyle anlatır: "Kâdı Yahyâ bin Zekeriyyâ babasıyla birlikte Halebe geldiğinde, İbn-i Beylûnî ile görüştü. İbn-i Beylûnî ona; "İnşâallahü teâlâ seni, Haleb'de sonra da Mısır'da kadı olarak görürüz" buyurdu. Yahyâ bin Zekeriyyâ; "Önce Haleb'e sonra da Mısır'da kadı oldum. İbn-i Beylûnî'nin keşf ve kerâmeti meydana çıktı. Bu sebeple ona olan sevgim ve saygım arttı. Vefâtından önce de Mısır'da onunla görüşmek nasîb oldu" dedi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 320

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 241

**İBN-İ EHDEL**

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ebû Bekr bin Ebi'l-Kâsım bin Ahmed bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Muhammed bin Süleymân Yemenî'dir. İbn-i Ehdel ismiyle meşhûr oldu. Seyyiddir. Nesebi hazret-i Hüseyn'e dayanır. 984 (m, 1576) senesinde Yemen'de doğdu. 1035 (m. 1626) senesi Cemâzil-evvel ayında, Yemen'in Maht köyünde vefât etti.

İbn-i Ehdel, “Nefhat-ül-Mendel” adlı eserinde hayatını şöyle anlattı:

“Yemen’de, Hille denilen yerde dünyâya geldim. Dedelerimin kabirleri de buradadır. Babamla 988 (m. 1581) senesinin Zilhicce ayında Selâme adlı köye gittik ve oraya yerleştik. Burada Şeyh Sâlih Ahmed bin İbrâhim Mezcâcî’den Kur’ân-ı kerîmi öğrendim ve ezberledim. Babamın emri üzerine, evimizdeki kardeşlerime ve evimize yakın câmide başkalarına Kur’ân-ı kerîm öğretme işiyle meşgûl oldum. Bu arada Elfiye’yi ezberledim, ilme karşı şevk ve rağbetim arttı. Bütün gün ve geceler ilim öğrenmeye çalıştım. Kitap elimden düşmedi. Daha sonra babam beni alıp, ilimde yükselmem için Zebîd şehrine götürdü. Orada fıkıh tahsiline başladım. Fıkıh ilmini; fakîh Muhammed bin Abbâs’dan, nahiv ilmini; Muhammed bin Yahyâ Mutayyib’den öğrendim. O sırada babam beni evlendirmek istedi. Lâkin ben evlenince hanımımın üzerindeki haklarını ödeyemiyeceğim düşüncesi ve ilim tahsilinden mahrûm kalacağım endişesi ile çok korktum. Neticede evlendim. Fakat evlendikten sonra da ders ve müzâkereden geri kalmadım. Zebîd’de altı sene kadar ilim tahsiline devam ettim, ilim öğrenmekten başka düşüncem olmadı. Muhammed bin Burhan Mahallî, Ali bin Abbâs, Ahmed Naşiri, İbrâhim bin Muhammed, Sıddîk bin Muhammed Hâs, Ahmed bin Cemâl, Abdülbâki bin Abdullah, Zeynüddîn bin Sıddîk Mezcâcî’den ilim öğrendim. Tasavvuf yolunun edebini de, Seyyid Âbid bin Hüseyn ile Şeyh Zeynüddîn Sıddîk Mezcâcî’den öğrendim, icâzet (diploma) aldım. Seyyid Muhammed bin Ebi Bekr Ehdel, Abdullah bin Ahmed Decâî, Seyyid Makbûl bin Meşhûr, Muhammed Alevî, Abdurrahmân bin Dâvûd Hindi, Abdülfettâh Sâbûnî gibi zâtların ve başkalarının sohbetlerinde bulundum.”

İbn-i Ehdel, bütün hocalarından icâzet alıp ilim ve edebde üstün bir dereceye yükseldi. Zamanının bir tanesi oldu. Çok ibâdet ederdi. Üstün bir zekâsı vardı. Zühd ve vera’ sahibi idi. İlmiyle amel ederdi. Vakitlerini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirdi. İnsanlara fetvâlar verip müşküllerini çözdü. Büyük bir evliyâ olan dedesine çok benzerdi. Haremeyn’deki âlimlerden de icâzet aldı. El yazısıyla çok kıymetli eserler yazdı.

Eserlerinden ba’zıları şunlardır. 1-El-Ehsâb-ül-aliyye fil-ensâb-il-Ehdeliyye, 2-El-Beyân vel-A’lâm bi mühimmâti ahkâmı erkân-il-İslâm, 3-Ed-Dürret-ül-Bâhire fit-tehaddüsi bi şey’in min-ni’amillahil bâtına vez-zâhira, 4-Nefhat-ül-mendel fî terâcim-i Sâdet-il-Ehdel, 5-Nazmü Istılâhat-is-Sûfiyye, 6-Nazm-üt-Tahrîr, 7-Nazm-ül-Varakât, 8-Nazm-ün-Nûhbe, 9-Manzûmetün fis-sivâk, 10-Et-Ta’lîk-ül-madbût.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 69

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 64

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 239

4) Brockelmann Sup-2, sh. 544

## İBN-İ GÂNİM MAKDİSÎ

Hanefî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ali olup, lakabı Nûreddîn’dir. 920 (m. 1514) senesinde Kâhire’de doğdu. Aslen Kudüslüdür. 1004 (m. 1595) senesinde Kâhire’de vefât etti.

İbn-i Gânim, Mısır’da yetişti. Küçük yaşta Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Kırâat-ı seb’ayı büyük âlim Şihâbüddîn bin Fakîh Ali Makdisî’den öğrendi. Kâdı’l-kudât “Muhibbüdddîn Ebü’l-Cevâd’dan kırâat ve fıkıh ilimlerini tahsil etti. Şihâbüddîn İbni Neccâr’dan Sahîh-i Buhârî, Sahîh-i Müslim ve Kütüb-ü sitte’den olan diğer dört hadîs kitabını okudu. Ayrıca; İbn-i Şelbî, Nâsıruddîn Lekânî el-Mâlikî, Ebü’l-Hasen Bekrî, Şihâbüddîn Remlî, Şemsüddîn Muhammed, Safiyyüddîn, Mîr Âlim Buhârî, Ma’lül Emîr, Kâdı’l-kudât Abdullah bin Abdülazîz ders aldığı hocalarındandır. Her taraftan, İbn-i Gânim’in derslerini dinlemek ve ondan ilim öğrenmek için gelirlerdi, İbn-i Gânim, hayâtı boyunca fetvâ verdi. Asrının büyük âlimlerinden birçoğu ondan istifâde ettiler. İbn-i Gânim, çeşitli medreselerde müderrislik ve çeşitli görevlerde bulundu.

Münâvî, “Tabakât-ül-evliyâ” ismindeki kitabında ondan şöyle bahseder: “İbn-i Gânim Makdisî, geceleri ibâdet ve murâkabe ile geçirirdi. Gündüzleri, müslümanların suâllerini cevaplandırır, sonra bir müddet uyurdu. Fakirlere çok iyilik yapar, onlarla beraber otururdu. Herkese ikramda bulunurdu. “Doğru yol Resûlullahın ( aleyhisselâm ) yoludur” derdi.”

İbn-i Gânim bütün ilimlerde mütehassıs idi. Zâhirî ilimlerde olduğu gibi, bâtınî ilimlerde de yükseldi. Vera’ ve zühd sahibi idi. Asrındaki âlimler onun ilim ve faziletteki üstünlüğünü kabûl ettiler.

İbn-i Gânim Makdisî’nin yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1-Er-Remzu fî şerhi nazm-il-Kenz: Dört cildlik olan bu eserin yazması Tunus’da bulunan Sâdıkiyye Kütüphânesi’ndedir. 2- Nûr-uş-şum’a fî ahkâm-ül-Cum’a, 3-Bugyet-ül-murtâd fî tashîh-id-dâd, 4-Hâşiyetün alel Kâmûs: Yazma ve küçük bir eser olup, Kâmûs’a fâideli bilgiler ilâve yapmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 195

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 750

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 99, 250

4) El-A’lâm cild-5, sh. 12

5) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 180

6) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 398

7) Brockelmann sup-2, sh. 395

**İBN-İ İMÂD (Abdülhay bin Ahmed)**

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Meşhûr “Şezerât-üz-zeheb fî ahbâr-i men zeheb” adlı eserin müellifidir. İsmi, Abdülhay bin Ahmed bin Muhammed el-İmâd-el-Akrî’dir. Künyesi Ebü’l-Felâh’dır. İbn-i îmâd diye meşhûr olmuştur. 1032 (m. 1623) senesinde Şam’ın Sâlihiyye kasabasında doğdu. 1089 (m. 1679) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Orada Muallâ kabristanına defnedildi.

Küçük yaşında ilim tahsiline başladı. İlk olarak memleketinin âlimlerinden; Şeyh Eyyûb, Hanbelî müftîsi Abdülbâkî gibi zâtlardan fıkıh ilmini, Muhammed Şemseddîn el-Belbânî es-Sâlihî’den de diğer ilimleri tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde yükselip, bu âlimlerden icâzet aldıktan sonra Kâhire’ye gitti. Orada uzun müddet kalıp o beldenin âlimlerinden de ilim öğrendi. Kâhire’de Şeyh Sultân el-Mîzâhî, Nûreddîn eş-Şebrâmelîsî, Şemseddîn el-Bâlî, Şihâbüddîn Kalyobî ve başka âlimlerden de, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde yükselip akranlarından üstün olduktan sonra, memleketi olan Şam’a dönüp, ilim öğretmekle meşgûl oldu. Uzun müddet ilim öğretip, birçok âlim yetiştirdi. Şeyh Osman bin Ahmed bin Osman en-Necdî tarihçi olan Şeyh Mustafa el-Hamevî, Hulâsat-ül-eser kitabının müellifi Muhibbî gibi âlimler, onun ilim meclisinden istifâde ederek yükselenlerdendir. Birçok yüksek âlimler yetiştirip kıymetli eserler yazmakla ömrünü geçiren İbn-i İmâd el-Akri, ömrünün sonuna yakın hac ibâdetini yerine getirmek üzere Mekke-i mükerremeye gitti. Hac ibâdetini yapıp, sevgili Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra, Mekke-i mükerremede vefât edip, Muallâ kabristanına defnedildi.

İbn-i İmâd, aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece, Hanbelî fıkhı, târih ve edebî ilimlerde özel ihtisas sahibi, güler yüzlü, hoş sohbet bir zât idi. Onun evi ilim meclisi idi. Kıymetli şiirlerinin yanında yazısı da çok güzeldi. Çok ince bir araştırma özelliği vardı, ilmî mevzûları mütâlâa edip yazmaktan usanmazdı.

Yazmış olduğu kıymetli eserlerinden ba’zıları şunlardır.

1-Şezerât-üz-zeheb fî ahbâri men zeheb: İbn-i îmâd bu eserinde Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) Mekke’den Medine’ye hicretinden i’tibâren, zamanına ya’nî hicri onbirinci asrın başına kadar yaşamış âlim, velî, devlet adamı, meşhûr tüccârların hayatlarını, vefât târih sırasına göre anlatmıştır. Bu eserini yazarken birçok eserden istifâde etmiş, istifâde ettiği eserlerdeki bilgileri özetlemiştir. Kısa ve özet bilgi vermesi sebebiyle, anahtar kitap özelliğindedir. Sekiz cilt hâlinde basılmıştır. 2-Şerhu Metn-il-Müntehâ: Hanbelî mezhebi fıkhına dâir yazmış olduğu eseridir. 3-Şerh-i Bedîiyyet-i İbn-i Hucce.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 107

2) Hulâsât-ül-eser cild-2, sh. 340

3) El-A’lâm cild-1, sh. 508

4) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 2

5) Brockelmann Sup-11, sh. 403

**İBN-İ İMRÂN**

Kelâm, fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Akîl bin Ömer bin Abdullah bin Ali bin Ömer bin Sâlim olup, künyesi Ebü'l-Mevâhib'dir. İbn-i İmrân diye meşhûr oldu. 1001 (m. 1592) senesinde Yemen'in Zafâr şehrine bağlı Mirbât köyünde doğdu. 1062 (m. 1652) senesinde Zafâr'da vefât etti. Mirbât köyüne defnedildi. Cenâzesi çok kalabalık oldu. Kabri ziyâret mahallidir.

İbn-i İmrân ilk tahsiline Zafâr'da başladı. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. On yaşında iken, Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed Hâdî'nin derslerini dinledi. İlme ilk başladığı sıralarda çok çalıştı ve ilim öğrenmek için çok yer dolaştı. Mirbât'da bulunduğu sıralarda, büyük dedesi Muhammed bin Ali'nin ve evliyâdan Sahîb Hâsikî'nin kabirlerinin yanında uzun müddet yalnız kalırdı. Ba'zan da bir dağa çekilip ibâdetle meşgûl olurdu. Sonra Hadramût'a gitti. Orada evliyânın büyüklerinden olan zâtların sohbetlerinde bulundu. Terîm'de evliyânın büyüklerinden Tâc-ül-ârifîn Zeynel âbidîn Ayderûsî'den, onun kardeşinden ve kardeşinin oğlu Abdurrahmân Sekkâf Ayderûsî'den ilim öğrendi. Muhammed Hâdî bin Abdurrahmân'dan da ilim alan İbn-i İmrân, bir müddet Muhammed Hâdî'nin yanından ayrılmadı.

İbn-i İmrân fıkıh ilmini Kâdı Ahmed bin Hüseyn'den, tasavvuf yolunu Ebû Bekr Cüneyd ve Sırrî bin Ömer bin Abdullah'dan öğrendi. Seyyid bin Hüseyn, Hasen bin Ebû Bekr ve daha başka büyük zâtların sohbetlerinde bulundu. İbn-i İmrân 1033 (m. 1623) senesinde Mekke-i mükerremeye ve Medîne-i münevvereye gitti. Burada Ömer bin Abdürrahîm'in derslerine devam etti. Hocası, İbn-i İmrân'a ilimdeki yüksekliğini ifâde etmek üzere hırka giydirdi. Sonra memleketine giden İbn-i İmrân bir daha yolculuğa çıkmadı, insanlara fâideli olmaya çalıştı. İbn-i İmrân'dan çok kimse ilim öğrendi. Amcasının oğlu ve velîlerden olan Ömer bin Ali, Ali bin Ömer bin Ali ve başkaları ilim öğrendiler.

Şeyh Şelî onun hakkında şöyle demektedir: "1051 (m. 1641) senesinde Zafâr'da bulunan İbn-i İmrân'ın yanına gittim. Onun yanında; Atâullah İskenderi'nin Tenvir kitabını, îhyâ-ül-ulûm-iddîn'in bir kısmını ve kendisinin yazmış olduğu; Feth-ül-Kerîm-il-Gâfir fî şerh-i hilyet-il-müsâfir adındaki eserini okudum. Sonunda bana icâzet (diploma) verdi. Başkasına, ilimde yetiştiğine dâir hırka giydirmeme de izin verdi."

İbn-i İmrân, güzel ahlâk sahibi, ilmi ile amel eden bir zât idi. Misâfirlere ikram eder giyeceği olmayanları giydirirdi. Doğruluktan asla ayrılmazdı. Çok kerâmetleri görülmüştür.

İbn-i İmrân birçok eser yazmıştır.

Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-El-Akîde: Manzûm bir eser olup, Ahmed bin Muhammed Kaşâşî bu eseri şerh etmiştir. 2-Feth-ül-Kerîm-ül-Gâfir, 3-Müntehab-üz-zehr ves-semer fî garîb-il-hadîs vel-eser, 4-Risâletün fî hizânet-ir-ribât. Ayrıca tasavvufa dâir yazdığı pekçok şiirleri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 290

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 114

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 665

4) El-A'lâm cild-4, sh. 242

**İBN-İ KAZRÛNÎ (Ebüssü'ûd bin Yahyâ)**

Medîne-i münevverede yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ebüssü'ûd bin Tâcüddîn bin Ebüssü'ûd bin Cemâleddîn bin Kâdı Cemâl Muhammed bin Ahmed Safiyyüddîn bin Muhammed bin Rüzbe bin Ebi's-Senâ Mahmûd bin İbrâhim bin Ahmed olup, nisbeti el-Kazrûnî, el-Medenî, ez-Zübeyrî'dir. Eshâb-ı Kirâmın büyüklerinden Zübeyr bin Avvâm'ın ( radıyallahü anh ) neslindendir. Nefs-i mutmainne derecesine kavuşmuş, himmet sahibi bir zât idi. 980 (m. 1572) senesinde Medîne-i münevverede doğdu ve orada büyüdü. 1050 (m. 1640) senesi Zilka'de ayında orada vefât etti.

İlim öğrenmeye çok küçük yaşta, Kur'ân-ı kerîmi tecvîd üzere okumayı öğrenerek başlayan İbn-i Kazrûnî; tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerine dâir birçok kitabı ezberledi. Ayrıca nahiv ilmine

dâir, Elfiye-i İbn-i Mâlik, kırâat ilmine dâir, Şâtıbiyye ve Rahbiyye isimli eserleri ezberledi. Amcası Muhammed Takıyyüddîn el-Kazrûnî'den, Seyyid Hüseyn es-Semerkandî el-Medenî, Abdülmelik el-Usâmî, Ahmed bin Mensûr ve Abdürrahmân el-Hıyâzî gibi âlimlerden ilim öğrendi.

İbn-i Kazrûnî, yüksek himmet sahibi, birçok fazileti kendinde toplamış, hoşsohbet bir zât idi. Geniş yüzlü idi. Dâima tebessüm eden bir hâli vardı. Dînimizin emirlerine son derece bağlı idi. Dünyâya düşkün olmaktan çok uzak idi. Bir ânını boş ve beyhude şeylerle geçirmezdi. Devamlı ilim ve ibâdetle meşgûl olurdu. Çok kitap okurdu. Birçok kitabı, kendi el yazısıyla yeniden yazmıştır.

Küçüklüğünden i'tibâren vefâtına kadar, bir özrü yok ise, namazlarını mutlaka Mescid-i Nebî'de kılar ve Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) kabr-i şerîfini sık sık ziyâret ederdi. İbâdete olan arzu ve isteğinin çokluğundan dolayı, mescide umûmiyetle herkesten önce gelir, herkesten sonra çıkardı. Bu husûsta küçüklüğünde karşılaştığı bir hâli şöyle anlatır:

"Bir yaz mevsiminde hava çok sıcak olduğu için, babamlarla birlikte serinlemek üzere, şehrin dışında bulunan hurmalıklara gitmiştik. Gece orada kaldık. Uyandığımda ortalık aydınlanmıştı. Cemâate geç kalacağım diye acele ile kalkıp hazırlandım.

Abdest alarak hurmalıktan çıktım. Babamlar hâlâ uyuyorlardı. Çıktığımdan haberleri olmadı. Ben heyecanımdan onları uyandırmayı bile düşünememiştim. Sür'atle şehre girip, Mescid-i Nebî'ye geldim. Bir de ne göreyim, kapılar kapalı, ortalıkta kimseler yok. Daha namaz vakti olmamıştı. Ben ay ışığına aldanarak sabah oldu zannetmiştim. Daha sabaha çok vardı. Şimdi geri dönüp, başkalarının hurmalıklarının arasından geçerek kendi hurmalığımıza, babamların bulunduğu yere gitmem îcâb ediyordu Fakat, hurmalıkların arasına girmeye cesâret edemedim. Küçük yaşta olduğum için korkmuştum. Bu arada Bakî' kabristanını ziyâret edeyim dedim. Besmele ile kabristana girdim. Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) amcası olan hazret-i Abbâs'ın türbesinin kapısında oturup, abamı (paltomu) başıma örttüm. Orada otururken birçok nûrlar ve nûrânî kimseler gördüm. Onlardan biri bana iltifât ederek ismimi sordu. "Ebüssü'ûd bin Yahyâ el-Kazrûnî" dedim. Eliyle omuzumu sıvazladı ve; "Allahü teâlâ seni mübârek eylesin. Sen ve zürriyetin için çok bereketler hâsıl oldu" dedi. Biraz sonra iki kimse geldi. Yanlarında bir deve ve devenin üstünde de bir sandık vardı. Gelen kimseler, Resûl aleyhisselâmın mübârek oğlu İbrâhim'in ( radıyallahü anh ) kabri yanında durup orada bir kabir kazdılar. Ben hayretle kendilerini seyrediyordum. Sonra devenin üzerindeki sandığı indirdiler. Ondan birşey alıp kazdıkları kabre defnettiler. Kabri kapatıp giderlerken benim yanımdan geçtikleri sırada, devenin yularını tutarak önde bulunan zâta; "Sizler kimlersiniz?" diye sordum. "Bizler melekleriz" dedi. Bunun üzerine benim tüylerim diken diken oldu. Çok korkmuştum. Aklım başımdan gidecek gibi oldu. Bu sırada namaz vakti olmuştu. Mescid-i Nebî'ye girdim. Resûl aleyhisselâmın kabr-i şerîfini ziyâret edip, sonra cemâati beklemeye başladım. Bakî' kabristanında gördüğüm hâl bana çok te'sîr etmişti. Daha sonra bu durumu babama anlattığımda, kendisinden ayrı ve habersiz bir daha gitmememi söyledi.

İbn-i Kazrûnî hazretleri vefât ettiği gün, ikindi namazından sonra, Mescid-i Nebî'de cenâze namazı kılınıp, Bakî' kabristanında, Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) oğlu Hazreti İbrâhim'in kabri yanına defnolundu. Böylece küçüklüğünde gördüğü o hâdisenin, onun yüksek bir zât olacağına ve vefâtında buraya defnolunacağına işâret olduğu anlaşıldı.

İlim ve evliyâlığı yanında, nazım ve nesirde de maharet ve ihtisası bulunan İbn-i Kazrûnî'nin bir tezkiresi vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 124

**İBN-İ KENÂN HALVETÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Îsâ bin Mahmûd bin Muhammed bin Muhammed bin Kenân Halvetî'dir. 1042 (m. 1632) senesi Şevval ayında Dımeşk'a bağlı Sâlihiyye köyünde doğdu. 1093 (m. 1682) senesinde Dımeşk'da vefât etti. Cenâze namazı büyük bir kalabalık tarafından kılındı. Vasıyyeti îcâbı, hocası Abbasî'nin mezarına bitişik olarak,

önceden hazırlattırdığı Ferâdis Kabristanı'ndaki kabrine defnedildi.

İbn-i Kenân yedi yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. On yaşında babasıyla birlikte Mısır'a gitti. Bir müddet orada kalıp döndüler, İbn-i Kenân daha sonra ilim tahsili için, yalnız başına Mısır'a gitti. Oradaki büyük âlimlerden şeyh Bühûtî Gazî, Nûreddîn Şebrâmelîsî, Şeyh Muhammed Halveti, Şemsüddîn Bâbilî, Şihâbüddîn Ahmed, Şeyh Sultan ve başkalarından ilim öğrendi. İlimde üstün bir dereceye yükseldi. Evliyânın ve sâlih kimselerin, bilhassa İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabrini çok ziyâret ederdi. Kabri başında çok Kur'ân-ı kerîm okurdu. Bir defasında ezberden Kur'ân-ı kerîm okurken, bir âyette takıldı. Hatırlıyamadı ve sustu. O zaman kabirden İmâm-ı Şafiî hazretleri seslenip, o yerdeki o âyeti hatırlattı.

İbn-i Kenân 1055 (m. 1645) senesinde Dımeşk'a döndü. Eviiyâ'nın büyüklerinden olan, Şeyh Mansûr Mahallî Sâbûnî ile görüştü. Sohbetlerinde bulundu. Şeyh Mansûr onu çok severdi.

İbn-i Kenân, çok kerre yalınayak yürüyerek hac etti. Yolculukta kâfilenin önünden giderdi. Kimseden birşey istemezdi. Birşey bulursa yer, yoksa aç dururdu. Çok defa Resûlullahı ( aleyhisselâm ) rü'yâda görürdü. Resûlullah ona; "Merhaba, Merhaba" diyerek ismiyle çağırırdı. İbn-i Kenân Şeyh Mansûr'un vefâtından sonra, Ârifi billah Seyyid Muhammed Abbasî'nin sohbetlerine kavuştu. Ondan icâzet aldı. Hocasından sonra yine onun emri ile yerine geçip insanlara doğru yolu devamlı olarak anlattı.

Nezâket ve iffet sahibi idi. Bir zaman birisi ona bir miktar para hîbe etti. Sonradan gelip o parayı geri istedi. İbn-i Kenân hiç duraklamadan o parayı çıkarıp verdi.

Vezir Hüseyn Paşa bir adamını gönderip İbn-i Kenân ile görüşmek için yanına çağırdı, İbn-i Kenân gitmedi. Vezir ona bir miktar para gönderdi, İbn-i Kenân onları kabûl etmeyip geri gönderdi.

Murâdî, Silk-üd-dürer adlı eserinde onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Kenân evliyânın büyüklerinden olup, Hanbelî mezhebinde idi. Seyyid Muhammed Abbasî Halvetî'nin sohbetlerinde yetişti. Halvetî büyüklerinden oldu."

Şeyh Yûsuf Hanefî anlatır; "Halvetî yolunun âdabını Seyyid Muhammed Abbasî'den öğrendim. Hocamın vefâtının gecesinde çok üzüntülü olarak uyudum. Rü'yâmda hocamın türbesine gitmişim. Kabir açıldı. Hocamı, dizleri üzerinde oturmuş ve ellerini dizlerine koymuş bir vaziyette gördüm. Aynen hayattaki hâli üzere idi. Beni görünce; "Sen Îsâ bin Kenân'a git, o benim vekîlimdir" buyurdu. Uyandım. Vakit gecenin sonu idi. Abdest aldım ve doğruca Şemîsâtiyye Medresesi'nde bulunan Îsâ bin Kenân'ın huzûruna gittim. Orada bir nûr parlıyordu, Îsâ bin Kenân teheccüd namazı kılıyordu. Namazı tamamlayıncaya kadar bekledim. Sonra bana döndü ve; "Şeyh Muhammed Abbasî göndermeseydi bizim yanımıza gelmeyecektin. Otur" buyurdu. Ben de onun ders halkasına katıldım ve icâzet aldım. O günün gecesinde rü'yâmda hocam Abbasî'nin kabri yanındaydım. Kabir açılmıştı. Hocam daha önce gördüğüm hâlde oturmuştu. Bana; "Yûsuf şimdi gideceğin yeri öğrendin ve alacağını aldın" buyurdu. Ben de; "Evet efendim" dediğimde o; "Allahü teâlâ sana dünyâ ve âhıret se'âdeti versin" buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 243

2) Câmi'u Kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 229

**İBN-İ MAKBÛL**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Ebî Bekr bin Makbûl'dür. İbn-i Makbûl diye meşhûrdur. 1024 (m. 1615) senesinde Mısır'da doğdu. 1095 (m. 1684) senesi Zilka'de ayının onbirinde Pazartesi günü Mekke-i mükerremede vefât etti.

İbn-i Makbûl'ün baba ve dedeleri, âlim, sâlih ve velî zâtlardı, önce babasından okudu. Daha sonra Makbûl bin Ahmed'den ders gördü. Zamanının birçok evliyâsının sohbetlerinde bulundu. Kemâle geldi. Onlardan icâzet (diploma) aldı. Şöhreti her yere yayıldı. Haremeyn'i ziyâretten sonra Mısır'daki Sa'îd şehrine yerleşti. Orada otuz sene ilim ve edeb öğretti. Allahü teâlânın kullarına yardımcı oldu. Herkes tarafından hürmet gördü. Sözü dinlenen bir zât idi. Çok kerâmetleri görüldü.

İbn-i Makbûl'ün bir gemisi vardı. Geçimini onunla sağlıyordu. Birgün birisi, Kusayr'dan Yenbu'ya gitmekte olan bu gemiye binmişti. Fırtına çıktı. Dalgalar kabardı. Gemidekiler boğulacaklarından çok korktular. O şahıs kendi kendine; "Sübhânallah! Herkes gemi sahibinin evliyâ bir zât olduğunu söylüyor. Hâlbuki gemi ve içindekiler tehlike ile karşı karşıya" diye düşündü. Bu düşünceler içinde iken olduğu yerde uyuyuverdi. Rü'yâsında İbn-i Makbûl'ü gördü, İbn-i Makbûl kendisine iltifât etti ve; "Yavrum, korkma bizi gâfil ve habersiz sanma. Şimdi uykudan uyan. İnşâallah selâmet bulacaksınız" buyurdu. O zaman o kişi uyanıverdi. Fırtına durdu. Gemi selâmetle limana yanaştı, iskeleye çıktığında karşısında rü'yâda gördüğü şekilde İbn-i Makbûl ile karşılaştı ve onun talebeleri arasına katıldı.

Sa'îd vâlisi, İbn-i Makbûl'ü çok severdi. Birgün İbn-i Makbûl'e "Efendim, bu bineği satın alıp vâdesi uzun olacak şekilde ödersiniz diyerek bineğini sattı. İbn-i Makbûl de, ikibin kuruşa pazarlık yapıp aldı. Bir müddet sonra, Mısır'daki vezirin askerleri vâliyi öldürdüler. Bıraktığı eşyâları arasında bir defter ve bu defterde alacakları yazıyordu. Burada İbn-i Makbûl'ün de hesabı vardı. Vezir, alacakları için tahsildarını vazîfelendirdi. Tahsildar, doğruca İbn-i Makbûl'e gelip, defterdeki hesaba göre borcunu istedi. İbn-i Makbûl vâdesi uzun olarak vâliden bir binek aldığını, vâdesinin henüz gelmediğini ve şu anda da elinde ödeyecek bir şey olmadığını söyledi. Tahsildar hesabı istemekte ısrâr etti. Neticede, İbn-i Makbûl ve diğer borçlu kimselerin Mısır'a götürülmelerine karar verildi. Mısır'a giderken tahsildar borçlulara çok zulüm yaptı. İbn-i Makbûl kendisine çok nasihat etti ise de bir fayda vermedi. O sırada tahsildarda kendisini yemek, içmek ve oturmaktan alıkoyan bir hastalık meydana geldi. Gittikçe de şiddetlendi. İbn-i Makbûl'e haber gönderip tövbe ettiğini bildirdi. İbn-i Makbûl onun yanına gitti. Duâ etti. Derhal o kişinin hastalığı geçti. Mısır'a gidince de İbn-i Makbûl'ü evine da'vet etti. Bütün ihtiyâcını karşılayacağını bildirdi. İbn-i Makbûl ona gitmeyip, Yemenli olan sevdiklerine misâfir oldu. Tahsildar daha sonra İbn-i Makbûl'ü vezire götürdü. Vezir onu görünce hürmetle ayağa kalktı, İbn-i Makbûl'ün karşısında çocuk gibi olmuştu. Durumu öğrenince, birşey istemekten vazgeçip, izzet ve ikramlarda bulundu. İbn-i Makbûl, diğer borçlu kimselerin de af edilmelerini istedi. Onlar da böylece kurtuldular. İbn-i Makbûl, ma'rifet ehli bir zât idi. Bir müddet Haremeyn'de ikâmet etti. 1094 (m. 1683) senesinde Yemen'e gitti. Sonra Mekke-i mükerremeye geri döndü. Ömrünün geri kalan kısmını burada geçirdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 198

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 130

**İBN-İ MAKBÛL ZEYLAÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebû Bekr bin Makbûl bin Abdülgaffâr'dır. Yemen'in Lihye şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1042 (m. 1632) senesinde Lihye'de vefât etti. Dedesi Şeyh Ahmed bin Ömer Zeylaî'nin türbesinin yanına defnedildi.

İbn-i Makbûl Zeylaî, keskin görüş ve fazilet sahibi idi. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok yüksek derecelere kavuştu. Doğum yeri olan Lihye'de yetişti. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babasından ilim öğrendi. Çok kerâmetleri görüldü.

Şöyle anlatılır: Yemen'de çıkan karışıklıkları bastırmakla görevli Kansu Paşa, Mekke'ye gelmişti. İbn-i Makbûl de o sırada Mekke-i mükerremede bulunuyordu. Birisi İbn-i Makbûl'e iftira ederek, Kansu Paşa'ya şikâyet etti. Lihye ve havâlisinde İbn-i Makbûl'ün sözü geçerdi. Kansu Paşa'nın emri ile, İbn-i Makbûl zorla huzûra getirildi, İbn-i Makbûl'ün yanında bir talebesi de bulunuyordu. Kansu Paşa'nın yanına girdiklerinde, Kansu Paşa onları karşıladı. Onları yerlerine oturttu. Onlar oturunca Kansu Paşa sustu. Konuşmaya ve hareket etmeye gücü yetmedi. Başı eğik vaziyette durdu. Paşa'nın askerleri de aynı şekilde bekliyorlardı. Nihâyet akşam namazı vakti girince İbn-i Makbûl Zeylaî, Paşa'ya; "Ey Kansu! Kalk, akşam namazını kılalım" dedi. Kansu Paşa, sanki uykudan uyanıyormuş gibi kalktı. Yaptıklarına pişman olup özür diledi, İbn-i Makbûl'e dönerek; "Efendim bir ihtiyâcınız var mı? Derhal yerine getirelim" dedi. İbn-i Makbûl Zeylaî; "Hiç bir ihtiyâcım yok" diyerek Paşa'nın yanından kalktı. Kalbi incinmişti. Çok celalli idi. Paşa'nın yanından çıkınca birlikte geldiği talebesine; "Zannediyorum, sen Paşa'dan korktun" deyince talebe; "Evet korktum" dedi. Bunun üzerine İbn-i Makbûl; "Vallahi Paşa'nın yanına girer girmez

bana, o ve askeri hakkında tasarruf yetkisi verildi" dedi. Yakında yapacağı bir savaşta Kansu Paşa'nın yenileceğini söyledi. Çok geçmeden Kansu Paşa ve ordusu, bir savaşta darmadağın olup yenildiler.

Yine şöyle anlatılır: İbn-i Makbûl, Mekke-i mükerremede çok hastalanmıştı. Yanına talabelerinden birisi girdi. Hocası İbn-i Makbûl'ün hâlini görünce çok üzüldü. "Artık bu onun ölüm hastalığıdır şeklinde hatırından geçirmişti. Bunun üzerine İbn-i Makbûl talebesine; "Benim için endişe etme. Ben Lihye'de vefât edeceğim" dedi. Bir müddet sonra iyileşen İbn-i Makbûl Lihye'ye geldi. Onun gelişi ile Lihye halkı çok sevindiler, İbn-i Makbûl Lihye halkına; "Ben, buraya yakında vefât etmek için geldim" dedi. O zaman herkes mahzûn oldu, üzüldü. Çünkü onun kerâmet ehli, insanlara doğru yolu gösteren bir zât olduğunu biliyorlardı. Nitekim dediği gibi, bir süre sonra vefât etti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 266

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 9

**İBN-İ MOLLA (Ahmed bin Muhammed Haskefî)**

Şafiî âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Yûsuf bin Hüseyn bin Yûsuf bin Mûsâ el-Haskefî'dir. "İbn-i Molla" diye meşhûr oldu. Lakabı Şihâbüddîn'dir. Aslen Diyarbakır'a bağlı Hasankeyf'lidir (Hısn-i keyfâ'lıdır). 937 (m. 1530) senesinde Haleb'de doğdu ve oraya yerleşti. Burada ve başka şehirlerde birçok âlimden ders aldı. Çeşitli ilimlerde derin bilgi sahibi oldu. Çok kitap yazdı. 1003 (m. 1590) senesinde, Haleb'den 5 fersah (28,8 km.) uzakta bulunan Mi'rat-ı Nesrin köylerinden Bâtşa'da, eşkiyâlar tarafından şehîd edildi.

İbn-i Molla, ilimde üstün bir yeri olan ve birçok âlim tarafından medhedilen bir zât idi. Önce babasının yanında ilim tahsiline başladı. Daha sonra birçok kimseden ders okudu. "Târih-i Haleb" kitabının sahibi Radıyyüddîn İbni Hanbelî'den ilim öğrendi. Uzun zaman onun derslerine devam etti. İbn-i Hanbelî'nin "Şerh-ül-mukalleteyn fî mesh-ıl-kulleteyn" adındaki eserini, kendi kendine okuyup mütâlâa etti. Yine onun "Mehâil-ül-melâha fî mesâil-il-mesâha" adındaki eserini beraberce okudular. Cebir ve matematik ilimlerinde de çok yükseldi. Ayrıca ondan, Celâlüddîn-i Mahallî'nin tefsîrini haşiyesi ile birlikte ve İmâm-ı Tirmizî'nin "Şemâil-ün-Nübüvve"sini okudu. Yine İbn-i Hanbelî'den, "Şerh-ül-Mevâkıf' ile "Şerh-ül-Adûd" adındaki eserleri, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin ve Sa'düddîn-i Teftâzânî'nin haşiyeleri ile beraber okudu. Alvân bin Muhammed el-Hamevî'nin 954 (m. 1547) senesinde sohbetlerinde bulundu. Derslerine devam edip, "Sahîh-i Buhârî"nin üçte birini ondan okudu. Burhânüddîn-i Ummâdî'den öncelikle müselsel hadîs-i şerîfleri dinledi. Bu zât kendisine icâzet (diploma) verdi. Haleb'de bulunan Şeyh İbrâhim Darir-i Dımeşkî'den de Kur'ân-ı kerîmin tecvidini ve kırâat usûllerini çok okudu. 965 (m. 1557) senesinde, ondan da icâzet aldı. İki defa Şam'a gidip geldi. Orada, Bedrüddîn-i Gazzî'nin Şâmiyyet-ül-Berâniyye Medresesi'ndeki derslerine devam ederek ilim aldı. Yine Şam'da Nûreddîn-i Nesefî'den, Sahîh-i Buhârî'nin bir bölümü ile Sahih-i Müslim'i okudu. Ayrıca onun, "Cem'ul-cevâmi" ve "Şerh-ül-Behce" kitaplarından okuttuğu derslerine devam etti. Ondan da icâzet aldı. Yine orada Muhibbüddîn-i Tebrîzî'den, Molla-zâde'nin "Hidâyet-ül-hikme" şerhini okudu. Bu sırada Süleymâniye Medresesi'nde kalıyordu. Ayrıca bu zâttan, Tefsîr-i Beydâvî'nin ba'zı yerlerini okuyordu. Yine ondan, "Mutavvel"i de okudu. Ebü'l-Feth eş-Şebşîrî'den de ilim öğrendi. Bir ara İstanbul'a geldi ve burada oturan Şeyh Garsüddîn-i Halebî'den "Usturlâb" risalesini okudu. Büyük âlim Seyyid Abdürrahîm-i Abbasî ile de buluşup, ondan ilim tahsil etti ve icâzet aldı. Yazdığı kasidelerde bu hocasını çok medhetmektedir. Bu yolculuğunu anlatan güzel bir kitap yazdı ve adını "Ravdat-ül-verdiyye fir-rıhlet-ir-Rûmiyye" koydu, İstanbul'dan Haleb'e döndükten sonra, Belâtiyye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Çok kimseye faydalı oldu ve birçok eserler kaleme aldı.

**Eserleri:** 1- Tâlibet-ül-visal min makâmi zâlik-el-gizâl, 2- Ukûd-ül-cemân fî vasf-i nebzetin minel-gılmân, 3- Müntehâ emel-il-edîb min-el-kelâmi alâ Mugn-il-Lebîb: İbn-i Hişâm'ın nahiv hakkında yazdığı eserine yaptığı kıymetli şerhtir. 4- Şerh-üş-Şâfiyye fin-nahvi, 5- Şerh-uş-Şevâhid lis-Süyûtî, 6- Şerh-ül-Izzî, 7- Şerh-ül-Kâfiye, 8- Şekva dem'ıl-merâk min sihâm-il-firâk, 9- Ferâiz-i İbn-i Molla, 10- Müt'at-ül-ezhân minet-temettü'ı bil-akrân.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 133

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 277-280

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 151

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 441

5) El-A'lâm cild-1, sh. 235

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1021, 1139, 1200, 1245, 1371, 1753

**İBN-İ MÜHELLÂ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Abdullah'dır. 950 (m. 1543) senesi Safer ayında Yemen'de Da'liyye denilen yerde doğdu. 1028 (m. 1619) senesinde Yemen'de Şüc'a denilen yerde vefât etti. Kabri, Şüc'a'ya yakın bir yerdedir. İbn-i Mühellâ, genç yaşta ilim tahsiline başladı. Babasından ve zamanının büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Babası ile birlikte, ilim öğrenmek için birçok beldelere gitti. Arabî ilimleri, Abdullah bin Râgıb, İbrâhim bin Râgıb ve Seyyid Hadi el-Veşlî'den öğrendi. Fakîh Abdürrahmân Nezîlî'nin yanında çeşitli kitapları okudu. Fakîh Abdürrahmân ona icâzet (diploma) verdi. 1000 (m. 1591) senesinde Yemen'e gelen Necmüddîn Basrî'den, "Er-Risâlet-üş-Şemsiyye" adlı eseri dinledi. Daha sonra talebe yetiştirmeğe başladı.

İbn-i Ebi'r-Ricâl onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Mühellâ, asrının büyük âlimlerinden idi. Aklî ve naklî ilimleri çok iyi bilirdi. İlim öğrenmek için, her taraftan ona talebeler geldi. Onun ilminden çok istifâde ettiler. Bâb-ül-Ehcer denilen yerde bir müddet kaldı. Burada da talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Arabî ve tefsîr ilimlerinde Teftâzânî gibi idi."

İbn-i Mühellâ'nın çok kerâmetleri görüldü.

Şöyle anlatılır: Yemen'de Tihame'nin ileri gelenlerinden birisi, İbn-i Mühellâ'yı rü'yâsında gördü. Sonra birisi ona İbn-i Mühellâ'yı ziyâret etmesini söyledi. O zât; "Ben İbn-i Mühellâ'yı tanımam" deyince öbür şahıs ona, "İbn-i Mühellâ biraz önce gördüğün kimsedir. Şüc'a denilen yerde oturur. Evi şehrin kapısına yakındır. Oraya vardığında ilk gördüğün evdir" diyerek evi de ta'rîf etti. O zât derhâl yola çıktı. Şeref beldesinin yakınlarına kadar gitti. Burada Şüc'a denilen yerin neresi olduğunu sordu. Ona; "Orası büyük âlim Abdullah Mühellâ'nın memleketidir" dediler ve yolu ta'rîf ettiler. O zât duyduklarına çok sevindi ve İbn-i Mühellâ'yı ziyâret etmesi emrolunduğu ve rü'yâsının sâdık (doğru) olduğunu anladı. İbn-i Mühellâ'nın evine gitti. Onun elini öptü. Ondan hayır duâ istedi. Bir müddet orada kaldı. Birçok bilgiler öğrendi. İbn-i Mühellâ'nın vefâtında ve defn edilmesinde orada idi.

Asrındaki âlimler muhtelif ilimlere dâir müşküllerini hâlletmek için İbn-i Mühellâ'ya yazarlardı. O da onlara gerekli cevâbı verirdi. Bu husûsta, Muhammed bin Ahmed Rûmî, Allâme Sa'düddîn ve Ali bin Hüseyn Mesnevî ile uzun mektûplaşma ve yazışmaları oldu. Bu mektûpları İbn-i Ebi'r-Ricâl târihinde bildirmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 57

**İBN-İ MÜNÂVÎ (Zeynel'âbidîn bin Abdürraûf)**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Zeynel'âbidîn bin Abdurraûf bin Tâc-ül-Ârifîn bin Ali bin Zeynel'âbidîn bin Yahyâ bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Mahlûf bin Abdüsselâm Haddâdî Münâvî'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 1022 (m. 1613) senesi Zilka'de ayının dördüncü günü Mısır'da vefât etti. Câmi-ül-Ezher'de, büyük bir kalabalık tarafından cenâze namazı kılındı. Velî bir zât olan Şeyh Ahmed Zâhid ile Şeyh Midyen Eşmûnî'nin kabirleri arasına defnedildi.

İbn-i Münâvî, "Câmi' us-sagîr" adlı eseri açıklayan büyük âlim Münâvî'nin oğludur. Babası gibi âlim idi. Çok ibâdet ederdi. Dünyâya düşkün olmadığı gibi, haramlardan kaçmakda herkesten önde idi. Babasının derslerinde yetişti. Daha yedi yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. On yaşında birçok kitabı okuyup ezberlemişti. Okuduğu kitaplardan ba'zıları şunlardır: İbn-i Arslân'ın Zebid'ini, nahiv ilmine dâir Tuhfet-ül-verdiyye, Sa'düddîn Teftâzânî'nin Kitâb-ül-İrşâd'ı ve başkaları.

Ezberlediği kitapları zamanının büyük âlimlerinden Şemsüddîn Muhammed Remlî'ye, onun vefâtından sonra da Hatîb Şihâbüddîn Ahmed Şerbînî ve Şeyh Harrâz Gamrî'ye tekrar okuyup dinletti. Arabî ilimleri Şeyh Abdülkerîm Bulâkî'den, usûl ilmini Şemsüddîn Muhammed Me'mûnî, Altıparmak ve Mısır kadısı Arap-zâde'den, tefsîr, hadîs, neseb, hesab, hendese ve başka ilimleri de büyük âlim Ali bin Gânim Makdisî'den öğrendi. Ayrıca hadîs-i şerîf ilmini Hâfız Ebü'n-Necâ Sâlim Senhûrî ile Hâfız Şihâbüddîn Ahmed Metbûlî ve Mâlikî mezhebi âlimlerinden Kâdı Bedreddîn Karâfî'den tahsîl etti. Bütün hocaları kendilerinden rivâyette bulunmaya onu selâhiyetli kılıp icâzet (diploma) verdiler. İbn-i Münâvî daha sonra tasavvuf yoluna girdi. Halvetiyye yolunun büyüklerinden oldu. Halvetiyye yolundaki icâzeti Şeyh Sâlih Muhammed Türkî Halveti, Şeyh Ahmed Acemî, Şeyh Abdullah Rûmî, Şeyh Muhammed Yûnânî, Şeyh Muharrem Rûmî ve başkalarından aldı.

İbn-i Münâvî, zamanlarını ibâdet ve tefekkürle geçirirdi. Yanına gelenler, onu namaz kılarken veya zikr ederken bulurlardı. Onu başka bir hâlde gören olmadı. Gecenin tamâmını ihyâ eder, ibâdetle geçirirdi. Yumuşak huylu ve çok merhametli idi. Küçük büyük, çok kimseler kendisinden istifâde ettiler. İbâdet esnasında Resûlullahın ( aleyhisselâm ) mübârek cemâlini görürdü.

Daha bülûğa ermeden önce, babası onu bir iş için bir yere gönderdi. Yolda İbn-i Uzma ile karşılaştı. İbn-i Uzma'yı tanımazdı. İbn-i Uzma ona; "Ey Zeynel'âbidîn" diye seslendi. Bunun üzerine yanına gitti. İbn-i Uzma onun ağzına bir buğday tanesi koydu. Sonra da; "Şimdi git, biz seni mahrûm etmedik" buyurup duâ etti.

İbn-ül-Münâvî ma'nen üstün bir derecede idi. Ahırete intikâl etmiş olan, ba'zı velîlerin rûhları hânesine gelir, onunla beraber olurlar, ba'zı işlerden haber verirlerdi. Şeyh Şah Veliyyüddîn Acemî'nin rûhu çok defa onu ziyâret eder, onunla birlikte olurdu. Daha küçüklüğünde nûrlar görür, sesler duyar ve haberler dinlerdi. Çok güzel rü'yâlar görürdü.

Zeynel'âbidîn Münâvî, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabrine gittiğinde, İmâm-ı Şafiî, kabrinden ona seslenir, ba'zanda kabri yarılır, içinden elini uzatır ve ona birşey verirdi.

Zeynel'âbidîn, dedesi Yahyâ Münâvî'nin kabrini ziyârete gittiğinde, onu, üzerinde siyah bir elbise ile kabrinin üzerine oturmuş bir hâlde bulurdu. Onunla uzun uzun konuşur ve duâ ederdi.

Âriflerin büyüklerinden olan Himsânî anlatır: "İlm-i ervâh'dan haberi olan evliyânın büyüğü, Tarme Sa'dî Mısrî'yi gördüm. Önünde nûr gibi bir zât vardı. Bu kimdir diye sordum. O da Zeynel'âbidîn Münâvî'dir. O kabir ehline vekîl kılındı" dedi.

Muhibbî şöyle anlatır: "Şeyh Abdülkâdir Feyyûmî'nin oğlu hastalanmıştı. Bu sırada Zeynel'âbidîn Münâvî ile karşılaştı. Ona oğlunun hasta olduğunu arz etti. Zeynel'âbidîn Münâvî, oğlunun yanına gitti. Bir müddet sohbet etti. Sonra duâ edip ayrıldı. Ondan sonra Şeyh Abdülkâdir Feyyûmî'nin oğlu, hastalığından kurtularak şifâ buldu.

Zeynel'âbidîn bin Abdürraûf, bir gün otururken, talebelerinden birisi kapıyı çaldı. Zeynel'âbidîn kapıya çıktı. Kapıyı çalan talebesi ile birşeyler konuştuktan sonra geri döndü ve buyurdu ki: "Bu gelen falanca zât idi. Memleketinde çocuğu varmış. Kendisine çocuğunun hastalandığını haber yermişler. Çocuğunun şifâ bulması için bir kâğıda birşeyler yazıvermemi istedi. Ben birşey yazmadım. Çünkü çocuğu bugün vefât etti." Birkaç gün sonra o şahsın oğlunun Zeynel'âbidîn'in dediği günde vefât ettiği haberi geldi.

Zeynel'âbidîn, Sa'îd denilen yerde bulunan babasının yanına gidiyordu. Yolda birisi, hiçbir suçu olmadığı hâlde mızrağı ile ona vurdu. Fakat Zeynel âbidîn'e birşey olmadı. Bir müddet sonra, başka birisi gelip, Zeynel âbidîn'e mızrağı ile vuran o şahsın boynunu hiç sebeb yok iken kesti. Böylece Allahü teâlânın sevgili kuluna el kaldırmanın cezasını çekti.

Yine bir defasında, babasının alacağını almak için birisinin yanına gitmişti. Yanına gittiği şahıs Zeynel'âbidîn'e hakaret edip vurdu. Aradan kısa bir müddet geçmişti ki, bulunduğu şehrin vâlisi, ona büyük bir borç yükledi. Ayrıca çok da hakaret etti.

Bir defasında o şöyle buyurmuştu: Yanıma hiçbir kimse oturmasın ki, Allahü teâlânın izni ile onun kalbinden geçenleri bilmeyeyim. Eğer Allah korkusu olmasaydı, düşmanların ekseriyetinin ayıplarını ortaya çıkarırdım.

İbn-i Münâvî’nin yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-Meşâhid li-İbn-i Arabî, 2- Hâşiyetün alâ şerh-il-Minhâc lil-Celâlüddîn-i Mahallî, 3- Şerhun alâ Mukaddimet-ül-Ezheriyye, 4- Şerh-üt-Tâiyye İbn-i Fârıd, 5- Hâşiyetün alâ Ravd-il-ünf.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 196

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 193

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 379

4) El-A’lâm cild-3, sh. 65

5) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 18

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 617, 918


**İBN-İ NÜCEYM-İ ÖMER MISRÎ**

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ömer bin İbrâhim’dir. Lakabı Sirâcüddîn olup, İbn-i Nüceym-i Hanefî Mısrî diye bilinir. Zeynel âbidîn bin İbrâhim İbni Nüceym’in kardeşi ve talebesidir. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemekte olup, 1005 (m. 1596) senesinde Mısır’da vefât etti. Büyük kardeşi ve hocası olan Zeynel’âbidîn bin İbrâhim İbn-i Nüceym’in yanında defnedildi.

Zamanının âlimlerinden ve Bahr-ür-râik kitabının müellifi olan ağabeyisi Zeynel’âbidîn bin İbrâhim İbni Nüceym’den ilim tahsil etti. Fıkıh ilminde özel ihtisas ve yüksek derece sahibi olduktan sonra, İmâm-ı Neşen”nin “Kenz” adındaki fıkıh kitabını şerh etti. Bu kitaba “Nehr-ül-fâik fî şerhi Kenz-id-dekâik” adını verdi.

İbn-i Nüceym-i Ömer Mısrî dînî ilimlerde derin âlim, Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinde ihtisas sahibi idi. İbâresi düzgün ve konulara hâkim, araştırıcı bir zât idi. Güler yüzlü ve hoşsohbet olduğu için, herkes tarafından sevilirdi. Konular üzerinde derin araştırmalar yapardı. Bütün güzel huyları üzerinde toplamıştı.

İbn-i Nüceym-i Ömer’in eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1- İcâbet-üs-sâil bi ihtisâri enfe’ul-mesâil, 2- Ikd-ül-cevâhir fil-kelâmı alâ sûret-il-Kevser. 3- Nehr-ül-fâik fî şerhi Kenz-id-dekâik.

İbn-i Nüceym-i Ömer, Nehr-ül-fâik adlı eserinde diyor ki: “Zekât verilecek olan kimse, fakirler arasında bulunuyor ve onlar gibi ise, yahut fakir olduğunu söyleyip, zekât istemiş ise, bu kimsenin zekât almağa hakkı olup olmadığını araştırmağa lüzum yoktur. Buna zekât verince, soruşturarak, araştırarak vermiş sayılır.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 271

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 206, 207

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 796

4) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 128, 273, 1019

5) Eshâb-ı Kirâm sh. 352

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1151, 1516

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 25

8) Brockelmann Sup-2, sh. 425


**İBN-İ SÂİG (Muhammed bin İbrâhim ed-Derûrî)**

Mısır’da yetişen tefsîr ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhim, lakabı Seriyyüddîn, nisbeti, ed-Derûrî el-Mısrî’dir. İbn-i Sâig diye meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemekle birlikte, Mısır’da doğduğu kesindir. 1066 (m. 1656) senesinde Kudüs’de vefât etti. Mücavirin kabristanında defnedildi.

Babası büyük tüccâr olduğundan, ona büyük bir mîras bırakmıştı. Zamanının Mısır âlimlerinden Ebû Bekr eş-Şinvânî’den çeşitli ilimleri tahsil etti. Paşa-zâde diye bilinen Molla Hüseyn’in uzun müddet hizmetinde kalıp, ondan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Akranlarından üstün oldu. Farsça ve

Türkçe dillerini ana dili olan Arapça gibi öğrendi. Daha sonra Mısır'da Süleymâniyye ve Sargatmişiyye medreselerinde müderrislik yapıp, ilim öğretmekle meşgûl oldu. Çok güzel yazı yazardı. Ondan birçok kimseler ilim öğrenip istifâde ettiler. Şeyh Muhammed bin Muhammed el-Aysî ve "Hulâsat-ül-eser" adlı kitabın müellifînin babası ondan ilim tahsil eden kimselerdendir.

Bir müddet İstanbul'a gidip oranın âlimleriyle görüştü ve sohbetlerinde bulundu. Şeyhülislâm Mu'îd Ahmed Efendi'yle sohbet edip, ilmî üstünlüğünü kabûl ettirdi. Ondan hüsnü kabûl gördü ve ihsânlara kavuştu.

Kudüs kadılığına ta'yin edildi, İstanbul'a gidiş gelişi esnasında Şam'a da uğrayıp, bu beldenin âlimleriyle ilmî sohbetlerde bulundu. Onun üstünlüğünü zamanındaki âlimler kabûl edip, öğücü şiirler ve yazılar yazmışlardır.

İbn-i Sâig aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fazilet sahibi bir zât idi. Temiz ve güzel giyinir, Allahü teâlânın ni'metlerinin üzerinde görünmesini ister, böylece müslümanın olgunluk ve vekârını gösterirdi. Tatlı dilli, güler yüzlü ve hoşsohbet idi. İnsanlara iyilik yapmaktan hoşlanırdı.

Fıkıh ve tefsîr ilimlerine dâir yazmış olduğu kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır.

1- Hâşiyetün alâ Envâr-üt-tenzîl lil-Beydâvî: Kâdı Beydâvî hazretlerinin Envâr-üt-tenzîl adlı kıymetli tefsîrine yazdığı haşiyedir. 2- Hâşiyetün alâ Şerh-il-Miftâh liş-Şerîf, 3- Risâletün fî tahkîki tefsîr-i ba'zıl-âyât, 4- Risâletün fî halli es'ilet-i İbn-i Abdisselâm, 5-Risâletün fî mes'elet-it-Taklîd, 6- Hâşiyetün alâ Şerh-il-Hidâye, 7- Risâletün fil-müşâkile.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 198

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 316

3) Esmâ-ül-müpllifîn cild-2, sh. 287

4) El-A'lâm cild-4, sh. 303

5) Keşf-üz-zünûn sh. 2035

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 139


### İBN-İ SÂLİM HALVETÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Tasavvufta Halvetiyye yoluna mensûb idi. İsmi, Ahmed bin Ali el-Halvetî el-Ömerî ed-Dımeşkî olup, İbn-i Sâlim Halvetî diye tanınır. Doğum târihi bilinmemektedir. 1086 (m. 1675) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) vefât etti. Bâb-ı Ferâdis kabristanına defnedildi.

İbn-i Sâlim ( radıyallahü anh ) ilim tahsil edecek yaşa geldiğinde, fıkıh, Arabî ilimler ve daha başka ilimleri okudu. Bu ilimlerin tahsilini tamamladıktan sonra tasavvuf bilgilerini öğrenmek için çalıştı. Şeyh Eyyûb Halvetî'den feyz alarak Halvetiyye yolunda ilerledi. Şeyh Eyyûb, Halvetiyye yolunun büyük velîlerinden olan Şeyh Ahmed bin Ali el-Harîrî el-Usâlî'nin talebesi idi. İbn-i Sâlim, Allahü teâlânın sâlih kullarının yardımları ve bereketli nazarları ile yetişmiş bir zât idi. Hem aklî, hem de naklî ilimlerde mahir idi. İbn-i Sâlim, Haseb-şeref ismindeki risalesinde, tasavvuf yoluna ilk girişini şöyle anlatır: "Tasavvuf ehlini tam bir muhabbetle severdim ve beni de onlar gibi yetiştirecek kâmil birini arardım. Bu maksatla; Hicaz, Anadolu, Mısır, Cezayir gibi memleketlerde çok dolaştım. Böyle bir zâtı aramaktan artık yorulmuştum. Bunun üzerine, Şam'da bulunan Sâlihiyye'ye geldim. Bir müddet burada ikâmet ettim. Bir ziyâret için gittiğimiz Şam köylerinden Berze'de Şeyh Eyyûb ile karşılaştım. Bu sırada keşf ve kerâmet yoluyla, içerisinde bulunduğum hâlimi bana açıkladı. Bu hâl karşısında, Allahü teâlânın lütfu ile içime; "Aradığım zât işte budur." diye doğdu. Bundan sonra rü'yâmda, Muzafferiyye Câmii'nde bulunduğumu, bir kimsenin bana gelerek; "Kalk! Şu anda Resûl aleyhisselâm geldi ve seni istiyor" dediğini duydum. Sür'atle kalktım. Câminin batı kapısından çıktım. Dışarda birini gördüm. Kapının önünde eğerli bir at tutuyordu. Bana; "Bin" dedi. Ben de; "Ben kimim ki hazret-i Nebî'nin ( aleyhisselâm ) huzûruna ata binerek gideyim. Ben yüzüm gözüm üzerine sürünerek yürürüm" dedim. O zât; "Ben böyle yapmakla emrolundum" dedi. Benim için üzengiyi tuttu. Bindim. Orada bulunanların arasından, Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) huzûrlarına varıncaya kadar ilerledim? Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) bir ata binmişlerdi. Resûlullah efendimizle ( aleyhisselâm ) aynı hizada olmamak için biraz geride kaldım. Atımın başını,

onların mübârek dizleri yakınına getirdim. Resûlullahın ( aleyhisselâm ) sohbetiyle şereflendim. Bir müddet sonra uyandım. Gördüğüm rü'yâyı düşünüyordum. Bu sırada Şeyh Eyyûb'ün habercisi gelerek, beni istediğini söyledi. Sür'atle gittim. Huzûruna çıktığımda tebessümle karşıladı. Sonra iltifât ederek oturmamı söyledi. Onda gördüğüm hâllerden Şeyh Eyyûb'ün, Muhammed aleyhisselâmın vârisleri olan âlimlerden olduğunu anladım. Ona karşı olan muhabbetim ve bağlılığım arttı."

Yine başka bir rü'yâ gördüm. Sultânın habercisi şeklinde yedi kişi Dıyâiyye'ye geldiler ve beni sordular. "Onu niçin arıyorsunuz?" dedim. "Sultan onu istiyor" dediler. Aradığınız şahıs benim. Fakat ben buna lâyık mıyım ki sultan beni çağırsın?" dedim. "Biz sâdece haberciyiz, gerisini bilmeyiz" dediler. Korkarak uyandım. Bu rü'yâyı Şeyh Eyyûb'e anlattım. "Gün ışırken rü'yânı ta'bir eder, açıklarım" buyurdu. Sonra bahçelerden geçerek şehre indik. "Senin sarığın büyük oldu" buyurdu. Hâlbuki küçük bir sarık sarmıştım. "Efendim, bu sarığım kâfidir!" dedim. Bana; "Sen Kasb Câmii'nin imamlığına isteniyorsun. Çünkü, dün gece rü'yâda gördüğün, burada medfûn olan Hacer bin Adî ve arkadaşları idi" buyurdu. İstidâdım olmadığı hâlde, bunu bize lâyık görmelerine çok hayret ettim. Bir müddet sonra, cemâatinin isteği ile oraya İmâm oldum. Orada Şeyh Eyyûb ve ben onsekiz sene ikâmet ettik."

Başka bir defasında da rü'yâmda şöyle gördüm. Evimiz tarafına ba'zı kimseler geliyordu. Herbiri elinde içerisinde, yasemin bulunan bir kap, buhurdanlık ve mis kabı bulunan bir tepsi taşıyordu. "Bu nedir?" dedim. "Şeyh Eyyûb'ün kızı Safiyye ile düğününüz var" dediler. Ben; "Hocamın Safiyye isminde bir kızı olduğunu bilmiyordum" dedim. "Bu kız, çok temiz bir kızdır" dediler. Sonra evimize girdiler. Beraberlerinde olan şeyleri bıraktılar. Hepsi benimle müsâfeha edip; "Mübârek olsun" dediler ve çıktılar. Uyandım. O gece kurban bayramı gecesiydi. Duhâ (kuşluk) vakti sevdiklerimizden bir topluluk bana geldiler. Ağlıyorlardı. Dediler ki: "Bugün Şeyh iki kişi arasına oturdu ve; "Ey kardeşlerim! Sizden burada hazır olanlar olmayanlara bildirsin ki benden sonra hocanız Şeyh Ahmed bin Sâlim'dir. Bunu kendiliğimden söylemiyorum. Onun hocalığı bu yolun büyüklerinin hepsinin bulunduğu bir toplantıda sabit olmuştur" buyurdu.

Bir müddet sonra Şeyh Eyyûb; "Beni bir hayvan ile Mencek Câmii'ne götürünüz" buyurdu. Câmiye geldiğinde; "Şeyh Ahmed'in hâli nasıldır?" diye sordu. "O, kendi halindedir" dediler. "Beni götürün. Onu ziyâret edeyim" buyurdu. İki kişi kollarına girerek getirdiler. Ona hürmeten oturmaya muktedir olamadım. "Zararı yok, oturma" buyurdular. Sonra da; "Benden sonra irşâd vazîfesi senindir. Yolumuzun âdabını gözetmek senin üzerine lâzımdır. Allahü teâlâ seni muvaffak eylesin. Sana yirmibir senemi harcamamın sebebi de bu idi" dedi. Ben ağladım. Bütün kardeşlerimizin hepsi orada hazır idiler. Onlar da ağladı. Sonra bana; "Rü'yânda ne gördün?" dedi. Ben rü'yâmı anlatmaktan utandığım için gizlemek istedim. Beni zorladı ve; "Anlat" buyurdu. Bunun üzerine ben de gördüğüm rü'yâmı anlattım. "Vallahi o, Safiyye'dir. O öyle temiz bir kızdır ki, hiçbir yabancı kimse onu görmemiştir. Onu sana zevce olarak verdim. Allahü teâlâ mübârek etsin" dedi. Fâtiha okuyup, yanımdan ayrıldı. Çok geçmedi vefât etti."

İbn-i Sâlim Halveti, vefâtından sonra hocasının halîfesi oldu. Çok kimselerin hidâyetine sebep oldu. Şöhreti her tarafa yayıldı, İnsanların en hayırlılarından idi. 1086 (m. 1675) senesinde vefât etti. Ferâdis kabristanında medfûndur. Menhel-ül-verrâd ve Tuhfet-ül-mülûk gibi tasavvufî risaleleri vardır.


1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 337

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 253

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 163

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 7

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 595


**İBN-İ SÂLİM YEMENÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ebî Bekr bin Sâlim bin Abdullah bin Abdürrahmân bin Abdullah bin Abdürrahmân Yemenî'dir. Yemen'in Aynan köyünde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1020 (m. 1611) senesinde Hindistan'ın

Benderşahar şehrinde vefât etti. Cenâze namazı büyük bir kalabalık tarafından kılındı.

İbn-i Sâlim Yemenî önce babasından ilim ve edeb öğrendi. Sonra babasının emri ile Terîm'e gitti. Oradaki âlimleri, sâlihleri ziyâret etti. Ârif-i billah Ahmed bin Alevî'nin sohbetlerinde yetişti. İbn-i Sâlim Yemenî'nin kardeşleri de bu zâttan okudular. İbn-i Sâlim kardeşlerinin en üstünü, en zahidi idi. İki defa hacca gitti. Mekke-i mükerremede ve Medîne-i münevveredeki âlimlerle görüşüp ilim öğrendi. Daha sonra Benderâden'e gidip Ebû Bekr ve diğer Ayderûsîleri ziyâret etti. Sonra Şeyh Ahmed bin Ömer Ayderûsî'yi ziyârete gitti. Ahmed Ayderûsî de onu karşılamaya çıkmıştı. Daha önce hiç görüşmedikleri hâlde, muhabbetle karşılaşıp müsâfeha ettiler. Konuşmadan öylece sessiz kaldılar, İbn-i Sâlim birşey sordu. O zaman Ahmed Ayderûsî; "Etrâfımızda dönen nûrlar vardı. Konuşunca onlar kayboldu" buyurdu.

İbn-i Sâlim Yemenî Benderşahar'a gitti. Orada insanlara ilim ve edeb öğretti. Şöhreti her yere yayıldı, insanlar onun dersini dinlemek için uzak yerlerden akın akın oraya koştular. Çok kerâmetleri görüldü. Bir zaman Mekke-i mükerremeye geldiğinde, İdrîs bin Hasen'i ziyâret etti. Ona; "Kardeşin Ebî Tâlib'den sonra Mekke'nin idâre işi size kalır" buyurdu. Öyle oldu.

Ârif Muhammed bin Alevî şöyle anlatır: "Ku'ûd-ül-Mısrî" diye meşhûr, Ebû Bekr isimli zât ile iyi görüşürdü. Aralarında büyük bir sevgi bağı vardı. Mekke'den ayrılırken Ebû Bekr kendisini uğurlamak için çıktı. Dönüşte, çok kıymetli bir hâtıra olan yüzüğünü kaybetti. Bu sebeble çok üzüldü. O gece rü'yâsında İbn-i Sâlim Yemenî'yi gördü, İbn-i Sâlim ona; "Yüzüğün için çok üzüldün, işte yüzüğün" buyurdu ve parmağına taktı. Ebû Bekr, sabah uyandığında yüzüğü parmağında buldu. Son derece sevindi."

İbn-i Sâlim, kendisine gelip yardım isteyenlerin hâmisi (koruyucusu) idi. Hadramût ve Sahr halkı kendisine çok hürmet gösterirlerdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 161

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 334

**İBN-İ SEKKÂF**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Berekât bin Muhammed bin Abdürrahmân bin İbrâhim bin Abdürrahmân'dır. Dedesi Kerîşe diye bilinir. Yemen'in Terim şehrinde doğdu. Doğum târihi kaynaklarda bildirilmemektedir. 1048 (m. 1638) senesinde vefât etti. Yemen'in İmrân kasabasının dışında bir yere defnedildi. Kabri bilinmekte ve ziyâret edilmektedir.

Şiblî, senelere göre tertip ettiği târihinde, onun hayâtından şöyle bahseder "İbn-i Sekkâf, Terim şehrinde doğdu. Burada yetişti. Evliyâdan bir cemâat ile sohbet etti. İlim öğrenmek ve öğretmek için çeşitli beldelere gitti. Mekke-i mükerremeye gider gelirdi. O zaman Mekke-i mükerremenin kadısı ve reîsi meşhûr Kâdı Hüseyn idi. Kâdı Hüseyn, İbn-i Sekkâfı çok severdi. İbn-i Sekkâf hangi beldeye girse, o beldenin halkı ve idârecileri tarafından sevilirdi. Kendisine verilen hediyeleri talebelerine dağıtırdı. Çok az uyurdu. Çok heybetli idi. Sultanlar ona hürmet ederlerdi." İbn-i Sekkâfın çok kerâmetleri görüldü. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

İbn-i Sekkâf yerden, toprak, saksı parçası ve taş alır, onu talebelerinden istediğine verirdi. O talebe, isteğine uygun olarak onları elinde para, şeker veya helva olarak bulurdu.

İbn-i Sekkâf bir sığır satın aldı. O anda yanında para yoktu. Mal sahibinden sığırın parasını ödemek için biraz mühlet vermesini istedi. Sığırın sahibi, onun bu teklifini kabûl etmedi. Bunun üzerine İbn-i Sekkâf, sığıra sahibinin istediği para sayısınca vurdu. Sığırdan satıcının istediği kadar para düştü.

İbn-i Sekkâf'ın hizmetçisi Abdullah bin Kuleyb anlatır: "Efendim İbn-i Sekkâf beni, Sultan Abdullah bin Ömer Kesîri'ye bir iş için gönderdi. Fakat Sultan Abdullah bu işi kabûl etmedi. Ben geri dönüp, durumu efendim İbn-i Sekkâf'a anlattım. O, sükût etti ve birşey konuşmadı. O sırada kapı çalındı. Kapıya baktığımda, kapıyı çalanın Sultan Abdullah olduğunu gördüm. Sultan Abdullah içeri girince, İbn-i Sekkâf'tan özür diledi ve affını istedi. Benim oradan ayrıldığım andan sonra, karnında bir şişlik meydana geldiğini, nerede ise helak olacağını söyledi. O zaman İbn-i Sekkâf elini onun karnı

üzerine koydu. Sultan Abdullah'ın o hâli geçti ve afiyete kavuştu."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hülâsat-ül-eser cild-3, sh. 403

**İBN-İ ŞEYHÂN**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Sâlim bin Ahmed bin Şeyhân'dır. Hazreti Hüseyn'in soyundandır. 995 (m. 1587) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. 1046 (m. 1636) senesinde doğduğu yerde vefât etti.

İbn-i Şeyhân genç yaşta ilim tahsiline başladı. İhyâ-u ulûm-iddîn'i evliyânın büyüklerinden Sa'îd Bâbkî'nin yanında üç defa okudu. Büyük âlim ve velî olan Şeyh Ahmed Şenâvî'den zâhirî ve bâtınî ilimleri öğrendi. Daha sonra talebe yetiştirmeye ve insanlara va'z ve nasihat etmeye başladı. Pekçok kimse ondan istifâde etti.

İbn-i Şeyhân muhtelif ilimlere dâir kitaplar ve risaleler yazdı. Bu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Bulgat-ül-mürîd ve bugyet-ül-müstefîd, 2-Şerh-ül-Cevher-ir-Râbi' vel-Hâmis lis-Seyyid Muhammed Gavsullah ibni Hatîriddîn, 3- Cevâmiu kelim-il-ulûm fis-salâti alâ müdâv-il-külûm, 4- Neşr-ül-ifâde bi zikri kelimetey-iş-şehâde, 5-El-İhbâr vel-ınbâ' bi şiârı zev-il-kurbâ vel-elbâ'. 6- Cebr-ül-kelimet-il-kasîmeti bi zikr-il-kelimet-il-âsimeti, 7- El-Mekâsid-ül-ındiyye bi meşâhid-in-Nakşibendiyye, 8- Şekk-ül-ceyb fî ma'rifeti ehl-iş-şehâdeti vel-gayb, 9-Misbâh-us-sirr-illâmi' bi miftâh-ıl-cifr-il-câmi', 10-Gurer-ül-beyân an Umr-üz-zamân, 11-El-Meşrût-ul-Esmâ-ül-esnâ fî şurût-il-Esmâ-il-hüsnâ, 12- El-Ikd-ül-manzûm fî ba'dı mâ tahtevî aleyh-il-hurûf min-el-havâss vel-ulûm, 13- Merhem-ül-atf ve dirhem-üs-sarf, 14-Esfâr-ül-hâlik fil-ameli bi vitri İbn-i Mâlik, 15- Mevâid-ül-fadl-ıl-câmiati lübâben fî mevârıd-ir-remel-in-nâfiati ahbâben, 16- Cull-ül-magnem fî hall-it-tılsım, 17- El-Burhân-ül-ma'rûf fî mevâzîn-il-hurûf, 18- Münteh-et-taleb fî kısmeti hurûf-ur-ruteb alel kevâkib-is-seb'ati, 19-Miftâh-üs-serâir ve kenz-üz-zehâir, 20- Kasîdetün vitriyyetün.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 202

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 200

3) El-A'lâm cild-3, sh. 70

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1058, 1761

5) Brockelmann Sup-2, sh. 407

**İBN-İ SÜVVÂR (Abdülkâdir bin Muhammed)**

Şam'da yetişen İslâm âlimlerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Muhammed ed-Dımeşkî el-Atîkî olup, İbn-i Süvvâr ve Şeyh-ül-mahyâ gibi isimlerle tanınır. 922 (m. 1516) senesinde, Yavuz Sultan Selim Hân'ın Dımeşk'da (Şam'da) bulunduğu sırada Ramazân-ı şerîf ayında doğdu. 91 sene 6 ay ve 20 gün devam eden hayâtı, 1014 (m. 1605) senesi Cemâzil-evvel ayının onsekizinde, Pazar gecesi seher vaktinde tamam oldu. Tevriziyye de cenâze namazı kılındıktan sonra, Dekâkîn kabristanına defnedildi.

Rivâyet edilir ki: İbn-i Süvvâr ilk zamanlarında tüccârlık yapardı. Bir defasında ticâret için Kâhire'ye gitmişti. Orada Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimize salât-ü selâm getirilen bir meclisde bulundu. Bu meclisde olanların hocası Şihâbüddîn Bülkînî olup, o da Şeyh Ali Şevnî'nin talebesi idi. Bu meclisde bulunmanın bereketi ile, büyüklerin yolunda ilerlemek arzusu gönlüne düştü. Bundan sonra; Bedrüddîn-i Gazzî, Ebü'l-Hasen el-Bekrî, Şihâbüddîn Ahmed et-Tayyibî el-Kebîr gibi büyük âlimlerin sohbetlerinde bulunarak, tasavvuf yolunda ilerlemeye gayret eden İbn-i Süvvâr, Allahü teâlânın ihsânı ile yükselerek, kıymetli hâl ve derecelere kavuştu. Şam'da Bezûri Câmii'nde de imamlık yapmaya başladı.

Şeyh Sâlih Hayreddîn el-Mısrî isminde bir zât, birgün İbn-i Süvvâr'ın yanına gelerek şöyle anlattı: "Rü'yâmda Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimizi gördüm. Yanlarında Ali Şevnî ve onun talebesi olan Şihâbüddîn Bülkînî vardı. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) bana; "Câmi-i Bezûri'nin İmâmı olan Abdülkâdir İbni Süvvâr'ı tanıyorsun değil mi?" buyurdu.

“Evet” dedim. “Ona git (yanındaki zâtları işâret ederek) şeyhlerin yaptıkları üzere Cum’a geceleri salevât meclisleri kurmaya devam etsin” buyurdu. Ben bu rü’yâ ile, Peygamber efendimizin sizi ne kadar çok sevdiğini iyice anlamış oldum” dedi.

Abdülkâdir İbni Süvvâr ( radıyallahü anh ) çok yüksek bir velî idi. Devamlı olarak rü’yâsında Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimizi görürdü. Gördüğü rü’yâları da anlatırdı. Ba’zı kimseler ise onun bu hâlini yalanlardı. Kabûl etmezlerdi. Bu kabûl etmiyenlerden birisi de Bedrüddîn Hasen isminde bir kimse idi. Bedrüddîn Hasen bir defasında rü’yâsında gördü ki, Şam’daki meşhûr Câmi-i Emevî insanlarla dolmuş idi ve orada bulunan cemaatta heyecanlı bir bekleyiş vardı. Bedrüddîn Hasen bu rü’yâsını anlatırken diyor ki: “Cemaata yaklaşıp, “Neyi bekliyorsunuz?” dedim. “Resûlullah efendimizi ( aleyhisselâm ) bekliyoruz” dediler. Ben de hayret ve heyecanla beklemeye başladım. Bundan sonra gün doğması misâli her taraf nûr ile doldu. Bir zât geldi. Ay misâli parlıyordu. Herkes saygı ile kalkıp, hürmetle karşıladılar. Büyük bir edeble elini öpmeye başladılar. Ben de öptüm ve; “Efendim, siz kimsiniz?” dedim, “İşte ben Resûlullahım ( aleyhisselâm ) ki, Şeyh Abdülkâdir söylüyor. O beni rü’yâsında çok görüyor. Ben onun meclisinde hazır bulunmak üzere geldim” buyurdular. Rü’yâyı anlatırken, rü’yânın te’sîri hâlâ yüzünde görülen Bedrüddîn Hasen, bundan sonra önceki hâline tövbe etti. İbn-i Süvvâr’ın meclisine devam etmeye başladı.

Abdülkâdir İbni Süvvâr, birçok güzel hasleti, imrenilecek birçok fazîleti kendisinde toplamış idi. Kur’ân-ı kerîmi tecvid kaidelerine uygun olarak öyle güzel okurdu ki, dinleyen kimse, insanların en güzel Kur’ân-ı kerîm okuyanı budur derdi. Mübârek yüzü, Resûlullah efendimizi ( aleyhisselâm ) rü’yâda çok görmenin ve haramlardan sakınıp, dînimizin emirlerine tam uygun hareket etmenin nûru ile parlardı. Çoklarının hidâyete, doğru yola kavuşmasına vesile olmuştur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 96

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 454

**İBN-İ ÜSTÂZ ŞİBLÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ebî Bekr bin Abdullah bin Ebî Bekr bin Alevî bin Abdullah bin Alevî bin Üstâz-ül-a’zam Muhammed Şiblî’dir. Yemen’in Terîm şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1004 (m. 1595) senesi Receb-i şerîf ayında Terim’de vefât etti. Babasının ve dedesinin medfûn bulunduğu Zenbil kabristanına defnedildi.

İbn-i Şiblî, küçük yaşta Kur’ân-ı kerîmi ezberledi, ilimle meşgûl oldu. Zamanının büyük âlimlerinden olan İmâm Ahmed bin Alevî, Şeyh Şihâbüddîn Abdurrahmân bin Muhammed ve büyük hadîs âlimi Muhammed bin Ali Hıred ve onun kardeşi Kâdı Ahmed Şerîf ve başkalarından okudu. Hac ibâdetini eda için Hicaz’a geldi. Oradaki âlimlerle görüşüp ilmini arttırdı.

Baba ve dedeleri de âlim, sâlih ve velî kimselerdi. Onların terbiyesinde yetişip kemâle geldi. Hocaları kendisini çok medhettiler. Dînî mes’elelere dâir çok suâl sorardı, ibâdetlerinde çok titiz davranırdı. Hayırlı işlere koşardı. Çok ibâdet eder, çok Kur’ân-ı kerîm okur ve ma’nâsını tefekkür ederdi. Hadîs-i şerîfleri iyi bilirdi. Çok talebe yetiştirdi. Oğlu Ebû Bekr ve Şeyh Abdullah bin Sehl ve başkaları kendisinden çok istifâde ettiler. Fıkıh ve usûl ilminde üstün bir derecede idi. Fakat o, gönül ve hâl ilmi olan tasavvufu seçti. Allahü teâlâdan çok korkar ve çok gözyaşı dökerdi. Dünyânın gelip geçici şeylerine gönül bağlamazdı. Aza kanâat ederdi. İbn-i Şiblî, İsm-i a’zamı bilirdi. Çok kerâmetleri görüldü.

Seyyid Ömer bin Ahmed Makar, Terîm şehri kenarında bir su kuyusu kazıyordu, içinde büyük bir kaya çıktı. Kırmak için çok uğraştı. Fakat kıramadı ve çok da yoruldu. İbn-i Şiblî, bu şahsın bu işi Allahü teâlânın rızâsı ve müslümanlara faydalı olmak için yaptığını anlayınca oraya geldi. Küçük bir taşa birşeyler yazdı. Taşı da kuyunun içine attı. Kuyudaki o kaya parçalandı ve su fışkırdı.

İbn-i Şiblî hac yolculuğunda iken bineği çok susadı. Suyun yeri çok uzakta idi. Su kırbasını bir yere astı. Kendisi de küçük bir tepe arkasında ibâdete başladı. Daha sonra kırbanın yanına gittiğinde, onun su ile dolu olduğunu gördü.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 158

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 331

**İBRÂHİM SUMÂDÎ**

Şam'da yetişen velîlerden. İsmi, İbrâhim bin Ahmed bin Dâvûd bin Müslim bin Muhammed'dir. Vâ'iz ismiyle şöhret buldu. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 1054 (m. 1644) senesinde Havran'ın köylerinden Sumâdî'de vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanına defnedildi.

İbrâhim Sumâdî, Emevî Câmii'nde İmâm olup, zühd ve vera' sahibi, âlim, fakîh, vâ'iz bir zât idi. Nasihatleri, dinliyenlere te'sîr eder ve huşû' verirdi. Zamânının büyük âlimlerinden olan Şemsüddîn Meydânî'nin derslerinde yetişti. Onun vefâtıyla, Şam müftîsi Necmüddîn-i Gazzî'ye talebe oldu. Her ikisinden çok istifâde etti. Hadîs, fıkıh ilimlerini öğrendi. Şam'da fetvâlar verdi ve ders okuttu. Emr-i bil ma'rûf ve nehy-i anil-münkerde bulundu. (Ya'nî Allahü teâlânın emir ve yasaklarını açık ve anlaşılır olarak insanlara anlattı.) Çok kimseler kendisinden istifâde ettiler. Çok sâlih bir zât idi. Kerâmetleri görülüp, dilden dile anlatıldı.

Ahmed Meydânî dedi ki: "Birgün Emevî Câmii'nde İbrâhim Sumâdî'yi gördüm. Bir çocukla ilgilendi ve yanağını tuttu. Ben bu hâli iyi görmeyip; "Âlim bir zât böyle yapar mı?" diye içimden geçirdim ve oradan ayrıldım. Gece bir rü'yâ gördüm. Rü'yâmda İbrâhim Sumâdî bir at üzerinde idi. Etrafını âlimler kuşatmıştı. Ben de elini öpmek için yaklaştım. Bana dönüp; İ'tirâzından vazgeç. Allahü teâlânın sevgili kulları hakkında sû-i zanda bulunma" buyurdu. Sabahleyin doğruca huzûruna koştum. Beni gülerek karşıladı ve; "Herhalde düşüncenden vazgeçtin" buyurdu. İ'tirâf edip özür diledim."

İbrâhim Sumâdî, Allahü teâlânın sevgili bir kulu idi. Duâsı makbûldü. Allahü teâlâdan kendisine dört evlâd ihsân etmesini ve her birinin dört hak mezhepten birinde âlim kişiler olmasını diledi. Duâsı kabûl oldu. Müslim ismindeki oğlu; Mâlikî mezhebinde, Abdullah ismindeki oğlu; Hanbelî mezhebinde, Mûsâ ismindeki oğlu; Şafiî mezhebinde, Muhammed ismindeki oğlu; Hanefî mezhebinde fazilet sahibi ve âlim oldular.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 49

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 249

**ICL-İ YEMENÎ (Muhammed bin Ahmed)**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed'dir. Doğum târihi ve yeri belli değildir. 1011 (m. 1602) senesinde vefât etti. Fakîh İbn-i Acîl'in evinin bahçesine defnedildi. Yemen vâlisi Hasen Paşa, kabri üzerine büyük bir kubbe yaptırdı. Muhammed Icl hazretleri vesile edilerek duâ edildiğinde, Allahü teâlânın dilekleri kabûl ettiği çok kere tecrübe edilmiştir.

Muhammed Icl, hadîs ve fıkıh ilmini, Yemen mıntıkasının hadîs âlimi Abdürrahmân Dîbe'den öğrendi. Abdürrahmân Dibe, Muhammed Icl'e, kendisinden dinleyip öğrendiklerini rivâyet etmesi husûsunda umûmî bir icâzet verdi. Tasavvuf yolunu, evliyânın büyüklerinden Ebü'l-Kâsım bin Ali ve daha başka zâtlardan öğrendi.

Muhammed Icl'in çok kerâmetleri görüldü. Fazilet sahibi idi. Hayır yapmakta çok gayretli idi. Vakitlerini ibâdet ve tâatsız geçirmezdi. Vakar sahibi idi. Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdı husûsunda da çok titiz idi. Asla ta'viz vermezdi.

Şeyh Sâlih Necmüddîn bin Ahmed Feyyûmî el-Mısrî şöyle anlattı: "1007 (m. 1598) senesinin Ramazan bayramında, beni uyku bastığı bir sırada rü'yâda Resûlullah efendimizi ( aleyhisselâm ) kabr-i şerîflerinde açıkça gördüm. A'zâlarından nûr saçılıyordu. Mübârek göğüslerinden çıkan nûrlar ise, iri yuvarlak halkalar hâlinde çıkıyordu. Muhammed Icl hazretleri o sırada mescidde zikr ile meşgûl idi. Resûlullah efendimizden ( aleyhisselâm ) gelen nûrlar, devamlı onun göğsüne giriyordu. Yine bu arada evliyâdan bir topluluğu da görüyordum. Onlarda Resûlullah efendimizden ( aleyhisselâm ) gelen bu nûrlara kavuşuyorlardı. Fakat onlara gelen nûrlar küçüktü. Muhammed Icl'e gelen nûrlar gibi değildi. Bu nûr, Allahü teâlânın Muhammed Icl'e bir lütfudur. Allahü teâlâ dilediği kullarına ihsân eder."

Yine şöyle anlatır: "Muhammed Icl, bir zaman hasta olup, hastalığı iki sene devam etmişti. Gündüzleri uzak yerlere

gider, geceleyin gelir, dedesi Fakîh Ahmed bin Muhammed'in türbesine giderdi. Bir gece dedesi Fakîh Ahmed bin Muhammed, Muhammed Icl'e göründü. Ona parmağını verdi. Muhammıd Icl dedesinin parmağını emdi. Hastalığından hiçbir eser kalmadı. Dedesi ona, insanları doğru yola çağırması için şehre dönmesini emretti."

1) Hulâsat-ül-eser, cild-3, sh. 350

**İMÂDÎ (Adburrahmân bin Muhammed)**

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Muhammed İmâdüddîn bin Muhammed'dir. İmâdî nisbesiyle meşhûr olmuşdur. 978 (m. 1571) senesinde Şam'da doğdu. 1051 (m. 1641) senesinde Şam'da vefât etti. Bâb-üs-Sagîr mezarlığında babasının yanına defn edildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yöneldi. İlk olarak Hasen el-Bürûnî ve halasının oğlu Şeyh Muhammed bin Muhibbüddîn el-Hanefî'den ilim öğrendi. Daha sonra Kâdı Muhibbüddîn'in hizmetinde uzun müddet kalıp, ondan birçok ilimleri tahsil etti. Şemseddîn bin Minkâr ve Molla Muhammed bin Abdülmelik el-Bağdâdî'den de ilim tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde yükselip, zamanında meşhûr oldu. 1014 (m. 1605) senesinde hac ibâdetini yerine getirmek için Mekke ve Medine'ye gitti. Hac ibâdetini îfâ edip, sevgili Peygamberimizin mübârek kabrini ziyâret etmekle şereflendi. Medîne-i münevverede Nakşibendiyye yolu büyüklerinden Seyyid Sıbgatullah Nakşibendî'nin sohbetinde bulunup, ma'nevî feyz aldı. Beyt-i Harama girmek istediği zaman kalabalık arasında düşüp ayağı kırıldı. Tedâvi olup kırığı iyileşmesine rağmen, kırık izi kaybolmadı.

Hac ibâdetini yapıp Şam'a döndükten sonra, 1017 (m. 1608) senesinde Şibliyye Medresesi müderrisliğine ta'yin olundu. 1023 (m. 1614) senesinde Şam Selîmiyye Medresesi müderrisliğine nakl edildi. Sa'deddîn-zâde Es'ad Efendi hacca giderken, Şam'a uğradığı zaman, onunla sohbet edip, ilmî üstünlüğünü ve faziletlerini görüp iltifât etti. Es'ad Efendi İstanbul'a dönüp Şeyhülislâm olunca, onu da İstanbul'a getirtip, İstanbul Süleymâniye Medresesi'ne müderris ta'yin ettirdi. Abdurrahmân İmâdî, Sa'deddîn'zâde Es'ad Efendi'ye bir kaside yazıp üstünlüklerini anlattı. Bir müddet müderris olarak vazîfe yaptıktan sonra, 1031 (m. 1621) senesinde Şam kadılığına ta'yin edildi. 1033 (m. 1623) senesinde Şam kadısı iken tekrar hacca gitti. Onun şöhreti her tarafta duyuldu. Asrındaki bütün âlimler onun üstünlüğünü kabûl ettiler.

Nakledilir ki: Şeyhülislâm Yahyâ bin Zekeriyyâ Efendi'ye bir fetvâ yazıp arz etti ve cevâbını da yanına yazdı. Yahyâ bin Zekeriyyâ Efendi fetvâyı inceleyip, doğru olduğunu gördükten sonra, fetvânın yanına onun yazdığı cevâbın aynısını yazdı. Onun ilmî üstünlüğünü kabûl etti. Asrındaki birçok şâirler onu medh ettiler. Çok fasih ve belâgatlı şiirleri vardır. Hac dönüşünde Şam'da ilim öğretmek, talebe yetiştirmek ve fetvâ vermekle meşgûl iken vefât etti.

Onu sevenlerinden güvenilir birisi nakl eder: "Abdurrahmân İmâdî'nin vefât ettiği gece, evinin yanından geçiyordum. Semâdan bir yıldızın İmâdî'nin evinin üzerine düştüğünü gördüm. Aradan çok az zaman geçmişti ki, Abdurrahmân İmâdî'nin vefât ettiği duyuldu". Vefâtından sonra birçok sâlih kimseler onunla ilgili görmüş oldukları rü'yâlarını nakl etmişlerdir.

Abdurrahmân İmâdî, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Zamanındaki Hanefî mezhebi âlimlerinin ileri gelenlerinden idi. Tefsîr ilminde de ihtisas sahibi idi. İlimde derecesi yüksek ve ma'rifet sahibi idi. Pekçok talebesinin yetişmesine çalışdı. Evi bir ilim meclisi idi. Bütün güzel huyları ve ahlâk-ı hamîdeyi üzerinde toplamıştı. Yumuşak huylu, tevâzu sahibi, hoş sohbet idi. Zekî, ileri görüşlü ve derin anlayış sahibi idi. Fıkıh, tefsîr ilimlerine dâir çok kıymetli eserleriyle, beliğ şiirleri vardır.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1- Tahrîr-üt-te'vîl alâ mâfi me'ânî ba'zı ây-it-tenzîl (tefsîr ilmine dâirdir), 2- Er-Ravzat-ur-riyâ fimen düfine bi-Dâriya, 3- El-Müstetâtı min-ez-zâd fîl-menâsik (Hanefî fıkhıyla ilgili bir eserdir), 4- Kitâb-ül-hediyye fî İbârât-il-fıkhiyye, 5- El-Fetâvâ, 6- Reyy-is-Sâdî min fetâvâ-i İmâdî, 7- Mukaddimet-üs-salât.

Çeşitli konularla ilgili kıymetli birçok risaleleri ve şiirleri de vardır.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 91

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 380

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 549

4) El-A’lâm cild-3, sh. 332

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1829, 1830

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 594, cild-2, sh. 724, 727

7) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 979

**İMÂM-I RABBÂNÎ**

Hindistan’da yetişen meşhûr İslâm âlimi ve büyük velî. Âriflerin ışığı, velîlerin önderi, İslâmın bekçisi, müslümanların baştâcı, müceddid, müctehid ve İslâm âlimlerinin gözbebeğidir, insanların i’tikâd, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenmelerini, öğrendikleri bu bilgiler ile amel etmelerini sağlayan, insanları Allahü teâlânın rızâsına kavuşturmak için rehberlik eden ve kendilerine “Silsile-i âliyye” denilen İslâm âlimlerinin yirmiüçüncüsüdür. İsmi, Ahmed bin Abdülehad bin Zeynel’âbidîn’dir. Lakabı Bedreddîn, künyesi Ebü’l-Berekât’dır. 971 (m. 1563) senesinde Hindistan’ın Serhend (Sihrind) şehrinde doğdu. 1035 (m. 1624)’de Serhend’de 63 yaşında iken vefât etti. Türbesi oradadır. İmâm-ı Rabbânî ismiyle tanınmıştır, İmâm-ı Rabbânî, Rabbânî âlim demektir. Rabbânî âlim de; kendisine ilim ve hikmet verilmiş, ilmi ile amel eden, ilim ve amel bakımından kâmil olan âlim demektir. Hicri ikinci bin yılının Müceddidi olmasından dolayı “Müceddîd-i elf-i sânî”, ahkâmı İslâmiye ile tasavvufu vasletmesinden, birleştirmesinden dolayı da, “Sıla” ismi verilmiştir. Hazreti Ömer’in soyundan olduğu için, “Fârûkî” nesebiyle anılmış, Serhend şehrinden olduğu için de oraya nisbetle, “Serhendî” nisbeti verilmiştir. Bütün bu vasıflarıyla birlikte ismi, İmâm-ı Rabbânî, Müceddîd-i elf-i sânî, Şeyh Ahmed-i Fârûkî Serhendî’dir (kuddise sirruh).

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) hadîs-i şerîfde; “Benden sonra peygamber gelseydi, Ömer bin Hattâb peygamber olurdu.” buyurarak methettiği ve Hazreti Ebû Bekr’den sonra insanların en üstünü olan Hazreti Ömer’in soyundan olup, yirmidokuzuncu torunudur. Yine hadîs-i şerîfde; “Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının peygamberleri gibidir.” buyurularak bildirilen, ilmini nübüvvet kaynağından alan ve “Ulemâ-i râsihîn” denilen âlimlerin en meşhûrlarındandır.

Babası ve dedelerinin hepsi, zamanlarının büyük âlimleri, sâlih ve faziletli kimseleri idiler. Babası Abdülehad zâhirî ve bâtınî ilimlerde yetişmiş, tasavvuf hâllerinde kemâl derecede büyük bir âlim ve mürşid-i kâmil idi. Gençliğinde ilmi yaymak, insanlara hizmet etmek, doğru yolu göstermek için seyehat ettiği sıralarda, Hindistan’ın meşhûr kasabalarından Skendere’ye gitmişti. O memleketin asîl bir ailesine mensûb sâliha bir hanım, firâsetiyle Abdülehad’ın mübârek bir zât olduğunu anlayıp, ona; “Kendi kucağımda terbiye edip büyüttüğüm, iffet ve ismet cevheri bir kız kardeşim vardır. Böyle sâliha bir kızın sizinle nikahlanmasını arzu ediyorum. Ümid ederim ki bu ricamı kabûl edersiniz” diye haber göndermişti. Abdülehad bir müddet düşündükten sonra teklifi kabûl edip, o kızla nikahlandı. Bu evliliklerinden İmâm-ı Rabbânî hazretleri doğdu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin memleketi olan Hindistan’ı ilk fetheden, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin onbeşinci dedesi olan Ferruh Şâh’dır Ferruh Şah, Kabil sultanlarının büyük vezirlerinden ve kumandanlarından olup, Gazne ve Kabil taraflarından gelip Hindistan’a yerleşmiş idi. Serhend (Sihrind) şehrini de ilk kuran Sultan Firûz Şâh’dır. Sihrind, siyah arslan demektir. Çünkü, bu şehrin yeri önce arslanlar ormanı idi. Yakınında şehir yoktu. Daha sonraları burası îmâr edilip, güzel bir şehir kuruldu, İmâm-ı Rabbânî hazretleri doğduğunda, Serhend şehri, Hindistan’ın meşhûr bir şehri ve bulunduğu havâlinin merkezi hâline gelmiş idi. Babası Abdülehad, o beldenin tanınmış âlimlerinden ve meşhûr evliyâsından idi.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri çocukluğunda şiddetli bir hastalığa tutulmuştu. Evlerinde büyük bir üzüntü hâsıl olup, vefât edeceğini zannetmişlerdi. O zamanın meşhûr evliyâsından Şah Kemâl Kihtelî Kâdiri’ye götürüp duâsını istediler. Şah Kemâl Kadirî, İmâm-ı Rabbânî’yi görünce büyük bir hayranlıkla bakarak babasına; “Hiç üzülmeyiniz. Bu çocuk çok yaşayacak, ilmiyle âmil, büyük bir âlim ve eşsiz bir ârif olacak” demiş ve çocuğun elinden tutup, ağzından öpmüştür.

Muhabbetle sarılmalarından dolayı, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin feyzi ve nûru, mübârek vücûdunu kaplamıştır.

Şah Kemâl Kadirî, İmâm-ı Rabbânî hazretleri hakkında çok güzel ve büyük müjdeler vermiştir. İmâm-ı Rabbânî yedi-sekiz yaşlarında iken Şah Kemâl-Kâdirî vefât etmiştir. İmâm-ı Rabbânî daha sonra bu zâtı ve kendisini götürdükleri evini de hatırlamıştır.

Yine bir defasında İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh) gençliği sırasında, çok zayıf düşüp hastalanmıştı. Zafiyetinin çokluğunu ve hastalığının şiddetini gören hanımı çok üzüldü. Abdest alıp iki rek'at hacet namazı kıldı. Ağlayarak ihtiyâç içinde yüzünü yerlere sürdü. Bu ağlama esnasında uyudu. Rü'yâda birisinin; “Hiç üzülme, bu zât daha çok yaşayacaktır, bizim onunla çok büyük işlerimiz vardır. Öyle ki, o işlerin binde biri daha zuhur etmemiştir” dediğini duydu. İmâm-ı Rabbânî o hastalıktan hemen kurtuldu. Sonra hocası Muhammed Bâkî-billah'ın sohbetine kavuştu.

Tahsili: İmâm-ı Rabbânî hazretleri ilk tahsiline, babasından ders alarak başladı. Babasından okuyup Arapçayı öğrendi. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sesi güzel olduğundan, Kur'ân-ı kerîmi bülbül gibi okurdu, ilminin çoğunu babasından, bir kısmını da zamanının meşhûr âlimlerinden öğrendi. Babasından ders aldığı sırada, çeşitli ilimlere âit küçük kitapları ezberledi. Babasından aldığı dersleri tamamlayınca, Siyalkut şehrine gidip orada, zâhirî ve bâtınî ilimlerde, o zamanın en meşhûr âlimi Mevlânâ Kemâleddîn Keşmîrî'den aklî ilimlerin bir kısmını gayet iyi bir şekilde öğrendi. Mevlânâ Kemâleddîn ( radıyallahü anh ), meşhûr âlim Abdülhakîm-i Siyalkûti'nin de hocası olup, zamanının en yüksek âlimi idi. Ba'zı hadîs kitaplarını da Şeyh Ya'kûb-ı Keşmîrî'den okudu. Âlim-i Rabbânî Kâdı Behlûl-i Bedahşânî'den hadîs, tefsîr ve ba'zı usûl ilimlerinde icâzet (diploma) aldı. Onyedi yaşında iken tahsilini tamamlayıp, aklî ve nakli, fürû' ve usûl ilimlerinin hepsinden icâzet aldı. Tahsili sırasında, Kadirî ve Çeştî büyüklerinin kalblerindeki feyz ve lezzeti babasından aldı. Babası hayatta iken, zâhirî ve bâtınî ilimleri talebelere öğretmeye başladı. Bu sırada; “Risâlet-üt-tehlîliyye”, “Redd-i revâfid”, “İsbât-ün-nübüvve” adlı eserlerini yazdı. Edebiyata çok meraklı olup, fesahati ve belagatı, sür'at-i intikâli, zekâsının şiddeti herkesi hayrette bırakıyordu. Daha sonra da, Vâhidî'nin; Besît, Vesît, Esbâb-ı nüzûl gibi eserlerini, Kâdı Beydâvî'nin; Envâr-üt-tenzîl, Menhâc-ül-vüsûl, Gâyet-ül-kusvâ ve diğer eserlerini, İmâm-ı Buhârî'nin; Câmi'us-Sahîh, Sülâsiyyât, Edeb-ül-müfred, Efâl-i ibâd, Târih ve diğer eserlerini, Tebrîzî'nin Mişkât-ül-mesâbîh'ini, Tirmizî'nin Şemâil'ini, İmâm-ı Süyûtî'nin Câmi'us-sagîr'ini ve müselsel hadîs rivâyeti icâzetini Kâdı Behlûl-i Bedehşânî'den aldı.

Bu kadar ilmi ve herkesin üstünde kemâli ile birlikte kalbi, Ahrâriyye (Nakşibendiyye) büyüklerinin aşkı ile yanıyor, bu yolda yazılmış kitapları okuyordu. Babasının vefâtından, bir sene sonra, hacca gitmek üzere Serhend'den yola çıktı. Bu yolculuğunda Delhi'ye varınca, orada tanıdıklarından ve Muhammed Bâkî-billah'ın (kuddise sirruh) talebelerinden olan Mevlânâ Hasen Keşmîrî ile görüştü. Mevlânâ Hasen Keşmîrî, onu hocasının huzûruna götürüp, tanıştırmak istedi ve şöyle dedi: “Bugün Ahrâriyye yolunda bu ülkede başka böyle büyük bir zât yoktur. Talibler onun bir nazarıyla öyle şeylere kavuşuyorlar ki, günlerce çekilen çileler ve çeşitli riyâzetlerle buna kavuşamazlar.”

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, daha önce babası Abdülehad'dan da, Ahrâriyye yolunun ve bu yolda bulunanların şânını ve kıymetini duymuştu. Bu yolun büyüklerinin kitaplarını okuyup onların güzel hâllerini bildiği için; “Bu Hicaz yolunda, böyle büyük bir âlimden, bu büyükler yolunun zikr ve murâkabesini almaktan daha iyi ne olur?” diyerek Muhammed Bâkî-billah'ın huzûruna gitti. Huzûruna girince kalbinde bir nûr parladı. Mıknatıs iğneyi çeker gibi çekildi. Şimdiye kadar duymadığı, bilmediği şeyler kalbine doldu. Hacdan sonra uğrayıp istifâde etmeği niyet etti ise de, kalbindeki sevgi ve arzu, kendisini bırakmayıp, ertesi gün huzûruna gelip Ahrâriyye feyzine kavuşmak şevkini bildirdi. Hizmetinde kaldı. Edeble, can kulağı ile sözlerine ve hâllerine bağlandı. Ya'nî Kâ'beye gitmekten vazgeçip, Kâ'be sahibini talep etti. Yüksek kabiliyeti ve bütün varlığı ile çalışıp, bütün kemâlât kendisinde hâsıl oldu. Üstadının da lütfu ve himmeti ile iki ay içinde kimsede görülmeyen hâllere kavuştu. Muhammed Bâkî-billah, İmâm-ı Rabbânî'nin daha birkaç gün geçmeden yükselmeye başladığını ve üzerindeki irşâd eserlerini görünce, husûsî odasında, ona birkaç sene önce şâhid olduğu hâdiseleri şöyle anlattı: “Yüksek üstadım Hâcegî Muhammed İmkenegî (kuddise sirruh) bana şöyle emretti: “Hindistan'a git, orada senin sayende, bu yüksek yola büyük rağbet olacak ve bu yol revaç bulacak.” Ben kendimi bu işe lâyık görmeyip, özür

diledim, istihâre etmemi emretti. Rü'yâda gördüm ki bir papağan, bir dal üzerinde oturuyordu. Ben de kalbimden şöyle niyet ettim: "Eğer şu papağan o daldan iner, elime konarsa, bu seferde bize çok şeyler nasîb olacaktır." Böyle düşünürken, o papağanın uçup, elime konduğunu gördüm. Ben ağzımın suyunu onun gagasına akıttım. O papağan da ağzıma şeker verdi. O sabah, gördüğüm rü'yâyı Hâcegî Muhammed İmkenegî'ye arzettim. Buyurdu ki: "Papağan. Hindistan kuşlarındandır. Hemen Hindistan'a gidiniz. Orada sizin bereketli irşâdınızla bir azîz yetişecek, bütün dünyâ onun nûruyla dolacak. Hattâ siz de ondan nasîbinizi alacaksınız."

Muhammed Bâkî-billah (kuddise sirruh) diğer bir hâdiseyi de şöyle anlatmıştır: "Hocam İmkenegî'den (kuddise sirruh) icâzet alıp Hindistan'a dönüyordum. Sizin bulunduğunuz Serhend şehrine gelmiştim. Rü'yâda bana; "Sen bir kutbun civarındasın" dediler ve kutb olan zâtın şemailini gösterdiler. İşte siz, o zâtsınız." "Yine Serhend'den geçerken, gördüm ki, göklere kadar yükselen bir meş'ale yanmış, şarkdan, garba kadar bütün dünyâ, bu meş'alenin ışığından aydınlanıyordu. Bu meş'alenin ziyasının gittikçe arttığını, birçok insanların bundan kendi mumlarını yaktıklarını müşâhede ettim. Bu rü'yâyı, sizin dünyâya geleceğinize bir müjdeci, bir işâret biliyorum."

Sohbetinde kaldığı bu iki-üç ay içinde, Allahü teâlânın yardımıyla Hâce Bâkî-billah'ın İmâm-ı Rabbânî hakkında bereketli nazar ve terbiyeleri öyle bir semere verdi ki, kalem dil olsa, dil kalem olsa, bunu yazmaktan ve söylemekten âciz kalırlar.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, daha sonra hocasının mahdûmlarına gönderdiği bir mektûpta şöyle buyurmuştur: "Yüksek üstadımın, beni dünyâ ve âhıret ni'metlerine kavuşturan kıymetli hocamın sevgili yavruları! Biliniz ki, herşeye muhtaç olan bu zavallı kardeşiniz, tepeden tırnağa kadar, o yüksek babanızın sadakaları ve ihsânları içinde yüzüyorum, insanlığın elifbasını ondan öğrendim. Yükseklikleri haber veren kelimeleri ondan okudum. Herkesin senelerce çalışarak kazanabildiği dereceler, onun huzûrunda, terbiyesi altında, az zamanda elime geçti, insanlara meziyet, üstünlük veren bütün kıymetler, ona hizmetimin ikramiyesi olarak üzerime serpildi. Hiçbir işe yaramıyan ve insanlıktan haberi olmıyan bu zavallı, onun nurlu bakışları altında, ikibuçuk ay içinde olgunlaşarak, büyüklerin yoluna katıldı. Onların Allahü teâlâya olan yakînliklerine kavuştu. Böyle az bir zamanda, tasavvufu tatmış olanların, tecelliler, zuhurlar, nûrlar, hâller ve keyfiyetler diye anlatmak istedikleri gizli kazançlar, babanızın parlak kalbindeki deryanın damlaları olarak önüme saçıldı. Bunlardan hangi birini anlatayım. Onun, lütf ederek, acıyarak mübârek gönlünü bu fakire çevirmesi ile, tasavvufcuların tevhîd (bir bilmek), kurb (yakınlık), ma'iyyet (beraberlik), ihata (her tarafı kaplamak), sereyân (her zerrede bulunmak) gibi sözlerle, anlatmak istedikleri ma'rifetlerden, ince bilgilerden ele geçmiyen, hemen hemen birisi kalmadı. Bunların içlerinden, özlerinden bildirilmedik bırakılmadı..."

Hâce Muhammed Bâkî-billah, zamanının âlimlerinin büyüklerinden ba'zı ahbabına yazdığı mektûplardan birisinde, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden bahsederek buyurdu ki: "Serhend şehrinden bir genç geldi, ilmi pekçok. Her hareke'ti ilmine uygun. Birkaç gün bu fakirin yanında bulundu. Onda çok şeyler gördüm. Dünyâyı, nurla dolduracak bir güneş olacağını anlıyorum. Akrabası ve kardeşlerinin hepsi de pırlanta gibi, kıymetli ve âlim yiğitler! Onların da, az zamanda, ne cevherler olduklarını anladım. Hele Ahmed'in oğulları da var ki, her biri, Allahü teâlânın birer hazinesidir."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Muhammed Bâkî-billah'ı tanıdıktan sonra, edeple ve can kulağı ile bu hocasının sözlerine ve hâllerine bağlandı. Yüksek kabiliyeti ve bütün varlığı ile çalışıp, hocasının da lütfu ve himmeti ile, iki ay içinde kimsede görülmeyen hâllere kemâlâta ve üstünlüklere kavuştu. Birkaç ay sonra, hocası Muhammed Bâkî-billah ona icâzet verdi. Böylece tasavvuf ilminde ve hâllerinde de yüksek dereceye kavuştuktan sonra, memleketi olan Serhend'e dönmesi emrolundu. Hocası, talebesinden çoğunun yetiştirilmesini de ona bırakıp, onları da arkasından Serhend'e gönderdi. Hocası onun için şöyle buyurdu: "Kalblere deva, rûhlara şifâ olan bu tohumu, Semerkand ve Buhârâ'dan getirip Hindistan'ın bereketli toprağına ektim. Taliblerin yetişip kemâle gelmesi için uğraştım. O (İmâm-ı Rabbânî), her dereceyi aşıp, üstünlüklerin sonuna varınca, kendimi aradan çekip, talebeyi ona bıraktım." Hocasından başka o zamanın büyük âlimlerinin bir çoğu onu medhetmişlerdir. Hepsi, onun ma'rifet ışığı etrâfında, pervane gibi toplanmışlardır.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, memleketine gelince zâhirî ve bâtınî ilim ve nûrlarını dünyâya yaymağa, talibleri yetiştirmeğe ve yükseltmeğe başladı. Şöhreti her yere yayılıp, her taraftan âşıkları, onun ilminden ve feyzinden faydalanmaya geliyordu. Talebelerine Beydâvî tefsîri, Sahîh-i Buhârî, Mişkât-i Mesâbîh, Avârif-ül-Me'ârif, Usûl-i Pezdevî, Hidâye ve Şerhi Mevâkıf gibi ba'zı din kitaplarını ders olarak mükemmel bir şekilde okuturdu, ömrünün son zamanlarında dahî talebelerine ilim tahsilini sıkı sıkı emreder, buna çok önem verirdi. Herkesin kalbini ilim ve nûr ile dolduruyor, Muhammed aleyhisselâmın ( aleyhisselâm ) dînini canlandırıyor ve kuvvetlendiriyordu. Zamanının pâdişâhlarını, vâli, kumandan, âlim ve hâkimlerini, çok te'sîrli mektûpları ile, dîne, sünnet-i seniyyeye teşvik ediyor, çok âlim ve evliyâ yetiştiriyordu. Allahü teâlâ ona o kadar ilm-i bâtın ihsân etmişti ki, kendine mahsûs olan ilimleri de cihâna yaydı. Hocası Bâkî-billah da bu yeni ilimlere kavuşmak için huzûruna gelir, hürmetle otururdu. Hattâ birgün geldiği zaman, İmâm-ı Rabbânî'yi kalbi ile meşgûl görüp, odaya girmedi, hizmetçiye de haber verip; "Rahatsız etme!" dedi ve sessizce kapıda bekledi. Bir müddet sonra İmâm-ı Rabbânî hazretleri kalkıp; "Kapıda kim var?" deyince üstadı; "Fakir Muhammed Bakî" dedi. Bu ismi duyunca kapıya koşup, edep ve tevâzu ile karşıladı.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri bir müddet Serhend'de talebe yetiştirmekle meşgûl olup, insanlara doğru yolu anlattıktan sonra, hocası Muhammed Bâkî-billah'ı ziyâret için Delhi'ye gitti. Bir müddet hizmetinde kaldı ve hocası ile çok hoş sohbetleri oldu. Hâllerini bulunduklarından daha yukarıya götürdüler. Bütün bu lütufları ile çok yüksek hâllere, faziletlere kavuşmasına rağmen, hocası Muhammed Bâkî-billah'a öyle edeble davranıyordu ki, daha fazlası mümkün değildi. Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Hâce Hüsâmeddîn Ahmed'den işittim. Hocam İmâm-ı Rabbânî'yi (kuddise sirruh) medhedip övdükten sonra şöyle buyurdu: "Mertebesi yüksek, fazileti çok olmakla beraber, edebe riâyette, hocamız Muhammed Bâkî-billah'ın talebelerinden hiçbiri, İmâm-ı Rabânî hazretleri gibi değildi. Bunun için bereketler herkesten önce ona nasîb oldu."

Muhammed Bâkî-billah'ın (kuddise sirruh) sevdiklerinden biri, Muhammed Hâşim Keşmî'ye şöyle anlatmıştır: "Hocamız Bâkî-billah bu yüksek talebesine ya'nî senin üstadına (İmâm-ı Rabbânî'ye), nihâyetsiz lütufları ve ona hürmet etmeyi hasseten bildirdikleri zamanlar, bana onu huzûruna çağırmamı emretti. Hemen huzûruna gidip, İmâm-ı Rabbânî'ye (kuddise sirruh); "Hocamız sizi istiyor" dedim. Bu haberi duyar duymaz, korkan insanların rengi değiştiği gibi, yüzünün rengi değişti. Zavallı bir kimsenin çok korktuğu zaman, titremesi gibi bir hâle düştü. Ben kendi kendime; "Sübhânallah! "Yakın olanlarda, hayret de çok olur" mısra'ını duymuştum, şimdi gözlerimle de görüyorum" dedim."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri "Mebde" ve Me'âd" risalesinde şöyle buyurmuştur: "Biz dört kişi, hocamız Muhammed Bâkî-billah'a hizmette diğerlerinden ilerdeydik. Hepimizin ayrı bir bağlılığı, ayrı bir düşüncesi vardı. Bu fakir yakînen biliyorum ki, böyle bir sohbet ve cem'iyyet, terbiye ve irşâd kaynağı, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) zamanından sonra dünyâda çok az görülmüştür. Gerçi insanların en hayırlısı olan Resûlullah ( aleyhisselâm ) zamanında bulunamadık, sohbetine kavuşamadık ama, Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin saâdetli sohbetinden de mahrûm kalmadık. Bunun için bu büyük ni'metin şükrünü yerine getirmek lâzımdır. Onun huzûrunda herkes kendi bağlılığına, muhabbetine göre bir şeylere kavuştu."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, hocası Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin ikinci defa huzûruna gidip bir müddet kaldıktan sonra, tekrar memleketine döndü. Bir müddet daha taliblere feyz vermekle meşgûl oldu. Bu sırada pek yüksek derecelere kavuştu. Bu hâllerini hocasına mektûplar yazarak bildirdi. Bundan sonra üçüncü defa hocasını ziyârete gitti. Bu ziyâretinden sonra Delhi'den Serhend'e dönüp birkaç gün kaldı ve Lahor şehrine gitti. Lahor şehrinde herkes, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin teşrîfini büyük bir ganîmet bildi. Talebelerinin en meşhûrlarından olan; Mevlânâ Muhammed Tâhir, Hâce Muhammed, Mevlânâ Esgar Ahmed ve Mevlânâ Ravh Hüseyn gibi zâtlar bu sırada talebesi olup, sohbetinde pişip yüksek derecelere kavuştular. İmâm-ı Rabbânî hazretleri Lâhor'da bulunduğu sırada, oranın meşhûr âlimleri kendisine çok hürmet ve edep gösterdiler. Nice muamma ve zor mes'eleleri ondan sorup doyurucu cevaplar aldılar.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Lâhor'daki sohbetleri devam ederken, hocası Muhammed Bâkî-billah'ın vefât haberi geldi. Kalblerdeki huzûr ve ferahlığın yerini, elem ve keder aldı. Bu haberi duyunca, hemen Delhi'ye gidip mübârek mezarlarını

ziyâret etti. Oğullarına ve talebelerinin büyüklerine ta’ziye de bulundu. Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin talebeleri, üzüntülerini ve kalblerindeki elemi, onun terbiyelerinin ve sohbetlerinin bereketleriyle gidermek için, huzûrlarına gelip, Muhammed Bâkî-billah’a gösterdikleri gibi, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine de; muhabbet, hürmet ve teslimiyet gösterdiler. Küçük büyük hepsi onu kabûl edip bağlandılar.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri de yüksek hocasının emrine, vasıyyetlerine ve buradaki kalbi yaralıların ricâlarına uyarak, bir müddet Delhi’de kaldı. İrşâdlarının te’sîri, feyzlerinin bereketi ile, talebelerin sohbete devam ve gayretleri, hocaları Hâce Muhammed Bâkî-billah’ın hayatta olduğu zamanki gibi yeniden tazelendi. Teveccüh eserleri ve cezbe nûrları, bu talebelerin hâllerinde görünmeğe başladı. Bu gayretli yetiştirme ve feyz verme sırasında, ba’zı çekemeyenler oldu ise de, İmâm-ı Rabbânî hazretleri onlara nasihat etti. Bunu da dinlemiyenler sonunda yaptıklarına pişman olup af dilediler, İmâm-ı Rabbânî hazretleri de ihsân ederek onları affetti. Böylece pekçok kimse sohbetlerinden ve feyzlerinden istifâde etti.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, hocası Muhammed Bâkî-billah’ın her sene, vefât ettiği ay olan Cemâzil-âhır ayında Serhend’den hocasının nurlu kabrini ziyârete gider ve tekrar Serhend’e dönerdi, iki üç defa da Akra’ya teşrîf etti. Bundan başka Serhend’den ayrılıp başka bir yere gitmedi. Ancak, hayâtının sonuna doğru, zamanın sultânının ısrârı üzerine, iki-üç sene kadar ba’zı beldelerde askerlerin arasında bulundu. Bunda da birçok hikmetler vardı. O yerlerin halkı bu vesile ile onun sohbetlerinde bulundular. Bereketli nazar ve teveccühlerine kavuşup, nasîblerini aldılar.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Ahrâriyye (Nakşibendiyye) yolundan başka; Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Çeştiyye ve Kübreviyye yollarından da icâzet almıştır. Çeştiyye ve Kâdiriyye yollarının icâzetini babasından aldı. Babası Abdülehad onu büyük bir muhabbetle severdi. Hattâ İmâm-ı Rabbânî Akra’da bulunduğu sırada, meşgûliyeti sebebiyle babasının yanına gidemeyince, babası onu görmek için Akra’ya gitmiştir. Daha sonra Akra’dan dönüp babasının hizmetinde bulundu. Babası Abdülehad evliyânın büyüklerinden idi. Babasının sohbetinde çok feyze kavuştu.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, babasından olan istifâdesini “Mebde” ve Me’ad” risalesinde şöyle ifâde etmiştir:

“Bu fakire ferdiyyet nisbeti yüksek babam tarafından verildi. Babam bu nisbeti, kuvvetli cezbe sahibi hârikaları meşhûr bir azîzden, Şah Kemâl Kâdirî’den almıştı. Bunun gibi nafile ibâdetlerde, bilhassa nafile namazların edasında babamın yardımları çoktur. Babam bu se’âdeti, “Çeştiyye” yolunda olan üstâdlarından almıştı.”

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin sohbetinde bulunup kısa zamanda tam bir nisbet ile icâzet alıp, Serhend’e döndükten sonra, Kadirî tarikatının büyüklerinden olan Şah Kemâl Kadirî’nin rûhâniyetinden de icâzet almakla şereflendi. Bu icâzeti ve nisbeti alması şöyle vukû’ bulmuştur Bir sabah İmâm-ı Rabbânî hazretleri talebeleri ile murâkabe hâlinde iken, Şah Kemâl’in torunu ve onun bütün kemâlâtının vekîli olan Şah İskender, Kehtel’den gelip, Şah Kemâl’in bereketli hırkasını İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin mübârek omuzuna koydu, İmâm-ı Rabbânî gözlerini açınca, Şah İskender’i gördü. Tam bir tevâzu ile boyunlarına sarıldı. Şah şöyle dedi: “Birkaç zamandır, hâl ve rü’yâmda dedem Şah Kemâl’i görüyorum. Bana, hırkasını size vermemi emrediyordu. Fakat bana, onların bu bereketli hırkasını evden çıkarıp, bir başkasına vermek çok ağır geliyordu. Ama tekrar tekrar emredince, emirlerine uymak lâzım oldu.” İmâm-ı Rabbânî, o hırkayı giyip husûsi odasına gitti. Bir müddet sonra odasından çıkınca, en yakın sırdaşlarına, mahremlerine şöyle söyledi: “Hazret-i Şah Kemâl’in hırkasını giydikten sonra, şaşılacak çok garip hâl zâhir oldu. Şöyle ki, hırkayı giydiğim zaman, insanların ve cinlerin seyyidi. Abdülkâdir-i Geylânî’yi ( radıyallahü anh ), Hazret-i Şah Kemâl’e kadar devam eden bütün halîfeleriyle yanımda gördüm. Hazret-i Gavs-i Rabbanî Abdülkâdir-i Geylânî kalbimi kendi tasarruflarına aldı ve husûsî nisbetlerinin ve yollarının nûrları ve esrârı beni kapladı. Ben de o hâllerin ve nûrların denizine gömüldüm. O denizin dalgıcı oldum. Bir müddet bu hâlde kaldım, o hâllerin beni kapladığı zamanda kalbime; “Beni Ahrâriyye büyükleri terbiye ettiler ve işimin esâsı bu büyüklerin yolunda olmaktır, şimdi başka oluyor” diye geldi. Böyle düşünürken, Ahrâriyye yolunun büyüklerinin, hâce-i cihan Hâce Abdülhâlık-ı Goncdüvânî’den hocam Hâce Bâkî-billah’a (kuddise sirruh) kadar olan bütün halîfelerinin geldiğini gördüm. Benim işim ve icrââtım

hakkında konuşmaya başladılar. Ahrâriyye büyükleri (kuddise sirruh) şöyle dediler “Bunu biz terbiye ettik. Bizim terbiyemizle zevke, hâle ve kemâle erişti. Siz ona ne hakla karışabilirsiniz?” Kadirî büyükleri (Rahimehümüllah) dediler ki: “Daha çocukluğunda bizim ona teveccühümüz vardır. Bizim ni’met soframızdan tad almıştır. Şimdi de bizim hırkamızı giymektedir.”

Onlar böyle konuşurken Kübreviyye, Çeştiyye yollarından da birer cemâat geldi. Böylece anlaşmaya vardılar, bundan sonra bu iki şerefli nisbetten de kalbimde, büyük pay, tam bir şevk buldum.” İmâm-ı Rabbânî hazretleri tasavvufda, bu yolların hepsinden de talebe yetiştirip feyz vermiştir.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, asırlarda benzeri az yetişen, müstesna bir İslâm âlimi ve büyük bir mürşid-i kâmildir. Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) vefâtından bin sene sonra da İslâm düşmanları dîne, îmâna insafsızca saldırmışlardı. Allahü teâlâ kullarına acıyarak, İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh) gibi bir müceddîd yarattı. Ona derin ilimler ihsân eyledi. Onun vasıtasıyla din düşmanlarının korkunç saldırısını durdurdu. Hakkı bâtıldan ayırıp, bâtılı, çok kalblerden kaldırdı. Bu yüce İmâm’ın mektûpları ve kitapları, insanları gafletten uyandırdı. Dünyâya ışık saldı. Ya’nî Allahü teâlâ onu, Peygamber efendimizden ( aleyhisselâm ) bin sene sonra, dîn-i İslâmı yenilemek ve kuvvetlendirmek için göndermişti. Yenilemek, değişiklik yapmadan kolayca olur mu? Günahların, bid’at ve hurafelerin çoğaldığı, dalâletin yayıldığı, bilhassa vahdet-i vücûd taklidcilerinin din âlimi tanındığı bir zamanda, İslâm dînini kuvvetlendirmek, bunları temizlemek kolay mıdır?

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin dîne yıllarca yaptığı bu büyük hizmetleri, sağlam, ikna edici delîllerle sapık fikirlerinin çürütüldüklerini, Ehl-i sünnet i’tikâdının ve doğru din bilgilerinin yayıldığını, bid’atlerin kalktığını gören ba’zı sapık kimseler, ona cephe aldılar hased ve iftira etmeye başladılar.

İşte, bunun için ba’zı kimselerin cefâsına, oklarına ve iftirâlarına uğradı. Nice âlimlerin, fâdılların, kâmillerin kendi yollarından ayrılıp, rehberlerini bırakıp, etrâfına ve hizmetine koşuşmaları da, hasedcileri arttırdı. İmâm’ı tehlikeye düşürmek için, hilelere başladılar. Meselâ, Cüneyd-i Bağdadî, Bâyezîd-i Bistâmî gibi büyük meşâyihi aşağı görüyor diyerek, câhil tabakayı aldattılar. Yüksek meşâyihin bildirdiği vahdet-i vücûdu inkâr ediyor, diyerek, görüşleri kısa olanları, İmâm’dan soğutmaya başladılar. Onu sevenlere de; “Meşâyih-i izamı inkâr ediyor, Allahü teâlânın ma’rifetine vasıtasız olarak kavuştum diyor” dediler. Bir müslümanın söyleyemeyeceği iftiraları söylediler.

Meşâyih-i Kirâmı aşağı görüyor sözü tamamen iftira idi. “Mektûbât’da onlara nasıl hürmet ve ta’zim ettiğini ve her asırda, düşmanların ele aldıkları sözlerine ne güzel ma’nâlar verdiğini, iyi ma’nâya çevirmediklerine de, başlangıçta hatâ ile söylenmiş olup, sonra yüksek derecelere yetişerek bunları düzeltmişlerdir, dediğini okuyanlar, hemen anlar. Keşfdeki hatâların, ictihâd hatâları gibi af olunduğunu, belki sevâb verildiğini bildirmektedir. Vahdet-i vücûdu da inkâr değil, ne güzel izah ettiğini, bu mes’elede hem İslâm dininin namusunu koruduğunu ve hem de büyüklerin hürmetlerini gözettiğini, Mektûbât’ı okuyanlar bilir.

O zamanın sultânı Selîm Cihangir Hân’ın devlet adamları, hattâ büyük veziri, baş müftîsi ve etrâfındakiler Ehl-i sünnet düşmanı idiler. Hâlbuki İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin birçok mektûpları ve bilhassa ayrıca yazdığı “Redd-i revâfid” risalesi, Eshâb-ı Kirâm düşmanlarını red etmekte, câhil, ahmak ve alçak olduklarını anlatmaktadır. İmâm-ı Rabbânî bu risalesini Buhârâ’da bulunan en büyük Özbek hânı Abdullah-ı Cengizî Hân’a yollamıştı. “Bunu İran’da, Şah Abbâs-ı Safevî’ye gösterin! Kabûl ederse ne iyi, etmezse onunla harb caiz olur” demişti. Kabûl etmedi. Harb oldu. Abdullah Hân, Hirât’ı ve Horasan’daki şehirleri aldı. Buralarını yüz sene evvel Safevîler almıştı. İşte bundan sonra, Hindistan’daki bozuk fırkalar, Eshâb-ı Kirâm düşmanları elele verdiler. Sultâna gidip İmâm-ı Rabbânî hazretleri hakkında çeşitli iftiralarda bulunarak şikâyet ettiler. Sultan, oğlu Şah Cihân’ı gönderip, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini, evlâdlarını ve yetiştirdiği talebelerini çağırıp, hepsini öldürmeğe karar verdi. Bunun üzerine Şah Cihan, bir müftî ile yanına gitti. Sultâna secde caiz olduğunu gösteren bir fetvâyı da götürdü. İmâm-ı Rabbânî’nin (kuddise sirruh) üstünlüğünü biliyordu. “Babama secde edersen seni kurtarabilirim” deyince, İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu fetvânın zarûret zamanında izin olduğunu, azîmet ve din bütünlüğünün secde etmemek olduğunu, ecel gelince, ölümden hiçbir şeyin kurtaramayacağını söyledi ve secde etmeği kabûl etmedi. Çocuklarını ve talebelerini bırakıp sultâna yalnız gitti. Kendisine yapılan iftiralara karşı sultâna o kadar” güzel ve

doyurucu cevap verdi ki, sultan yüksek hakîkatleri anlıyabilecek birisi olmadığı hâlde, neş'elendi ve serbest bırakıp özür diledi. Hattâ, sultâna kendisine yapılan iftiraların asılsız olduğunu açık delîllerle anlatırken, orada bulunan ateşe tapıcı Hindûların büyük bir kumandanı, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin dinde olan kuvvetini, sözlerini, lezzet ve kıymetini görerek müslüman oldu. Sultânın ikna olduğunu, kendi uğraşmalarının boş olduğunu gören iftiracı sapıklar; "Bunun adamları çoktur. Sözleri bütün memlekette yürürlüktedir. Bunu serbest bırakırsak bir karışıklık çıkabilir" diyerek, uzun konuşmalardan sonra sultânı aldattılar. Sultan, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, memleketin on sağlam ve korkunç kalesi olan Güwalyar Kalesi'ne hapsedilmesini emretti ve hapsedildi.

Bu hâdiseye çok üzülen talebeleri sultâna isyan etmek istediler. Bunu yapabilecek güçte idiler. Fakat İmâm-ı Rabbânî hazretleri onları rü'yâlarında ve uyanık iken bu işten men etti. Sultâna hayır duâ etmelerini emredip; "Sultânı incitmek bütün insanlara zarar verir" buyurdu. Kendisi de sultâna hep hayır duâ ediyordu. Sultânın veziri, koyu bir muhalif olduğundan, zindanda, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin başına kardeşini ta'yin etmiş ve çok şiddetli davranmasını emretmişti. Bu görevli ise ondan çeşitli kerâmetler, üzülmek yerine heybet, sabır ve hattâ neş'e görerek tövbe etti. Bozuk i'tikâdını terkedip Ehl-i sünneti seçti ve onun hâlis talebelerinden oldu. Kalede hapis bulunan binlerce kâfir, onun bereketi ve sohbetleri ile müslüman olmakla şereflendiler. Birçok günahkâr tövbe etti. Hattâ ba'zıları yüksek âlim oldu. İmâm-ı Rabbânî hazretleri hapiste üç sene kaldıktan sonra, sultan yaptığına pişman oldu. Hapisten çıkarıp ikram ve ihsân eyledi. Hattâ hâlis talebesinden ve sâdık dostlarından oldu. Bir müddet, asker arasında kalmasını istedi. Sonra serbest bırakıp, hürmetle vatanına gönderdi. Hapisteki bu sıkıntılardan ve uğradığı dertlerden sonra, evvelce bulundukları hâllerin ve makâmların binlerce üstünde derecelere yükselmiş olarak memleketine döndü. İmâm-ı Rabbânî hazretleri daha önceleri; "Yetiştiğim derecelerin üstünde, daha Çok makamlar vardır. Onlara yükselmek celâl sıfatı ile, sert terbiye edilmekle olabilir. Şimdiye kadar cemal sıfatı ile okşanarak terbiye edildim" buyurmuştu. Talebesinden bir kısmına; "Elli ile altmış arasında üzerime dertler, belâlar yağacak" buyurmuştu. Buyurduğu gibi oldu. O makamlara da yükselmek nasîb oldu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerini hapsettiren Selîm Cihangir Hân'ın oğlu Şah Cihan, pâdişâh olmak için babasına karşı geldi. Askeri çok ve babası tarafındaki kumandanların çoğu kalbden kendisine bağlı olduğu hâlde zafer kazanamadı. O zamanın evliyâsından birine hâlini anlatıp duâ istedi. O velî dedi ki: "Senin zafer kazanman için vaktin dört kutbunun sana duâ etmesi lâzımdır. Bunlardan üçü seninle beraber ise de, en büyükleri olan dördüncüsü bu işe râzı değildir. O da İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî hazretleridir. Şah Cihan, İmâm'ın huzûruna gelip duâ etmesi için yalvardı. Fakat, İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh) onun babasına karşı gelmesine mâni olup nasihat etti. "Babana git, elini öp, gönlünü al, yakında vefât edecek, saltanat sana kalacaktır" diye müjde verdi. Şah Cihan emirlerini dinleyip arzusundan vazgeçti. Az zaman sonra 1037 (m. 1627)'de babası vefât edince saltanata kavuştu.

Müslümanların zayıf düştüğü, küfrün, sapıklığın, zulmetin, felsefecilerin ve sapık kimselerin her tarafı kapladığı bir zamanda, binlerce kâfir İmâm-ı Rabbânî'nin elinde müslüman oldu. Çok sayıda fâsık ve fâcir onun güzel hâllerini görüp, sohbetini işitip tövbe ederek sâlih müslüman oldu. Uzaktan yakından çok kimseler, rü'yâda ve uyanık iken onu görerek yanına koşmuş, huzûruna geldiklerinde gördüklerini aynen bulmuşlardır. Âlim, sâlih, genç, ihtiyâr binlerce kimse onu görüp, sohbetinde bulununca, feyz alarak kalbleri zikreder olmuştur. Huzûrundaki pekçok sayıda talebeyi hâllere, yüksek derecelere kavuşturmuştur. Her an kerâmetleri görülür feyz ve bereket yayardı. Kerâmetlerinin altıbinden fazla olduğu bildirilmiştir.

İmâm-ı Rabbânî, İslâm dininde her sözü sened olan, Ehl-i sünnetin temel direklerinden çok büyük bir âlim ve velidir. Kelâm ilminde de müctehiddir. İmâm-ı Rabbânî hazretleri daha ilim deryasına yeni daldığı sıralarda Peygamberimizi ( aleyhisselâm ) rü'yâda görmüştü. Peygamber efendimiz kendisine buyurmuştu ki: "Sen kelâm ilminde müctehid olacaksın." Bu rü'yâsını hocasına anlatmıştı. O günden beri, ilm-i kelâmın her mes'elesinde ayrı ictihâdı ve görüşleri vardır. Fakat, mes'elelerin çoğunda (Mâtürîdiyye) imamımız ile beraberdir. Eski Yunan filozoflarının İslâmiyete uymayan sözlerini reddedip, yanıldıklarını isbât etti. Tasavvuf büyüklerini tanıyâmayarak, sözlerini anlamayarak, yoldan çıkan, sapıtan ve kendilerini din adamı sanıp, herkesi de

yoldan çıkartan, câhil ve ahmakların yüz karalarını meydana çıkardı, önceki birkaç asırda İslâmiyete çok sinsi bir şekilde, din düşmanları tarafından sokulmak istenen felsefî düşünceleri tamamen bertaraf etti. Yazdığı mektûplar ve kitaplarla, kıyâmete kadar bu yoldaki bütün suâllere cevap teşkil edecek izahlar ve açıklamalar yaptı. Daha 18 yaşında iken yazdığı İsbât-ün-nübüvve (Peygamberliğin İsbâtı) kitabı ile peygamberleri filozoflardan kesinlikle ayırarak, peygamberlerin Allahın dînini bildiren ve Allahü teâlânın seçtiği kimseler, filozofların ise, yalnız aklını rehber edinmiş sıradan insanlar olduğunu açıkça ve kesin delîllerle isbât etmiştir. Böylece peygamberliğe inanmayanların, peygamherleri filozof zannedenlerin veya onlarla bir tutmaya kalkışanların, ne kadar yanlış düşündüklerini göstererek, İslâm dînine insan düşüncesi ve fikri karıştırmak ve böylece dîni, zamanla değişir hâle getirmek isteyenlerin yolunu kapatmıştır. Büyük Ehl-i sünnet âlimleri ve evliyânın da ancak Muhammed aleyhisselâmın tam yolunda yürüyen yüksek insanlar olduğunu belirterek, bunlara da filozof diyenlerin bu sözlerinin ne kadar yanlış olduğunu göstermiştir. Bundan sonradır ki, müslümanlar arasındaki sapık kimselerin te'sîriyle ortaya çıkmış fikir ayrılıkları, düşünce farklılıkları sona ermiş, şüpheye ve tereddüde düşürülmüş olanlar itminana ve emniyete kavuşmuşlardır. Daha sonraki asırlarda ve zamânımızdaki filozofların her türlü sözlerine, onun eserlerinde cevaplar bol bol bulunmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, tasavvufun bütün inceliklerine ve en yüksek kemâllerine kavuşarak, Muhyiddîn-i Arabî, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Bâyezîd-i Bistâmî ve Cüneyd-i Bağdadî başta olmak üzere, kendisinden önce yaşamış velîlerin sekr hâlinde ya'nî tasavvufda kendinden geçme hâlinde iken söyledikleri ve iyi anlayamayanları şaşırtan yüksek sözlerini, vahdet-i vücûd bilgilerini, gayet net bir şekilde açıklamış, bu büyüklerin yanlış anlaşılmasına ve onlara düşmanlık yapılmasına ve îmânlarının ve i'tikâdlarının tehlikeye düşmesine mâni olmuştur.

Böylece o büyük velîleri kötülemek veya medhetmek şeklinde de olsa, iftiralar atılmasına son vermiştir. Tasavvuf deryasından bol bol saçtığı yüksek ma'rifetler, beliğ ifâdeler ve fasih sözleri ile, çok kimsenin anlamak ve anlatmaktan âciz kaldığı yüksek hakîkatleri, candan arzulayanlara sunarak, bu sonsuz deryadan susuzlarının hararetini teskin etmiştir.
Yolunu şaşırmışlara doğru yolu göstermiş, aşağı derecelerde takılıp kalanları çok yükseklere çıkarmıştır. Sorulan bütün suâllere cevaplar vererek, tasavvufta iyi anlaşılmayan bir yer bırakmamıştır. Mürşidlik, müridlik, tarikat, kutb, gavs, evliyâ, zikr, ma'rifet, kerâmet gibi kelimeleri çok mükemmel bir şeklide açıklamış, bu konulardaki karışık ifâde ve bilgilerin arkasına saklanarak, müslümanları kandıran ve şaşırtan câhillerle, dünyâya düşkün bozuk tarikatçıların maskelerini indirmiştir. Bu husûsta esasları düstûrları açıklamış, bütün bu isim ve sıfatların, asıllarını ve hakîkatlerini gözler önüne sermiştir. Böylece bu yoldan, tasavvuf kelimesi perde edilerek, İslâm dînine bozuk inanç ve ibâdetlerin, uydurma merasim ve toplantıların, her türlü sapıklık ve hurafelerin girip yerleşmesini önlemiştir. Vilâyetin ve veliliğin muhakkak kerâmet göstermek demek olmadığını, asıl vilâyetin Allahü teâlâyı unutmamak ve Allahü teâlânın isimlerine, sıfatlarına ve fiillerine olan ma'rifet, yakınlık olduğunu, tasavvufun, İslâm dîni dışında ayrı bir yol değil, bizzat dînimizin içinde, emir ve yasakların kolaylıkla yapılmasına yardımcı olan ve Allahü teâlâya muhabbet yolu olduğunu çok veciz şekilde îzâh etmiştir. Böylece din bilgisi az olanların ve hakiki tasavvuf ehli olmayanların, şaklabanlıklar ve istidrâclar ile insanları kandırmalarına ve böylelerinin ma'rifet ve kerâmet sahibi hakiki velîlerle karıştırılmasına mâni olmuştur. Kısacası onun tasavvuf deryasında çözmediği bilmece, haber vermediği esrâr kalmamıştır.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, kitaplarında, mektûplarında, sohbetlerinde ve günlük hayâtında, bütün bid'atlerle şiddetle mücâdele etmiş, bunları bir bir ayıklayarak, unutulmuş olan nice sünnetleri, hattâ farzları yeniden meydana çıkarmıştır. Bid'atlerin en çirkinin i'tikâdda ortaya çıkanlar olduğunu bildirerek, bunlara ve ibâdetlere sokulmak istenen bid'atlerle, ilim, amel ve ma'rifet ile mücâdele etmiş, her sözü ve işinin sünnete uygun olmasına pek çok titizlik göstermiştir.

Ayrıca zamanındaki bütün fen ilimlerini en üstün şekilde biliyordu. Fen bilgileri üstüne yapağı açıklamalar, bu ilimlerin mütehassıslarını hayrette bırakmıştır. Meselâ, atomların içinin ve böylece maddelerin dolu sanıldığını, hâlbuki elektronların çok hızlı dönüşlerinden dolayı boş olduğunu ilk olarak bundan dörtyüz sene önce açıklamıştır. Bu husûs, fen adamları tarafından ancak yirminci yüzyılda ve uzun tecrübeler sonucu anlaşılabilmiştir.

Onun tasarruflarının bereketi ile İslâm dîni, bilhassa Hindistan'da çok kuvvetlendi. Ekber Şah zamanında yıkılan, ihmâl edilen İslâm eserleri yenilendi, inançsızlardan pek çok kimse onun elinde müslüman oldu. Binlerce fâsık tövbe etti. Muhlislerinden ve talebesinden olan Hân-ı Hânân ismi ile meşhûr Abdürrahîm Hân, Nüvâb Ferid Mürtedâ Hân, Muhammed a'zam Hân gibi birçok kuvvetli, kudretli vâli ve kumandanları, te'sîrli mektûpları ile İslâmiyeti kuvvetlendirmeğe, yaymağa, Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdını beyân etmeğe teşvik ve muvaffak eyledi Bunlar da emr-i şerîflerine uyarak, bu yolda çok gayret sarfedip, dînin kuvvetlenmesine hizmet ettiler. Öyle oldu ki, bid'at ve küfr zulmeti kalkıp, îmân ve sünnet nûru yayıldı.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, tasavvufda kendi yolunu bildiren, yüksek ma'rifetlerle dolu bir mektûbun sonunda şöyle yazmıştır: "Allahü teâlânın bu fakire gösterdiği yol budur. Başlangıçtan sonuna kadar beni mümtaz eylediği yolun aslı, nihâyetin başlangıcına yerleştirilmesi olan Ahrâriyye yoludur. Bu asıl ve temel üzerine birçok binalar kurdurdular, köşkler yaptırdılar. Eğer bu asıl ve temel olmasaydı bu hâle gelmezdi. Buhârâ ve Semerkand'dan tohum getirip, aslı Medine ve Mekke toprağından olan Hindistan'a ektiler. Fazilet suyu ile terbiye eylediler. Bu faziletler ve ihsânlar kemâle gelince, bu ilim ve ma'rifet meyvelerini verdi. Allahü teâlâya bu ni'metlerinden dolayı hamd-ü-senâlar olsun."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin tasavvufda gösterdiği yola "Müceddidiyye" denilmiştir. Tasavvuf; bir müslümanın İslâm ahlâkı ile ahlâklanması için lâzım olan bilgileri ve yolları öğreten ilimdir.

Tıb ilmi, beden sağlığına âit bilgileri öğrettiği gibi, tasavvuf ilmi de, kalbin, rûhun kötü huylardan kurtulmasını öğretir. Kalb hastalığının alâmetleri olan kötü işlerden uzaklaştırıp, Allah rızâsı için güzel iş ve ibâdet yapmayı sağlar. Zâten dînimiz, önce ilim öğrenmeyi, sonra öğrendiklerine uygun iş ve ibâdet yapılmasını ve bütün bunların da Allah rızâsı için olmasını emrediyor. Kısaca din; ilim, amel ve ihlâsdan ibârettir, insanın ma'nen yükselmesi, dünyâ ve âhıret saadetine kavuşması, bir uçağın uçmasına benzetilirse, îmân ile ibâdet, bunun gövdesi ve motorları gibidir. Tasavvuf yolunda ilerlemek de, bunun enerji maddesi ya'nî benzinidir. Maksada ulaşmak için, uçak elde edilir. Ya'nî îmân ve ibâdet kazanılır Harekete geçmek için de, kuvvet, ya'nî tasavvuf (ahlâk) ilminin yolunda ilerlemek gerekir. Tasavvufun iki gayesi vardır. Birincisi; îmânın vicdânileşmesi, ya'nî kalbe yerleşmesi ve şüphe getiren te'sîrlerle sarsılmaması içindir. Akıl ile, delîl ve isbât ile kuvvetlendirilen îmân böyle sağlam olmaz. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Ra'd sûresi 28. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: "Kalblere îmânın sinmesi, yerleşmesi, ancak ve yalnız zikr ile olur." Zikr; her işte ve her harekette Allahü teâlâyı hatırlamak, O'nun rızâsına uygun iş yapmak demektir. Tasavvufun ikinci gayesi; fıkıh ilmi ile bildirilen ibâdetlerin seve seve kolaylıkla yapılmasını ve nefs-i emmâreden doğan tembelliklerin, sıkıntıların giderilmesidir, ibâdetlerin kolaylıkla seve seve yapılması ve günah olan işlerden de nefret ederek uzaklaşılması, ancak tasavvuf ilmini öğrenip, bu yolda ilerlemek ile mümkündür. Tasavvufa sarılmak, herkesin bilmediklerini görmek, gaybden haber vermek, nûrlar, rûhlar ve kıymetli rü'yâlar görmek için değildir. Tasavvuf ile elegeçen ma'rifetlere, bilgilere ve hâllere kavuşmak için, önce îmânı düzeltmek, İslâmiyetin emir ve yasaklarını öğrenip, bunlara uygun iş ve ibâdet yapmak lâzımdır. Zâten bu üçünü yapmadıkça, kalbin tasfiyesi kötü huylardan temizlenmesi, nefsin tezkiyesi, terbiye edilmesi mümkün değildir. Tasavvuf bilgileri mürşid-i kâmiller tarafından öğretilir. Mürşid-i kâmil; yol gösteren, rehberlik eden yetişmiş ve yetiştirebilen âlimdir. Böyle olan âlimlerin belli usûllerle gösterdikleri, insanları saadete kavuşturmak için tasavvufta ta'kib ettiği bu yollara, tarikat denilmiştir.

Tarikatların çeşitli isimler alması, başka başka olmalarından değildir. Aynı hocanın talebeleri, birbirlerini tanımak ve hocaları ile tanınmak, öğünmek için, bulundukları yola mürşidlerinin ismini vermişlerdir. Tarikatlar, başlıca iki kısma ayrılırlar.

1- Sessiz zikr (Zikr-i hafi) yapan tarikatlar Bu yol Hazreti Ebû Bekr'den gelmiş olup, mürşidlerinin adına göre, (Tayfûriyye), (Yeseviyye), (Medâriyye), hakîki olan; (Bektâşiyye), (Nakşibendiyye), (Ahrâriyye), (Ahmediyye-i Müceddidiyye) ve (Hâlidiyye) gibi isimler almışlardır.

2- Yüksek sesle zikr (Zikr-i cehri) yapan tarikatlar: Bu yolda, Hazreti Ali'den oniki İmâm vasıtasıyla gelmiştir. Oniki İmâmın sekizincisi olan İmâm-ı Ali Rızâ'dan Ma'rûf-i Kerhî almış ve Cüneyd-i Bağdâdî'nin çeşitli talebelerinin yolunda bulunan

meşhûr mürşidlerin adı verilerek, kollara ayrılmışlardır. Böylece Ebû Bekr-i Şiblî yolundan, (Kadirî"), (Şâzilî), (Sa dî) ve (Rıfâî), Ebû Ali Rodbârî yolundan; Ahmed Gazâlî ve Ziyâüddîn Ebû Necîb-i Sühreverdî vâsıtaları ile (Kübrevî) meydana gelmiştir, İmâm-ı Ali'den Hasen-i Basrî vâsıtası ile (Edhemî) ve bundan (Çeştî) hâsıl olmuştur. (Bedeviyye), Rıfâiyyeden hâsıl olmuştur.

Tarikat, zikr ile Allahü teâlâya kavuşma yoludur. Zikr, Allahü teâlâyı hatırlamak demektir. Her sözünde ve her işinde O'nun emirlerine ve yasaklarına sarılmaktır. Yaklaşık olarak, son yüz seneden beri tarikat diyerek birçok şeyler uyduruldu. Hakîki İslâm âlimlerinin, Eshâb-ı Kirâmın, Peygamberimizden ( aleyhisselâm ) alıp bildirdikleri doğru yol unutuldu. Dinde câhil olanlar, hattâ İslâmiyetin emirlerine açıkça uymayanlar, şeyh ve tarikatçı ünvanı alarak, zikr ve ibâdet adı altında, dînimizin yasak ettiği birçok günahları ve bid'atleri işlediler. Bugün sahte, yalancı mürşidlere, müslümanları sömüren tarikatçılara, dîni siyâsete âlet edenlere çok rastlanmaktadır. Şeyh-ül-İslâm Ahmed İbni Kemâl Efendi'nin Risâle-i Münîre adlı eserinde yer alan bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) buyuruyor ki: "Bir kimsenin havada uçtuğunu ve deniz üzerinde yürüdüğünü, yahut ağzına ateş koyup yuttuğunu görseniz, fakat İslâmiyete uymayan bir iş yapsa, kerâmet sahibiyim derse de, onu büyücü, yalancı, sapık ve insanları doğru yoldan saptırıcı biliniz!"

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, "Mektûbât" adlı eserinin üçüncü cild 123. mektûbunda, bu husûsla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"İnsanı Allahü teâlâya kavuşturan yollar ikidir. Birincisi, peygamberlerin yakınlığı gibi olan (Nübüvvet yolu) olup, insanı aslın aslına ulaştırır. Peygamberler "aleyhimüssalevâtü vetteslîmât" ve bunların sahâbîleri bu yoldan kavuşmuşlardır. Ümmetlerinden sahâbî olmıyanlar arasından dilediklerini de bu yoldan kavuşmakla şereflendirirler. Fakat bunlar pek azdır. Bu yolda vâsıta, aracı yoktur. Ya'nî vâsıl olduktan sonra, doğrudan doğruya asıldan feyz alırlar. Hiçbiri ötekine vâsıta olmaz, perde olmaz, İkinci yol, (Vilâyet yolu)'dur. Kutblar, evtâd, büdelâ ve nücebâ ve bütün evliyâ hep bu yoldan kavuşmuşlardır. Bu yol (Sülûk) yoludur. Evliyânın cezbeleri de, bu yolun cezbeleridir. Bu yoldan kavuşanlar birbirlerine vâsıta ve perde olurlar. Bu yoldan vâsıl olanların önderi ve en üstünleri ve ötekilere vâsıta olanı, hazret-i Ali Mürtedâ (kerremallahü teâlâ vechehü'l-kerîm)dir. Bu yoldan gelen feyzlerin kaynağı odur. Resûlullahtan ( aleyhisselâm ) gelen feyzler, ma'rifetler hep onun vâsıtası ile gelir. Fâtımat-üz-Zehrâ, hazret-i Hasen ve hazret-i Hüseyn (r.anhüm), bu makamda, hazret-i Ali ile ortaktırlar, öyle sanıyorum ki, hazret-i Ali, dünyâya gelmeden önce de, bu makamda idi. Vefât ettikten sonra da, bu yolda her velîye gelen feyzler, hidâyetler, yine onun vâsıtası ile gelmektedir. Çünkü kendisi, bu yolun en yüksek noktasında bulunuyor. Bu makamın sahibi odur. Hazret-i Ali vefât edince, ondan yayılan feyzler, hazret-i Hasen ve sonra hazret-i Hüseyn vâsıtası ile geldi. Daha sonra oniki İmâmdan, sağ olanları da vâsıta oldular. Bunlardan sonra gelen evliyâya feyzler, bu oniki İmâm vâsıtası ile geldi. Kutblara, nücebâya da, hep bunlardan geldi.

Abdülkâdir-i Geylânî (kuddise sirruh), dünyâya gelip, velî oluncaya kadar hep böyle idi. Sonra, bu da bu vazîfeye kavuştu. Ondan sonraki kutblara, nücebâya ve bütün evliyâya oniki İmâmdan gelen feyzler ve bereketler bunun vâsıtası ile geldi. Başka hiçbir velî bu makama kavuşamadı. Bunun içindir ki; "Önceki velîlerin güneşleri battı. Bizim güneşimiz ufuk üzerinde sonsuz kalacak, hiç batmıyacaktır" buyurmuştur. Hidâyet, irşâd feyzinin akmasını, güneş ışıklarının yayılmasına benzetmiştir. Feyzin kesilmesine, güneşin batması demiştir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine oniki İmâmın vazîfeleri verilmiştir. Rüşd ve hidâyete vâsıta olmuştur. Kıyâmete kadar, her velîye feyzler onun vâsıtası ile gelecektir. (Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin bu vasfından dolayı, ona "Gavs-ül-a'zam" denilmiştir.)

Her asırda gelen müceddidler, onun vekîlleridir. (Hazret-i Îsâ (aleyhisselâm), hazret-i Mehdî ve İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh) "Nübüvvet yolu" ile vâsıl olduğundan, vâsıtaya ihtiyâçları yoktur. Ebû Bekr-i Sıddîk ( radıyallahü anh ) nübüvvet yolunda, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) vekîlidir:

Resûlullahın vârisi, müceddîd-i elf-i sânî,
İlm-i zâhirde müctehid, tasavvufda Veysel Karânî.

Dîni yaydı yeryüzüne, nûrlar saçdı her mü'mine,
Uyandırdı gâfilleri, yüce İmâm-ı Rabbânî.

İyi bildi ilm-i hâli, dîne uygundu her hâli,

Küfr sarmışken cihanı, oldu Ebû Bekr misâli.

Sohbetinden feyz aldılar, hem kumandan hem de vâli,
Ömer Fârûk soyundandır, buna şâhid oldu adlî.

Üstünlüğü ve medhi: Zamanının âlimleri, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine “Sıla” ismi ile hitâb ettiler. Sıla, birleştirici demektir. Çünkü, o, tasavvufun İslâmiyetten ayrı bir şey olmadığını İslâmiyete uygun bir şey olduğunu isbat ederek, ahkâm-ı İslâmiye ile tasavvufu vasl etmiş, birleştirmiştir. Bir hadîs-i şerîfte; “Ümmetimden Sıla isminde biri gelir. Onun şefaati ile çok kimseler Cennete girer” buyurularak onun geleceği haber verilmiştir. Bu hadîs-i şerîf, İmâm-ı Süyûtî’nin “Cem’ül-Cevâmi’” kitabında vardır. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bir mektûbunda; “Beni iki derya arasında “Sıla” yapan Allahü teâlâya hamd olsun” diye duâ etmiştir. Eshâbı, talebeleri ve sevenleri arasında “Sıla” ismiyle meşhûr olmuştur. Hadîs-i şerîfte müjdelenen “Sıla” ismini ondan evvel kimse almamıştır.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî (kuddise sirruh) Nefehât kitabında diyor ki: Şeyhülislâm Ahmed Nâmık-i Câmî buyurdu ki: “Evliyânın çektiği riyâzetlerin, sıkıntıların hepsini yalnız başıma çektim ve daha çok da çektim. Allahü teâlâ, evliyâya verdiği hâllerin, ihsânların hepsini bana verdi. Her dörtyüz senede, Ahmed isminde bir kuluna böyle büyük ihsânlar yapar ve bunu herkes görür.” Ahmed Câmî’den, İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh) zamanına kadar dörtyüzotuzbeş sene olup, bu zaman içinde evliyâ arasında bu büyüklükte, Ahmed isminde biri bulunmadı. Ahmed Câmî’nin haberi, büyük bir zan ile İmâm-ı Rabbânî’ye (kuddise sirruh) âid olmaktadır. Şeyhülislâm Ahmed Câmî’nin; “Benden sonra benim ismimde onyedi kişi gelir. Bunların sonuncusu bin târihinden sonra olup, en büyüğü ve en yükseği odur” sözü de, bu husûsu kuvvetlendirmektedir.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, müceddîd-i elf-i sânîdir. Ya’nî hicrî ikinci binin müceddididir. Eski Ümmetler zamanında, her bin senede yeni din getiren bir Resûl gönderilirdi. Yeni din önceki dîni değiştirir, ba’zı hükümleri kaldırırdı. Her yüz senede de bir Nebî gelir, din sahibi peygamberin dînini değiştirmez, kuvvetlendirirdi. Hadîs-i şerîfde; bu ümmete ise, her yüz yıl başında İslâm dînini kuvvetlendiren bir âlim geleceği haber verilmektedir. Peygamber efendimizden ( aleyhisselâm ) sonra peygamber gelmeyeceğine göre, kendisinden bin sene sonra, İslâm dînini her bakımdan ihyâ edecek, dîne sokulan bid’atleri temizleyip, asr-ı se’âdetteki temiz hâline getirecek, zâhirî ve bâtınî ilimlerde tam vâris, âlim ve ârif bir zâtın olması lâzımdı. Hadîs-i şerîfler bunu bildirmektedir. Bu mühim hizmeti İmâm-ı Rabbânî hazretleri yapmıştır.

Bütün İslâm âlimleri, bu zâtın İmâm-ı Rabbânî hazretleri olduğunda ittifâk etmişlerdir. Peygamberimizden ( aleyhisselâm ) tam bin sene sonra ilim ve irşâd kürsüsüne mutlak olarak oturup, cihanı Resûlullahın ( aleyhisselâm ) nûrları ile aydınlattı. Bid’atleri-temizleyip İslâm dînini ihyâ etti. Onun zamanında Hindistan’da ve hattâ bütün İslâm âleminde baş gösteren sapık fikirler, bozuk inanışlar yayılmaya başlayıp, büyük fitneler çıkmıştı. Ayrıca tasavvufda vahdet-i vücûdu anlatan sözler, müslümanlar arasında çeşit çeşit şekillere sokuldu. Bu yüksek ve kıymetli bilgi anlaşılamadı. Birçok câhiller, büyüklerin sözlerinin ma’nâlarını anlamayarak zamanla dinden çıktı. İslâmiyete karşı olanlar da bunu fırsat bilip, müslümanları doğru yoldan ayırmak için çalıştılar. Böylece tasavvuf bilgileri ile İslâmiyetin hükümleri arasında ayrılık ve çatışma varmış gibi, ikisi birbirinden ayrıymış gibi gösterilerek, müslümanlar çeşitli isimler altında birbirlerinden ayrılmaya ve birbirlerine düşman edilmeye çalışıldı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri başta vahdet-i vücûd bilgileri olmak üzere, yanlış anlaşılan daha birçok mes’eleyi gayet açık bir şekilde îzâh ederek, insanların zihinlerini ve kalblerini, yanlış ve bozuk inanışlardan, bid’atlerden temizledi. Hakkı bâtıldan ayırıp, Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) hak ve doğru yol olduğunu haber verdiği Ehl-i sünnet i’tikâdını her yere yaydı. Genç-ihtiyâr herkes ve birçok âlim onun etrâfında toplandı. Kendisine ilk defa (Müceddîd-i elf-i sânî) ismini veren, zamanının en büyük âlimlerinden Abdülhakîm-i Siyalkûti’dir. O zamanın diğer büyük âlimleri de onu medhetmiş, övmüştür.

Talebelerinin meşhûrlarından Muhammed Hâşim-i Keşmî “Zübdet-ül-makâmât” adlı eserinde şöyle yazmıştır: “Kalbimden geçti ki: “Eğer Allahü teâlâ, bu zamanın âlimlerinin en büyüklerinden birine, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Müceddîd-i elf-i sânî olduğunu (ikinci binin kuvvetlendiricisi olduğunu) bildirse, bu ma’nâ tamamen kuvvetlenirdi.” Birgün bu düşünce ile İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gittim. Bu fakire hitâb edip buyurdular ki: “Birçok kıymetli kitaplar yazan aklî ve naklî ilimlerde Hindistan’da bir benzeri bulunmayan Abdülhakîm Siyalkûtî’den mektûp aldım.” Bunu

söyleyip tebessüm etti. Sonra da; “Mektûbunun bir yerinde bu fakiri medhedip; “Müceddid-i elf-i sânî” yazıyor” dedi.

Abdülhakîm Siyalkûti; bir gece rü’yâda İmâm-ı Rabbânî hazretlerini gördü, İmâm-ı Rabbânî hazretleri ona şu âyet-i kerîmeyi okudu: “Allah de ve onları kendi oyunlarına bırak.” (En’âm-91) bu rü’yâyı gördükten hemen sonra İmâm-ı Rabbânî’nin huzûruna gelip, hakiki muhlislerinden oldu. Huzûruna gelmeden evvel: “Ben İmâm-ı Rabbânî’nin üveysiyim” (Ya’nî onun rûhâniyeti beni terbiye ediyor) dedi.

Halîl-ül-Bedahşî (kuddise sirruh) buyuruyor ki: “Silsilet-üz-zeheb büyüklerinden Hindistan’da bir kâmil gelir ki, asrında onun gibisi bulunmaz.” Hindistan’da bu silsileden İmâm-ı Rabbânî’den (kuddise sirruh) başkası meydana çıkmamış olduğundan, bu haberin İmâm-ı Rabbânî’ye âit olması zarurî lâzımdır.

Hâce Muhammed Bâkî-billah’ın talebesinin en büyüklerinden ve en yüksek âlimlerden olan Seyyid Mîr Muhammed Nu’mân diyor ki: “İmâm-ı Rabbânî’ye tâbi olmağı hocam bana söyleyince, buna lüzum olmadığını anlatmak için; “Kalbimin aynası ancak sizin parlak kalbinizin nûruna karşı duruyor” dedim. Hocam sert bir sesle; “Sen, Ahmed’i ne sanıyorsun? Onun, güneş olan nûru, bizler gibi binlerce yıldızı örtmektedir” buyurdu. Muhammed Bâkî-billah (kuddise sirruh) bir kerre de buyurdu ki: “Bu üç-dört sene içinde, herkese doğru yolu, kurtuluş yolunu göstereceğim diye uğraşdım. Elhamdülillah ki, bu gayretim boşa gitmedi. Çünkü, İmâm-ı Rabbânî gibi biri yetişti.”

Hâce Muhammed Bâkî-billah bir kerre de buyurdu ki: “Kalblere deva, rûhlara şifâ olan bu tohumu Semerkand ve Buhârâ’dan getirip Hindistan’ın bereketli toprağına ektim. Taliblerin yetişip kemâle gelmesi için uğraştım. O, (Ya’nî İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh) her dereceyi aşıp üstünlüklerin sonuna varınca, kendimi aradan çekip, talebeyi ona bıraktım.”

Hâce Muhammed Bâkî-billah, İmâm-ı Rabbânî’ye yazdığı bir mektûpta buyuruyor ki: “Allahü teâlâ size, en yüksek dereceye yetişmek ve herkesi de yetiştirmek nasîb etsin!” Mısra’:

“Kerîmlerin sofrasından toprağa da nasîb vardır!”

Mübalağa değil, işin doğrusu şöyledir ki, Şeyhülislâm Abdullah-i Ensârî ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: “Beni, Ebü’l-Hasen-i Harkânî yetiştirdi. Fakat Harkânî şimdi sağ olsaydı, hocam olduğunu düşünmez, gelip önüme diz çökerdi.

Bizim durmamız, ihtiyâcımız olmadığından veya ehemmiyet vermediğimizden değil, belki kabûl işâretini gözetmekteyim, işin doğrusu budur. Allahü teâlâ, bizlere hidâyet ihsân eylesin! Kendini beğenmekten ve aldanmaktan korusun! Bu mektûbumu size getiren Nişâpûrlu Seyyid Sâlih, kalbinin derdine çâre için bana geldi. Vaktim, hâlim buna elverişli olmadığından, vakitlerini yanımda ziyan etmemesi için size gönderiyorum. İnşâallah lütf ve yüksek teveccühünüze kavuşarak istidâdı kadar bir şeyler alır.

Allahü teâlâ, ilim ve irfan fukarasını, birşeyden nasîbi olmıyanları, sevip seçtiği evliyâsı hürmetine maksatlarına kavuştursun! Evliyâ kaynağı olan makamınıza ihlâs ve saygılarımı arzedemedim. Evet, hâlleri doğru olan bir huzûra ancak bu kelimeyi yazmak mümkündür. Size talebem demek, hayâsızlığın en aşağısı ve görünüşün söylenmesi olup, hakîkati örtmek olur. Bize lâzım olan, haddimizi bilmek, yersiz konuşmamaktır. Duâlarınızı istirhâm ederim efendim.”

Üstadından başka, o zamanın büyük âlimlerinden, kâmillerinden birçoğu; ona lâyık olan medh-ü-senâlarda bulunmuşlar, ona karşı edebsizce söyliyenlere cevap vererek, hepsi onun ma’rifet ışığı etrâfına pervane gibi toplanmışlardır. Bunlardan parmakla gösterilen en büyükleri; Fadlullah-i Burhân-pûrî, Mevlânâ Hasen-ül-Gavsî, Mevlânâ Abdülhakîm-i Siyâlkûti, Mevlânâ Cemâleddîn-i Tâluvî, Mevlânâ Ya’kûb Sırfi, Mevlânâ Hasen-ül-Kubâdânî, Mevlânâ Mîrekşâh, Mevlânâ Mîr Mü’min, Mevlânâ Can Muhammed Lâhorî ve Mevlânâ Abdüsselâm’dır.

Fadl Burhân-pûrî, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin güzel evsâfını, doğru hâllerini dinlemekten hoşlanır, kıymetli ma’rifetlerini işitmekle zevklenirdi. Onun, kutb-ül-aktâb olduğunu, hakîkat sırlarından verdiği haberlerin hep doğru olduğunu; sözlerinin doğruluğuna ve hâllerinin yüksekliğine alâmet ise, İslâm dîninin bütün inceliklerine tâbi olması ve herkesin onu sevmesi olduğunu söylerdi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri Guwalyar Kalesi’nde habs olduğu zaman, kurtulması için beş vakit namazda çok duâ ederdi. Kendisine

Serhend taraflarından talebe gelince: “Siz İmâm-ı Rabbânî’ye yakın olup da, ilmi, ma’rifeti başka yerlerde arıyorsunuz. Güneşi bırakıp, yıldızların ışığına koşuyorsunuz. Sizlere şaşıyorum” derdi.

Mevlânâ Abdülhakîm-i Siyâlkûtî, İmâm-ı Rabbânî’ye ( radıyallahü anh ) çok ta’zîm ve hürmet ederdi. İnkâr edenlerle mücâdele ederdi. İnkâr edenlere karşı; “Büyüklerin sözlerine, maksatlarını anlamadan i’tirâz etmek cahilliktir. Böylelerin sonu felâkettir, ilim ve feyz kaynağı, irfan menba’ı üstâd Ahmed’in sözlerini red etmek, bilmemezlik ve anlamamazlıktandır” diye yazmıştır.

Belh şehrinde bulunan Mîr Muhammed Mü’min Kübrevî, talebesinden birini, inâbet, tövbe ve sülûk için, İmâm-ı Rabbânî’nin (kuddise sirruh) huzûruna gönderdi. İmâm-ı Rabbânî’nin huzûruna varınca; üstadından, Seyyid Mîrekşâh’dan, Hasen-i Kubâdâni ve Kâdı’l-kudât Tulek’den selâm getirdi ve; “Üstadım Mîr Muhammed Mü’min buyurdu ki: “İhtiyârlığım mâni olmasaydı ve yerim yakın olsaydı, gidip dersinden istifâde eder, ölünceye kadar ona hizmetçilik ederdim. Kimseye nasîb olmıyan nûrları ile kalbimi aydınlatmağa çalışırdım. Bedenim uzakta, gönlüm ise, onunla oradadır. Bu fakiri, huzûrunda bulunan temiz talebesi gibi kabûl buyurmasını ve mukaddes nûrlarından rûhuma ışık salmasını yalvarırım ve benim için de mübârek elini öp!” dedi” deyip İmâm’ın (kuddise sirruh) bir daha elini öptü. Veda edip ayrılırken de dedi ki: “Belh şehrindeki azîzler, kendilerine, yüksek hakîkatleri bildiren mektûplarınızdan göndermenizi istirhâm ettiler.” Bunun üzerine İmâm-ı Rabbânî bir mektûp yazıp, diğer birkaç mektûpla beraber verdi. Bir müddet sonra, Belh’den Hindistan’a gelen ba’zı sâdıklar dedi ki: “İmâm’ın (kuddise sirruh) bu mektûbu, Mîr Muhammed Mü’min’e ulaşınca, okurken zevkinden yerinde duramıyordu. “Sultân-ül-ârifîn Bâyezîd, Seyyid-üt-tâife Cüneyd ve bunlar gibi büyükler şimdi sağ olsalardı, İmâm-ı Rabbânî’nin (kuddise sirruh) önünde diz çökerler, hizmetinden ayrılmazlardı” dedi.

O zamanın âriflerinden biri diyor ki: “Âlimlerin, İmâm-ı Rabbânî’nin (kuddise sirruh) yazılarından nasîbleri, câhillerin, hikmet sahiplerinden duyduklarını anlamaları gibidir.”

O zamanın, ilmi ile amel eden dindar âlimlerden biri buyuruyor ki: “Kalb ve rûh ilimlerinin mütehassısları, ya kitap tasnif ederler veya te’lîf ederler. Tasnif demek; bir ârifin kendine bildirilen ilimleri, esrârı, dereceleri yazmasıdır. Te’lîf ise, başkalarının sözlerini kendine mahsûs bir sıra ile toplayıp yazmasıdır. Tasnif çok zamandan beri dünyâdan kalktı. Yalnız te’lîf kaldı. Fakat, İmâm-ı Rabbânî’nin (kuddise sirruh) yazıları, doğrusu, tasniftir. Te’lîf değildir. Ben, onun talebesi değilim. Fakat insaf ile söylemek lâzım gelirse, onun yazılarına çok dikkat ediyorum. Başkalarının sözlerini bulamıyorum. Hepsi kendi keşfleri, kalbine gelen ilimlerdir. Hepsi de, yüksek, makbûl, güzel ve İslâm dînine uygundur.”

O zamanın en büyük kadısına, İmâm-ı Rabbânî’nin (kuddise sirruh) hâlleri sorulduktca, dedi ki: “Kalb ve rûh âlimlerinin sözlerine ve hâllerine bizim aklımız ermiyor ve almıyor. Fakat İmâm-ı Rabbânî’nin (kuddise sirruh) hâllerini görünce, geçmiş evliyânın hâllerini ve sözlerini anladım ve bildim. Bundan evvel, geçmiş evliyânın acayip hâllerini, garîb ibâdetlerini okuyunca, talebenin bunları, büyülterek yazmış olmaları hatırıma gelirdi. Onun hâllerini, vaziyetlerini görünce, bu düşünce ve tereddütlerim kalmadı.”

Hadîs âlimi Abdülhak-ı Dehlevî, ilk zamanlar İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh) hazretlerinin yazılarını beğenmez, i’tirâzlar yazardı. Fakat, son zamanlarda, Allahü teâlânın inâyetine kavuşarak, yaptıklarına pişman oldu. Tövbe etti. Hâce Muhammed Bâkî’nin icâzetli talebelerinden Mevlânâ Hüsâmeddîn Ahmed’e, bu tövbesini şöyle yazdı: “Allahü teâlâ, Ahmed-i Fârûkî’ye selâmetler ihsân etsin! Bu fakirin kalbi, şimdi ona karşı çok hâlis oldu. Beşeriyet perdeleri kalktı. Nefsin lekeleri temizlendi. Yol birliğini bir tarafa bırakalım, böyle bir din büyüğüne karşı durmamak, akıl icâbı idi. Ne insafsızlık, ne cahillik etmişim. Şimdi kalbimde, vicdanımda duyduğum mahcubiyeti, ona karşı küçüklüğümü anlatamam. Kalbleri çevirmek, hâlleri değiştirmek, Allahü teâlâya mahsûstur.” Abdülhak Dehlevî kendi çocuklarına da mektûp yazarak; “Ahmed-i Fârûkî’nin sözlerine karşı i’tirâzlarımın müsveddelerini yırtınız! Kalbimde ona karşı hiçbir bulanıklık kalmamıştır. Kalbim ona karşı hâlis olmuştur” dedi.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri vefâtından sonra da sevilmiş, asırlar boyu medhedilmiş, eserleri okunup istifâde edilmiştir. Büyük velî Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, ince rûhunun terennümleri ile dolu olan fârisî dîvânının doksandördüncü sahifesindeki beytlerinde buyuruyor ki:

“Yâ Rabbî! O nihâyetsiz yolun yolcusu, ilim sahiplerinin reîsi, bu göz ile görülmeyen, akıl ile varılmayan gizli sırların menba’ı, insanların anlayamadığı, ancak senin bildiğin büyüklüğün sahibi, köpüren ve dalgalanan ma’nâlar deryası, maddesizlik ve mekânsızlık âleminin reîsi, nûrları ile Hindistan’ı aydınlatan, Sihrind şehrini, Mûsâ aleyhisselâma Allahü teâlânın kelâmı geldiği şerefli va’di yapan, Muhammed aleyhisselâmın dîninin büyüklüğünün vesîkası, keskin görüşlüler meclisinin ışığı, dîni bütün olanlar ordusunun kumandanı, düşünülemiyen yüksekliklere erişen, izinde gidenleri de oraya çeken Ahmed-i Fârûkî’nin (kuddise sirruh) gözlerinin nûru hürmetine beni affet! Senin af ve merhamet denizinin sonsuzluğunu düşünerek, rahat ediyorum. Allahım! Yalnız senin ihsânına güveniyorum. Çünkü, “Ben af ediciyim” buyuruyorsun!”

Evliyânın büyüklerinden ve meşhûrlarından olan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’ye, hocası Şah Abdullah-ı Dehlevî hazretleri yazdığı bir mektûpta şöyle buyuruyor:

“İmâm-ı Rabbânî’yi sevenler, mü’min ve takvâ sahipleridir. Sevmeyenler ise şâkî ve münâfıklardır. Bütün âlem-i İslama, İmâm-ı Rabbânî’nin şükrünü eda etmek vâcibtir.” Yine bu mektûpda; “İnsanlarda bulunabilecek her kemâli her üstünlüğü, Allahü teâlâ, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine vermiştir...” buyurarak onun için farsça şu şiiri yazmıştır:

“Her letâfet ki, nihân bûd pes perde-i gayb
Heme der sûret-i hûb-ı tû ıyân sâhte end.

Herçi ber safha-i endîşe keşed kilk-i hiyâl
Şekl-i matbû’i tu zîbâter ezân sâhte end.”

Ma’nâsı:

Gayb perdesi ardında bulunan güzellikler,
Senin eşsiz simanda hepsi zuhur ettiler.

Hayal kalemi gönül sayfasına ne çizse,
Senin düzgün şeklini, ondan güzel ettiler.

Onu medh edenlerden birisi de, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin (kuddise sirruh) yetiştirdiği ulemâ ve evliyânın en üstünü, âlim, fâdıl, velîyyi kâmil, sayısız kerâmetler sahibi, Seyyid Tâhâ-i Hakkâri (kuddise sirruh) hazretleridir.

İmâm-ı Rabbânî’yi (kuddise sirruh) medheden büyüklerden birisi de, ulemânın zîneti, evliyânın ekmeli, Seyyid Abdülhakîm Arvâsî Efendi’dir. “rahmetullahi aleyh”. Sâlihlerden birine yazdığı bir mektûpta buyuruyor ki: “Zikr ve zikrin te’sîri, derin bir denizdir. Onun derinliklerine kimse varamamıştır. Bir dalgalı deryadır ki, bütün dünyâ onun bir dalgasını bilmiyor. Dünyâyı kuşatan öyle bir bahr-i muhittir ki, (okyanustur) onu kavramağa bütün âlemin gücü yetmez. Zikr; zikr edenlerin kalblerinde hâsıl olan bir hâldir. Söylemesi, yazması, bildirmesi imkânsızdır.

Hak teâlâyı, bilen kimsenin dili söylemez olur. Kelime bulamaz ki, anlatabilsin. Şaşar kalır. Dünyâdan ve insanlardan haberi olmaz. Zikr olunan, Allahü teâlâ olduğu gibi, zikr eden de ancak O’dur. Kendisini yine ancak kendisi zikr edebilir. Mahlûkların, O’nu zikr etmek haddîne mi düşmüştür? Ancak Sıfat-ı ilâhiyesi ile sıfatlanması için, yaratmış olduğu insana kendisini zikr etmesini emr etmiştir. Herkes, yaradılışındaki kabiliyeti kadar, o nihâyetsiz ve dalgalı denizden birşey ile teselli bulur. Veysel Karânî o deryanın bir damlası ile teselli bulmuştur. Cüneyd-i Bağdadî, o denizden bir avuç miktarı ile doymuş, kanmıştır. Abdülkâdir-i Geylânî, ancak o denizin kenarına varmıştır. Muhyiddîn-i Arabî ise, bunun dibinden çıkarılmış bir cevher ile övünmektedir, İmâm-ı Rabbânî, ondan büyük pay almıştır.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hocası Muhammed Bâkî-billah’ın (kuddise sirruh) büyük oğlu Hâce Ubeydullah, İmâm-ı Rabbânî’ye (kuddise sirruh) yazdığı bir mektûpta onu şöyle medh etmiştir:

“Kölelerinizin en aşağısı, hakîr Ubeydullah’ın, ihlâs ve ihtisasın menba’ı olan yüksek makamınıza arzıdır. Bu yolun bütün sarhoşluklarından kurtulup, ayıklıkta ve uyanıklıkta en ileri gitmiş olanların başı, taliblere yol gösterenlerin önderi, şeyhülislâm, karanlıkları aydınlatan, bütün insanların rehberi, uykuda olanların uyandırıcısı, ameli kuvvetli, vera’ı çok, kemâli üstün, nûr yüzü, nûr kaynağı olan azîz efendim!

İslâm dîninin kuvvetlendiricisi, nûrlandırıcısı, bid’at ve alçak şeylerden dînin temizleyicisi, doğruyu ve hakkı söyleyen,

dînini kayıran, dînin sağlam hükümlerini koruyan, hakkı arayanlara feyz verme makamlarının sahibi, aşağı mertebelerden saadet ufkuna yükselen muhterem efendim!..”

Hicri ikinci bin yılının müceddidi olan ve ahkâmı İslâmiye ile tasavvufu birleştirerek “Sıla” ismini alan İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin husûsiyetlerinden ve üstünlüklerinden bir kısmı şunlardır:

1- Kutbluk istidâdı: Kutb olacağı daha hocası Muhammed Bâkî-billah’a talebe olmadan birkaç sene önce bu hocasına bildirilmiştir.

2- Tasavvufda yüksek hâllere kavuşmadan önce, hocası Muhammed Bâkî-billah onun cihanı aydınlatacak nûrlarını büyük, bir kandil gibi görüp, hakkında; “Onun, âlemi, nurla dolduracak bir güneş olacağını anlıyorum” buyurdu.

3- Hocası, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine, tasavvufda yetişmek isteyen birini göndererek şöyle demiştir: “Bizi seven ve size gelen bu dostumuzu altı yedi günde nihâyete kavuşturmanızı rica ediyorum.” Böylece İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek derecesine işâret etmiştir.

4- İmâm-ı Rabbânî hazretlerine murâdlık ve mahbûbluk (çekilip götürülmek) mertebeleri verilip, çok yüksek hâllerle müjdelendi.

5- Hocası Muhammed Bâkî-billah’ın huzûrunda, iki-üç ay kadar kısa bir zaman içinde, tasavvufda yetişip tam bir olgunluğa ulaştı.

6- Çok yüksek derecelerde bulunan hocası Muhammed Bâkî-billah, daha hayatta iken, irşâd ve feyz verme makamına İmâm-ı Rabbânî hazretlerini geçirdi.

7- Yüksek hocası Muhammed Bâkî-billah bir “mektûbunda kendisinden feyz almak için, huzûruna gitmek üzere işâret beklediğini yazmıştır.

8- Hocası ondan istifâde etmek ve feyz almak için yanına gitmiş ve onun hakkında; “O bizim gibi binlerce yıldızı örten bir güneştir” buyurmuştur.

9- Yine hocası Muhammed Bâkî-billah birgün; “O, murâdların ve mahbûbların (çekilip götürülen) büyüklerindendir”, bir başka vakit; “Gök kubbe altında bugün, bu yüksek yolun velîlerinden onun gibisi yoktur”, bir başka vakit; “Eshâb-ı kirâm’dan, Tabiînin büyüklerinden ve müctehidlerden sonra seçilmişlerin seçilmişlerinden İmâm-ı Rabbânî gibi birkaç kimse görüyorum” buyurdu.

10-Bereketler ve faziletler sahibi Hâce Muhammed Bâkî-billah’ın vefâtından sonra, çok gizli ve husûsî sırları açıklayan yazıları ele geçti. Burada dört dâire çizmişti. Birinci dâirede velâyet, ikinci dâirede vilâyet, üçüncü dâirede bâtın kemâlâtı, dördüncü dâirede mutlak kemâl kelimelerini yazıp, bu dört dâirede, Sahabe ve Tabiînden sonra gelen (radıyallahü anhüm) seçilmişlerin seçilmişlerini, bu dâirelerin etrâfına, mertebelerine uygun olarak, şüphesiz bir keşf yoluyla, gayb âleminden kendilerine bildirdiği şekilde yazdı. Bütün bunların arasında en büyüklerinden on-oniki büyüğü, her dâirede en olgun bir şekilde, dâhil edilmiş gördüler. İmâm-ı Rabbânî hazretlerini de bu on-oniki kişi arasında her dâireye girmiş buldular. Muhammed Bâkî-billah defalarca onun kutb olduğuna işâret etmiştir.

11-Muhammed Bâkî-billah kendi yüksek nisbetlerini İmâm-ı Rabbânî hazretlerine verdikten sonra, diğer yollardaki büyükler de kendi nisbetleri ve terbiye usûllerini kırmızı bir gül gibi ona sunup, daha yüksek makamlara götürdüler. Evliyâullahdan ba’zılarına verilen vilâyet nisbetini ve nübüvvet kemâlâtını tamamen İmâm-ı Rabbânî hazretlerine verdiler. Hepsinin ma’rifeti ile şereflendirdiler. Kendisi birçok defalar bunu söyleyip şöyle buyurdu: “Allahü teâlânın, bu kullarının en aşağısına en büyük yardımı şudur Bu yolda hiçbir sokak, hiçbir makam kalmadı ki, bu fakiri oradan geçirmemiş olsunlar. Sereyânın, ma’iyyetin, ihatanın, vahdetin, tesbihin, tenzihin yüksek nisbetlerini, dünyânın ve âhıretin, varlığı lâzım olanın ve mahlûkâtın esrârını kerem ve ihsân ederek ayrı ayrı bildirdiler.”

12-Hızır ve İlyas aleyhisselâmın rûhâniyeti ile görüşüp, konuştu. Ona hayatları ve ölümleri hakkında bilgi verdiler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu husûsu “Mektûbât’ın birinci cild, 282. mektûbunda bildirmiştir.

13-İmâm-ı Rabbânî hazretleri tasavvufda ilerlemeye başladığı ilk sıralarda, Hızır aleyhisselâm ona ilm-i ledünnîyi öğretti.

14-Birgün İmâm-ı Rabbânî hazretleri murâkabe halkasında bir kırıklık ve amellerindeki kusurları görme hâlinde iken; “Seni ve kıyâmete kadar vasıtalı veya vasıtasız seni tevessül, vesile edenleri, senin yolunda gidenleri ve sana muhabbet edenleri mağfiret eyledim” nidasını duydu. Ve; “Bunu herkese söyle” diye kendilerine emrettiler. Nitekim Mebde’ ve Me’âd risalelerinde bunu bildirmiştir.

15-İmâm-ı Rabbânî hazretlerine; “Elbette o, müttekîlerdendir” ilhamı geldi. Bunun sebebi şu idi: Birgün vefât eden oğullarından birinin rûhuna sadaka olarak bir yemek verdi. Bu arada inkisârlarının (kırıklıklarının) kendisini istilâ etmesinden dolayı buyurdu ki: “Bu sadakamızı nasıl kabûl ederler. Allahü teâlâ sadakayı kabûl hakkında; “Allah ancak müttekîlerinkini kabûl eder” buyuruyor. Bunu derken, şöyle bir nidâ geldi: “Elbette o müttekîlerdendir.

16-İmâm-ı Rabbânî hazretlerine: “Cenâze namazında bulunduğun herkes mağfiret olunmuştur” müjdesi ilham olundu.

17-Magfiret olunması için hangi mezarın başına gitse, kendisine o mezarda bulunanlardan azâbın kaldırıldığı ilham edilirdi.

18-İmâm-ı Rabbânî hazretlerine ilham olundu ve müjde verildi ki: “Senin söylediğin ve yazdığın ilimlerin hepsi bizdendir.” Kendisine mahsûs olup, tereddüt ve şüphe ettiği ilimlerin doğrularını ve hakîkatlerini de kendisine bildirdiler.

19-İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: “İslâmiyeti gördüm. Kervanın, kervansaraya indiği gibi, bizim mahallemize, etrâfımıza indi.”

20-İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: “Ramazân-ı şerîfin son on gününde idi. Teravih namazını kıldıktan sonra, kendimde bir gevşeklik hissedip yatağıma yatmak istedim. Yatarken, bu gevşekliğin çokluğundan evvelâ sağ tarafa döneceğimi unuttum. Hâlbuki bu sünnet idi. Sol tarafa dönüp yattım. Bir müddet sonra sünneti terk ettiğim hatırıma geldi. Bunu ilk defa terk ettiğimi düşündüm. O anda unutarak ve sehven olduğu bildirildi. Fakat, sünneti terketmek korkusu benden gitmedi. Hemen kalktım; sağ tarafa dönüp yattım. Bunu yaptıktan sonra Allahü teâlânın nihâyetsiz nûr ve feyzleri zâhir oldu ve şöyle bildirildi: “Sen bu kadar sünnete riâyet edince, âhırette hiçbir şekilde sana azâb etmem!”

21-Yine Ramazân-ı şerîfin son on gününde buyurdu ki: “Bu gün son derece güzel bir hâl zâhir oldu. Yatağımda uzanmış yatıyordum. Gözlerimi kapamıştım. Yatağımın üzerine bir başkasının gelip oturduğunu hissettim. Bir de ne göreyim, evvelkilerin ve sonrakilerin seyyidi, efendisi Peygamberimizdir ( aleyhisselâm ). Buyurdu ki: “Senin için icâzet yazmağa geldim. Hiç kimseye böyle bir icâzet yazmadım.” Gördüm ki, o icâzetnamenin metninde bu dünyâya âit büyük lütuflar yazılı idi. Arkasında da öbür dünyâya âit, çok inâyetler yazmışlardı.” İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu husûsu, “Mektûbât”ının üçüncü cild, 106’ncı mektûbunda uzun bildirmektedir.

22-Resûlullah ( aleyhisselâm ) İmâm-ı Rabbânî hazretlerine, yârın kıyâmet günü binlerce insanı senin şefaatin ile affederler müjdesini verdi. Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: “İmâm-ı Rabbânî hazretleri Peygamber efendimizden ( aleyhisselâm ) bu müjdeyi alınca, bu ni’metin şükrünü eda etmek için, bir ziyâfet verdi. O ziyâfette kendilerinin; “Beni iki derya arasında “Sıla” yapan Rabbime hamd ederim” sözlerine temasla şöyle arzettim: “Azîzlerden birisiyle bu husûsda münâkaşa ettik. Dedi ki, Allah aşkına! Peygamber efendimizden ( aleyhisselâm ) Mehdî hakkında olduğu gibi, bunun hakkında da böyle bir müjde zâhir olmuş mudur? Ben dedim ki: “Hadîs-i şerîflerde ona âid bir işâret olmadığını nereden bileyim ki, biz bütün hadîsleri bilmiyoruz.” O azîz dedi ki: “İmâm-ı Süyûtî’nin “Cem’ul-Cevâmî”, kitabı bende var. Onda bulunmıyan çok az hadîs-i şerîf vardır. Gel, bu ümmetin faziletleri kısmında arayalım.” Bu arama esnasında bir hadîs-i şerîfe rastladık ki, aradığımıza tam uygun idi. Ve o hadîs-i şerîf şu idi: “Ümmetimden “Sıla” isminde biri gelir. Onun şefaatiyle, çok çok kimseler Cennete girerler.” Ben o azîze dedim ki, ne için bu hadîs-i şerîf İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hâline bir işâret olmasın. “Olabilir” dedi ve sustu. Onların kalemi ile açık olarak yazılan “Sıla” kelimesini duydum ve gözümü hadîs-i şerîfin sonu olan şefaat kelimesine diktim. Elhamdülillah ki, o müjdeye de kavuştum. Hazret-i İmâm tebessüm ettiler ve bu fakîr hakkında iltifâtlar buyurdular.

23-Hazret-i İmâm Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) yedi derecesine mutâbe'at, ya'nî uymak nûrları ve bereketleri ile şereflendi.

24-Vesveseler veren Hannâsı (Şeytanı) İmâm-ı Rabbânî'nin sinesinden dışarı çıkardılar. Kendisi bunu şöyle anlatmıştır: "Duhâ (kuşluk) namazında idim. Aniden sinemden büyük bir belânın dışarı çıktığını gördüm. Ondan sonra, onun yuvasının da sinemden çıkarıldığını gösterdiler. Etrâfında bulunan büyük zulmetten de bir eser kalmadı. Kalbimde büyük bir inşirah (ferahlık) buldum. Göğsümden çıkanın, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) ondan Allahü teâlâya sığınmakla emir olunduğu Hannâs olduğunu bildirdiler. Ve yine bildirdiler ki, usûl-i dinde zâhir olan düşünce ve tehlikelerin menşei bu Hannâsdır ki, göğüste yuvası vardır. Kalbi her zaman oradan iğneler.

25-Allahü teâlâ mutlak inâyet ederek, gizli şirki İmâm-ı Rabbânî'nin ibâdetlerinden kaldırdı. Buyurdular ki: "Birkaç gün amellerdeki kusurlarımı görme hâli, beni o kadar kapladı ki, namazda Fâtiha sûresini okurken; "Elbette sana ibâdet ederiz" kelâmına gelince, hayret edip; "Eğer bunu okursam, onun ma'nâsıyla hâllenmiş değilim" dedim. Ve; "Ey îmân edenler! Niçin yapmıyacağınız şeyi söylersiniz?" (Saff-2) âyet-i kerîmesi ile amel etmiş olurum; aklıma geldi. Okumazsam, onsuz namaz tamam olmaz diye düşündüm. Bu hâlde iken, Allahü teâlâ, benim ibâdetlerimden şirki kaldırdığını bildirdi. "İyi bil ki, Allah için olan din, şirk ve riyadan uzak olarak ibâdet etmektir." (Zümer-3) âyet-i kerîmesinin ma'nâsı zâhir oldu. Bunun için Allahü teâlâya hamd ederim.

26-İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) bağlılığının çokluğundan, İmâm-ı a'zamın ve İmâm-ı Şafiî'nin ( radıyallahü anh ) ve bütün talebelerinin ictihâdlarına ittibâlarının fazlalığından, hepsinde fenâ ve bekâya kavuştular. Bunu kendisi şöyle anlatmıştır: "Bir sabah zikr halkasında idim. Aniden bir fenâ hâli zâhir oldu. Kendimden geçtim. Bu hâl o günün ikindi namazından sonrasına kadar devam etti. Gördüm ki; ümmetin ışığı, İmâmların İmâmı, Ebû Hanîfe Kufi ( radıyallahü anh ) bütün talebeleri ile ve kendi mezheblerindeki bütün müctehidlerle etrâfımda toplandılar ve beni sardılar. Hocalarından İbrâhim Nehaî gibileri de orada gördüm. Sonra gördüm ki, İmâm-ı a'zâmın ve bu imamlardan hepsinin nûru bana geldi. Ben onların bu nûrlarından kendime geldim ve bekâya kavuştum. Tamamen o nûrlara gömüldüm. Her birinin nûrunu ayrı ayrı kendimin bir parçası gördüm, İki-üç gün sonra aynı huzûr ve bekâ, İmâm-ı Şafiî ve talebesi ve mezhebindeki müctehidleri ile zuhura geldi. Hanefî âlimlerinin benden ayrılıp çıktıklarını, İmâm-ı Şafiî'nin talebesinin ve müctehidlerinin bana geldiklerini, kalbime girdiklerini gördüm. Evvelkiler gibi, bunların da nûrları benim parçalarım oldu. Birkaç saat sonra, Hanefî mezhebinin nûrları, eskisi gibi tekrar bana geldiler. Şimdi kendimi bu iki mezhebin nûrlarına kavuşmuş buluyorum..."

27-İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: "Erkeklerden ve kadınlardan vasıtalı ve vasıtasız olarak bizim yolumuza girmiş olanları ve girecekleri bana gösterdiler. İsimlerini, soylarını, doğum zamanlarını ve memleketlerini bize bildirdiler. İstersem hepsini tek tek sayabilirim. Hepsini bana bağışladılar."

28-Yine buyurdu ki: "Hindistan'da peygamberler geldiğini bildirdiler (aleyhimüsselâm). Ba'zılarına üç, ba'zılarına iki, ba'zılarına bir kişi imân etti." Bu memlekette bulunan, bu peygamberlerin ba'zılarının mübârek mezarlarını da İmâm-ı Rabbânî hazretlerine gösterdiler ve onların nûrlarını müşâhede eylediler.

29-İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin en büyük husûsiyetlerinden biri de şudur Vefâtına yakın buyurdu ki: "Bir insana verilmesi mümkün olan bütün kemâlleri, olgunlukları bana ihsân eylediler. Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) mutabeat, tâbi olmak ve verasetle bu makama kavuşturdular."

30-Buyurdu ki: "Birgün amellerimdeki kusuru görme hâli beni kapladı. Büyük bir pişmanlık ve kırıklık içinde iken "Allahü teâlâ için tevâzu göstereni, Allahü teâlâ yükseltir" hadîs-i şerîfi gereğince, şöyle bir nidâ geldi: "Seni ve kıyâmete kadar seninle vasıtalı ve vasıtasız olarak tevessül, vesile edenleri mağfiret eyledim."

İbâdetleri ve âdetleri: İmâm-ı Rabbânî hazretleri yüksek hâller ve binlerce kerâmet sahibidir: Bu husûsta şöyle buyurmuştur: "Gerçi amel ve işlerden bize ne ihsân olunduysa bunları husûsi ihsân ve mücerret ikram ile bilirim. Bunun sebebi ise Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) mutabeat, uymak sebebiyledir, işimin esâsını bunda bilirim. Bana verilenlerin

hepsini, az olsun çok olsun Peygamberimize ( aleyhisselâm ) uymak, tâbi olmak sebebiyle verdiler. Vermediklerini de, insanlık icâbı olarak, bu tâbi olmaktaki noksanlıktan dolayı vermediler.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinin meşhûrlarından olan Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: “Birgün Hazret-i İmâm’ın huzûrunda oturuyordum. Onlar ma’rifetleri yazıyordu. Aniden bevl sıkıştırması sebebiyle kalkıp helaya gitti. Fakat hemen sür’atle dışarı çıktı. Böyle sür’atle helaya girip, hemen aceleyle dışarı çıkmalarına hayret ettim. “Acaba bunun sebebi nedir?” dedim. Heladan çıkar çıkmaz su ibriğini istedi ve sol elinin baş parmağının tırnağını yıkadı ve oğaladı. Sonra tekrar helaya girdi. Bir müddet sonra çıkınca buyurdu ki: “Bevl sıkıştırdı, acele ile helaya girdim ve oturdum. Gözüm tırnağımın üzerine gitti. Üzerinde siyah bir nokta vardı. Kalem yazıyor mu diye kontrol etmek için bunu yapmıştım. Hâlbuki, o nokta Kur’ân-ı kerîmin harflerini yazarken kullanılırdı. Orada oturmağı doğru görmedim ve edebe riâyete uygun bulmadım. Bevl sıkıştırmasından dolayı sıkıntı çektimse de, bu sıkıntı, bir edebi terketmenin vereceği sıkıntının yanında çok az göründü. Dışarı çıktım. O siyah noktayı yıkadım ve tekrar içeri girdim.”

“Bir başka zaman yine huzûrlarında idim. Mevlânâ Sâlih-i Haşlânî’ye emir buyurup; “Bahçeden birkaç karanfil alıp getir” dedi. O da altı tane karanfil alıp getirdi. Karanfilleri çift sayıda getirdiği için onu azarladı ve; “Bizim en aşağı bir talebemiz, hiç olmazsa şu kadarını duymuştur ki: “Allahü teâlâ tektir ve teki sever.” Tek’e riâyet ve dikkat müstehâbdır. İnsanlar müstehâbı ne zannediyorlar. Müstehâb, Allahü teâlânın sevdiği şeydir. Eğer dünyâyı ve âhıreti Allahü teâlânın sevdiği birşey için verseler, hiçbir şey vermemiş olurlar” buyurdu. Sonra buyurdu ki: “Biz müstehâba o kadar riâyet ederiz ki, yüzümüzü yıkarken önce suyu sağ tarafımıza getiririz. Çünkü sağdan başlamak müstehâbdır.”

Birgün sedir üzerinde yaslanmış oturuyordu. Aniden fırlayıp yere indi ve şöyle buyurdu: “Yatağın altında bir kâğıt gördüm. Bu kâğıt üzerinde birşey yazılı olup olmadığını, varsa ne yazılı olduğunu anlayamadım. Bir kimseye o kâğıdı alıp kaldırmasını söyleyecektim. Fakat bu kadar zaman bile oturmayı edebe aykırı gördüm.”

Bir başka vakit, hafızlardan biri kendi minderlerinden aşağı bir minder koyup üzerine oturarak, Kur’ân-ı kerîm okumağa başladı, İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu durumun farkına varıp, hemen üzerinde oturduğu yüksek minderi bir kenara çekip yere oturdu. Hiçbir zaman Kur’ân-ı kerîm okumakta olan hafızdan yüksekte oturmazdı.”

Zamanının meşhûr âlimlerini ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerini de görmüş olan bir zât şöyle anlatmıştır: “İmâm-ı Rabbânî hazretlerini görüp sohbetinde bulunduktan sonra, Burhânpûr şehrinde bulunan onu sevenlerden meşhûr Şeyh Muhammed bin Fadlullah’ın huzûruna gitmiştim. Bu zât benden İmâm-ı Rabbânî hazretlerini sordu ve; “O büyüğün huzûrunda bulunmuşsun, hadi gördüklerini anlat da dinleyelim” dedi. Ben cevâbımda; “Benim gibi bir maksatsızın, onun kalb hâllerinden ne haberi olur? Ama zâhirde sünnet ve sünnetin inceliklerine riâyet ve dikkat husûsunda, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini şöyle buldum ki, eğer bu zamanın bütün velîleri toplansa, onun yaptıklarının yüzde birini yapamazlar” dedim. Bunun üzerine Şeyh Muhammed bin Fadlullah çok sevindi ve şöyle buyurdu: “Madem ki böyledir, onun gibi bir din büyüğü, sırlardan ve hakîkatlerden ne söylerse ne yazarsa, hepsi sahih ve doğrudur. Bunların doğru olduğuna ve bunlara kavuştuğuna işâret, sözlerinin doğruluğu ve hâllerinin tamamen sünnete uygun olması yetişir.”

Zamanın devlet adamlarından biri İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hâlleri hakkında tereddütteydi. Birgün Hazret-i İmâm’ın komşusu ve kadıların reîsi olan zâtla, yalnız bir yerdeyken; “Siz âlim bir zâtsınız, doğru konuşursunuz ve çok dindarsınız, komşunuz olan azîzin hâlini bana anlatınız” dedi. Bunun üzerine o zât şöyle dedi: “Kalb ve rûh âlimlerinin sözlerine ve hâllerine bizim aklımız ermiyor ve almıyor. Fakat şu kadar söyleyeyim ki; “İmâm-ı Rabbânî’nin (kuddise sirruh) hâllerini görünce, geçmiş evliyânın hâllerini ve sözlerini anladım ve bildim. Çünkü bundan evvel, geçmiş büyük evliyânın acâib hâllerini, riyâzetlerini, garip ibâdetlerini kitaplarda okuyunca, onları sevenlerin bunları abartarak yazmış oldukları hatırıma gelirdi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hâllerini görünce, bu düşünce ve tereddütlerim kalmadı. Hattâ bu hâlleri yazanlara, az yazdıklarından dolayı kırılıyorum.”

Talebelerine zikre çok devam etmelerini, huzûr ve murâkabeyi çok istemelerini gösterir ve buyururdu ki: “Bu dünyâ; amel,

çalışma, huzûr ve hâl elde etme yeridir. Bu kalb hâllerini, dîne uyarak yapılan zâhirî amellerin neticesi olduğunu biliniz.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin fıkıh mes’elelerinde ilmi çoktu ve her mes’eleye ânında cevap verebilecek bir derecedeydi. Usûl-i fıkıhta da tam bir maharet sahibiydi. Fakat ihtiyâtının çokluğundan, çoğu zaman kıymetli fıkıh kitaplarına başvururdu. Seferde ve hazarda ba’zı kıymetli fıkıh kitaplarını yanında bulundururdu. Onların bütün gayreti, müftâbih, fıkıh âlimlerinin üzerinde ittifâk ettikleri fetvâlara, dâima uymaktı. Ba’zı fıkıh âlimlerinin caiz dediği, ba’zılarının mekrûh dediği bir işte, o kerahet tarafını tercih eder ve o işi yapmazdı. Buyururdu ki: “Bir mes’elenin yapılmasında ve yapılmamasında, helâl ve haram olmasında ihtilâf olursa, yapılmaması ve haram tarafını tercih etmeği mümkün olduğu kadar elden kaçırmamalıdır.”

Yaz olsun, kış olsun, seferde ve hazarda; ekseriya gecenin yarısından sonra, ba’zan da gecenin üçte ikisi geçtikten sonra kalkar, o vakitte okunması sünnet olan duâları okur, mükemmel bir abdest alırdı. Abdest alırken bir başkasının su dökmesini istemezdi. Abdest suyunda o kadar ihtiyâtlı davranırdı ki, bundan fazlası tasavvur olunamaz. Abdest alırken kıbleye dönmeye çok dikkat ederdi. Fakat ayaklarını yıkarken, kuzeye ve güneye dönerlerdi. Ya’nî, ayaklarını kıbleye karşı yıkamaz, kıbleye ayak uzatmazdı. Her abdestte misvak kullanmağa ve her namazda abdest almağa çok dikkat ederlerdi. Her uzvu üç defa yıkar, her defasında, elleriyle uzuvdan suyu silerdi, tâ ki yıkanan uzuvdan ve ellerinden damlama ihtimâli kalmasın. Bunun sebebi; abdestte kullanılmış suyun temiz ve necis olması hakkında ihtilâf vardır. Her ne kadar fetvâ, temiz olduğuna dâir ise de, ihtiyâtlı davranırdı. Her uzvu yıkarken, Kelime-i şehâdet ve “Tekmile-i Mişkât” gibi hadîs kitaplarında, ba’zı fıkıh kitaplarında ve “Avârif-ül-Meârif’de. bildirilen abdest duâlarını okurdu. Abdesti bitirdikten sonra, o vakitte okunması bildirilen duâyı okurlar ve teheccüd namazına başlardı. Tam bir itminan, huzûr ve cem’iyyetle, uzun sûreler okuyarak teheccüd namazı kılardı. Öyle ki, insan gücü buna zor takat getirirdi. İlk zamanlarında, teheccüd, kuşluk ve feyz-i zeval namazlarında, Yâsîn sûresini tekrar tekrar okurdu. Hattâ bu sûreyi, bir namazda seksen defa okuduğu olurdu. Ba’zan daha az, ba’zan daha çok okurdu. Son zamanlarda, daha çok, namazda Kur’ân-ı kerîmi hatm ile meşgûl oldu. Teheccüd namazını bitirdikten sonra tam bir huşû’ ve istiğrak ile sessizce murâkabeye otururdu. Sabahtan iki-üç saat önce, sünnete uyarak bir müddet yatardı, tâ ki teheccüd namazı, iki uyku arasında olsun. Sonra ortalık ağarmadan tekrar uyanır, sabah namazını kılardı. Sabah namazının sünnetini evde kılar, sünnetle farz arasında sessiz olarak; “Sübhânallahi ve bi-hamdihi sübhânallahil azîm” duâsını devamlı okurdu. Sabah namazının farzını kıldıktan sonra işrâk vaktine kadar, mescidde talebeleri, eshâbı ile murâkabe halkasında oturur, sonra iki selâmla dört rek’at işrâk namazı kılardı. O vakitte okunması îcâb eden tesbihler ve duâlar ile meşgûl olurdu.

Sonra evine gider hanımının ve çocuklarının hâllerini sorar eve lâzım olan ve yapılması îcâb eden işleri söylerdi. Sonra husûsî odasına çekilir, Kur’ân-ı kerîm okurdu. Bundan sonra da talebelerini çağırıp hâllerini sorardı. Yâhud da talebelerinin en yükseklerini çağırır, kendisine mahsûs sırlardan bahseder, bu sırları dinleyen talebeleri kendinden geçerdi. Çünkü bu marifetleri dinlerlerken kendi nisbetlerini ve kendisine verilen ni’metleri onların kalblerine akıtırdı. Ba’zan talebelerinden herbirine, hâline ve istidâdına göre bir vazîfe verirdi. Talebelerinde hâsıl olan bir hâli ve değişmeyi anlardı. Hepsine yüksek maksatlı olmayı, sünnete uymayı, dâima zikr, murâkabe, huzûr ve hâllerini gizlemek üzere olmalarını, tekrar tekrar söylerdi. Buyururdu ki: “Eğer bu dünyâyı ve içerisindekileri Allahü teâlânın beğendiği, râzı olduğu bir işe vermekle, onun rızâsına uygun bir iş yapılacağı bildirilse, bunu büyük bir ganîmet biliniz. Bu, bir kimsenin kırık saksı parçaları ile, dünyânın en kıymetli mücevheratını satın almasına benzer.” “La ilahe illallah, Muhammedün Resûlullah” mukaddes kelâmını tekrar tekrar söylemek husûsunda şöyle buyurdu: “Görüşün ve gidişin âciz kaldığı, arzu ve himmet kanatlarının düştüğü, her bilgi ve buluşun dışına çıkıldığı zaman, insanı; (La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah) tevhîd kelimesinden başka, birşey ilerletemez. Bu kelimenin âğûşuna sığınmadan, oralarda yükselmek olamaz. Sâlik, bu güzel kelimeyi bir kere söylemekle, o makama yükseliyor. Bu yüksek kelimenin işâret ettiği hakîkat sayesinde, o makamdan yukarıya ilerliyor. Kendinden uzaklaşıp, Allahü teâlâya yaklaşıyor. O yolun en az bir parçası, bütün bu gökler küresinden katkat çoktur. Bu kelimenin üstünlüğünü buradan anlamalıdır. Bütün mahlûkların, bu kelime yanında varlığı hiç kalır. Duyulmaz bile. Büyük bir deniz yanında, bir damla kadar da değildir. Bu güzel kelimenin derecesi ne kadar yüksek ise,

bu mukaddes kelimenin büyüklüğü, o kadar çok meydana çıkar. Arabî şiir tercümesi:

Güzelliği o kadar çok görünür,
Ona bakış, ne kadar çok olursa,

Dünyâda bundan daha kıymetli, daha üstün bir arzu olmaz ki, insan, her bulunduğu yerde, (her işinde, her vazîfesinde) bu güzel kelimeyi tekrar tekrar söylemekle lezzet alsın ve haz duysun. Ama ne yapılabilir ki, bütün arzular ele geçmiyor, insanlarla konuşmak ve gaflete düşmek çaresiz oluyor."

Kendi talebelerine fıkıh kitaplarını mütâlâa etmelerini söylerdi ve şöyle buyururdu: "Din âlimlerinin kitaplarından, dînin sağlam hükümlerini araştırınız, çıkarınız. Hangileri müftâbihdir, hangileri ile amel edilmiştir ve hangileri bid'at ve merdûtturlar öğreniniz! Çünkü Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) zamanından çok uzak kaldık. Çok şeyler bozuldu. Bid'at ve günahların zulmeti her tarafı kapladı. Bu zulmette sünnet-i seniyye nûrundan, ışığından başka kurtuluş yolu yoktur." Yine buyururdu ki: "Keşf gözüyle görüyorum ki: Bid'atler karanlık bir girdap gibi, bütün dünyâyı sardılar. Sünnetin nûru her tarafta ateş böcekleri gibi görünüyor."

Sohbetlerinin çoğu sükût ile geçerdi. Sohbetlerinde bir müslüman gıybet edilmez, kimsenin aybı zikr olunmazdı. Talebeleri onun olduğu yerde, gayet edeb ve huşû' ile otururlardı. Temkin (dikkat) ve istikrarı (kararlılığı) o derece idi ki, bu kadar yüksek hâllere sâhib olduğu hâlde, onlarda bir değişme eseri görülmezdi. Coşma, bağırma, hattâ yüksek sesle "Ah!" bile söylediği görülmezdi. Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle demiştir, "İki sene huzûrlarında bulunduğum hâlde, üç-dört defa gözyaşlarının temiz yüzlerine indiğini gördüm. Yine üç-dört defa yüksek ma'rifetleri beyân ederken gözlerinde ve yüzlerinde kırmızılık, iki mübârek yanaklarında hararet terleri ve kırmızılığı müşâhede eyledim. Birgün bir ma'rifeti beyân ederken, bir müddet sustular. Bu susma zamânındaki duraklamada, büyük hâller, yüksek muâmeleler zâhir oldu. O zaman gözlerinde kendinden geçme eserleri ve bir parça kırmızılık göründü."

Dahve-i Kübrâ vaktinde, kuşluk namazını sekiz rek'at olarak, odalarında yalnız olarak kılar, sonra talebeleri ile yemek yerlerdi. Yemeğe önce kendisi başlardı. Bütün oğullarına ve talebelere pişen yemeklerden verirdi. Oğullarından, talebelerinden veya hizmetçilerinden biri orada bulunmasaydı, onun yemeğinin ayrılmasını emrederdi. Yemekten sonra bildirilen duâları okurdu. Son zamanlarında uzleti, yalnızlığı seçmişti. Çoğu zaman oruç tutardı. Ve aynı odada yemek yerdi, insanlar arasında meşhûr olan, yemeklerden sonra Fâtiha okumak, onlardan çok az görülmüştür. Çünkü, sahih hadîslerle gelmemiştir. Her gün öğleden önce, bir defa, bir şeyler yerlerdi ve bu yedikleri de çok az olurdu. Bununla beraber, şöyle buyururdu: "Ne yapayım ki, âhır zaman geldiği için yemeklerde de bereket kalmadı. Açlıkta, dünyânın ve dînin Serverine ( aleyhisselâm ) tamamen uymak ele geçmiyor." Yine şöyle buyururdu: "Ârifi, meleklikten insanlığa yaklaştıran, yemekten başka bir şey değildir. Yemeği huşû' ve huzûr ile yerdi Yemek yerken, sol dizi yatırır, sağ dizi dikerek otururdu. Ba'zan da, bağdaş kurarak yemek yerdi. Öğleden önce sünnet olduğu için bir müddet kaylûleye yatar uyurdu. Müezzini, öğlenin evvel vaktinde ezan okurdu. Ezanı duyar duymaz hemen abdest alır, öğlenin sünnetini kılardı ve buyururdu ki: "Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) bi'setten vefât edinceye kadar, öğlenin sünnetini terketmedi." Bu namazda ba'zan uzun, ba'zan kısa okurdu. Sonra dört rek'at farzı, sonra iki rek'at sünneti sonra da dört rek'at daha nafile kılardı, öğle namazı bittikten sonra, hafızdan bir cüz veya daha az, yâhud daha çok Kur'ân-ı kerîm dinlerdi. Eğer verilecek ders varsa, verirdi. Eğer hafız orada olmazsa kendi odasına gidip, Kur'ân-ı kerîm okurdu, ikindi namazını, her şeyin gölgesinin, iki mislini geçtikten sonra, evvel vaktinde kılardı, İkindi namazından evvelki dört rek'at sünneti terkettiği görülmemiştir, ikindiden sonra akşama kadar, talebeleriyle beraber, sessizce murâkabede otururlardı. Bu, sabah ve ikindi halkalarında, kalben talebelerin hâllerine teveccüh ederdi.

Akşam namazını, hava bulutlu değilse, vaktin evvelinde kılar, farzdan sonra kalkmadan on kere kalbden; "La ilahe illallahü vahdehû lâ şerîke-leh, Lehü'l-mülkü ve Lehü'l-hamdü yuhyî ve yümît biyedihil-hayr ve hüve alâ külli şey'in kadir" kelimesini okurdu. Farzdan ve sünnetlerden sonra; "Allahümme entesselâm ve minkesselâm tebârekte yâ zelcelâli vel-ikrâm" duâsından fazla bir şey okumazdı, iki rek'at sünneti kıldıktan sonra, evvâbîn namazını kılar, sonra o vakitte bildirilen duâları okurdu. Evvâbîn namazını altı rek'at kılardı. Ba'zan da dört rek'at kıldıkları da olurdu. Bu husûsta buyurdu ki: "Ba'zı hadîs şerhedicileri, hadîste bildirilen altı rek'ata, akşam namazının

iki rek'at sünnetinin de dâhil olması muhtemeldir dediler." Bu namazda ekseriya Vâkıa sûresini okurdu. Yatsı namazını İmâm-ı a'zamın bildirdiği vakte göre, ufuktaki beyazlık kaybolunca kılardı. Yatsının farzından evvel dört rek'at sünneti kılardı, İki rek'at yatsının sünnetinden sonra, dört rek'at nafile kılardı. Son dört rek'at sünnette, Elif lam mim, Secde, Tebâreke ve Kulyâ eyyühelkâfirûn ve Kulhüvallahü ehad sûrelerini okurdu. Ba'zan o dört rek'atta dört kul (ya'nî kulyâ eyyühel kâfirûn, kulhüvallahü ehad ve kul e'ûzüleri) ayrı ayrı okurdu. Eğer bu dört rek'atta, Elif lam mim, Secde sûresini ve Mülk sûresini okumazsa, vitir namazından sonra, bu iki sûreyi ve Duhân sûresini okur, bunların bu vakitlerde okunmasını talebelerine söylerdi. Vitir namazının birinci rek' atında ekseriya "Âlâ" sûresini, ikinci rek'atta "Kâfirûn" sûresini, üçüncü rek'atta "İhlâs" sûresini okurdu. Hanefî'nin kunût duâsına Şafiî'nin kunût duâsını ilâve ederdi. Vitir namazını kıldıktan sonra oturarak iki rek'at nafile namaz kılardı. Birinci rek'atta "Zilzal", ikinci rek'atta "Kâfirûn" sûrelerini okurdu. Son zamanlarında, bu iki rek'ati nâdir olarak eda eyledi ve buyurdu ki: "Fıkıh âlimlerinin bu husûsta çeşit çeşit sözleri vardır." Vitir namazından sonra âdet hâline gelen iki secdeyi yapmazdı. Buyururdu ki "Âlimler bunun kerâhiyyetine fetvâ verdiler. Vitir namazını ba'zan yatsıdan, ba'zan da teheccüd namazını kıldıktan sonra kılardı. Ba'zılarının yaptığı gibi, gecenin evvelinde kılınan vitir namazını, gece kalkınca bir daha kılmazdı. Buyururdu ki: "Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Bir gecede iki vitir olmaz." Yine buyurdu ki: "Bir gece bana gösterdiler ki: Vitir namazını kılmayıp yatan ve gecenin sonunda kılacağım diye niyet edene, sevâb meleği, vitir namazını kılıncaya kadar sevâb yazar. O hâlde, vitir ne kadar geç kılınırsa, o kadar iyi olur. Bununla beraber buyurdu ve hattâ yazdı ki: "Vitri acele kılmakta veya te'hir eylemekte Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) uymaktan başka hiçbir şey göremiyorum. Ve, hiçbir fazileti mutâbeat (tâbi olmak) ayarında bulamıyorum. Resûlullah ( aleyhisselâm ), vitri ba'zan gecenin evvelinde, ba'zan da gecenin sonunda kılardı. Şekilde ve sûrette de olsa, kendi se'âdetimi her işte, O servere ( aleyhisselâm ) benzemekte bilirim. Binlerce gecenin ihyasını, bir mutâbeatın, Resûlullaha bir işte uymanın, yarısına değişmem. Ramazân-ı şerîfin son on gününde i'tikâfta idim. Talebeleri toplayıp dedim ki: "Resûlullaha ( aleyhisselâm ) tâbi olmaktan başka hiçbir şeye niyet etmeyiniz ki, bizim insanlardan ayrılmamızdan ve uzletimizden ne çıkar. Yüzlerce tutulmayı bir mutâbeati (uymayı) elde etmek için kabûl ederim. Ama tevessülsüz (vesilesiz), binlerce uzleti kabûl etmem. Beyt:

"Gözü sarayda olan, hiçbir şeyi göremez,
Bahçesindeki bostanı, lâleyi, gülü bilemez."

Allahü teâlâ, Peygamberine ( aleyhisselâm ) tam uymağı nasîb eylesin."

Yatsı namazını ve vitir namazını kıldıktan sonra, hemen yatmaya giderdi. Yatmadan evvel okunması bildirilen âyetleri ve duâları okurdu. Yatsıdan sonra hemen yatmak hakkında buyururdu ki: "Yatsı namazından sonraki uyanıklık, gecenin sonundaki uyanmayı geciktirir." Eğer bir kimse bu vakitte yanlarında otursa, gayet resmî konuşurdu.

Son zamanlarda, Cum'a geceleri talebelerini toplarlar, bin adet salevât-ı şerîfe okuyup Resûlullaha ( aleyhisselâm ) gönderirlerdi. Bunu bitirdikten sonra, bir müddet murâkabede oturur, tam bir inkisar (kırıklık) ile duâ ederdi. Tavırlarından bununla emr olunduğu anlaşılırdı. Ya kendisinin tertîb ettiği bir cüzden daha fazla olan salevât-ı şerîfe risalesini, veya Abdülkâdir-i Geylânî'nin ( radıyallahü anh ) tertîb eylediği, salevât-ı şerîfe risalesini okurdu.

Cum'a namazında câmiye ve bayram namazlarında bayram namazının kılındığı yere giderdi. Cum'a namazından sonra, ihtiyâten zuhru âhır namazını da kılardı. Cum'a namazını kıldıktan sonra, Fâtiha, İhlâs ve mu'avvizeteyn'in herbirini yedi kerre okurdu. Kurban Bayramı günü tekbirleri, yoldan giderken yüksek sesle söylerdi. Ba'zan da "Müdmerat" kitabındaki fetvâya uyarak alçak sesle söylerdi. Zilhiccenin ilk dokuz gününde, gündüzleri oruç tutardı, geceleri, sabahlara kadar ibâdet eder, uzlete çekilip ibâdet ile meşgûl olurdu. Hacca gidenlere müstehâb olduğu için, onlara benzemek niyetiyle o günlerde saç ve tırnak kesmezlerdi. Ama, arefe günü, Arafattakilere benzemek için, hacıların yaptıklarını yapmazdı. Bu on günde gece ve gündüz, "Velfecr" sûresini okurdu. Bunun gibi, bu ayın onundan sonra Küsûf namazı kılardı. Teravih namazlarını seferde ve hazarda tam bir cem'iyyet ve huzûr ile kılar, Kur'ân-ı kerîmi tekrar tekrar hatm ederdi. Bu günlerde iki veya üç defa hatm ederdi. Teravih namazı aralarında ba'zan salevât-ı şerîfe, ba'zan da bu zamanda okunması îcâbeden duâları okur, üç kerre "Sübhâne zil-mülki

ve'l-melekût..." duâsını okurdu. Ramazânın hâricinde de dâima hatm okurdu. Buyururdu ki: "İnsanlar arasında meşhûr ve şevk ile mukarrer olan "Hatmi Ahzâb" bu yolun sohbetlerinde sünnet olarak söylenmiştir." Buyurdu ki: "Azîzlerden biri, Mevlânâ Ya'kûb-i Çerhî'nin (kuddise sirruh) yazdığı şu şiiri görmüş ve "Hatmi Ahzâb"ı şöyle bildirmiş: Beyt:

"Fâtiha, En'âm, Yûnus, Tâhâ'yı eyle tamam,
Ankebût'la, Zümer'le, Vâkıa'yla vesselâm."

Kur'ân-ı kerîm okurken, dinliyenler, okumasından ve simasından, Kur'ân-ı kerîmin esrârının ve bereketlerinin ona akıp geldiğini anlarlardı. Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Birgün tilâvet (Kur'ân-ı kerîm okuma) esnasında, bu fakire dönüp; "Sübhânallahi ve bi-hamdihi", Kur'ân-ı kerîmde, Allahü teâlâ ile Habîbi arasında çok sırlar vardır ki, onları ancak Râsih ilimli âlimler anlar" buyurdu.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri namaza dururken, tekbir almak üzere iki elini kulaklarına kaldırır, avuç içlerini kıbleye çevirir, parmaklarının arasını hafif açık tutar, baş parmaklarını kulak yumuşaklarına değdirir ve; "Allahü ekber" diyerek tekbir alırdı. Sağ elini sol eli üzerine koyup, sağ elinin baş ve serçe parmağını halka yaparak sol elinin bileğini kavrardı. Namazda iki ayağı arasındaki mesafe, dört parmak genişliğinde idi. Namazda ayakta dururken, kıyâmda iken, her iki ayağı üzerine tam basardı. Tek ayağı üzerine meyl etmezdi. Kıyâmda iken, secde edeceği yere bakardı. Kırâati, okumayı, tecvid kaidelerine uygun ve tertil üzere tek tek okur, âyet-i kerîmelerin ma'nâlarını anlar, esrârına ererdi. Kıyâm ve kırâattan sonra tekbir alıp rükû'a eğilirdi. Rükû'da başını sırtıyla aynı hizada tutup, belini de düz tutardı. Rükû'da el parmakları ile diz kapaklarını kuvvetlice kavrar, ayaklarına bakardı. Rükû'dan doğrulunca kavme yapar, sübhanallah diyecek kadar, ya'nî bir tesbih miktarı ayakta dik dururdu, İmâm olunca, rükû'dan kalkarken; "Semiallahü limen hamideh" der sonra içinden; "Rabbena lekel hamd" söyler. Cemâat ile kılarken ise İmâm: "Semiallahü limen hamideh" dedikten sonra o: "Rabbena lekel hamd" derdi, iki secde arasında bir tesbih söyleyecek kadar durur "celse" yapardı. Secdede kucağına bakardı. Secdede karnını dizlerine ve uyluklarına bitiştirmez, açık tutardı. Secdede a'zâlarını yere tam koyardı. Rükû'da ve secdede öyle bir hâl ve yakınlık hâsıl olurdu ki, onu ancak kendisi bilirdi. Rükû' ve secdede, el ve ayak parmaklarını kıbleye karşı uzatırdı. Talebeleri ve kendisine bağlı olan eshâbı namazı onun gibi kılmaya çalışırlardı.

Talebelerinin meşhûrlarından Bedreddîn Serhendî şöyle anlatmıştır: "Ben, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebesi olmadan önce, ba'zan Cum'a namazı kılmak için onun mescidine giderdim. Mescidde onun namaz kıldığını görenler "Sanki o, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) nasıl namaz kıldığını görerek namaz kılıyor" derlerdi. Ben âlimlerden ve şeyhlerden çok kimsenin namaz kılışını gördüm, fakat, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin namaz kılışı gibi hiç kimsede görmedim. Namazın âdabına ve erkânına öylesine uyardı ki, onun namaz kılması büyük bir hârika idi. Öylesine bir ta'zim, temkin, huşû', vekâr ve inkisar gösterirdi ki, böyle namaz kılmak, ancak Resûlullaha ittibâ tam tâbi olmak ve râsih âlim olmakla ve bâtını kuvvetin nihâyetine ulaşmakla mümkün idi. Benim ve pekçok kimsenin İmâm-ı Rabbânî hazretlerine talebe olması, onun namaz kılışına hayranlık sebebiyledir."

Namazda ve namaz dışında Kur'ân-ı kerîm okurken, korku âyetlerini öyle bir şekilde okurdu ki, korku ifâdesi yüzünden belli olurdu. Recâ, (ümit) âyetlerini tebessüm ederek, suâl şeklinde olan âyetleri suâl şeklinde okurdu. Kur'ân-ı kerîm okurken asla tegannî yapmazdı. Yolculuk esnasında, hayvan üzerinde mahfilde oturur, bir yastık alıp üzerinde Kur'ân-ı kerîm okurdu. O vaziyette, ba'zan altı cüz, ba'zan da daha az okurdu. Secde âyeti gelince secde ederdi. Üzerinde Kur'ân-ı kerîm olan minderi gözlerine çok yakın tutar ve böylece gözlerinin uygun olmayan birşeyi görmemesini te'min ederdi. Yalnız namaz kıldığı zaman, rükû'daki ve secdedeki tesbihleri beş, yedi, dokuz veya onbir defa hâle ve vakte göre okurdu. Buyururdu ki: "Yalnız namaz kılan bir kimsenin kuvveti, kudreti olduğu hâlde, tesbihleri en az olarak söylemesi ne kadar ayıb olur." Yine buyururdu ki: "Namazda, sünnetlere, müstehablara ve edeblere riâyet etmek, kalbin huzûrda olmasına sebep olur. Çünkü bütün bu riâyetler zikrdir ve Allahü teâlâyı hatırlamak ve O'na teveccühtür." Yine buyururdu ki "İnsanlar, riyâzet ve mücâhedelere heves ederler, hâlbuki namazın edeblerine riâyet ve dikkat etmek, riyâzet ve mücâhedelerden çok daha üstündür. Bilhassa, farz, vâcib ve sünnet namazlarında, buyurulduğu gibi namaz kılmak çok zor ele geçer. Bunun için Allahü teâlâ buyuruyor ki:. "Namaz (nefsinize) ağır gelen bir yüktür. Ancak kalbinde huşû' olanlara ağır gelmez." (Bekâra-45)

Buyururdu ki: “Birçok vera’ ve riyâzet sahibi insan görüyorum ki, riâyet ve ihtiyâta gayret ediyorlar, ama namazın edeblerinde gevşeklik gösteriyorlar.” Abdest aldıktan sonraki, iki rek’at namazı ve câmiye girince, hürmeten kılınan iki rek’at tehiyyat-ül-mescid namazını terk etmezdi. Revâtib sünnetleri gibi, zevâid sünnetleri de hazarda ve seferde dâima kılardı.

İyi amellerde ve işlerde bir ilâve ve noksanlık yapmamak için çok ihtiyâtlı davranırdı. Teravih namazı hâriç, hiçbir nafile namazı cemâatle kılmazdı. Hattâ, nafile namazları cemâatle kılmak mekrûhtur buyururdu. Aşure günü, Berât ve Kadr geceleri, cemâatle nafile namaz kılanları men ederdi. Hattâ bu husûsta, fıkhın en kuvvetli rivâyetlerini bildiren bir mektûp yazmıştır, istihâre ederek iş yapardı. Ba’zan da kalbinin kanâati ile ve sünnet olan duâları okuyarak iş yapardı. Ba’zan birçok mühim mes’eleye bir istihâre yapar, istihâre yaptığı işleri ayrı ayrı sayardı. Eğer istihârenin evvelinde mühim olan bir şeyi unutsa, istihârenin arasında veyâhud sonunda onu da yerine getirirdi. Teşehhüdde “Ettehıyyâtü okurken” sağ elinin parmağını (işâret parmağını) kaldırmazdı. Buyururdu ki: “Her ne kadar ba’zı hadîslerin zâhiri, görünüşdeki ma’nâları, parmak kaldırmağı gösteriyorsa da, hattâ Hanefî âlimlerinden bunun caiz olduğuna dâir rivâyetler gelmişse de, iyi araştırılır, incelenirse, ihtiyâtlı olmak lâzım geldiği ve hakîki fetvâların bunu terketmeyi îcâb ettirdiği anlaşılır.”

Hastaları ziyârete gider, Peygamberimizden ( aleyhisselâm ) naklen gelmiş olan duâlar okurdu. Hattâ ba’zı hastaların şifâ bulması için, kalb ile de teveccüh ederdi. Birçok hasta, bu feyzler menba’ının teveccüh ve duâları ile iyileşirdi. Kabirleri ziyârete gider, ölüler için mağfiret ister ve duâ ederdi. Da’vetlere giderdi. Fakat, günah işlenen, oyun oynanan, semâ ve raks edilen yerlere ve da’vetlere gitmezdi. Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine kıl ucu kadar uygunsuzluğu bulunan hâli kabûl etmezdi.

Ahrâriyye yolunun büyüklerini, diğer yollarınkilerden daha üstün bilirdi. Bu yola; “Eshâb-ı Kirâm yolunun aynısıdır” derdi. Çünkü buyururdu ki; “Sonda olanlar, başlangıca yerleştirilmiştir.” Yine şöyle buyururdu: “Bu yolumuzun büyükleri; “Bizim nisbetimiz, yolumuz, bütün nisbetlerden, yollardan üstündür” buyurdular. Bunun sebebi, onların bu yolunun sünnete uymakta ve azîmete riâyet ve dikkat etmekte, diğer yollardan daha ilerde olmasıdır. Böyle olunca, nisbetleri de diğerlerinin nisbetinden üstün olur. Bu yolda sonra gelenlerin, Hâce Behâeddîn Buhârî (Şâh-ı Nakşibend), Alâeddîn-i Attâr, Hâce Muhammed Pârisâ ve Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr gibi büyüklerin yollarına uymayan ruhsat cinsinden hareketlerini beğenmezdi.

Beydâvî tefsîri, Sahîh-i Buhârî, Mişkât-i Mesâbih, Avârif-ül-Meârif, Pezdevî, Hidâye ve Şerhi Mevâkaf gibi ba’zı din kitaplarını, ders olarak mükemmel bir şekilde okuturdu, ömrünün son günlerinde dahi talebelerine ilim tahsilini sıkı sıkı emreder, ilim tahsilini önde tutardı.

Bir yere gitse, sünnet olan günlerde yola çıkar. Buyururdu ki: “Günlerin uğursuzluğu Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) dünyâya teşrîflerinden sonra kalkmıştar. Buna; “Günler, Allahın günleri, kullar da Allahın kullarıdır” hadîs-i şerîfi delîldir derdi. Yolculuğa çakacağı zaman, istihâre eder ve yolculuğa çıkarken okunması îcâbeden duâları okurdu. Bunun gibi, konaklama ve duraklama yerlerinde sünnet olan duâları terketmezdi. Elbiselerini giyerken, su içerken yemek yerken ve aynaya bakarken, bu zamanlarda okunması bildirilen duâları okurdu.

Çok hamd ve istiğfar ederdi. Az bir ni’mete çok şükrederdi. Hattâ evlâ olan bir işi terketse çok fazla istiğfar ederdi. Eğer bir belâya mâruz kalsa; “Kötü amellerimiz ve hâllerimiz sebebiyledir” derdi. Fakat o belâyı, birçok kirleri temizleyen bir sabun gibi görürdü. Buna, yükselmenin sebebi derdi. Vaktin sultânının İmâm-ı Rabbânî hazretlerini bir kalede hepsettiği günlerde talebelerinden biri, ona bir mektûp yazıp, hâlinin kabzından (tutulmasından), daralmasından ve insanların eziyetlerinden şikâyet etmişti. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu talebesine cevap olarak şu mektûbu yazdı:

“Allahü teâlâya hamd olsun, sevdiği seçtiği kullarına selâmlar olsun. Gönderdiğiniz mektûp geldi. İnsanlardan eziyet ve cefâ gördüğünüzü yazıyorsunuz. Bu cefâ, bu yoldakilerin güzelliğinin kendisidir ve onların paslarını temizlemek ve cilalamaktır. Niçin kabz ve hâllerin daralmasına ve bulunmasına sebeb olsun! Bu fakîr, bu kaleye ilk geldiğim zamanlar, insanların eziyet ve cefâlarını, birbiri arkasından gelen nûr dalgaları, ışık bulutları gibi buldum ve hissettim. Bunların verdiği sıkıntılara katlanmak sebebiyle hâlim

alçaklardan, yükseklere çıkarıldı. Birçok seneler, cemâl sıfatlarının terbiyesi ile, çok konaklar makamlar aşdırdılar. Şimdi celâl ile terbiye ediyorlar ve yüksek makamlara kavuşturuyorlar. Bu belâ ve cefâlara sabrediniz, hattâ râzı olunuz, cemâl ile celâli aynı biliniz. Yazıyorsunuz ki: “Bu fitnenin zuhurundan, ya’nî sizi kaleye hapsetmeleri sebebi ile, ne zevk kaldı ne de hâl.” “Hâlbuki zevk ve hâllerin artması lâzımdır. Çünkü Mahbubun (Sevgilinin, ya’nî Allahü teâlânın) cefâsı, vefasından daha çok lezzet verir. Niçin belâ olarak düşünülsün.”

Avvâm gibi konuşuyorsunuz ve kendinizi ni’metlerden uzak görüyorsunuz. Çünkü cemâlde ve ni’metlerde, mahbûbun arzusu vardır. Celâlde kendi arzusu yoktur. Buradaki vaktim ve hâlim, eski hâllerimden, çok daha gayrıdır, çok daha yüksektir. Aralarında büyük farklar vardır.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin onyedi sene sohbetinde ve hizmetinde bulunan ve talebelerinin meşhûrlarından olan Bedreddîn Serhendî, Hadarât-ül-Kuds kitabında, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin şeklini, sûretini, mübârek yüzünü şöyle ta’rîf etmiştir “Onun mübârek hilyesini şöyle beyân edelim ki, sevenleri ve yolunda bulunanlar, onun mübârek yüzünü ve sohbetlerini düşünerek feyz alsınlar. Beyaza yakın buğday tenli ve açık alınlı idi. Alnında ve mübârek yüzünde öyle bir nûr parlardı ki, ona bakacak takat kalmazdı. (Bir talebesi de; “Ne zaman mübârek yüzüne baksam, alnında ve yanaklarında “Allah” yazılı görürdüm” demiştir.) Kaşlarının arası açık idi. Kaşları yay gibi olup, uzun, siyah ve ince idi. Gözleri irice olup, siyahı tam siyah, beyazı tam beyaz idi. Mübârek burnunun ortası yüksekçe olup, ince idi. Dudakları kırmızı ve ince idi. Dişleri sık, birbirine bitişik olup, inci gibi parlar idi. Sakalları sık, heybetli ve yuvarlak olup, yanaklarına taşmazdı. Uzun boylu ve ince yapılı idi. Ya’nî şişman değil idi. Sıcakta da olsa teri hep misk gibi kokardı. Yüzünün güzelliği Yûsuf aleyhisselâmın güzelliğini andırırdı. Vecâheti (heybeti), vakarı Halîlürrahmân İbrâhim aleyhisselâmın heybetini andırırdı. Onu gören gayr-i ihtiyâri, Yûsuf aleyhisselâmın güzelliğini bildiren; “Böyle insan olmaz, bu ancak üstün bir melektir” (Yûsuf-31) meâlindeki âyet-i kerîmeyi hatırlardı ve “Sübhânallah bu Allahü teâlânın velî kuludur” derdi ve; “Görüldüklerinde Allahü teâlâ hatırlanır” hadîs-i şerîfini hatırlardı. Ondan her an ve her saat hârikalar zuhur ederdi.

“Ey yükseklerden feyiz saçan rahmet bulutu,
Senden yağıyor bereketli nisan yağmuru.

Bekliyoruz senin feyizinle, kurtuluşu,
Zîrâ hâlimiz harab rûhumuz kan ağlıyor.”

Menkıbeleri ve kerâmetleri:

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hayatını, menkıbe ve kerâmetlerini anlatmak üzere yetmişden ziyâde kitap yazılmıştır. Bunların en meşhûrlarından olan “Hadarât-ül-Kuds” kitabında meşhûr talebesi Bedreddîn Serhendî şöyle demiştir: “Onyedi sene İmâm-ı Rabbânî hazretlerine hizmette bulundum. Eğer huzûruna kavuştuğum ilk günden i’tibâren, vâki olan keşf ve kerâmetlerini, yüksek hâllerini, makam ve derecelerini yazsaydım, sâdece benim gördüklerim hesaba gelmezdi. Çünkü, her saat, her an o hazretten kerâmetler zuhur ediyordu. Kaldı ki, hergün sâdece bir kerâmetini kaydetseydim, huzûrunda bulunduğum müddet içinde altı bin kerâmetini yazıp, kayda geçebilirdim.”

İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: “Bize amel ve işlerden ihsân olunan şeylerin hepsi, Muhammed aleyhisselâma tâbi olmak, uymak sebebiyle ihsân olundu, işimin esâsını Muhammed aleyhisselâma tâbi olmakta bilirim.” Yine buyurdu ki: “Allahü teâlâ, nihâyetsiz ihsân ve kereminden bana öyle büyük ihsânlarda bulundu ki, bir kuru dala teveccüh ve himmet etsem bütün dünyâ ondan aydınlanır. Fakat, Allahü teâlânın rızâsı bu gibi işlerin zuhurunda değildir. Ben de böyle şeyleri yapmak istemem.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüzlerce kerâmeti Zübdet-ül-makâmât, Menâkıb ve Makâmât-ı Ahmediyye-i Saîdiyye ve Hadarât-ül-Kuds gibi onun hakkında yazılan kıymetli kitaplarda kaydedilmiş olup, bir kısmı şöyledir:

Mevlânâ Muhammed Yûsuf, zamanının âlimlerinden bir zât idi. Muhammed Bâkî-billah onu tasavvufda yetişmesi, kemâle ermesi için İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbetine göndermişti. Mevlânâ Yûsuf henüz kemâle ermeden hastalanmış ve ölümü yaklaşmıştı. İmâm-ı Rabbânî, onu ziyârete gitti. Mevlânâ Yûsuf teveccüh ve himmet istedi. İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh), murâkabe ile meşgûl olup, onu Fenâ ve Bekâ makamlarına kavuşturdu. O, bu hasta

hâlinde, kalbindeki bu ilerlemeleri görüp, haber verdi. Yolu tamam eyledi ve aynı anda vefât etti. Allaha kavuştu.

Çok uzak memlekette bulunan bir azîz, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin medhini duyup, Serhend şehrine geldi. Geceleyin bir kimsenin evinde misâfir kaldı, İmâm-ı Rabbânî'den istifâde etmek için geldiğini, ona talebe olmak şerefine kavuşmak istediğini ve bunun için çok neş'eli olduğunu söyleyince, ev sahibi İmâm-ı Rabbânî'yi kötülemeye başladı. O azîz çok üzüldü. Mahcûb oldu. İmâm-ı Rabbânî'ye sığınıp kalbinden; "Ben yalnız Allah rızâsı için, size hizmet niyeti ile gelmiştim. Şu şahıs, beni bu saadetten mahrûm etmek istiyor" dedi. Bu sırada İmâm-ı Rabbânî birdenbire yalın kılıç gözüküverdi. Hâllerini inkâr eden, o şahsı parça parça eyledi ve evden çıktı. O azîz sabahleyin mübârek huzûruna kavuşunca, geceki hâdiseyi arz etmek istedi. Fakat İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Gece olanı, gündüz anlatma" buyurup, kerâmetini gizledi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin eski talebelerinden seyyid bir zât şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin birâderi Sürûnç beldesinde idi. Ona bir mektûp yazıp huzûruna gelmesini istemişti. Bu mektûbu götürmek için beni vazîfelendirdi. Yola çıkarken selâmetle gitmem için duâ edip Fâtiha okudu ve bana buyurdu ki: "Yolda "Kureyş sûresini" çok oku ki, tehlikelerden korunasın. Şayet yolda müşkil bir iş ile karşılaşırsan bizi hatırla!" Gitmek üzere yola çıktım. Yanımda iki kişi daha vardı. Sürûnç'a iki menzil yolumuz kalmıştı. Fakat önümüzde dehşetli bir çöl vardı. Bu çölde iken bir ara, yanımdakilerden ayrılıp biraz uzağa gittim. Abdest tazeledim ve abdest aldıktan sonra iki rek'at namaz kılmak üzere namaza duracaktım. Bu sırada karşıma birden bire korkunç bir arslan çıkıverdi. Bana doğru yaklaşıyordu. Hemen hocam İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin; "Bir müşkil ile karşılaşırsan bizi hatırla" emri hatırıma geldi. Kendi kendime; "Ey hocam! Allahü teâlânın izniyle imdâdıma yetiş, beni bu yırtıcı arslanın pençesinden kurtar!" dedim. Daha ben sözümü bitirmeden İmâm-ı Rabbânî hazretleri gözüküverdi. Bana saldırmak üzere olan arslana benden uzaklaşması için eliyle işâret etti. Arslan kaçarak uzaklaşıp gitti. Bu hâdiseyi yanımda bulunan arkadaşlarım da gördü. Bana; "Böyle bir anda imdâdına yetişen bu büyük zât kimdir?" dediler. Ben de; "İmâm-ı Rabbânî hazretleridir" dedim. Onlar da bu hâdise üzerine, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini çok sevenlerden oldular."

"Hadarât-ül-Kuds" kitabının müellifi, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kerâmetlerini yazarken, amcası Şeyh Muhammed'den naklen şöyle anlatmıştır: "İsfehan'dan dönmekte olduğumuz bir yolculukta atımdan heybem düşmüştü. Farkına varınca, atımı kâfiledekilere bırakıp heybeyi aramak için kâfileden ayrıldım. Şuraya da bakayım, buraya da bakayım diyerek ararken aradan çok zaman geçti. Kâfile gözden kayboldu. Kâfileden uzak kaldım. Çöl ve dağdan başka hiçbir şey göremiyordum. Yolumu kaybettim. Şaşkın, perişan bir hâlde, çaresizlik içinde ağlayarak her tarafa koşuyordum. Fakat kâfileden bir eser göremiyordum. Buralarda ölüp gideceğim, yolumu şaşırdım diye düşünüyordum. Sonra bir suyun başına oturup abdest aldım. Tam bir yalvarışla duâ edip, hocam İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin imdâdıma yetişmesini istedim. Ben böyle duâ ederken, İmâm-ı Rabbânî hazretleri bir at üzerinde karşıma çıkıverdi. Yanıma yaklaşıp durdu ve; "Elini ver" buyurarak elimden tutup beni atın terkisine bindirdi. Sonra atı sür'atle sürüp aradığım kâfileye yaklaştı. Ben kâfileyi uzaktan görünce beni attan indirip! "Hadi git" buyurdu. Kâfileye ulaştım, İmâm-ı Rabbânî hazretleri gözden kayboldu, bir daha göremedim."

Serhend kadılarından birinin oğlu, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbetinde bulunanlardan ve sevenlerinden idi. Bu genç bir defasında çok ağır bir hastalığa yakalandı. Tabibler hastalığına bir ilâç bulamadılar. Bunun üzerine İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bir mektûp yazıp, yalvararak, içinde bulunduğu şiddetli hastalıktan kurtulması için duâ istedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri mektûbuna cevap yazıp; "Biz seni himâyemize aldık, bu hastalıktan kurtulacaksın. Hatırını hoş tut" buyurdu. O genç İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin teveccühü ve duâsı bereketiyle, hastalıktan kurtulup sıhhate kavuştu. Sonra tekrar sohbetine devam etmeye başladı. Bu hastalıktan kurtulduktan sonra hâlini zevk ve şevkle anlatıp, bağlılığını dile getirirdi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin eski talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: "Küçüklüğümde Kur'ân-ı kerîmi ezberleyip hafız olmuştum. Daha sonra Serhend'den İlâhâbâd'a gittim. Zamanla işe dalıp ezberimi unuttum. Bende hafızlık kalmadı. Böylece aradan birkaç yıl geçti. Sonra memleketim olan Serhend'e döndüm. Bu sırada Ramazân-ı şerîf ayı idi. Serhend'e geldiğimde İmâm-ı Rabbânî hazretleriyle görüşünce bana; "Hâfız! Teravih, namazını, hatim ile kıldır!" buyurdu. Kur'ân-ı kerîmin ezberimde kalmadığını, hafızlığımı kaybettiğimi söyledim. Fakat; "Okuyacaksın!" buyurdu. Üç

defa hâlimi arzedip; “Bende hafızlık kalmadı” dedimse de kabûl etmediler. Çaresiz emre uydum. Teravih namazını kıldırmak üzere İmâm oldum, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin himmeti ve emirlerinin bereketi ile, unutmuş olduğum hâlde ilk gün yirmibir cüz’ü ezberden okumak sûretiyle teravih kıldırdım. İmâm-ı Rabbânî hazretleri kıyâmda dinledi. Diğer cemâat uzun müddet kıyâmda durmaya güç yetiremedi. İkinci gün terâvihde hatmi tamamladım. Bende hafızlık kalmadığı hâlde böyle okuyabilmem, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bereketi ile idi.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden Muhammed Türâb şöyle anlatmıştır: “Kardeşim ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Hastalığı o derece şiddetli idi ki, artık kurtulma ümidi kalmamış gibiydi. Hattâ kefeni bile hazırlanmıştı. Bu hâlde iken birgün İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bir sığır ve bir miktar da para hediye etmeye nezr etmişti. Ertesi gün birdenbire ayağa kalkıp; “Ben iyileştim” dedi. Bu hâlini görenler, bu delirdi mi? nasıl olur dediler. Sonra ona çorba içirdiler. Gerçekten ağır hastalıktan kurtulmuş sıhhate kavuşmuştu. Sonra bize o gece seher vaktinde İmâm-ı Rabbânî hazretlerini rü’yâda gördüğünü ve elinden tutup; “Sen sıhhate kavuşacaksın üzülme!” buyurduğunu ve böylece sıhhate kavuştuğunu söyledi.

Birgün İmâm-ı Rabbânî hazretleri talebelerinden Şeyh Müzzemmil hakkında şöyle buyurdu: “Görünüyor ki, şeyh Müzzemmil şu anda korkunç hâlde! Bir kuyuya düşmüş durumdadır! Öyle bir hâlde ki çıkmak için elini ayağını oynatamıyor!” Şeyh Müzzemmil. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin eski ve meşhûr talebelerinden idi. Dağda dolaştığı bir sırada aniden ayağı kayıp derin bir kuyuya düşmüştü. Kuyunun derinliğinde elini ayağını oynatamadığı için çıkamıyordu. Çaresiz kuyunun içinde kalakalmıştı. O bu hâlde iken bir köylü hâlini farkedip hemen koşup on kişilik bir gruba haber verdi. Bunun üzerine hemen gelip Şeyh Müzzemmil’i düştüğü kuyudan çıkardılar.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yakın talebelerinden, Şehzâde Veliahd’ın hocası olan Mîrek Şeyh şöyle anlatmıştır: “Ben önceleri İmâm-ı Rabbânî hazretlerini sevenlerden değildim. Çünkü, onun hakkında; “Kendini Hazreti Ebû Bekr’den üstün görüyor” diye bir iftira yayılmıştı. Bu sıralarda Hindistan’a gitmiştim. Serhend şehrine varınca eski dostlarımdan biriyle karşılaştım. Bu arkadaşım önceden çok kötü bir insandı. Fakat bu defa karşılaştığımda onu çok iyi ve üstün bir hâlde, takvâ sahibi gördüm. Yüzünde bir nûr vardı. “Sen böyle değildin bu hâl nedir?” dedim. Dedi ki; “Ben İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hizmetine ve sohbetine girdim, devamlı huzûrundayım. Onun sohbetinin bereketi ile bu ni’mete kayuştum.” Bunun üzerine ben ona; “Senin bahsettiğin zât kendinin Hazreti Ebû Bekr’den üstün olduğunu yazmış. Onun sohbetinin te’sîr ve fâidesi nasıl olur?” dedim. O” arkadaşım ben böyle deyince; “Asla! Binlerce asla! Bilmeden, anlamadan inkâr etme! O yeryüzünün kutbudur. Eğer sen onu görmüş ve sohbetine kavuşmuş olsaydın onun hakkında söylenilen bu iftiranın asılsız olduğunu anlardın” dedi. Fakat bendeki şüphenin çokluğu sebebiyle; “Görmek istemiyorum” dedim. Arkadaşım bana İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gidip onu görmem için çok ısrar etti. Mutlaka görmemi ve bu yanlış düşünceden kurtulmamı istiyordu. Bu ısrar üzerine İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gitmeye karar verip kendi kendime; “Eğer şu üç şeyden bahsedip beni ikna ederse ben de onu sevenlerden olurum” dedim. Kendi kendime cevâbını almak hakkında kendini Hazreti Ebû Bekr’den üstün görüyor diye söylenilen iftiraya cevap vermesi, hemen bu mevzûyu açıp bu husûsta benim şüphelerimi giderip tam ikna etmesi idi. İkincisi; benim babam ve dedelerimden bahsetmesi, üçüncüsü de Hâce Hâvend Mahmûd’dan bahsetmesi idi. Bu karardan sonra beni götürmek isteyen ve bu husûsda çok ısrar eden arkadaşımla beraber, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gittik, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini daha uzaktan görür görmez bütün a’zâlarım heybet ve dehşete kapıldı. Kalbim ona tutuluverdi. Korkarak ve titreyerek huzûruna yaklaşbm. Oturmamıza izin verdi. Oturduktan sonra yastığının altından bir mektûp çıkarıp benim elime verdi. Sonra verdiği bu mektûbu okuyup öyle bir izah yaptı ki, hakkında yapılan ve kendini Hazreti Ebû Bekr’den üstün görüyor diyenlerin iftiralarına cevap verip açıkladı. Benim bu husûsta artık hiç şüphem kalmadı. Bundan sonra zihnimde tuttuğum ikinci mes’eleye geçip; “Mevlânâ Mîrek! Senin baban şöyle şöyle bir zât, deden de şöyle şöyle bir zât ve senin ecdadının şerefi şöyledir” diyerek medhetti. Sonra ayrılmak üzere kalktığımızda veda ederken hatırıma, üçüncü suâlim olan mes’eleden, Hâce Hâvend Muhmûd’dan bahsetmedi diye geçti. Tam bu sırada yüzünü bana dönüp; “Hâce Hâvend bizim Pîr-zâdemizdir ve cezbe sahibidir” buyurdu. Bir sohbetinde bu üç kerâmetini gördüm.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretleri; herkese, önce kendisi selâm verirdi. Birgün hatırımdan; "Bu gün huzûruna gidip önce ben selâm vereyim" diye geçti. Bu niyetle gittim. Evlerine varınca kalabalık bir cemâat arasında yaklaştım, öyle oldu ki, birkaç adım daha atsam hocamla karşı karşıya gelecektim. Fakat henüz o beni, ben de onu görememiştim. Tam bu sırada cemâatin arasından ismimi söyleyerek; "Selâmün aleyküm yâ filân!" dedi. Çâresiz hemen huzûruna çıkıp "Ve aleykümüsselâm" dedim. Sonra; "Niyetim önce selâm vermek idi" diye arzettim. Tebessüm etti."

Birgün talebesinden on kişi, aynı akşam, Îmân-ı Rabbanî'yi iftara da'vet ettiler. Kabûl buyurdu. Aynı akşam, aynı anda, hepsinin evinde hazır bulunup, iftar etti.

Birgün buyurdu ki: "Kâ'be-i muazzamayı tavaf arzum o kadar ziyâdeleşti ki, yerimde duramaz oldum. Allahü teâlânın lütfu ile, bu şevk ve iştiyâk cazibesinde, Kâ'be-i şerîfeyi yanımda gördüm ve tavaf ile şereflendim."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden seyyid bir zât şöyle nakletmiştir: "Acîn'de idim, bir grup tüccâr da yanımda idi. Bu tüccârlar arasında Can Muhammed adında Celender'den bir zât da bulunuyordu. Onunla aramızda bir dostluk kurmuştuk. Birgün birisi bana, sultânın, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini hapsettiğini söylediğinden çok üzüntülü idim. Can Muhammed beni böyle kederli görünce, üzüntümün sebebini sordu. Ben de, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hapsedildiğini duyduğum için, çok üzüntülü olduğumu söyledim. Can Muhammed bana; "Ben de onun talebesiyim. Bugün işin aslını ondan öğreneceğim" dedi. Sonra gidip kaylûle yaptı ya'nî öğle vaktine yakın biraz uyudu. Sonra bu uykusunda, rü'yâsında İmâm-ı Rabbânî hazretlerini gördüğünü ve kendisine; "İşittiğiniz haber doğrudur. Fakat ba'zı makamları geçmek, Allahü teâlânın celâl sıfati ile terbiye edilmeye bağlıdır. Eğer böyle olmasaydı o makamları geçmek mümkün olmazdı. Dostlarımıza söyle, gönüllerini hoş tutsunlar, işin sırrı budur" buyurduğunu söyledi.

Yine Can Muhammed Celenderî şöyle anlatmıştır: "Ben İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin çok hizmetinde bulundum. Her ne zaman mübârek yüzünü görsem alnında ve iki yanağında Allahü teâlânın ismini, "Allah" yazılı olduğunu açıkça görürdüm."

Yine Can Muhammed Celenderî, Acîn'de görüştüğü o seyyid zâta şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yanında talebe iken, birgün akşama doğru İmâm-ı Rabbânî hazretleri bana; "Sana bir iş söylesem yapar mısın?" buyurdu. "Canım feda olsun yapmaz olur muyum!" dedim. Bunun üzerine benim elime yazılı bir kâğıt verdi ve buyurdu ki: "Hâfız Rahne'nin bahçesine git, orada bir grup derviş oturmaktadır. Onların yanına var. Aralarından güzel yüzlü bir dervişin onlardan geride bulunduğunu göreceksin. Bu dervişin yanına git, ona bizim duâ ettiğimizi söyle. Bu kâğıdı ona ver ve buraya gelmesini söyle." Emri üzerine derhâl söylediği yere gittim. Söylediği gibi dervişlerden bir cemâat ve bu cemâatten biraz geride oturan güzel yüzlü bir derviş gördüm. O da beni gördü ve görür görmez bana; "Seni İmâm-ı Rabbânî hazretleri mi gönderdi?" dedi. Evet deyip elimdeki kâğıdı ona verdim, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin duâ ettiğini ve çağırdığım söyledim. Ben böyle deyince kalkıp, benimle yola koyuldu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna girdiğimizde bir köşede oturuyordu. Çağırıp geldiğim zât da başka yere oturdu. Bu sırada İmâm-ı Rabbânî hazreleri kahve getirmemi söyledi. Hemen koşarak dergâhtaki kahve pişirilen yere gittim. Kahveyi alıp getirdim, önce İmâm-ı Rabbânî hazretlerine taktim ettim. "Ona götür" buyurarak gelen misâfire götürmemi istedi. Ona götürmek üzere yüzümü o tarafa döndüm. Onu da İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sûretinde gördüm. Bu sefer o, önce İmâm-ı Rabbânî hazretlerine götürmemi söyledi. Dönüp baktım, İmâm-ı Rabbânî hazretleri yerinde oturuyordu! Huzûruna çağırıp geldiğim o derviş, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden beni sordu. O da; "Bu Celender'dendir. İsmi, Can Muhammed'dir" dedi. Bunun üzerine o derviş; "Babası bizim tanıdıklarımızdandır. Bunu hangi tarikatta yetiştiriyorsunuz?" deyince; "Kâdiriyye silsilesinden" buyurdu. Bunun üzerine o zât; "Allahü teâlâya hamd olsun. Onu Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'ye kavuştururuz" dedi. Bu sırada İmâm-ı Rabbânî hazretleri dışarı çıkmak üzere kalktı ve benden bir ibrik su istedi. Hemen hazırladım. Dışarı çıktığında bana kutup yıldızını göstererek; "Can Muhammed! Kutup yıldızını biliyor musun? Bu mudur değil midir? Dikkatli bak!" buyurdu. Dikkatli baktım kutup yıldızından, üzerinde siyah hırka bulunan bir zât çıktı ve ok gibi bir anda yanımıza geldi. İmâm-ı Rabbânî

hazretleri bana buyurdu ki: “Huzûruna yaklaş! O, Abdülkâdir-i Geylânî’dir! Ona intisâb et, bağlan.” Bu emre uyarak hemen huzûruna yaklaştım, benim kendisine intisabımı (talebeliğimi) kabûl etti. Sonra tekrar kutup yıldızına doğru gidip, yıldızında kayboldu. Bu sırada İmâm-ı Rabbânî hazretleri, abdest aldıktan sonra mescide girdi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin beni göndererek çağırdığı derviş de yanımda idi. Bana; “Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerini gördün mü?” dedi. Ben de “Evet” dedim.”

Bu hâdiseyi Can Muhammed Celenderî’den naklen anlatan seyyid zât şöyle anlatır. “Ben bunları Can Muhammed Celenderî’den dinledikten sonra ona dedim ki: “Bu kadar kıymetli şeylere kavuştuktan sonra neden ticârete dalıp da dergâhdan uzak kaldın?” O da bana; “Acâib bir hikâyedir. Ben, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûrunda talebe iken akrabâlarım gelip, beni götürmek istediler. “Buna müsâade et, biz bunu kethüda (ticâret reîsi) yapacağız” diye ısrar ettiler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bana; “Git kethüda ol” buyurdu. Ben ayrılıp gidemedim. Yakınlarım tekrar gelip, ısrarla beni istediler. “Git” buyurdu. Ben yine gidemedim. Akrabâlarım kalabalık bir hâlde tekrar geldiler, beni götürmek için ısrar ettiler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu hâlden rahatsız oldu. Birgün birşey yiyordu. Kendi ağzından yediği şeyin bir parçasını koparıp benim ağzıma verdi. Onu ağzıma alır almaz hâlim değişdi. Dünyâ işlerini düşünür hâle dönmüştüm. Çâresiz beni götürmek için gelip ısrar eden akrabalarımla bu sefer gittim. Ticârete başlayıp, kethüda oldum. Bundan sonra ticâretle uğraştım. Fakat hocam İmâm-ı Rabbânî hazretlerini unutmadım. Ona bağlılığımı kesmedim. Her ne zaman buraya gelsem, ziyâret edip görüşürüm, sohbetinde bulunurum” dedi.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: “İmâm-ı Rabbânî hazretleri namazlarda devamlı İmâm olur, namazı kıldırırdı. Ben bir defasında huzûrunda iken acaba devamlı İmâm olmalarının hikmeti nedir diye düşünüp merak ettim. Ben böyle düşündüğüm sırada, İmâm-ı Rabbânî hazretleri birdenbire bana buyurdu ki: “Şafiî ve Mâlikî mezheblerinde Fâtihasız namaz caiz değildir. Bunun için bu mezheblerde İmâma uyan cemâat Fâtiha okur. Bu husûsu gösteren sahih hadîs-i şerîfler de vardır. İmâm-ı a’zama göre ise, cemâatte İmâmın Fâtihayı okuması cemâat için de kâfidir, İmâma uyan cemâatin Fâtiha okumasını caiz görmemiştir. Hanefî mezhebi fukahâsının cumhuru, çoğu böyle buyurmuştur. Ancak Hanefî mezhebinde okumanın caiz olduğuna dâir ba’zı rivâyetler de vardır. Bunun için de namazlarda İmâm olmak sûretiyle, mezheplerin hepsinin hükmüne uymaktayım.”

Serhend şehrinin Cîtbûr kasabası kumandanlarından biri isyan edenlerin üzerine yürümeği, onlarla savaşmağı düşündü. O civarda bulunan âlimlerden bir zâta bu husûsta istihâre etmesini söyledi. O zât da; “Galip geleceksiniz, muhakkak gidiniz” dedi. Bu kumandan o zâtın işâreti gereğince savaşmak üzere yola çıktı. Fakat zafer kazanacaksın diyen zât, keşfinde tereddüt edip, ihtiyât olsun diye durumu bir de İmâm-ı Rabbânî hazretlerine sormak için bir mektûp yazdı. Mektûbunda dedi ki: “Ben bu husûsda kendisine gâlib geleceksin diye müjde verdim. Acaba hazretiniz ne buyururlar?” İmâm-ı Rabbânî hazretleri cevâbında, “Keşfde hatânız oldu. Bize göre tamamen aksi olacak. Birşey güneş gibi meydanda açıkça görünmeyince, keşfedilmeyince hüküm vermemek lâzım” buyurdu. Fakat o kumandan çok uzağa gittiğinden, ona yeni bir haber ulaştırılamadı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin; “Keşfde hatânız oldu” buyurmasından sonra, üç dört gün geçmeden, o kumandanın, baş kaldıranlar karşısında hezimete uğrayıp perişan olduğu ve geri döndüğü haberi geldi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: “Bir defasında şiddetli bir sıtma hastalığına tutulmuştum. Uzun müddet bu hastalıktan kurtulamadım. İyice bitkin ve zayıf düştüm. Artık hastalığım o dereceye gelmişti ki, yakınlarım hayâtımdan ümidi kesip, ölürken yanında bulunalım diye geceleri başımda duruyorlardı. Ben bu hâlde iken hocam İmâm-ı Rabbânî hazretlerini hatırlayıp, onun bereketi ile hastalıktan kurtulmam için duâ ettim. Hastalığımın şiddetlendiği bir sırada geceleyin, üzerinde boydan boya bembeyaz elbise olan ve yüzü kapalı bir zât karşıma çıkıverdi. Yanıma yaklaşıp; “Bu ridâyı (örtüyü), Peygamberimiz server-i kâinat aleyhisselâtü vesselâm, İmâm-ı Rabbânî Şeyh Ahmed Fârûkî Nakşibendî hazretlerine gönderdi, İmâm-ı Rabbânî hazretleri de sana gönderdi. Ben bunu sana giydirmek için geldim! Bunun bereketiyle sen hastalıktan kurtulup sıhhate kavuşacaksın!” dedi. Sonra o ridâyı başımdan ayağıma kadar örttü. Bu sırada ayaklarımdan bir soğuma başladı. Bu soğukluk başıma kadar ulaştı. Hastalıktan kurtuldum. Yanımda bulunan kız kardeşim, ayaklarımın soğuduğunu

farkedince artık benim ölmek üzere olduğumu zannederek ağlayıp feryâd etmeye başladı. Ben onun feryadından rahatsız olup; “Üzülme, ben iyileştim” dedim. Sonra çorba isteyip içtim. Tam bir sıhhate kavuştum. Hattâ o gün kalkıp, sabah namazını ayakta kıldım.” Yine bu talebesi şöyle anlatmıştır: “Birgün bir arkadaşımın evinde, arkadaşımla birlikte, içinde afyon bulunan bir yiyecek hazırlamıştık. Bundan ikimizden başka bir kimsenin haberi yoktu. Yiyeceği hazırladıktan sonra, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin namaz kıldırdığı mescide gidip cemâatle namaz kıldık. Namazdan sonra dönüp, hazırladığımız içinde afyon bulunan o yiyeceği yiyecektik. Namaz bittikten sonra, İmâm-ı Rabbânî hazretleri, içeri girmek üzere iken kapının önünde durup her ikimizi de yanına çağırdı. Huzûruna varınca bize; Cennetten, hûrîlerden, Cennetteki köşklerden bahsedip, dünyânın lezzetlerinin geçici olduğunu, âhıret saadetini ve lezzetlerini kazanmak için uğraşmak lâzım olduğunu anlattı. Sözünü bitirirken de; “O hazırladığınız afyonlu yiyeceği yemeyiniz!” buyurdu. Bu sözü üzerine kerâmeti karşısında hayran, şaşkın kaldık. Eve gidip hazırladığımız afyonlu yiyeceği yemeyip bir havuza attık. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bu kerâmeti karşısında ona bağlılığımız kat kat arttı.”

Yine bu talebesi anlatmıştır: “Annem hasta idi. Sevâbını Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin rûhuna hediye etmek niyetiyle bir miktar para nezrettim, adadım. Bu parayı alıp hocam İmâm-ı Rabbânî hazretlerine götürdüm. Dağıtması için takdim ettim. Fakat; “O senin yanında kalsın” buyurup, gayet nâzik ve güzel bir tavırla parayı kabûl etmediler. O gece rü’yâmda İmâm-ı Rabbânî hazretlerini gördüm. Bana; “Ey falan! Uyan ve git annen can çekişmektedir. Vefât ederken başında bulun!” dedi. Uykudan uyandım, gece vakti hocam İmâm-ı Rabbânî hazretlerine gittim. Teheccüd namazını kılmıştı. Selâm verdim ve gördüğüm rü’yâyı anlattım. Bir müddet başını eğip murâkabeye daldı, uzaktan teveccüh etti. Sonra bana buyurdu ki: “Çabuk git’ Annen vefât etmek üzeredir!” Ağlayarak annemin yanına koştum. Yanına varınca nabzını yokladım. Durmak üzere idi. Biraz sonra da vefât edip Hakkın rahmetine kavuştu.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: “Din düşmanlarının ve hasetçilerinin iftirası üzerine Sultan Cihangir, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini Guwalyar kalesine hapsetmişti. Bu günlerde büyücülerden biri bana dedi ki: “Ben Hintçe ba’zı isimler biliyorum. Eğer bunları bir namaz vaktinden diğer namaz vaktine kadar okursan o gün düşman helak olur! Bu çok tecrübe edilmiştir.” Sonra o isimleri bir kâğıda yazdı ve bana verip; “Evinin tavanındaki bir ağacın altına koy” dedi. Alıp evimin tavanındaki bir ağacın altına koydum ve; “Yarın Salı günüdür. Yarın okurum” dedim. O gece rü’yâmda hocam İmâm-ı Rabbânî aniden karşıma çıktı. Hayret içinde parmağını ısırarak; “Bizim dostlarımızın böyle bir şey yapması çok hayret edilecek bir iştir. Sakın ha o işi yapma, sihirdir!” dedi. Bu rü’yâdan sonra büyücünün yazdığı o yazıları okumaktan vazgeçtim. Sonra, Sultan, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini hapsettiğine pişman olup, serbest bıraktı. Hapisten çıktıktan sonra huzûruna gittim. Ben evde gizlediğim o sihir yazılı kâğıdı saklıyordum. Bir defa da olsa düşmanın ciğerine bir ok saplamak istiyordum, işimi açmayıp, gizleyeyim diye düşündüm. Hocam İmâm-ı Rabbânî hazretleri hapisten çıkınca üç gün Serhend’de kaldı. Her üç gün bu niyetle huzûruna gittim. Düşmana birşey yapayım diye düşünüyordum. Üçüncü gün gittiğimde beni kalabalık cemâat arasından çağırttı ve bana buyurdu ki:

“O Hintçe isimleri okuma, çünkü onlar sihirlidir!” öyle birşey olmadığını söyleyip, saklamak istedim. Bunun üzerine; “Bana niye böyle söylüyorsun? O isimleri falan sihirbazdan öğrendin!” diyerek o sihirbazın ismini söyledi. Sonra; “O öğrendiğin şeylerin yazılı olduğu kâğıt, evinin tavanındaki bir ağaç arasındadır. Her ne kadar sihir te’sîr ederse de sihir yapmak haramdır! Şimdi git o sihir yazılı kâğıdı yırt!” buyurdu. Ben başımı önüme eğdim. Sonra bana; “O işi yapmayacağına ve sihir yazılı kâğıdı yırtacağına dâir söz ver” buyurdu. Elimi tutup eliyle vurdu. Ben bu kerâmeti karşısında hayret ettim. Çünkü, yapacağım o işi hiç kimse bilmiyordu. Hemen eve gidip üzerinde sihir yazılı kâğıdı, tavandaki ağacın altından çıkardım ve yırtarak parça parça edip attım.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerini seven bir vâli vardı. Birgün o vâliye bir haber gönderip, bulunduğu yerden uzaklaşmasını yoksa başına büyük bir belâ geleceğini bildirdi. Fakat o vâli bu tavsiyeye uymadı. Neticede pâdişâhın kızgınlığına uğrayıp cezalandırıldı. Başına başka belâlar da geldi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bağlı bir tüccâr, birgün huzûruna gelip; “Gençliğim geçti, ihtiyârladım, ömrüm geçmek üzere, beni arkamdan anacak, bana duâ edecek bir evlâdım olmadı!”

diyerek bu husûsta ısrarla teveccüh isteyip, bir evlâdı olması için duâ etmesini istedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bir müddet murâkabe yaptıktan sonra;."Senin bu hanımından çocuğun olmayacak, başka bir hanım daha nikahlarsan ondan seni yâd edecek bir çocuğun olur" buyurdu. Bundan sonra o tüccârın ilk hanımı vefât etti. Tüccâr da başka bir hanımla daha evlendi. Bu hanımından bir oğlu, birde kızı oldu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin akrabâlarından biri şöyle anlatmıştır: "Ben, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden olmayı arzu ediyordum. Fakat çeşitli mâniler sebebiyle, bir türlü hizmetine girmek nasîb olmamıştı. Bir gece karar verip, "Yarın gidip hâlimi arzedip, beni de talebeleri arasına kabûl etmesini isteyeyim" diye düşündüm. O gece rü'yâmda kendimi derin bir deniz kenarında gördüm. İmâm-ı Rabbânî hazretleri ise karşı sahilde idi. Huzûruna kavuşmak istiyordum. Bana; "Çabuk gel! Çabuk gel! Geç kaldın" buyurdu. Bu sözlerini işitince kalbim hemen zikretmeye başladı. Sonra uykudan uyandım, kalbim artık zikrediyordu. "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yolu böyledir. Daha ben sohbette bulunmadan kalbim zikre başladı. Ya bir de sohbetinde bulunsam nasıl olur?" dedim. Sabahleyin İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gidip, gördüğüm rü'yâyı bana olan teveccüh ve tasarruflarını anlatarak hâlimi arzettim. Kalbimin zikretmeye başladığını söyledim. Bana; "Yolumuz tam budur. Buna devam et" buyurdu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bağlı olanlardan Mevlânâ Murtaza Nâib şöyle anlatmıştır: "Askere gittiğimde ihtiyâçlarımı karşılama husûsunda sıkıntıya düştüm. O günlerde mühim ihtiyâçlar zor te'min ediliyordu. Oğullarım da askerde olduğundan sıkıntım artıyordu. Bu sebeble çok üzülüyordum. Bir gece İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yardımıma yetişmesini istiyerek, Allahü teâlâya duâ ettim. O gece İmâm-ı Rabbânî hazretlerini gördüm. Elime üzerinde birşeyler yazılı olan bir kâğıt verdi. Sabahleyin bu kâğıdı dîvâna götürüp, ihtiyâçlarımdan dolayı bana yardım etmeleri için verdim, İki-üç gün içinde işim görüldü. Arzu ettiğim şeye kavuşup rahatladım. Bu işimin hemen halledildiğini görenler hayret edip; "Biz senelerdir askeriz, bizim mühim işlerimiz daha hâlledilmedi, bu nasıl olur?" dediler. Bunun üzerine, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin tasarrufu ve bereketiyle olduğunu anlattım. Ona karşı sevgileri ve bağlılıkları iyice arttı."

Yine bu zât şöyle anlatmıştır: "Babam bana vasıyyet etti ve dedi ki: "Vefât edince, cenâzemi İmâm-ı Rabbânî hazretlerine götürüp, beni de talebeleri arasına almasını iste. O öyle bir yolda ki, insanlar öldükten sonra da onun teveccühüne kavuşur" dedi. Babam vefât edince vasıyyeti üzerine cenâze namazının kılınması ve hâlini arzetmek için cenâzesini götürdüm. Durumu arzettim. Bunun üzerine; "Yarın meclisimizde hazır bulun" buyurdu. Ertesi gün gidip huzûruna oturdum. Bu sırada beni bir hâl kapladı. Kendimden geçip gaybet (kendimi kaybetme) hâline girdim. Bu hâlde iken bir de gördüm ki, babam da huzûrunda oturuyor. İmâm-ı Rabbânî hazretleri ile arasında bir kişi vardı. Babam da zikrediyordu. Babamın bu hâlini görünce Rabbime şükrettim."

Bu talebesi yine şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretleri Guwalyar kalesinde hapis iken, birgün vefât ettiği haberi yayıldı. Çok üzülüp ağladım ve Fâtiha okudum. Üzüntüyle ağlayıp gözyaşı dökmekte olduğum gece rü'yâmda İmâm-ı Rabbânî hazretlerini gördüm. Yanında birkaç dervişle içeri girdi. Bana hitâb ederek; "Vefât ettiğime dâir yayılan haber yalandır!" buyurdu. Bunun üzerine hemen uyanıp kalktım, yayılan haberin yanlış olduğunu, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sıhhat ve afiyette olduğunu bildirdim."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden Mevlânâ Muhammed Emîn, birgün ona şöyle arzetti: "Nevâbşîr Hâce, asil ve şerefli bir aileye mensûp olup, babası ve dedeleri evliyâdan idi. Fakat Nevâbşîr Hâce çok içki içiyor ve haram olan işlerle meşgûl oluyor, bunun ıslâhı için bir teveccüh buyurunuz. Bu bir komutandır. Eğer tövbe etmek nasîb olursa onun sebebiyle askerlerden pekçok kimse de kurtulur, sâlih kimselerden olurlar." Bunu arzedince İmâm-ı Rabbânî hazretleri sükût etti. Yine bir defa aynı şey arzedilince İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: "Ey Mevlânâ Muhammed! Nevâbşîr Hâce'nin hâline teveccüh ettim. Onu haramlar ve günahlar içinde gördüm. Onu bu kötü hâlden kurtarmak için çok teveccüh ettim, uğraştım. Elim ona ulaşmadı. Fakat sonunda onu kendimize çekeceğiz" buyurdu. Aradan uzun zaman geçti. Hakkında böyle buyurduğu o kimse, içki içmeyi ve işlediği diğer haramları terkedip tövbe etti. Bundan sonra ibâdet ve tâatla meşgûl oldu. Bu zât bir defasında Serhend şehrinden başka bir şehre gitmişti. Serhend'e dönüşünde hastalanıp vefât etti. Oğulları onu İmâm-ı Rabbânî

hazretlerinin türbesi yanında bir yere defnettiler. Böylece İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin; “Sonunda biz onu yanımıza çekeceğiz” buyurmasının hikmeti anlaşıldı.”

Birgün İmâm-ı Rabbânî hazretleri odasında yalnız otururken, talebelerinden Abdülmü’min hizmetinde bulunuyordu. Abdülmü’min’e; “Ne istiyorsan iste?” buyurdu. Abdülmü’min yeni müslüman olmuş ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerini tanıyıp hizmetinde bulunmakla şereflenmişti. Dedi ki: “Her ne kadar uğraşdımsa da annemle, birâderimin müslüman olmalarını sağlayamadım! Onların müslüman olmaları için teveccüh buyurmanızı arzu ediyorum.” Bunun üzerine İmâm-ı Rabbânî hazretleri; “Çok muhabbet, çabuk müslüman olmaya sebep olacak” buyurdu. Aradan üç gün geçti ki o talebesinin annesi ve kardeşi Serhend’e gelip müslüman olmakla şereflendiler.

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: “İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden biri bana şöyle anlattı: “Birgün İmâm-ı Rabbânî hazretleri hastalanmıştı. Bu hastalığı sırasında yemek için onbir tane üzüm istedi. Hizmetçi üzümleri getirince, İmâm-ı Rabbânî hazretleri murâkabeye daldı. Bir müddet sonra başını kaldırıp; “Çok garîb bir hâl gördüm.

Bu üzümleri önüme koydukları zaman, hepsinin Allahü telâlâya münâcaat ettiklerini, yalvardıklarını işittim. Allahü teâlâ üzümlerin münâcaatını kabûl etti ve hastalıktan kurtulmağı bunları yemeğe bağlı kıldı” buyurdu. Bu üzümlerden birkaç tane yeyince hastalığı tamamen geçti. Geri kalan üzümleri de sakladı. Bir müddet sonra küçük oğlu hastalandı. Bu hastalığa dayanamayacak bir hâl alınca o üzümleri yedirdiler ve onun da hastalığı iyileşti.”

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle nakleder: “Hâller sahibi Seyyid Rahmetullah’dan işittim. Şöyle anlattı: “Dekken melikinin emri üzerine, iki üç arkadaşla bir sahraya gittik. Orada bir puthâne gördüm. Birgün senin üstadından, “Bir müslümanın elinden bunu yıkma işi gelirse, bunu muhakkak yıksın, veya zarar versin. Bu işi yapmaktan kaçınmasın. Çünkü bunu yapan Allah yolunda, din için cihâd eden gaziler sevâbına kavuşur” diye duymuştum. Onların bu sözlerine güvenerek arkadaşlarıma bu sahrada, bu puthâneyi koruyan kimse görünmüyor, burayı yıkalım dedim. Duvarlardan biraz yıkmıştık ki, bu civarda tarlalarında çalışan Hindulardan biri, bizim puthâneyi yıkmakta olduğumuzu görmüş. Koşup, o puthânede tapınan köylülere haber vermiş. Aniden ne görelim! Bin kişiye yakın bir kalabalık, taşlarla, sopalarla, mızraklarla tam bir kızgınlıkla üzerimize doğru geliyorlar. Ben ve arkadaşlarım hayret ve korkudan ne yapacağımızı şaşırıp, olduğumuz yerde kaldık. Kaçmağa bile cesâret edemedik. Kalbimden Kelime-i şehâdet getirmeğe başladım. Bu hâlde iken, senin üstadının kalbine müteveccih oldum ve; “Ey din büyüğü! Sizin nasihatinize güvenip bu işi yapmağa koyulduk. Allahü teâlânın izniyle bizi bu alçak kâfirlerin elinden kurtar” dedim. Bu yalvarma ve iltica esnasında İmâm-ı Rabbânî’nin ( radıyallahü anh ) sesi kulağıma geldi. Ve dedi ki: “Hiç korkma! Şimdi senin için İslâm askeri gönderiyorum.” Ben arkadaşlarıma; “Bana bir hâl oldu. Hazret-i İmâm’ın sesini duydum, İmâm’ın söz verdiği askerler ne zaman gelecek, bunlar yaklaştı” dedim. Hindular çok yaklaşmışlardı ki, aniden otuz kırk kadar süvari göründü. Tam bir sür’atle geldiler, bir kısmını kamçıladılar ve bizi korudular. Hepsini sürüp götürdüler. Bu iş senin büyük üstadının tasarrufu ve kerâmeti ile oldu.

Kıymetli talebelerinden Seyyid Cemâl, sahrada arslanla karşılaştı. Kaçacak yer yoktu, İmâma sığınıp, imdâd diledi, İmâm, elinde baston ile göründü ve o kükremiş arslana şiddetle vurdu. Arslan kaçtı. Talebe kurtuldu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin makbûl talebelerinden biri, cüzzam hastalığına yakalandı. Dostları, onunla oturmaktan, bir arada durmaktan, onunla sofraya oturup yemek yemekten kaçınıyorlardı. Hattâ birgün, bir toplantıda, çok sevdiği arkadaşlarından biri onunla aynı kabdan yemek yemekten açıkça çekindi. Bu zât, bundan çok kırıldı ve üzüldü. Hazret-i İmâm’ın dergâhına sığınıp, Allahü teâlânın izniyle teveccüh ve yardım etmesi için yalvardı. Hazret-i İmâm, şefkat ve merhametlerinin çokluğundan, kederlendi ve o hastalığın kalkması için duâ etti. O hastalığı kendine çekti. Şöyle ki, bu hastalık o kimsenin bedeninden onun mübârek ayaklarına intikâl eyledi. Dostları bu kimsenin vücûdunda hastalıktan eser kalmadığını gördüler. Gerçi muhlislerin ihlâsı ve akidesi daha çok kuvvetlendi. Ama, bu hastalığın hazret-i İmâm’a geçmesinden, hepsi rahatsız, huzûrsuz olup, eleme gark oldular. Bu hastalık sebebi ile, oğullarının ve talebesinin sabırsızlığını, feryâdlarını, ağlamalarını ve korkularını görünce, kendilerinden de kaldırılması için bir daha duâ edip, yalvardı. Allahü teâlânın yardımı ile, kendilerinden de kalktı.

Oğullarına ve dostlarına bunun müjdesini ulaştırdılar. O hastalığın bulunduğu a'zâlarını gösterip eser kalmadığını bildirdiler. Hepsi şükrettiler.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri talebeleri ile birlikte bir köye gitmek üzere yola çıkmışdı. Bir sahraya geldikleri sırada, hava çok sıcak ve tozlu idi. Talebeleri bunaltıcı havada susamışlar ve sıcaktan rahatsız olmuşlardı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri gözlerini semâya dikerek duâ edince, birkaç adım yürümeden bir parça bulut göründü ve hepsini gölgeledi. Toz kalkmayacak ve çamur olmayacak kadar yağmur yağdı. Yağmurun ardından havanın hararetini düşüren hafif bir rüzgâr esti.

Talebelerinden biri şöyle anlatır: "İmâm-ı Rabbânî hazretleri taleberiyle beraber bir yolculuğa çıkmıştı. Bir kervansarayda konakladıkları sırada, talebelerine aniden şöyle buyurdu: "Bu gün buraya bir belâ geleceğini ve herkese sirayet edeceğini görüyorum. Arkadaşlarımız birbirlerine söylesinler herkes; (Bismillâhillezî lâ yedurru me'asmihî şey'ün fil-ardı velâ fissemâi ve hüvessemî'ul-alîm) ve Eûzü bi-kelimâtillâhittâmmâti min şerri mâ halak) duâlarını tekrar tekrar okusunlar. Çünkü, bu duâyı kim okursa, Allahü teâlânın inâyeti ile kendisi ve malı korunur." Bunu söyledikten sonra iki saat geçmeden kervansarayın ba'zı kısımlarında yangın çıktı. Bir türlü söndüremediler ve birçok mal yanıp telef oldu. Bu arada İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden Mevlânâ Abdülmü'min Lâhorî'nin de malları yandı. Ona; "Sana hiç kimse okunması îcâbeden duâları söylemedi mi?" buyurdu. Arkadaşları ona bu duâların okunması gerektiğini söylemeyi unutmuşlardı."

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Seyyidlerden bir genç, medresede talebe idi. Onunla arkadaşlık ederdik. Birgün ağlayarak yanıma geldi ve başından geçen bir hâdiseyi anlattı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin büyük bir kerâmetini görmüştü. Dedi ki: "Hazreti Ali'ye karşı savaşanları, hele Hazreti Muâviye'yi sevmezdim. Bir gece senin üstadın İmâm-ı Rabbânî'nin "Mektûbât"ını okuyordum. Okuduğum yerde; "İmâm-ı Enes bin Mâlik buyurdu ki: "Hazret-i Muâviye'yi, sevmemek onu kötülemek, hazret-i Ebû Bekr'i ve hazret-i Ömer'i sevmemek bunları kötülemek gibidir. Ona söğene, bunlara söğene verilen cezayı vermek lâzımdır" yazılı idi. Bunu okuyunca, canım sıkıldı ve yerinde olmayan bir yazıyı buraya yazmış dedim. "Mektûbât'ı yere attım. Yatağıma uzandım. Uyudum. Rü'yâmda gördüm ki; senin o büyük üstadın öfkeli ve kızgın bir hâlde yanıma geldi. İki mübârek elleri ile kulaklarımı çekti ve; "Ey câhil çocuk! Sen bizim yazdığımızı beğenmiyorsun ve kitabımızı fırlatıp, yere atıyorsun. Benim yazımı okuyunca şaşaladın ve inanmadın. Ama gel, seni bir zâta götüreyim de gör! Resûlullahın ( aleyhisselâm ) eshâbını sevmediğin için, aldandığını ondan işit" buyurdu. Beni çekerek, bir bahçeye götürdü. Beni bahçenin kapısında bırakıp kendisi yalnızca ilerledi. Uzakta görünen büyük bir odaya doğru yürüdü. Orada nûr yüzlü, büyük bir zâtın oturmakta olduğunu gördüm. Çekinerek ve saygı ile o zâta selâm verdi. Önünde diz çöküp oturdu. Ona birşeyler söylüyor, beni gösteriyordu. Uzaktan bana bakışlarından benden bahsettiği anlaşılıyordu. Biraz sonra senin o yüksek üstadın İmâm-ı Rabbânî, kalktı. Beni çağırdı. "Bu oturan zât, hazret-i Ali ( radıyallahü anh )dir. İyi dinle! Bak ne buyuruyor" dedi. Yanlarına gidip, selâm verdim. "Sakın, sakın! Resûlullahın ( aleyhisselâm ) eshâbına karşı, kalbinde bir dargınlık bulundurma! O büyüklerden hiçbirini, hiç kötüleme. Aramızda muharebe şeklinde görünen işlerimizin, hangi iyi niyetlerle yapıldığını, biz ve o kardeşlerimiz biliriz!" dedi. Senin yüksek hocanın adını söyleyerek; "Bu zâtın yazılarına da sakın karşı gelme!" buyurdu. Bu nasihati dinledikten sonra, kalbimi yokladım. Bu husûsdaki tereddüdün ve soğukluğun, kalbimden çıkmadığını gördüm. Bu hâlimi hemen anladı. Öfkelendi. Senin yüksek hocana bakarak; "Bunun gönlü daha temizlenmedi. Suratına bir tokat indir!" dedi. Şeyh hazretleri, yüzüme kuvvetli bir tokat indirdi. Tokadı yiyince, kendi kendime dedim ki: "Bunu sevdiğim için onlara düşmanlık etmiştim. Hâlbuki kendisi onlara düşmanlığımdan bu kadar çok incinmektedir. Bu hâlden vazgeçmeliyim!" Kalbimi yokladım. Düşmanlık, kırgınlık kalmamış, tertemiz buldum. O anda uyandım. Şimdi de kalbim o kinden temizlenmiştir. O rü'yânın, o sözlerin tadı, beni başka hâle soktu. Kalbimde Allahtan başka hiçbir şeyin sevgisi kalmadı. Senin yüksek hocan İmâm-ı Rabbânî'ye ve onun yazdıklarındaki ma'rifete inancım iyice arttı." İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden mevki sahibi yüksek rütbeli bir subay, hazret-i İmâm'ın bir vezirin yanına gittiğini duyunca, üzüldü ve; "Dünyalık isteyenlerin huzûruna gitmek, onlara yakışmazdı" dedi. Bunu söylerken orada, hazret-i İmâm'ın muhlislerinden biri vardı. O subaya; "Elbette bir müslümanın işini görmek yahut hayırlı bir iş için gitmişlerdir, sizin bu i'tirâzınız hiç de iyi değildir" dedi. Öbürü susup, birşey

söylemedi. O genç subay aynı gece rü'yâda gördü ki, gaybden bir grup insanlar geldi. Tamamen kızgın idiler. Büyük bir suç işlemiş gibi kendisini azarladılar. Birgün evvelki i'tirâzı ile işlemiş olduğu kabahati kendisine hatırlattılar. Sıkıca tutup dilini kesmek istediler. Çok yalvardı, özür diledi, sayısız tövbe ve istiğfar eyledi. Diğerleri de kabûl edip vaz geçtiler. Bundan sonra görünüşte ağır gelse de, hazret-i İmâm'ın hiçbir işine ve sözüne i'tirâz etmedi.

Muhammed Hâşim-i Keşmî nakleder "Vera' ve faziletler sahibi, cenâb-ı Hakkın velî kulu, Hâce Abdülhak bu fakire şöyle anlattı: "Zamanımız âlimlerinden birinin meclisinde idim. Söz senin yüksek hocandan açılmıştı. O âlim, hazret-i İmâm'ı kötülemeğe başladı. Ben o âlime dedim ki: "Bu fakîr, bu azîzin sohbetinde bulundum. Aynı zamanda çok evliyâ da gördüm. Onlarda gördüğüm yüksek hâlleri, eşsiz ma'rifetleri ve dînimize bu derece bağlılığı, diğerlerinde göremedim. Biliyorum ki, bu büyükler Allah adamlarıdır." O âlim, bir takım mes'eleler ortaya attı. Uzun müddet konuştuktan sonra, kendisine dedim ki "İşte Kur'ân-ı kerîm! Hadi, ikimiz de abdest tazeleyip, ikişer rek'at namaz kılalım. Tam bir niyet ve ihtiyâç ile Kur'ân-ı kerîmi açalım. Açtığımız sahifenin ilk kelâmını bu zâtın hâline işâret tutalım ve münâkaşaya böylece son verelim." Sözümü kabûl etti. İkimiz de ikişer rek'at namaz kıldık. Kur'ân-ı kerîmi o âlim eline aldı. Tam bir arzu ve iştiyâkla sahifeyi açtı. Kur'ân-ı kerîmden açtığı sahifenin başında meâlen; "Öyle insanlar vardır ki, ticâret ve alış-veriş onlara Allahın zikrini (Allahı hatırlamağı) unutturmaz" (Nûr-37) buyurulan âyet-i kerîme çıktı. O âlim hayret etti ve söylediklerine pişman oldu. Ben de şükrettim. Onların bu kerâmetlerini gördüğüm için, onlara bağlılığım daha çok arttı."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin güvenilir bir talebesi ve oğulları şöyle anlatmışlardır Bir tüccâr İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin komşularından birinin malını çaldı. Mal sahibi ise, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin akrabasından bir genci hırsızlıkla itham etti. O genç, hakaret ve dayak korkusundan kaçıp gitti. Serhend nöbetçisi bunu duyunca hazret-i İmâm'ı çağırdı, işinde gevşeklik gösterenin yanına gitmek îcâbetmediğini bildikleri hâlde, İmâm-ı Rabbânî hazretleri talebelerinden birisi ile, yaya olarak oraya gitti. O edepsiz nöbetçi onların şânına yakışmayan çok alçak sözler söyledi Hazret-i İmâm ise gayet yumuşak cevaplar verdi. Bu esnada Mevlânâ Tâhir Bedahşî geldi. O kızgın nöbetçiye; "Kimi ayağına çağırdığım biliyor musun? Allahü teâlânın dostlarına kötü davrananlar elbette kısa zamanda cezasını görür" dedi. Nöbetçi onları bıraktı. Aradan birgün geçmeden bu edebsiz nöbetçi, semtinde bulunan büyük bir kalabalıkla münâkaşa etti. İş kavgaya döküldü. O nöbetçi, oğullarından ve akrabasından yirmi kadar insanla kalabalığa karşı koymak istedi ve evin damına çıktı. O evde de harb için saklanan patlayıcı maddeler vardı. Oraya aniden bir ateş düştü ve büyük bir patlama oldu. O nöbetçi, bütün oğlu ve akrabası ile havaya uçtu. Cesedleri bile görülmedi. Böylece Allah dostlarına kötü söz söylemenin cezasını canıyla ödedi. Beyt:

Yalnız kendine değil, edebsizin zarârı,
Onun ateşi sarar, hattâ bütün âfâkı.

Zamanın sultânı, haksızlık yapan kumandanlardan birinin oğlunu, tam bir kızgınlıkla Lâhor'a çağırdı. Sultânın kızgınlığının çokluğunu görenler, gelir gelmez, onu fillerin ayakları altına attırıp ezdirecek diye düşündüler. Kumandanın oğlu da böyle düşünmüştü ve çok korkmuştu. Serhend şehrine gelince, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini o zamana kadar görmediği hâlde, ona inanması ve ma'nevî bağlılığı sebebi ile, huzûrlarına gelip kendisini koruması için yalvardı. Bunun üzerine İmâm-ı Rabbânî hazretleri ona; "Hiç korkma! Allahın izni ile sana hiçbir kötülük ve eziyet yapılmayacak, hattâ sultan sana lütfedip muhabbet ve hürmet gösterecek" buyurdu. Eleminin ve ızdırâbının çokluğundan onlara; "Size bağlı olan bu muhlisiniz hakkında buyurduklarınızı, kalem ile bir kâğıda yazsanız ve o yazıyı bu garîbe verseniz, hiç sıkıntım kalmazdı efendim" diye arzetti. Bu husûstaki ısrârının fazlalığı üzerine İmâm-ı Rabbânî hazretleri tebessüm edip şöyle yazdı: "Filân kimse, sultânın gadabından, kızgınlığından kurtulmak için bu fakire sığındı. Bu fakîr onu himâye kanatlarımın altına aldım. Helak olmaktan kurtuldu." Bu kâğıdı alıp huzûrundan ayrıldı. Epey bir zaman sonra, birisi haber getirip; bu şahsa sultânın eziyet ettiğini zindana attığını söyledi. Bu haber İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kulağına gidince, tebessüm etti ve: "Sabah güneşi kadar açık olarak görüyorum ki, o şahıs sultandan şefkat ve inâyet görmektir. Söylenenler doğru değildir" buyurdu. İki üç gün sonra haber geldi ki, bu şahıs sultânın huzûruna çıkınca, sultan kendisini gülerek karşıladı ve birkaç nasihat edip, sonra iltifât göstererek ona hil'at verdi.

Sultan-zâdelerin birini, zamanın pâdişâhı zindana attırdı. Pâdişâh onun öldürülmesini istiyordu. O zavallı her tarafa baş vurdu. Evliyâdan da yardım istedi. O sırada İmâm-ı Rabbânî hazretleri Akra'ya gelmişlerdi. Zindanda üzgün bir hâlde bulunan bu zât, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin eski talebelerinden biri vâsıtası ile kendisinin kurtulması için, husûsî teveccüh ve duâ etmesini rica etti. Bu talebe gelip tam bir yalvarma ve ısrar ile, o zâtın isteğini arzetti. Hazret-i İmâm o gece teveccüh eyledi. Sabahleyin buyurdu ki: "Ona müjde ulaştır ki, ölümden kurtuldu. En kısa zamanda hapisten de çıkacak." O talebe sevinçle bu haberi ona götürdü. Fakat Sultan-zâde, ızdırâbının ve eleminin çokluğundan bu habere tamamen inanamadı. Allahü teâlânın velî kullarından olan başka bir zâtdan da kurtulması için teveccüh etmesini, bir haberci ile rica etti. O velî de; "Üzülmesin! Gördüm ki; Nakşibendî büyüklerinden birinin çengeli geldi. Onun balığını, helak girdabından çıkardı" dedi. Sultan-zâde o günlerde hapisten çıktı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden oldu. Bu işe vâsıta olan o zât anlatır: "Hazret-i İmâm onun kurtulacağını buyurduğu zaman; "Gününü söylemeyince, gönlü rahat etmiyor" dedim. Buyurdular ki: "Yarın çıkacak." Söyledikleri gibi oldu, ertesi gün hapishâneden kurtuldu."

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Annesi tarafından Sultan-zâdelerden olan, bu yüksek yolumuzun üstâdlarından birinin oğlu, kulunç hastalığına yakalandı. Günlerce devam etti. Doktorlara baş vurdu. Bir fâide göremedi. Çok eziyetler çekti. Çok üzüldü. Ne yapacağını, kime baş vuracağını bilemiyor, gece gündüz gözüne uyku girmiyordu. Bu hakîrin tanıdıklarından olan yakınlarından birini, bu fakire gönderip; "Yolumuzun azîzlerinin büyüklerinden yüksek üstadınıza, iyi bir zamanda, bu belânın kaldırılması için teveccüh etmelerini arzederseniz, biz ve büyüklerimizin rûhları sizden memnun olur" diye söyledi.

Bu haberi getiren fakir ikindiden sonra geldi. O gece yatsı namazından sonra, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini odalarında yalnız bulup, hastanın durumunu anlatıp kendilerinden teveccüh istediğini arzettim. "İnşâallah elimizden geleni yaparız" buyurdu. Sabah namazının farzını kıldıktan sonra, bizzat kendisi bu fakiri çağırdı. Kulağıma yaklaşıp; "Teheccüd namazından sonra, akşam sizin söylediğiniz hastalığın kalkması için duâ ettim. Allahü teâlânın yardımı ile o belâ kalktı. Hemen git. Duâmızı o ümitsize ulaştır" buyurdu. Bu fakir emirlerine uyarak, o şahsın yanına gittim. Beni görür görmez, yerinden fırladı, boynuma sarıldı ve gözlerinden yaşlar akmağa başladı. Hâlbuki, ben daha bir kelime konuşmamış idim. Dedi ki: "Seni ne için gönderdiklerini anladım. Biraz önce, burada olanlara; "Gecenin bitmesine birkaç saat kalmışdı ki; bu hastalık benden tamamen kalktı. Sanki hiç hasta olmamış gibi bir hâle geldim" demiştim. Yakînen anladım ki, ricamı onlara arzetmişsiniz. Onlar da bu anda teheccüd namazına kalkmışlar, bu hastalığın kalkmasına duâ ve teveccüh eylemişlerdir. Duâları kabûl edildi. Şimdi müjdesini bana gönderirler diye düşünüyordum." Ben de; "İşin doğrusu tamamen anladığınız, düşündüğünüz gibidir. İmâm-ı Rabbânî hazretleri beni bu müjdeyi size ulaştırmak için gönderdiler. Elhamdülillah ki, yüksek yaratılışınız ve bağlılığınız sebebi ile yazıya ve habere lüzum göstermediniz" dedim. Bu hâdiseyi gördükten sonra şeyh-zâde, sultan evlâdından olduğu hâlde, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gelip, tövbe ve inâbetle, talebe olma saadetine kavuştu. Muhlislerinden ve sevdiklerinden oldu. Öyle ki, hocasına gelirken dâima yaya olarak huzûruna gelir, bu memlekette, bu zamanda, böyle büyük bir zâtın bulunduğuna dâima şükrederdi."

Hâce Divâne Sûreti'nin talebesi olan Mevlânâ Muhammed Emîn ağır bir hastalığa tutulmuştu. Bu hastalığı epey bir zaman devam etti. Doktorların tedâvisinden bir fâide görmedi. Hazret-i İmâm'ın büyüklüğünü duyunca, tam bir yalvarma ile mektûp yazıp, şifâ ve deva olan duâlarını istirhâm edip, teberrüken bir elbise göndermelerini de yalvararak istedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri onun arzusu üzerine merhamet edip, bir mektûbu ve teberrüken bir gömleklerini gönderdi.

Mektûp şöyledir:

"Kıymetli oğlum! Kendi üzerinize şefkatli bir anne gibi titremeniz ne zamana kadar sürecek? Kendiniz için üzülmeniz, dertlenmeniz, ne kadar devam edecek! Kendini ve herkesi ölü olarak düşünmek, hissiz ve hareketsiz şeyler gibi bilmek lâzımdır. "Elbette sen öleceksin, o kâfirler de ölecekler..." (Zümer-30) âyet-i kerîmedir. Bu birkaç günlük dünyâ hayâtında, çok zikr ederek, kalb hastalığından kurtulmak en mühim iştir. Bu kısa zamanda ma'nevî hastalıkların ilâcı, Allahü teâlâyı hatırlamaktır. Maksadların en büyüğü olan kalb, Allahtan başkasına tutulursa, ondan ne hayır gelir. Âhırette

kalb selâmeti isterler. Rûhun, Allahtan başka şeylerden kurtulmasını ararlar. Bizim gibi dar düşünceliler, dâima kalb ve rûhumuzu başka şeylere bağlamak için sebepler aramağı düşünürüz. Heyhat' Heyhat! Ne yapalım. Âyet-i kerîmede meâlen; "Allah onlara zulm etmez, onlar kendilerine zulm ederler" (Âl-i İmrân-117) buyuruldu. Zâhiren olan hastalığınızdan merak etmeyiniz, inşâallah sıhhate kavuşup tamâmiyle iyi olacaksınız. Bu fakirden elbise istemiştiniz. Bir gömlek gönderdim. Giyiniz ve çok bereketli olan netice ve semerelerini bekleyiniz. Allah yolunda gidenlere selâmlar olsun. Beyt:

"Efsâne gibi okuyanlara efsânedir
Kıymetini bilene, behâsız hazînedir."

Mevlânâ Muhammed Emîn, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin gönderdiği gömleği giydi. Onun duâsı bereketiyle senelerce devam eden o hastalıktan kurtuldu. Gelip talebelerinden oldu.

Talebelerinden fazilet sahibi bir zât şöyle anlatmıştır: "Benim İmâm-ı Rabbânî hazretlerine talebe olmamın sebebi şudur: Çok sevdiğim bir akrabam vardı. Ağır hastalığa tutuldu. Çok doktorlara gitti, ilâç kullandı. Fakat bir fâide görmedi. Bir kimseden, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin ismini ve büyüklüğünü duydum. Huzûruna gidip, teveccühlerini istirhâm ettim. Fâtiha okudu ve husûsî odasına gitti. Biraz sonra çıkıp; "Hastası için bizden şifâ isteyen ilim talebesi nerededir" deyip, beni çağırdı. Hemen huzûruna gittim. "Gelin, af ve mağfiret olunması için Fâtiha okuyalım!" dedi. Sonra ben şaşkın ve üzgün olarak, Serhend'den birkaç kilometre uzakta bulunan köyüme döndüm. Yolda, kendi kendime dedim ki: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Fâtiha okuyalım buyurarak, Fâtiha okumasından bu akrabamın vefât ettiği anlaşılıyor. Eğer böyle ise, bu çok büyük bir hârikadır. Muhakkak gelip, talebesi olmalıyım." Eve geldiğim zaman gördüm ki, akrabam vefât etmiş, yıkamış ve gömmüşlerdi. Hesâb ettim. Tam İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin beni çağırıp; "Af ve mağfireti için Fâtiha okuyalım" buyurduğu sırada vefât etmişti. Ben bu sebeple, o büyük İmâm'ın talebelerinden oldum."

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin makbûl talebelerinden olan, yüksek yaradılışlı bir azîzden işittim, şöyle buyurdu. "Mühim bir iş için Lahor şehrinden, Burhânpûr şehrine gitmiştim. Serhend'e gelip, hazret-i İmâm'ın ellerini öpmekle şereflendiğim zaman hastalandım. Gideyim mi, kalayım mı diye tereddüt ediyorum, İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Çok mühim bir işin var, muhakkak gitmelisin, inşâallah hayırlısı olur" buyurdu. Emîrlerine uyarak yola çıktım. Henüz iki üç konak gitmiştim ki, hastalığım arttı. Bir gece böyle devam etti. Bu hastalığın şiddetli zamanında kendi kendime; "Onlar bana; "Gidin bunda hayır vardır" buyurdu dedim." Hâlbuki hastalığım çok arttı. Bu düşünceden sonra bu hastalığın ateşi ve sıkıntısı esnasında, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini rü'yâda gördüm. "Hiç üzülme, şifâ bulacaksın yola devam et" buyurdu. Sabah olunca, o hastalıktan hiçbir eser kalmadığını gördüm. Delhi'ye gelince, orada bir dostum bana Hâre (bir şehir) helvası ikram etti. Bunu yiyince, o hastalık daha şiddetli olarak tekrar bana geldi. Yatağa düştüm ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kerem ve teveccühüne kavuşmak için yalvarmağa başladım, İki gün geçmeden, hazret-i İmâm'ın huzûrunda bulunan, eski ve samîmi dostlarımdan biri, aniden kapıdan içeri girdi. "Hayırdır, inşâallah" dedim. Dedi ki: "Beni İmâm-ı Rabbânî hazretleri gönderdi. "Git, filân dostunun yanında bulun, şimdi ağır hastadır, senin gibi işten, hâlden anlayana çok ihtiyâcı olup, beraber bulunursunuz" buyurdu. "Senin yanına gelmek üzere yola çıkacağım sırada bir torba şifalı ot isteyip sana getirmem için bana verdi. İşte getirdim." Ben dedim ki: "Bu otları İmâm-ı Rabbânî hazretleri benim hastalığımın iyileşmesi için ilâç olarak göndermiştir. Bu otları ezip, suyunu içmeliyim." Doktorlar; "Sıtmanın şiddetli zamanında, tatlı ve soğuk yenmez, içilmez" deyip, beni bu işten men etmek istediler. Ben onlara; İmâm-ı Rabbânî hazretleri bunları benim için gönderdi içeceğim" dedim, ister istemez o otları ezip şerbet yaptılar, içer içmez, hastalığımın yarısının geçtiğini anladım. Ertesi gün kalan otların da suyunu çıkarıp içtim. O hastalık ve sıtma tamamen geçti. Orada bulunanlar, bu hâdise üzerine hayretler içerisinde kaldılar ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bağlılıkları kuvvetlendi." Dekken memleketinde bulunan bir zât vardı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerini henüz görmemişti. Fakat uzaktan tanımış ve sohbetine kavuşmayı çok arzu ediyordu. Arzusunun çokluğundan; "Uzakta kalan ve o ni'metlerden mahrûm olan bu garîbe imdâd ediniz" şeklinde bir mektûp yazdı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bu mektûbu okuyup ona cevap olarak yazdığı mektûpda şöyle buyurdu:

"Mektûbunuzu okurken, o diyardaki nûrâniyetinizin fazlalığını gördüm ve ümidim arttı. Bunun için Allahü teâlâya hamd ve

şükürler olsun.” O zât bu müjdelerle dolu mektûbun gelişinden bir sene sonra, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbeti ile şereflendi. Bir müddet o kapıda hizmet etti ve çok iyi muâmele gördü. Sonra tekrar, Dekken’e gitti. Dekken’e döndükten sonra İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin müjdesi zâhir oldu. Binlerce tâlib onun yardımı ile Ahrâriyye yoluna girdi. Bir çokları, hâl ve zevklere kavuştu. Birçok fâsık tövbe edip, doğru yola girdi. Onun bu hâlini, İmâm-ı Rabbânî hazretleri daha önceden görmüş ve haber vermişdi. Mısra’:

“Kalbler, uzağı gören gözüne, esîr olsun.”

Dekken’de emrinde binlerce insan olan, bir vâli vardı. Bu vâli sâlihleri, âlimleri, ârifleri severdi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerine de çok bağlılığı ve muhabbeti vardı. Aniden eyâlet başkanlığından azledildi. Zamanın sultânı, onun ve çocuklarının hakkında gayet kötü düşünüyor, hattâ öldürmek bile istiyordu. O vâlinin tanıdıklarından olan, Mir Muhammed Nu’mân onun hâlini İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bir mektûp yazarak arzetti. Husûsî yardımlarını istirhâm edip, tekrar aynı makama gelmesini ve sultan tarafından gelecek belâlardan muhafaza edilmesi için duâ istedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri mektûbuna şöyle cevap yazdı: “Mektûbunuzu okurken o hân (vâli) gözümde, pek yüksek göründü. Onun hakkında hiç merak etmeyiniz.” Bu mektûp, Mir Muhammed Nu’mân’a ulaşınca, mektûbu vâliye gönderdi. O da buna çok sevindi şükretti ve dedi ki: “Sultânın, yoktan yere beni bu kadar fenâ tanıması ve beni bu hâle düşürmesi bana çok ağır geliyor. Hasedçiler, sultâna benim hakkımda çok yalanlar söylemişler ve yazmışlar. Bununla beraber büyük velîlerin, eşsiz âriflerin teveccühlerine tamamen inanıyorum ve güveniyorum.” Bu mektûbun yazılmasından on-oniki gün sonra, sultan yaptığına pişman oldu. Tekrar merhamet ve şefkat edip, o eyâlet ve memleketi vâlinin emrine verdi. Eskisinden daha çok ihsân ve iltifât eyledi.

İnsanları doğru yola getirmek için çok çalışan bir âlim, muhabbet ve tam bir aşk ile, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin dergâhına koştu. Huzûruna gelince, İmâm-ı Rabbânî hazretleri yeni gelenlere, bilhassa şeyhlere ve âlimlere karşı gösterdiği neş’eyi, tevâzu ve muhabbeti bu kişiye göstermedi. Ba’zı üstün talebeleri İmâm-ı Rabbânî hazretlerine; “Bu zât, meşhûr âlimlerdendir” diye arzedip; “Tam bir ihlâs ile, çok uzaktan huzûrunuza geldi. Ona, merhamet buyurun” dediler. Buyurdu ki: “Evet, öyle düşünüyorduk. Fakat, alnında açık bir yazı ile “münkir” kelimesinin yazılı olduğunu görüyorum. Ne yapalım!” Talebeleri bundan dolayı şaşırdılar. Bir müddet onların yanında kaldı. Zamanla İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin keşf ve firâsetlerinin tamamen doğru olduğu anlaşıldı. Çünkü Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ); “Mü’minin firâsetinden korkunuz, çünkü o Allahın nûru ile bakar” buyurmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden azîz bir zât şöyle anlatmıştır: “Daha hocamın huzûru ile şereflenmemiştim. Bir mektûp gönderip; “Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) eshâbının bir sohbetle, eshâbdan olmayan, en büyük evliyâdan daha üstün olmalarının sebebi nedir? Yoksa bir sohbette evliyâda hâsıl olan bütün hâllerden daha üstün bir hâl mi elde ediyorlardı” diye sordum, İmâm-ı Rabbânî hazretleri bunun cevâbında; “Bu suâlinizin cevâbı sohbete, hizmete ya’nî beraber bulunmaya ve görüşmeye bağlıdır” diye yazdılar. Bundan sonra İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûrları, hizmetleri ve sohbetleri ile şereflendim. Daha ilk sohbette öyle hâllere kavuştum ki, açıklamaya ve beyâna sığmaz. Aynı gün İmâm-ı Rabbânî hazretleri beni çağırıp: “Bu gün senin mektûbuna cevap verdim, senin hâllerin başka şekil aldı. Anladın mı? Yoksa anlamadın mı?” buyurdu. Ayaklarına kapandım. O esrâr ve firâset nûrlarının bahçesindeki servinin ayaklarının toprağına, kalb gözlerimden gizli nehirler akıttım.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebeleri şöyle anlatmıştır: “Gönül sahibi bir seyyid, birgün İmâm-ı Rabbânî’nin huzûrlarına geldi. Seyyidi, öyle bir hâl kaplamıştı ki, yanında oturan onun kalbinin; “Allah! Allah!” dediğini duyardı. Hele uyuduğu zaman kalbinin bu zikri iki kat fazla duyulurdu. Zamanın meşâyıhından, kemâle ve olgunluğa gelmeden icâzet almıştı. Bu icâzetin hakkıyla verilmemiş olduğu anlaşıldı, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden de izin ve icâzet almak istiyordu. Onun kalbinin zikretmesi ve isteği üzerine, İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: “Mübârek bir zât olduğu anlaşılıyor. Ama bu hadde varan kalb zikrinin istilâsından ve hakkıyla verilmemiş olan o icâzetlerden dolayı olan düşünceleri, onun ilerleme yolunu kesiyor. Ona yapılacak ilâç, bu hâllerini yok etmektir.” iki gün geçmeden, o kalbe âid zikr kendisinden öyle alındı ki, her ne kadar kendini zorlasa bile zikr edemedi. Şaştı kaldı. Ağlamağa, inlemeğe, feryâd etmeğe başlayıp, çok göz yaşları döktü. İmâm-ı Rabbânî hazretleri birkaç gün içinde, teveccühü ile onu eritti ve onun gurûrunu

kökünden kazıdı. Sonra onu çağırıp, tasavvufda gizli hâller ile süsledi, hâllendirdi ve buyurdu ki: “Kalb hâlleri, kalbe âid ve kökleşmiş olmalıdır.” İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin makbûl ve keşf sahibi küçük kardeşleri ve kıymetli talebesi Şeyh Muhammed Mes’ûd, geçim için ihtiyâcını gidermek maksadıyla, Kandehâr şehrine ticârete gitmişti. O günlerde İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bir sabah huzûrlarında bulunan hizmetçilerine şöyle buyurdu: “Ne garîb iştir. Kardeşim Muhammed Mes’ûd’un nerede olduğunu öğrenmek için teveccüh eyledim. Keşf gözü ile her ne kadar aradıysam, hiçbir yerde bulamadım. Bundan sonra daha dikkatli teveccüh eyledim, ölmüş ve henüz gömülmüş olan yeni mezarını gördüm.” Dinleyenler hayretler içerisinde kaldılar. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bunu söylemesinden bir müddet sonra, kardeşinin beraber gittiği arkadaşları geldiler ve onun Kandehâr’da vefât ettiğini söylediler.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri bir defasında Ecmîr şehrine gitmişti. Bu sırada mübârek Ramazan ayı gelmişti. Âdeti üzere teravih namazlarında, Kur’ân-ı kerîmi hatm etmeğe başladı. Birinci gece yağmur yağdığı için küçük bir mescidde namazı kıldılar. Çok sıkışık oldu. Ba’zı kimselerden onlara sıkıntı ve eziyet geldi. Namazı bitirdikten sonra, buyurdu ki: “İnşâallah hatmlerimizi bitiririz. Eğer Allahü teâlânın ihsânı ile geceleri yağmur yağmayıp, mescidin avlusunda teravih namazı kılarsak ne büyük bir ni’met olur.” Muhammed Hâşim-i Keşmî bundan sonrasını şöyle anlatmıştır: “Bu fakir, bir arkadaşıma; “Ne söylediklerini duydun mu? Ramazanın sonuna kadar bir daha yağmur görmeyeceğiz, inşâallah” dedim. Dördüncü hatmi bitirdikleri Ramazân-ı şerîfin yirmiyedinci gecesine kadar, gece yağmur yağmadı. Bu da onların büyük bir kerâmeti idi.”

Yine Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: “Teravih namazı kıldığımız o mescidin, bir duvarı sağlam yapılmamıştı ve bir tarafa doğru eğilmişti. O kadar ki, mescide gelenlerin çoğu ve etrâfında bulunanlar oradan geçerken, bugün yarın bu duvar yıkılacak derlerdi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri birgün bu düşüncelerine temasla buyurdu ki: “Bu duvar, bu fakirler burada kaldığı müddetçe, bize riâyet edip her hâlde yıkılmayacak. Nitekim büyükler; “Bizim şakamız ciddîdir” buyurmuşlardır. Buyurdukları gibi duvar, İmâm-ı Rabbânî hazretleri oradan ayrılıncaya kadar yıkılmadı. Oradan ayrıldığımız gün, ben, herkes gittikten sonra bir bahâne ile bir saat kadar o mescidin yanında kaldım. Duvarın yıkılmasını ta’kib ediyordum, İmâm-ı Rabbânî hazretleri mescid görünmez oluncaya kadar uzaklaşınca duvar birdenbire yıkılıverdi.”

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: “İmâm-ı Rabbânî hazretleri Lahor şehrine gittikleri zaman bir gece, yatsı namazını kıldıktan sonra eski bir binanın yanında durup; “Sakın kimse bu binanın yanında bulunmasın!” dedi. O gece yağmur yağacak ve fırtına esecek bir durum gözükmüyordu. Tecrübeli bir şahıs bana; “Diğer eski binalar bundan kurtulacak da, bu binanın kabahati nedir ki, yıkılacak” dedi. Gecenin üçte ikisi geçtikten sonra, o bina aniden yıkıldı. Bu binada bir kadın yatıyordu. Ev onun başına çöktü. Yakın olan birisinin ayağına da bir tuğla düştü. Kadını görenler ezildi ve öldü zannederlerdi. Hazret-i İmâm; “Biz bu gece burada kimse kalmasın demedik mi?” buyurdular. O kadını oradan çıkardıkları zaman, üzerinde bir yara ve incinme görülmedi, bir zarar görmemişti.”

O zamanın sultânının üçüncü oğlu, diğer kardeşlerinden çok daha olgun ve aralarında seçkin bir durumda idi. Babasına isyan etmişti. Bir taraftan babası, bir taraftan da bu oğlu, kuvvetli ordularla birbirlerine hücum ettiler. Şiddetli bir harb başladı. Babasının tarafında bulunup, en mühim işleri deruhte eden büyük bir kumandan, bu harb sırasında sultânın oğlunun tarafına geçti. Diğer kumandanlar da bu düşüncede idiler. Bu şehzâde, velîlerin ve âlimlerin sevgisini kazanmıştı. İslâmiyetin yayılmasına gayret ve müslümanları himâye ediyordu. Zamanın evliyâsının büyüklerinden bir kısmı, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine mektûp yazıp; “Delhi’de bulunan velîler ve büyükler keşf ve vâkı’alarla galibiyetin ve nusretin şehzâde tarafında olduğunu görüyorlar. Hazretiniz bu husûsda ne buyururlar” dediler: İmâm-ı Rabbânî hazretleri cevâbında; “Harb meydanındaki vaziyetin bunun aksi olduğunu anlıyorum, fakat sonunda şehzâdenin kazanacağını tamamen görüyorum” buyurdu. Buyurdukları gibi oldu. Bir müddet kadar diğerleri devleti idâre edip, sonra Allahü teâlâ kardeşler arasında sultanlığı ona (Şah Cihan bin Cihângir’e) nasîb etti. Babasının vekîli olarak onun makamına geçti. Allahü teâlâ, bu sultâna Hindistan’ı adâlet ve ihsânla dolduran bir padişahlık nasîb eyledi. Bu pâdişâh sayesinde memleket başka nizâma girdi. Ârifler ve âlimler bambaşka hürmet gördüler. Dîne üstün hizmetler yapıldı.

Vefâtı:

İmâm-ı Rabbânî hazretleri 1024 (m. 1615) senesinde, elliüç yaşlarında iken, talebelerinden çok sevdiklerine; “Benim ömrüm ve hayâtım hakkındaki kazâ-yı mübremin altmışüç sene olduğunu ilham ile bana bildirdiler” buyurdu. Ve buna çok sevindi. Çünkü Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) tâbi olmasının çokluğu, yaş bakımından da uymakla belli oluyordu. Aynı zamanda bu husûsta Hazreti Ebû Bekr’e, Hazreti Ömer’e ve Hazreti Ali’ye de uymuş oluyordu.

1032 (m. 1623) senesinde Ecmîr’de iken; “Vefât etmemin yakın olduğuna dâir işâretler, alâmetler görülmeğe başladı” buyurdu. Serhend’de bulunan kıymetli oğullarına mektûp yazıp; “Ömrümüzün sona ermesi yakındır” buyurdu. Babalarının hasreti ve ayrılığı ile yanan, evliyânın gözlerinin nûru kıymetli oğulları, bu mektûbu alınca, babalarının bulunduğu yere hareket ettiler. Huzûruna kavuşunca, birgün, bu yüksek oğullarını husûsi odaya çağırdı. Buyurdu ki: “Kıymetli oğullarım, bu dünyâya hiçbir şekilde nazarım ve bağlılığım kalmadı, öbür dünyâya gitmek îcâb ediyor, gitme ve yolculuk alâmetleri görünmeğe başladı.” Muhammed Hâşim-i Keşmî demiştir ki: “Oğulları odadan çıkınca, kalblerindeki sıkıntıyı ve ölçülemeyen üzüntüyü, bu fakîr gördüm. Her birinin ağlamaktan boğazı tıkanıyordu. Böyle olduklarını görünce, kendilerine ne için bu kadar ağladıklarını sordum. Babaları İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, vefâtının yakın olduğunu açıklaması üzerine ağladıklarını öğrendim. Fakat İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bu haberden oğullarının çok üzgün olduğunu, kalblerindeki sıkıntı ve darlığı görünce, aynı zamanda kendisine daha bir yıldan çok yaşayacakları bildirilince, tekrar oğullarını çağırdılar ve: “Bir takım işleri tamamlamak için daha bir müddet yaşayacağımızı bildirdiler” buyurdu. Bu müjdeden, bu iki mes’ud kardeş çok sevindiler, mesrûr oldular. Bundan sonra bu hâdiseyi bana anlattılar. Bununla beraber, bu fakirin gözyaşlarının aktığı rahneleri (çukurları) açmış oldular. Fakat, bu müjdelerinden, kıymetli oğulları ve bu kalbi yaralı âşık, uzun yıllar yaşayacaklarını ümid ettik.”

Gaybî habercilerden biri de şudur “İmâm-ı Rabbânî hazretleri o günlerde, Hâce Mu’înüddîn Ceşti hazretlerinin mezârını ziyârete gitti. Bir müddet o evliyânın kalblerine murâkabe ederek oturdu. Kalkınca, buyurdu ki: “Hazret-i Hâce çok iltifât edip, çok şefkat gösterdiler. Kendi husûsî bereketlerinden ziyâfetler verdiler. Konuştuk ve çok sırlar açıklandı. Konuşulanlardan biri şudur: Buyurdu ki: “Bu asker arasında bulunmaktan kurtulmağa çalışmayınız. Kendinizi Allahü teâlânın rızâsına bırakınız.” Bu arada o mezarda hizmet gören türbedârlar gelip, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin elini öpmekle şereflendiler.

Mu’înüddîn Ceşti hazretlerinin kabrinin örtüsünü her sene değiştirip eskisini evliyânın büyüklerinden birine gönderirlerdi. Yâhud da zamanın pâdişâhına verirler, o da kıymetli inci ve mücevherat gibi, bir sandıkta, teberrüken saklardı. O gün, o mezârın örtüsünü değiştirdiler ve eskisini İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna getirip, buna en çok lâyık olan sizsiniz diyerek takdim ettiler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri tam bir edeble kabûl etti. Örtüyü hizmetçilerine verip, kalbden soğuk bir ah çekdi ve; “Hazret-i Hâce’ye bundan daha yakın bir libâs, bir örtü yoktur. Bunu, bana kefen etmek için saklayın” buyurdu.

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: “O günlerde bir gece, teheccüd vaktinde bu fakir, husûsî odalarının yanına geldim. Kapılarının eşiğinin dibinde başımı dizlerimin üzerine koyarak, tefekkür etmeğe başladım. Aniden o odadan ağlamakla karışık acıklı, hüzünlü bir ses işittim. Kulağımı kapıya dayadım ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin içli olarak bir beyt okuduklarını ve Hakkı gören gözlerinden ihtiyâç ve muhabbet gözyaşları döktüklerini anladım. O beyt şu idi:

“İki günlük hayatla Câmî gamına doymadı,
Âh ne güzel olurdu, şu ömrüm uzun olsaydı.”

İmâm-ı Rabbânî hazretleri Ecmîr seferinden Serhend’e dönünce, artık evinde inzivâya çekildi. Bir müddet, beş vakit namaz ve Cum’a namazı hâriç, evden dışarı çıkmadı. Nûr ve esrâr menba’ı olan husûsî odasına; Muhammed Hâşim-i Keşmî’den, yüksek oğullarından, talebelerinden ve hizmetçilerinden iki üç kişi hâriç, başkalarının girmesi çok nâdir oluyordu. Bu halveti seçtiği günlerden birgün, soğuk bir nefes çekip; “Şeyhülislâm’ın (Ebû Ali Dekkâk’ın) meşrebi çok yükselince, meclisinde insan kalmadı” sözünü söyledi. Burada olduğu gibi, ömrünün sonuna doğru, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin meşrebi de o kadar yüksek oldu ki, talebelerinin

en yüksekleri bile onun yanında mektebe yeni başlayan küçük çocuklar gibi kalıyorlardı.

O günlerde dostlarına yazdığı mektûplarda ekseriya istiğfar ve Kelime-i tevhîd'in çok okunmasını yazardı. Hattâ ba'zı mektûplarında; "Ömrümüzün sonu yaklaştı, bakalım ne olur?" diye açıkça yazdı. Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Bu esnada, Dekken idâresinde karışıklıklar ve hercû merçler sebebiyle hatırıma, gidip çocuklarımı alıp, yüksek huzûrlarına getirip, Serhende, yerleşeyim diye geldi. Bu arzumu İmâm-ı Rabbânî hazretlerine arzettim. Nihâyet yüzlerce hasret ve gamla izin verdi. Gitmek için izin verdiği zaman, kendilerine; "Duâ buyurunuz da, bir an evvel dönüp Hakka kulluk edenlerin sığınağı olan kapınızla şerefleneyim" diye arzettim. Bir âh çekip; "Duâ edelim de, âhırette, hep beraber bir yerde olalım" buyurdu. Bu canları yakan son sözleri aklımı başımdan aldı. Fakat, bu talihsizin nasîbi mahrûmluk olunca, kazaya karşı gelemeyip, ister istemez, gözlerimden kanlı yaşlar akıta akıta, hasret ve gurbet şiirleri dize dize hazırlığa başladım ve ayrıldım."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri vefât etmeden altı ay önce, Şa'bân ayının onbeşinci gecesi olan "Berât kandili" gecesini, kendi husûsî odasında ihyâ eyledi. O gece yarısı, kıymetli hanımının bulunduğu odaya geldi. Hanımı dedi ki: "Bu gece ecellerin ve amellerin takdîr edildiği gecedir. Kimbilir Allahü teâlâ kimin defterine ölecek ve kimin defterine yaşayacak! diye kaydetti." İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu sözü duyunca; "Niçin tereddüt ve şüphe ile söylüyorsun? Ya isminin, dünyâda yaşayacaklar sahifesinden silindiğini görenin hâli nice olur?" buyurdu. Bunu söyleyince, esrâr yatağı olan kalbinden bir âh çekti. Böylece İmâm-ı Rabbânî hazretleri, o sene vefât edeceğine kerâmetiyle işâret buyurmuşlardı.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin ömrünün son günlerinde, hasta olduğu sırada huzûruna çıkıp, birkaç günlüğüne memleketime gidip gelmek için izin istedim. "Birkaç gün dur!" buyurdu. Sonra tekrar arzedip; "Hemen gidip, döneceğim" dedim. "Birkaç gün sabret!" buyurdu. Fakat; "Gidip en kısa zamanda huzûrunuza döneceğim" deyince, izin verdi ve: "Sen nerede, biz nerede, ilkbahar nerede?" mısra'ını okudu. Bu sözünden birkaç gün sonra vefât etti.

Bunun gibi, husûsî mahremleri ve onlara çok yakın olanlar; bu günlerde İmâm-ı Rabbânî hazretlerine inzivâ ve insanlardan uzak kalmalarına temasla; "Çoluk-çocuğunuzdan ve bütün insanlardan ayrılmanızın, uzlete çekilmenizin sebebi nedir?" diye sorunca, cevâbında: "Bu dünyâdan göçmemi çok yakın görüyorum, İş böyle olunca, tamamen inzivâ ve ayrılığı tercih edip, dâima istiğfar ediyorum, af diliyorum. Bunları zarurî görüyorum. Bütün vakitlerimi ve nefeslerimi, zâhirî ve bâtınî ibâdetlerle geçirmeyi elzem buluyorum. Bu da ancak, insanlardan ayrılmak ve yalnız kalmakla ele geçer. Bunun için beni bırakınız, benden ayrılınız ve beni Allahü teâlâya ısmarlayınız" buyurdu.

Yine bugünlerde, birgün kendi evinin aralığında (holünde) istirahat ederken, aniden; "İki üç ay sonra biz bu evde olmayız" buyurdu. Orada bulunanlar; "Husûsî odanızda mı bulunacaksınız?" diye arzettiler. Buyurdu ki: "Orada da olmayacağım." Ya nerede olacaksınız?" diye sordular. "Bu yerlerden hiçbirinde olacağım görülmüyor. Bakalım ne olur?" buyurup, yollarının îcâbı açık söylemedi.

Bu arada çok sadaka verdi ve büyük hayırlar yaptı. Esrâr mahremlerinden, yakınlarından biri, bu sadaka ve hayratlarının çokluğunu görünce; "Bütün bu hayratlar, belâların giderilmesi için midir?" diye sordu. Buyurdu ki: "Hayır, belki de kavuşmak şevki ile bunları yapıyorum. Ve şu beyti okuyup gözlerinden sevinç gözyaşları döküldü:

"Vuslat günüdür sırdaşım âleme kucak açayım,
Bu devletin, bu ni'metin sevinçlerini saçayım."

Muharrem-ül-harâm ayının onikinci günü buyurdu ki: "Bana bu dünyâdan öbür dünyâya gitmeme kırk veya elli gün kaldığını bildirdiler. Mezârımı da gösterdiler." Bu sözleri dinleyenler üzüldüler ve şaşa kaldılar. Ciğerlerindeki yara yeniden tazelendi. O günlerde, oğlu Muhammed Sa'îd birgün, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini ağlarken gördü. Sebebini sordu. Cevâbında; "Allahü teâlâya kavuşmanın sevinci ile ağlıyorum" buyurdu. Yine oğlu; "Allahü teâlâ, bu işi, bu dünyâda çok sevdiklerinin isteğine bırakır. Madem ki, siz bu kadar çok istiyorsunuz, elbette gidersiniz" diye arz etti. Bu sözü söyleyen oğullarında bir değişme gördü ve buyurdu ki: "Muhammed Sa'îd! Allahü teâlânın gayretine dokunuyorsun." Oğlu; "Kendi hâlime üzülüyorum" dedi ve gayet samimî bir beyânla, derd ve

elem dolu kalbini dışarı vururcasına; “Ey gönlümün sürûru babacığım! Bize yaptığınız bu şefkatsizlik ve acımasızlık nedendir?” diye arz etti. Bunun üzerine; “Allahü teâlâ sizden sevgilidir. Ayrıca bizim size şefkat ve yardımlarımız, vefât ettikten sonra, bu dünyâdakinden daha çok olacaktır. Çünkü bu dünyâda iken, insanlık îcâbı ba’zan ister istemez yardım ve teveccüh tam olmuyor. Hâlbuki öldükten sonra, beşerî sıfatlardan tamamen ayrılma vardır” buyurdu. Bunu söylediği günden i’tibâren, o günleri saymağa başladılar. Şöyle ki, Safer ayının yirmiikinci gecesi kalbleri hasta eshâbına; “Bugün söylediğim günlerin kırkıncı günü geçmiş oluyor. Bakalım bu yedi-sekiz günde ne zuhur eder” buyurdu. Yine oğullarına buyurdu ki: “Şu arada hâsıl olan birkaç günlük sıhhatte, Allahü teâlâ, Habîbine ( aleyhisselâm ) tâbi olan bir insanda bulunabilecek bütün kemâlâtı bana ihsân eyledi. Oğullarının bu sözlerden kalbleri parçalandı. Çünkü, bu sözlerde Hazreti Ebû Bekr ( radıyallahü anh ) Sıddîk-i Ekber’in; “Bu gün dîninizi tamam eyledim.” âyet-i kerîmesi gelince kalblerine gelen, ya’nî Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) vefât edecektir, ilhamından bir işâret bulunduğunu anladılar. Mısra’:

“Senin misk zülfünden, ayrılık gecesinin kokusu geliyor.”

Safer ayının yirmiüçü Perşembe günü, dervişlere, kendi mübârek elleriyle elbiselerini taksim etti. Kendi üzerinde pamuklu, sıcak tutan bir elbise bulunmadığı için, havanın soğukluğu te’sîr edip, tekrar sıtma hastalığına tutuldu ve tekrar yatağa düştü. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) hastalıktan kurtulup, az bir zaman sonra tekrar hasta olmuşlar ve vefât eylemişlerdi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bu husûsta da ittibâ’ı (uymayı) kaçırmadı. Bu hastalıktan evvel hizmetçilerinden birine; “Mangal için şu kadar liralık kömür al!” buyurdu. Biraz sonra tekrar yanına çağırarak; “Söylediğimin yarısı tutarında kömür al, çünkü bir ses kalbime, o kömürleri yakacak kadar zaman kalmadı diyor” buyurdu. Kömürün bir kısmını kendisi için ayırtıp, diğerini çocuklarına gönderdi. Kendisine ayrılmış olan miktar, vefât ettiği gün tamamen bitmişti. Bu hastalık zamanında, yüksek ilimleri, çok fazla olarak kendi yüksek oğullarına anlattı. Birgün ince hakîkatleri beyânda o kadar uğraşıyor ve bunun için o kadar konuşuyordu ki, kıymetli oğulları Hâce Muhammed Sa’îd; “Hazretinizin hastalığı bu kadar konuşmanıza elverişli değildir, bu ma’rifetlerin beyânını bir başka zamana bıraksanız nasıl olur babacığım?” diye arzetti. Bunun üzerine buyurdu ki: “Ey oğlum! Daha zaman ve fırsat var mı? Biliyorum ki, bir başka vakit, bu kadarını söylemeye de kuvvet ve kudret bulamayacağım.”

Bu günlerde hastalığı şiddetli olmasına rağmen cemâatle namaz kılmağı terketmedi. Ancak son dört-beş gün, yalnız başına namaz kıldı. Duâları, tesbihleri, salevâtları, zikri ve murâkabeyi, hiçbir eksiklik olmadan yapıyordu. Dînimizin ve hocalarının yollarının inceliklerinden hiçbirini terketmiyordu. Bir gece, gecenin üçüncü yarısında kalkıp abdest aldı. Teheccüd namazını ayakta kıldı ve; “Bu bizim son teheccüdümüzdür” buyurdu.

Vefâtından biraz önce, kendinden geçme hâli görüldü. Büyük oğlu, bu kendinden geçme hâlinin çokluğu, hastalığın şiddetinden mi, yoksa istiğrak (nurlara gömülme) sebebi ile midir, diye arzetti. Cevâbında; “İstiğrak sebebi iledir. Çünkü, ba’zı çok yüksek hâller görünüyor. Bunun için onlara teveccüh ediyorum, tâ ki hepsini oldukları gibi görebileyim ve bunlarla herşeyim tamam ve kâmil olsun” buyurdu. Bu derin sırlardan kısaca yüksek oğullarının kulaklarına fısıldadı. Bu kendinden geçme hâlinden kurtulunca, ciğeri yaralı, kalbi yanık talebelerine elveda sözünü hatırlatan, vasıyyetlerini söylemeye başladı. Bu vasıyyetlerin çoğu; mutâbeata, Peygamberimize ( aleyhisselâm ) tâbi olmaya teşvik, sünnete yapışma, bid’atten kaçınma, zikr ve murâkabeye devam etme hakkında idi.

Buyurdu ki: “Sünnete çok sıkı sarılmak lâzımdır.” Bu sözleriyle de Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) uymak istemişlerdi. Çünkü, Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) vefât edecekleri zaman böyle nasihat eylemişlerdi. Abbâd bin Sâriye’den ( radıyallahü anh ). Tirmizî ve Ebû Dâvûd şöyle rivâyet eder “Resûlullah ( aleyhisselâm ) bize va’z ediyordu. Bu va’zdan kalbler ürperiyor. Gözler yaşarıyordu. Dedik ki: “Yâ Resûlallah! Bu sözleriniz veda va’zına benziyor, bize vasıyyet ediniz.” Resûlullah aleyhisselâm buyurdular ki: “Size vasıyyetim olsun: Allahtan korkunuz, bir köle bile emr-i ilâhîyi bildirirse dinleyiniz ve yapınız. Yaşayanlarınız çok şeyler görecek. O zaman benim ve Hulefâ-i râşidînin sünnetine gayet sıkı sarılınız, onu elden kaçırmayınız. Dinde bid’atten çok sakınınız. Çünkü bütün bid’atler dalâlettir, sapıklıktır.”

İmâm-ı Rabbânî hazretleri vasıyyetine devamla şöyle buyurdu: “Dînimizin sahibi, Resûlullah ( aleyhisselâm ) nasihatlerin en incelerini bile; “Din nasihattir” hadîs-i şerîfi gereğince ihmâl etmediler. Dînimizin kıymetli kitaplarından, tam tâbi olmak yolunu öğreniniz ve bununla amel ediniz. Benim techiz ve tekfin işlerimde sünnete uyunuz.” Bundan evvel daha önce mübârek hanımına buyurmuştu ki: “Eğer ben senden evvel, bu sıkıntılarla dolu dünyâdan âhırete gidersem, benim kefenimi, senin mehr parandan aldırırsın.”

Nasihatlerinden biri de; “Mezarımı belli olmayan bir yere yapınız” idi. Yüksek oğulları arzettiler ki: “Bundan evvel, hazretinizin işâreti ile ağabeyimizin gömüldüğü, şerefli ve bereketli yer hakkında; “Benim mezarım orada olacaktır. Aynı yerde gömüleceğim” buyurmuştunuz. Bu gün de böyle buyuruyorsunuz.” “Evet öyle idi. Fakat şimdi ben böyle istiyorum” dedi.

Oğullarının, bunu kabûl etme hakkında durakladıklarını görünce; “Eğer böyle yapmazsanız, şehrin dışında yüksek babamın yanına defnediniz. Bu da olmazsa, şehrin hâricinde bir bahçede benim mezarımı yapınız. Süslemeyiniz. Olduğu gibi bırakınız ki, en kısa zamanda nişanı kalmasın” buyurdu.

Hazret-i İmâm kendi kabirleri için buyurdukları iki üç yer hakkında, oğullarında bir duraklama, bir dikkat, hattâ bir şaşkınlık görünce, tebessüm edip; “Serbestsiniz. Nereyi münâsip görürseniz, oraya defnediniz” buyurdu. Vefât ettiği Safer ayının yirmidokuzunda Salı günü, gece kendine hizmet eden hizmetçilerine; “Çok zahmet çektiniz, bu sizin son zahmetinizdir” buyurdu. Gecenin sonunda: “Bu gece de bitti, sabah oldu” buyurdu. O günün işrâk zamanında; “Bevl edeceğim, bir leğen getirin” buyurdu. Getirdiler, fakat içinde kum yoktu, “İçinde kum olmazsa sıçrama ihtimâli olabilir” buyurdu. O en nâzik zamanda da, en ince husûslara dikkat edip, bevl etmedi ve; “Bu leğeni kaldırın, beni de yatağıma yatırın” buyurdu. Dediği gibi yaptılar. Kendilerine biraz sonra, vefât edeceksin, abdest almağa vakit bulamayacaksın ilhamı gelince, abdestini bozmak istemedi ve abdestli olarak rûhunu teslim etmek istedi. Sedirin üzerine yatınca, sünnet üzere sağ elini sağ yanağının altına koyup, zikrle meşgûl oldu. Büyük oğlu Muhammed Sa’îd, babasının sık sık nefes aldığını görünce; “Hâl-i şerîfiniz nasıldır babacığım?” diye arzetti. “İyiyim ve kıldığım o iki rek’at namaz kâfidir” buyurdu. Bundan sonra bir daha konuşmadı. Yalnız Allahü teâlânın ismini söyledi ve biraz sonra da vefât etti. Peygamberlerin büyüklerinin çoğunun son sözleri namaz olmuştur. Bu husûsta da Peygamberlerin serverine ( aleyhisselâm ) tâbi oldu. Vefâtı binotuzdört senesi, Safer ayının yirmisekizi, güneş hesabı ile yirmidokuzu, Salı günü kuşluk vakti vâkî oldu.

O ay yirmidokuz gün idi. Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) vefât ayı olan Rebî’ul-evvel ayının ilk gecesi, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) huzûruna kavuştu. Hastalık ve humma çektiği günler, yaşının sene adedi kadar olup, altmışüç gün idi. Hadîs-i şerîfde; “Bir günlük humma, bir senenin keffâretidir” buyuruldu. Çektikleri hastalık, bu hadîs-i şerîfin ma’nâsına uygun oldu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin nurlu bedeni yıkama tahtasının üzerine koyulup, elbiseleri soyulunca, orada olanların hepsi de gördüler ki, hazret-i İmâm, namazda olduğu gibi ellerini bağladı. Sağ elinin baş parmağı ve küçük parmağını, sol elin bileğinde halka yaptı. Hâlbuki, oğulları vefâtından sonra, kollarını düzeltip uzatmışlardı. Yıkama tahtasına yatırırken, tebessüm etti ve bir müddet böyle mütebessim olarak kaldı. Hattâ orada olanlar feryâd ettiler.

Yıkayıcı, mübârek ellerini açıp düzeltti. Sol tarafa yatırdı, sağ tarafını yıkadı. Sağ tarafa yatırıp sol tarafını yıkayacağı zaman, orada bulunanlar, velilik kuvvetinin bir alâmeti olarak, zaîf bir hareketle ellerinin hareket ettiğini, biraraya geldiğini ve eskisi gibi tekrar sağ elinin baş ve küçük parmaklarının, sol elinin bileğinde halka yaptığını gördüler. Hâlbuki sağ tarafa yatınca, sağ elin sol el üzerine gelmemesi îcâbederdi. Latif elleri mum ve taze gül yaprağı kadar taze idiler. Bununla beraber öyle bir kuvvetle sol elini tutmuştu ki, ayırmak ve çözmek mümkün değildi. Kefene sardıkları zaman, yine ellerinin bağlandığı görüldü. Böylece iki-üç defa vâki oldu. Nihâyet oradakiler, bunda derin bir ma’nâ ve gizli bir sır olduğunu anlayıp, bir daha ellerini açmaya uğraşmadılar ve oğulları Hâce Muhammed Sa’îd; “Madem ki, muhterem babam böyle istiyor, böyle bırakalım” buyurdu. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) hadîs-i şerîfde; “Yaşadıkları gibi ölürler” buyurdu. Bu, Allahü teâlânın büyük bir ihsânıdır. Dilediğine ihsân eyler. O’nun ihsânı boldur.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin cenâze namazını, oğlu Hâce Muhammed Sa'îd kıldırdı. Vefâtında 63 yaşında idi. Serhend'de evinin yanında defnedildi. Daha sonra Afganistan pâdişâhı Şâh-i Zaman, kabri üzerine büyük ve çok san'atlı bir türbe yaptırdı. Vefât haberi, talebelerini ve sevenlerini çok üzüp ağlattı. Duyulduğu her yerde gözyaşları döküldü. Vefâtı üzerine çok şiirler yazılmış ve pekçok târih düşürülmüştür. Onun vefâtına dayanamayan talebelerinden Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatır: "Vefât ettiği günün akşamı şehrin kenarında, virâne bir mescidde, o pahasız hazînenin hayaliyle içim yanıyor, kalbim parçalanıyordu. Kalbimden soğuk ahlar çekiyor, gözümden yakıcı gözyaşları döküyordum. Ben bu hâlde iken birden hocamın rûhâniyeti gözüküp; "Sabretmek lâzım" buyurdu Binlerce kırıklık ve perişanlık içinde; "Ey efendim, ateşe kim dayanabilir?" dedim, "İbrâhim aleyhisselâma uymayı yerine getirmek lâzımdır" buyurdu. Böylece, bu kendinden geçmiş âşığın divaneliği arttı, ızdırâbımı ve ona olan muhabbetimi dile getiren şiirler söylemeğe başladım."

Büyük oğlu Muhammed Sa'îd buyurdu ki: "Yüksek babamı, vefâtından sonra rü'yâda gördüm. Allahü teâlânın kendisine verdiği büyük ni'metlerden tam neş'e ve sevinçle anlatıyordu ve bununla iftihar ediyordu. Kendisine; "Canım babacığım, şükr makamından hiç kimseye bir nasîb verdiler mi?" diye arzettim. "Evet, beni de şükredenlerden eylediler" buyurdu. Arzettim ki, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Şükreden kullar azdır" (Sebe'-13) buyuruluyor. Bu âyet-i kerîmeden anlaşılan, bu cemâatin, peygamberler olduğudur. Yâhud da Peygamberlerin en büyük eshâblarıdır. Ebû Bekr-i Sıddîk ( radıyallahü anh ) gibi deyince; "Evet, öyledir. Fakat beni husûsî bir ihsân ve inâyetle, o cemâate dâhil eylediler" buyurdu.

Hâce Muhammed Ma'sûm hazretleri buyurdu ki: "Babamı vefâtından sonra rü'yâda gördüm. Münker ve Nekîr'in suâli nasıl geçti? diye sordum." Buyurdu ki: "Allahü teâlâ merhamet ederek, bereket cihetiyle ilham edip; "Eğer sen izin verirsen bu iki melek kabrine gelecek" buyurdu. Arzettim ki: "Ey Allahım! Bu iki melek de, senin huzûrunda kalsınlar dedim. Nihâyetsiz rahmet ve merhametinden bana acıdı ve onları benim yanıma göndermedi." Tekrar; "Kabir sıkması nasıl geçti?" diye sordum. "Oldu, fakat çok az oldu" buyurdu.

Çocukları:

1- Hâce Muhammed Sâdık: Büyük oğlu olup, daha küçük yaşta tasavvufda yüksek hâllere kavuştu. Onsekiz yaşında iken zâhirî ilimleri bitirip, ders vermeye başladı. Tasavvufda en yüksek dereceye ulaştı. Yirmidört yaşında iken 1025 (m. 1616) senesinde tâ'ûn, veba hastalığından vefât etti.

2- Hâce Muhammed Sa'îd: Babasının huzûrunda ilim öğrenip, onyedi yaşında aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Tatlı sözlü ve alçak gönüllü olup, dünyâya hiç kıymet vermezdi. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde, yüksek derecede âlim idi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu oğluna icâzet ve hilâfet verip; "Muhammed Sa'îd, Ulemâ-i râsihîndendir (ilmini nübüvvet kaynağından alan âlimlerden)" buyurdu. Bu oğlu 1070 (m. 1660) senesinde vefât etti.

3- Muhammed Ma'sûm: Hindistan'da yetişen kelam âlimlerinin en meşhûrlarından olup, zâhirî ve bâtınî ilimlerde pek yüksek derecede idi. O doğunca, İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Muhammed Ma'sûm'un dünyâya gelişi bizim için pek bereketli ve pek mübârek oldu" buyurmuştur. Babası onu aklî ve naklî ilimlerde yüksek derecede yetiştirmiştir. Ona; "İlim tahsilini çabuk bitir ki, seninle işimiz vardır" buyurmuştur. Muhammed Ma'sûm (r.aleyh) daha ondört yaşında iken babasına; "Ben kendimde öyle bir nûr görüyorum ki, bütün âlem güneş gibi ondan aydınlanmaktadır. Eğer o nûr sönerse dünyâ karanlık, zulmetli olur!" diyerek hâlini babasına arzetmiştir. Bunun üzerine babası İmâm-ı Rabbânî ona; "Sen zamanının kutbu olursun" buyurarak müjde vermiştir. Muhammed Ma'sûm, daha sonra bu husûsu şöyle belirtmiştir "Allahü teâlâya hamdü senalar olsun. Va'dedilen ele geçti. Müjdelere kavuştum!" Muhammed Ma'sûm ( radıyallahü anh ) 1079 (m. 1667) senesinin Rebî'ul-evvel ayının yedinci günü vefât etti.

4- Muhammed Ferrûh: Daha çok küçük iken feyz ve nûrlara kavuşmuş, küçük yaşta, tâ'ûn hastalığından 1024 (m. 1615) senesinde vefât etmiştir.

5- Muhammed Îsâ: ismi, Îsâ aleyhisselâmın ismine izafeten Îsâ konmuştur. Birgün İmâm-ı Rabbânî hazretleri "Tâhâ" sûresini dinliyordu. Buyurdu ki: "Îsâ aleyhisselâmı gördüm. Meclisimizde idi. Bana; "Senin bir çocuğun dünyâya gelecek. İsmini benim ismimden koyunuz" dedi. Doğunca ismini

Muhammed Îsâ koydular. Dört yaşına gelince hârikaları, kerâmetleri görülmeye başladı. Bu oğlu da Muhammed Ferrûh ile aynı gün tâ'ûn hastalığından vefât etti.

Veba (tâ'ûn) hastalığının yaygın olduğu günlerde, iki oğlu Muhammed Ferrûh ve Muhammed Îsâ hastalandılar. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu iki kardeşi birbirinden ayrı yerlerde yatırın dedi. Muhammed Ferrûh'u cemâathâne odasında, Muhammed Îsâ'yı ise, içerideki odada yatırdılar. Muhammed Îsâ vefât etti. "Muhammed Ferrûh'da ağırdır. Kardeşinin vefâtını ona haber vermeyelim" dediler. Bu sırada Muhammed Ferrûh; "Ey kardeşim, vefasızlık ettin, benden evvel gittin" dedi. Mevlânâ Abdülhay orada idi. "Baba, kime söylüyorsun?" dedi. "Muhammed Îsâ'ya söylüyorum. Ahırete gitmede benden evvel davrandı" cevâbını verdi. Mevlânâ Abdülhay, "Muhammed Îsâ içerideki odadadır. Onun vefât ettiğini nereden bildin?" deyince, Muhammed Ferrûh; "Meleklerin onu gasl ettiklerini görüyorum" dedi. Aynı gün akşam Muhammed Ferrûh da vefât etti.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Mevlânâ Sâlih'e gönderdiği bir mektûpda (Birinci cild, 306. mektûp), tâ'ûn hastalığından küçük yaşta vefât eden oğulları için kısaca şöyle yazıyor:

"Kardeşim Molla Sâlih! Serhend'de bulunanların başına gelenleri dinle! Büyük oğlum Muhammed Sâdık ( radıyallahü anh ), iki küçük kardeşi Muhammed Ferrûh ve Muhammed Îsâ birlikte âhırete gittiler. "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn." Allahü teâlâya sonsuz hamd olsun ki, önce geride kalanlara sabr etmek gücünü ihsân eyledi. Bundan sonra bu belâdan râzı olmayı nasîb eyledi. Beyt:

"Beni incitsen de, yüz dönmem yine,
Sabretmek tatlı olur sevgili elemine."

Sekiz yaşında vefât eden ve bu yaşta çok kerâmet ve hârikaları görünen Muhammed Îsâ'dan ne bildireyim! Her üçü de, nefis birer cevher idiler. Bize emânet verilmişlerdi. Allahü teâlâya hamd olsun ki, bu emânetleri râzı olarak sahibine teslim eyledik. Yâ Rabbî! Peygamberlerin efendisi hürmetine, bizi onların sevâbından mahrûm bırakma! Onlardan sonra bizleri fitneye düşürme!"

6- Ümmü Gülsüm: İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kerîmesi, kızı olup, iffet hazînesi idi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri birgün çocukları ile evde oturuyorlardı. Kerîmeleri Ümmü Gülsüm o zaman yedi yaşında idi. Odaya girdi ve annesine; "Vah vah! Siz Allahdan gâfil hâlde oturuyorsunuz" dedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri ona; "Bîbî! Sen Allahü teâlâyı unutmamak hâlini nereden aldın?" buyurdu. "Siz perde arkasından, filân hanıma zikr telkin ediyordunuz. Ben de perde arkasında olan o hanımefendinin yanında idim. O günden beri benim kalbim zikr ediyor. Dâima, Allah Allah diyor. Allahü teâlâyı bir an unutmuyorum. Aynı zamanda kalblerde olanları da biliyorum. Kimi görsem, kalbindekini bilirim" dedi. Kardeşlerinden birgün sonra, ya'nî Rebî'ul-evvelin sekizinci günü o da vefât etti. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bu kızından başka iki kızı daha vardı. Bunlardan biri, babasının sağlığında vefât etti. Diğeri de Kâdı Abdülkâdir'le evlendi.

7- Muhammed Eşref: İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin oğullarından olup, babasının sağlığında, süt emmekte iken vefât etti.

8- Şah Muhammed Yahyâ: İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin en küçük oğludur. Bu oğullarına Şah lakabını vermesinin sebebi; Şah İskender-i Kâdirî'nin bu çocuğa, daha çok küçük yaşta teveccüh edip, inâyet nazarları ile hâlini süsleyip, kendi dedelerinin âdeti üzere, bu gözbebeğine Şah ismini vermiş olmasıdır. Yahyâ ismini vermelerine gelince; bu oğlu dünyâya gelmeden önce, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine şöyle ilham olundu: "Evinde bir çocuk dünyâya gelecek, senin ismini ihyâ edecek, yaşatacaktır." Dünyâya gelince, o müjde sebebi ile ismini; ihyâ eden ma'nâsına Yahyâ koydu.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, dâima bu vilâyetin gözbebeğinin yaradılışının ve kabiliyetinin yüksekliğinden bahsederlerdi. Hattâ bu göz nûru, hazret-i İmâm'ın bereketli terbiyeleri ile sekiz dokuz yaşlarında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha çok küçük yaşta, kendisinde ilim tahsiline karşı öyle bir rağbet ve muhabbet görülüyordu ki, üstadına yaptığı rabıtalar ve bu esnadaki müşâhedeler, hiç bir çocukta görülmüş ve duyulmuş değildir. İmâm-ı Rabbânî, Ecmîr seferinden dönerken, hizmetçilerinden birkaçı, Şah Muhammed Yahyâ'yı, hazret-i İmâm'ı karşılamak için iki üç konak ileriye götürdüler. Hazret-i İmâm'ın huzûruna geldi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, dört gün sonra Serhend'e geleceklerini söyledi. Oğlu Serhend'e

dönmek için babasından izin istedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri; “Dönmek için niçin bu kadar acele ediyorsun. Yoksa bizi özlemedin mi?” buyurdu. “Burada kalırsam derslerim kalır ve filân arkadaşım beni geçer. Bunu istemem. Hocamı da özledim” dedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri çok memnun oldu ve; “Evet, ne için böyle olmasın ki, âlimler tabakasındandır, sâlihler ve hafızlar hânedânındandır” buyurdu ve izin verdi.

Şah Muhammed Yahyâ babasının vefâtından sonra, yüksek ağabeylerinin bereketli terbiyeleri ile, aklî ve naklî ilimleri tamamen öğrendi. Tam bir kuvvet ve kudretle ilim kürsüsüne oturup, en zor kitaplardan ders okutmaya başladı. Allahdan başka herşeyden vaz geçip, lüzumsuz hiçbir şey yapmayıp, vakitlerinin kıymetini bilip, sünnet-i seniyyeye uyup, bu büyükler yoluna tam riâyet edip, bu yolda devam etti. Öyle ki, temizliğin ve ma’nevî nisbetin varisliği, temiz alnından belli olurdu. Boyu, gözleri, kaşları, yürüyüşü, yüksek babasına çok benzerdi. Makbûl ve sevgili olmasının alâmetlerinden biri de, Hâce Bâkî-billah’ın büyük oğlu Hâce Muhammed Abdullah’ın kızının, bu vilâyet sedefinin nikâhı altına girmesidir. 1037 (m. 1627) senesinde onbeş yaşında idi ve “Mutavvel” okuyordu.

Zâhirî ilimlerden sonra, yüksek ağabeylerinin yanında tasavvuf yolunda ilerledi. Kemâl ve ikmâl derecelerine kavuşup, mürşid-i kâmil-i mükemmil oldu. Yüksek keşf ve ma’rifetler sahibi oldu. Bir kısmını kalem dili ile, hazret-i Urvet-ül-Vüskâ İmâm Ma’sûm’a arzetti, doğruluklarını sordu. Mektûbât-ı Ma’sûmî’de bunlar vardır.

Yüksek ağabeyleri, Haremeyni şerîfeyni ziyârete gidince, bu da onlarla beraberdi. O mübârek yerlerin feyz ve nûrlarından çok nasîb aldı. 1098 (m. 1687)’de vefât etti. Tegannînin haram olduğuna dâir bir risalesi vardır. (Tegannî; Kur’ân-ı kerîmi ve ezanı, hareke veya harf katacak veya harfleri değiştirecek şekilde, müzik perdelerine uyarak okumaktır.)

Şah Muhammed Yahyâ’nın iki oğlu kaldı. Biri Şeyh Ziyâeddîn, diğeri Şeyh Fakîrullah idi. Bunların ikisi de zâhir ve bâtın kemâllerine kavuşmuşlardı. Mektûplarından birkaçı Gülşen-i Vahdet’de vardır.

Talebeleri: İmâm-ı Rabbânî hazretleri irşâd makamına geçip, insanları irşâda, doğru yolu anlatmaya başlayınca, insanlar dünyâ kazançlarını bırakıp, yakın-uzak heryerden karınca ve çekirge sürüleri gibi huzûruna üşüştüler. Onun bereketiyle, dünyâda bir benzeri daha bulunmayan ve büyük bir ni’met olan ders halkaları ve sohbet meclisleri kuruldu. İslâmiyetin zayıf, kâfirlerin galip olduğu bir zamanda, binlerce gayr-i müslim İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûrunda müslüman oldu. Nice fâsık ve fâcir, haramlara dalmış felâket içinde olan günahkâr kimseler, onun sohbeti ile hidâyete kavuşmuş, hâllerini düzeltip, takvâ sahibi ve ibâdet eden kimseler olmuşlardır.

Dünyânın her yerinden, uzaktan-yakından pekçok insan, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini rü’yâda ve uyanıkken görüp, aşk ve muhabbetle huzûruna koşmuşlardır. Âlimlerden, sâlihlerden, zengin ve fakirlerden pekçok kimse böylece huzûruna gelip, sohbetiyle şereflenmişler, ondan feyz almışlardır.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, huzûruna gelip, sohbetinde toplanan herkese teveccüh eder, feyz verir ve tasavvufta üstün hâllere kavuştururdu. Elinde tövbe edip, ona talebe olanların sayısı yüzbinlerin üstündedir. Seçkin talebelerini insanlara doğru yolu anlatmak üzere çeşitli memleketlere göndermiş ve talebeleri vasıtasıyla oralara da feyz vermiştir.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinin meşhûrlarından bir kısmı şu zâtlardır:

Muhammed Sâdık: Yirmidört yaşında iken çok az insanın kavuşabileceği yüksek derecelere kavuşan büyük oğludur. Babasının sağlığında 1025 (m. 1616) senesinde vefât etmiştir.
Muhammed Sa’îd: Yüksek hâller, güzel ahlâk ve temiz ameller sahibi ikinci oğludur. Aklî ve naklî ilimlerde âlim, tasavvuf bilgilerinde mütehassıs idi. Babasının husûsî sırlarına büyük derecelerine, eşsiz kemâlât ve hâllerine kavuşup, onun nûrunu bütün âleme yayan üçüncü oğlu Muhammed Ma’sûm-i Fârûkî olup, dokuzyüzbin talebesi vardı. Bunlardan yüzkırkbini evliyâ, yedibini de mürşid-i kâmil idi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebeleri arasında, en meşhûrlarından ve halîfelerinden olanları da şu zâtlardır 1- Mîr Muhammed Nu’mân, 2- Şeyh Tâhir-i Lâhori, 3- Bedî’uddîn Sehâren-pûri, 4- nûr Muhammed Pütnî, 5-Hamîd-i Bingâlî, 6- Şeyh Müzzemmil, 7-Şeyh Tâhir Bedahşî, 8- Mevlânâ Ahmed Berkî, 9- Mevlânâ Kâsım Ali, 10- Mevlânâ Yûsuf Semerkandî, 11-Mevlânâ Muhammed Sâlih Gülâbî, 12-Mevlânâ Muhammed Sıddîk

Keşmî, 13- Şeyh Abdülhayy, 14- Mevlânâ Yâr Muhammed Telkânî, 15- Mevlânâ Hasen-i Berkî, 16- Şeyh Abdülhâdî, 17- Şeyh Hacı Hıdır Efgân, 18- Şeyh Yûsuf-i Berkî, 19- Şeyh Mühibbullah, 20- Mevlânâ Ahmed Deybenî, 21- Kerîmüddîn Baba Hasen Ebdâlî, 22- Şeyh İshâk Sindî, 23- Mevlânâ Abdülvâhid Lâhori, 24- Mevlânâ Emânullah Lâhorî, 25- Muhammed Sâdık Bedahşânî, 26- Yâr Muhammed Kadîm, 27-Mevlânâ Kâsım Ali, 28- Âdem Bennûrî 29- İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hayâtını ve menkıbelerini anlatan "Zübdet-ül-makâmât" kitabını yazan ve Mektûbât'ın üçüncü cildini toplayan meşhûr talebesi, Muhammed Hâşim-i Keşmî, 30- Yine hayâtını ve menkıbelerini anlatan "Hadarât-ül-Kuds" kitabını yazan, meşhûr talebesi, Bedreddîn Serhendî en meşhûr talebelerindendir.

Yüksek talebelerini, insanlara zâhirî ilimleri ve bâtınî ma'rifetleri öğretmeleri için her tarafa gönderdi. Meselâ; Mevlânâ Hamîd-i Bingâlî, Mevlânâ Muhammed Sıddîk-i Bedahşî, Şeyh Müzzemmil, Mevlânâ Tâhir-i Bedahşî, Mevlânâ Ahmed-i Deybenî, Kerîmüddîn-i Baba Hasen-i Ebdâlî, Hasen-i Berkî, Mevlânâ Abdülhayy-i Belhî, Mevlânâ Hâşim-i Keşmî, Mevlânâ Bedreddîn-i Serhendî, Yûsüf-i Berkî, Hacı Hıdır Efgân, Hâce Muhammed Sâdık-i Kâbilî, Mevlânâ Yâr Muhammed Kadîm-i Talkânî ve diğerleri..

Bu zâtlar İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin seçkin talebelerindendir. Bunların sohbetinden milyonlarca insan feyz alarak, Vilâyet makamına kavuşmuşlardır. Bu yüksek talebelerine çok yüksek müjdeler vermiş ve insanların bu seçkin zâtların sohbetlerine kavuşmalarını teşvik eylemiştir. Talebesinden ba'zılarını vilâyet ve kutbluk makamı ile müjdelemiştir.

Nûr Muhammed Pütnî (kuddise sirruh): talebesinin büyüklerindendir. Bunun hakkında; "O, ricâl-ül-gaybdendir. Ya Nükabâdan, yâhud Nücebâdandır" buyurdu.

Bedî'üddîn-i Sehârenpûri (kuddise sirruh): Rü'yâda Peygamber efendimizden ( aleyhisselâm ) çok inâyet ve iltifâtlara kavuştu. Kendisine; "Sen Hindistan'ın sirâcısın kandilisin" buyuruldu. Zamanın kutbu olmak saadetine de kavuştu.

Mevlânâ Ahmed-i Berkî (kuddise sirruh): Bir hafta içinde bütün sülûk konaklarını geçmiştir. Bu da memleketinin kutbu olma şerefine nail olmuştur.

Mevlânâ Muhammed Tâhir-i Lâhori (r.aleyh): Kendi memleketinin kutbu olmakla şereflendi. Allahü teâlâ kendisine; "Senin teveccüh ettiklerinin hepsini Cehennem ateşinden halâs ettim ve sana talebe olanı bağışladım" diye ilham eyledi.

Seyyid Âdem-i Bennûrî (r.aleyh): Daha ilk teveccühde ve hattâ telkin ânında, talebeyi tasavvufda Fenâ-i kalbî makamına ve nisbet-i hâssaya ulaştırırdı. Allahü teâlâ tarafından kendisine husûsî bir tarz ve yol ihsân edildi. Bu yola "Ahseniyye" denmiştir, işte bu yol ile insanları Allahü teâlâya yaklaştırıyordu. Bu beşareti, müjdeyi, İmâm-ı Rabbânî hazretleri, şu sözleri ile kendisine verdiler "Size bizden istifâde ettiğinizden daha çoğu gaybî olarak verilecektir. Sizin yolunuza tevessül (vesile) eden, mağfiret olunmuştur. Kıyâmette size yeşil bir sancak verilir. Size tevessül edenler, sizin yolunuzda gidenler, kıyâmet gününde o sancağın altında rahat ve gölgede olurlar." Dörtyüzbinden ziyâde kimse huzûrunda tövbe etti. Bin tane kâmil talebesi vardı. Seyyid Ahmed, Medîne-i münevvereye gidince, Resûlullah ( aleyhisselâm ) selâmını almış ve pek az kimseye bile nasîb olmıyan müsâfeha etmek şerefine kavuşmuştu. O sırada; "Ey oğlum! Sen benim yanımda kal!" diyerek bir ses duyuldu ve hakîkaten, Medîne-i münevverede vefât etti.

Seyyid Muhammed Nu'mân-ı Bedahşî (kuddise sirruh): İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bir mektûbunda, Seyyid Muhammed" Nu'mân-ı Bedahşî'ye: "Sizin kemâl hilâliniz, güneşin karşısında ondördüncü ay gibi oldu. Güneşe verilenlerin hepsi, ona aksetti" yazdı. Kutb olduğu kendisine müjdelendi, İrşâdları çok fazla oldu. Yüzbinlerce insanı Allahü teâlâya yaklaştırdı. Zamanın pâdişâhı, talebesinin çokluğundan korktu. Onu Dekken'den çağırıp yanında muhafaza eyledi. Buyurdu ki: "Peygamber efendimizi ( aleyhisselâm ) rü'yâda gördüm. Ebû Bekr-i Sıddîk ( radıyallahü anh ), O serverin yanında idi. Buyurdu ki: "Yâ Ebâ Bekr! Oğlum Muhammed Nu'mân'a söyle, Ahmed'in makbûlü, benim makbûlümdür ve Allahü teâlânın makbûlüdür. Ahmed'in merdûdünü, kabûl etmediğini ben ve Allahü teâlâ sevmeyiz." İmâm-ı Ahmed Rabbânî'nin (kuddise sirruh) makbûllerinden olduğum için, bu müjdeyi duyunca, büyük bir sürura kapıldım. Bu huzûr içerisinde iken,

tekrar şöyle buyurdular: “Oğlum Muhammed Nu’mân’a de ki: Senin makbûlün, Ahmed’in (İmâm-ı Rabbânî’nin) makbûlüdür. Onun makbûlü, benim ve Allahü teâlânın makbûlümüzdür. Senin merdûdün, kabûl etmediğin Ahmed’in, benim ve Allahü teâlânın merdûdüdür.”

Eserleri: 1- Mektûbât: İslâm âleminde İmâm-ı Rabbânî’nin mektûbâtı kadar kıymetli bir kitap daba yazılmamıştır. Mektûbât, üç cild olup, beşyüzyirmialtı mektûbunun toplanmasından meydâna gelmiştir. Kelâm ve fıkıh bilgilerini, tasavvufun ma’rifetlerini açıklayan uçsuz bir derya gibi eşsiz bir eserdir.

Mektûbât’ın birinci cildi 1025 (m. 1616) senesinde talebelerinin meşhûrarından Yâr Muhammed Cedîd-i Bedahşî Talkânî tarafından toplanmıştır. Birinci cildde üçyüzonüç (313) mektûp vardır. Bu cildin son mektûbu, Muhammed Hâşim-i Keşmî’ye yazılmıştır. İmâm-ı Rabbânî hazretleri birinci cildin son mektûbunu yazınca; “Muhammed Hâşim’e gönderilen bu mektûpla resûllerin, din sahibi peygamberlerin ve Eshâb-ı Bedr’in sayısına uygun olduğundan, üçyüzonüç mektûpla birinci cildi burada bitirelim” buyurmuştur.

İkinci cildi ise 1028 (m. 1619) senesinde yine talebelerinden, Abdülhay Pütnî tarafından toplanmıştır. Bu cildde Esmâ-i hüsnâ ya’nî Allahü teâlânın Kur’ân-ı kerîmde geçen doksandokuz ismi sayısınca doksandokuz (99) mektûp vardır.

Üçüncü cild de İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefâtından sonra 1040 (m. 1630) senesinde talebelerinden Muhammed Hâşim-i Keşmî tarafından toplanmış olup, bu cildde de Kur’ân-ı kerîmdeki sûrelerin sayısınca yüzondört (114) mektûp vardır. Her üç cildde toplam beşyüzyirmialtı (526) mektûp vardı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefâtından sonra on mektûbu daha üçüncü cilde ilâve edilmiştir. Böylece toplam mektûp adedi. (536) olmuştur.

Mektûbât’daki mektûpların birkaçı Arabî, geri kalanların hepsi Fârisîdir. 1392 (m. 1972) senesinde, Pakistan’da Karaşi’de (Edeb Menzil, Sa’îd Kompani) de Gulâm Mustafa Hân tarafından, üç cildi iki kitap hâlinde ve haşiyesinde açıklamalar olarak, gayet okunaklı ve nefis basılmıştır. Bu Fârisî baskının, 1397 (m. 1977) senesinde İstanbul’da, ofset baskısı yapılmıştır. Muhammed Murâd-i Kazanî Mekkî tarafından 1302 (m. 1884) yılında Arabîye tercüme edilerek, “Dürer-ül-meknûnât” adı verilmiş, 1316 (m. 1898)’da Mekke-i mükerremede Miriyye matbaasında basılmıştır. 1382 (m. 1963)’de, İstanbul’da da ofset yolu ile birinci hamur kâğıda gayet nefis basılmıştır. İmâm-ı Rabbânî’nin (kuddise sirruh) ve oğlu Muhammed Ma’sûm’un (kuddise sirruh) (Mektûbât) kitapları, Müstekîm-zâde Süleymân Efendi tarafından Farsçadan Türkçeye, Osmanlıcaya tercüme edilip, 1277 (m. 1860) senesinde taşbasması yapılmıştır. Daha sonra birinci cildi Türkçeye tercüme edilerek, “Müjdeci Mektûblar” adı ile İstanbul’da Hakîkat Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. Mektûbât’ın ikinci ve üçüncü cildindeki mektûplardan da bir kısmı Türkçeye tercüme edilerek, “Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye” kitabı içinde 108 madde hâlinde yayınlanmıştır.

İmâm-ı Rabbânî’nin mübârek oğlu Muhammed Ma’sûm-i Serhendî’nin yetiştirdiği, yüzlerce evliyânın meşhûrlarından olan Muhammed Bâkır Lâhorî, 1080 (m. 1668)’de “Mektûbât’ı Fârisî olarak hülâsa edip, özetleyerek “Kenz-ül-hidâyât” ismini vermiştir. Bu eser yüzyirmi sahife olup, içinde yirmi başlık vardır. 1376 (m. 1957) senesinde Lâhor’da basılmıştır.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin büyük talebelerinden Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatır: “Hocamın zamanında yaşayan ve derin âlim olan bir zât bana: “Senin hocanın risaleleri ve mektûpları olduğunu duydum, fakat görmedim” dedi. Ben de İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bir mektûbunu, o dindar âlime okudum. Dinlerken zevkinden coşup, ellerini kaldırdı. Bir müddet duâ etti ve; “Yâ Rabbî! Bu muazzam şeyhe dâima selâmet ver!” dedi, sonra bana; “Bid’atlarla dolu olan bu bozuk zamanda kalb kararıyor, paslanıyor. Senin yüksek hocanın sözleri o pasları sildi, kalbimi cilâlandırdı” dedi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden biri şöyle nakleder: “İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: “Bütün yazılarımızı, âhır zamanda gelecek olan Hazret-i Mehdî’nin okuyacağı ve hepsini makbûl bulacağı bize bildirildi.”

Son asrın zâhir ve bâtın ilimlerinde kâmil, dört mezhebin fıkıh bilgilerinde mahir, büyük İslâm âlimi ve rûh bilgilerinin mütehassısı, Seyyid Abdülhakîm-i Arvâsî hazretleri defalarca şöyle buyurmuştur: “Ba’de kitâbillah ve ba’de kütüb-i sitte efdal-i kütüb, Mektûbâtest.” Ya’nî, Allahü teâlânın kitabı olan

Kur'ân-ı kerîm'den sonra ve Resûlullahın ( aleyhisselâm ) hadîs-i şerîflerinin toplanması ile meydana gelmiş olan Kütüb-i sitteden sonra, dîn-i İslâmda yazılmış kitapların en üstünü Mektûbât'tır. Yine Mektûbât'tan bahsederken; "Din ve dünyâya en ziyâde yarıyan ve dîn-i İslâmda misli yazılmamış Mektûbât kitabı..." buyurmuştur.

Evliyâ-yı Kirâmın vilâyetlerinin kemâlâtının ma'rifetlerini bildiren kitapların en kıymetlisi, Celâleddîn-i Rûmî'nin "Mesnevî"si olduğu gibi, hem vilâyet kemâlâtının ma'rifetlerini, hem de nübüvvet kemâlâtının ma'rifetlerini ve inceliklerini bildiren kitapların en kıymetlisi ve en üstünü, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin "Mektûbât" kitabıdır.

Diğer eserleri de şunlardır: 2- Redd-i revâfıd: Fârisî olup, Râfizîleri reddeden bu kitabın Türkçesi, (Hak sözün Vesîkaları) kitabında, bir bölüm olarak, Hakîkat Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. Arapcaya da tercüme edilmiştir. 3- İsbâtün-nübüvve: "Peygamberlik nedir?" adı ile Türkçeye tercüme edilmiştir. Hak Sözün Vesîkalan kitabı içinde bir bölüm olarak yayınlanmıştır. Ayrıca Arapcası, İngilizceye ve Fransızcaya da tercüme edilmiştir. 4- Mebde' ve Me'âd, 5- Âdâb-ül-mürîdîn, 6- Ta'lîkât-ül-Avârif, 7-Risâle-i tehlîliyye, 8- Şerh-i Rubâ'ıyyât-ı Abd-il-Bâkî, 9- Meârif-i ledünniye, 10- Mükâşefât-ı gaybiyye, 11- Cezbe ve sülûk risalesi.

Eserlerinden seçmeler:

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin eşsiz eseri "Mektûbât", hem yazıldığı asırda, hem de sonraki asırlarda, hakîki saadeti arayanlar tarafından aşk ve şevkle okunmuş, istifâde edilmiş ve pekçok insanın se'âdete kavuşmasına vesile olmuştur. Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak isteyenlere fâideli olmak için yazdığı bu eserinden seçmeler:

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, büyük oğlu Muhammed Sâdık'a yazdığı birinci cilddeki 260. mektûbun son kısmında şöyle buyurdu:

"Ey oğlum! Kutb-i irşâdın feyz vermesi ve ondan feyz almakla ilgili ma'rifetler, "Mebde' ve Me'âd" risalesinde, "İfâde ve istifâde" babında yazılmışdı. Sırası gelmiş iken, fâideli olan bu ma'rifeti de, buraya yazıyorum. Orada yazılı olan ile karşılaştırınız! Kutb-i irşâd, kemâlât-i ferdiyyeye de mâlikdir. Çok az bulunur. Asırlardan, çok uzun zaman sonra, böyle bir cevher dünyâya gelir. Kararmış olan âlem onun gelmesi ile aydınlanır. Onun irşâdının ve hidâyetinin nûrları, bütün dünyâya yayılır. Yer küresinin ortasından tâ arşa kadar herkese; rüşd, hidâyet, îmân ve ma'rifet onun yolu ile gelir. Herkes, ondan feyz alır. Arada o olmadan, kimse bu ni'mete kavuşamaz. Onun hidâyetinin nûrları, bir okyanus gibi, (çok kuvvetli radyo dalgaları gibi) bütün dünyâyı sarmıştır. O derya, sanki buz tutmuştur. Hiç dalgalanmaz (ya'nî şöhretten uzak olur, onu kimse tanımaz.) O büyük zâtı tanıyan ve seven bir kimse, onu düşünürse, yâhud, o, bir kimseyi sever, onun yükselmesini isterse, o kimsenin kalbinde, sanki bir pencere açılır. Bu yoldan, sevgisi ve ihlâsına göre, o deryadan kalbi feyz alır. Bunun gibi bir kimse, Allahü teâlâyı zikr ederse ve bu zâtı hiç düşünmezse, meselâ onu tanımazsa, yine ondan feyz alır. Fakat, birinci feyz daha fazla olur. Bir kimse, o büyük zâtı inkâr eder, beğenmezse, yâhud o büyük zât, bu kimseye incinmiş ise, Allahü teâlâyı zikr etse bile, rüşd ve hidâyete kavuşamaz. Ona inanmaması veya onu incitmiş olması, feyz yolunu kapatır. O zât, bunun istifâdesini istememiş olmasa bile, onun zararını istemese bile, hidâyete kavuşamaz. Rüşd ve hidâyet, var görünür ise de yoktur. O zâta inanan ve sevenler, onu düşünmeseler de ve Allahü teâlâyı zikr etmeseler de, yalnız sevdikleri için, rüşd ve hidâyet nûruna kavuşurlar. Fârisî beyt tercümesi:

Susdum artık, zekîlere bu yeter,
Çok bağırdım, dinleyen varsa eğer.

Âlemlerin rabbi olan Allahü teâlâya hamdolsun. O, rahmândır ve rahimdir. O'nun resûlü Muhammed aleyhisselâma ve Âline ve Eshâbına sonsuz salât ve selâm olsun."

Birinci cild, 23. mektûpda şöyle buyurdu:

"Bir din âlimi, gençlere din öğreteceği zaman, bunlara önce, İslâm düşmanları ve câhil kimseler tarafından şırınga edilen, yanlış bilgileri ve iftiraları anlayıp, onların temiz ve körpe kafalarını bu zehirlerden temizler. Zehirlenen rûhlarını tedâvi eder. Sonra, yaşlarına ve anlayışlarına göre, İslâmiyeti ve meziyetlerini, faydalarını, emirlerindeki ve yasaklarındaki hikmetlerini, inceliklerini ve insanlığı saadete ulaştırdığını, onların kalbine yerleştirir. Böylece gençlerin rûh bahçelerinde, dertlere deva, rûhlara gıda olan nefis çiçekler yetişir. Böyle bir

din âlimini ele geçirmek, en büyük kazançtır. Onun bakışları, rûhlara işler. Sözleri, kalblere te'sîr eder. Dîn-i İslâmı hazır lokum gibi yutmak, susuz kalmış iken soğuk şerbet içip ciğerlerine kadar serinliyebilmek, ancak böyle bir Allah adamının sunması ile mümkündür..."

Birinci cild, 193. mektûp:

Allahü teâlâ yardımcımız olsun! işlerinizi kolaşlaşdırsın! Ayıb ve çirkin olan şeylerden korusun!

Âkil ve baliğ olan erkeğin ve kadının birinci vazîfesi; Ehl-i sünnet âlimlerinin yazdıkları akâid bilgilerini öğrenmek ve bunlara uygun olarak inanmakdır. Allahü teâlâ, o büyük âlimlerin çalışmalarına bol bol sevâb versin! Âmin. Kıyâmette Cehennem azâbından kurtulmak, onların bildirdiklerine inanmağa bağlıdır. Cehennemden kurtulacak olanlar, yalnız bunların yolunda gidenlerdir. (Onların yolunda gidenlere "Sünnî" denir.) Resûlullahın ( aleyhisselâm ) ve Eshâbının "rıdvânullahi aleyhim ecmaîn" yolunda gidenler yalnız bunlardır. Kitâbdan ve sünnetten (ya'nî Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden) çıkarılan bilgiler içinde kıymetli, doğru olan, yalnız bu büyük âlimlerin, kitâbdan ve sünnetden anlayıp bildirdikleri bilgilerdir. Çünkü, her bid'at sahibi, ya'nî her reformcu ve her sapık kimse, bozuk düşüncelerini, kısa aklı ile, kitâbdan ve sünnetden çıkardığını söylüyor. Ehl-i sünnet âlimlerini gölgelemeğe, küçültmeğe kalkışıyor. Demek ki, kitâbdan ve sünnetden çıkarıldığı bildirilen her sözü, her yazıyı doğru sanmamalı, yaldızlı propagandalarına aldanmamalıdır...

İ'tikâdı düzeltdikten sonra, helâl, haram, farz, vâcib, sünnet, mendûb ve mekrûh olan şeyleri de fıkıh kitaplarından öğrenmek ve her işi bunlara göre yapmak da lâzımdır. Talebeden birkaçına emir buyurunuz da, Fârisî dilinde yazılmış fıkıh kitaplarından birini, toplandığınız zaman okusunlar. "Mecmû'a-i Hâni" ve "Umdet-ül-İslâm" adındaki kitapları okumak çok uygun olur.

Allah korusun, i'tikâd edilecek şeylerde bir sarsıntı olursa, kıyâmetde. Cehennemden hiç kurtulmak olmaz. İ'tikâd doğru olup da, işlerde gevşeklik olursa, tövbe ile ve belki tövbesiz de af olunabilir. Eğer af olunmazsa, Cehenneme girse bile, sonunda yine kurtulur. Görülüyor ki, işin aslı ve temeli, i'tikâdı düzeltmektir. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr buyurdu ki: "Bütün iyi hâlleri ve buluşları bize verseler, fakat Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdını kalbimize yerleşdirmeseler, hâlimi harab; istikbâlimi karanlık bilirim. Eğer, bütün harablıkları, çirkinlikleri verseler ve kalbimizi Ehl-i sünnet i'tikâdı ile süsleseler, hiç üzülmem." Allahü teâlâ, bizi ve sizi, Ehl-i sünnet i'tikâdından ayırmasın! İnsanların efendisi hürmetine ( aleyhisselâm ) duâmızı kabûl buyursun! Âmîn.

Lâhor'dan gelen bir talebe, Şeyh Ciyûn'un eski Nahhâs Câmii'nde Cum'a namazı kıldığını söyledi. Meyan Refi'uddîn onun iltifâtına kavuşduktan sonra, Kâdı Şeyh Ciyûn'un kendi bahçesinde bir câmi yaptırdığını söyledi. Böyle haberleri işittiğimiz için, Allahü teâlâya hamd olsun! Allahü teâlâ böyle iyi işleri arttırsın! Böyle haberleri işitince, çok, hem de pekçok sevinmekteyiz.

Muhterem Seyyid hazretleri! Bugün, müslümanlar kimsesiz kaldı, İslâmiyete yardım için, bugün az birşey vermek, binlerce altın vermiş gibi kıymetli olur. Hangi talihli kimseye bu büyük ni'meti ihsân ederlerse, ona müjdeler olsun! Dînin yayılmasına, İslâmiyetin kuvvetlendirilmesine çalışmak, her zaman iyidir ve kim olursa olsun böyle çalışan, cihâd sevâbına kavuşur. Fakat, İslâm düşmanlarının her yandan saldırdığı bu zamanda, Ehl-i beyt-i nebeviden olan siz kahramanların yardım etmesi, elbette daha iyi, daha güzel olur. Çünkü Allahü teâlâ, İslâmiyet gibi en büyük ni'metini, kullarına, sizin yüksek ceddîniz ile gönderdi. Sizin yardımınız, kendi yaptığı şeye yardım etmek olur. Başkalarının yardımı ise böyle olmaz, Resûlullaha ( aleyhisselâm ) tam vâris olabilmek, bu büyük işi yapmakla olur. Resûlullah ( aleyhisselâm ) Eshâbına karşı buyurdu ki: "Siz, öyle bir zamanda geldiniz ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapmaz iseniz, helak olur, Cehenneme gidersiniz. Sizden sonra öyle müslümanlar gelecek ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapabilseler Cehennemden kurtulurlar." işte bizim zamanımız, o zamandır ve müjdelenenler de, şimdiki müslümanlardır. Fârisî beyt tercümesi:

Se'âdet topu, ortaya kondu.
Topu kapan yok, erlere noldu?

Bu yakınlarda, mel'ûn Guvendval kâfirinin öldürülmesi çok güzel oldu. Onun ölümü, Hindûların burunlarının kırılmasına sebeb oldu. Ne niyetle olursa olsun, niçin öldürüldü ise

öldürülsün. İslama saldıranların alçalması, müslümanlar için bir kazançdır. O kâfir öldürülmeden önce rü'yâda, devlet reîsimizin, kâfirlerin liderlerinin başını kesdiğini görmüşdüm. Doğrusu, o kâfir, düşmanların önderi ve kâfirlerin şefleri idi. Allahü teâlâ, o alçakları yardımsız bıraksın!

İslâmiyetin ve müslümanların yükselmesi, kâfirlerin ve kâfirliğin kıymetden düşmesine, aşağı olmasına bağlıdır. Allahü teâlâ, zımmîlerden cizye almağı emreyledi. Onlardan bu vergiyi almak, onları aşağı kılmak içindir. Kâfirler ne kadar yükselirse, müslümanlar da o kadar alçalır. Bu inceliği iyi anlamalıdır. Çok kimse, bu bağlılığı anlayamıyor. Bu yüzden dinlerini yıkıyorlar. Allahü teâlâ, Tövbe sûresinin, 73. âyetinde meâlen; "Ey sevgili Peygamberim ( aleyhisselâm )! Kâfirlerle ve münâfıklarla cihâd et, döğüş! Onlara sert davran!" buyurdu. Kâfirlerle döğüşmek, onlara sert davranmak, dinde zarurî lâzımdır. Ya'nî îmânın şartıdır. (Fakat, cihâdı hükümet yapar. Devletin ordusu yapar. Müslümanların cihâdı, asker olarak hükümetin verdiği vazîfeyi yapmakdır.)

İslâmiyetin emirlerini bildirmek için, hârika işler yapmak, kerâmet sahibi olmak şart değildir. Bilenlerin, bilmeyenlere öğretmeleri lâzımdır. Elimde gücüm, kuvvetim yokdu da, İslâmiyetin yasak etdiği şeylerin kötülüklerini söyliyemedim diyerek, özür ve bahâne ileri sürmek, kıyâmetde insanı azâbdan kurtaramayacakdır. İnsanların en iyileri olan peygamberler (aleyhimüsselâm), İslâmiyetin emirlerini, yasaklarını bildirirlerdi. Ümmetleri mu'cize isteyince; "Mu'cizeleri Allahü teâlâ yaratır. Bizim vazîfemiz O'nun emirlerini bildirmekdir" buyururlardı. Allahü teâlâ, dilerse ümmetlere merhamet ederek, inanmaları, saadete kavuşmaları için, o anda mu'cize yaratırdı. Her ne olursa olsun, İslâmiyeti bildirmek, gençlere öğretmek, fâidelerini açıklamak, düşmanların yalanlarını, iftirâlarını cevaplandırmak elbette lâzımdır. Bilenler, bildirmezlerse, cezadan, azâbdan kurtulamayacaklardır. Bu vazîfeyi yaparken, fitne çıkarmamağa dikkat etmelidir. Dikkatle çalışırken, kendine bir sıkıntı gelirse, bunu ni'met bilmelidir. Peygamberler (aleyhisselâm), Allahü teâlânın emirlerini bildirirken, görmedikleri sıkıntılar, çekmedikleri işkenceler kalmadı. Onların en üstünü Resûlullah efendimiz buyurdu ki: "Hiçbir peygambere, benim çekdiğim eziyet çektirilmedi." Fârisî beyt tercümesi:

Ömür geçdi, derdimi anlatmak bitmedi,
Bitireyim artık, gece devam etmedi.

Vesselâm.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât'ının birinci cildinden özet olarak seçmeler:

"Edebi gözetmek, zikrden üstündür. Edebi gözetmeyen, hakka kavuşamaz."

"Ehlin gönlü için (ailenin gönlünü almak için) günah işlemek ahmaklıktır."

"Eshâb-ı Kirâm sohbet ile yükseldi. Eshâb-ı Kirâm, dîni bildirenlerdir."

"Eshâb-ı Kirâma dil uzatan dîni yıkar. Eshâb-ı Kirâmın îmânda ayrılıkları yoktur."

"Eshâb-ı Kirâmın hepsi, evliyânın hepsinden üstündür."

"Farzı bırakıp, nafile ibâdetleri yapmak boşuna vakit geçirmektir."

"Felâsifenin (filozoflar) kısa görüşleri, yalnız madde âlemini görmektedir."

"Gına sahiblerinin ya'nî zenginlerin, alçak gönüllü olması güzeldir. Fakirlerin ise onurlu olması lâzımdır."

"Haram sebeple elde edilen herşey de haramdır."

"Havf (korku), gençlikte; recâ (ümîd), ihtiyârlıkta olmalıdır."

"Hayr, Allahü teâlâdan gelendedir."

"Her sabah ve akşam yüz kerre; "Sübhânellahi ve bi-hamdihi" demelidir."

"Her ne ki kalbin huzûruna yardım ede, mübârektir."

"Her hatıra geleni yapmağa kalkışmamalıdır."

“Herşeye kalbi bağlamaktan kurtulmadıkça, Hak teâlâya bağlanılamaz.”

“İbâdet-i gayrdan (başkasına tapınmaktan) kurtulmak için, Allahü teâlâdan başka birşey istememelidir.”

“İbâdetin hâlis olması için mâsivâya köle olmakdan kurtulmalıdır.”

“İhlâs ile yapılan bir iş, senelerce yapılan ibâdetlerin kazancını hâsıl eder.”

“İctihâd ve kıyas; âyetlerin ve hadîslerin ma’nâlarını açığa çıkarmaktır.”

“İnsana lâzım olan önce Ehl-i sünnete uygun inanmak, sonra Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymak, daha sonra tasavvuf yolunda ilerlemektir.”

“İslâmın temeli; Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine inanmak ve yapmaktır.”

“Kalbe gelen lekeleri temizlemek için; tövbe, istiğfar, pişmanlık ve iltica (sığınma, yalvarma) etmelidir.”

“Kalbin tasviyesi (temizlenmesi); İslâmiyete uymakla, sünnetlere yapışmakla, bid’atlerden kaçmakla ve nefse tatlı gelen şeylerden sakınmakla olur. Zikr ve rehberi (doğru yolu gösteren âlimi) sevmek bunu kolaylaştırır.”

“Kalbin birçok şeyleri sevmesinin sebebi, hep o birşey içindir. O da nefsdir.”

“Kâfirlere Kıymet vermek müslümanlığı aşağılamak olur.”

“Kelâm-ı ilâhi’nin tefsîri; nakil ile, işitmekle olur.”

“Kelime-i tevhîd; putlara ibâdeti bırakıp, Hak teâlâya ibâdet etmek demektir.”

“Küfür, nefs-i emmârenin isteklerinden hâsıl olur.”

“Malı zarardan korumanın ilâcı, zekât vermektir.”

“Maraz-ı kalbi (kalbin hasta olması), Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına kalbin inanmaması demektir.” “Maraz-ı kalbi, kalbin mâsivâya (Allahü teâlâdan başka şeylere) bağlanmasıdır.”

“Maraz-ı kalbiye tutulmuş olanların hiçbir ibâdeti ve tâati fâideli olmaz.”

“Mâsivâ, mahlûklar demektir.

Akla hayâle gelen, düşünülen, görülen herşey mâsivâdır.”

“Mekrûhtan sakınmak ve bir edebi gözetmek; zikrden, fikirden ve murâkabeden daha fâidelidir.”

“Meyyite (ölüye); duâ, Fâtiha, sadaka ve istiğfar ile yardım etmelidir.”

“Minnet ve sıkıntıya katlanmak, muhabbet sahiblerine lâzımdır.”

“Mübah olan şeyleri lâzım olunca kullanmalıdır. Mübahları, kulluk vazîfesini yapmak için niyet ederek kullanmalıdır.”

“Mübahları gelişi güzel kullanan, şüpheli şeyleri yapmağa başlar. Şüphelileri yapmak da harama yol açar.”

“Büyükleri sevmek saadetin sermâyesidir. Muhabbete müdâhâne (gevşeklik) sığmaz.”

“Nefs bir merkez bir santraldir. Duygu organları onun âletleridir.”

“Nefs bir kötülük deposudur. Kendini iyi sanarak Cehl-i mürekkeb olmuştur.”

“Nefse, günahlardan kaçmak, ibâdet yapmaktan daha güç gelir. Onun için günahtan kaçmak daha sevâbtır.”

“Nefs-i emmâre, hiç kimsenin emri altına girmeyip, herkese emretmek ister.”

“Nefs-i emmâreyi yıpratmak, azgınlığını önlemek için dîne uymaktan başka çâre yoktur.”

“Namazda hâsıl olan lezzetlerde, nefsin nasîbi yoktur.”

“Namazın mi’râc olması bu ümmete mahsûstur.”

“Uyku zamanında yüz kere tesbih (sübhânellah demek), tahmîd (elhamdülillah demek) ve tekbîr (Allahü ekber demek) okumak, kendini hesaba çekmek sayılır.”

“Razzâk olan Hak teâlâ, rızıklara kefil olmuş, kullarını bu sıkıntıdan kurtarmıştır.”

“Se’âdet, ömrü uzun ve ibâdeti çok olanındır.”

“Saâdet-i ebediyyeye kavuşmak, peygamberlere uymağa bağlıdır.”

“Sohbeti ganîmet bilmelidir. Sohbetin üstünlüğü, bütün üstünlüklerin ve kemâllerin üstüdür.”

“Sünnet ile bid’at arasında şüpheli olan bir işi terk etmelidir.”

“Sünnet ile bid’at birbirinin zıddıdır. Birini yapınca öteki yok olur.”

“İslâmiyete uymadan, azâbdan kurtulmak olmaz.”

“İslâmiyete uymak, nefsin isteklerini bırakmak demektir.”

“İslâmiyete uymayan kimse, Allahü teâlâya kavuşamaz.”

“İslâmiyete uygun olmayan sözler ve işler, insanı felâkete sürükler.”

“Şeytan, (Allahü teâlâ rahimdir af eder) diyerek insanı günah işlemeğe sürükler. Hâlbuki kıyâmet günü düşmanlara merhamet olunmayacaktır.” “Şeytan, kötülükleri iyilik şeklinde gösterip insanları aldatır.” “Şöhret, âfettir.”

“İstemek, kavuşmanın müjdecisidir. Yanıp yakılmak da kavuşmanın başlangıcıdır.”

“Taleb (istemek), büyük ni’mettir. Ni’meti elden kaçırmamak için, onun şükrünü yerine getirmek lâzımdır.”

“Tâlib olmayan kimse, tâlib olmayı istemelidir. Bu istek de büyük ni’mettir.”

“Talibin nefse uymaması lâzımdır. Bu da vera’ ve takvâ ile olur ki, haramlardan sakınmalıdır.”

“Talibin yalvarması ve çok sevmesi lâzımdır.”

“Tasdik demek, kalbin şüphesiz inanmasıdır. Bilmek, anlamak demek değildir.”

“Tekmîl-i sınâ’at telâhuk-i efkâr iledir. Ya’nî san’atların, fenlerin gelişmesi, buluşların birbirine eklenmesi iledir.”

“Zâhid, dünyâya gönül bağlamadığı için, insanların en akıllısıdır.”

“Zekât niyeti ile bir kuruş vermek, dağlar kadar altını sadaka olarak vermekten kat kat daha sevâbdır.”

“Sâlih ameller İslâmın beş şartıdır. Sâlih amelleri yapmadan kalb selâmette olmaz.”

“Cennet ile Cehennemden başka ebedî bir yer yoktur. Cennete girmek için îmân ve dînin emirlerine uymak lâzımdır.”

“Dünyâyı maksad edinmemeli. Dünyâ, nefsin arzularına yardımcıdır. Dünyâ ve âhıret bir arada olmaz. Dünyâya düşkün olmak, günahların başıdır. Dünyâya düşkün olanlar âhırette zarar görür. Dünyâya düşkün olmamanın ilâcı, İslâmiyete uymaktır.”

“Bu zamanda dünyâyı terk etmek çok zordur. Dünyâyı terk lâzımdır. Hakîkaten terk edemeyen, hükmen terk etmelidir ki, âhırette kurtulabilsin. Hükmen terk etmek de büyük ni’mettir. Bu da, yemekte, içmekte, giyinmekte, meskende, dînin hududundan dışarıya taşmamakla olur.”

“Dünyâyı terk etmek iki türlüdür; birincisi, mübahların, zarûret miktarından fazlasını terktir. Bu çok iyidir, ikincisi, haramları ve şüphelileri terkedip yalnız mübahları kullanmaktır. Bu zamanda bu da iyidir.”

“Tesbih okumak (sübhânellah demek), tövbenin anahtarı ve hattâ özüdür.”

“Tövbe yapabilmek, Hak teâlânın büyük ni’metidir.”

“Ulemâ-i din (iyi din adamları, hakîki din âlimleri), dünyâ ni’metlerinden vazgeçmişlerdir. Dîni yaymaktan ve dîni kuvvetlendirmekten başka şey düşünmezler.”

“Ulemâ-i dünyâ (dünyâya düşkün olan kötü din adamları), dünyâ ve dünyâ ni’metleri arkasında koşarlar. Bunlarla arkadaşlık etmek zararlıdır. Kötülükleri herkese bulaşır.”

“Ulemâ-i sû’ (kötü din adamları) insanların doğru yoldan sapmalarına sebep olurlar.”

“Rü’yâlar güvenilecek şey değildir. Uyanık iken ele geçen kıymetlidir.”

“Vakit çok kıymetlidir. Kıymetli şeyler için kullanmak lâzımdır, işlerin en kıymetlisi sahibine hizmet etmektir. (Ya’nî Allahü teâlâya ibâdet ve tâat etmektir.”

“Gençlik zamanında dînin emirlerine uymak, dünyâ ve âhıret ni’metlerinin en üstünüdür.

“Annenin yavrusuna fâidesi olmadığı (annenin yavrusundan kaçacağı) kıyâmet günü için, hazırlık yapmayana yazıklar olsun!”

“Âyet-i kerîmede; “Vallâhu basîrun= Allah onların ne yaptıklarını görmektedir” buyuruldu. Allahü teâlâ herşeyi gördüğü hâlde (insanlar) çirkin işleri yaparlar. Aşağı bir kimsenin bile bu işleri gördüğünü bilseler, vaz geçerler yapmazlar. Bunlar ya Hak teâlânın görmesine inanmıyorlar, Yâhud onun görmesine kıymet vermiyorlar, îmânı olana her ikisi de yakışmaz.”

“Velîlerin hiçbiri, peygamber mertebesine varamaz.”

“Velîlerin hiçbiri, Sahâbî mertebesine çıkamaz.”

İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki:

“Allahü teâlânın hayırlı işlerde kullandığı kimselere müjdeler olsun!”

“Her işi, dînini seven ve kayıran, doğru âlimlerin kitaplarından öğrenmelidir.”

“İyi kimselerle arkadaşlık kurmalı, kötü kimselerle arkadaşlıktan kaçınmalıdır.”

“Mâlâya’nî (boş şeyler) ile vakit geçirmek, Allahü teâlâdan uzaklaşmaya işârettir.”

“İhlâs ile yapılan küçük bir iş, senelerce yapılan ibâdetler gibi kazanç (sevâb) hâsıl eder.”

“Her ibâdeti seve seve yapmalı. Kul hakkına dokunmamağa, hakkı olanlara hakkını ödemeğe titizlikle çalışmalıdır.”

“Dünyânın vefasızlıkta eşi yoktur, dünyâyı isteyenler de alçaklıkta ve bahillikte (cimrilikte) meşhûrdur. Azîz ömrünü, bu vefasızın ve değersizin peşinde harcayanlara yazıklar ve korkular olsun.”

“Gençlik çağının kıymetini biliniz! Bu kıymetli günlerinizde, İslâmiyet bilgilerini öğreniniz ve bu bilgilere uygun olarak yaşayınız! Kıymetli ömrünüzü faydasız, boş şeyler arkasında, oyunla ve eğlence ile geçirmemek için uyanık olunuz.”

“İnsanlar riyâzet deyince, açlık çekmeği ve oruç tutmağı anladılar. Hâlbuki, dînimizin emr ettiği kadar yimek için dikkat etmek, binlerce sene nafile oruç tutmaktan daha fâidelidir.”

“Bir kimsenin önüne lezzetli, tatlı yemekler konsa, iştihâsı olduğu hâlde ve hepsini yemek istediği hâlde, dînimizin emr ettiği kadar yiyip, fazlasını bırakması, şiddetli bir riyâzettir ve diğer riyâzetlerden çok üstündür.”

“Bir farzı vaktinde yapmak, bin sene nafile ibâdet yapmaktan daha çok fâidelidir.” Fârisî beyt tercümesi:

“Allahtan başka her neye tapınsan, hepsi hiçtir.
Yazıklar olsun ol kimseye ki, bir hiç iledir.”

“Ölüm gelmeden önce, yapacak işi bilmeli, yüzü ak olarak, Allahü teâlâyı özliyerek can vermelidir.”

“Sebeplere yapışmak Allahü teâlâya güvenmeğe mâni değildir. Sebepleri ve onlardaki te’sîrleri de o yaratıyor.” Fârisî beyt tercümesi:

“Ne varsa güzel, Allah sevgisinden başka.
Hepsi cana zehirdir, şeker dahî olsa.”

“Herşey, Allahü teâlânın varlığını ve sıfatlarını gösteren, birer işârettir.”

“Hayrı ve şerri yaratan Allahü teâlâdır. İyilik istiyenlerden râzıdır. Kötülük istiyenlerden râzı değildir.”

“Birkaç günlük zamanı büyük ni’met bilerek, Hak teâlânın beğendiği şeyleri yapmağa çalışmalıdır.”

“Allahü teâlânın kıymet verdiği ilmi, onun sevmediği yolda kullanmak, çok çirkin bir iştir.”

“Büyük ihsân ve iyilik, kerîmlere güç gelmez.”

“İnsan tedbir alır, sebeplere yapışır, takdîri bilmez. Allahü teâlânın takdîri, kulun tedbîri ile değişmez.” Beyt:

“Yüzlerce dile mâlik olsa da vücûdum.
Lütfunun şükrünü, nasıl yapabilirim.”

“Gökler, yıldızlar, elementler, canlılar yok idi. Hepsi Allahü teâlânın yaratması ile var oldu.”

“Şefaatçi aramak tövbenin bir parçasıdır.” Beyt:

“Kendinden haberi olmayan kimse
Nerede kaldı başka şeyleri bile.”

“Ölmek, felâket değildir, öldükten sonra, başına gelecekleri bilmemek felâkettir.”

“Sonsuz kurtuluşa kavuşmak için, üç şey muhakkak lâzımdır ilim, amel, ihlâs.”

“Ölülere duâ ve istiğfar etmekle ve onlar için sadaka vermekle, imdatlarına yetişmek lâzımdır.”

“Dünyâyı ele geçirmek için âhıreti vermek ve insanlara yaranmak için Allahü teâlâyı bırakmak anmaklıktır.

“Nefse kolay ve tatlı gelen şeyi seâdet zan etmemeli, nefse güç ve acı gelenleri de şekavet ve felâket sanmamalıdır.”

“Birkaç günlük zamanı büyük ni’met bilerek, Allahü teâlânın beğendiği şeyleri yapmağa çalışmalıdır.”

“İbâdetlerin hepsini kendinde toplayan ve insanı Allahü teâlâya en çok yaklaştıran şey namazdır.”

“Câhillerin, büyüklere dil uzatmalarına sebeb olmayınız! Her işinizin İslâmiyete uygun olması için, Allahü teâlâya yalvarınız.” Beyt:

“Haramdan sakın, farzı yapmaya bak
Farzı yapmazsan, olur hâlin harâb.”

“Geçici lezzetlere, çabuk biten, tükenen dünyalıklara aldanmamalıdır.”

“İhsan sahibinin kapısı çalınınca açılır..”

“Gönül dalgınlığının ilâcı: gönlünü Allahü teâlâya vermiş olanların sohbetidir.”

“Dünyâ hayatı pek kısadır. Bunu en lüzumlu şeyde kullanmak gerekir. Bu en lüzumlu şey de, kalbini toparlamış olanların yanında bulunmaktır. Hiçbirşey sohbet gibi fâideli değildir.”

1) Mektûbat-ı İmâm-ı Rabbânî

2) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1023

3) Mebde’ ve Me’âd risalesi sh. 19

4) Zübdet-ül-makâmât sh. 126 vd.

5) Hadarât-ül-kuds sh. 30 vd.

6) Ümdet-ül-makâmât sh. 98 vd.

7) Visali Ahmedî (Bedreddîn Serhendî)

8) Makâmat-ı Ahmediyye (Ahmed Sa'îd Fârûkî)

9) Meslek-i İmâm-ı Rabbânî (Muhammed Sa'îd Nakşibendî)

10) Essebe-ül-esrâr fî medâric-ül-ahyâr (Muhammed Ma'sûm Ömeri)

11) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî (Muhammed Manzûr Nu'mânî)

12) Hazret-i Müceddid (Ebü'l-Hasen Zeyd Farûkî)

13) İmâm-ı Rabbânî (Muhammed Abdüşşükür)

14) Hazret-i Şeyh Ahmed Serhendî (Muhammed Eslem)

15) Hak Sözün Vesîkaları sh. 306

16) Eshâb-ı Kirâm sh. 147

17) Kıyâmet ve Âhıret sh. 168, 186

18) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 334

19) Reşehât zeyli sh. 19

20) Derer-ül-meknûnât (kenarı) sh. 52

21) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 330

22) Meslek-i Müceddid (Cemil Ahmed Şarkpûrî)

23) Makâmât-ı ahyar sh. 26

24) İrgâm-ül-merîd sh. 70

25) Hadâik-ül-verdiyye sh. 178

26) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 97, 150

27) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 156

28) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 259

29) El-A'lâm cild-1, sh. 142

30) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 138